

DOI: 10.15773/EKKE.2026.008

ESZTERHÁZY KÁROLY KATOLIKUS EGYETEM  
TÖRTÉNELEMTUDOMÁNYI DOKTORI ISKOLA

Sáfrány Tímea

*„országgyűlési pályára szántam magamat”* Klauzál Gábor politikai pályája

Doktori (PhD) értekezés

Témavezetők:

Dr. Pap József Eszterházy Károly Katolikus Egyetem

Dr. Miru György Debreceni Egyetem

EGER

2025

## **Nyilatkozat a munka önállóságáról, a szakirodalmi források megfelelő idézéséről**

Alulírott Sáfrány Tímea ezennel kijelentem, hogy a „*országgyűlési pályára szántam magamat*” Klauzál Gábor politikai pályája című doktori értekezést magam készítettem, és abban csak a szakirodalmi hivatkozások listáján megadott forrásokat használtam fel. Minden olyan részt, amelyet szó szerint, vagy azonos tartalomban, de átfogalmazva más forrásból átvettem, a forrás megadásával megjelöltem.

Hosszúpályi, 2025. február 20.

Sáfrány Tímea  
Sáfrány Tímea

## **Köszönetnyilvánítás**

A vizsgálati szempontok kialakításában nagy segítséget kaptam témavezetőimtől, Pap Józseftől és Miru Györgytől, akiknek ezért itt mondok köszönetet, s köszönettel tartozom az Országos Levéltár, számos vidéki levéltár és egyházi gyűjtemény munkatársainak, akik szintén sokat segítettek abban, hogy eredményes kutatásokat végezhessek. Külön köszönet illeti az Országos Levéltárban Reisz T. Csabát, aki számtalanszor biztatott munkám befejezésére, és segített a levéltárban található iratokhoz hozzájutni. Hálás köszönet édesanyámnak, aki az értekezés készítése közben mindvégig mellettem állt, segített és stabil háttért biztosított. Nem jöhetett volna létre e munka Mezei Milán lelki és szakmai támogatása nélkül, köszönet a számtalan beszélgetésért, jó tanácsokért és a közös kutatásokért. Végül, de nem utolsósorban köszönet illeti barátaimat, Török-Pósán Brigittát, Gaál Veronikát, Horváth Mónikát, Hódi Szabolcsot is. Köszönöm mindannyiójuknak, hogy végig hittek bennem.

## Tartalomjegyzék

|                                                                                  |     |
|----------------------------------------------------------------------------------|-----|
| 1. Bevezetés. Közelítések Klauzál Gábor pályájához .....                         | 5   |
| 1. 1. Klauzál helye a történeti (szak)irodalomban .....                          | 5   |
| 1. 2. Klauzál politikai pályájának forrásai .....                                | 11  |
| 2. Pályakezdés, 1824–1832 .....                                                  | 15  |
| 2. 1. Család, származás .....                                                    | 15  |
| 2. 2. Tanulmányok .....                                                          | 30  |
| 2. 3. Csongrád vármegye a 19. század első felében .....                          | 31  |
| 2. 4. A pályakezdet .....                                                        | 51  |
| 2. 5. A megyei pálya 1825 és 1832 között .....                                   | 55  |
| 3. Az 1832–1836-os országgyűlésen .....                                          | 68  |
| 3. 1. Követválasztás, követutasítás .....                                        | 68  |
| 3. 2. Csongrád vármegye az országgyűlés idején .....                             | 72  |
| 3. 3. „ <i>Fényes kiküldetésünk helyén</i> ” – az első diétán .....              | 74  |
| 3. 4. Az úrbéri tárgyak .....                                                    | 77  |
| 3. 5. Klauzál és Bene vitája az örökváltság ügyében .....                        | 90  |
| 3. 6. Sérelmek: címhasználati vita, Wesselényi és Balogh ügye .....              | 103 |
| 3. 7. Az adómegajánlás .....                                                     | 109 |
| 3. 8. Jogügy .....                                                               | 111 |
| 3. 9. Összefoglalás: kisebb felszólalások és a követek viszonya .....            | 115 |
| 4. Csongrád megye és Klauzál 1836–1839 között .....                              | 124 |
| 4. 1. A megyei közélet az országgyűlés után .....                                | 124 |
| 4. 2. Klauzál és a szentesi örökváltság .....                                    | 131 |
| 4. 3. Tisztújítás, követválasztás és gróf Károlyi György megyei aktivitása ..... | 134 |
| 5. Az 1839–1840-es országgyűlésen .....                                          | 142 |
| 5. 1. A követutasítás .....                                                      | 142 |

|                                                                                                                     |     |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| 5. 2. Újra Pozsonyban .....                                                                                         | 145 |
| 5. 3. Klauzál és a Ráday-ügy .....                                                                                  | 146 |
| 5. 4. A szőlásszabadsági sérelem, az újonc- és adómegajánlás kérdése .....                                          | 154 |
| 5. 5. Egyéb sérelmek és kívánatok: posta, szabad királyi városok, szegedi olasz foglyok .....                       | 159 |
| 5. 6. További ügyek: úrbér, váltótörvényszék, Duna–Tisza-csatorna, vasút .....                                      | 161 |
| 5. 7. „ <i>Lelépven mi is küldetésünk szép, de nehéz pályájáról</i> ” – A diéta értékelése .....                    | 166 |
| 6. Két országgyűlés között, 1841–1843 .....                                                                         | 169 |
| 6. 1. Klauzál és a büntetőtörvénykönyv tervezet készítése .....                                                     | 169 |
| 6. 2. Csongrád megye közléte a két országgyűlés között .....                                                        | 171 |
| 7. Az 1843–1844-es országgyűlésen .....                                                                             | 177 |
| 7. 1. A követutasítás .....                                                                                         | 177 |
| 7. 2. „ <i>Megérkezvén kiküldetésünk helyére</i> ” .....                                                            | 180 |
| 7. 3. A magyar nyelv ügye .....                                                                                     | 183 |
| 7. 4. A szabad királyi városok ügye .....                                                                           | 187 |
| 7. 5. A Büntetőtörvénykönyv az országgyűlés előtt .....                                                             | 191 |
| 7. 6. A megyei kihágások .....                                                                                      | 193 |
| 7. 7. Vallási ügyek .....                                                                                           | 197 |
| 7. 8. Hivatal- és birtokképeség, évenkénti országgyűlés .....                                                       | 198 |
| 7. 9. Gazdasági és kereskedelmi ügyek .....                                                                         | 201 |
| 7. 10. Sérelmek, Uray-ügy, sajtó- és szőlásszabadság, szabad községek, országgyűlési szállások, adómegajánlás ..... | 203 |
| 7. 11. A diéta értékelése .....                                                                                     | 206 |
| 8. „ <i>Az ellenzék tehát ezen sánczból is kiszorítatott</i> ”. A Csongrád megyei közélet 1845–1848 között .....    | 212 |
| 9. Forradalom és miniszterség .....                                                                                 | 224 |
| 9. 1. 1848. március 15-e és az azt követő napok: „ <i>Buda és Pest Klauzál uralma alatt</i> ” ..                    | 224 |
| 9. 2. Miniszteri kinevezése: „ <i>én suggeráltam Klauzált</i> ” .....                                               | 228 |
| 9. 3. A Miniszteri Országos Ideiglenes Bizottmány élén .....                                                        | 231 |

|                                                                                                                                                  |     |
|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| 9. 4. A minisztérium élén .....                                                                                                                  | 233 |
| 9. 5. Csongrád „forradalma” .....                                                                                                                | 243 |
| 9. 6. Klauzál, a kormánytag és a képviselő .....                                                                                                 | 247 |
| 10. Klauzál pályájának utolsó szakasza .....                                                                                                     | 256 |
| 10. 1. A magánember, 1849–1866 .....                                                                                                             | 256 |
| 10. 2. Újra a politikában – Az 1861-es és az 1865-ös országgyűléseken .....                                                                      | 260 |
| 10. 3. „ <i>egy fényes csillag futott le a magyar égről</i> ” Klauzál halála és emlékezete .....                                                 | 268 |
| 11. Összegzés – Klauzál a szerző szemével .....                                                                                                  | 275 |
| 12. Mellékletek.....                                                                                                                             | 278 |
| 12. 1. Tisztújítások Csongrád megyében 1825 és 1848 között.....                                                                                  | 278 |
| 12. 2. A Csongrád megyei tisztviselői kar mobilitása.....                                                                                        | 282 |
| 12. 3. A kezdő hivatali pozíció és a további hivatalviselés összefüggése a Csongrád megyei<br>tisztviselők karrierjében 1825 és 1848 között..... | 283 |
| 12. 4. Karrierutak az 1825 és 1848 között hivatalban lévő tisztviselőknél, a teljes pályát<br>figyelembe véve .....                              | 284 |
| 12. 5. Klauzál Gábor részvétele a Csongrád megyei kis- és közgyűléseken.....                                                                     | 285 |
| 12. 6. Követjelentések az 1832–1836-os országgyűlésről .....                                                                                     | 286 |
| 12. 7. Követjelentések az 1839–1840-es országgyűlésről.....                                                                                      | 291 |
| 12. 8. Követjelentések az 1843–1844-es országgyűlésről.....                                                                                      | 293 |
| 12. 9. Klauzál Gábor fennmaradt magánlevelezése .....                                                                                            | 295 |
| Forrás- és irodalomjegyzék .....                                                                                                                 | 298 |

## 1. Bevezetés. Közelítések Klauzál Gábor pályájához

### 1. 1. Klauzál helye a történeti (szak)irodalomban

Klauzál Gábor politikai pályafutása legfontosabb országgyűlésén, 1843. augusztus 16-án a kerületi ülésen, a büntetőtörvénykönyvi javaslat tárgyalására tett indítványa közben mondta ki az értekezés címében olvasható idézetet, „országgyűlési pályára szántam magamat”.<sup>1</sup> Élete végén, amikor 1865. október 29-én az országgyűlési választások előtt szegedi választóihoz szólt, azt mondta, hogy egy hazafi legnagyobb jutalma az a bizalom, amely őt képviselői mandátumhoz juttatja.<sup>2</sup> Klauzál életében és politikai pályáján az országgyűlési szereplések, az ott szerzett tapasztalatok, emberi kapcsolatok voltak igazán meghatározóak. Baráti és személyes kapcsolatai közül is Deák Ferenc volt a legjelentősebb. Már a kortársak és a későbbi történetírók is többnyire Deák barátjaként és harcostársaként tartották őt számon. Klauzál a kiemelkedő, tehetséges reformkori politikusok közé tartozott, elsősorban a reformok iránti elkötelezettsége és országgyűlési szereplései alapján.

Mind a kortársak, mind a későbbi nagy köztörténeti összefoglalások, illetve az országgyűlésről készült szakmunkák Klauzált azok között említik, akik az 1832–36-os országgyűlésre újonnan érkezettek közül felhívták magukra a figyelmet. Sőt már akkor a „*stabil reformellenzék*” kiemelkedő tagjának számított.<sup>3</sup> Ballagi Géza is kiemelte az 1832–36-os diétai szereplését, és beszámolt a Deákkal kialakult barátságáról is, szerinte Klauzál lelkesedett Deák politikájáért, egyéniségük is rokonszenvet ébresztett egymás iránt. Jellemüket is nagyon hasonlónak találta, noha Klauzál hajlamos volt a „*szíve sugallatát*” követni. Ballagi az 1839–40-es diétán már Deák „*legbensőbb, meghitt*” barátjának tartotta Klauzált.<sup>4</sup> Ezt a képet erősítette a kortársak közül Pulszky Ferenc is, aki Deák „*elválhatatlan*” társaként jellemezte, míg a titkosrendőri jelentések szerint Deák „*visszhangja*” volt.<sup>5</sup> Horváth Mihály a Deák mellett

---

<sup>1</sup> Kovács 1894. II. 270–274. A kerületi ülésen Klauzál indítványozta, hogy kezdjék el tárgyalni a büntetőtörvénykönyvi javaslatot, annak ellenére is, hogy még nem érkezett meg minden azzal kapcsolatos utasítás a követek számára. Szentkirályi Móric ellenezte Klauzál felvetését, mivel a követek a kerületi és országos ülések mellett a válaszmányokban is dolgoznak, így megterhelő lenne számukra, hogy több fontos tárgyról egyszerre tanácskozzanak. Klauzál Szentkirályi szavaira reagálva mondta a címben szereplő mondatot, hogy ő minden munkára elszántan érkezett, és szeretné a szóban forgó tárgyat is eredményesen befejezni. A szavazás során 33 megye 19 ellenében elfogadta a csongrádi indítványt, így másnap elkezdték a büntetőtörvénykönyvi javaslatot tárgyalni.

<sup>2</sup> SzH 1865. 11. 02. (88. sz.)

<sup>3</sup> Horváth 1886. I. 290.; Vörös 1980. 727.; Csorba–Velkey 1998. 116.; Veliky 1999. 77.

<sup>4</sup> Ballagi 1897. 285–286., 461.; Vachot Imre később úgy jellemezte Klauzált és Deákot, hogy előbbi az országgyűlés szíve, utóbbi az esze. Vachot 1843. 22.

<sup>5</sup> Pulszky 1884. I. 120.; Pálmány 2011. 987–988.

álló politikusok között első helyre sorolta Klauzált, de hasonlóan vélekedtek a későbbi történeti összefoglalók szerzői is, akik általában Deákhhoz viszonyítva értékelték szerepét.<sup>6</sup>

Már Horváth Mihály rámutatott, hogy a reformkori országgyűlések megítélései bizonyos értelemben Deák-centrikusak, hiszen „*ő lévén a sarkpont, mely körül forgott ezóta nagy részben országgyűléseink*”.<sup>7</sup> Még az 1843–44-es diéta kapcsán is ő lett a viszonyítási pont, mivel távollétében keresték a vezérszerepet betöltő követe(ke)t, és általában az ő távolmaradásával magyarázták a diéta eredménytelenségét. Ráday Gedeon is ekként értékelt Wesselényinek: Klauzál „*tesz ugyan mindent, mit ember tehet [...] de Deák mégis hibázik* (hiányzik – S. T.)”.<sup>8</sup> Horváth Mihály az országgyűlés lehetséges vezérei között tartotta számon Klauzált, s a későbbi történészek is így tettek. Horváth szerint a közvélemény ugyan közvetlenül Deák után „*sorozta*”, ám annak tehetségével nem rendelkezett, ezért a vezérszerepet sem tudta maradéktalanul betölteni.<sup>9</sup>

Miniszteri kinevezésére Pulszky úgy emlékezett vissza, hogy Klauzált azért nem lehetett nélkülözni, mert mindig Deákot támogatta, akinek viszont biztos volt a helye a kormányban.<sup>10</sup> Vagyis még ez esetben is Deák vált viszonyítási ponttá. A kortársak között a szentesi születésű Horváth Mihály, a korszak első jelentősebb történeti összefoglalásának szerzője is nagy mértékben hozzájárult ahhoz, hogy Klauzált Deákkal kapcsolják össze a köztudatban és a későbbi szakirodalomban is. A kortársi és az azon alapuló szakirodalmi értékelésektől nehéz elszakadnia a Klauzál biográfia szerzőjének is. A Deákkal való összevetést, a zalai követ mellé vagy mögé helyezést és a hozzá fűződő szoros kapcsolatot az értekezés sem igazán kívánja meghaladni. Ugyanakkor fontos célkitűzése annak feltárása, hogy Klauzál miként tevékenykedett az országgyűléseken és a megyei életben, ezzel azt is megmutatva, hogy nemcsak Deák árnyékában létezett, hanem ő maga is igyekezett a saját eszközeivel, cselekedeteivel a haza javát szolgálni.

Klauzál tevékenysége az első felelős magyar kormányban is kevésbé ismert, mint a többi miniszteré. A történészek érdeklődését sem keltette fel, hiszen ha áttekintjük a Batthyány-kormány tagjaira vonatkozó szakirodalmat, akkor szembetűnő, hogy azok közt Klauzárról alig találunk jelentősebb munkákat.<sup>11</sup> Ez a hiátus az, ami miatt Klauzál felé fordult az érdeklődésem.

<sup>6</sup> Horváth 1886. II. 111.; Csorba–Velkey 1998. 133.; Veliky 1999. 87.; Melkovics 2020. 240., 242.

<sup>7</sup> Horváth 1886. I. 354.

<sup>8</sup> MNL OL X 10872 MF 8768. Ráday Gedeon 1843. augusztus 1-i levele Wesselényi Miklósnak.

<sup>9</sup> Horváth 1886. II. 386–388., 457.; Ballagi 1897. 286., 575.; Vörös 1980. 898.; Csorba–Velkey 1998. 159.; Veliky 1999. 103.

<sup>10</sup> Pulszky 1884. I. 294.

<sup>11</sup> Nem célok felsorolni azt a számos tanulmányt, (forrás)kiadványt, amely az ismertebb kormánytagokról jelentek meg, de még a kevésbé ismert Mészáros Lázárról és herceg Esterházy Pálról is készültek az életüket, munkásságukat elemző írások, s Szemere Bertalannal is többen foglalkoztak. Ács 1979. 623–639.; Ács 1986. 659–

Már a történelem MA szakdolgozatomban is Klauzál országgyűlési szerepléseit vizsgáltam, egyelőre még a kiadott országgyűlési anyagok alapján és a levéltári források bevonása nélkül.<sup>12</sup> Diplomaszerezés után sem szakadt meg az érdeklődésem Klauzál pályája iránt, rendszeresen részt vettem a Klauzál Gábor Társaság rendezvényein és konferenciáin. Kutatásaimat folytatva mind nagyobb rálátásom lett az életmű kontextusaihoz kapcsolódó szakirodalmakra és főként azokra a levéltári forrásokra, amelyekből politikusi pályája rekonstruálható. Ezért vállalkoztam arra, hogy doktori értekezésemben áttekintést nyújtsak Klauzál teljes politikusi pályáról.

Klauzál életrajzai vagy az életéről készült rövid összefoglalások hangsúlyosan országgyűlési követi és miniszteri munkájával foglalkoznak, zömmel általános áttekintést nyújtanak azokról, ugyanakkor Csongrád megyei tevékenysége és a megye közéleté szinte teljesen ismeretlen maradt a történészek előtt. Életéről a lexikonok és adattárak szócikkei mellett csak néhány írás született, amelyek szinte mindegyike Deák barátjaként hivatkozik rá.<sup>13</sup> Ezek nem foglalkoznak bővebben megyei pályakezdésével, többnyire csak a tiszteletbeli aljegyzői és táblabírói, majd a fizetési táblabírói hivatalát említik meg. Azután rendre áttérnek országgyűlési szereplésére.<sup>14</sup> A halála után született emlékbeszédek és gyászbeszédek sem ismertetik részletesen pályájának ezt a szakaszát, még azok sem, amelyeket Csongrád megyeiek készítettek. Ennek oka talán az lehet, hogy ők maguk is úgy érezték, hogy nem a megyei, hanem országgyűlési tevékenysége az igazán jelentős.<sup>15</sup>

Szathmáry Károly még 1861-ben, Klauzál életében megjelentetett egy életrajzt a *Vasárnapi Ujság* címlapján.<sup>16</sup> A pályakezdését csak röviden ismertetette, majd országgyűlési beszédeire és szerepére tért rá, szerinte az „ellenzék leglelkesebb, legékeseszlóbb tolmácsa” volt. Kitért az 1848-as tevékenységére, miniszterségére, jellemére, majd ismertetését azzal zárta, hogy reméli, hogy 12 évnyi hallgatás után ismét a politikai élet színterére lép. A szerző minden bizonnyal azonos a Szathmáry Károllyal, aki Klauzál minisztériumában a földművelési osztály fogalmazója volt, mivel írásában utalt arra, hogy többször bement

---

693.; Ács 1995.; Hermann 1996. 114–117.; Hermann 1998a.; Hermann 2008. 535–591.; Pelyach 2019. 159–174.; Ruszoly 1991.; Schrek 2017. 195–196.; Urbán 2009. 5–19.

<sup>12</sup> Sáfrány 2013.

<sup>13</sup> A lexikonokra részletesen nem térek ki, a teljesség igénye nélkül azonban érdemes néhányat megemlíteni: Nagy 1859. 270–271.; Szinnyi 1899. VI. 475–479.; Kempelen 1913. VI. 65.; MÉL 1967. 934.; Pálmány 2002. 453–455.; Pálmány 2011. 986–988.

<sup>14</sup> Szmollény 1903.; Barta 1961. (a kézirat az MNL CsCsVL SzL XV. 61-es fondban található); Pálmány Béla: Klauzál Gábor és családja életpályája – új adatok tükrében. <http://klauzal.hu/cikk/350.html> (Letöltés: 2019. május 21.)

<sup>15</sup> Osztrovszky József gyászbeszéde: A Hon 1866. 08. 09. (183. sz.); Dáni Ferenc emlékbeszéde: PN 1866. 08. 17. 188.; Oroszi Miklós emlékbeszéde: SzH 1866. 09. 06., 09., 13., 16. (71–74. sz.); Trefort Ágoston emlékbeszéde: PN 1866. 09. 25. 219. A gyászbeszédekről, emlékbeszédekről bővebben a 10. 3. „Egy fényes csillag futott le a magyar égről.” Klauzál halála és emlékezete című alfejezetben.

<sup>16</sup> VU 1861. 01. 20. (3. sz.)

hozzájuk a hivatali szobájukba, és az orosz intervencióról beszélt, de ők akkor nem hittek neki.<sup>17</sup>

Szathmáry mellett több kortárs, Pulszky Ferenc, Szemere Bertalan, Madarász József és Széchenyi István művében elsősorban politikusi pályájára, beszédmódjára, jellemére található utalás. Ezek jelentős része az 1843–44-es diétai szereplésére, az ellenzék vezérének képességeire, másik része az 1848-as szerepvállalásaira vonatkoznak.<sup>18</sup> A reformkorral foglalkozó szakmunkák is az országgyűlésekkel és az 1848-as eseményekkel kapcsolatban írnak Klauzálról, olykor felsorolásszerűen említik a nevét, vagy egy-egy jelentősebb beszédére, tetteire utalnak.

Szmollény Nándor szegedi kereskedelmi iskolai tanár írta Klauzálról máig az egyetlen könyv méretű életrajzot.<sup>19</sup> A szerző egy rövid, a 18. századig visszanyúló, az ország történetét elemző bevezetés után öt fejezeten keresztül kronologikusan halad végig Klauzál pályáján némi köztörténeti kontextusba helyezve azt. Az utolsó fejezetben miniszterségéről, élet- és jellemrajzáról ír, amelyben mintegy összefoglalja, de ki is egészíti az addigiakat. Alapvető forrása Horváth Mihály *Huszonötév Magyarország történetéből* című munkája, amelynek liberális felfogása alapvetően meghatározza a politikai pálya értékelését, sőt, gyakran túlzásokba is esik főszereplője tevékenységét illetően. Ez főként az országgyűlési szereplésekor mutatkozik meg, a magyar nyelv hivatalossá tételét nagyjából az ő meggyőző beszédének tulajdonította a szerző, s az 1848 előtti korszakot is „*Klauzál-korszaknak*” nevezte.<sup>20</sup> Horváth könyve mellett Csongrád megye és Szeged történetére vonatkozóan Zsilinszky Mihály és Reizner János könyveit hasznosította, mindamellett a korabeli hírlapokat is felhasználta, de forrásmegjelölése nem következetes.

A Csongrád-Csanád Vármegyei Levéltár szentesi fióklevéltárának egykori levéltárosa, későbbi igazgatója, Barta László 1961-ben készült el *Klauzál Gábor, a reformpolitikus* című kéziratával, amelyben 1849-ig követte végig pályafutását.<sup>21</sup> Munkája öt részből áll, az elsőben Csongrád megye reformkori történetét foglalja össze, majd a pályakezdés (1824–1830), politikai nézeteinek kialakulása (1830–1839), az ellenzék vezérkarában (1839–1848) és a márciusi forradalomban tematikájú fejezetekben tárgyalja Klauzál közéleti pályafutását. Barta

---

<sup>17</sup> F. Kiss 1987. 597.

<sup>18</sup> Erről bővebben a 7. 11. A diéta értékelése, a 9. 1. 1848. március 15-e és az azt követő napok: „*Buda és Pest Klauzál uralma alatt*” és a 9. 6. Klauzál, a kormánytag és képviselő című alfejezetekben.

<sup>19</sup> Szmollény 1903.

<sup>20</sup> Szmollény 1903. 34., 40. Erről bővebben a 3. 9. Összefoglalás: kisebb felszólalások és a követek viszonya, az 5. 7. „*Lelépén mi is küldetésünk szép, de nehéz pályájáról*” – a diéta értékelése, a 7. 11. A diéta értékelése című alfejezetekben.

<sup>21</sup> MNL CsCsVL SzL XV. 61. Barta 1961.

dolgozatában ma már zavaró a marxista fogalomhasználat, előszeretettel élt a „*kiváltságos osztály*”, a „*termelőerők*” kifejezésekkel, de többször tett megalapozatlan kijelentéseket Klauzálra vonatkozóan is.<sup>22</sup> Klauzál 1829-es alispáni jelöltsége kapcsán viszont érzékelt, hogy akkor nem lehetett igazán esélye a pozíció elnyerésére.<sup>23</sup> Barta írásában nagy mértékben támaszkodott a levéltári forrásokra, amellet leginkább Horváth Mihály, Zsilinszky Mihály, Kovács Ferenc munkáit használta. Újabban Pálmány Béla foglalkozott Klauzál életével, s mivel a család származásáról, Klauzál iskoláiról és hivatali pályafutásáról kevés ismerettel rendelkezünk, ezeket igyekezett pótolni. Fontos még az 1839–40-es országgyűlési titkosrendőri jelentésekkel kapcsolatos írása is.<sup>24</sup>

Klauzál pályájának legkevésbé feldolgozott része Csongrád megyei szereplése, illetve magának a megye közéletének alakulása a reformkorban. A megye történetének feldolgozásában jelentős szerep jutott egykori főispánjának, Zsilinszky Mihálynak, akit Csongrád megye a millennium méltó megünneplése kapcsán kért fel a megye történetének hiteles megírására.<sup>25</sup> Zsilinszky információit levéltári forrásokból merítette, azonban nem hivatkozta azokat következetesen. Liberális szemszögből értelmezte az eseményeket, s így értékelte Klauzált is. Túlnyomórészt Klauzál országgyűlési szerepléseivel, követte választásaival, követi végjelentéseivel foglalkozik, a megyében végzett munkájára kevés esetben tér ki, abban viszont a „*szabadabban gondolkozó nemességnek*” vezéréként ábrázolja.<sup>26</sup> A megye közéletét, a tisztújításokat rendre bemutatja, de nem részletezi a politikai élet változásait, mindazonáltal munkája jó kiindulópont a kutató számára. A Csíkvári Antal szerkesztésében megjelent megyemonográfia is a megyei liberálisok vezéréként ábrázolja Klauzált.<sup>27</sup>

Szeged történetével és benne Klauzál szerepével Reizner János foglalkozott Munkájában zömmel az országgyűlések utáni szegedi fogadtatásairól, a neki adott fáklyászenéről, a takarékpénztár létrehozásában tett lépéseiről, a későbbi időszakban pedig a képviselővé választásairól írt.<sup>28</sup> Reizner úgy látta, hogy Klauzált az 1840-es években Szegeden csak egy szűk kör ismerte, holott nevét már akkor Deákéval együtt emlegették. A szegediek azt

---

<sup>22</sup> MNL CsCsVL SzL XV. 61. Barta 1961. 11–12.

<sup>23</sup> MNL CsCsVL SzL XV. 61. Barta 1961. 14–15.

<sup>24</sup> Pálmány Béla: Klauzál Gábor és családja életpályája – új adatok tükrében. <http://klauzal.hu/cikk/350.html> (Letöltés: 2019. május 21.); Pálmány Béla: Klauzál Gábor titkosrendőri megfigyelése. <http://klauzal.hu/cikk/572.html> (Letöltés: 2024. augusztus 17.)

<sup>25</sup> Zsilinszky 1897. Előszó.; Zsilinszky 1889 és 1892 között volt Csongrád megye főispánja. Barta–Labádi–Takács 1986. 225.

<sup>26</sup> Például Zsilinszky 1900. 3., 16., 20., 24., 44., 50., 76., 98., 170.

<sup>27</sup> Csíkvári 1938. 13.

<sup>28</sup> Reizner 1899. II. 45., 49., 53., 89–90., 251.; Reizner 1899. III. 53–54., 517–518.

tudták róla, hogy „szörnyen okos ember” és „igen szépen tud beszélni”. Ő is a megyei szabadelvű párt vezéréként utalt Klauzálra.<sup>29</sup> A Farkas József szerkesztette Szeged monográfia is a takarékpénztár alapításában vitt szerepét, a Babarczyakhoz fűződő családi kapcsolatait emeli ki, és az ország vezető liberális politikusának tartja.<sup>30</sup> Csongrád megye két másik, Klauzál közéleti pályáján is fontos szerepet játszó városának, Szentesnek és Hódmezővásárhelynek a helytörténetírása kifejezetten a városok életéhez kapcsolódó mozzanatokról tesz említést, így Szentes esetében az örökváltságban és pártfogóként betöltött szerepéről, míg Vásárhelynél a legelőelkülönítéssel összefüggésben írnak róla.<sup>31</sup>

Klauzál politikusi pályájáról készült eddigi munkák országgyűléscentrikusak, valamint 1848-as szerepére koncentrálnak, mindeközben megyei tevékenysége és Csongrád megye reformkori közéleté háttérbe szorult. Dolgozatomban épp ezért igyekeztem a pálya ezen vonatkozásaira is nagyobb figyelmet fordítani. Az újabb kutatások révén a késő rendi korszak megyei közéletéről egyre bővülő ismeretekkel rendelkezünk. Levéltári kutatásaimmal magam is ehhez a tendenciához csatlakoztam. Úgy gondolom, ahhoz hogy megértsük, hogy milyen politikai lehetőségei nyíltak Klauzálnak a húszas évek közepétől a negyvenes évek közepéig, mindenekelőtt a megyei politikai viszonyokat kell rekonstruálni. Részben meg kellett határoznom a hivatalviselők körét, illetve azokat a családi és egyéb kapcsolati hálózatokat, amelyek a helyi erőviszonyokat és döntéseket befolyásolták. A rutin hivatali eljárásokon túl jobban érthető lett ezáltal egy-egy politikai relevanciával is rendelkező konfliktus is, például az operátum-vitával vagy az adminisztrátori rendszerrel kapcsolatban. Másrészt úgy látom, hogy a helyi és az országos politika kapcsolódási pontjai, egymásra vonatkozásai is érthetőbbé válnak egy ilyen jellegű vizsgálat következtében. Ezért is fordítottam nagy figyelmet arra, hogy a követ Klauzál megyéjével folytatott kommunikációját is bemutassam, hiszen annak közéleté jelentősen befolyásolta a követ mozgásterét. Eközben törekedtem persze diétai szerepléseinek pontosabb, részletesebb vizsgálatára is, hogy érzékelhetőbbé váljon a reformfolyamatokban játszott szerepének jelentősége.

---

<sup>29</sup> Reizner 1884. I. 23–24., 70.

<sup>30</sup> Farkas 1985. 436., 511., 513.

<sup>31</sup> Szeremlei 1907. 507–509., 512. Szeremlei csak az 1843–44-es követválasztást említette meg.; Szigeti 1984. 544.; Sima 1913. 9–13., 25–26., 29.

## 1. 2. Klauzál politikai pályájának forrásai

Giovanni Levi már klasszikusnak számító kérdése – „*Meg lehet-e írni egy ember életét?*” – joggal merül fel Klauzál esetében is.<sup>32</sup> A rendelkezésre álló források, illetve azok hiánya alapvetően meghatározza, hogy hogyan tudjuk rekonstruálni egy ember életét vagy pályáját. Kellő mértékű egodokumentum hiányában nem lehet Klauzárról életrajzot, pláne nem pszichobiográfiát írni.<sup>33</sup> Az életrajzok egyik része komplexitásra, teljességre törekszik, amelyekben a közéleti és a magánéleti vonatkozásoknak egyaránt jelentős szerep jut, míg a politikai- és közéleti szerepvállalásra fókuszáló vizsgálatok politikai életrajzokat eredményeznek. Ha az elmúlt időszakban napvilágot látott, a reformkori közszereplőkről készült életrajzokból válogatunk, akkor komplex biográfia megírására vállalkozott Brigovác László Andrassy György, Szigeti István Ghyczy Kálmán, Samu Nagy Dániel Csengery Antal esetében, míg politikai vonatkozású biográfiát írt Molnár András Batthyány Lajosról, Király Zoltán Bónis Sámuelről, Czinege Szilvia Apponyi Györgyről.<sup>34</sup> Mindegyik esetben meghatározó a források minősége, azok mennyisége és esetleges hiányosságai, azonban olyan szintű forráshiány, mint amellyel a Klauzál életrajzíró találkozik, egyikőjükénél sem állt fenn. Giovanni Levi kérdése mellett Pierre Bourdieu kijelentését tekinthetjük mérvadónak, aki szerint „*biográfiát írni illúzió*”. A forrásadottságok miatt Klauzál személyiségét sem lehet rekonstruálni.<sup>35</sup> Épp emiatt az értekezésben a biográfia kettős előfeltevését nem lehet egyensúlyban tartani, a karrier túlsúlyba kerül a karakterrel szemben, hiszen Klauzál személyiségét, jellemvonásait nem tudjuk megfelelően feltárni.<sup>36</sup>

Mindezekből következik, hogy Klauzál esetében is egy politikai pályakép megírására vállalkozhattam, mivel a források is az életút ezen vonatkozásaiba nyújtanak bepillantást. Ugyanakkor a politikus beszédei és tettei mozgatórugóinak feltárása nem könnyű feladat, hiszen sosem lehetünk egészen biztosak abban, hogy amit kimondanak vagy leírnak, azok

---

<sup>32</sup> Levi 2000. 82.; A biográfia-írás problémáival foglalkozó szakirodalomból csak néhányat sorolok fel: Kövér 2000. 150–156.; Cieger 2007. 9–10.; Kövér 2014.; Kövér 2017. 25–45.; Kövály 2017. 57–91.; Bálint 2017. 92–110.

<sup>33</sup> Apponyi György közéleti pályájának kutatásában Czinege Szilvia is ezzel a problémával találkozott, de Király Zoltán Bónis Sámuelről szóló disszertációjának vizsgálatait is behatárolták a forrásadottságok. Czinege 2013.; Király 2020.

<sup>34</sup> Az elmúlt évtizedek reformkori közszereplőiről készült életrajzok közül csak néhányat emelek ki. Brigovác László „egész alakos portréfestés és a széles látóteret engedő pályakép-(re)konstrukció” megalkotását tűzte ki célul, Andrassy életét a rendi korszak végéig vizsgálta. Király Zoltán hangsúlyozta, hogy bár politikai életrajzot kíván írni, de igyekszik társadalomtörténeti módszerek felé is nyitni, főszereplőjének életét 1849-ig vizsgálta, kitekintést adva későbbi életútjára is. Brigovác 2011. 11.; Czinege 2013.; Király 2020. 22.; Molnár 2007.; Samu Nagy 2022.; Szigeti 2012.

<sup>35</sup> Gueniffey 2000. 148.; Kövér 2000. 156.

<sup>36</sup> Kövér 2000. 151.

milyen szándékokat takarnak.<sup>37</sup> Klauzálról nagyon kevés személyes forrás maradt fenn. Levelei nagyobb része sem magánéletére, hanem inkább a közéletre vonatkoznak. Naplót, ha írt, az nem maradt ránk, így privát életére vonatkozóan a kortársakra kell hagyatkoznunk. A pályakép megalkotásánál a kontextus felvázolása mellett hangsúlyosan törekedtem a forrásközpontúságra. Gyáni Gábor arra is rámutatott, hogy az egyén nem csupán kiszolgáltatottja, meghatározottja a struktúráknak, hanem megfelelő kompetencia birtokában, kellő innovációval maga is alakíthatja, formálhatja azokat. A közéleti szereplő helyzeténél, pozíciójánál fogva még inkább megteheti azt, így az a kérdés mindig adódik, hogy mit tett, mit tehetett az adott körülmények között egy politikus. Ennek megértéséhez a megyei és országos politikai kontextusok alapos bemutatása elkerülhetetlenül szükséges volt.<sup>38</sup>

A Klauzálra vonatkozó források jelentős része az országgyűlésekhez kapcsolódik, a hivatalos naplók, jegyzőkönyvek, a különböző kézzel írott tudósítások, a diéták résztvevőinek naplói, levelezései, a titkosrendőri jelentések mellett a követjelentések és utasítások állnak ma a kutató rendelkezésére.<sup>39</sup> A teljes pályaképhez azonban ennél jóval szélesebb körben kell keresni az információkat. A források persze aránytalanul oszlanak meg, a diétai szereplésről jóval több áll rendelkezésre, mint a megyei tevékenységről. Emiatt az utóbbit nem lehet olyan „részletességgel” ismertetni mint az országgyűléseket. Az értekezést kronologikusan építettem fel, az egyes fejezetek az egymást követő pályaszakaszok szerint következnek.

A dolgozat célja, hogy minél kimerítőbben rekonstruálja Klauzál politikai pályáját, és a lehetőségekhez mérten feltárja magánéleti mozzanatait. Klauzál pályakezdeté tipikusnak mondható, hiszen egy tiszteletbeli pozíciót követően fizetési táblabírói hivatalt kapott, amelyből már nem lépett tovább. Feladatai és megbízásai szintén szokványosak voltak, de azok teljesítése közben megismerhette a megye állapotát, a korabeli szociális viszonyokat. A helyi közéletben játszott szerepének vizsgálatát megnehezítette, hogy még nem készült el a megye tisztségviselőinek archontológiája. Ezt saját magam pótoltam, hogy pontosabban lássam Klauzál tájékozódását és helyzetét a megyei erőviszonyok között.

A Klauzál család genealógiájához a Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltárában Daróczy Zoltán genealógiai gyűjteményének vonatkozó részét tekintettem át, a családtörténethez a Hadtörténelmi Levéltár katonai egyházi szervezeteinek anyakönyveit is megnéztem. Klauzál tanulmányaival kapcsolatban a Piarista Rend Magyar Tartománya

---

<sup>37</sup> Kövér 2002. 245–247.

<sup>38</sup> Gyáni 2017. 46–56.

<sup>39</sup> A felsoroltak részletes kifejtését itt nem tartom szükségesnek. A Magyar Országos Levéltárban az országgyűlési tevékenység megismerésére a Kancelláriai levéltárban (A), a Regnicolaris (N) és a családi (P) szekciókban végeztem kutatást.

Központi Levéltárában végeztem kutatásokat, majd jogi tanulmányaihoz a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának O szekciójának vonatkozó részeit néztem át.

Klauzál csongrádi tevékenységének alapvető forrásai a megyei közgyűlés jegyzőkönyvei és iratai, amelyek a törvényhatóság településeinek iratanyagával, így Szentesével és Hódmezővásárhelyével is kiegészíthetők. Az előbbiek a Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád-Csanád Vármegyei Levéltárának szentesi fióklevéltárában, utóbbiak a hódmezővásárhelyi fióklevéltárban találhatók. Mindezekhez kapcsolódik a szegedi városi közgyűlés iratanyaga, a vármegyei levéltár szegedi központjában. Az alispáni iratanyag elenyésző, a főispánok, főispáni helyettesek, herceg Grassalkovich Antal, Keglevich Gábor, gróf Károlyi György és Lajos hivatali iratai az Országos Levéltár P szekciójában, a családi levéltárakban találhatók. Orczy Lőrinc, Tajnay János és Földvári Gábor esetében ilyen anyagot nem találtam, míg Bene József hivatali iratai a Hódmezővásárhelyi Református Egyházi Gyűjteményben találhatók, ugyanitt helyezték el Kovács Ferenc hagyatékát is, amelyben fellelhetők Klauzál életére vonatkozó adatok. A megyei vagy városi tisztviselők nem hagyományoztak olyan személyi hagyatékot, amelyben lenne adat Klauzál életéről. Több esetben nehézséget jelentett, hogy korábban létező iratanyagok az évek során eltűntek, így például Kaszap Mihály hagyatéka, amelyből ugyan kiadták Klauzálnak és Kovács Ferencnek az 1843–44-es diétáról hozzá írt leveleit, de a többi irat már nem található. A szentesi levéltárban is voltak olyan iratok, amelyeket Barta László még olvasott és felhasznált, de én már nem jutottam hozzájuk.<sup>40</sup>

A megyei köz- és politikai élet jobb megismeréséhez azonban további források felkutatása vált szükségessé. Ezért a megye legjelentősebb birtokosának, a Károlyi családnak az Országos Levéltár P szekciójában őrzött iratanyagából a levelezést (P 398) néztem át. Előbb azonban tudnom kellett, hogy kik azok az uradalmi alkalmazottak és megyei tisztviselők, akiknek érdemes a fondban található leveleit elolvasnom. Klauzáltól nagyon kevés levél maradt fenn, azokat is politikustársaihoz címezte. Hasonlóan kevés azoknak a leveleknek a száma, amelyeket hozzá írtak, Klauzál feltehetően nem volt egy nagy levelező. Ugyanakkor ismerettségű köréből többeknek maradt fenn a levelezése, így feltételeztem, hogy azokban előfordulhatnak rá vonatkozó információk is. Ezért áttekintettem Deák Ferenc, gróf Széchenyi István, gróf Batthyány Lajos és Kossuth Lajos kiadott levelezéseit. Szükségesnek láttam továbbá Wesselényi Miklós levelezését és levélmásolati könyveinek átnézését is, amelyek jelenleg mikrofilmen, illetve az arról készült digitális másolatokon tekinthetők meg az Országos

---

<sup>40</sup> Földvári 1999.

Levéltár állományában. Ez a kutatás nem várt eredményt hozott, ugyanis Wesselényi Somogyi Antallal, Bezerédj Istvánnal, Deák Ferencsel, Ráday Gedeonnal és Kossuth Lajossal folytatott levelezésében számos információt találtam Klauzálról. A levéltárak mellett az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában is kutattam Klauzál levelei után.

Klauzál Vas megyei érdekeltségei, haszonbérletei miatt kutattam a Magyar Nemzeti Levéltár Vas Vármegyei Levéltárában is, illetve ahhoz kapcsolódóan az Országos Levéltár P szekciójában Batthyány Kázmér és Gusztáv iratanyagában. Klauzál 1828-as esztergomi kiküldetésével kapcsolatban a Komárom-Esztergom Vármegyei Levéltár közgyűlési anyagát néztem át. Miniszteri tevékenységéhez a jelenleg mikrofilmen és az azokról készült digitális másolatokban kutatható Minisztériumi levéltár (H) szekciójának vonatkozó részeit tekintettem át. Ugyanakkor a korban mind jelentősebbé vált a sajtókiadás. Ennek forrásértékével magam is szembesültem, s igyekeztem azt hasznosítani. A negyvenes évek sajtója, főként a jól szervezett tudósítói hálózattal rendelkező *Pesti Hírlap*, a megyei közéletéről is értékes információkat közölt. De más, akár kormánypárti lapok tudósításait és publicisztikáját is fel tudtam használni, s az abszolutizmus éveire is a sajtó vált szinte a legjelentősebb forrásommá.

A kutatás során a közvetlen források hiánya komoly problémát jelentett, ezért törekedtem arra, hogy minél több olyan anyagot átnézzek, ahol valamilyen közvetett adatra bukkanhatok Klauzál pályájára vonatkozóan. Mindvégig az motivált, hogy a megyei háttérrel megismerjem, és árnyaljam, pontosítsam Klauzál jobban ismert országgyűlési szereplését.

## 2. Pályakezddés, 1824–1832

### 2. 1. Család, származás

A Klauzál család származásáról különböző munkák jelentek meg, azonban hiteles információkat a Daróczy-féle genealógiai gyűjtemény anyaga nyújt számunkra.<sup>1</sup> Fontos adatokat tartalmaznak még Hermann Róbert, Pálmány Béla és Hódi Szabolcs írásai.<sup>2</sup> A Daróczy-gyűjteményben található összefoglalás szerint a család cseh eredetű, akik a huszita mozgalmak elől menekültek Lengyelországba, majd 80 év után visszatérve birtokaikat már nem tudták visszafoglalni.<sup>3</sup> Ezért János Ágost, Klauzál Gábor dédnagyapja Prágában hivatalt vállalt. János Ágostnak öt fia és hat lánya született, köztük volt jezsuita szerzetes és apáca is. Gábor nagyapja, András katonaként szolgált. Ezt a tényt alátámasztja András fiának, Jánosnak az 1747. augusztus 3-i eupeni keresztelési anyakönyvi bejegyzése is.<sup>4</sup> Eszerint András prágai születésű, a Bethlen ezredben szolgált, felesége a linzi születésű Pfabin Anna Mária volt. A Klauzál név ebben a bejegyzésben „*Klatzal de flavikovitzy*” formában van lejegyezve. A nemesi előnév használata egyértelműen bizonyítja, hogy már András is nemesi címet viselt. Az előnév később más változatokban is előfordult.<sup>5</sup> A kutatás jelenlegi állásában a cseh nemesi címről nem rendelkezünk további információval.

András fiának, Klauzál Jánosnak és feleségének, Babarczy Ágnesnek, illetve akkor élő Johanna és Krisztina nevű gyermekeiknek I. Ferenc császár 1793. június 13-án adományozott magyar nemesi címet.<sup>6</sup> A nemesi oklevelet katonai érdemeiért kapta, mivel részt vett az 1788

---

<sup>1</sup> Az újságokban megjelent Klauzál-életrajzok a család cseh eredetét említik. VU 1861. 01. 20. (3. sz.); 1866. 08. 12. (32. sz.); TV 1906. 09. 16. (38. sz.); Ráday Levéltár B 15. Daróczy Zoltán genealógiai gyűjteménye. Klauzál-család.

<sup>2</sup> Köszönetemet fejezem ki Pálmány Bélának, aki segített kiolvasni és lefordítani Klauzál János eupeni keresztelési anyakönyvi bejegyzését, valamint még új almanachja megjelenése előtt átadta az abban szereplő adatokat. Köszönettel tartozom Hódi Szabolcsnak, a Klauzál Gábor Társaság egykori titkárának, jelenlegi elnökének, aki eddigi családfakutatásait rendelkezésemre bocsátotta.

<sup>3</sup> Daróczy Zoltán levezetését átgondolva úgy tűnik, hogy a huszita mozgalomra való hivatkozás túl korai időpont, ezért feltételezem, hogyha valóban elhagyták a birtokaikat akkor azt nem a huszita mozgalmak alatt, hanem jóval később, a harmincéves háború időszakában tették.

<sup>4</sup> Keresztelési anyakönyv. Eupen – római katolikus egyházközség. 1738–1779.

<sup>5</sup> Arról jelenleg nincs információ, hogy Klauzál Gábor hivatalosan melyik változatot használhatta. Apja nevének a katonai sematizmusok a Schlanikovitzy előnevet használják. Militärschematismus 1828. 59. Szlanikoviczként szerepel a halotti anyakönyvi bejegyzésben, Kalocsa, 1866. augusztus 3. Halotti anyakönyv. Kalocsa – római katolikus egyházközség. 1860–1866. Szlavikovitzi változat a *Vasárnapi Újság*ban. 1866. 08. 12. (32. sz.). Szlavóvicit közöl Habermann 1992. 150. és Szlavikovichit Pálmány 2011. 986.

<sup>6</sup> MNL OL A 57 57. k. 288–294.; A család nemesség szerzéséről és a családtagok pályájáról: Pálmány Béla: Klauzál Gábor és családja életpályája – új adatok tükrében. <http://klauzal.hu/cikk/350.html> (Letöltés: 2019. május 21.) A Klauzál családra vonatkozó genealógiai irodalom: Nagy 1860. 270–271.; Köszegi 1899. 180.; Borovszky 1910. 465.; Kempelen 1913. 65.

és 1790 között zajló török háborúban, ott volt Berbir erődjének ostrománál, Belgrádnál és 1790-ben a havasalföldi hadszíntéren két vár, Kalasat és Szaltsa bevételénél.<sup>7</sup> A Királyi Könyvek tartalmazzák a festett címert és annak leírását is. Pandula Attila szerint a címerben található kétfarkú oroszlán a cseh származást jelentheti.<sup>8</sup>

Klauzál János katonai pályájáról Hermann Róbert kutatásai alapján vannak ismereteink.<sup>9</sup> Klauzál 1761-ben lépett be a császári királyi 52., magyarországi kiegészítésű, pécsi központú gyalogezredbe, amely akkor Bethlen Farkas gróf nevét viselte. 1801-ben már őrnagyi rangot viselt, ekkor helyezték át a 32. sorogyalogezredbe. Innen három év múlva, 1804-ben alezredesi rangban került át a stájerországi kiegészítésű, grazi központú 27. gyalogezredbe. Két év után dandárparancsnok és pesti katonai parancsnok lett. 1807-ben ezredesi rangban, szemgyengeség miatt nyugállományba helyezték. A francia háborúk alatt feltehetően reaktiválták, majd 1810-től ismét nyugállományba helyezték. Ezt megerősíti az is, hogy 1809-ben a nádor Klauzált bízta meg azzal, hogy a Csongrád megye által felállított szabad lovas sereget átvegye és megvizsgálja.<sup>10</sup> Katonai pályájának 46 évéből 44 évet töltött magyarországi kiegészítésű alakulatnál, valamelyest magyar nyelvi környezetben.

Pálmány Béla szerint Klauzál János távollévő főrend követeként részt vett az 1808-as országgyűlésen.<sup>11</sup> 1809-ben másik négy személlyel együtt, neve a felállítandó Ludovika igazgató-jelöltjei között szerepelt.<sup>12</sup> A jelöltek Petrich András ezredes, Péchy Mihály és Lodgmann János mérnökkari alezredesek, illetve Pulszky Miksa őrnagy voltak. A tisztségre pályázva egy korábbi előjárója minősítését is csatolta, ebből fény derül személyes jellemvonásaira is. Megtudhatjuk, hogy csehül, németül, magyarul és olaszul beszélt, de írni csak német nyelven tudott. A tudományokban, a földrajzot kivéve, nem volt jártas. Jellemét tekintve igazságos, erkölcsös, rendes életmódot folytató ember volt, aki sokat foglalkozott a beosztottjaival. A minősítés nem túl pozitív képet fest egy igazgatói tisztségre pályázóról, hiszen azt írja, hogy *„minden szorgalma és igyekezete ellenére nem tud elérni megfelelő eredményt”*. A nádor valószínűleg mérnökkari vagy tüzértiszttel szeretne volna betölteni a tisztséget, így Klauzál János és Pulszky Miksa *„egy pillanatig sem voltak komoly jelöltek”*.<sup>13</sup>

<sup>7</sup> Berbir vagy Gradiska a Száva folyó mentén elhelyezkedő erőd volt. Somogyi 1879. 501.

<sup>8</sup> Pandula Attila: A Klauzál-család címerábrázolásai. <http://klauzal.hu/cikk/651.html> (Letöltés: 2019. május 23.)

<sup>9</sup> Hermann Róbert: A Klauzál-család katonatagjai. <http://klauzal.hu/cikk/463.html> (Letöltés: 2019. május 23.)

<sup>10</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 940/1809.

<sup>11</sup> Pálmány 2019. 1251. Eszerint br. özv. Szepessy Sámuelné Büttel Rebekát képviselte. A névjegyzékben azonban Kauszhár János szerepel, Pálmány Béla őt azonosította Klauzál Jánossal.

<sup>12</sup> Szilágyi 1876. 170. Vö. Bachó 1930. 50–51. Míg Szilágyi jelöltekről ír, addig Bachó munkájából egyértelműen kiderül, hogy Petrich kivételével a többi személy a tisztségre pályázott.

<sup>13</sup> Bachó 1930. 54.

János 1785. november 9-én Szegeden vette feleségül Babarczy Ágnes.<sup>14</sup> A Babarczy család Csongrád megye egyik legismertebb családja volt, akik Szeged társadalmában is az előkelő polgárság csoportjába tartoztak.<sup>15</sup> A nemesi oklevelet 1681-ben kapták, Csongrád megyében először Babarczy Mihály igazolta magát 1754-ben.<sup>16</sup> A család Szeged közéletében fontos szerepet töltött be. Idősebb Babarczy Ferenc (1718k.–1753) a választott község tagja, borbíró és főbíró jelölt volt. Fia, ifjabb Babarczy Ferenc (1726–1782) előbb a választott község, majd a belső tanács tagja lett, végül polgármesteri tisztet is betöltötte.<sup>17</sup> Ferenc fia, Imre, Ágnes öccse, Csongrád megye alispánja, országgyűlési követe, Szeged királyi biztosa volt.<sup>18</sup>

Klauzál János és Babarczy Ágnes házasságából tíz gyermek, öt lány és öt fiú született.<sup>19</sup> Az öt fiúból négy élte meg a felnőttkort.

A házaspár első gyermeke, Johanna Klára 1786. október 8-án született Szegeden.<sup>20</sup> Férje Peláthy Anzelm királyi táblai ügyész és több nemes család jogi alkalmazottja volt.<sup>21</sup> Házasságkötésük időpontja jelenleg nem ismert, a házasságból hét gyermek, öt fiú és két lány született Pesten 1810 és 1825 között. Gyermekeik keresztszülei három esetben maguk a Klauzál nagyszülők voltak, feltételezhetően az első gyermek keresztapja a Peláthy–Klauzál házaspár későbbi sógora, Rátonyi Gábor volt, egy esetben pedig Csekonics József és Jankovics Julianna tartotta keresztvíz alá a gyermeket.<sup>22</sup> Peláthy 1840. november 16-án 70 éves korában hunyt el

<sup>14</sup> Házassági anyakönyv. Szeged – belvárosi római katolikus egyházközség. 1767–1868. Ágnes 1769. január 15-én született Szegeden, házasságkötésekor tehát 16 éves volt. Keresztelési anyakönyv. Szeged – belvárosi római katolikus egyházközség. 1752–1769.

<sup>15</sup> Marjanucz 1998. 220.

<sup>16</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. f. 10. k. A család Pest megyében is bemutatta nemesi oklevelét. Babarczy Mihály után 1774-ben Babarczy Ferenc, majd 1805-ben annak Imre nevű fia is igazolta magát. Imre testvére, Ágnes volt Klauzál János felesége. A Babarczy családra vonatkozó genealógiai irodalom: Nagy 1857. 77.; Nagy 1868. 37.; Kőszegi 1899. 17.; Kempelen 1911. 186–187.

<sup>17</sup> Géczi 1995. 14–15. Vö. Reizner 1899. III. 81., 90. és Farkas 1985. 531. Az egyes hivatalok betöltésének idejéről a szerzők eltérő időpontokat adnak meg. A Babarczy családtagok rövid életrajza: Habermann 1992. 14.

<sup>18</sup> Pálmány 2011. 799. Babarczy Imre közéleti pályájáról bővebben a 2. 3. Csongrád vármegye a 19. sz. első felében című alfejezetben.

<sup>19</sup> Johanna (1786 Szeged – 1877 Budapest); Jozefa és Erzsébet (1788 Szeged – ?); Ferenc (1790 Szeged – ? korán meghalt, az 1793-as nemesi oklevélben nem említik); Anna Krisztina (1792 Buda – ?); József (1794 Pétervárad – ?); Imre (1799 Szeged – 1847 Bécs); Miklós (1802 Pest – ?); Gábor (1804 Pest – 1866 Kalocsa); Ágnes (1808 Pest – 1871 Kőszeg). A testvérek közül József keresztelési anyakönyvi bejegyzését jelenleg még nem találtam meg, a halotti anyakönyvek közül Johanna, Ágnes és Gábor halotti anyakönyvi bejegyzése van meg. A testvérek életrajzi adatairól: Pálmány 2011. 986. A meglévő anyakönyvek forrásai: Keresztelési anyakönyv. Szeged – belvárosi római katolikus egyházközség. 1770–1794.; Keresztelési anyakönyv. Szeged – belvárosi római katolikus egyházközség. 1794–1843.; Keresztelési anyakönyv. Pest – belvárosi római katolikus egyházközség. 1787–1822.; Halotti anyakönyv. Szeged – belvárosi római katolikus egyházközség. 1748–1788.; Halotti anyakönyv. Pest – belvárosi római katolikus egyházközség. 1872–1885.; Halotti anyakönyv. Kalocsa – római katolikus egyházközség. 1860–1866.; Halotti anyakönyv. Kőszeg – római katolikus egyházközség. 1844–1895. Miklós és Gábor, valamint Johanna és Anna Krisztina keresztelési bejegyzései katonai anyakönyvekben találhatóak. HL VI. 36. 160. és 226. k.

<sup>20</sup> HL VI. 36. 160. k.

<sup>21</sup> <https://dspace.oszk.hu/handle/20.500.12346/485298#> (Letöltés: 2020. július 17.)

<sup>22</sup> Gábor Anzelm 1810. február 23.; Augustina 1812. augusztus 20.; János 1813. augusztus 10.; Márton 1814. szeptember 23.; István 1816. július 25.; József 1821. március 21.; Antónia 1825. december 15.; Augustina, János

Pesten. Az özvegyen maradt Johanna nem ment újra férjhez, 1877. augusztus 7-én halt meg Budapesten.<sup>23</sup>

Babarczy Ágnes két évvel később egy ikerpárnak Josephának és Erzsébetnek adott életet, őket 1788. augusztus 8-án keresztelték meg Szegeden.<sup>24</sup> Josepha pár nappal később, augusztus 12-én meghalt.<sup>25</sup> Újabb két évvel később, 1790. október 3-án jegyzik be a szegedi belvárosi anyakönyvbe az első Klauzál fiút, Ferencet.<sup>26</sup> Erzsébet és Ferenc feltehetőleg elhunyt 1793 előtt, mivel apjuk nemesi oklevelében egyikük sem szerepel.<sup>27</sup>

1792. július 24-én született a következő gyermek, Anna Krisztina, aki 1816. december 27-én, 24 éves korában férjhez ment a 63 éves adorjáni Rátonyi Gáborhoz.<sup>28</sup> Házasságuk mindössze három évig tartott, Rátonyi 1819. február 5-én elhunyt.<sup>29</sup> Ez a rövid ideig tartó házasság azonban a Klauzál testvérek házasságkötései közül talán a legjelentősebb. A férj előkelő, de már vagyontalan szatmári nemesi családba született. Pályafutása során először a Szepesi Kamara lublói és podolini uradalmainak, később az óbudai és a visegrádi uradalmak fiskálisa volt.<sup>30</sup> Tagja volt a Nagyszívűséghez nevet viselő szabadkőműves páholynak, 1778-tól titkári feladatokat is ellátott a szervezetben. Feltételezhetően tagja volt a monyorókeréki „Az arany kerékhez” elnevezésű páholynak is.<sup>31</sup> Később tagja lett a szabadkőművesekből létrejövő budai olvasókörmek, amely Societas Eruditorumnak nevezte magát.<sup>32</sup> 1786-tól kezdve királyi fiskális direktor volt. Az 1790-es országgyűlésen báró Révay Ferenc távollévő főrend követeként vett részt, ahol a Jászkun kerületek szószólójának szerepét is elvállalta.<sup>33</sup> 1790-ben a nemesi-nemzeti mozgalom szereplője, feltételezhető, hogy a jakobinus mozgalommal is kapcsolatban állt.<sup>34</sup> Az 1790-es országgyűlésen mondott beszéde következtében, miszerint az uralkodóban nem lehet megbízni, II. Lipót felfüggesztette állásából. Rátonyi miután megbánta viselkedését, Franz Gotthardinak, az udvari titkosszolgálat vezetőjének közvetítésével

---

és Márton keresztszülei a Klauzál nagyszülők, József keresztszülei a Csekonics házaspár. Keresztelési anyakönyv. Pest – belvárosi római katolikus egyházközség. 1787–1822., 1822–1836.

<sup>23</sup> Halotti anyakönyv. Pest – belvárosi római katolikus egyházközség. 1872–1885.; <https://dspace.oszk.hu/handle/20.500.12346/485299#> (Letöltés: 2020. július 17.)

<sup>24</sup> Keresztelési anyakönyv. Szeged – belvárosi római katolikus egyházközség. 1770–1794.

<sup>25</sup> Halotti anyakönyv. Szeged – belvárosi római katolikus egyházközség. 1748–1788.

<sup>26</sup> Keresztelési anyakönyv. Szeged – belvárosi római katolikus egyházközség. 1770–1794.

<sup>27</sup> MNL OL A 57 57. k. 288–294.; Halotti anyakönyvi bejegyzésüket Szegeden nem találtam meg.

<sup>28</sup> Keresztelési bejegyzése: HL VI. 36. 160. k.; Házassági anyakönyv. Pest – belvárosi római katolikus egyházközség. 1809–1823., 1830–1854.

<sup>29</sup> Halotti anyakönyv. Pest – belvárosi római katolikus egyházközség. 1809–1846. <https://dspace.oszk.hu/handle/20.500.12346/478659#> (Letöltés: 2020. július 17.)

<sup>30</sup> Benda 1952. 116.

<sup>31</sup> Schlag 2003. 282.

<sup>32</sup> Benda 1957. LIII.

<sup>33</sup> OJK 1790. XXXVII.; Bagi 1991. 333.

<sup>34</sup> Kosáry 1971. 612.

felajánlotta szolgálatait az uralkodónak.<sup>35</sup> 1796-ban Ugocsa vármegye adószedője lett.<sup>36</sup> Halálakor gróf Erdődy József alkalmazásában állt, munkakapcsolatuk kezdetéről nincs információ. Azt azonban lehet tudni, hogy 1809-ben már biztosan az akkori kancellár tanácsadója volt.<sup>37</sup> Anna Krisztina halálának időpontja egyelőre nem ismert.

A legidősebb életben maradt fiú, József Hellebronth Kálmán szerint 1794. január 21-én született Péterváradon. A családi hagyományt követve katona lett, ennek érdekében 1802-től a bécsi hadmérnöki akadémián tanult, majd 1812-től alhadnagyként szolgált a 12. huszárezredben. 1813-tól néhány hónapig Pest-Pilis-Solt vármegye ajánlásával a magyar nemesi testőrségben szolgált. Miután a nemesi testőrséget otthagyt a főhadnagy, majd százados lett a 39. gyalogezredben. Ezt követően átkerült az 1. sz. határőrgyalogezredbe, ahonnan 1832-ben nyugállományba vonult.<sup>38</sup> 1848. június 19-én Mészáros Lázár honvédelmi miniszter javaslatára a nádor a honvédelmi minisztérium katonamozdítási és elhelyezési osztályának vezetőjévé nevezte ki.<sup>39</sup>

Mészáros Klauzál választotta tábornoki főnökéül, és megbízta, hogy tervezze meg Szenttamás – sikertelenül végződő – harmadik ostromát, amelyre 1848. szeptember 21-én került sor. Klauzál 46 oldalas tervet dolgozott ki, amely nem volt alkalmas a gyakorlati kivitelezésre.<sup>40</sup> Mészáros szerint az ostromra való felkészülést „*pedans, de theoretikus hadi tudományokkal telt fejű tábornoki főnököm, csak hogy olvasottságát fitogtathassa, a rendszeres ostromláshoz szükségesek kérelmével mindig továbbra halasztotta*”. A hosszas készülődés és Klauzál lassúsága miatt Mészáros tehát nem volt jó véleménnyel választottjáról, visszaemlékezésében Könyves Kálmán-féle tábornoki főnöknek nevezte.<sup>41</sup> Ügyetlenségéről és lassúságáról több helyen is olvashatunk.<sup>42</sup> Talán a legkritikusabban Thim József fogalmazott: „*A tábornoki tisztség, melynek élén a tudatlan Klauzál állott, ki inkább hetek számra várta be a tintát Pestről, semhogy tervet készített volna közönséges tintával, oly ügyetlenné bizonyítja be magát*”. A sikertelen szenttamási ütközet után Klauzál a pesti sáncok erősítésével foglalkozott, 1848. október 16-án báró Hrabovszky János altábornaggal együtt benyújtott egy tervezetet a honvédelmi minisztériumnak, amely azt a Honvédelmi Bizottmányhoz utalta át.<sup>43</sup> *Kossuth Hírlapjában* a sáncépítést kritizáló írás jelent meg Szathmáry Károly tollából, 1848.

<sup>35</sup> Benda 1957. 251. Vö. Mályusz 1926. 268–269., 272–273.

<sup>36</sup> Almanak 1796. 259.

<sup>37</sup> Kosáry 1971. 612.

<sup>38</sup> Hellebronth 1940. 213.

<sup>39</sup> F. Kiss 1987. 333., 548.

<sup>40</sup> Breit 1897. 105. Vö. Olchváry 1902. 75–76.

<sup>41</sup> Mészáros 1867. 151., 154.

<sup>42</sup> Horváth 1871. 415.; Thim 1887. 135.; Vetter 1885. 707–708., 710.

<sup>43</sup> Aggházy 2001. 112.

november 24-én. Azzal vádolta az őrnagyot, hogy a munkát nem tervezi meg eléggé, és ha nem úgy sikerül a sánc, ahogy szeretné, akkor addig javíttatja, amíg olyan nem lesz, amilyennek lennie kellene.<sup>44</sup> Erre a cikkre négy nappal később, egy a sáncon dolgozó személy válaszolt, aki megvédte Klauzál.<sup>45</sup>

Az újságban megjelenő kritikák miatt – legalábbis Klauzál ezt feltételezte – november 28-án a honvédelmi miniszter parancsára egy bizottság ellenőrzést tartott a készülő sáncoknál. A bizottság minden ellene felhozott vád alól felmentette, s emiatt Klauzál úgy érezte, hogy válaszolnia kell az őt ért támadásokra. Szathmáry Károly korábbi cikkét részletesen megcáfolta a *Kossuth Hírlapjának* december 2-i számában.<sup>46</sup> Klauzál cáfolatára Szathmáry már másnap válaszolt, de az helyhiány miatt csak a december 7-i számban jelent meg.<sup>47</sup> Ebben részletesen leírja, hogy milyen problémákat lát a sánc építése körül, amelyeket más szakértő mérnökök is alátámasztanak, valamint megemlíti, hogy másoktól is érkezett panasz a sáncépítés miatt. Válasza végén kijelentette, hogy nem szeretne a helyébe kerülni, és nem ilyen célból tárta a nyilvánosság elé a véleményét. A vádaskodások ellenére Kossuth december 28-án a Vetter helyettes honvédelmi miniszter által javasolt új budai sáncok megépítésével bízta meg Klauzál.<sup>48</sup> Családi életéről egyelőre semmit sem tudunk, ahogy további sorsáról sem.

Az 1799. január 11-én született Imre sokoldalú személyiség volt.<sup>49</sup> 1808 és 1811 között a pesti piarista gimnáziumban tanult.<sup>50</sup> Későbbi, nagyváradi diákévei alatt több költeményt is írt Fejér Gábor, a nagyváradi „nevendékház” főkormányzója és Thuróczy Antal László pap tiszteletére, később Majláth Györgynek és Koháry Ferencnek is írt üdvözlő verseket.<sup>51</sup> Aztán versfordítással is megpróbálkozott.<sup>52</sup> Irodalmi érdeklődése és írásai révén kapcsolatba került Kazinczy Ferencel, aki nagyon tehetségesnek tartotta.<sup>53</sup> Jogi tanulmányait a pesti királyi

<sup>44</sup> KH 1848. 11. 24. (126. sz.) 552.

<sup>45</sup> KH 1848. 11. 28. (129. sz.) 565. „Egy a kettő közül.” aláírással jelent meg a cikk.

<sup>46</sup> KH 1848. 12. 02. (133. sz.) 582. A cikk Czáfolat címmel jelent meg.

<sup>47</sup> KH 1848. 12. 07. (137. sz.) 599. Klauzál őrnagynak Szathmáry Károly címmel jelent meg. A cikkben megemlíti a szerző, hogy a Pesther Zeitung még keményebb vádakkal illette Klauzál.

<sup>48</sup> KLÖM XIII. 911.

<sup>49</sup> Keresztelési anyakönyv. Szeged – belvárosi római katolikus egyházközség. 1794–1843.

<sup>50</sup> PRMTKL III. 9. a. Pesti piarista gimnázium évkönyvei 1808–1811.

<sup>51</sup> Petrik 1890. 406.

<sup>52</sup> Friedrich von Matthiessen *Einsamkeit* című epigrammáját próbálta lefordítani, kevés sikerrel. A fordítás megjelent: HM 1818. (32. sz.) 249. A fordításról: Demek 1891. 234.

<sup>53</sup> Klauzál Imre Róza és Kálmán című elbeszélése váltotta ki Kazinczy tetszését. Váczi 1909. 45. Vö. Kazinczy Ferenc 1822. április 16-án kelt levele Mailáth Jánosnak. [http://deba.unideb.hu/deba/kazinczy\\_muvei/text.php?id=kazinczy\\_lev\\_5854\\_f](http://deba.unideb.hu/deba/kazinczy_muvei/text.php?id=kazinczy_lev_5854_f) (Letöltés: 2019. május 31.) A Róza és Kálmán megjelent: Igaz 1821. 117–123. „Az én Ungvár-Németim halála után minden reménységem Klauzál. Azt hiszem, vele irodalmunk új korszaka kezdődik. Mostanáig nem ismerem kézírását (vagy kéziratát?), még azt sem tudom, ki ő; tehát a barátság nem vakít el engem. De ódája Koháryhoz és regénye Igaz' Zsebkönyvében, a Róza és Kálmán nagyszerű zsengek. Nyelve Sallustiuséhoz hasonló; őt kellene Klauzálnak fordítania.” Kazinczy Ferenc 1821. június 11-én kelt levele Mailáth Jánosnak. [http://deba.unideb.hu/deba/kazinczy\\_muvei/text.php?id=kazinczy\\_lev\\_5848\\_f](http://deba.unideb.hu/deba/kazinczy_muvei/text.php?id=kazinczy_lev_5848_f) (Letöltés: 2019. május 31.)

egyetemen végezte, 1818-ban esküdött fel jurátusnak, a személynök, Majláth György mellé.<sup>54</sup> Tanulmányai befejezése után az Udvari Kancellárián dolgozott.<sup>55</sup> A rendelkezésre álló szakirodalom nem említi, hogy mikortól állt a Károlyi család alkalmazásában, de Igaz Sámuel Kazinczy Ferenchez írt, 1822. április 9-én keltezett levelében azt írta, hogy Klauzál gróf Károlyi titkára lett, feltételezésem szerint Lajos alkalmazhatta. Ezután kezdhetett el mezőgazdasággal foglalkozni, s lett később jószágigazgató.<sup>56</sup> 1825. január 7-én megnősült, felesége, Huber Evelin gróf Károlyné – feltételezhetően Károlyi Lajos feleségének, gróf Kaunitz-Rietberg Ferdinándnak – szobalánya volt.<sup>57</sup> 1830. augusztus 4-én, gróf Károlyi Lajos Csongrád megyei főispáni helytartói beiktatásakor kinevezte őt a megye tiszteletbeli táblabírójává.<sup>58</sup> Két évvel később tagja volt a megye azon bizottságának, amely az országgyűlési követutasításokat kidolgozta.<sup>59</sup> 1833-ban az Akadémia Természettudományi Osztályának levelező tagjává választották, ajánlásában a következőt tüntették fel: „*Most készül egy gazdasági folyóiratot megindítani*”.<sup>60</sup> 1836-ot követően a Nemzeti Casino tagja lett.<sup>61</sup>

1830-tól tagja volt az Állattenyésztési Társaságnak, amely az 1835. június 8-i közgyűlésén határozott arról, hogy nevét Gazdasági Egyesületre változtatja, Klauzál ezen a napon az egyesület választmányi tagja lett. A közgyűlést ekkor munkaadója Károlyi Lajos vezette, másnap gróf Andrássy György vezetésével, az egyesület új alapszabályának

---

Kazinczy Ferenc 1821. május 8-án kelt levele Klauzál Imréhez. <http://mek.oszk.hu/05600/05606/05606.pdf> (Letöltés: 2019. augusztus 13.); Személyes találkozásokra utal Kazinczy 1828. február 23-i naplóbejegyzése. [http://deba.unideb.hu/deba/kazinczy\\_muvei/text.php?id=kazinczy\\_onelet\\_0213\\_k&hi=Klauz%C3%A1l](http://deba.unideb.hu/deba/kazinczy_muvei/text.php?id=kazinczy_onelet_0213_k&hi=Klauz%C3%A1l) (Letöltés: 2019. augusztus 17.); Klauzál ígéretet tett Igaz Sámuelnek, hogy az 1825-ben megjelenő Hébébe is ír, de erre már nem került sor. Váczy 1909. 229.

<sup>54</sup> Pálmány Béla: Klauzál Gábor és családja életpályája – új adatok tükrében. <http://klauzal.hu/cikk/350.html> (Letöltés: 2019. május 21.)

<sup>55</sup> Klauzál feltehetően 1821-ben alkalmazták a Kancellárián. Erre utal Mailáth János 1821. július 23-án kelt Kazinczy Ferenchez írt levelében. [http://deba.unideb.hu/deba/kazinczy\\_muvei/text.php?id=kazinczy\\_lev\\_4000\\_f](http://deba.unideb.hu/deba/kazinczy_muvei/text.php?id=kazinczy_lev_4000_f) (Letöltés: 2019. május 31.)

<sup>56</sup> Igaz Sámuel Kazinczy Ferenchez írt, 1822. április 9-én kelt levele: Váczy 1908. 71–72. Egyelőre nem ismert, hogy Klauzál mikortól volt jószágigazgató, a rendelkezésre álló szakirodalom erről nem tesz említést, így további levéltári kutatások szükségesek. Török 1847. 299–303.; Szinnyei 1899. 479–481.; Fekete 1975. 530.; Für-Pintér 1988. 181–184.; A Károlyi család nemzetségi levéltárában található levelekben a legkorábbi Klauzál Imrétől származó levél 1823. október 6-án kelt Tótmegyeren, címzettje számomra ismeretlen (a levél megszólítása: Tisztelt Director Úr!). MNL OL P 398 Nr. 39987. A Károlyi levéltár említett fondjában összesen 23 olyan levél található, amelynek Klauzál Imre a szerzője, ebből 17-et Károlyi Lajosnak, a fennmaradó hatot feltehetően Károlyi uradalmi alkalmazottjainak írta, ezek közül mindössze két címzettet lehet egyértelműen azonosítani, Jakó Istvánt és Tabódy Pált. A Károlyihoz írt levelek 1830–1835 között keletkeztek, az alkalmazottakhoz 1823–1834 között írt Klauzál. A leveleket Tótmegyerről, Derekegyházáról, Pestről, Bécsből és Carlsbadból írta. A levelek nyelve magyar és német, a német leveleket kizárólag Károlynak írta, de nem minden neki szóló levél német nyelvű. MNL OL P 398 Nr. 39987, 39989–39999, 40001–40009, 40012.

<sup>57</sup> Az esküvőről Igaz Sámuel Kazinczy Ferenchez írt leveléből értesülhetünk, a házasságkötés helye nem ismert, feltételezhető, hogy arra Bécsben került sor. Váczy 1909. 280.

<sup>58</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 793/1830.

<sup>59</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 1139/1832.

<sup>60</sup> Gergely 1977. 205. Egyelőre nincs arról információ, hogy ez milyen lap lehetett.

<sup>61</sup> Tasner 1837. 47.

kidolgozására létrehozott bizottság tagja és jegyzője lett Klauzál Imre.<sup>62</sup> Az 1836. június 6-án tartott közgyűlésen az egyesület által indítani kívánt lap, a későbbi *Gazdasági Tudósítások* ügyének felügyelésére és a lapban megjelenő írások megvizsgálására létrehozott bizottságnak is tagja lett. Később a meginduló lapban cikkei is jelentek meg. 1837-ben egy előterjesztést nyújtott be lóiskola és gyapjúraktár építésével kapcsolatban, valamint arra vonatkozóan, hogyan lehetne az egyesület különböző érdekeit minél hatékonyabban képviselni. A tervezet szerint az építkezéseket és a kitűzött célokat egyetlen forrásból, az Egyesület által kiadandó 600 darab 100 forintos részvényből valósítanák meg.<sup>63</sup>

Adományokat adott az egyesületnek pályadíjra, és kezdeményezte a pályázatok kiírását, az 1839. december végére kiírt pályázat során beérkezett pályaművek elbírálásában is részt vett.<sup>64</sup> A következő évben indítványozta, hogy az Egyesület iktassa magát törvénybe, azért is, hogy részesülhessen az országos pénzalapból. Emiatt az Egyesület alapszabályait és határozatait is át kellett vizsgálni, így ennek elvégzésére is létrejött egy bizottság, amelynek az indítványozó is tagja lett.<sup>65</sup> Az Egyesület 1845-ös választmányában Imre és több vezető gazdatiszt mellett Brüneck József, Babarczy Antal apósa is szerepelt.<sup>66</sup> Tevékenységének egyik fontos eleme volt tehát az Egyesület munkájában való részvétel. A *Hazai 's külföldi Tudósítások* 1837 nyarán hirdetéseiben tette közzé az 1837. január elsejével induló *Athenaeum* leendő szerzőinek névsorát, ebben olvashatjuk Klauzál nevét is, azonban a lapban később mégsem jelent meg írása.<sup>67</sup>

Klauzál Imre feltehetően 1838-ban költözött Rohoncra, amelyet javaslatára Károlyi Lajos bérelt a Batthyány testvérektől.<sup>68</sup> Itt egy másik megbízást is kapott, gróf Batthyány Gusztáv és Kázmér felkérték, hogy a Vas megyei birtokaikat ő igazgassa. Klauzál feltételül szabta, hogy a három gróf közösen gondoskodjon gazdatisztjei képzéséről. Az így létrejövő rohonci Gazdaképző Intézet 1839. július elsején tette közzé első felhívását leendő hallgatói felé. Ebből kiderült, hogy a képzés már 1838 őszén elindult, s most a felhívással a hallgatók körét

---

<sup>62</sup> Galgóczy 1880. 17., 31–32.

<sup>63</sup> Galgóczy 1880. 36., 39–41.; Vári 2009. 63.

<sup>64</sup> Galgóczy 1880. 44–45., 60. A pályázatok elbírálásában a következő években, 1840–1841-ben is közreműködött.

<sup>65</sup> Galgóczy 1880. 49.

<sup>66</sup> Vári 2009. 86.; Brüneck József tanulmányait a keszthelyi Georgikonban végezte és 1814-től a Károlyi család uradalmában dolgozott. A Károlyi testvérek osztozkodása után Károlyi István összes birtokának kormányzója lett. Gazdasági cikkei a Magyar Gazdában és a Gazdasági Lapokban jelentek meg. Robot és dézsma címmel 1846-ban könyve jelent meg. Szinnyei 1891. 1366–1367.

<sup>67</sup> Hazai 's külföldi Tudósítások 1837. 07. 08. (3. sz.), 07. 15. (5. sz.), 07. 19. (6. sz.)

<sup>68</sup> Batthyány Gusztáv meghatalmazottjaként, testvére Kázmér adta bérbe Károlyi Lajosnak 1839-ben a rohonci, németszentmihályi és borostyánkői uradalmakat, amelyhez Tarcsafürdő is hozzátartozott. Bajzik 2004. 237.; Klauzál rohonci tartózkodására nézve lásd Bártfay László 1839. április 14-i naplóbejegyzésének ismertetését a 77. lábjegyzetben.

igyekeztek bővíteni.<sup>69</sup> A magyar nyelven folyó képzés kétéves volt, a téli félévekben tantermi, míg a nyári félévekben gyakorlati foglalkozásokat tartottak. Az oktatók között szerepelt dr. Vállas Antal matematikus, az Akadémia tagja, Török János, Klauzál Imre (aki állattenyésztést tanított), Heuffel János, Czilchert Róbert, Praznovszky Ferenc számvevő, Benkő Dániel és Machacsek Ferenc főerdész. A gyakorlatvezetők is a kor ismert szakemberei közül kerültek ki, többek között Bertl Károly a Georgikon egykori tanára, Egan Ede, Hajnik János és Szendrey Ignác.<sup>70</sup> Az oktatók közül Walleshausen szerint Klauzál Imrét tartották a legjobbnak hallgatói. Ennek alátámasztására idézte az intézet óráit meglátogató Hegedűs József ügyvéd véleményét: „*Kedves udvariasság, nyájasság, mély szerénység, valami nem mindennapias kedély, a tanítás-oktatásban szenvedély jellemeznek. [...] Előadása élénk, világos*”. A hallgatók figyelnek az előadóra, mivel gondolatai „*a tudomány szent ihletétől áthatva és szelíden, mint szép ajakról a szerelmi szót, folynak elő*.”<sup>71</sup> Ezek a szavak utalhatnak akár Imre irodalmi érdeklődéséből fakadó nyelvi stílusára is.

A *Gazdasági Tudósítások* 1839. évi 4. számában olvasható, hogy az Intézet úgy döntött, hogy saját folyóiratot indít *Rohonczi Közlemények* címmel, amely a *Tudósítások* társlapjaként fog megjelenni. Az első lapszám a *Gazdasági Tudósítások* 1840. évi első számával együtt jelent meg. A *Közlemények* évente négyszer, négy kis íven, nyolcadrét alakban jelent meg, szerkesztője Vállas Antal lett. Előfizetése egy évre a főlappal együtt két pengő forint volt.<sup>72</sup> A rövid életű lap utolsó számai 1841-ben jelentek meg, Klauzáltól összesen hat értekezést olvashatunk a lapban, mezőgazdasági szakírói tevékenysége jelentős volt, így az további kutatásokat igényel, cikkei jelentek meg ezenkívül a *Gazdasági Tudósításokban*, a *Magyar Gazdában* és a *Társalkodóban* is.<sup>73</sup>

<sup>69</sup> A rohonci Gazdaképző Intézet kezdete visszanyúlik Klauzál tótmegyeri és Csongrád megyei, derekegyházi és mágocsi tevékenységére, ahol már sikeresen foglalkozott a gazdatisztek képzésével. Walleshausen 2005. 49–52.

<sup>70</sup> Török János (1807–1874) jogot és természettudományokat tanult, a Magyar Gazdasági Egyesület titkára is volt. Egan Ede másodéves medikusként ismerte meg Klauzál Imrét még 1834-ben, és csatlakozott hozzá. Hajnik János (1811–1887) ügyvédi hivatását feladva vállalt intézői feladatot, majd jószágkormányzó lett. Szendrey Ignác (1800?–1895) Keszthelyen gazdatisztként szolgált, majd az 1830-as években Károlyi Lajos tiszttartójaként dolgozott. Lánya, Júlia, Petőfi Sándor későbbi felesége Keszthelyen született. Walleshausen 2005. 66.; Heuffel János (1800–1857) orvos, botanikus. Szinnyei 1896. 831.; Czilchert Róbert (1809–1884) orvosdoktor. Szinnyei 1893. 513–514.; Benkő Dániel (1799–1883) jogi, teológiai és orvosi tanulmányokat folytatott, majd mezőgazdasággal foglalkozott, a Károlyiak alkalmazottja lett. Az Akadémia levelező tagja volt. Szinnyei 1891. 857–858.; Az oktatók közül többen a Gazdasági Egyesületben is tevékenykedtek, vagy az egyesület által kiadott lapban publikáltak, így Török János, Heuffel János, Czilchert Róbert, Praznovszky Ferenc, Benkő Dániel, Egan Ede, Hajnik János és Szendrey Ignác. Galgóczy 1880. 39–40., 61., 122. A hivatkozások mindegyik, itt felsorolt személyre csak egyszer mutatnak rá, azonban Galgóczy többször is megemlíti a nevüket.

<sup>71</sup> Walleshausen 2005. 56.

<sup>72</sup> Szalády 1884. 200. A Gazdasági Tudósításokat a Gazdasági Egyesület adta ki.

<sup>73</sup> Szinnyei 1899. 480.

A Gazdaképző Intézet nem élte meg az 1840. október elsejével meghirdetett új tanév kezdetét. Walleshausen kutatása alapján elmondható, hogy az intézet megszűnésének valószínűleg anyagi oka volt, amelyet „személyi természetű tényezők váltottak ki”. Az intézet kezdeményezője és szellemi vezére ugyan Klauzál Imre volt, de a vezetői feladatokat Vállas Antal látta el. Valószínűsíthető, hogy kettőjük iskolaszervezési tapasztalatlansága is okozhatta az intézet végét.<sup>74</sup> Klauzál Imre Rohoncon a Gazdaképző Intézet mellett 1839 őszén egy Leánynevelő Intézetet is alapított, amelynek fővédnöke a felesége, Huber Evelin lett. Az intézet igazgatója Török János volt.<sup>75</sup>

Vállas Antal egy hírlapi cikkben azt állította, hogy Klauzál Imrét 1840-ben előbb Károlyi Lajos mentette fel addigi munkája alól, majd a Batthyány testvéreknél betöltött jószágigazgatói tisztségétől is megvált.<sup>76</sup> Bajzik Zsolt szerint Klauzál Imre 1840-től a korábban Károlyi Lajos által a Batthyány testvérektől haszonbérbe vett birtokokat bérelte Lajostól többedmagával, ahol állat- és növénynemesítő intézetet hozott létre, a bérlők célja az volt, hogy kimutassák a nagybirtok bérlet útján történő hasznosíthatóságát. A bérlők közé tartozott Imre öccse, Gábor, Czilchert Róbert és Károly, Toperczer Tamás és Károly, Egan Ede és Kohányi Mihály.<sup>77</sup> A Batthyány család körmendi levéltárában található szerződések szerint Klauzál Imre és Károlyi Lajos 1839. március 18-án kötöttek egy egyezséget arra vonatkozóan, hogy a németszentmihályi és borostyánkői uradalom haszonbérletét Károlyi gróf jóátállása mellett átruházza Imrére. Károlyi Lajos és Batthyány Gusztáv két nappal később, március 20-án kötötték meg az 1854. december végéig tartó haszonbérleti szerződést.<sup>78</sup> Imre halála után 1847.

---

<sup>74</sup> Walleshausen 2005. 61.

<sup>75</sup> T 1840. 05. 13. (39. sz.) 155.

<sup>76</sup> Walleshausen 2005. 60.

<sup>77</sup> Bajzik 2006. 44–45. Vö. Bajzik 2004. 237. Vö. Losonczy Tóth 2008. 95. Bajzik 2006-os tanulmányában csak Klauzál Imrét és Gábort, Egan Eduárdot és Czilchert Róbertet nevezi meg bérlőkként. Utóbbi két személlyel Imre korábban a rohonci Gazdaképző Intézetben is együtt dolgozott. Bajzik két közléséből nem világos, hogy közvetlenül a Batthyány testvérektől vagy Károlyi Lajostól bérelték-e a birtokokat. A 2004-es tanulmányában azt írja, hogy Lajostól bérelték a birtokokat (én is ezt jegyeztem le fentebb), míg a 2006-osban nem említi Károlyit. 2004-es munkájában azt is közli, hogy Klauzál Imre halálát követően a rohonci uradalmat Batthyány Gusztáv visszavette Károlyi Lajostól, de a többi uradalomról nem ad egyértelmű információkat. A bérletre utalhat Bártfay naplójának 1839. április 14-i bejegyzése is: „*Helmecczynél összejövők Luczenbacher 's Tanárkyval; ez Megyerről jöven beszéle, hogy Klauzál a' Grófj. Batthyányi jószágaiból két uradalmat vett ki haszonbérbe, 's hogy Rohoncra jövő ősszel fog költözni.*” Kalla 2010. 190. A bejegyzés érdekessége, hogy ekkor már Imre elvileg Rohoncon élt, ebből viszont úgy tűnik, hogy nem. Mindenesetre, ha nem is Rohoncon, de az Intézet miatt annak közelében kellett laknia 1839 áprilisát megelőzően is.

<sup>78</sup> MNL OL P 1322 12. tétel 268–271. fol. 1855. 01. 10-én Németszentmihályon kötött egyezség.; Vári András felhívta a figyelmet arra, hogy ez a fajta bérleti rendszer modernizálta a nagybirtokosok és gazdatisztjeik klientúrarendszerét, mivel személyes függőségből gazdasági függőséggé alakult a birtokos és alkalmazottja viszonya. Vári 2009. 123.

augusztus 15-én új szerződést kötöttek, amelyben Klauzál Gábor, Toperczer Tamás, Kohányi Mihály és Czilhert Róbert van feltüntetve, a Bajzik által említettek közül.<sup>79</sup>

Imre sógora, Toperczer Tamás 1840 és 1848 között Tarcsafürdő orvosa volt.<sup>80</sup> Toperczer Klauzállal bővítette a fürdő területét erdővel, ahol sétányokat alakítottak ki, a fürdő ezalatt az időszak alatt élte fénykorát.<sup>81</sup> A *Nemzeti Társalkodó* 1845. március 6-i számában a lap szerkesztője úgy gondolta, hogy érdemes megismertetni ezt az intézetet az olvasóival, ezért *Juh és növény-tenyésztői vállalat* címmel hosszabb cikket közölt annak működéséről.<sup>82</sup> A juhok mellett gazdasági, kerti és üvegházi növények termesztésével foglalkoztak. A cikkből az is kiderül, hogy bár már többévnnyi munka van mögöttük, még csak kevés növényfajt tudnak árusítani, de az elkövetkezendő években ezeknek a száma szándékaik szerint növekedni fog, és az is olvasható, hogy akkor milyen növényeket lehetett náluk megvásárolni. A cikkből az nem derül ki egyértelműen, hogy mikor hozták létre az intézetet. A *Budapesti Híradó*-ban megjelent 1846-os hirdetések szerint az intézet már nemcsak Tarcsán működött, hanem bécsi címe is volt, ahol egy raktárat hoztak létre, s onnan is szállítottak vevőik részére.<sup>83</sup>

1840-ben Klauzál Imrét és Károlyi Lajost Vas megye tiszteletbeli táblabírójának nevezték ki.<sup>84</sup> Klauzál 1841-ben egy tervezetet készített a Vas megyei gazdasági egyesület létrehozása céljából, és elküldte azt a megye birtokosainak. A tervezet, „*Vázolatja. Azon tervnek, melly szerint a' Vas Megyei Gazdasági Egyesületnek létesülni kellene*”, öt pontban foglalta össze a leendő egyesület feladatait.<sup>85</sup> A *Hirnök* a gazdasági egyesületről cikkezve nem említette az alapítók és kezdeményezők között Klauzál Imrét.<sup>86</sup> Családi életéről szinte semmit sem tudunk, gyermekei nem születtek. Húga, Ágnes Gyula nevű fiának lett a keresztaja, öccsével, Gáborral együtt, pár évvel később Ágnes Irma nevű lányát tartotta keresztvíz alá,

---

<sup>79</sup> MNL OL P 1322 12. tétel 253–255. fol.; Batthyány Gusztáv nevében Varga Lajos kötött szerződést Klauzál Gáborral 1847. augusztus 15-én, de a szerződés nincs meg. MNL OL P 1322 12. tétel 267. fol.

<sup>80</sup> A Késmárkról származó, de akkor Csongrád megyében tevékenykedő Toperczer Tamás orvos 1834. május 21-én a pesti belvárosi római katolikus templomban vette el Klauzál Ágnest, Imre húgát. Házassági anyakönyv. Pest – belvárosi római katolikus egyházközség. 1809–1823., 1830–1854.

<sup>81</sup> Bajzik 2004. 237. A bérelt uradalmakhoz tartozott a fürdő is, lásd a 68. lábjegyzetet.

<sup>82</sup> T 1845. 03. 06. (19. sz.) 73–74.

<sup>83</sup> Először az 1846. szeptember 27-i szám végén lévő hirdetésekben említették a bécsi raktárat. BH 1846. 09. 27. (463. sz.) 210., 10. 06. (468. sz.) 230., 10. 08. (469. sz.) 235.

<sup>84</sup> MNL VaVL IV. 1. a. 1108/1840.

<sup>85</sup> Fodor 1961. 34–38. Az öt pont nem számozással, hanem az abc betűivel van jelölve A-tól E-ig.

<sup>86</sup> H 1841. 04. 15. (29–30. sz.) Az egyesület alapszabályait a cikk szerint 1840 végén állapították meg, az aláírási íveket pedig 1841-től vezették. Eszerint, ha helyes a közreadó, Fodor Henrik információja a Klauzál által írt tervezet időpontjáról, Klauzál javaslata már akkor született, amikor az egyesület létrehozása megtörtént, vagy folyamatban volt.

nővérével Johannával.<sup>87</sup> Ezek arra utalnak, hogy a testvérek szoros kapcsolatban voltak egymással.

A Károlyi családnál a Gazdasági Egyesületben és Rohoncon végzett munkája során számos gazdasági szaktekintéllyel, irodalmi érdeklődése következtében a korszak kulturális életének közismert személyeivel került ismeretségbe, vagy kötött barátságot. Pesti tartózkodásai alatt rendszeresen felkereste gróf Károlyi György titkárát, Bártfay Lászlót, akinél az irodalmi élet nagy alakjai is megfordultak. Bártfay barátjának tekintette Klauzál, naplójában is írt erről. „*Nem sok barátimmal dicsekszem, mert megválasztás nélkül soha sem csatlakoztam senkihez határtalan bizodalommal és szeretettel: de mind azokra büszke vagyok, kik barátságukra méltattak, – ’s egyetlen egy miatt sincs okom pirulni. Sok jó, kedves szíves órát töltöttek csekély hajlékomban Kisfaludy Károly és Helmezy, Waltherr László, Klauzál és Nagy Károly; Vörösmarty, Stettner, Bajza, Schedel, a’ bold[ogult]. Tittel Pál és mások; és ’a kiket legelőbb kellett volna említenem: Kazinczy Ferenc, Szemere és Kölcsey.*”<sup>88</sup> Bártfay 1838 januárjától 1841 decemberéig vezetett naplójában számos alkalommal említi, hogy Klauzál náluk ebéden, vacsorán jelen volt, vagy színházba mentek.<sup>89</sup> Barátságukat és közeli kapcsolatukat bizonyítja az is, hogy 1840-ben Bártfay és felesége dunántúli utazása során hosszabb ideig Klauzálnál szálltak meg Rohoncon, s onnan utazták be a környéket.<sup>90</sup>

Klauzál Imre tevékeny életpályája hamar félbeszakadt, hosszú betegeskedés után 1847. március 5-én Bécsben halt meg. Felesége, született Huber Evelin is ott halt meg 1878. december 12-én.<sup>91</sup> Egykori munkatársai emlékeztek rá, Török János az Akadémia ülésén, Czilchert Róbert a Gazdasági Egyesületben mondtak emlékbeszédet.<sup>92</sup> Imre és társai tarcsai intézetei a *Budapesti Híradó* tudósítása szerint tovább működtek. A juhtenyésztő vállalat tagja volt ekkor Klauzál Gábor, Toperczer Tamás, Czilchert Róbert és Kohányi Mihály. A növénytermesztéssel

<sup>87</sup> Toperczer Gyula 1837. április 25. Hódmezővásárhely. Keresztelési, házassági, halotti anyakönyv. Hódmezővásárhely – evangélikus egyházközség. 1795–1895.; Toperczer Irma 1844. június 21. Óriszentmárton. Keresztelési, házassági, halotti anyakönyv. Óriszentmárton – római katolikus egyházközség. 1828–1895.; Mivel Toperczer evangélikus volt, gyermekeik közül a fiúk evangélikusok, a lányok római katolikusok lettek.

<sup>88</sup> Kalla 2010. 28.

<sup>89</sup> Kalla 2010. 43–44., 55. (A hivatkozások csak egy-egy fentebb említett alkalomra mutatnak rá, annál jóval több volt.)

<sup>90</sup> Kalla 2010. 358–360. A naplóbejegyzés szerint 1840. augusztus 7. és 20. között tartózkodtak Klauzálnál. Ez azt bizonyítja, hogy Bártfay már említett 1839. április 14-i bejegyzésében közölt időpont, Klauzál Rohoncra költözésének tervezett ideje később megváltozhatott, hisz abban 1840 őszét említette. Lásd a 77. lábjegyzetet.

<sup>91</sup> Klauzál Imre gyászjelentése: <https://dspace.oszk.hu/handle/20.500.12346/144318#> (Letöltés: 2020. június 12.) Felesége gyászjelentése: <https://dspace.oszk.hu/handle/20.500.12346/144319#> (Letöltés: 2020. június 12.)

<sup>92</sup> Török 1847. 299–303.; Galgóczy 1880. 72.; Török János egy emlékiratot is írt Klauzálról Gróf Festetics György, Klauzál Imre és Nagy-Czenk címmel, amely az általa kiadott Kelet Népe című magyar irodalmi csarnok és időszaki szemlében jelent meg, annak 3. füzetében 1856-ban. Szily–Viszota 1905. 102.; A Nemzeti Portrétár adatbázisában található egy olajfestmény, amely megőrizte képmását. <http://opac3.npt.monguz.hu/hu/record/-/record/RECORD10194> (Letöltés: 2020. június 18.) Az 1860. március 6-án megjelenő Magyar Gazda című folyóirat címlapján is látható egy róla készült portré. MG 1860. 03. 06. (10. sz.) 145.

foglalkozó vállalat „Klauzál Imre és társai” néven szintén fennmaradt, tagja volt Kohányi Mihály, Czilchert Róbert és Czilchert Károly.<sup>93</sup> Imre halála után Batthyány Gusztáv új haszonbérleti szerződéseket kötött, a rohonci uradalmat visszavette Károlyi Lajostól, a németszentmihályi uradalmat Klauzál Gábor és Toperczer Tamás bérelte tovább, Tarcsafürdőt pedig megtartotta magának.<sup>94</sup> A *Budapesti Híradó* tudósított arról is, hogy Imre több mint 3000 kötetet számláló könyvtárát 1847. augusztus 25-ét követő napokban elárverezték Pesten, Tóth Lőrinc ügyvéd lakásán.<sup>95</sup> Klauzál Imre feltételezhetően hatással lehetett öccsére, Gáborra is, aki korszerű gazdasági ismereteket tanulhatott bátyjától. Erre utal Sárosi Gyula egyik ismert költeményében is, ahol Klauzál miniszterségéről írt: „*Aztán mivel híres gazda volt a bátyja, Sokat tanult tőle, most már hasznát látja.*”<sup>96</sup>

Az 1802. október 6-án született Miklós testvéreihez, Imréhez és Gáborhoz hasonlóan a pesti piarista gimnáziumban tanult 1812 és 1817 között.<sup>97</sup> Tanulmányai támogatására az apa Csongrád megyéhez fordult, hogy segítsék ösztöndíjkérelmében, és kérjenek ajánlást fia számára a váci püspöktől, azonban a püspök elutasította a kérését.<sup>98</sup> A német romantika kiemelkedő lírikusának, Nikolaus Lenaunak volt az iskolatársa és az egyik legjobb barátja a piarista gimnáziumban.<sup>99</sup> Később, 1823-ban elsőéves orvostanhallgató volt a bécsi egyetemen, tanulmányai befejezéséről nincsenek adatok.<sup>100</sup> 1848-ban pesti nemzetőr őrnagy volt, de az év novemberében betegségére, köszvényre hivatkozva kérte felmentését.<sup>101</sup> Életének további alakulásáról nincs információ.

A Klauzál szülők utolsó gyermekét, Ágnest 1808. április 21-én Pesten, a belvárosi templomban keresztelték meg.<sup>102</sup> 26 évesen, 1834. május 21-én ment férjhez Toperczer Tamás orvoshoz, választását talán két bátyja, Imre és Gábor is befolyásolhatta.<sup>103</sup> Toperczer a pesti egyetem orvosi karán az 1825–26-os tanévben végzett.<sup>104</sup> Már Csongrád vármegye tiszteletbeli főorvosaként nyerte el 1835-ben az Akadémia 100 arannyal járó első díját, természettudományos kategóriában. A díjat az 1837-ben megjelenő *Magyarországi pokolvar*,

---

<sup>93</sup> BH 1847. 04. 08. (571. sz.) 236.

<sup>94</sup> Bajzik 2004. 237.

<sup>95</sup> BH 1847. 08. 22. (648. sz.) 134.

<sup>96</sup> Sárosi 1951. 80–81.

<sup>97</sup> Keresztelési bejegyzése: HL VI. 36. 226. k.; PRMTKL III. 9. a. Pesti piarista gimnázium évkönyvei 1812–1817.

<sup>98</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 1003, 1280/1812.

<sup>99</sup> h. 1909. 309–310.

<sup>100</sup> Szögi 2013. 142.

<sup>101</sup> Czaga–Jancsó 2001. 89.

<sup>102</sup> Keresztelési anyakönyv. Pest – belvárosi római katolikus egyházközség. 1787–1822.

<sup>103</sup> Lásd a 80. lábjegyzetet. Toperczert feltehetően ekkor már Ágnes mindkét bátyja ismerhette, hiszen Toperczer ekkor Csongrád megyében élt.

<sup>104</sup> Hőgyes 1896. 233.

*annak természete, okai, ovó és gyógymódjai* című munkájáért kapta.<sup>105</sup> Ennek sikerén felbuzdulva kezdte el írni egy másik, kéziratban maradt munkáját, *A Váltóláz Természet – Históriajának vázlata* címmel, amelyet a kézirat keltezése szerint 1836-ban Hódmezővásárhelyen írt.<sup>106</sup> A Toperczer házaspár feltehetően 1834-től élt Hódmezővásárhelyen, ahol a férj a Károlyi családtól orvosi munkájáért fizetésben részesült. Itt született első két gyermekük is, Viktor 1835-ben, keresztszülei Klauzál Ágnes nagybátyja és nagynénje, a megye akkori alispánja, Babarczy Imre és felesége lett. Második gyermekük, Gyula két évvel később született, a keresztszülőket ismét a közeli családtagok közül választották, Ágnes két bátyját, Imrét és Gábort.<sup>107</sup> Toperczer hódmezővásárhelyi hivataláról 1839. május 1-én mondott le, feltehetően azután költözött a család Tarcsafüldre.<sup>108</sup> A felmentése mellett azt kérte a megyétől, hogy továbbra is viselhesse Csongrád megye orvosa címet, amelyet a közgyűlés jóváhagyott, majd tiszteletbeli táblabírói címmel tüntette ki.<sup>109</sup> A magyar országgyűlés képviselőházi naplója szerint Toperczer kérvényt nyújtott be 1848–49-ben elszenvedett kárának megtérítéséért, amelyet Hosszú József képviselő terjesztett be az 1870. május 9-i ülésnapon.<sup>110</sup> Felesége, Ágnes 1871. augusztus 27-én halt meg Kőszegen, férje kilenc évvel élte túl, 1880. augusztus 12-én hunyt el ugyanott.<sup>111</sup>

A legfiatalabb fiú, Gábor 1804. november 18-án Pesten, a mai Fővárosi Önkormányzat épületében, az egykori Invalidus-házban, vagy más néven Károly-kaszárnyában született.<sup>112</sup> A Klauzál szülők életmódjáról, a család életéről nem maradtak fenn adatok, ahogyan az anyagi helyzetükről sem rendelkezünk információkkal. Az anya, Babarczy Ágnes egészségi állapotáról a *Gyógyászat* című, orvostudományi közlöny egyik számában olvashatunk, amelynek szerzője ifj. dr. Bene Ferenc, akinek édesapja, id. dr. Bene Ferenc a család orvosa volt, de a fia is kezelte

<sup>105</sup> Szinnyei 1914. 303–304.; Döbrentei 1838. 54.

<sup>106</sup> Kiss 1999. 41., 54. A mű Előszavában indokolta meg annak elkészítésének okát: „*A' minden Várakozásomat felülmúlt kedvező kímélő bírálat, melyet pokolvarróli értekezésem minden szembetűnő hiányai mellett, az első jutalom díj megítélése által a Magyar Tudós Társaságtól nyerni szerentsés lehetett, engem azon lekötelezésnek vetett alá: hálás törekvésemet úgy irányozni, hogy ezen betsülhetetlen megkülönböztetésre magamat méltóvá tegyem, s igyekezzek ezen kímélő bírálatot oly váratlan sikerrel kezdett pályán nem csüggedő tovább haladásom által igazolni.*”

<sup>107</sup> Viktort 1835. augusztus 1-én keresztelték meg. Keresztelési, házassági, halotti anyakönyv. Hódmezővásárhely – evangélikus egyházközség. 1795–1895.; Gyulára lásd a 87. lábjegyzetet.

<sup>108</sup> A lemondás bejegyzésre került a Károlyi családhoz tartozó személyzet közös konvenciójába, az 1834–1845-ig terjedő kötetbe. MNL OL P 397 VI. B. 2. tétel 356. kötet.; Toperczer Vas megyei tevékenységéről Klauzál Imre életének ismertetésénél írtam.

<sup>109</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 497/1839., 501/1839.; MNL CsCsVL SzL IV. 3. b. 497/1839.

<sup>110</sup> KN 1870. VIII. 91.; KI 1870. VI. 35.

<sup>111</sup> Halotti anyakönyv. Kőszeg – római katolikus egyházközség. 1844–1895.; Keresztelési, házassági, halotti anyakönyv. Kőszeg – evangélikus egyházközség. 1852–1895.

<sup>112</sup> Keresztelési bejegyzése: HL VI. 36. 226. k.; 1907-ben emléktáblát helyeztek el abban a második emeleti szobában, ahol született. PN 1907. 05. 29. (127. sz.) 14.; Az emléktábla állítása 1904-től húzódott. PN 1907. 05. 12. (113. sz.) 19.

Klauzál Gábort. Ifj. Bene az apa feljegyzései alapján számolt be Gábor és Imre egy-egy gyermekkori betegségéről és az anya állapotáról. Ebből kiderül, hogy Babarczy Ágnes „*erős termetű, tekintélyes asszonyság*” volt, akinél lágyéksérv alakult ki, amely először 1810-ben okozott panaszokat nála. 1815 őszén hurutos láza lett, ekkor ismét kiújult a sérv, három hónap múlva ismét beteg lett, 1816. február 2-án tüdőlob fejlődött ki nála, amely 9-én a halálát okozta.<sup>113</sup> Így az apa egyedül maradt a kisebb gyermekekkel, csak a legidősebb nővér, a már férjezett Johanna nem lakott ekkor a családdal, s az év végén férjhez ment Anna Krisztina költözött el hamarosan a családi fészekből. Klauzál János 15 évvel élte túl feleségét, 1831. május 30-án, 83 évesen hunyt el Pesten.<sup>114</sup>

Klauzál Gábor apja és nagyapja is katonaként szolgált, ezt a családi hagyományt követte a legidősebb bátyja, József is. A többi fiú, Imre, Miklós és Gábor egyaránt a pesti piarista gimnázium tanulójaként indulva értelmiségi pályát választott, Imre és Gábor jogot tanult, Miklós orvosi tanulmányokba kezdett. Imre jogi tanulmányai után a mezőgazdaság felé fordult, gazdatisztként és bérlőként érvényesült. Gábor ezzel szemben a megyei közéleti-politikai pálya felé orientálódott. A család férfi tagjai tehát birtoktalan nemesként értelmiségi pályát választottak. Házasodási stratégiájukat tekintve leginkább Gábor esetében lehet megállapítást tenni, feltételezhetően a nagybátyja Babarczy Imre kapcsolataira építve egy jelentős vagyonnal rendelkező szegedi polgárlányt vett el, ami kétségtelenül jobb anyagi helyzetbe hozhatta a fiatal táblabíró. A Klauzál család lány tagjai nem házasodtak korán, Johanna feltételezhetően a húszas évei elején, míg Anna Krisztina 24, Ágnes 26 évesen ment férjhez. Közülük a két idősebb lány jóval korosabb férfival kötött házasságot, Johanna egy Királyi Táblai ügyészhez, míg Anna Krisztina egy királyi fiskális direktorhoz ment hozzá, aki 39 évvel volt idősebb nála. A két idősebb lány értelmiségi, magasabb beosztású férfiakkal kötött házasságot, ami előnyös lehetett egy birtoktalan nemesi család számára. A legfiatalabb lány, Ágnes, a legkisebb korkülönbséggel szintén egy értelmiségihez, egy orvoshoz ment férjhez. Párválasztása testvérei, Imre és Gábor köréből történt. Azt, hogy az idősödő apa mennyire befolyásolta gyermekei választását nem tudhatjuk, de ő maga is példát mutatott saját házasságával, hiszen ismeretlenként Csongrád megye egyik legismertebb családjából választott magának feleséget. Ez a családi kapcsolatrendszer pedig később lehetővé tette Gábor politikai-közéleti pályájának elindulását Csongrád vármegyében.

---

<sup>113</sup> GY 1866. 08. 18. (33. sz.) 570.; Ágnes halotti bejegyzése: Halotti anyakönyv. Pest – belvárosi római katolikus egyházközség. 1787–1822.; Gyászjelentése: <https://dspace.oszk.hu/handle/20.500.12346/144326> (Letöltés: 2021. július 9.) id. Bene Ferenc orvos testvére volt Bene Józsefnek, Klauzál későbbi követtársának. id. és ifj. Bene Ferencről: Kapronczay 1997. 70–72.

<sup>114</sup> Halotti anyakönyv. Pest – belvárosi római katolikus egyházközség. 1809–1846.

## 2. 2. Tanulmányok

Klauzál Gábor az 1813-as tanévben iratkozott be a pesti piarista gimnáziumba, Imre és Miklós bátyjait követve. A tanintézményt a kortársak is színvonalasnak tartották, gyakran dicsérték „*magyar szelleméért*” is. Egyértelműen a biztos megélhetéshez vezető értelmiségi út egyik állomásaként tekinthetünk rá. Valószínűleg az oktatás magas színvonala is szerepet játszott abban, hogy a reformkor olyan jelentős közéleti, politikai és irodalmi alakjai látogatták, mint Dessewffy József, Széchenyi István, Ráday Gedeon, Szentkirályi Mór, Katona József, Bajza József és Vörösmarty Mihály.<sup>115</sup>

Klauzál a fennmaradt iskolai értesítők szerint mindvégig első eminensként végezte tanulmányait. Tanárai Hollosy József, Elenyák György, Csertő József, Villiger József és Horváth Ignác voltak.<sup>116</sup> Takáts Sándor közülük Elenyák Györgyöt, Csertő Józsefet és Villiger Józsefet emelte ki, mint akik magas képzettséggel és hazafias szellemmel rendelkeztek.<sup>117</sup> Elenyák György áldozópap és tanár előbb a pesti piarista gimnáziumban tanított, majd Károlyi György, később Ede nevelője lett. Számos latin nyelvű költeménye mellett *Elvtan* címmel könyvet is írt.<sup>118</sup> Villiger József Elenyákhöz hasonlóan pályája elején tanított Pesten, később Nyitrán és Mosonmagyaróváron működött.<sup>119</sup> Horváth Ignác a kor egyik legkiválóbb és hazafias érzelmű magyar irodalom és nyelv tanára volt.<sup>120</sup> Klauzál gimnáziumi tanulmányai után 1818 és 1820 között bölcsészetet, majd 1820 és 1822 között jogot hallgatott a pesti királyi egyetemen. A beiratkozási könyvek hiányában nem tudjuk, hogy kikkel járt egy évfolyamon.

Jogi tanulmányai után egy évig gyakorlaton volt Bárczay Pál, Pest-Pilis-Solt vármegye alispánja mellett.<sup>121</sup> 1823. augusztus 23-án tette le a jurátusi esküt, az aznap esküt tévő 40 személyből 12-en, köztük Klauzál is, Szentkirályi László ítélőmester mellé kerültek a Királyi Táblára. „*Klauzál Gábor Pest vármegyéből elvégezvén a pesti királyi egyetemen, kiváló jeggyel, jogi tanulmányait, gyakorlaton volt Pest vármegye alispánja hivatalában, felesküszik nagyságos Szentkirályi ítélőmester oldalára.*”<sup>122</sup> Öt terminus letöltése után, 1824. szeptember 27-én kiváló minősítésű ügyvédi vizsgát tett.<sup>123</sup>

<sup>115</sup> Keszei 2000. 56., 62. A főnemesek magántanulók voltak.

<sup>116</sup> PRMTKL III. 9. a. Pesti piarista gimnázium évkönyvei 1813–1818.

<sup>117</sup> Takáts 1895. 344.

<sup>118</sup> Kalla 2010. 262.; Szinnyei 1893. 1264–1267.

<sup>119</sup> Szinnyei 1914. 1226–1227.

<sup>120</sup> Takáts 1895. 342.

<sup>121</sup> Pálmány 2011. 986.

<sup>122</sup> MNL OL O 80 2. cs. 331–332.

<sup>123</sup> MNL OL O 78 4. f. 91.; MNL OL O 81 2. cs. 16.

## 2. 3. Csongrád vármegye a 19. század első felében

Csongrád vármegye reformkori történetének feltárása a történészek jövőbeli feladata lesz, jelenleg a szakirodalom szűkössége megnehezíti a kutató munkáját. Az egyetlen megye monográfián kívül – amely, bár részletesen kitér erre az időszakra, mégsem tekinthető teljesnek – nem született átfogó történeti munka erről a korszakról.<sup>124</sup> Klauzál Gábor pályakezdetének kutatásához szükséges Csongrád vármegye birtokviszonyainak és a megye tisztségviselőinek vizsgálata is.

Varga Jánosnak a reformkori megyék viszonyaival foglalkozó alapvető tanulmánya és Kecskeméti Károly monográfiájának érdemi elemzése után, az utóbbi időben előtérbe kerültek a reformkori megyei tisztújítások és hivatalviselői karrierek vizsgálatai, amelyek fontos lépést jelentenek a korszak lokális elitjének és az általuk követett hivatalvállalási stratégiák mind alaposabb megismeréséhez. A megyei restaurációkkal az elmúlt időszakban Deák Ádám, Dominkovits Péter, Kovács Dániel László, Molnár András, Pajkossy Gábor, Pintér Tamás, Polgár Tamás, Szigeti István, Tilcsik György és Völgyesi Orsolya foglalkozott.<sup>125</sup> Dombovári Ádám terjedelmes doktori disszertációjában a megyei választásokról, az ott tapasztalható visszaélésekről és a kérdés mind sürgetőbb újraszabályozásának vitáiról értekezett, valamint több önálló tanulmánya is megjelent a témában.<sup>126</sup> Ezen kutatásoknak köszönhetően mind teljesebb képet kapunk a reformkori megyék közéletéről és politikai viszonyairól. A restaurációk elemzése mellett Kovács Dániel László, Pintér Tamás, Sebők Richárd és Szijártó M. István a megyei hivatalviselési stratégiákat és karrierutakat is vizsgálta.<sup>127</sup> Míg Szijártó kutatásai elsősorban a 18. századra fókuszáltak, Kovács Dániel László Somogy megyét vizsgálta 1808 és 1830 között, majd Pintér Tamással együtt a baranyai és somogyi karrierutak kutatásának historiográfiájával, módszertani lehetőségeivel foglalkozott. Pintér később önállóan végezte el a reformkori baranyai karrierutak és stratégiák vizsgálatát, míg Sebők a Békés megyei archontológia segítségével szintén a reformkor időszakát vonta elemzéseibe. Ezt megelőzően Dominkovits Péter vizsgálta Győr vármegye tisztkarát a reformkorban, és szintén

---

<sup>124</sup> Zsilinszky 1898., 1900. Emellett az egyes településekről írt monográfiák nyújtanak segítséget. Ezek közül a fontosabbak: Reizner 1899.; Szeremlei 1907., 1911., 1913.; Sima 1913., 1914.; Farkas 1985.

<sup>125</sup> Varga 1980a.; Kecskeméti 2008.; Deák 2023a. 77–92.; Dominkovits 2000. 63–72.; Kovács 2024. 17–52.; Molnár 1989. 18–30.; Pajkossy 2000. 74–82.; Polgár 2004. 39–61.; Szigeti 2000. 83–105.; Tilcsik 2000. 19–38.; Völgyesi 2010. 306–318.

<sup>126</sup> Dombovári 2011a.; Dombovári 2010a. 75–139.; Dombovári 2011b. 169–204. Dombovári más munkái is érintik részben a témát, azokat itt külön nem soroltam fel.

<sup>127</sup> Kovács 2023. 155–175.; Pintér–Kovács 2023. 144–146.; Pintér 2024. 169–179.; Sebők 2012. 312–320.; Szijártó 2010. 445–466.; Szijártó 2014. 1273–1296.

egy-egy reformkori Pest megyei hivatali karriert rekonstruált Berényiné Kovács Gyöngyi is.<sup>128</sup> A reformkori megyei tisztviselők hivatalviselési stratégiáinak vizsgálatát megnehezíti, hogy ebből az időszakból igen kevés archontológia áll a kutatók rendelkezésére.<sup>129</sup>

Csongrád megye területe 4151 km<sup>2</sup> volt, amely alapján a korabeli megyék között a 32. helyet foglalta el.<sup>130</sup> Kutatásomhoz a nemesség létszámának, lakhelyének meghatározása is szükséges, ezért röviden áttekintem a népességre és nemességre vonatkozó összeírásokat, adatközléseket. Az első magyarországi népszámlálás adatai szerint a megyében 65.602 fő volt a tényleges népesség, ebből Szeged szabad királyi város lakossága 20.947 fő volt.<sup>131</sup> Szegedet kivéve kilenc olyan község volt a megyében, amelynek volt nemes lakossága.<sup>132</sup> A számadatok egyértelműen rávilágítanak arra, hogy a Csongrád megyei nemesség nagyobb része élt a városokban, 81,8%-uk, 253 személy a három mezőváros egyikében, míg a többi 56 a községekben lakott, ugyanakkor Békés megyében a városi arányuk 55,5% volt.<sup>133</sup> Két mezővárosban, Hódmezővásárhelyen és Szentesen éltek nagyobb számban nemesek, egy 1809-ben készült összeírás is ezt erősítette meg. E két város nemessége a 18. század végén nemesi hadnagyságot hozott létre, amelynek élére hadnagyot vagy főhadnagyot állítottak, mellettük alhadnagyot és jegyzőt is választottak maguknak.<sup>134</sup>

Hódmezővásárhely nemességéről Szeremlei Sámuel kutatásai szolgálnak információval. A 18. század végére a nemesség létszámát közel száz főre tette, ezen személyek közül 55 család nemesi eredetét sikerült feltárnia, ez alapján más alföldi megyékből és a Felvidékről származott a legtöbb vásárhelyi nemes.<sup>135</sup> Szentes nemességének létszámáról nem találtam adatokat a város monográfiáiban, de a teljes népességre vonatkozóan is nagyon kevés

---

<sup>128</sup> Dominkovits 1991. 3–18. Tanulmánya végén az általa vizsgált periódus archontológiáját is közreadja.; Berényiné (<https://bit.ly/3qyjSgQ>, Letöltés: 2020. augusztus 11.)

<sup>129</sup> Bán 2011.; Deák 2023a. 85–89.; Farkas 2000. 137–157.; Farkas 2001. 77–99.; Gálócsy 2000.; Molnár 2000a.; Héjja 2009.; Schramek 2016.

<sup>130</sup> Dányi–Dávid 1960. 32. Vö. Fényes 1839. 154.

<sup>131</sup> Dányi–Dávid 1960. 24. A 31. oldalon 68.825 főben állapította meg a megye lakosságát, a 36. oldalon Szeged lakosságát 20.679 főben határozta meg.

<sup>132</sup> Thirring 1938. 59.; Dányi–Dávid ugyanakkor 3 mezővárost (Hódmezővásárhely, Szentes, Csongrád), 6 falut (Algyő, Horgos, Kistelek, Mindszent, Szegvár, Tápé) és egy praediumot (Derekegyháza) adott meg. Dányi–Dávid 1960. 24. Valószínűleg a Thirring által összeszámolt 9 településbe Derekegyháza nem tartozott bele.

<sup>133</sup> Rác 1988. 42. Vö. Thirring 1938. 115. A százalékos arányokat torzítja, hogy a Szegeden lakó nemességet nem adták hozzá a megyei nemesség létszámához. Ha a Szegeden élő 108 nemest is hozzáadjuk, akkor a városi nemesség aránya 86,3%, a megyei nemesség összlétszáma pedig 417 lesz, a községekben élők száma marad ugyanúgy 56.

<sup>134</sup> Rác 1988. 177–178. A nemesi hadnagyságok fennmaradt iratanyaga: MNL CsCsVL SzL V. 114.; MNL CsCsVL HL IV. 1007.

<sup>135</sup> Szeremlei 1909. 27. Vö. Rác 1988. 82. Az alföldi megyékből 24, a Dunántúlról 12, a Felvidékről 14 és Erdélyből 5 család érkezett. Rác a vásárhelyi adatokat egy táblázatban összevetette más városok adataival is. Szeremlei valószínűleg nem kutatta az 1784–87-es népszámlálás eredményeit, hiszen abban 150 fő a nemesség száma.

információt közölnek.<sup>136</sup> Fényes Elek adatai szerint az 1830-as évben a megye lakossága 124.316 fő volt. Az 1785-ös összeírásra hivatkozva azt írta, hogy akkor 850 nemes élt a megyében, ami ellentmond a korábban általam ismertetett adatoknak.<sup>137</sup> Fényes egy későbbi munkájában 1846-os adatokat közölt, eszerint a megyében 137.883 fő lakott, amelyből 4760 volt a nemes.<sup>138</sup> Palugyay Imre a maga statisztikai adatait Fényessel egyidőben, 1847-ben adta közre, ő 137.000 főre tette a megye lakosságát, s 1628 főben állapította meg a nemesség létszámát. Az nem derül ki, hogy pontosan melyik évre vonatkoznak az adatai, s az sem, hogy csak a felnőtt nemes férfiak számát közli, vagy a teljes nemességét.<sup>139</sup> A nemesség létszámának meghatározásához a megyei tisztújítások alkalmával készült névjegyzékek is felhasználhatók, figyelembe véve azt, hogy azok csak a voksolásra jogosult felnőtt személyeket tartalmazzák. Ezek alapján megvizsgálhatjuk, hogy a városokban hogyan alakult a nemesség létszáma.<sup>140</sup> Ez azért is szükséges, mert ezek az eredmények pontosíthatják, illetve kiegészíthetik Fényes és Palugyay egymásnak ellentmondó adatait.

Két teljes tisztújítási névjegyzék maradt fenn 1822-ből és 1829-ből, a többi tisztújítás előtt készített jegyzék elveszett, vagy csak töredékesen maradt meg.<sup>141</sup> A névjegyzékek összeállításának módjáról a tisztújításról készült szabályzatokban rendelkeztek, ilyenek 1822-ből, 1825-ből, 1838-ból és 1843-ból maradtak fenn. A rendszabások készítésekor mindvégig az 1822-es szabályok szolgáltak kiindulópontként, azokat módosították döntően a szavazóképeség tekintetében az előbbieken felsorolt időpontokban. Az 1825-ös szabályozás apróbb módosításokkal megtartotta a három évvel korábbi rendelkezést, 1829-ben nem készült új rendszabály. Nagyobb változás 1838-ban történt. 1822-ben minden 24. életévét betöltött nemes férfi voksolhatott, a 24 éven aluliak csak akkor, ha közhivatalt viseltek vagy saját családjuk volt. 1838-ban az életkori küszöböt leszállították 18 évre, s a nemtelenek nemes

---

<sup>136</sup> A szentesi népesedési viszonyokkal Aranyiné Pataki Magdolna foglalkozott Ph.D. értekezésében. A dolgozat 12–13. oldalán ír a szentesi monográfiák népességgel kapcsolatos közléseiről. <https://dea.lib.unideb.hu/dea/handle/2437/2798> (Letöltés: 2020. április 8.)

<sup>137</sup> Fényes 1839. 158., 161.

<sup>138</sup> Fényes 1847. 419–420.

<sup>139</sup> Palugyay 1847. 146.

<sup>140</sup> Szilágyi Adrienn Békés megyében végzett kutatása során felhasználta a választói névjegyzékeket, azonban ott a névjegyzékekben egyértelműen jelölték, hogy a nemes birtokos vagy birtoktalan volt, így ott további következtetéseket is le lehetett vonni. Csongrádban nem jelölték külön a birtokosokat, így csak arra van lehetőségünk, hogy a nemesség létszámát rögzítsük. Szilágyi 2018. 35–36.

<sup>141</sup> MNL CsCsVL SzL XV. 41. 235/1822. (összesítés), részleteiben: 236–244/1822., 436/1843. csongrádi kerület (Csongrád városa, Csany és Kistelek), 437/1843. szentesi kerület (Szentés, Derekegyháza, Fábiánsebestyén, Tés, Mindszent, Ányás), 438/1843. vásárhelyi kerület (Hódmezővásárhely, Sámson), 439/1843 (Szegevár). Az 1843-as összeírásból a szegedi kerület hiányzik.; MNL CsCsVL SzL IV. 3. b. 716/1825., 1188/1829. Az 1825-ös jegyzék a tiszántúli járásba tartozó Fábiánsebestyén, Derekegyháza, Tés, Szentés, Szegevár, Mindszent és Ányás adatait tartalmazza.; Az 1835-ös, az 1838-as és az 1846-os tisztújítások előtt készített összeírásokat nem találtam meg a megye levéltárában.

születésű özvegyei is voksolhattak. A másik fontosabb változást az 1843-as szabályozás hozta, miszerint a nemes árvák nemtelen gondnoka vagy gyámja egy nemes személyt megbízhatott szavazata leadásával.<sup>142</sup>

1822-ben összesen 602 szavazóképes nemest írtak össze, ebből 239 fő Hódmezővásárhelyen, 125 fő Szentesen, 33 Csongrádon, 21 Szegváron és 132 fő Szegeden élt. A városokban élt ekkor a nemesség 87,7%-a, azaz 529 fő.<sup>143</sup> Az 1829-es összeíráskor 847 nemest írtak össze, ez alapján mindhárom mezővárosban nőtt a nemesek száma 1822-höz képest, Hódmezővásárhelyen 318, Szentesen 199, Csongrádon 53 nemes élt, kismértékben csökkent viszont a számuk Szegváron, ahol 17 és Szegeden, ahol 126 szavazóképes férfit írtak össze.<sup>144</sup> A városokban lakó nemesek aránya továbbra is magas maradt, 83,9%, ami némileg alacsonyabb volt, mint 1822-ben. Az 1843-as adatok jelentős növekedést mutatnak, azonban ekkor már az összeírtak életkora is csökkent, az is okozhatta a nagyarányú növekedést. A legnagyobb arányú változás Hódmezővásárhelyen és Szentesen következett be, előbbiben 582, utóbbiban 310 nemest írtak össze, Csongrádon 87-et, Szegváron 40-et. Ezesetben a szegedi adatok hiánya miatt nem lehet a városokban lakó nemesség arányát megállapítani. Klauzál az 1822-es összeírásban még nem szerepelt, 1829-ben Szegeden írták össze. Az 1828-as országos összeírásban egy szegedi ház tulajdonosaként szerepelt, tehát hivatalviselése idején ott lakott.<sup>145</sup> Feltehetően azért élt a csongrádi nemesség nagyobb része városokban, mert saját birtokkal nem rendelkezett, többnyire armalisták voltak.<sup>146</sup> Megélhetésüket a megyei és az uradalmi tisztviselőség biztosította, valamint a megye nagybirtokosaitól vettek haszonbérbe földeket.

Az ismertetett adatokat érdemes összevetni a szomszédos Csanád és Békés vármegyékkel. A csanádi tisztújítások során készült névjegyzékek szinte hiánytalanul

---

<sup>142</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. b. 379/1822., 553/1825., 1490/1838., 567/1843. Az 1822-es szabályzat szerint voksolhatott minden egyházi és világi nemes, legyen az birtokos vagy birtoktalan, azok is, akiknek nem volt kihirdetve a nemessége, de az köztudomásúnak számított a megyében. Szavazhattak azok is, akik állított nemességük szabadságát háborítatlanul bírták, kivéve, ha gyámi vagy szülői hatalom alatt álltak. Voksolhattak azok a nemesek, akik nem a megyében éltek, de birtokkal rendelkeztek a megye területén. Minden katolikus pap vagy káplán, függetlenül attól, hogy nemtelenként született. Voksolhattak a nemes árvák nemes gyámjai vagy gondviselői, s egy szavazattal rendelkezett Szeged szabad királyi város küldötte. Fogságban vagy kezesség alatt szabadon lévő nemes rabok nem szavazhattak. Rajtuk kívül a primás, a váci püspök és káptalan, a kalocsai érsek, a csanádi püspök és a Kamara is rendelkezett egy-egy vokssal. A honoratiorokat egyik szabályozás sem említi. Az életkori census Békés megyében is hasonlóan alakult, ott 1832-ben még 24 év volt a korhatár, azt 1843-ban csökkentették 18 évre. Szilágyi 2018. 41–42.; Klauzál részt vett az 1838-as rendszabás elkészítésében. MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 1189/1838.

<sup>143</sup> Nem teszek különbséget a mezővárosok (Szentes, Hódmezővásárhely, Csongrád) és a szabad királyi város, Szeged között, itt is és az 1785-ös, 1829-es adatoknál is Szegedet is a városok közé sorolom. Szegvár, bár csak község, azért szerepel a felsorolásokban, mert ott van a megyeháza, és a közgyűlések egy részét is ott tartják.

<sup>144</sup> Az összeírás adatait Zsilinszky is közreadta, de feltehetően nyomdai hiba miatt a szentesi nemesség létszámát 99-ben adta meg a 199 helyett. Zsilinszky 1900. 56.

<sup>145</sup> MNL CsCsVL IV. 1010. 9. k. Palánk 1780-as számú házának tulajdonosa volt, feltehetően a felesége révén. Házasságkötése előtt feltételezhetően nagybátyjánál lakott.

<sup>146</sup> Rác 1988. 53. Vö. Szilágyi 2018. 38.

megvannak, így 1823-ban 314, 1829-ben 425, 1832-ben 535, 1836-ban 666, 1842-ben 634, 1845-ben 643 nemest írtak össze. Az arányaiban több mint kétszer kisebb Csanádban nagyjából fele annyi nemest jegyezték fel 1823-ban, mint Csongrádban 1822-ben, s ugyanez igaz 1829-ben is.<sup>147</sup> Békéssel már nehezebb az összevetés, mivel onnan 1837-ből, 1843-ból és 1846-ból maradtak fenn választói névjegyzékek. Csongrádban az 1838-ban készült összeírásból hiányzik a szegedi kerület, de a többi kerület adatait összegezve megállapítható, hogy akkor 1019 főt írtak össze, míg Békésben egy évvel korábban 909-et, látható, hogy a területileg közel azonos két megye közül Csongrádban írtak össze kis mértékben több nemest.<sup>148</sup>

A megye birtokviszonyaival kapcsolatban a Károlyi család birtoklástörténetéről van a legteljesebb képünk, míg a többi birtokos tulajdonviszonyainak áttekintése a szükséges levéltári források és a szakirodalom hiánya miatt már jóval nehezebb feladat.<sup>149</sup> A megye legfőbb birtokosa a gróf Károlyi család volt, Károlyi Sándor 1722-ben vásárolta meg Schlick Lipóttól a későbbi csongrád-vásárhelyi uradalmat, amely akkor két mezővárosból, Csongrádból és Hódmezővásárhelyből, három faluból és tizenhat pusztából (Böld, Illyés, Csany, Mámma, Szent-György, Szántó, Férges, Martyr, Szegvár, Derekegyház, Körtvélyes, Szent-Erzsébet, Gorsa, Kopáncs, Szent-Király és Ányás) állt. Károlyi az 1722-es vétel után még hosszú éveken át gyarapította a birtokot. Unokája, Antal báró Harruckern Jozefát vette feleségül, akinek az örökségként 1798-ban Szentes is a Károlyi családhoz került. Szentessel együtt a hozzá tartozó puszták, Dónát, Tőke, Hékéd, Bökény, Fábián, Ecser, Veresegyháza, Szent-László és Királtság is a csongrád-vásárhelyi uradalom része lett.<sup>150</sup> Fiuk, Károlyi József korai halála után a birtokokat gyermekei nagykorúságáig gyámjuk kezelte. Az 1827-es birtokosztályt követően a Csongrád megyei birtokokat elosztották Károlyi József három fia között. A legidősebb, István teljes egészében megkapta Csongrádot és Szegvárt. Az uradalom többi részén, Hódmezővásárhelyen, Szentesen, Derekegyházán és a hozzájuk tartozó határokon, pusztákon István, Lajos és György grófok közösen osztottak.<sup>151</sup> Az alföldi uradalom birtokigazgatási alközpontja kezdetben Szegvár volt, majd a birtokosztály után Hódmezővásárhelyről

---

<sup>147</sup> Deák–Molnár 2003a. 78. (Az idézett adat Deák Ádám doktori disszertációjában is megtalálható, amelyet Csanád vármegye képviselte a reformkori országgyűléseken (1825–1848) címmel írt. Deák 2023b.) Nemcsak területben, hanem lakosságszámban is hasonló arány volt a két megye között, az 1828-as összeírás szerint Csongrádban 116.892, Csanádban 62.114 fő élt. Palugyay 1855. 66., 425.

<sup>148</sup> Szilágyi 2018. 35–36., 312.; Az összeírások vizsgálatánál fontos megjegyezni, hogy az életkori censzusok és az egyéb szabályok miatt az egyes megyékkel készült összevetések mindinkább az arányokra és nem a pontos számadatokra, számbeli különbségekre mutatnak rá.

<sup>149</sup> Reizner 1895. 321–338.; Éble–Pettkó 1911.; Kovács 1979. 414–431.; Herceg 1980. 61–127.; id. Juhász 1990. 253–261.

<sup>150</sup> Éble–Pettkó 1911. 7–9., 16–50.; Zsilinszky 1898. 131.

<sup>151</sup> Éble–Pettkó 1911. 178–185.

irányították, ahol a tiszttartói kúriában a grófoknak is volt külön lakosztálya.<sup>152</sup> 1827-ben Szegvár területén három úrbéri telek és egy belső kúria a Vidovich család saját tulajdonában volt.<sup>153</sup> Az uradalom kiterjedése a szentesi területekkel együtt elérte a 154.000 katasztrális holdat.<sup>154</sup>

A Károlyiak a megye területén lévő birtokaik nagyobb részét bérbe adták a communitasoknak, a három mezővárosnak, Csongrádnak, Szentesnek és Hódmezővásárhelynek, így a megye tisztviselői is bérelhettek földet. Ez a viszony megakadályozta, hogy a „*jobbágy-földesúri kapcsolat tisztán feudális jellegű legyen*”.<sup>155</sup> Ez a rendszer nemcsak nagyobb autonómiát biztosított a mezővárosoknak, hanem nagyobb lehetőséget is a vagyonszerzésre, különösen azért, mert rendszerint nagyobb földterületet használtak a haszonbéresek, mint amennyi után fizettek a földesúrnak.<sup>156</sup>

A későbbi Mindszent-algyői uradalom területét, Mindszent és Algyő helységeket a hozzájuk tartozó pusztákkal együtt 1733-ban III. Károly király gróf Erdődy Györgynek adományozta.<sup>157</sup> Azonban Erdődy Kristóf költekezése miatt a birtok egy része egy genovai bankházhhoz került, akiktől 1801-ben gróf Zichy Leopoldina, Pallavicini Károly örgróf özvegye vásárolta meg az Erdődy család kezén maradt birtokrészekkel együtt. A vételt a király 1804-ben hagyta jóvá. Zichy Leopoldina ezt követően Pusztaszer egy részét is megvette és a birtokhoz csatolta. Az uradalom egyik részét, Mindszentet átengedte fiának, Pallavicini Eduárdnak, míg az algyői részt saját maga kormányozta. 1838-ban Eduárd halála után a részét fia, Alfonz kapta meg. Az uradalom szétagoltsága 1846-ban, Zichy Leopoldina halálával szűnt meg, s azt követően családi hitbizománnyá alakult.<sup>158</sup> Az uradalom kiterjedése megközelítette a 100.000 katasztrális holdat.<sup>159</sup>

Szeged városához tartozott három jobbágyközség, Tápé, Kistelek és Újszeged, valamint a Szeged környéki puszták.<sup>160</sup> Horgost és Szentpéter pusztát 1748-ban Kárász Miklós főjegyző

<sup>152</sup> Szilágyi 2020. 1157.; Szilágyi 2024. 105.; Szilágyi Adrienn a család közös kormányának fennmaradt iratanyagát 1827 és 1877 között vizsgálva két lokális központot határozott meg, az egyik Pest, a másik Hódmezővásárhely volt. A feldolgozott iratok alapján létrehozott egy adatbázist és egy ügyviteli hálózatot is rekonstruált, amellyel a birtok működését és benne Vásárhely szerepét is vizsgálta. Az ügyviteli hálózatból kiderül hogyan kapcsolódtak egymáshoz a Károlyiak és a birtok alkalmazottai, illetve az uradalmi és megyei, városi tisztviselők. Szilágyi 2020. 1141–1164.

<sup>153</sup> Éble–Pettő 1911. 46. A Vidovich család birtokára vonatkozó információt megerősíti az 1827-es összeírás is: MNL CsCsVL SzL XV. 41. 250/1828.

<sup>154</sup> Zsilinszky 1898. 131.

<sup>155</sup> Kovács 1979. 430.

<sup>156</sup> Kovács 1979. 430–431.; Herceg 1980. 92.

<sup>157</sup> Reizner 1895. 326.; Keller 1900. 16.

<sup>158</sup> id. Juhász 1990. 253–255. Vö.: Keller 1900. 14–41. Az uradalomhoz tartozott Sövényháza is. Reizner 1895. 321.

<sup>159</sup> Kovács 1979. 415.

<sup>160</sup> Farkas 1985. 173–182.

szerezte meg, ezzel a Kárász család a Károlyiak és a Pallaviciniek mellett az egyik nagyobb birtokos család lett a megyében.<sup>161</sup>

A birtokviszonyokra két további forrás is adatokkal szolgál. Az 1810-es inszurrekciós összeírásban külön tüntették fel a birtokos nemeseket. Eszerint a Károlyi, a Pallavicini, a Keglevich és a Kárász családok mellett birtokkal rendelkezett báró Bernátfi Antal, az Andrássy és a Marton család, Bogyó István és Csupor László.<sup>162</sup> Az 1827. november 13-án, a királynő koronázására és a hadsereg segélyezésére készült összeírásból az időközben bekövetkezett változásokra tudunk következtetni. Ebben már nem található meg a Marton és az Andrássy család, Bogyó István és Csupor László sem, viszont az előző összeíráshoz képest Fábiánban új birtokosok jelentek meg, és feltüntették a tési közbirtokosságot is. Azonban az nem kizárt, hogy az előbbi személyek akár Tésen, akár Fábiánban továbbra is birtokosok maradtak, csak arra az összeírás alapján nem lehet következtetni. Ez az összeírás nemcsak a birtokosok személyére, hanem a nemesek vagyoni helyzetére is rámutat. Az 1825-ben megválasztott tisztviselők zöme a legmagasabb besorolásba került, azaz 2 Ft 45 krajcárt fizettek, ettől eltért három esküdt, akik az eggyel alacsonyabb kategóriába estek, s 1 Ft 38 krajcárt fizettek. Ketten, vélhetően a birtokuk nagysága következtében, nagyobb összeget fizettek, Kárász Benjámint 14 Ft 2 krajcárt, Vidovich Mihályt 5 Ft-ot. Hozzájuk viszonyítva a Károlyi család 1315 Ft 30 krajcárt, a Pallavicini család 599 Ft 45 krajcárt, a Keglevichék 33 Ft-ot, özv. Kárász Istvánné 42 Ft 5 krajcárt fizetett, amely jól jelzi a különbségeket a birtokos és a birtoktalan, vagy csekély birtokkal rendelkező nemesek között.<sup>163</sup>

Az ismertetett adatok alapján látható, hogy nagyon alacsony volt a birtokos nemesek száma a megyében. A szomszédos Békés megyében a nemesség körülbelül 60%-a nem rendelkezett saját birtokkal.<sup>164</sup> Ezért a dél-alföldi megyékben különösen nagy nehézséget jelentett a Helytartótanács 1817. december 29-én kiadott 37000. számú rendeletének betartása, amely kimondta, hogy csak birtokos nemes viselhet megyei tisztséget, és hogy a „*választottak azon Hivatalnak fel vállalására Törvényes büntetés alatt szoríttassanak*”.<sup>165</sup> A tisztviselők már az általam vizsgált időszak előtt is igyekeztek a királytól a kamarai és kincstári földekből birtokot szerezni. 1791 februárjában jelezték, hogy egyes hivatalviselők kénytelenek az

---

<sup>161</sup> Farkas 1985. 179.

<sup>162</sup> MNL CsCsVL SzL XV. 41. 177/1810. A felsorolásban csak a családokat és a magánszemélyeket említettem meg, rajtuk kívül a Királyi Kamara, Szeged városa, Kecskemét, a váci püspök és a káptalan, illetve a primás is rendelkezett birtokokkal a megyében. Gróf Keglevich Ádám és József örökösei Fábiánsebestyén falut birtokolták. Lelkes 2002. 52., 98.

<sup>163</sup> MNL CsCsVL SzL XV. 41. 250/1828.

<sup>164</sup> Szilágyi 2018. 36.

<sup>165</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 257/1818.

„uradalmak támogatását igénybe venni”, s kevés fizetésükre hivatkozva kérték, hogy a Csanád megyei kincstári földekből juttassanak nekik. Kérésüket azonban a főispán sem pártolta.<sup>166</sup> 1829-ben Babarczy Imre alispán az 1790. évi 36. törvénycikkre hivatkozva indítványozta, hogy kérjenek földeket a tisztviselők számára.<sup>167</sup> 1831-ben a Magyar Udvari Kancellária értesítette a megye vezetését, hogy a Bánátban vagy Arad megyében folyamodhatnak birtokokért. Az alispán úgy rendelkezett, hogy aki ezzel a lehetőséggel szeretne élni, annak személyesen nála kell megjelennie.<sup>168</sup> A nemesség azonban tudomást szerzett arról, hogy Csanád megyében a Földvári puszta visszakerül a Kamarához, ezért kérvényezték, hogy ezt a pusztát kaphassák meg, mert az Hódmezővásárhellyel határos, így az közelebb lenne hozzájuk. A Kancellária arról tájékoztatta őket, hogy a puszta ugyan még nem eladó, de ha az lesz, akkor a tisztviselők megvásárolhatják.<sup>169</sup>

Csongrád megye a török kiűzése után az 1715. évi 92. törvénycikk rendelkezése szerint alakult újjá.<sup>170</sup> A megyei közgyűlés 1760-ban kettéosztotta a megyét a tiszántúli és tiszáninneni járásra. Előbbiben az egyik szolgabírónak Hódmezővásárhelyen, a másiknak Szentesen kellett laknia. A tiszáninneni járásban az egyik szolgabíró Szegeden, a másik Csongrádon lakott. Az esküdtek a később felállított szegedi, csongrádi, hódmezővásárhelyi és szentesi kerületben dolgoztak.<sup>171</sup> A megye különállása II. József rendelete értelmében 1785 és 1790 között megszűnt, egyesült Békés és Csanád megyével. II. József halála után az ismét önállóvá vált megye első közgyűlését és tisztújítását 1790. április 20–21-én Szegeden tartotta, akkor visszakapta régi főispánját, gróf Pálffy Lipótot is.<sup>172</sup>

A megyében az alábbi tisztviselők szolgáltak 1790 és 1848 között: alispán, helyettes alispán, másodalispán, főjegyző, aljegyző, másodaljegyző, főadószedő, aladószedő, számvevő, főszolgabíró (2), alszolgabíró (2, illetve 3), fizetési táblabíró (2), főügyész, alügyész, másodalügyész, esküdt (4, illetve 5) és levéltárnok. A felsorolásból kihagytam a szegődményeseket és a biztosokat. A középponti alszolgabírói és esküdti hivatalt 1840-ben engedélyezték, a másodalispáni hivatalt 1843-ben állították fel, másodaljegyző és másodalügyész 1846-tól állt a megye szolgálatában.<sup>173</sup> A középponti alszolgabíró és esküdt

<sup>166</sup> A tisztikar és Pálffy főispán viszonya ekkor nagyon feszült volt, ennek is volt köszönhető a főispán elutasítása. Zsilinszky 1898. 241–245.

<sup>167</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 857/1829. Az elkészült felírás szövege: MNL CsCsVL SzL IV. 3. b. 1408/1829.

<sup>168</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 265/1831.

<sup>169</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 519, 1136/1831.

<sup>170</sup> Ezer év törvényei. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=71500092.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fkeyword%3DCsongr%25C3%25A1d> (Letöltés: 2019. június 1.)

<sup>171</sup> Barta–Labádi–Takács 1986. 175–176.

<sup>172</sup> Zsilinszky 1898. 191., 195–197.

<sup>173</sup> A másodalispáni hivatal kérelmezése, létrejötte és betöltése: MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 1284/1835., 1319/1835., 386/1836., 410/1836., 1306/1840., 1756/1840., 516/1841., 1133/1841., 104/1842. A tisztséget az

szolgálati helye Szegvár volt, ahol a megye tömlöcének, a rabok és a város határának felügyeletével volt megbízva. Emellett alispáni vagy tisztviselői kérésre kihallgatta a rabokat, és végrehajtatta a bűnperekben hozott ítéleteket.<sup>174</sup>

Klauzál megyei hivatali karrierje miatt részletesebben ismertetem a fizetési táblabírói hivatalát. A két fizetési táblabírói állás bővítését 1816-ban kezdeményezték, amikor Adamovics Mátyás főügyész kérte a megyét, hogy kérvényezzék egy harmadik táblabíró foglalkoztatását, aki ő maga lenne. Ezt hosszú hivatalban töltött idejével indokolta, valamint azzal, hogy gyakran nevezték ki surrogatus alispánnak, akinek a törvényszéken is elnökölnie kellett, így az nehezen volt összeegyeztethető a főügyészi munkájával. Azonban a Helytartótanács nem engedélyezte az újabb hivatal felállítását, arra hivatkozva, hogy a hasonló területű és népességű Csanád megyében egyáltalán nincs fizetési táblabíró, Csongrádban pedig a két fizetési táblabíró közül az egyikre rá lehet bízni a törvényszék vezetését, amennyiben az alispán nem tud azon jelen lenni.<sup>175</sup> A Helytartótanács 1817. december 23-án kelt 36551. számú rendeletében újra szabályozta a fizetési táblabírók hivatali feladatkörét, arra hivatkozva, hogy sok helyen elmaradások tapasztalhatóak az ügyvitelben. A rendelkezés szerint a *„fizetéssel való Tábla Bírák hivatalokhoz képeest minden nap, az Ünnepek és Vasárnapi napokat ki vévén valamelyik Al Ispán Elölülése alatt egy Jegyzőt melléjek vévén össze ülni tartozzanak, ahol is Polgári 's Bűn ügy Tiszti, valamint Urbialis Pörök továbbá Árvák és adószedők nem különben comissariatica béli meg vizsgálásában munkálkogyanak 's mind ezekről rendes Jegyző Könyvet vigyenek”*.<sup>176</sup> A jegyzőkönyvi bejegyzés szerint a megyebeli táblabírák addig is megfelelően végezték a munkájukat, s részt vettek ezeknek az ügyeknek a vitelében. Azonban a szabályozást a megye nem tudta végrehajtani, mivel csak egy alispánja volt, aki, ha a leírtak alapján végezné a munkáját, akkor a többi hivatali kötelességeit nem tudná teljesíteni. Ezért kérték az uralkodót, hogy az országgyűléssel alkosson törvényt erről. Soós István szerint ez a rendelkezés a megyék függetlensége ellen irányult, mivel a kis- és közgyűlések megszüntetését irányozta elő, de a rendeletet a megyék többsége, köztük Csongráddal, nem hajtotta végre.<sup>177</sup> A Helytartótanács 10906. számú 1835. április 14-én kelt

---

1843-as tisztújítástól töltötték be: MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 593/1843.; Középponti alszolgabíró és esküdt engedélyezése: MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 982/1840. Ezekre a hivatalokra a főispáni helytartó nevezte ki a tisztviselőket: MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 18/1841. A középponti alszolgabírói és esküdti hivatal, valamint a másodalispáni hivatal betöltéséről a megye levéltári segédlete más időpontokat ad meg. Barta–Labádi–Takács 1986. 45.; Másodaljegyzői és másodalügyészi hivatal kérelmezése, engedélyezése és fizetése: MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 1327/1843., 1913/1843., 351/1844., 847/1846. A hivatal 1846-tól töltötték be: MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 1070/1846.

<sup>174</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 57/1841.

<sup>175</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 718, 1232/1816.

<sup>176</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 42/1818.

<sup>177</sup> Soós 2007. 106.

rendelete értelmében a táblabírók helyi hivatali kötelességeiről és a törvényszék működéséről egy jelentést kellett írnia a megyének.<sup>178</sup> A küldöttség beszámolt a megyei törvényszékek működéséről, majd jelentésük végén röviden összegezték a megyei táblabírók feladatkörét, akik kötelesek voltak megjelenni a megye törvényszékein, s részt kellett venniük a bíraskodásban, jelen kellett lenniük a kis- és közgyűléseken, ahol a kijelölt bizottságok tagjai, rendszerint vezetői lettek. Ez jellemezte tehát Klauzál hivatali kötelességeit is.

A tisztségviselők fizetése 1790 és 1848 között egyszer változott, csekély mértékben növekedett, a táblabíróé 200 Forintról 250-re emelkedett. Klauzál mindvégig az utóbbi összeget kapta.<sup>179</sup>

Klauzál Gábor először az 1825-ben felállt tisztségviselői karnak lett a tagja. E tisztújítás kontextusához meg kell ismernünk a tágabb korszak tisztségviselői változásait, ezért kutatásaimat kiterjesztettem az 1790 és 1848 közötti időszakra. 1790–1806 és 1806–1825 között nem volt tisztújítás Csongrádban, annak ellenére, hogy az 1723. évi 56. törvénycikk úgy rendelkezett, hogy háromévente kell azt megtartani. Azonban nem volt mindenhol az országban általános szokás, hogy háromévente meg is tartsák a tisztújítást. A szomszédos Békés megyében 1790 után csak 1838-ban volt tisztújítás, Szilágyi Adrienn szerint a nemesség gyengeségét mutatta, ha egy megyében sokáig elmaradt a restauráció.<sup>180</sup> A köztes időszakokban a főispánok nevezték ki a tisztségviselőket. Ezen periódusban gróf Pálffy Lipót (1790–1795), gróf Brunszvik József (1796–1808) és herceg Grassalkovich Antal (1808–1825) voltak Csongrád megye főispánjai.<sup>181</sup>

Az 1806-os tisztújítás után Grassalkovich herceg főispánsága idején több módosítás is történt, 1815-ben a megye vezetője egyszerre négy tisztségviselőt is kinevezett egy-egy hivatal betöltésére.<sup>182</sup> 1808 és 1818 között még nem, ám azután gyakran kérte a megye a főispánt, hogy tartson restaurációt, derül ki a jegyzőkönyvekből és a herceghez írt levelekből. 1816-ban a megye önkényesen töltötte be a tiszáninneri alszolgabírói és az első ügyelői tisztséget, amiről a főispánt is tájékoztatta. Így Kárász Benjámin surrogatus alszolgabíró, Vály András pedig

---

<sup>178</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 940, 1196/1835.; MNL CsCsVL SzL IV. 3. b. 1196/1835.

<sup>179</sup> Jelenleg még nem találtam meg, hogy mikor változtak a hivatali fizetések. Az 1791-es és az 1811-es fizetések között már látható a változás. Az 1791-es fizetés: Zsilinszky 1898. 244.; Az 1810/11-es hadi- és honiadó elszámolásban szereplő fizetési adatok: MNL CsCsVL SzL IV. 12. a. 20. d. Az ezután létesült hivatalok fizetéseiről: MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 982/1840. (középponti alszolgabíró és esküdt), 813/1844. (másodalispán), 847/1846. (másodaljegyző és másodalügyész).

<sup>180</sup> Héjja 2009. 38–40.; Szilágyi 2018. 38.; A tisztségviselők főispáni kinevezéseiről Zsilinszky 1898. 247., 254. Az 1806-os tisztújítás: MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 323/1806.

<sup>181</sup> Zsilinszky 1898. 241., 253., 255.

<sup>182</sup> Aljegyzőt, levéltárnokot, becsületbeli alügyészt és esküdtet. MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 942/1815.

ügyelő lett.<sup>183</sup> A megye indoklása szerint „a meg ürrült al szolgabírói és első ügyelői hivatalokra ki kért kegyes ki nevezések Fő Hertzezségétől Fő Ispán Úrtól úgy holnapok el forgása oltá sikertelenül várattatnának, tartván egy részről az illetén hosszabb idejű meg ürrülésekből a szünet nélkül való köz szolgálatban eredhető tsüggedezésektől, más részről Eö Hertzezsége kegyes Fő Ispán Úr rendelkezései vételének továbbbrul továbbra lehets el halasztásától” fogva döntöttek a hivatalok betöltéséről. A főispán a kinevezéseket is hosszú hónapok után hagyta jóvá, ahogyan Babarczy Imre alispáni hivataláról való lemondását sem fogadta el rövid időn belül.<sup>184</sup> A jegyzőkönyvi bejegyzésből kiderül, hogy a főispán ebben az időszakban Itáliában utazgatott.

A megye nemessége 1818 és 1822 között minden alkalmat megragadott arra, hogy sürgesse a restaurációt. Minden olyan helytartótanácsi rendeletet, amely a tisztújítást szabályozta, vagy azzal volt kapcsolatban arra használták fel, hogy felhívják a herceg figyelmét a tisztújítás megtartására. 1818-ban, 1819-ben és 1821-ben is hozott a Helytartótanács olyan rendeletet, amely a tisztújítással volt kapcsolatos, a főispánhoz írt levelek pedig e rendeletek után keletkeztek.<sup>185</sup> Azonban a főispán ígéretei és az előkészületek ellenére sem került sor restaurációra. Az 1822-es tisztújítás előkészületekor a voksolás menetéről tervezetet készítettek, valamint a voksoló nemesek összeírása is megtörtént, mindezekről a megyei közgyűlésen jelentést tettek.<sup>186</sup> A tervezet 16. pontjában rögzítették, hogy a voksolásra felszólító rendelkezést, mivel az az addig gyakorolt szokást sérti, mint sérelmet szeretnék felterjeszteni a következő országgyűlésre.<sup>187</sup> A főispán 1822. május 21-én tartotta volna meg a restaurációt, de más elfoglaltsága miatt elhalasztotta azt szeptember 16-ra, ám akkor sem jelent meg a megyében, hanem újra csak kinevezte a tisztviselőket, összesen nyolc személyt a megüresedett hivatalokra.<sup>188</sup> A megye még a kinevezések után is kérte a főispánt, hogy tartson

---

<sup>183</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 416/1816. Patkó András 1815. november 14-én halt meg, 1816. április 18-án írta meg a megye a főispánnak, hogy Kárászt surrogálták a tisztségre és Vályval töltik be az ügyelői tiszte. Patkó halála: Halotti anyakönyv. Szeged – felsővárosi római katolikus egyházközség. 1778–1842.

<sup>184</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 822/1817. Babarczy 1817. augusztus 4-én jelentette be, hogy lemond tisztségéről, amit Grassalkovich csak decemberben fogadott el, és nevezett ki új alispánt Kárász Miklós személyében: MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 1275/1817.

<sup>185</sup> MNL OL P 429 II. D. 5. b. Csongrád megye 1818. március 9-én, 1819. november 15-én, 1821. március 12-én, 1821. december 10-én és 1822. október 22-én kelt levelei. A tisztújításokkal kapcsolatos rendeleteket az 1818. március 9-i, az 1819. február 19-i és az 1821. március 12-i közgyűléseken vezették be a jegyzőkönyvbe: MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 257/1818., 541/1819., 206/1821. A tisztújítások elmaradásáról: MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 1181/1818., 1383/1819., 1075/1822.

<sup>186</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 379/1822., 810/1822. A voksolás menetéről készült tervezet: MNL CsCsVL SzL IV. 3. b. 379/1822.

<sup>187</sup> Ennek megfélelően az 1825–27-es országgyűlés alap követutasításának 20. pontjában szerepel, hogy a tisztí választás módját törvényileg kéri szabályozni. MNL CsCsVL SzL IV. 3. b. 724/1825.

<sup>188</sup> Alispánt, főszolgabíró, két alszolgabíró, aljegyzőt, fő- és alügyészt, valamint levéltárnokot. MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 785/1822.

tisztújítást.<sup>189</sup> Azonban restaurációra majd csak 1825-ben az új főispáni helytartó, buzini gróf Keglevich Gábor hivatali ideje alatt került sor.<sup>190</sup> Ezt követően rendszeresebben tartottak tisztújításokat 1829-ben, 1835-ben, 1838-ban, 1843-ban, 1846-ban és 1848-ban is.<sup>191</sup> A tisztújításokról, a jelöltek feltüntetésével együtt táblázatot készítettem. (1. számú melléklet.) Ezalatt az időszak alatt nyolc főispáni helytartó váltotta egymást, átlagosan 2-3 évente, leghosszabb ideig, 7 évig gróf Károlyi Lajos állt a törvényhatóság élén.<sup>192</sup>

A tisztviselői kar mobilitásának vizsgálatában Dominkovits Péter módszerét alkalmaztam, aki egy táblázat segítségével elemezte Győr vármegye 1816 és 1848 közötti tisztikarát.<sup>193</sup> Vizsgálataim a következő tisztségekre terjesztettem ki: alispán, másodalispán, főjegyző, aljegyző, másodaljegyző, levéltárnok, főügyész, alügyész, másodalügyész, főadószedő, aladószedő, számvevő, fizetési táblabíró (2), főszolgabíró (2), alszolgabíró (2, illetve 3), esküdt (4, illetve 5). A táblázatban szerepel a tisztikar létszáma az adott tisztújításkor, a személyi változások száma, azok százalékos aránya az összlétszámhoz képest, illetve az új emberek bekerülése, és azok aránya a tisztikar egészéhez viszonyítva.<sup>194</sup> Ebből látható, hogy az egyes restaurációk alkalmával milyen mértékű személyi változások történtek a tisztviselők körében. Az 1825-ös év adatait az 1806-os tisztújításhoz viszonyítva tüntettem fel.

A tisztújításokat a Helytartótanács 1819. február 19-én kelt 4390. számú rendelete szerint nem felkiáltással, hanem voksolással kellett végrehajtani.<sup>195</sup> Mivel nem alkalmazták mindenhol a rendeletet, – vagy továbbra is közfelkiáltással választották meg a tisztviselőket, vagy meg sem tartották a restaurációt –, 1821-ben megismételték azt. Csongrád megye mindkét esetben tudomásul vette a rendelkezést.<sup>196</sup> 1827-ben újabb helytartótanácsi rendelet szabályozta a tisztújításokat, megengedték, hogy csak azokban az esetekben tartsanak voksolást, amelyekben szükségesnek látják.<sup>197</sup> Csongrád megyében a főispán rendszerint a főjegyzőt, az aljegyzőt és a levéltárnokot nevezte ki. Az 1825-ös tisztújítást voksolással, a többi restaurációt zömmel közfelkiáltással tartották meg. Voksolással választották meg 1835-ben a főügyészt és

<sup>189</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 408/1822., 436/1822., 700/1822., 761/1822., 785/1822., 627/1823. A megye kérése: MNL OL P 429 II. D. 5. b. Csongrád megye 1822. október 22-én kelt levele.

<sup>190</sup> A főispáni helytartót 1825. június 13-án iktatták be hivatalába. MNL CsCsVL SzL IV. A. 3. a. 416/1825. Tisztújítást augusztus 17-én tartott: MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 716–719/1825.

<sup>191</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 1126/1829., 1115/1835., 1611/1838., 593/1843., 197/1846., 773/1848.

<sup>192</sup> A vizsgálat során összeállítottam a Csongrád megyei tisztviselők 1825 és 1848 közötti archontológiáját: Sáfrány 2022. 556–561.; A vizsgált időszak végén Kárász Benjámin lett főispán, addig csak főispáni helytartókat nevezett ki a király, így Kárászt nem számoltam közéjük.

<sup>193</sup> Dominkovits 1991. 8.

<sup>194</sup> Lásd a 2. számú mellékletet.

<sup>195</sup> Degré 1972. 124.

<sup>196</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 541/1819., 206/1821. A választási szabályrendeletekről Degré 1972. 124–125. Vö. Soós 2009. 66.

<sup>197</sup> Degré 1972. 125.

a tiszáninneri főszolgabíró, 1838-ban a főügyészt, a tiszántúli és a tiszáninneri alszolgabíró, 1843-ban az alügyészt és 1846-ban az alispánt.<sup>198</sup> 1843-ban ugyanazon a napon történt az országgyűlési követválasztás és a tisztújítás.<sup>199</sup>

A tisztikarban a legnagyobb arányú változás a vizsgált időszak kezdetén és végén következett be. Az előbbi esetben egyetlen tisztviselő maradt meg a korábbi évekből, míg az utóbbiban 91,6%-os volt a változás. Köztük 21 új személy került be a tisztviselői karba, ezáltal 87,5%-kal újult meg a hivatalviselők köre. Az 1825-ös nagyarányú változásnál figyelembe kell venni, hogy a tisztviselői kar zöme 1806 és 1825 között megváltozott, az 1815-ös és az 1822-es kinevezésekkel összesen 12 személyi változás történt az 1806-ban megválasztott tisztikarhoz képest. Ezalatt az időszak alatt egy kisebb generációváltás is bekövetkezett. Az 1825-ös tisztikarban 21 és 74 év között volt a korhatár, az átlagéletkor pedig 40 év volt. A korszakban az új személyek bekerülésének aránya mindig meghaladta a 20%-ot, hiszen a rotációhoz az öregedés és az elhalálozás is hozzájárult. Az 1825-ös generációváltást az is alátámasztja, hogy az azt követő restauráción volt a legalacsonyabb arányú az új személyek bekerülése, majd a későbbiekben mindig meghaladta a 30%-ot.

Az 1848-as jelentős változásnak pedig az volt az oka, hogy az azt megelőző 1846-os tisztújítás Bene József adminisztrátorsága idején, katonai felügyelet mellett zajlott le, amelyen a megye liberális beállítottságú tisztviselői jórészt elvesztették addigi pozíciójukat.<sup>200</sup> Az 1848-as politikai fordulat után a korábban hivatalukat vesztett, vagy hivatalt nem viselő, de liberális orientációjú személyek kerültek be az újonnan felálló tisztviselői karba.<sup>201</sup> A legnagyobb fluktuációt az esküdti, alszolgabírói és az alügyészi hivataloknál tapasztalhatunk, ami megegyezik Dominkovits következtetésével is, azzal a megszorítással, hogy Győr megyében mind a személyi változások aránya, mind az újak bekerülési aránya alacsonyabb volt, mint Csongrádban.<sup>202</sup>

1825 és 1848 között a vizsgált pozíciókban összesen 76 személy töltött be hivatalt, akik közül 21-nek tíz évnél hosszabb hivatali idő jutott.<sup>203</sup> Öten több mint 30 évig, hatan több mint 20 évig és tízen több mint 10 évig szolgáltak. Müller István a 37 évből 18 évig főszolgabíró volt, id. Beniczky Miklós a 36-ból 21 évig fizetési táblabíró, Babarczy Imre a 32-ből 19 évig

<sup>198</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 716–719/1825., 1126/1829., 1115/1835., 1611/1838., 593/1843., 197/1846.

<sup>199</sup> 1825-ben egymást követő napon, augusztus 16-án és 17-én volt a követválasztás és a tisztújítás. MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 706/1825., 716–719/1825., 593/1843.

<sup>200</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 197/1846.; Zsilinszky 1900. 94–95.

<sup>201</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 776/1848.; Zsilinszky 1900. 194–195.

<sup>202</sup> Dominkovits 1991. 8–9. Győr vármegyében a legnagyobb arányú, 84,6%-os személyi változás 1828-ban volt, s ugyanabban az évben volt a legmagasabb az új emberek bekerülésének aránya is, 57,7%.

<sup>203</sup> A szegődményesek, a biztosok és a tiszteletbeli hivatalt viselők kimaradtak. Csak a fizetési hivatalban eltöltött időt számoltam.

alispán, Kaszap József a 32-ből 15 évig számvevő, Kárász Benjámín a 31-ből 13 évig főszolgabíró, 11 évig pedig alispán volt. Vidovich Mihály a 26 szolgálati évből 18 évig levéltárnok, Bene József a 24-ből 11 évig főjegyző, Kaszap Mihály a 23-ből 11 évig aljegyző, Szomor József a 22-ből 14 évig számvevő, Kamocsay Sándor a 23-ből 22 évig esküdt, Litassy pedig 20 évig főadószedő volt.<sup>204</sup> Több mint tíz éven át tisztviselősődött ifj. Beniczky Miklós, Dobosy Lajos, Klauzál Gábor, Kiss Dániel, Kókay István, Kolumbán Ferenc, Müller Ferenc, Temesváry István és Vidovich Imre.<sup>205</sup> A felsoroltak alkották a megye vezető hivatali csoportját. A legtöbb hivatalban töltött idővel rendelkező 11 személy a megye legtekintélyesebb és a legrégebben ott élő családjaiból került ki. A vizsgált időszakban 10 olyan család volt, akik közül átlagosan 2-3 személy állt a megye szolgálatában. Kivétel a Müller család, amelynek összesen 5 tagja töltött be valamilyen hivatalt.<sup>206</sup> A hivatalviselők döntően római katolikusok (46 fő) és reformátusok (24 fő) voltak, illetve egy-egy evangélikus és görögkeleti vallású akadt még közöttük, további négy személy vallási hovatartozását eddig nem sikerült beazonosítanom.

A hivatali karriereket Szijártó M. István és Sebők Richárd módszere alapján vizsgáltam, s eredményeimet két táblázatban foglaltam össze.<sup>207</sup> A módszert az 1825 és 1848 között hivatalt betöltött személyek teljes pályájára alkalmaztam, azzal a megkötéssel, hogy a pályákat csak az 1848. május 2-án tartott restaurációig tekintetem át, a májusi tisztújítás utáni változásokat már nem követtem nyomon.<sup>208</sup> Az ily módon kirajzolódó karrierutak összefüggésében jobban el lehet helyezni Klauzál pályáját. Továbbra is az alispántól az esküdtig terjedő tisztségeket vizsgáltam, de kihagytam az alispánhelyetteseket és a tiszteletbeli pozíciókat betöltőket. Új elem viszont a főispáni pozíció, habár Bene József csak főispáni helytartó és nem főispán volt, és az országgyűlési követség. Szijártó M. István és Sebők Richárd az országos hivatalt, mint előlépési lehetőséget is vizsgálta, azonban jelenlegi ismereteim szerint Csongrád megyében

---

<sup>204</sup> Litassy Bertalan első fizetési hivatalának kezdési időpontját egyelőre nem sikerült megállapítanom, az azonban biztos, hogy több mint 20 évig volt hivatalban. Litassyt 1807-ben nevezték ki biztosnak, de lehetségesnek tartom, hogy már korábban is betöltött valamilyen hivatalt. MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 782/1807.

<sup>205</sup> Abai Nagy Ferenc első fizetési hivatalának kezdési időpontját egyelőre nem sikerült megállapítanom, az azonban biztos, hogy több mint 10 évig volt hivatalban. Nagyt 1822-ben alügyészi pozíciójából nevezte ki Grassalkovich főispán főügyésznek, s egészen 1839-ig állt a megye szolgálatában, utolsó négy évében fizetési táblabíróként. MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 785/1822., 1115/1835.

<sup>206</sup> A tíz család: Babarczy (2 fő), Basa (2 fő), Bene (3 fő), Beniczky (3 fő), Kárász (2 fő), Müller (5 fő), Szilágyi (2 fő), Szomor (3 fő), Temesváry (2 fő), Vidovich (2 fő).

<sup>207</sup> Szijártó 2010. 445–466.; Szijártó 2014. 1273–1296.; Sebők 2012. 312–320. A hivatalba lépéssel és előmenetellel kapcsolatban lásd a 3. és a 4. számú mellékletet.

<sup>208</sup> Szemere Bertalan belügyminiszter a május 2-án tartott tisztújítást a hatályos törvények értelmében előbb érvénytelenítette, majd pár nappal később született rendeletében a déli megyéket és az országot fenyegető veszélyhelyzetre hivatkozva a tisztikart megerősítette hivatalában. MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 269–270/1848. (június 15.)

egyetlen egy ilyen eset volt ebben az időszakban, ezért azt külön nem tüntettem fel a táblázatban.<sup>209</sup> Az alügyészi és az aljegyzői hivatal esetében sem tettem különbséget az első és második pozíció között.

Elsőként a kezdő pozíciókat elemeztem a vizsgálatba bevont 76 személynél.<sup>210</sup> A táblázatból az a következtetés vonható le, hogy az esküdti, alszolgabírói, alügyészi és levéltárnoki pozíció belépő kategóriának számított, míg az aljegyzői hivatal azonos számban foglalták el azok a személyek, akiknek nem volt hivatali előéletük, illetve korábban már hivatalnokoskodtak. A fizetéses táblabírói tisztséget többnyire hivatali előzménnyel töltötték be. A főjegyzői, főügyészi és főszolgabírói hivatalokat viszont szinte kizárólag előzetes hivatalnokoskodás után foglalták el, ami a szakszerűsödés irányába mutatott. Főjegyző többnyire a korábbi aljegyző vagy alszolgabíró lett, a főügyész a korábbi alügyészből vagy alszolgabíróból került ki, míg a főszolgabíró zömmel a korábbi alszolgabíróból vagy alügyészből. Szijártó ezt professzionalizációs típusú hivatali előrelépésnek nevezi.<sup>211</sup> Békés megye esetében belépési pontnak számított az aljegyzői, a főügyészi, az alügyészi, az esküdti és a számvevői hivatal. Csongrádban viszont sem az alispáni, sem a másodalispáni hivatal nem töltötték be előzmény nélkül.<sup>212</sup>

A belépő szintek elemzése mellett érdemes a tisztviselők karrierútját is megvizsgálni, és az így szerzett információkat együtt értelmezni.<sup>213</sup> A két táblázat segítségével a Csongrád megyei hivatali karrierek jobban áttekinthetők. A célom az volt, hogy láthatóvá váljon, hogy a belépő kategóriákból milyen továbblépési lehetőségek nyíltak, hogyan lehetett a magasabb pozíciókat elérni. Az esküdti hivatal vizsgálatából az derül ki, hogy a 29 esküdt közül 16 nem lépett tovább, átlagosan 4 évig töltötték be ezt a tisztséget.<sup>214</sup> 13-an azonban továbbléptek, mindegyikük olyan családból került ki, amely családok több tisztviselőt is adtak a megyének.<sup>215</sup> Az esküdti pozícióból zömmel az aladószedői és a táblabírói tisztségbe lehetett bekerülni.<sup>216</sup>

---

<sup>209</sup> Babarczy Imre korábbi alispán fia, Antal 1838 után helytartótanácsai titkár, majd tanácsos lett. Pálmány 2011. 798.

<sup>210</sup> Lásd a 3. számú mellékletet.

<sup>211</sup> Szijártó 2014. 1288.

<sup>212</sup> Sebők 2012. 313–314. Sebők Richárd a vizsgálatot 1715 és 1848 között végezte el.

<sup>213</sup> Lásd a 4. számú mellékletet.

<sup>214</sup> Az 1848-ban hivatalba lépő személyek minden egyes tisztségnél kissé módosítják az eredményeket, mert hiányzik ezen hivatali pályák további vizsgálata. A nagyobb létszám az esküdti hivatalnál olyan mértékben befolyásolja az eredményt, hogy indokolt erre külön felhívni a figyelmet. 1848-ban öt új személy került az esküdtek közé, akik így a tovább nem lépők kategóriájába kerültek, mivel pályájuk 1848 utáni alakulását már nem követtem.

<sup>215</sup> ifj. Beliczay Pál, Beniczky András, ifj. Beniczky Miklós, Bogyó Mihály, Kamocsay Sándor, Kaszap József, Kókay István, Kolumbán Ferenc, Mikecz Lajos, Müller József, Müller Lajos, Szomor József, Vidovich Imre.

<sup>216</sup> ifj. Beliczay Pál esküdtből útibiztos lett, ugyan a biztosi hivatal nem szerepel a táblázatban, de mivel elmozdulás történt, ezért őt ebbe a kategóriába soroltam. MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 593/1843.

Ebből a hivatalból indulva egy személy ért el magasabb, főszolgabírói tisztséget, hárman táblabírók lettek, ennél magasabb hivatalba azonban nem jutottak. Azok, akik nem léptek előre, többnyire kevésbé ismert családokból származtak, egy tisztségviselő pedig hivatali ideje alatt hunyt el.<sup>217</sup> A hivatalba lépés idején az esküdtek átlagéletkora 28 év volt.<sup>218</sup> A leghosszabb hivatali idővel, 22 évvel Kamocsay Sándor rendelkezett, aki 1828-ban 77 évesen lett fizetési táblabíró, amely tisztséget egy évig viselte.<sup>219</sup>

Az alszolgabírói hivatal betöltő 18 személy közül 12-en előzmény nélkül, 6-an más hivatalból kerültek ebbe a pozícióba. Köztük voltak olyanok, akik a megye tekintélyesebb nemesi családjaiból származtak, de olyanok is, akik nem sokkal korábban érkeztek a megyébe.<sup>220</sup> Az alszolgabíroság egyértelműen ugródeszka volt a magasabb hivatalok felé, négyen főszolgabírók lettek, egy-egy személy pedig másodalispán, főügyész, illetve főjegyző. Horváth Lajos az 1832–36-os országgyűlésen rövid ideig követ is volt, de betegsége miatt lemondott, majd nem sokkal később meg is halt.<sup>221</sup> Babarczy Antal miután 1838-ban nem választották meg újra, és a főszolgabírói hivatalt sem szerezte meg, a Helytartótanácsnál vállalt hivatal.<sup>222</sup> Összesen négyen nem léptek tovább ebből a hivatalból, közülük ketten 1848-as tisztségviselők voltak, vagyis az ők további pályáját nem követtem. Hivatalba lépésükkor az alszolgabírók átlagéletkora 28 év volt, leghosszabb ideig ifj. Beniczky Miklós töltötte be ezt a tisztséget.<sup>223</sup>

Az alügyészi hivatal volt az egyetlen, amelyet előzetes hivatalviselés nélkül töltöttek be, viszont kiváló továbblépési lehetőségeket biztosított. A kilenc személyből hárman később

---

<sup>217</sup> Feyér Mihály 1831. augusztus 24-én meghalt. Keresztelési, házassági, halotti anyakönyv. Szentés – evangélikus egyházközség. 1821–1895.

<sup>218</sup> Herczeg Ferenc és Kolumbán Ferenc születési ideje jelenleg még nem ismert, így ez a két személy kimaradt az átlagéletkor kiszámításából.

<sup>219</sup> Esküdti kinevezése: MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 875/1806. Táblabírói kinevezése: MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 851/1828. 1822-ben a megye által fizetési táblabírói pozícióra ajánlatta magát, de nem kapta meg. MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 1023, 1286/1822. Ugyanezért levélben fordult Grassalkovich főispánhoz is, kérését azzal indokolta, hogy 16 éve tölti be az esküdti pozíciót. A főispánhoz írt levele: MNL OL P 429 II. D. 5. b.; Kamocsay Keglevich Gábor főispáni helytartó beiktatásakor tiszteletbeli táblabíró lett. MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 419/1825.; Az 1825-ös tisztújításon ismét esküdtnek választották meg. Sáfrány 2022. 556–561.

<sup>220</sup> A tekintélyesebb személyek: Babarczy Antal, Bene József, Bene Lajos, ifj. Beniczky Miklós, Horváth Lajos, Kárász Benjámin, Oexel Mihály, Szomor Imre. Knezsik Lajos és Basa József nem sokkal a megyébe érkezésük után szereztek hivatalt. Knezsik 1832-ben igazolta magát, és 1838-ban lett alszolgabíró, de előtte már 1832-től tiszteletbeli aljegyző és levéltárnok volt. Basa 1841-ben igazolta magát, és 1846-ban lépett hivatalba. MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 591/1832., 213/1841. Az igazolások időpontja nem tükrözi minden esetben a megyében való megtelepedést, azonban egyikük sem Csongrád megyében született. Basa 1806. január 11-én Hajdúbagason született. Keresztelési, házassági, halotti anyakönyv. Hajdúbagosa – református egyházközség. 1744–1870., 1890–1895. Knezsik 1811/1812-ben született valószínűleg Kenyhecen. MNL CsCsVL SzL IV. 3. f. 135. Basa és Knezsik hivatalaihoz: Sáfrány 2022. 556–561.; Knezsik tiszteletbeli kinevezése: MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 234/1832.

<sup>221</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 102/1833., 407/1834.; Pálmány 2011. 945.

<sup>222</sup> Pálmány 2011. 798. Jelöltségeit lásd az 1. számú mellékletben.

<sup>223</sup> 1825 és 1835 között volt tiszáninneni alszolgabíró. Sáfrány 2022. 556–561.

főügyészek lettek, egy személy pedig főszolgabíró, csak három esetben nem történt előrelépés.<sup>224</sup> Ez azt jelenti, hogy a főügyészi hivatalba döntően előzetes tapasztalatszerzés után kerültek be a tisztviselők. Kiss Dániel töltötte a legtöbb időt ebben a pozícióban, 13 évig volt alügyész. Az alügyészek belépéskori átlagéletkora akárcsak a már említett másik két belépő pozícióban 28 év volt. Tipikus belépő kategóriának számított a levéltárnoki tisztség is, a megyében később jelentős szerepet játszó személyek kezdték ebben a hivatalban pályafutásukat. Így Bene József is, aki alszolgabíró, főjegyző és diétai követ is volt, majd főispáni helytartóként került a megye élére. Müller Ignác hosszú pályafutása során főszolgabírói, helyettes alispáni majd táblabírói hivatalt is betöltött. Vidovich Mihály a leghosszabb ideig, 18 évig volt levéltárnok, később aljegyző lett, s főjegyzőként fejezte be pályáját. Egyetlen esetben volt hivatali előzménye ennek a pozíciónak, Kókay István azt megelőzően esküdt volt. E tisztségviselők átlagéletkora a hivatali idejük kezdetekor 25 év volt, tehát az életkor ebben a tisztségben volt a legalacsonyabb a belépő pozíciók közül.

A hivatali előzmény nélküli aljegyzői pozícióba olyan személyek is bekerültek, akik később jelentős pályát futottak be, így kezdte rövid pályafutását Kárász (II.) István is, a korábbi alispán, Kárász Miklós és báró Wenckheim Henrietta fia. Babarczy Imre hosszú pályafutása aljegyzőként indult, majd főjegyző és alispán lett, és hét alkalommal követként képviselte a megyét az országgyűléseken. Kaszap Mihály a leghosszabb ideig, 11 évig töltötte be ezt a tisztséget, majd pályáját főjegyzőként folytatta. A más hivatalból bekerülőknél is a karrier egyik állomásának bizonyult az aljegyzőség, de Müller Lajos és Knezsik Lajos esetében annak végpontját jelentette. Knezsik Lajos önként mondott le hivataláról 1840. augusztus 29-én kelt levelében, arra hivatkozva, hogy *„váratlan eset értt most engem, melynek történetét bár előre nem láthattam, bár meg akadályoznom nem lehet, bár okául magamat nem tarthatom, olly szomorú mindazonáltal hogy tisztí pályám további folytathatását gátolja”*.<sup>225</sup> A megye a lemondás után büntetőpert kezdeményezett Knezsik és felesége, Aigner Josefa ellen, mivel azzal gyanúsították őket, hogy ők ölték meg Knezsik húgát, Karolinát. A perben bűnösségük bizonyítást nyert, így öt évi fogságra és közmunkára ítélték őket.<sup>226</sup> Knezsik esetében tehát a karrier egy bűneset miatt szakadt félbe. Az átlagéletkor a belépő kategóriák közül ebben a hivatalban volt a legmagasabb, 30 év.

---

<sup>224</sup> A három későbbi főügyész közül Kovács Károly pályája a tiszántúli alszolgabírói hivatalon keresztül vezetett a főügyészségig. Sáfrány 2022. 556–561.

<sup>225</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. b. 1018/1840.

<sup>226</sup> Knezsik Karolina 1840. augusztus 24-én halt meg. Halotti anyakönyv. Hódmezővásárhely – római katolikus egyházközség. 1745–1842.; A per kezdeményezése: MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 1169/1840. Az ítélet: MNL CsCsVL SzL IV. 21. b. 279/1840. (december 2.), 1/1842. (január 12.)

A fizetési táblabírók közül hárman előzmény nélkül, kilencen más hivatal után nyerték el ezt a tisztséget. Békésben azonban közel fele-fele volt ez az arány, s ott a táblabírák a tisztviselői kar legidősebb, legmegbecsültebb tagjai voltak, akik többnyire egy hosszú hivatali pálya után kapták meg ezt a pozíciót. Megválasztásukkor az átlagéletkoruk is magas, 50 év volt.<sup>227</sup> Csongrádban 5 személy kapta meg hosszabb hivatali pályájának utolsó állomásaként ezt az állást, hárman magasabb hivatal után lettek táblabírák, id. Beniczky Miklós főjegyzői, Müller Ignác főszolgabírói és Nagy Ferenc főügyészi éveit követően. Kaszap József 32 év számvevői, Kamocsay Sándor 22 év esküdti munka után kapta meg ezt a hivatalt, s két másik korábbi esküdt számára is ez volt a hivatali pálya utolsó állomása, azonban ők nem töltöttek el hosszabb időt azt megelőzően a megye szolgálatában. Ez utóbbi esetekben tehát előrelépésnek számított ez a hivatal, két további esetben pedig egy közbülső állomásnak a hivatali pályán.

Előzmény nélkül Klauzál Gábor, Dobosy Lajos és Medveczky Antal nyerte el ezt a tisztséget, közülük Klauzál volt a legfiatalabb hivatalba lépésekor. Dobosy Lajos 1829-ben, 38 évesen lett táblabíró, az 1825-ös tisztújításon alügyésznek és esküdtnak is jelölték, de csak tiszteletbeli alügyészi kinevezést kapott.<sup>228</sup> 1829-ben csak táblabírónak jelölték, amit el is nyert, ettől kezdve pályája felfelé ívelt, főadószedő, másodalispán majd alispán lett. Medveczky Antalt 1835-ben alügyésznek jelölték, 1838-ban lett tiszteletbeli alügyész és táblabíró, ezt követően csak 1848-ban jelölték főügyésznek, és kapta meg a fizetési táblabírói tisztséget. A táblabírók átlagéletkora megválasztásukkor 46 év volt, ezért is figyelemre méltó Klauzál esete, aki 21 évesen nyerte el ezt a hivatalt.

A magasabb megyei, a főszolgabírói, a főadószedői, a főügyészi, a főjegyzői, a másodalispáni és az alispáni tisztségek betöltői tehát a hivatali ranglétra akár több lépcsőfokát is megjárva jutottak el pozíciójukba, de továbblépésre is nyílt lehetőségük ezekből a tisztségekből. Közülük fontosnak tartom kiemelni a főszolgabírói és az alispáni, másodalispáni tisztségeket. A főszolgabírók főként a megye tekintélyesebb családjaiból kerültek ki, a Kárász családon kívül a Temesváry, Müller és Rónay család tagjai töltötték be ezt a hivatalt. Ebből a hivatalból fölfelé másodalispáni és alispáni pozícióba lehetett jutni. A főszolgabírói hivatalnál egy feltűnő karriert találtam, Szabó Lajosét, aki útibiztosból lett főszolgabíró.<sup>229</sup> Más tisztségekre történő jelöltségei azt jelzik, hogy a biztosi hivatalból tovább szeretett volna lépni,

---

<sup>227</sup> Héjja 2009. 25.; Sebők 2012. 314.

<sup>228</sup> Tiszteletbeli kinevezése: MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 719/1825. A viszonylag kései pályakezdés oka az lehetett, hogy egy per során összetűzésbe került az akkori alispánnal, Adamovich Mátyással, aki kijelentette, hogy amíg ő az alispán, addig ne reméljen hivatalt a megyében. <http://www.szentesinfo.hu/cd/ekklezsia/oldal2/ek12.htm> (Letöltés: 2020. február 20.)

<sup>229</sup> A biztosi hivatalt nem vontam be a vizsgálatba, azonban Szabó esetében olyan nagy előlépés történt, hogy azt külön is meg kell említeni.

aladószedőnek, számvevőnek vagy alszolgabírónak, azonban egyik tisztséget sem nyerte el. 1835-ben és 1838-ban megválasztották útibiztosnak, de 1843-ban már nem választották újra, s a tiszántúli alszolgabírói hivatalt sem kapta meg. Csak 1846-ban kiáltották ki tiszántúli főszolgabíróvá.<sup>230</sup> Családi kapcsolatait vizsgálva kiderült, hogy Szabó sógora az 1846-ban másodalispánnak megválasztott, korábban főadószedőként dolgozó Dobosy Lajos volt.<sup>231</sup> Ekkor az új főispáni helytartó, Bene József által tartott tisztújításon a népszerű, haladó elveket valló tisztviselők rendre elbuktak. Azonban Dobosy Bene pártján állt, aki segíthette sógora karrierjét is, ezzel magyarázható Szabó Lajos hirtelen előlépése.<sup>232</sup> A következő, 1848-as tisztújításon már mindketten kibuktak a tisztikarból.

Az alispáni, másodalispáni hivatalt Csongrád megyében csak előzetes hivatalviselés után, többnyire hosszabb hivatali karrier betetőzéseként tölthette be valaki. A másodalispáni tisztség legalább 5 év megyei szolgálat után vált elérhetővé, de Dobosy Lajos 17 év után kapta meg, átlagosan 7 év hivatali idő volt szükséges a tisztség elnyeréséhez. Míg a másodalispáni hivatalba többféle tisztségből is vezetett út, addig az alispánok a magasabb hivatalt betöltők közül kerültek ki, másodalispánok vagy főszolgabírók voltak korábban, egyszer pedig a korábbi főjegyzőt választották meg. Átlagosan 15 év hivatali szolgálat előzte meg az alispáni tisztség elnyerését, még akkor is, ha egy jelöltnek, mint Kárász Benjáminnak az apja is betöltötte korábban ezt a hivatalt. Ráadásul ő volt az, aki csak 19 év után, a legtöbb hivatalban töltött idővel szerezte meg a tisztséget, de minimálisan is 11 évnyi előzetes szolgálat volt szükséges ehhez a pozícióhoz. Mindezekből az következik, hogy a hivatalba lépéskor az átlagéletkor itt is a legmagasabbak közé tartozott, a másodalispánoknál 42, az alispánoknál 46 év volt.

Deák Ádám Csanád vármegye tisztikarának (1823–1848) vizsgálata során megállapította, hogy az adott időszakban az alispáni hivatalt hárman töltötték be, közülük egy személy „látszólag előzmény nélkül” szerezte meg a tisztséget, a többi mind előzetesen is viselt hivatalt. Az alispánok közül a helyi birtokos Bánhidy Albertnek volt hasonló a pályafutása a csongrádi Kárász Benjáminéhoz, aki szintén birtokos család tagjaként lett alszolgabíróból, főszolgabíróból helyettes alispán, majd alispán. Abban is hasonlított a két megye, hogy

---

<sup>230</sup> 1829-ben jelölték először megyei hivatalra, esküdtnek, azt megelőzően, 1825-ben tiszteletbeli esküdti kinevezést kapott. MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 719/1825. Jelöltségeire vonatkozóan lásd az 1. számú mellékletet. Az 1843-as tisztújítás: MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 593/1843.

<sup>231</sup> Szabó Lajos 1799. október 18-án született szentesi református családban, Szabó Sándor helyi jegyző és Deáki Eszter gyermekeként, az apa korai halála után az anya újra férjhez ment Lakos Mihályhoz, a szentesi főbíróhoz. Dobosy 1825. június 8-án Szentesen kötött házasságot Lajos húgával, Máriával. Keresztelési, házassági anyakönyv. Szentes – református egyházközség. 1787–1827.; <http://www.szentesinfo.hu/cd/ekklezsia/oldal2/ek12.htm> (Letöltés: 2020. február 20.)

<sup>232</sup> Zsilinszky 1900. 95., 193–194.

főjegyzőből, másodalispánból (Csongrádban helyettes alispánból) és főszolgabíróból lettek az alispánok.<sup>233</sup>

Csongrád megye tisztviselői közül Kárász Benjámin főispán, Bene József főispáni helytartó, adminisztrátor lett. Bene az 1832–36-os országgyűlés után lemondott főjegyzői állásáról és visszavonult a megyei közéletből.<sup>234</sup> Később a diósgyőri koronaadalom prefektusa lett 1845-ig.<sup>235</sup> 1845-ben az adminisztrátori rendszer bevezetésekor kapott kinevezést Csongrád megyébe.<sup>236</sup> Bene három évig volt a megye adminisztrátora, az 1848. március 15-i események után lemondott.<sup>237</sup> Kárász Benjámin az alszolgabírói hivataltól indulva jutott el a főispáni pozícióig, kinevezését az 1848. május 2-án tartott tisztújításon hirdették ki, ekkor nem volt a tisztkar tagja, hiszen a legutóbbi tisztújításon nem választották meg alispánnak.<sup>238</sup>

A Csongrád megyei hivatali karrierek elemzése alapján megállapítható, hogy sem a családi háttér, sem pedig a vagyoni helyzet nem járt azzal az előnnyel, hogy valaki automatikusan magasabb szinten kezdhette el hivatali pályáját. A családi és műrokonsági kapcsolatok azonban elősegíthették a karrier gyorsabb kibontakozását. A szegedi vagy megyei hivatalviselő felmenőkkel rendelkező Kárász, Babarczy, Müller vagy Temesváry családok tagjai rendszerint végigjárták a megyei hivatalok lépcsőfokait, és eljutottak az alispáni, alispánhelyettesi vagy főszolgabírói tisztségekig. Talán csak Temesváry István volt kivétel, aki 1835-ben főszolgabíróként lépett be a hivatalviselők közé, azonban ha a tiszteletbeli tisztségeit is figyelembe vesszük, akkor kiderül, hogy már 1828-tól kezdve tiszteletbeli aljegyző, táblabíró és főszolgabíró is volt.<sup>239</sup> Hasonlóan kivétel volt Müller Ferenc, aki 1838-ban főügyészként kezdte megyei pályafutását.<sup>240</sup> Ezeknek a családoknak a tagjai a hivatali lépcsőfokokat végigjárva elérhették a magasabb tisztségeket is, azonban a kevésbé tekintélyes családoknak erre már jóval kisebb esélye nyílt, mégha vagyonosoknak számítottak is.

---

<sup>233</sup> Tököly Pétert az 1823-as tisztújításon választották meg alispánnak, de az azt megelőző 1820-as restauráción semmilyen hivatal nem kapott, viszont 1807-ben helyettes főszolgabíró volt. Bánhidya Albert főszolgabíróként kezdte, majd másodalispán és alispán lett. Deák 2023b. 27–28., 33., 35.

<sup>234</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 928/1836.

<sup>235</sup> Pálmány 2011. 817–819.

<sup>236</sup> Kinevezésének körülményeiről, beiktatásáról lásd a 8. „Az ellenzék tehát ezen sánczból is kiszorított”. A Csongrád megyei közélet 1845–1848 között című fejezetet.

<sup>237</sup> MNL OL P 415 5. tétel 105–106. fol.

<sup>238</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 773/1848.

<sup>239</sup> Tiszteletbeli kinevezései: MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 511/1828., 793/1830., 407/1833.

<sup>240</sup> Vezetéknévét 1846-ban Örlösyre változtatta, de mivel a fent említett hivatalát még korábbi nevén töltötte be, így ezt használtam. MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 135/1846.

## 2. 4. A pályakezdet

Az 1824. szeptember 27-én letett, kiváló minősítésű ügyvédi vizsgát követően Klauzál Gábor hamarosan Csongrád megye tisztségviselői között találta magát. A megye december 13-i közgyűlésén olvasták fel Grassalkovich főispán levelét, amelyben tiszteletbeli aljegyzővé nevezte ki a fiatal ügyvédet.<sup>241</sup> A főispán október 23-án kelt levelében Klauzál tanulmányi eredményeire és ügyvédi gyakorlata során szerzett jártasságára, valamint apja érdemeire hivatkozott. Figyelemre méltó, hogy egy hónap sem telt el az ügyvédi vizsga és a kinevezésről szóló levél megírása között. Nyilvánvalóan valaki közbenjárt Klauzál érdekében a főispánnál. Az újabb kinevezésre Keglevich Gábor főispáni helytartó beiktatásakor, 1825. június 13-án került sor, amikor több megyebeli tisztségviselővel együtt tiszteletbeli táblabíró lett.<sup>242</sup> Ezt követően 19 év után újra restaurációt tartottak.

Az 1825. augusztus 17-i tisztújítást voksolással bonyolították le. A voksolás módját az 1822-ben elkészített tervezet határozta meg, amelyet néhány pontban módosítottak.<sup>243</sup> A választások előtt összeírták a szavazásra jogosult nemeseket. Ez a jegyzék csak hiányosan maradt fenn, de a leadott szavazatokból kiderül, hogy körülbelül 700 nemes vehetett részt a közgyűlésen.<sup>244</sup> A főispáni helytartó – élve kinevezési jogával – a főjegyzőt, az aljegyzőt és a levéltárnokot maga nevezte ki. A többi tisztségre három, a két alszolgabírói tisztségre négy jelöltet állítottak. Klauzál összesen három hivatalra kandidált, fő- és alügyésznek, valamint táblabírónak, így öt jelölték a legtöbb tisztségre ezen a restauráción. A főügyészi pozícióra a korábbi főügyész, Nagy Ferenc, illetve az alügyész, Kiss Dániel pályázott még, s Nagy Ferenc szerezte meg a szavazatok többségét, 578-ból 344-et. A szavazatok további megoszlását sem a fő, sem pedig az alügyész választásánál nem rögzítették a jegyzőkönyvben. Az alügyészi hivatalra Klauzál mellett Kiss Dánielt és Dobosy Lajost jelölték még. Dobosy addig nem viselt semmilyen hivatala a megyében. A voksolás eredményeként Kiss Dániel megtartotta hivatalát, 319 szavazatot szerezve az 553-ból.

---

<sup>241</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 915/1824.

<sup>242</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 419/1825. Az új Békés megyei főispán, Lánchy József beiktatásakor Békés megye tiszteletbeli táblabírójává nevezte ki Klauzál 1825. július 26-án. MNL BéVL IV. 1. a. 995/1825. A beiktatáson Csongrád megye küldöttségének tagjaként vett részt. MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 661/1825.

<sup>243</sup> Az 1822-es tervezet: MNL CsCsVL SzL IV. 3. b. 379/1822. Az 1825-ös módosítások: MNL CsCsVL SzL IV. 3. b. 553/1825.

<sup>244</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 716–719/1825. Az 1825-ös szavazóképes nemesek összeírása: MNL CsCsVL SzL IV. 3. b. 716/1825. A jegyzék a tiszántúli járásba tartozó Fábiánsebestyén, Derekegyháza, Tés, Szentes, Szegvár, Mindszent és Ányás adatait tartalmazza. Ezekben a településeken összesen 252 nemeset írtak össze.

A két fizetési táblabíró három-három jelölt közül került ki. A táblabíróválasztás első körében id. Beniczky Miklós, Kraller Miklós és Kászonyi Károly indult, közülük id. Beniczky Miklós nyert 415 szavazattal az 557-ből. A második pozícióért Kraller Miklós, Klauzál Gábor és Nagy János versenyzett, s Klauzál nyert 504 szavazattal a leadott 555 voksból.<sup>245</sup> Kraller 1778-ban született gazdag szegedi nemes családban, tiszteletbeli táblabíró volt, 1806-ban alügyész jelölt, 1808-ban pedig Szeged város követeként részt vett az országgyűlésen, majd 1814-ben szegedi polgárjogot kapott. 1815-ben alszolgabírói kinevezésének támogatását kérte Grassalkovich főispántól, azonban sem akkor, sem később nem töltötte be ezt a tisztséget.<sup>246</sup> 1823-ban Bogyó István korábbi táblabíró halála után arra kérte a megyét, hogy őt ajánlják erre a tisztségre.<sup>247</sup> 1824. január 12-én nevezték ki fizetési táblabírónak.<sup>248</sup> Klauzál tehát a másik két jelöltségéhez hasonlóan az adott hivatal betöltő személyt hívta ki, ezúttal sikeresen. A harmadik jelölről, Nagy Jánosról jelenleg nem rendelkezünk információkkal.

Az 1825-ös tisztújításon a főispáni kinevezésekkel felálló 1822-es tisztikar többségét újraválasztották, bár voltak személyi változások, mégsem következett be lényeges átalakulás a tisztikar összetételében. A restauráció során megválasztott tisztviselők közül hárman, Klauzál Gábor, Horváth Lajos és Kaszap Mihály csak tiszteletbeli hivatali címet viselt korábban.<sup>249</sup> Az esküdtek közül Beretvás Lajos és Kolumbán Ferenc azelőtt egyáltalán nem töltött be hivatali állást, míg Kamocsay Sándor ezt megelőzően is esküdt volt, Temesváry Antal pedig útibiztos. A többi megválasztott tisztviselő korábban már töltött be rendes, fizetési hivatali. A megválasztottak átlagéletkora 40,7 év volt, a legidősebb, Kamocsay Sándor 74, a legfiatalabb, Klauzál Gábor 21 éves volt ekkor.<sup>250</sup>

A tisztviselői kar vizsgálatából az is kiderül, hogy közöttük szoros családi kapcsolatok álltak fenn. Az anyakönyvek szerint a 19 hivatalviselőből 14 állt rokoni kapcsolatban egymással, köztük após és vő, apa és fia, nagybácsi és unokaöccs, testvér, illetve sógorsági kapcsolatok voltak. Klauzál 1827. szeptember 26-án vette feleségül Prezetska Vencel szegedi

<sup>245</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 719/1825.

<sup>246</sup> Grassalkovich főispánhoz írt levele: MNL OL P 429 II. D. 5. b. 1815. szeptember 10. 1806-os jelöltsége: MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 323/1806. Anyagi helyzetéről: Farkas 1985. 402. Követségéről: Reizner 1899. III. 48. Polgárjogáról: MNL CsCsVL KL XV. 15. f.

<sup>247</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 676/1823.

<sup>248</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 22/1824.

<sup>249</sup> Horváth Lajost 1821. szeptember 16-án tiszteletbeli aljegyzővé, 1825. június 13-án tiszteletbeli táblabíróvá nevezték ki. Pálmány 2011. 945.; MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 419/1825. Horváth Lajos apja, József hosszú évekig állt a megye szolgálatában tiszántúli főszolgabíróként és helyettes alispánként. Sáfrány 2022. 556–561. Vő. Pálmány 2011. 945. Kaszap Mihályt 1818. június 15-én nevezték ki tiszteletbeli aljegyzővé. MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 641/1818. Kamocsay Sándor 1806-tól volt esküdt. MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 875/1806. Temesváry Antal 1820. április 25-én nevezték ki útibiztosnak. MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 517/1820.

<sup>250</sup> A vármegyei tisztségviselők közül 19-et vizsgáltam. A felsorolt hivatalviselőkből egy személy születési ideje jelenleg ismeretlen, így ő kimaradt az átlagéletkor kiszámításából.

vagyonos gyógyszerész lányát, Máriát, aki ekkor már özvegy volt.<sup>251</sup> Mária első házasságát 1820. november 30-án kötötte a 21 éves szabad báró Kroyher Frigyessel, a férj halálának időpontja és helye egyelőre nem ismert.<sup>252</sup> Klauzál a házasságkötéssel nem feltétlenül épített ki egy újabb családi kapcsolatrendszert, mivel Mária keresztanyja Babarczy Imre édesanyja volt.<sup>253</sup> Az sem zárható ki, hogy házastársát Babarczyn keresztül ismerte meg. Vagyoni helyzetére a vizsgált időszakban semmilyen forrás nem nyújt információt.<sup>254</sup>

A megye alispánjait, országgyűlési követeit legtöbbször a Kárász és a Babarczy családok adták. A két család között jelentős, generációkon keresztül fennálló műrokonsági, keresztszülői kapcsolatrendszer szövődött.<sup>255</sup> Ezek az adatok is megerősítik azt, hogy a megyei elitben a családi kapcsolatoknak nagy szerepe volt. Mivel Klauzál Gábor nem kapcsolódott szorosan a megyéhez, tanulmányait, gyakorlati idejét sem ott töltötte, feltételezhető, hogy

---

<sup>251</sup> Házassági anyakönyv. Szeged – belvárosi római katolikus egyházközség. 1767–1868.

<sup>252</sup> Uo.; Frigyes és apja, Károly 1818-ban igazolta nemességét a megyében. MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 685/1818. Károly ekkor a jegyzőkönyv szerint a hadimarsall helytartója volt.; Prezetska Mária 1823. november 15-én már özvegyként lett keresztszülőként beírva az anyakönyvbe. Keresztelési anyakönyv. Szeged – belvárosi római katolikus egyházközség. 1794–1843. Ennek alapján 1820 és 1823 között halhatott meg a férje.

<sup>253</sup> Máriát 1805. január 16-án keresztelték meg. Keresztelési anyakönyv. Szeged – belvárosi római katolikus egyházközség. 1794–1843.

<sup>254</sup> Vagyoni helyzetéről csak a következő évi összeírásokból kapunk némi információt. Az 1828. évi országos összeírás alapján egy háza volt Szegeden. MNL CsCsVL KL IV. 1010. 9. k. Ezen kívül az 1828-as királynő koronázására és a nemzeti nemes testőrző sereg segélyezésére történt összeírás szolgál adatokkal. MNL CsCsVL SzL XV. 41. 250/1828.

<sup>255</sup> Mivel az alispánok gyakran országgyűlési követek lettek, így a diéták időtartama alatt helyettes vagy ideiglenes alispánokat neveztek ki a főispánok. A Kárász családból az alábbi személyeket nevezték ki vagy választották meg erre a hivatalra: István alispán 1781. február 20., 1790. április 20.; Imre helyettes alispán 1802. március 24., 1805. szeptember 30.; Miklós 1816. január 10-től surrogatus, majd 1817. december 15-től rendes alispán; Benjámin alispán 1835. augusztus 31., 1838. november 20., 1843. április 28. Babarczy Imre 1808. augusztus 9-től 1817-ig töltötte be az alispáni hivatalt, 1818. október 16. és 1819. március 18. között surrogatus, majd 1825. augusztus 17-én választották meg újra alispánnak. Kókay Mihály alispán 1804. május 3. MNL CsCsVL IV. 3. a. 41/1802., 3/1804., 3/1805., 613/1808., 60/1816., 1275–1276/1817., 1504/1818., 331/1819., 71/1825., 1115/1835., 1611/1838., 593/1843.; Palugyay 1855. 398–404.; Az 1790 és 1847 között tartott 14 diétán összesen 16 személy, 12 családból képviselte a megyét, ebből négy a Kárász családdhoz, kettő a Babarczyhoz tartozott. A családok számításánál a leányági leszármazást, illetve a rokonságot nem vettem figyelembe. A Kárászok 7 országgyűlésen vettek részt, a Babarczyak 11-en. Kárász István 1790-ben és 1792-ben, Kárász Miklós 1808-ban és 1811–12-ben, Kárász Benjámin 1825–27-ben és 1830-ban, Kárász István 1839–40-ben volt követ. Érdekesség, hogy a család három generációjából is akadt egy-egy követ, István fia, Miklós és annak fia, István is részt vett a diétán. Így a Kárászok a Kecskeméti Károly által összeszámlált 25 olyan dinasztia közé sorolhatóak, amelyek között a csanádi Náwayak, az árvai Abaffyak és Zmeskálók vagy a baranyai Kajdáczyak is megtalálhatóak. Babarczy Imre az 1796-os, 1802-es, 1805-ös, 1807-es, 1808-as, 1811–12-es és az 1825–27-es országgyűlésen volt ott, fia, Antal az 1847-esen képviselte a megyét. Ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy Babarczy Imre sógora, Kókay Mihály 1802-ben követjárta volt. Imre unokaöccse, Klauzál Gábor az 1832–36-os, 1839–40-es és az 1843–44-es diétán vett részt. Kecskeméti Károly az 1790 és 1847 közötti követek rokoni kapcsolatait vizsgálva, amelyben nem vette figyelembe a leányági leszármazást, megállapította, hogy egy megyében átlag 13,63 család adja a követeket. Csongrádban a fent említett 12 család tehát az országos átlag alatt van. MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 614/1808., 706/1825., 792/1830., 1139/1832., 481/1839., 593/1843.; Palugyay 1855. 399–405.; Kecskeméti 2008. 306., 309.

megyei pályájának indulását a nagybátyja, Babarczy Imre segítette, hathatós támogatást nyújtva hivatali karrierjének kibontakozásához.<sup>256</sup>

Babarczy Imre (1773–1840) példaképként szolgálhatott Klauzál számára, hiszen mint a megye táblabírója, később alispánja hét alkalommal vett részt a megye követeként az országgyűléseken. Míg apja és nagyapja Szeged közéletében töltött be jelentős tisztségeket, fia megyei hivatalnoki és országgyűlési karriert futott be. Ügyvédi oklevelének megszerzése után, 1796-ban az új főispán, gróf Brunszvik József aljegyzővé nevezte ki, ugyanezen évben lett első alkalommal a megye követe az országgyűlésen. 1805-ben fizetési táblabíróvá nevezték ki, amelyet a következő évi tisztújításkor közfelkiáltással megerősítettek. 1807-ben főjegyzői, a következő évben alispáni kinevezést kapott, amiről 1817-ben családi okok miatt mondott le. Az 1825-ös restauráción választották újra alispánná, s ezt a tiszteletet 1835-ig töltötte be.<sup>257</sup> 1829 és 1835 között Szeged királyi biztosa volt.<sup>258</sup>

Babarczy megyei és szegedi kapcsolatai révén segíthette unokaöccsét hivatali karrierjében. Családjához való kötődése, a családi kapcsolatok fontossága olvasható ki abból a leveléből, amelyet 1817-ben az alispáni hivataláról való lemondásakor írt.<sup>259</sup> Biztosan Klauzált is pártfogásába vette. Fiúgyermekai ekkor még kiskorúak voltak, így nem volt a családban olyan férfi, aki utóda, követője lehetett volna a megyei hivatalvállalásban.<sup>260</sup> Ha Babarczy és Klauzál pályáját az 1825 és 1835 közötti időszakban összevetjük, akkor az derül ki, hogy Babarczyt sorra megválasztják alispánnak, Klauzált pedig több tisztségre is jelölik, 1825-ben fő- és alügyésznek, valamint táblabírónak, 1829-ben és 1835-ben alispánnak és táblabírónak. 1835 után ez már nem fordult elő, 1838-ban már csak táblabíró jelölt volt.<sup>261</sup> Valószínűnek tartom, hogy ezek a jelölések a nagybácsi befolyásának voltak köszönhetőek, hiszen 25 évesen alispánjelöltnek lenni nem volt szokványos a megyei közéletben, még akkor sem, ha nem indulhatott komoly eséllyel, mivel Babarczy is a jelöltek között volt. Jelölésének lehettek taktikai oka is, de emelhatték Klauzál presztízsét is. Megyei hivatali karrierje ugyan megrekedt

---

<sup>256</sup> Nem kivételes, hogy egy megyei hivatalviselő személy egy másik megyében élő rokonát hívja saját megyéjébe, hogy tanulmányai befejezése után ott egyengetse hivatali pályáját. Novák Antal esete Békés megyében hasonlít a Klauzáléhoz. Völgyesi 2002. 195.

<sup>257</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 63/1796., 1/1796., 323/1806., 613/1808., 822/1817., 1275/1817., 716/1825., 1115/1835.; Palugyay 1855. 400–401.

<sup>258</sup> Berta–Géczi–G. Tóth 1995. 19.

<sup>259</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. b. 1275/1817. Azzal indokolta lemondását, hogy szeretne a gyermekeivel foglalkozni, mivel addig hivatali teendői töltötték ki ideje nagy részét. Akkor már négy gyermeke született, a legidősebb is csak hét éves volt.

<sup>260</sup> Pálmány 2011. 799.

<sup>261</sup> Lásd az 1. számú mellékletet.

a táblabírói tisztségnél – amit 1825 és 1841 között folyamatosan betöltött –, de ezen időszakban bontakozott ki országgyűlési követi, országos politikusi pályája.<sup>262</sup>

## 2. 5. A megyei pálya 1825 és 1832 között

A fizeteses táblabírói hivatallal járó kötelezettségek miatt Klauzál feladatköre széleskörű volt.<sup>263</sup> Mivel megbízatásait hivatalból kapta, azokat valószínűleg kötelességszerűen végezte, és nem maga kérte, így ezekből nem derül ki számunkra, hogy melyek azok az ügyek, amelyek valóban érdekelték. A forrásadottságok sem teszik lehetővé, hogy pontosan lássuk, hogy a kijelölt bizottságok tagjai – köztük Klauzál is – milyen tevékenységet folytattak, hiszen a jelentéseket többnyire a küldöttség jegyzője írta, a tagok csak aláírták azokat. Így nem tudhatjuk, hogy milyen személyes véleménye volt az egyes ügyekről, csak azt tudjuk áttekinteni, hogy az adott időszakban milyen ügyek és problémák merültek fel a megyében, amelyek elintézésében Klauzál is szerepet kapott. A vizsgált időszak fontos kérdése, hogy hogyan jutott el az 1832-ben megnyíló országgyűlés követi pozíciójáig, miképp és hogyan lehetséges az, hogy őt jelölték erre a tisztségre.

1825 és 1832 között összesen 60 közgyűlést tartottak Csongrád megyében, amelyből 44-en jelent meg. Ezen időszakban 114 kisgyűlést is tartottak, ezek közül 38 esetben sorolták fel nevét a jegyzőkönyvekben, mint jelenlévő tisztségviselőt. Az adatokból látható, hogy míg a közgyűlések többségén megjelent, a megye különböző helyszínein tartott kisgyűléseknek csak harmadán vett részt. Deák Ferenc tiszteletbeli alügyészként és tiszteletbeli táblabíróként hasonló periódusban, 1824 és 1833 között 41 közgyűlésből 37-en, az 58 kisgyűlésből pedig 30-an volt jelen Zalában.<sup>264</sup> Klauzál megyén kívüli, 1828-as Esztergom megyei, valamint a következő évi horvátországi megbízatásai megakadályozták, hogy részt vegyen a megyegyűléseken. Ha ezeket az időszakokat is figyelembe vesszük, akkor sem változik jelentősen a fent ismertetett arány. 1828-ban biztosan nem tudott jelen lenni 4 köz- és 8 kisgyűlésen, 1829-ben 1 köz- és 5 kisgyűlésről maradt le. Az 1831-es kolera idején feltehetően Szegeden tartózkodott, akkor nem vett részt a gyűléseken. Hivatalából fakadóan rendszeresen részt vett az árva- és gyámügyi állandó bizottság ülésein, az adószedői számadások

<sup>262</sup> 1841-ben lemondott fizeteses táblabírói tisztségéről. MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 1134/1841.

<sup>263</sup> A táblabírói hivatalról lásd még Palugyay 1844. 181–182.

<sup>264</sup> A köz- és kisgyűléseken való részvételeiről készítettem egy táblázatot. Lásd az 5. számú mellékletet.; Molnár 2003a. 76.

vizsgálatában, az adókivetésben és a megyei törvényszék munkájában.<sup>265</sup> Ezenkívül 1825 és 1832 között a kereskedelmi és mezőgazdasági, az út- és vízügyi, a közigazgatási, a közegészségügyi és az egyedi ügyek, panaszok kivizsgálására létrehozott küldöttségek tagja volt.<sup>266</sup>

Fizetési hivatalának első három évében (1825–1827) főként kereskedelmi és mezőgazdasági jellegű bizottságok munkájában vett részt, ilyen volt a megyei dohánytermesztés helyzetéről és Deyák Józsefnek a dohánytermesztés fellendítésére egy nemzeti társaság létesítéséről szóló javaslatának megvitatása.<sup>267</sup> A dohányügy mellett egy a lótenyésztés fellendítésével kapcsolatos bizottságot is létrehoztak alispáni kezdeményezésre.<sup>268</sup> Részt vett a megyebeli vámok és révek, valamint a marhahús és a pékáru árának meghatározásával foglalkozó küldöttség munkájában is.<sup>269</sup> A kereskedelem szempontjából a megye fontosnak tartotta a területén található vízi- és szárazföldi utaknak a karbantartását is, Klauzált ezekbe a bizottságokba is kijelölték.<sup>270</sup>

Törvényszéki munkájával kapcsolatban egy esetben végzett olyan feladatot, amelyet a forrásokból rekonstruálni tudunk. Tagja lett az 1825. október 10-i közgyűlésen kijelölt, a Berlovits László sérelmére elkövetett rablógyilkossági ügyet vizsgáló bizottságnak.<sup>271</sup> A testületet az eset pontos feltárásával bízták meg, mert a Szeged városa által lefolytatott vizsgálatot nem tartották megfelelőnek. A kiküldöttek névsora, Klauzálon kívül Török Lajos táblabíró, Vály András alszolgabíró és Temesváry Antal esküdt, megegyezett azokéval, akiket

---

<sup>265</sup> Gyámügy: MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 402/1826. A küldöttség ülései: MNL CsCsVL SzL IV. 4. 1. d.; Adóügyek: MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 897., 1226/1825., 1167., 1603/1826., 1351., 1353/1827.; Törvényszéki munkájáról: MNL CsCsVL SzL IV. 21. b. 59-60. d.

<sup>266</sup> A katonaságra ügyelő biztos feladat- és hatáskörét meghatározó bizottság tagja. A megyei postautak megváltoztatása érdekében kijelölt küldöttség munkájában is részt vett. MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 964/1825., 741/1825. A postautakkal kapcsolatos bizottságban az ő feladata volt, hogy a megye levéltárosától, Vidovich Mihálytól elkérje a szükséges iratokat, erről tanúskodnak a levéltároshoz írt levelei: MNL CsCsVL SzL IV. 58. 10/1825., 14/1825. A közegészségüggyel foglalkozó bizottság munkakörébe tartoztak a megyei tébolyda létrehozásával és a bujakórban szenvedő betegekkel kapcsolatos teendők. MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 1031/1826., 1347/1827. Egyedi ügyek, panaszok kivizsgálására létrejött bizottságok feladata volt a szentesi postán tapasztalt állapotok és a görög nem egyesült szertartású lelkipásztorok járandóságával kapcsolatos vizsgálatok lefolytatása. MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 285., 1142/1827.

<sup>267</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 140., 336., 1545., 1547/1826. Deyák javaslatának tárgyalása a következő évre is áthúzódott: MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 197/1827.

<sup>268</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 1423/1826. Az ügy átnyúlt a következő évre: MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 165/1827.; MNL CsCsVL SzL IV. 3. b. 103/1827.

<sup>269</sup> Vám és rév: MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 835/1826., 1219/1827. Marhahús: MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 1227/1825. Pékáru: MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 65/1827.

<sup>270</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 751/1825., 275., 430/1826.

<sup>271</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 1023/1825., 1215/1825., 1774/1825. Az ügy az 1826-os évre is átnyúlt: MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 32/1826., 151/1826., 506/1826., 949/1826. Főügyészi vélemény, benne Klauzál és másik két tisztviselő tanúkihallgatásaival: MNL CsCsVL SzL IV. 21. b. 178/1826. A Berlovits név Berlovich- és Berlavits-ként is szerepel a jegyzőkönyvekben. A halotti anyakönyvi bejegyzésben Berlovits Lászlóként szerepel. Halotti anyakönyv. Szeged – belvárosi római katolikus egyházközség. 1788–1834.

az 1825. szeptember 19-i törvényszéki ülésen neveztek ki a szegedi tanúvallomások felvételére és hitelesítésére.<sup>272</sup> A tanúvallomásokat 1825. október 22. és 31. között egy kivételével Klauzál, Vály és Beliczay Pál esküdt együtt vette fel és hitelesítette Szegeden. A tanúvallomásokból kiderült, hogy 1825. június 9-én éjjel nemes Berlovits László mészároslegényhez hárman betörték, kirabolták és olyan súlyosan megverték, hogy június 15-én belehalt sérüléseibe. A rablógyilkosságnak tanúja volt Berlovits szolgálója, Horváth Veronika. A bűnügy elkövetésével nemes Tarnay Antal szabadkai szabót és öccsét, nemes Tarnay Ferenc mészároslegényt gyanúsították. Klauzál Tarnay Ferenc tanúvallomását egyedül vette fel és hitelesítette. Az 1826. augusztus 28-án kelt főügyészi vélemény az összes tanúvallomás beszerzése és átolvasása után azt állapította meg, hogy Horváth Veronika és a többi tanú vallomásából nem lehet egyértelműen azonosítani sem az elkövetők személyét, sem az eset pontos időpontját, így Tarnayék ellen nem emelhetnek vádat.

Első önálló megbízatását az 1826. február 27-i közgyűlésen kapta, feladata a szegvári börtön épületében létesítendő kápolna berendezése volt.<sup>273</sup> A 21651-es számú, 1824. augusztus 31-én kelt helytartótanácsi rendelet értelmében a rabok lelki gondozása érdekében a börtönökben kápolnát kellett létesíteni.<sup>274</sup> Megbízatása az volt, hogy a kápolna belső berendezéséhez, a szertartások végzéséhez szükséges felszereléseket Pesten és Vácon megvásárolja, valamint a papi szolgálat megszervezését és engedélyezését a váci püspöknél elintézzze. Ezenkívül pesti útja alatt a selyemtenyésző küldöttség javaslata szerint selyembogár tojást kellett vásárolnia. Április 12-én nyújtotta be jelentését a közgyűlésen.<sup>275</sup> A váci püspöki helytartó a kápolna papi szolgálatával a helyi plébánost bízta meg, akit felhatalmazott arra is, hogy felszentelje azt. Klauzál a szertartásokhoz és a belső berendezéshez szükséges eszközöket megvásárolta, a költségekről nyugtákat csatolt. Selyembogár tojást azonban nem tudott beszerezni, arról később kívánt gondoskodni. Hivatalos útját március 20-án kezdhette meg, a váci püspöki helytartó értesítése alapján a váci püspök azután tájékoztatta a közgyűlést Klauzál tevékenységéről és a szentmise rendjéről. Ezt a levelet csak a június 5-i közgyűlésen olvasták fel.<sup>276</sup> A kápolna elkészültéről az augusztus 28-i közgyűlésen tettek jelentést az arra kiküldött

---

<sup>272</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 21. b. 60. d. Az 1825. szeptember 19-i ülés 36. bejegyzése.

<sup>273</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 126/1826., 282/1826.

<sup>274</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. b. 282/1826.

<sup>275</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 361/1826.; MNL CsCsVL SzL IV. 3. b. 361/1826.

<sup>276</sup> Útjának időpontjáról a tiszti kocsizások feljegyzésében az 57-es számon bejegyzett nyugta ad tájékoztatást: MNL CsCsVL SzL IV. 12. g. 2. k. Nádasdy Ferenc püspök levele: MNL CsCsVL SzL IV. 3. b. 652/1826. Tartalmi kivonata a jegyzőkönyvben: MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 652/1826.

bizottság tagjai, amelyből kiderült, hogy július 20-án a mindszei plébános fel is szentelte azt.<sup>277</sup>

1826. április 12-én tagja lett a megye állandó árva- és gyámügyi bizottságának is, amelynek munkájában rendszeresen részt vett.<sup>278</sup> Az augusztus 29-i ülésen beterjesztett egy általa a gyámatyák számára írt szabályzatot. Ezt a bizottság elfogadta, de a közgyűlés elé már nem került, a tervezet szövege sem maradt fenn. A következő, június 5-én tartott megyei közgyűlésen választottak új követet az éppen zajló országgyűlésre, mivel Kárász Benjámint lemondott követi tisztéről. Keglevich Gábor főispáni helytartó négy jelöltet ajánlott a megye figyelmébe, Rötth Józsefet, a Károlyiak jogügyigazgatóját, Nagy Ferenc főügyészt, Klauzál Gábor táblabíró és Kiss Dániel alügyészt. Végül Rötth Józsefet választották meg.<sup>279</sup> Klauzál jelölése inkább megtisztelő, gesztusértékű volt, hiszen ő volt a legfiatalabb és a legkevesebb tapasztalattal rendelkező kandidáló, mégsem hanyagolható el ez a jelöltség a követi pályához vezető úton. Lehetséges, hogy jelölésében nagybátyja is közreműködött.

Táblabíróként reprezentációs feladatokat is el kellett látnia, képviselnie kellett a megyét a különböző megyei és városi eseményeken, így jelen volt 1825-ben Lánczy József békési főispáni, 1827-ben Pyrker János egri érsek hevesi főispáni, majd Keglevich Gábor korábbi csongrádi főispán nógrádi főispáni beiktatásán. A Keglevich helyére lépő főispáni helytartó, Orczy Lőrinc fogadására kiküldött bizottságnak is tagja volt. 1830-ban gróf Károlyi Lajos beiktatása előtt is reprezentációs testületekben szerepelt, majd részt vett a korábbi főispán, Orczy Lőrinc aradi beiktatásán.<sup>280</sup> Többedmagával jelen volt 1826. december 5-én és az azt követő napokban a szegedi városi tanács tisztújításán is.<sup>281</sup>

Első megyén kívül végzett megbízatását az 1827. október 22-i közgyűlésen kapta, a következő évi országos összeírás biztosává választották meg, helyettese Kiss Dániel alügyész lett. Megbízatásuk Esztergom vármegyébe szólt, elvégzett feladataikról kéthavonta kellett jelentést tenniük.<sup>282</sup> Csongrád megye 1828. március 10-én tájékoztatta Esztergom vármegyét, hogy Klauzál az összeírás kezdetére, április 14-re megérkezik, így már jelen volt az április 17-én tartott ottani közgyűlésen.<sup>283</sup> Klauzál mellé belső összeíró biztосként, a megye akkori

---

<sup>277</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 1013/1826.; MNL CsCsVL SzL IV. 3. b. 1013/1826.

<sup>278</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 402/1826. A megyebeli nemes árvákat illető gyámatyai számadásokat vizsgáló állandó küldöttség gyűléseiről: MNL CsCsVL SzL IV. 4. 1. d.

<sup>279</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 452/1826. Keglevich Gábor levele a megyéhez: MNL CsCsVL SzL IV. 3. b. 452/1826.

<sup>280</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 661/1825.; 982., 1284/1827.; 736., 784., 788/1830.

<sup>281</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 1003. g. 5129/1826.

<sup>282</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 1302/1827., 207/1828.

<sup>283</sup> MNL KeVL IV. 1. a. 593/1828.

helyettes alispánját, Huszár Imrét jelölték ki.<sup>284</sup> Augusztus–szeptember hónapokban Klauzál rövid időre visszatért Csongrád megyébe, s helyét Kiss Dániel alügyész vette át.<sup>285</sup> Az összeírás elvégzése miatt abban az évben Csongrád megyében semmilyen bizottsági munkában nem vehetett részt.

Klauzál 1829 és 1832 között is számos küldöttség tagja volt, ebben a periódusban az állandósult adókiivetési és adószedői számadások megvizsgálásán túl a közigazgatási vagy azzal összefüggő bizottsági részvételek voltak meghatározóak. Emellett a Körös és Maros szabályozásával, töltésekkel kapcsolatos bizottságnak is tagja volt. A közigazgatási jellegű bizottságok a megyei tisztviselőkkel foglalkoztak, egyrészt kérelmet szerettek volna benyújtani a királyhoz, hogy segítse őket birtokhoz jutni, másrészt szerették volna felmérni, hogy hol és milyen költségek mellett lehetne a hivatalviselőknek megfelelő szálláshelyet építtetni. Tovább folytatta munkáját a megye törvényszékén, és kijelölték a rögtönítelő bíróság tagjává is.<sup>286</sup>

Az 1829-es év első felét Zágráb vármegyében töltötte, ahol a nádor utasítására Deák Antal Zala megyei alispánnal az ottani összeírás során a megye és az összeírók között keletkezett konfliktus kivizsgálásával és az összeírás átvizsgálásával volt megbízva. Klauzálnak január 18–19-én kellett Zalaegerszegre utaznia, Pest érintésével, ahol a munkájukhoz szükséges iratokat kellett magához vevyen.<sup>287</sup> Zágrábi útjáról március végén tért vissza, s újra tagja lett az árva- és gyámügyi állandó bizottságnak.<sup>288</sup>

Ebben az évben került sor pályafutása második tisztújítására, amelyet Orczy Lőrinc főispáni helytartó október 6-án tartott meg.<sup>289</sup> A restaurációt közfelkiáltással hajtották végre, Klauzál ismét elnyerte a fizetési táblabírói hivatalt, a két táblabírói tisztségre ismét 3-3 jelölt pályázott, Klauzál vetélytársai ugyanazok voltak, akik az előző tisztújításon, azaz Nagy János és Kraller Miklós. Társa Dobosy Lajos lett, akinek ez volt az első fizetési hivatala a megyében. A táblabírói tisztség mellett, az alispáni hivatalra is jelölték, amelyet ismét a nagybátyja, Babarczy Imre szerzett meg, a többi kandidáló Kárász Benjámin, Bene József és Nagy Ferenc volt. Jelöltsége ebben az esetben is, akárcsak korábbi országgyűlési követi jelöltsége, inkább presztízs értékű és megtisztelő jellegű volt, hiszen nem állhatott valós érdekében nagybátyját

---

<sup>284</sup> MNL KeVL IV. 1. a. 619/1828.; Huszár Imre később Esztergom megye alispánja lett, 1825–27-ben és 1830-ban a megye országgyűlési követe volt. Pálmány 2011. 952.

<sup>285</sup> MNL KeVL IV. 1. a. 1452/1828. Klauzál Csongrád megyében részt vett az augusztus 16-i kis-, és a szeptember 15-i közgyűlésen.

<sup>286</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 708/1831. A rögtönítelő bíróság elnöke Kárász Benjámin tiszáninnyi főszolgabíró lett, tagjai pedig Bene József főjegyző, Nagy Ferenc főügyész, Müller Ignác tiszántúli főszolgabíró. Az ítéldbírók egyikének akadályoztatása esetére Dobosy Lajos táblabíró lett a pótag.

<sup>287</sup> MNL OL R 319 No. 2430-1. Deák Antal 1829. január 2-án írt levele Klauzál Gábornak.

<sup>288</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 434/1829.

<sup>289</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 1126/1829.

elűtni hivatalától. Az 1825-ben megválasztott tisztviselői karban nagyobb változást nem hozott ez a tisztújítás.

1830. augusztus 4-én az újonnan beiktatott főispáni helytartó, gróf Károlyi Lajos elnökletével tartott közgyűlésen felolvasták a király országgyűlési meghívólevelét. Károlyi a követségre a korábbi követet, Babarczy Imre alispánt kérte fel, aki azonban megyei feladataira hivatkozva nem vállalta azt. Ezután Kárász Benjáminhoz fordult, aki vállalta az első követi megbízást. A második követi pozícióra két jelölt jött szóba, Bene József és Klauzál, de a felkiáltásokból nem lehetett egyértelműen megállapítani, hogy kit támogat a többség. Ezért a főispáni helytartó egy bizottságot állított fel, amelynek tagjai, gróf Károlyi György, gróf Eszterházy Mihály, Kárász Miklós, Mericzay Antal plébános, Tarnay Mihály, Kaszap Mihály és idősebb Vidovich Mihály, megállapították, hogy a hangosabb rész Bene József mellett van. Nem kizárt, hogy a mérlegelés során szerepet játszott az is, hogy a Károlyiak inkább Bene Józsefet szerették volna követként látni, illetve Klauzál megyei elfogadottsága még nem volt elég jelentős egy ilyen tisztség elnyeréséhez. Ugyan követ most sem lett, de beválasztották a követutasítást kidolgozó bizottságba, amelynek elnöke Babarczy alispán volt.<sup>290</sup> A követutasításokat Károlyi Lajos főispán elnökletével vitatták meg, mindössze hét pontból álltak, csak általános instrukciókat tartalmaztak. A megye nem támogatta, hogy az addig megajánlott adónál többet adjanak, illetve elvárta, hogy követei mindazon tárgyakban, amelyekben nem volt külön utasításuk, a megye pótutasítása szerint járjanak el.<sup>291</sup> Mivel Kárász Benjámin követ lett, ezért az országgyűlés időtartama alatt Klauzált bízták meg az árva- és gyámügyi állandó bizottság vezetésével.<sup>292</sup>

Klauzál nemcsak a megyében, hanem Szegeden is tevékenykedett. 1830-ban polgárjogot kapott, s az október 4-i tisztújításon a választott község tagja lett, míg ő 51, addig Temesváry Antal esküdt 4, Baráth János ügyvéd 5 szavazatot kapott.<sup>293</sup> Ezt követően 1830 és 1832 között részt vett a választott község ülésein is.<sup>294</sup>

1831. január 24-én alakult meg Csongrád megyében a regnikoláris deputáció munkálatainak felülvizsgálatát és véleményezését végző megyei küldöttség. Károlyi Lajos főispáni helytartó már akkor kijelölte az október 2-ára egybehívott országgyűlés

---

<sup>290</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 792/1830. Rajtuk kívül a követutasítás kidolgozói voltak gróf Károlyi György, Kárász Miklós hétszemélynöki ítélmester, Róth József a Károlyiak jogügyigazgatója, Litassy Bertalan főadószedő, Dobosy Lajos táblabíró, Müller Ignác főszolgabíró, Nagy Ferenc főügyész, Temesváry Antal esküdt, Szabó László Mindszenti uradalmi ügyész és Nagy Ferenc szegedi tanácsnok.

<sup>291</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 852/1830.; MNL CsCsVL SzL IV. 3. b. 852/1830.

<sup>292</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 859/1830.

<sup>293</sup> MNL CsCsVL KL IV. 1003. a. 2999/1830.; MNL CsCsVL KL IV. 1003. g. 2. d. 208/1830.

<sup>294</sup> MNL CsCsVL KL IV. 1002. 16–18. k.

követutasításának kidolgozóit. A bizottság elnöke ismét Babarczy Imre alispán lett, tagjai között pedig ott volt Klauzál Gábor és bátyja, Imre is.<sup>295</sup> Az országos munkálatot véleményező bizottság kisebb, 3-4 fős albizottságokra oszlott, azok közül a kereskedelmének és az urbáriálisnak Klauzál Imre, a törvénykezési/jogügyinek és a közigazgatásinak Klauzál Gábor lett a tagja.<sup>296</sup> A munka elvégzését azonban megakadályozta a kolera terjedése, az 1831. november 9-én tartott közgyűlésen arról határoztak, hogy a véleményeket a jövő év január végéig kell elkészíteniük.<sup>297</sup>

A kolera terjedése miatt 1831. július 7-én hívott össze Babarczy alispán közgyűlést, amelyen ismertette a nádor levelét, aki azt kérte, hogy a tiszai révekhez állítsanak öröket, és ellenőrizték az utasok úti okmányait, s ha szükséges, tegyék meg a megfelelő intézkedéseket. Az alispán egyúttal elrendelte, hogy a megyébe tartó utakhoz is állítsanak öröket. Ezen a közgyűlésen nevezte ki Babarczy az elnökletével létesült megyei egészségügyi bizottság tagjait, köztük Klauzállal, noha akkor még nem volt tudomásuk a megyében megbetegedésről.<sup>298</sup> Bene József július 11-én jelentette az első kolerás megbetegedést Csongrádról.<sup>299</sup> A tisztviselőktől és az orvosoktól 48 óránként beérkező adatokat az alispán továbbította a Helytartótanácsnak, valamint Csongrád, Csanád és Arad megye koleraügyi királyi biztosának, báró Orczy Lőrincnek.<sup>300</sup>

A megyei koleraügyi bizottság kezdetben többször is ülésezett, azonban később rájöttek, hogy célszerűbb településenként kinevezni megbízottakat, akik jelentenek az alispánnak.<sup>301</sup> Az ülésekről készült jegyzőkönyvek csak július hónapról maradtak fenn, azok alapján Klauzál nem vett részt az üléseken. Feltehetően a kolera idején végig Szegeden tartózkodott, ahol a városi egészségre ügyelő bizottság tagja volt.<sup>302</sup> A bizottság július 6-án Szegeden alakult, s Klauzál

---

<sup>295</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 85/1831. A követutasítást kidolgozó bizottság 23 tagot számlált, köztük 11 megyei fizetéssel bíró tisztviselővel. Mellettük többek között Róth József, Stettner Máté királyi tanácsos, Bártfay László és Helmeczy Mihály is tagja volt. A bizottság tagjai közül majd mindenki részt vett az országos bizottsági munkálat megyei véleményezésében is.

<sup>296</sup> Klauzál Imre betegsége miatt később kérte, hogy mentsék fel megbízása alól. MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 527/1831. Ekkor nemcsak őt, hanem saját kérésükre Kövesdy Ferencet és Stettner Mátét is felmentették. Róth József időközben elhunyt. Pótlásukról a főispánnak kellett gondoskodnia. A jegyzőkönyvi bejegyzés május 30-án készült.

<sup>297</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 963/1831.

<sup>298</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 579., 595/1831.

<sup>299</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 603/1831.; MNL CsCsVL SzL IV. 3. b. 603/1831.

<sup>300</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 628., 633/1831.

<sup>301</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. b. 603., 627–628., 1060. Azonban az nem derült ki, hogy kit melyik településre küldtek ki.

<sup>302</sup> A szegedi tartózkodást a városi egészségre ügyelő bizottság fennmaradt jegyzőkönyvi bejegyzései mellett az is igazolja, hogy július 5-én és augusztus 21-én Klauzál részt vett a választott község gyűlésein. MNL CsCsVL KL IV. 1002. 17. k.

volt egyedül olyan tagja, aki megyei hivatalt is betöltött.<sup>303</sup> Kinevezése segítette a megye és Szeged kapcsolattartását, de előfordult, hogy maga az alispán – mint Szeged királyi biztosa – is megjelent a városi bizottság ülésén. Mivel Babarczy megyei teendői nem tették lehetővé, hogy rendszeresen Szegeden tartózkodjon, ezért Klauzál helyettesévé nevezte ki. Ez kézenfekvő volt, hiszen Babarczy unokaöccseként és megyei tisztviselőként is számíthatott rá, s helybeli lakosként különösebb akadálya nem volt ottani tartózkodásának. Babarczy közvetlenül Klauzállal levelezett, aki a levelek tartalmát ismertette a bizottsággal.<sup>304</sup>

Az első ülésen döntést hoztak arról, hogy a várost lezárják, annak határán öröket állítanak, és csak az általuk meghatározott kapukon lehet belépni. Klauzál Szluha Ferencel a város körülzárását ellenőrizte.<sup>305</sup> A fennmaradt források alapján Klauzál tevékenysége főként adminisztratív jellegű volt, tartotta a kapcsolatot az alispánnal, ismertette a más megyékből érkezett leveleket, illetve jelentette az augusztus 1. és szeptember 14. között kolerában elhunyt betegek számát a bizottságnak. Arról is tájékoztatta a bizottságot, hogy az orvosok nem mindig megfelelően adminisztrálják a halottak számát. A kolera augusztus 26-án megszűnt Szegeden.<sup>306</sup> Munkájáért a választott község elismerésben részesítette.<sup>307</sup> Csongrád megyében július 11-én jelent meg a kolera, az utolsó haláleset októberben következett be, összesen 7055 személy fertőződött meg, s közülük 2631 ember hunyt el.<sup>308</sup>

A kolerajárvány után sor kerülhetett a rendszeres bizottsági munkálatok véleményezésére, a javaslatokat Károlyi Lajos főispán az 1832. március 26-i közgyűlésen, személyes jelenléte mellett kívánta megvitatni.<sup>309</sup> A jelentéseket az 1825–27-es országgyűlésen meghatározott sorrend szerint tűzték napirendre. Ezen a közgyűlésen csak a kereskedelmi, urbaniális, törvénykezési/jogügyi és adózási munkálatokat tudták megvitatni.<sup>310</sup> A többi jelentést a szeptember 10-i közgyűlésen tárgyalták meg, de azon Károlyi Lajos nem volt jelen.<sup>311</sup> A megyei bizottságok a banderiális, az egyházi és a bányászati országos véleményhez

<sup>303</sup> MNL CsCsVL KL IV. 1007. 1. d. 1831. 07. 06. ülés (2. sz.) A kinevezett tagok: Kiss József elnök, Szluha Ferenc, Petrovits János, Kraller Miklós tanácsbeliek, Petrovits István jegyző, Sperlagh András orvos, Bauernfeind Ferdinánd senior.

<sup>304</sup> MNL CsCsVL KL IV. 1007. 1. d. 1831. 07. 09., 07. 15., 07. 21., 07. 24. ülések.

<sup>305</sup> MNL CsCsVL KL IV. 1007. 1 d. 1831. 07. 07. ülés. (3. sz.)

<sup>306</sup> MNL CsCsVL KL IV. 1007. 1. d. 1831. 07. 21., 07. 24., 08. 04., 09. 17. ülések.

<sup>307</sup> MNL CsCsVL KL IV. 1002. 91/1831. 07. 14. ülés.

<sup>308</sup> B. Lukács 1966. 114.

<sup>309</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 44/1832.; MNL CsCsVL SzL IV. 3. b. 44/1832.

<sup>310</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 252/1832.; MNL CsCsVL SzL IV. 3. b. 252/1832.

<sup>311</sup> A március 26-i közgyűlés után június 18-án volt újra közgyűlés, de azon Károlyi nem tudott megjelenni, ezért arra kérte Babarczy alispánt, hogy még ne tárgyalják a megyei bizottságok észrevételeit. Csak a szeptember 10-i közgyűlésen akarta azt napirendre vetetni, amelyen tervei szerint ő is jelen lesz, és amelyen a követválasztást is meg akarta tartani. Babarczy teljesítette Károlyi kérését, és a június 18-i közgyűlés elején bejelentette, hogy a bizottsági munkákat a következő közgyűlésen tárgyalják meg. MNL OL P 398 Nr. 35306. Károlyi Lajos 1832. június 16-i levele Jakó István fiscalishoz.

nem fűztek észrevételeket, míg a közgyűlés a köznevelési és tanítási megyei bizottsági javaslatot módosítás nélkül fogadta el, viszont az összes többi megyei véleményt módosította, kiegészítette.<sup>312</sup>

A vármegyék operátumokkal foglalkozó észrevételeit eddig még csak néhány esetben vizsgálták, áttekintően Barta István és Völgyesi Orsolya foglalkozott a kérdéssel, utóbbi szerző Békés megye rendszeres bizottsági javaslatait is feldolgozta.<sup>313</sup> A rendszeres bizottsági munkák vármegyei megvitatása nagyban hozzájárult a reformmozgalom kibontakozásához. A haladó megyei véleményekben fogalmazódott meg a társadalmi átalakulás programja, azaz megjelent a polgári átalakulás igénye.<sup>314</sup> Barta István a megyei vélemények áttekintésével kategorizálta a megyéket, Csongrádot a leghaladóbbak közé sorolta.<sup>315</sup> Az operátumok megyei felülvizsgálatában való részvétel Klauzál mellett több más politikai szereplő, Kölcsey Ferenc, Kossuth Lajos és Deák Ferenc pályafutásában, pályakezdésében is fontos szerepet játszott.<sup>316</sup>

Csongrádban a jogügyi vélemény volt a legterjedelmesebb a ránk maradt bizottsági anyagok közül, 1832. március 12-én vetették papírra, nem sokkal a közgyűlés kezdete előtt.<sup>317</sup> Abban a Békés megyei javaslathoz hasonlóan előterjesztették, hogy a földesúr és jobbágy közötti pereket vonják el az úriszék hatásköréből, csak azokat a pereket hagyják meg ott, amelyek a jobbágyok között, vagy egy jobbágy és egy idegen között zajlik. A földesúr és jobbágy közti, illetve az uradalmi tisztek számadási pereit a megyei törvényszékhez utalták. Ezt a bizottsági javaslatot azzal egészítette ki a közgyűlés, hogy mielőtt a jobbágy és a földesúr közti vitás kérdés a törvényszék elé kerülne, próbálják meg azt az uradalom és a jobbágyok köréből választott békebírákkal rendezni, és ha így sem sikerül megoldani, csak akkor terjesszék az ügyet a törvényszékhez.

Az alispáni és szolgabírói ítélőszékek megszüntetését nem támogatta a javaslat, nem tartotta azt addig célszerűnek, amíg a „*politicum* [értsd: közigazgatás] a törvényestől el nem választatik”. Másrészt úgy látták, ha a megyei tisztviselőktől megvonják a perekért járó

---

<sup>312</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 865–7.; MNL CsCsVL SzL IV. 3. b. 865–7.

<sup>313</sup> Barta 1966.; Völgyesi 2002.; Általában: Gergely 1974.; egyházira vonatkozóan: Fazekas 1997.; úrbéri: Fónagy 1988.; Homoki-Nagy 2023. 151–164.; Tengelyi 1978.; büntetőjogi: Heil 2021.; Szabolcs megye: Barta 1959. 252–302.; Zala: Molnár 2000b., Zemplén: Barta 1966. 107–157.; Erdmann 1989.; Somogy: Jutai 2006. 591–608.; Bihar: Bényei 1981.; Győr: Lengyel 1962.; Tolna: Csapó 1989.; Nógrád: Heil 2020a.; Heil 2020b.; Heil 2023b. 125–130.; Horváth 1980.

<sup>314</sup> Barta 1966. 151–153.; Erdmann 1989. 6–7.; Erdődy 2023. 28.; Gergely 1974. 37–41.

<sup>315</sup> A leghaladóbbak Pest, Bars, Nógrád, Temes, Baranya, Tolna, Somogy, Zala, Bihar, Csanád, Békés, Csongrád, Zólyom, Ung, Trencsén, Szabolcs, Szatmár, Vas és Zemplén megyei javaslatok voltak. A centrumhoz tartozott Komárom, Győr, Sopron, Veszprém, Pozsony, Heves, Borsod, Szepes, Gömör, Bács, Torontál, Krassó, Arad, Máramaros és Torna megye. A konzervatív megyék közé Esztergom, Fejér, Moson, Nyitra, Hont, Liptó, Turóc, Árva, Abaúj, Sáros, Bereg, valamint Ugocsa került. Barta 1966. 173.

<sup>316</sup> Barta 1959. 282–287.; Barta 1966. 97.; Molnár 2000b. 255–283.

<sup>317</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 252/1832.; MNL CsCsVL SzL IV. 3. b. 252/1832.

díjazást, akkor a fizetésük sem lesz megfelelő és elegendő. A megyei közgyűlésen rögzítették, hogy a követek szorgalmazták a közigazgatás és a törvényhozás elválasztását. Erre vonatkozó javaslatot Csongrádon kívül csak Temes és Baranya tett.<sup>318</sup> A megyék többsége, így Csongrád is, támogatta, hogy a nemesek minél inkább kikerüljenek a városi bíróságok jogköréből.<sup>319</sup> A törvényes örökös nélküli jobbágyság végrendelkezéséről is véleményt formált a bizottság, amelyet a közgyűlés változtatás nélkül jóváhagyott. Nemcsak az ősi és szerzett ingóságokról engedélyezték volna a végrendelkezést, hanem olyan földekről is, amelyeket a jobbágyság, illetve annak őse korábban megváltott a földesúrtól. Kivételt képezett ez alól az általuk vagy valamelyik ősük által a földesuraiktól ingyen, a szokott jobbágysági kötelezettségek mellett kapott, addig meg nem váltott telek, amelyről csak akkor rendelkezhetnének, ha a földesúr engedélyezi, hogy azokat is belefoglalják a végrendeletükbe. Emellett rögzítették, hogy végrendelet vagy törvényes örökös nélkül elhunyt jobbágyság után továbbra is a földesúr örököl. Erről Nógrád megye is hasonlóan vélekedett.<sup>320</sup>

A közjogi albizottság javaslatait 1832. május 22-én tárgyalta meg a bizottság.<sup>321</sup> A közjogi javaslatot Szegváron nézték át, Babarczy Imre elnökle alatt, Dobosy Lajos, Kaszap Mihály, Kiss Dániel, Litassy Bertalan, Müller Ignác, Nagy Ferenc, Vidovich Mihály és két, az eredeti bizottságban nem szereplő esküdt, Beliczay Pál és Müller József közreműködésével. A bizottság által tárgyalt véleményt Kárász Benjámin és Klauzál Gábor készítette, s Szegeden 1832. február 10-én keltezték.<sup>322</sup> Barta László tanulmányában csak egy rövid részletet közöl a Kárásziek által írt véleményből, a javaslat többi pontjára így csak következtetni lehet a bizottsági véleményekből. A fogalmazás és a stílus heves, kissé indulatos, több esetben használnak a szerzők felkiáltójelet a véleményük hangsúlyozására, ami általában az albizottsági javaslat elutasításakor szokott előfordulni.<sup>323</sup>

A bizottság összességében inkább elutasító mint támogató volt Kárásziek javaslatával szemben. Elsőként leszögezték, hogy általános királyi jog annak eldöntése, hogy hova hívják össze az országgyűlést, ezzel feltételezhetően azt az albizottsági javaslatot utasították el, hogy azt Pesten tartsák. Elvetették azt is, hogy az alsótábla elnöki tisztségét a személynök helyett

---

<sup>318</sup> Völgyesi 2002. 145.

<sup>319</sup> Uo. 143–144.

<sup>320</sup> Uo. 150.

<sup>321</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 867/1832.; MNL CsCsVL SzL IV. 3. b. 867/1832.; Barta 1986. 50.

<sup>322</sup> Az eredeti irat a saját helyén nem található a szentesi levéltárban. A véleményről Barta László levéltáros tanulmányából ismerhetünk meg részleteket. Barta 1986. 49–61.

<sup>323</sup> A többi fennmaradt véleményezésről részletesen: Sáfrány Tímea: A rendszeres bizottsági munkálatok véleményezése Csongrád vármegyében 1831–1832. In: Nagy Ágoston – Lajtai L. László – H. Németh István (szerk.): A vármegye, mint politikai tér és politikai képzet. Bp., 2025. 312–329. A témában újabban megjelent tanulmánykötet: Heil 2023a.

választással töltsék be. Általában elutasítottak minden olyan reformot, amely az országgyűlést érintette, mivel „*a' mi ártalmasnak nem ismértethetik, a' Törvényhozó Testben fontos ok nélkül újítás alá vetni nem tanácsos*”. Klauzálék szerették volna kizárni a Királyi Tábla tagjait az országgyűlésből, azonban a bizottság úgy vélte, hogy a Tábla tagjai ne szavazhassanak ugyan, de lehessenek jelen az országgyűlésen, hogy elláthassák feladataikat. Az alsótábla elnöki tiszttel és a Királyi Tábla tagjaival kapcsolatban a legtöbb megye állást foglalt, a csongrádi albizottsági javaslatához hasonlóan szavazással választották volna a személynököt, a Királyi Tábla tagjait pedig vagy teljesen kizárták volna a diétákról, vagy szavazati joguktól fosztották volna meg őket.<sup>324</sup>

A vármegyei követek számáról tett észrevételt jogosnak vélte a bizottság, de a javaslatot mégsem fogadta el. A többi megyétől eltérően ugyanis Klauzálék azt javasolták, hogy a vármegyék és városok népességarányosan küldjenek követeket az országgyűlésre. Ha a megye lakossága eléri a 150.000 főt, akkor négy, ha eléri a 60.000 főt, akkor három, ha ennél kevesebb a lakossága, akkor csak két követük legyen.<sup>325</sup> Ezzel szemben a legtöbb megye a nemesség vagy a porták számát tekintette kiindulópontnak, vagy mint Baranya és Somogy a nemesség, népesség és a megye területét együttesen kalkulálva hozott volna döntést a követek számáról, de olyan is akadt Borsod és Nógrád esetében, amelyek inkább az addigi gyakorlatot támogatták.<sup>326</sup>

A csongrádi közgyűlés arra hívta fel a figyelmet a javaslat kapcsán, hogy a népesség mellett a nemesség számára is kellene figyelni, de alapjában véve az országos bizottság javaslatait támogatta. Békés megye egy új tervezet kidolgozását ajánlotta az országgyűlésnek, emellett felvetette az adófizetők közvetlen befolyását a törvényhozásban, de a megvalósítást még nem tartotta időszerűnek. Kárászék azzal a javaslattal éltek, hogy a nemtelenek minden egyes településen (vagy ha azok kisebbek, több együttesen) egy kinevezett megyei bizottság előtt válasszanak 500 főnként egy személyt, akinek büntetlen előélettel, írni-olvasni tudással és földdel vagy háztulajdonnal kell rendelkeznie. A kiválasztottak a nemesekkel együtt a főispán jelölése nélkül válasszák meg a követeket, ha a közfelkiáltásból az nem egyértelmű, akkor voksolással.<sup>327</sup> A bizottság elutasította ezt a javaslatot, azzal az indoklással, hogy ezt „*már a' tekintetben sem véli jelen Küldöttség megállapíthatónak, mivel a vármegyék alkotmányi öszveszerkesztetése Lelkénél fogva a' Gyűlések Praelatusok, Bárók, Mágnások, és Nemeseknek*

---

<sup>324</sup> Völgyesi 2002. 158–159.

<sup>325</sup> Barta 1986. 50.

<sup>326</sup> Völgyesi 2002. 160–161.

<sup>327</sup> Barta 1986. 50.

*Egyeteme lévén azokban a' ki jelentett Statusokon kívül az alkotmányos alap megsértése nélkül voksolásnak igaza senkire sem ruháztathatik*". Az alkotmány megsértését látták abban, ha a nemtelenek is részt vennének a követek megválasztásában. Ezzel szemben a Békés megyei bizottság az adózók részvételét a követválasztáson szükségesnek és nem csak lehetségesnek tartotta.<sup>328</sup>

A városokra vonatkozóan úgy szólt Klauzálék javaslata, ha annak népessége eléri a 30.000 főt, akkor két, ha nem, akkor csak egy követet küldhessenek az országgyűlésre.<sup>329</sup> Ehhez hasonló volt Komárom és Nógrád tervezete, és Somogy is népességarányosan akarta a követek számát megállapítani, ezzel szemben Bihar az adó mennyiségétől tette volna azt függővé.<sup>330</sup> A vármegyék rendezésével kapcsolatban a bizottság megjegyezte, hogy egyetért az adózó nép terheinek könnyítésével, de azt mégsem fogadja el, hogy minden terhet a nemesség viseljen, mivel a megyei tisztviselők nemcsak a nemesség, hanem a jobbágyság javát is szolgálják. A bizottság nem volt hajlandó azzal a kérdéssel foglalkozni, hogy a tisztviselők ne a házi pénztárból és ne is a nemességtől kapják fizetésüket, hanem valamilyen más alapból. A tisztviselők fizetéséről a közgyűlés úgy határozott, hogy az eddigiekhez képest a „*foglalatosság, fáradtság méltó jutalmaztatása*” legyen. Ugyanis így látták biztosíthatónak birtokos nemesek hiányában és a tisztséget elvállalni vonakodó személy esetén a részrehajlás elkerülését. Ez a felvetés a megyei viszonyokra vezethető vissza.

Nem támogatta a bizottság Klauzálék azon javaslatát sem, hogy csak az lehessen városi polgár, akit a választott község jóvá hagy és felterjeszt a városi tanácsnak, mert a „*Magistratus Igaza csak megtagadólag marad fel, az az abban áll, hogy szabadságában marad ugyanazt Polgárnak tenni, a' kit a' Választott Község méltónak ismér, de hatalmában nincsen Polgárnak tenni azt, a' kit maga akar*”. Meg kell jegyezni, hogy mindketten rendelkeztek Szegeden lakással, és Klauzál már városi polgárjoggal is, tehát tisztában voltak a polgárjog megszerzésének módjával.<sup>331</sup> A szabad királyi városokra vonatkozóan több pontos javaslattal élt a megyei közgyűlés, az egyik szerint országgyűlési követ ne csak városi tanácsbeli vagy tisztviselő lehessen, hanem bármely városi lakos is, a követek számáról nem tettek észrevételt. A másik javaslat azt vetette fel, hogy mielőtt valaki megkapja a polgárjogot, a városi tanács kérje ki a választott község véleményét a jelentkező erkölcsi magaviseletéről.

---

<sup>328</sup> Völgyesi 2002. 161.

<sup>329</sup> Barta 1986. 50.

<sup>330</sup> Völgyesi 2002. 161–162.

<sup>331</sup> Klauzál 1830-ban, Kárász 1833-ban lett városi polgár. MNL CsCsVL KL XV. 15. f.

A bizottság nem fogadta el Kárászék véleményét a cenzúráról, inkább az országos küldöttség állásfoglalására hajlottak, valamint azzal a javaslattal éltek, hogyha egy író nem elégedett a Helytartótanács véleményével a könyvét illetően, akkor munkáját terjeszthesse az országgyűlés elé. Elfogadták viszont az albizottság azon véleményét, hogy a cenzorok számára jelöljék ki azt a határidőt, amely alatt el kell végezniük munkájukat. A közgyűlés a cenzorokra vonatkozó részt úgy módosította, hogy a cenzor ítéletét el nem fogadó szerző munkájának vizsgálatát azon megyének, szabad királyi városnak vagy törvényhatóságnak a törvényszéke elé terjeszthesse, ahol lakik, s a törvényszék ítéletét mind a szerzőnek, mind a cenzornak el kell fogadnia. Ez már jóval engedékenyebb volt, mint a bizottsági javaslat.

A köznevelési és tanítási tárgyban Bártfay László és Helmeczy Mihály készítette el a véleményezést, az 55 oldalas albizottsági javaslatot 1832. április 24-én Pesten keltezték és május 22-én került Babarczy alispán elnökletével összeült bizottság elé, amely számos módosítást tett azon.<sup>332</sup> Egyedül ez a munka maradt fenn a megye levéltárában. Bártfayék javaslatában az szerepelt, hogy a köznevelés és tanítás ügye országgyűlési tanácskozás tárgya legyen, hasonlóan vélekedett erről Zala és Zemplén is. Határozottan kiálltak a magyar nyelvű iskolai oktatás mellett, de figyelembe vették, hogy a honi nyelv nem mindenhol elterjedt, ezért fontosnak tartották, hogy a magyar nyelv tanítása és terjesztése a még nem magyar nyelvű területeken is történjen meg. A szerzőpáros a felsőbb iskolák számát elegendőnek tartotta, azonban kevesellte a köznép számára létesített iskolákat. Szorgalmazták az Akadémia és a Nemzeti Játékszín támogatását, felállítását és egységesíteni szerették volna a különböző felekezeti iskolákat, a tanítók fizetését. A Bártfayék által kidolgozott, és a megyei fórumokon is átment javaslatok jelentős mértékben ösztönözték a magyar nyelv terjesztését és tanítását, amelyről a vármegyék többsége is hasonlóan vélekedett.<sup>333</sup>

Klauzál megyei pályafutása első hét évében táblabírói és megyén kívüli megbízásai révén megismerhette nemcsak a helyi, de az országos problémákat is. Megyei tisztségviselőként széles feladatkörrel találkozott. Ezek megoldása során szerzett tapasztalatai hozzájárultak ahhoz, hogy immár megfelelő jelöltként reális esélye nyíljon a közelgő követválasztáson. A rendszeres bizottsági javaslatok megyei vitáin pedig politikai felkészültségét is csiszolhatta.

---

<sup>332</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 866/1832.; MNL CsCsVL SzL IV. 3. b. 866/1832.

<sup>333</sup> Völgyesi 2002. 115., 119.

### 3. Az 1832–1836-os országgyűlésen

#### 3. 1. Követválasztás, követutasítás

Az országgyűlési követek kiválasztása háromféleképpen történhetett meg, megyei közgyűlés általi jelöléssel, közfelkiáltással, főispáni jelöléssel és közgyűlés általi megválasztással, ez esetben a főispán több jelöltet is állított, előfordulhatott azonban, hogy maga a főispán nevezte ki közvetlenül a két követet és a közgyűlés csak megerősítette azt.<sup>1</sup> Csongrád megyében mindhárom kiválasztási módra akad példa, azonban főispán által kinevezett követ kiküldésére 1825 után nem került sor.<sup>2</sup> Az 1825 és 1848 közötti időszakban összesen nyolc személyt választottak meg országgyűlési követnek, két olyan személyt is, akik semmilyen fizetéssel járó hivatali tisztséget nem töltöttek be a megyében, 1826-ban Rőtth Józsefet, 1843-ban pedig Szeghő Józsefet.<sup>3</sup> Döntően az alispánok, a főjegyzők és a fizetési táblabírók közül kerültek ki a követek.<sup>4</sup> Teljes hivatali pályája alatt Babarczy Imre hétszer, Bene József és Klauzál Gábor háromszor, Kárász Benjámint kétszer volt követ, a többiek pedig egy-egy alkalommal képviselték a megyét. A követek átlagéletkora 32 év volt, a legfiatalabb, Klauzál és Kárász István 28 évesen, a legidősebb, Temesváry István 45 évesen lett követ.<sup>5</sup> Az általam vizsgált 23 év során többnyire az egyik követ mindig olyan személy volt, aki már tapasztalatokat szerzett egy korábbi diétán, kivételt képeznek az utolsó, 1847-es országgyűlési követek, Babarczy Antal és Temesváry István. A követek mindannyian római katolikus vallásúak voltak, kivéve Horváth Lajost, aki az evangélikus egyházhoz tartozott.<sup>6</sup>

Az országos bizottsági munkák véleményezése elősegítette a reformtervek átgondolását, amelyet az 1832. december 16-ra összehívott országgyűlésen a megyék képviselhettek. Csongrád megye november 20-án tartott közgyűlésén gróf Károlyi Lajos főispán Babarczy Imre alispánt kérte fel első követnek, aki változó egészségi állapota miatt nem fogadta el azt, ezután Kárász Benjámint főszolgabíróhoz fordult, azonban ő családi helyzetére, körülményeire hivatkozva szintén elutasította a megbízást. Így „köz egyet értéssel” Bene József főjegyzőt és

---

<sup>1</sup> Követválasztásokról általában: Dobszay 2019. 63–110.; Nagy 2020. 54–59.

<sup>2</sup> Főispáni kinevezéssel és közgyűlési megerősítéssel lett követ 1751-ben Lábod Ádám alispán és Marosvásárhely György jegyző. MNL CsCsVL SzL IV. 1. a. 6. k. 347–348.; Nagy 2020. 57.

<sup>3</sup> Tiszteletbeli kinevezéssel azonban mindketten rendelkeztek. Rőtth Józsefet 1825-ben tiszteletbeli táblabírónak, Szeghő Józsefet 1829-ben tiszteletbeli alügyésznek nevezték ki. MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 707/1825., 1126/1829. Rőtth József a Károlyiak jogügyigazgatója volt. Pálmány 2011. 1128–1129.

<sup>4</sup> Sáfárny 2022. 556–561.

<sup>5</sup> Az átlagéletkor számításánál nem vettem figyelembe Rőtth Józsefet és Szeghő Józsefet, mivel ők nem voltak a tiszttartó tagjai.

<sup>6</sup> Pálmány 2011. 945.

Klauzál választották meg követnek, ez feltehetőleg közfelkiáltással történt. Ugyanakkor megjegyezték, hogy Horváth Lajos is nagy közbizalommal rendelkezett.<sup>7</sup> Ezen a napon jelölték ki az utasítást kidolgozó bizottságot, Babarczy Imre alispán elnökletével, amelyben Klauzál Imre is helyet kapott. Az utasítást a következő napon folytatólagosan tartott közgyűlésen bemutatták és egyhangúan elfogadták. A megye követei egyenként és naponként 6 forint, az írnokok 1 forint 30 krajcár, míg a hajdúk 40 krajcár napidíjat kaptak.<sup>8</sup> Az írnokok és a hajdúk személyéről sajnos sem a közgyűlési jegyzőkönyvekben, sem az iratokban nem található információ.

A felmerült követjelöltek közül Babarczy alispán pályáját már korábban ismertettem. Kárász Benjámin főszolgabíró, korábbi követ a jelölést visszautasította, amely mögött feltehetően Pál bátyjának súlyos anyagi helyzete állhat. Kárász pályája során egyszer a megyében viselt hivataláról is le akart mondani, de azt a közgyűlés nem fogadta el, akkor is súlyos gazdasági problémákra hivatkozott, lehetséges, az éppen zárgondnokság alatt álló bátyja miatt hozta meg döntését ebben az esetben is.<sup>9</sup> Klauzál kivételével minden követségre felmerült személy rendelkezett korábbi diétai tapasztalattal, így Bene József főjegyző is, aki az 1825–27-es és az 1830-as országgyűlésen volt a megye követe. 1815-ben levéltárnokként kezdte megyei pályafutását, 1822-ben tiszáninneni alszolgabíró, 1825-től főjegyző volt, ebben a hivatalban bátyját, Antalt követte, aki haláláig, 6 évig töltötte be ezt a tisztséget.<sup>10</sup>

Bene az 1825–27-es országgyűlés idején körülbelül hetente külön levélben tudósította a megye főispáni helytartóját, gróf Keglevich Gábort a diétán történetekről. Összesen 52 levél maradt ránk az 1825. november 12. és 1827. augusztus 3. közötti időből, amelyben Bene személyes benyomásai is olvashatók.<sup>11</sup> Ezek a levelek különösen fontosak, hiszen belőlük

---

<sup>7</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 1139/1832. A követutasítás kidolgozására létrejött bizottság tagjai: Babarczy Imre alispán, Hajnik János Mindszenti plébános, Dobosy Lajos fizetési táblabíró, Klauzál Imre tiszteletbeli táblabíró, Vidovich Mihály levéltárnok, Szabó László Mindszenti uradalmi ügyész, Kárász Benjámin tiszáninneni főszolgabíró, Müller Ignác tiszántúli főszolgabíró, Horváth Lajos tiszántúli alszolgabíró, Nagy Ferenc főügyész, Kiss Dániel alügyész, Kárász István tiszteletbeli aljegyző.

<sup>8</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 1186/1832.

<sup>9</sup> Kárász Benjámin lemondása: MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 912/1828.; Kárász Pál (1783–1850) 1824 és 1829 között állt zárgondnokság alatt, zárgondviselője Bene József volt. Ezután visszakérült a vagyon Pál kezelésébe, majd 1832-ben Miklós bátyja kérte ismét a zárgondnokságot, ezt követően Pál megegyezett a testvéreivel, hogy ősi birtokát átadja nekik és ők cserébe eltartják őt. MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 47/1832.; MNL CsCsVL SzL IV. 3. b. 113/1830.; 235, 743/1832.

<sup>10</sup> Bene József hivatalaira: MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 184/1815., 783/1822., 706, 719/1825., 792/1830. Bene Antal (1780–1824): MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 315/1818., 69/1824. A Bene család több tagja is viselt hivatala a megyében, apjuk Ferenc (1753–1829) esküdt és számvevő volt. Palugyay 1855. 399–400.; Bene Antal két fia, Lajos (1815–1858) és István (1817–?) is tisztségviselő volt, előbbi tiszáninneni főszolgabíró is volt, míg utóbbi csak alügyési pozíciót töltött be 1848 előtt. MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 593/1843., 776/1848.

<sup>11</sup> A tudósítást a megye első követe Babarczy Imre kezdte el írni, mint az kiderült Bene egyik leveléből, majd annak lemondása után a diéta időtartama alatt Bene tudósított, de későbbi követtársa, Rötth József is írt összesen tíz levelet Keglevichnek 1826. július 5. és 1827. április 18-a között. Arra, hogy ezekre a tudósításokra miért volt szükség – hiszen Keglevichnek Schirmer Vilmos személyében távollévő követe volt az alsótáblán – a levelekből

megismerhetjük Bene gondolatait és hozzáállását a követi pozícióhoz. A levelekben több alkalommal kérte Keglevich Gábort, hogy fogadja el lemondását és küldjenek helyette másik követet, mivel „*tökéletesen meg vagyok győződve arról, hogy helyemet más némelly nagy érdemű Hazánkfia óhajtja, és igen szívesen el vállalja*”. Kérését családi okok mellett azzal indokolta, hogy „*itten tsekély tehetségem nem használ*”, feltehetően azért is érezhette ezt, mert ez volt az első diétai szereplése.<sup>12</sup> Egy későbbi levelében ezen indokok mellé hivatalos tennivalóit is megemlítette. Leveleiben diétai benyomásairól is beszámolt, amelyek nem voltak túl pozitívak, nem volt elégedett az országgyűlésen folyó munkával, bírálta követársait.<sup>13</sup> Mindezek ellenére 1830-ban és 1832-ben is elvállalta a követséget, hogy abban mennyi szerepe lehetett annak, hogy országgyűlési szereplésével a megyén túl is építheti karrierjét, azt sajnos nem tudhatjuk. Családi helyzetében változás következett be 1831 végén, 1832 elején, de ez nem akadályozta abban, hogy elfogadja a megbízást.<sup>14</sup>

Az alaputasítás keltezése szerint még azon a napon elkészült, amikor a bizottság tagjait kijelölték.<sup>15</sup> A bizottság tagjai között nem találjuk meg a megye frissen megválasztott követeit, ahogyan nem voltak a követek tagok 1830-ban sem, pedig az 1825-ös alaputasítás kidolgozói között ott volt Kárász Benjámin és annak lemondása után követnek megválasztott Rőtth József is. Ha e három országgyűlés alaputasításának kidolgozóit nézzük, akkor többnyire részt vett benne egy római katolikus pap, a Mindszenti és a Csongrád-vásárhelyi uradalom egy-egy tisztségviselője, sőt Szeged szabad királyi városának magasrangú tisztségviselője is. A mindenkori bizottság állandó tagja volt a főjegyző, a főügyész, egy vagy több főszolgabíró, a főadószedő, esetenként részt vett a fizetési táblabíró és egy esküdt. Elnöke többnyire az alispán volt, kivéve, amikor őt magát választották követé. Nem egyszer előfordult, hogy a megválasztott követ testvére részt vett az utasítás kidolgozásában, úgy mint 1830-ban Kárász Miklós, valamint 1832-ben Klauzál Imre.<sup>16</sup>

---

nem derült ki. Keglevichhez írt levelek: MNL OL P 422 7. cs. 15. köteg.; Schirmerre vonatkozóan: Pálmány 2011. 2068.

<sup>12</sup> Először az 1825. december 31-én kelt levelében kérte, hogy küldjenek másik követet a helyére. MNL OL P 422 7. cs. 15. k. 1825. december 31-én kelt levél. Tapasztalatlanságára hivatkozik az 1826. május 13-i levelében is: „*járatlanságomat, gyengeségemet nem tagadhatván*”. Hivatalos tennivalóira való utalás: 1826. november 28-án kelt levelében. Lemondásra való utalás és kérések: 1826. március 7., április 15., május 6., május 13. november 28., 1827. május 23., június 9.; Családi állapota ekkor nős, Imre nevű fia 1822-ben, Antal 1824-ben született.

<sup>13</sup> MNL OL P 422 7. cs. 15. k. 1826. november 28-án kelt levelében, így fejezte ki magát: „*Boldog a' ki ezen helyről menekedhet! de még boldogabb a' ki a' tanátskozásaikban részt sem vett!*”

<sup>14</sup> Antal (1780–1824) nevű bátyja kiskorú gyermekeiről, Lajosról (1815–1858) és Istvánról (1817–?) kellett gondoskodnia, miután azok anyjuk, Punck Rozália (1787?–1831) halálával árván maradtak. Punck Rozália halotti anyakönyvi bejegyzése: Halotti anyakönyv. Szeged – Belvárosi római katolikus egyházközség. 1788–1834.

<sup>15</sup> Az utasítás nem található meg a Csongrád-Csanád Vármegyei Levéltárban. Az irat lelőhelye: MNL OL N 119 4. fasc. No. 297.

<sup>16</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 706/1825., 792/1830., 1139/1832.

A 19 pontból álló utasításról azt feltételezhetjük, hogy habár egy nap alatt készült el, kimunkálására már korábban történtek előkészületek. Támogatták Szabolcs, Szatmár, Abaúj, Verőce és Bács megye korábbi kéréseit is, az utasítás utolsó pontja pedig szinte szó szerint megegyezett a megelőző két országgyűlés alaputasításával, amelyekben kijelentették, hogy a követek „*szent kötelességüknek tartván a Haza alkotmányának sértetlenségére, mint legbensőbb s kedvesebb Kintsükre vigyázni.*”<sup>17</sup> Ha ezeket a pontokat összevetjük a zalai és a borsodi utasításokkal, akkor azt láthatjuk, hogy a csongrádi 19 pontból 10 szerepelt vagy egyikben vagy másikban, akár mindkettőben is. A magyar nyelv ügyével három csongrádi programpontra is foglalkozott, míg a másik két említett megyében nem jelent meg ez a kérdés ilyen hangsúlyosan. A 7. pontban kéri az Udvari Kancellária és a törvényhatóságok egymás közti magyar nyelvű levelezését, a Helytartótanács magyar nyelvű intézkedéseit, valamint hogy az alsótábla üzenetére a főrendek magyar nyelvű választ küldjenek. A 10. pontban kifejtik, hogy az országgyűlési napló kizárólag magyar nyelvű legyen, és támogatták az országgyűlési újság létrehozását. Ezenkívül a 15. pontban Verőce kérését is pártolták, miszerint a követek számára a „*magyar nyelvnek minden előfordulható esetekben való előmozdítása itten is kötelességül tétetik.*”

A rendszeres bizottsági munkák tárgyalását mindhárom megye támogatta, a csongrádiak a tárgyalási sorrendre, azaz az elsőként tárgyalandó bizottsági munkára is adtak utasítást, elsőként a közjogi véleményezést szerették volna tárgyalni, mint a békésiek.<sup>18</sup> Mindhárom törvényhatóság támogatta a baranyaiak kérését, báró Szepessy Ignác pécsi püspök iskolaalapító tevékenységének elismerését. Borsod és Csongrád támogatta Keglevich Gábor grófot a koronaőri tisztség elnyerésében, míg az előbbi megyében birtokos, az utóbbiban főispáni helytartó volt korábban, így a támogatás nem volt véletlen. Csongrád külön kiemelte a 6. pontban, hogy azokat a sérelmeket, amelyeket az előző diétán nem tudtak megtárgyalni, azt most, akár a rendszeres bizottsági munkák napirendje alatt is megtehessék. Az adómegajánlás tekintetében Zalával voltak azonos véleményen, hogy több adót ne ajánljanak meg, mint az előző országgyűlésen. A csongrádi utasítás összevetve a zalai és borsodi pontokkal összességében haladónak tekinthető.<sup>19</sup>

---

<sup>17</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. b. 724/1825., 852/1830.

<sup>18</sup> Völgyesi 2002. 155.; Az operátumok tárgyalási sorrendje komoly vitát váltott ki a diétán. Bene a kerületi, Klauzál pedig az országos ülésen jelentette ki, hogy a megye a közjogi munkákat tárgyalását helyezi első helyre, mivel küldöik az „*Ország Gyűlése Coordinatioját tartván alapnak*”. Véleményükkel kisebbségben maradtak. KLÖM I. 40., 48–49.; OJK 1832–36. I. 385–386.

<sup>19</sup> Degré 1974. 143–162.; Seresné 1987. 77–93.; Molnár 2003b. 34–40.

### 3. 2. Csongrád vármegye az országgyűlés idején

Az országgyűlés időtartama alatt került sor a következő restaurációra Csongrád megyében. Utoljára 1829-ben tartottak még az előző főispáni helytartó, báró Orczy Lőrinc hivatali idején, tehát már esedékes volt az újabb, amelyet először 1833-ban kérelmeztek a vásárhelyi, csongrádi és szentesi nemes urak a megye főispáni helytartójánál.<sup>20</sup> A kérelem a megyéhez érkezett be, majd azt június 10-én továbbították gróf Károlyi Lajosnak, aki csak szeptember 9-én küldte meg válaszát. Azzal indokolta a tisztújítás halasztását, hogy az éppen akkor tárgyalt fontos javaslatok miatt nem távozhat el az országgyűlésről, majd, ha az ügyek lehetővé teszik, akkor azonnal megtartja a közgyűlést.<sup>21</sup> 1833-ban, amikor Bene József lemondott a követi pozíciójáról, és kinevezték az új követet Horváth Lajos tiszántúli alszolgabíró személyében, éppen nem volt jelen Károlyi. Azonban 1834. április 30-án, amikor Horváth utódját kellett megválasztani, már leutazott a megyébe, ezúttal több jelölt is akadt a tisztségre.<sup>22</sup>

A már diétai tapasztalatokkal rendelkező Bene József mellett Kiss Dániel alügyész és Müller Ignác tiszántúli főszolgabíró voltak a kandidáltak. Feltételezzük, hogy a jelöltek kiválasztásában Károlyinak jelentős szerepe volt, hiszen mint az Kiss leveleiből kiderül, ő az uradalom pártján állt. 1834. május 3-án Hódmezővásárhelyen kelt levelében csak annyit említett, hogy követjelölt volt, így személyes benyomásairól nem derült ki semmi.<sup>23</sup> Müller Ignácot a szentesiek támogatták, hiszen tiszántúli főszolgabíróként Szentesen lakott családjával együtt. A hódmezővásárhelyi nemesi hadnagyság fennmaradt iratanyagából kiderül, hogy a szentesiek megkeresték a csongrádi és a hódmezővásárhelyi nemes urakat, hogy támogassák jelöltjüket. Az előbbieket biztosították őket támogatásukról, míg a vásárhelyieket azzal is igyekeztek meggyőzni, hogy *„Szentes városa nemes urai soha vásárhelyi nemes urak akarattjába gátat nem vetettek, sőt kezet fogván”* most arra kéri őket, hogy támogassák jelöltjüket.<sup>24</sup> Az, hogy támogatták-e vagy sem, nem derült ki, hiszen a „rég-új” követ közfelkiáltással Bene József lett, aki minden bizonnyal megfelelt a Károlyiak és a kormányzat elvárásainak.

---

<sup>20</sup> Ennek egyik előkészítő lépése lehetett Dobosy József szentesi nemesi főhadnagy levele a vásárhelyi nemesek hadnagyságához, 1833. május 13-án, amelyben a tisztújítás kéréséről írt. MNL CsCsVL HL IV. 1007. No. 92.

<sup>21</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 516/1833., 1068/1833.; MNL CsCsVL SzL IV. 3. b. 1068/1833.

<sup>22</sup> Horváth megbízása: MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 102/1833.; Bene József megválasztása: MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 407/1834. Horváth Lajos lemondó levele, amely 1834. április 6-án Pozsonyban kelt: MNL CsCsVL SzL IV. 3. b. 407/1834.

<sup>23</sup> MNL OL P 398 No. 39426–39456. Kiss Dániel levelei Jakó István uradalmi alkalmazottnak 1832 és 1842 között. Említett levele: No. 39431.

<sup>24</sup> MNL CsCsVL HL IV. 1007. No. 85. Dobosy József szentesi nemesi főhadnagy levele a hódmezővásárhelyi nemesi hadnagyságnak. 1834. április 25.

Azt nem tudjuk, hogy ekkor miért nem került sor tisztújításra, és azt sem, hogy tettek-e lépéseket a megye nemesei ez ügyben személyesen Károlyinál, de a szentesi hadnagyság leveléből az derül ki, hogy a vásárhelyiek megkeresésére a szentesiek felvetették, hogy személyesen adják át Károlyinak a tisztújítás lebonyolítását kérő levelüket a követválasztáskor, és kéri a szegedi hadnagyság támogatását is. A levél átadásáról azonban nem rendelkezünk információkkal.<sup>25</sup> Az bizonyos, hogy Csongrád megye nemesei az év végén újabb levélben folyamodtak a restauráció megtartásáért.<sup>26</sup> Erre a következő évben, 1835. február elején érkezett válasz, amelyben „kedvező kifejezésekkel válaszolván” azt, hogy amint az országgyűlési tárgyalások lehetővé teszik, Károlyi megtartja a restaurációt. Egy következő, májusi levelében Károlyi biztosította a megye nemeseit, hogy még a nyár folyamán sor kerül a tisztújításra, és arra kérte a lemondani kívánó alispánt, Babarczy Imrét, hogy addig maradjon hivatalában, amit a közgyűlési résztvevők is hön óhajtottak.<sup>27</sup> A július 21-én tartott megyei közgyűlésen már a tisztújítási szabályrendeletek felülvizsgálatával készítették elő a közelgő tisztújítást. Jelentős módosításokat nem tettek a szabályokban, mindössze rögzítették, hogy azok a bűnelkövető nemesek, akiket kezesség ellenében kiengedtek a börtönből, ne szavazhassanak, és a tisztújítás idejére zárják őket börtönbe.<sup>28</sup>

A Csongrád megyei nemesség a restauráció lebonyolításával kapcsolatban ismét kérést fogalmazott meg gróf Károlyi felé, de nem tudni, hogy az eljutott-e hozzá. 1835. augusztus 17-én Szegváron kelt levelükben három pontban foglalták össze kéréseiket, eszerint a főispáni helytartó csak olyan személyeket jelöljön, akik „nem hiú fény vágyból, nem önn haszonkeresésből esdeklenek hivatalért”, hanem „kötelességeknek lelkiismeretesen 's pontosan meg felelnek”. Fontos volt számukra az is, hogy csak nemes személyek vegyenek részt a tisztújításon, mivel a „nemtelenek bele avatkozása jogaink nyilvános megsértése lenne”. Végül arra kérték Károlyit, hogy ha a közfelkiáltás során nem egyértelmű az akaratnyilvánítás, akkor rendeljen el szavazást. Egy nappal korábban, Dobosy József szentesi főhadnagynak a vásárhelyieknek írt levelében is azt olvashatjuk, hogy az a közös céljuk, hogy a tisztújítás „szavazással, nem pedig 'a sok kedvetlenségeket szülő kiáltással menne végbe”, és kezdeményezte, hogy ezért legyen egy találkozó náluk, ahova a Csongrád városi nemeseket is

---

<sup>25</sup> MNL CsCsVL HL IV. 1007. No. 81. Dobosy József szentesi főhadnagy levele a hódmezővásárhelyi nemesi hadnagyságnak, 1834. április 20.

<sup>26</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 1304, 1523/1834.

<sup>27</sup> Károlyi Lajos Pozsonyban, 1835. február 10-én kelt levele. MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 122/1835.; Károlyi Lajos Pozsonyban, 1835. május 12-én kelt levele. MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 629/1835.

<sup>28</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 1024/1835.; Sáfrány 2022. 532–539.

meghívják. Valószínű ennek a találkozásnak volt az eredménye az előbb említett levél.<sup>29</sup> Azt nem tudjuk, hogy a nemesi hadnagyságok egymás közötti egyeztetései és annak eredményei mennyire fedték le a megye nemességének akaratát és szándékát, és hogy mennyire lehetett befolyása a Károlyiaknak és az uradalom pártiaknak a hadnagyságokra.

Végül 1835. augusztus 31-én zajlott le a restauráció, amelyen jelen volt gróf Károlyi Lajos, valamint Kárász Miklós a Hétszemélyes tábla bírāja. A megye nemessége és tisztviselői mellett a Károlyi birtokigazgatás tisztségviselői is többen képviseltették magukat, úgy, mint Markos Mihály, Brüneck József, Jakó István, Gosztonyi Sándor.<sup>30</sup> Nem volt jelen a megye egyik követe sem, így pozíciójukról távollétük alatt született döntés. Lemondott és nem vállalta a jelölést a megye addigi alispánja, Babarczy Imre, így új személyt kellett megválasztani erre a hivatalra. A jelöltek között volt Klauzál is, de közfelkiáltással Kárász Benjámin választották meg. Klauzál ismét fizetési táblabíró lett szintén közfelkiáltással. Társa Dobosy Lajos helyett, aki főadószedővé lépett elő, a korábbi főügyész, az idős Nagy Ferenc lett. Szavazásra mindössze a főügyészi, a tiszáninneri főszolgabírói és az útibiztosi hivatal esetében került sor. Ezekből az útibiztosi vokssok számát nem ismerjük, a másik kettő közül a főügyészi érdekesebb, hiszen mindössze 14 vokssal szerezte meg a korábbi alügyész, Kiss Dániel ezt a pozíciót, és győzte le a korábbi főügyészt, Nagy Ferencet. Az új alispánnal a megye irányítása 11 évre olyan személy kezébe került, aki a haladó elveket képviselte.

### 3. 3. „Fényes kiküldetésünk helyén” – az első diétán

Klauzál Gábor és Bene József első követjelentését december 21-én írta meg, amelyben beszámoltak arról, hogy megérkeztek Pozsonyba és bemutatták a megbízó levelüket, emellett tudósítottak az országgyűlés megnyitásáról, a király beszédéről is.<sup>31</sup> Klauzál a Nagy Kalapos utca 52., míg Bene a Nagy Vödricz utca 792. számú házban kapott szállást, tehát nem egymás közelében laktak.<sup>32</sup> A diétára érkezett követek közül 10 megye küldte a főjegyzőjét, köztük Csongrád is, ugyanakkor a második követ fiatalabb és tapasztalatlanabb volt.<sup>33</sup>

A diéta időtartama alatt, 1833. február 18-án Bene József lemondott követi tisztéről, ahogyan ő fogalmazott az „emberi sors gyarlósága” miatt. Egészségi állapota megromlására,

<sup>29</sup> MNL CsCsVL HL IV. 1007. No. 37. 1835. augusztus 17. Csongrád megye nemesei által kelt levél.; No. 83. 1835. augusztus 16. Dobosy József szentesi főhadnagy levele a vásárhelyi hadnagyságnak.

<sup>30</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 1115/1835.

<sup>31</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. b. 1/1833.

<sup>32</sup> Név- és lak könyv, 1833. 21.

<sup>33</sup> Völgyesi 2017. 88–89.

Antal bátyja kiskorú gyermekeiről való gondoskodásra, valamint „házi súlyosodott körülményeikről”-ra hivatkozott a megyéhez küldött lemondó levelében. Amint azt Bene megválasztásánál megjegyeztem, korábban elhunyt bátyjának felesége, azaz Bene sógornője is elhunyt 1831-ben, tehát már gyámi kötelessége tudatában indult el a diétára, így az nem feltétlenül tűnik jogos indoknak. A levélben ismét utalt gyenge tehetségére, ami már a Keglevich Gáborhoz írt levelekben is rendre megjelent, amikor lemondását fontolgatta az 1825–27-es országgyűlés alatt.<sup>34</sup> Ugyanakkor a titkosrendőri jelentések szerint „*elege lévén az ultra ellenzék zavaró befolyásából hazament*”.<sup>35</sup> Nem kizárt, hogy Bene döntésében szerepet játszott az ellenzék vagy akár követtársa. A Bihar megyei Ravazdy Istvánnak az ellenzék nyomására kellett lemondania tisztségéről, de politikai okokból távozott a temesi Császár Sándor és a pesti Péchy Ferenc is.<sup>36</sup>

Helyére Horváth Lajos tiszántúli alszolgabíróvá választották meg 1833. március 11-én, elsőként az április 29-i követjelentésen olvasható a neve, azt nem tudjuk, hogy pontosan mikor érkezett Pozsonyba.<sup>37</sup> Azonban Horváth sem tudta követi tisztségét végig betölteni, megrendült egészségi állapota miatt 1834. április 6-án lemondott. Betegségét fürdőhelyen kellett volna kezeltetnie, ezért nem tudta tovább vállalni a követséget, „*mellynek ugyan nehezebb ösvényén a' buzgó törekvés sem szerez mindég a rendeltetésnek megfelelésében teljes mértéket*”. Levelét azzal zárta, hogy egészsége helyreálltával bármilyen hivatalt örömmel elvállal.<sup>38</sup> Ez azonban nem következhetett be, pár hónappal később 39 évesen, 1834. június 30-án Hódmezővásárhelyen elhunyt.<sup>39</sup> Utóda Bene József lett, akit április 30-án választottak meg, és az első általa is jegyzett követjelentést június 16-án írta alá. Kossuth a június 10-i ülésnap leírásánál jegyezte meg, hogy visszatért az országgyűlésre. Ezen az országos ülésen kezdeményezte Klauzál, hogy ezentúl ne Csongrád megye első és második követeként jegyezzék fel őket a napló könyvbe, hanem a nevüket írják ki.<sup>40</sup>

A hosszú ideig tartó diéta alatt Horváth és Klauzál kétszer, Bene háromszor utazott haza, feltételezve, hogy amikor Pozsonyban tartózkodtak, mindig aláírták a jelentéseket, még akkor is, ha az adott gyűlésen csak egyikük volt jelen. Mivel nincsenek minden esetben pontos adataink arról, hogy mikor indultak el és érkeztek vissza, így csak megközelítően, a

---

<sup>34</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. b. 102/1833.

<sup>35</sup> Pálmány 2011. 819.

<sup>36</sup> Völgyesi 2000. 254–257.; Völgyesi 2017. 91.

<sup>37</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 102/1833.; Követjelentés: MNL CsCsVL SzL IV. 3. b. 511/1833.

<sup>38</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. b. 407/1834.

<sup>39</sup> Halotti anyakönyv. Hódmezővásárhely – evangélikus egyház. 1795–1895.

<sup>40</sup> MNL CsCsVL SzL IV. A. 3. a. 407/1834.; Követjelentés: MNL CsCsVL SzL IV. A. 3. b. 855/1834.; KLÖM III. 219.; OJK 1832–36. VIII. 238.

követjelentések szignálásából tudhatjuk, hogy átlagosan 1–1,5–2 hónapot voltak ilyenkor távol. Horváth 1833 október–novemberében, Klauzál 1833 áprilisában, 1835 májusában és június első felében, Bene 1834 szeptemberében, 1835 június második felében és júliusban, végül 1836 márciusában hagyta el Pozsonyt.<sup>41</sup> Kossuth az 1834. augusztus 23-i ülésnap leírásánál említette meg, hogy Bene elutazott, 1835. június 16-i ülésnél pedig arról tudósított, hogy amikor Klauzál visszaérkezett, Bene elment haza.

A megyei közgyűlési jegyzőkönyvek gyűlésnapjait áttekintve nincs nyoma annak, hogy a követek otthon tartózkodásaik alatt jelen lettek volna a kis- vagy közgyűléseken, de ez nem jelenti azt, hogy magántanácskozásokat ne folytathattak volna az országgyűlésről vagy a megyei közéletéről, de leginkább a nekik adandó követutasításokról.<sup>42</sup> Bene 1833 februári lemondását követően csak júniustól vett részt a közgyűléseken, ekkortól számítva az év végéig 5 közgyűlésből 3 alkalommal olvasható a neve a jelenlévők között, egyszer nincs adat róluk, kisgyűlésen egyáltalán nem jelent meg. 1834-ben a megválasztásáig megtartott 4 kisgyűlés közül kettőn jelent meg, egyen nem vett részt, míg egynek nem ismerjük a résztvevőit. Három közgyűlést tartottak a megválasztásáig, köztük azt is, amikor újra megszerezte a követi pozíciót. Kétszer biztosan részt vett rajtuk, a harmadik a követválasztó közgyűlés volt, amelynek résztvevőit nem ismerjük, de feltételezzük, hogy jelen volt azon is.<sup>43</sup> Újabb követi jelöltségéhez és tisztségéhez valószínű köze volt Károlyi Lajosnak is, aki alkalmasnak tarthatta a liberális szemléletű Klauzál ellensúlyozására.

A továbbiakban Klauzál országgyűlési szereplését vizsgálva kiemelt hangsúlyt helyezek azokra a tárgyakra, ahol gyakrabban felszólalt és indítványokat is tett, így remélve, hogy szereplését jobban megismerhetjük.<sup>44</sup> Elsőként az úrbér, a sérelmek, az adómegajánlás, végül a jogügy vonatkozásában tett felszólalásait vizsgálom, utoljára egy összegzést adok a kisebb

---

<sup>41</sup> A követjelentések, ahol csak az egyik fél írta alá azokat, Klauzál Horváth távolléte alatt: 1833. október 1., 15., 21., november 4., 10., 19., 29. Klauzál Bene távolléte alatt: 1834. szeptember 1., 9., 23., október 2., 1835. június 19., július 1., 6., 17., 23., 1836. március 4., 10., 18., 21., 25. Bene Klauzál távollétében: 1833. április 4., 12., 14., 18., 22., 1835. május 3., 17., 24., 31. MNL CsCsVL SzL IV. 3. b. 423–426., 510., 1261–1264., 1357–1359/1833.; 965., 1275–1277/1834.; 630–631., 735., 959., 961., 1025–1027., 1089/1835.; 374–378/1836.

<sup>42</sup> A megyei közgyűlési jegyzőkönyvek ebben az időszakban néhány esetben nem rögzítették, hogy kik voltak jelen az adott kis- vagy közgyűlésen, így az 1834. szeptember 26-i és az 1835. május 19-i kisgyűlések résztvevőit nem ismerjük. MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 42., 43. k.

<sup>43</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 41., 42. k.

<sup>44</sup> Az országgyűlésről készült kézíratos tudósítások közül csak Kossuth Lajos Országgyűlési Tudósításait használok. Ezenkívül négy ismert még, Orosz József Diéta-közlője, Kacs Kovits Lajos Constitutionel-je, majd miután Stuller Ferenc átvette előbb Pozsonyi Hír-lapok, aztán Pozsonyi Lapok címmel folytatta a munkát, végül Jablanczy Ignác Pártatlan című tudósítása. Pajkossy 1995. 124–129.; Nem használok az ülésekről készült azon német nyelvű lejegyzéseket, valamint Cseremiszký Miklós jelentéseit sem, amelyek az Országos Levéltár I 50-es fondjában találhatók. Cseremiszký Metternichet tájékoztatta jelentéseiben a diétai eseményekről. Pajkossy 2002. 208–209.

jelentőségű tárgyakról. A fejezetrész végén a két követ viszonyát igyekszem vázolni, valamint a titkosrendőri jelentések tartalmát felhasználva értékelni Klauzál első diétai szereplését.

### 3. 4. Az úrbéri tárgyak

Klauzál legjelentősebb beszédeit az úrbéri törvények tárgyalásai során mondta el, ez volt az országgyűlés egyik leghaladóbb, egyben legtöbb vitát kiváltó tárgyköre. Az úrbéri kérdésben felszólalásainak száma és azok hossza is jelentősebb volt. A törvénytervezetek vitáiban összesen öt indítványt tett, a telki haszonvétel, a jobbágyok szabad költözködése, az úriszék, a kilenced és a nádlás tárgyában.<sup>45</sup> Azt nem tudjuk, sem ezeknél sem a később bemutatásra kerülő indítványoknál, hogy mennyiben voltak azok a saját ötletei, és mennyiben tekinthetők előzetes megbeszélések eredményeinek. A továbbiakban arra vállalkozom, hogy áttekintem az úrbéri törvénytervezet azon vitáit, amelyben Klauzál is részt vett, különös tekintettel az indítványok sorsára. Ennek során beemelem azokat a véleményezéseket, amelyeket a Csongrád megyeiek az operátumok megvitatásakor megszövegeztek. Az indítványok közül három az országos, kettő pedig a kerületi ülésen lett felvéve. Az úrbéri tárgyak közül a leghosszabban az örökváltság ügyében, aztán az úriszék, végül a legelő ügyében szólalt fel, de épp az örökváltság ügye az, ahol nem tett indítványt.

Az úrbéri tervezeteket 1833. január 22–23-án a kerületi ülésekben kezdték el tárgyalni. Sem Kossuth, sem Kölcsey nem jegyezte le ezekről a napokról túl sok pozitívumot, míg Kossuth „üres hangok” lármáját emlegette, addig Kölcsey „nagy lőn a baj” szavakat használva utalt azokra a vitatkozásokra, amelyek a szabad költözködést övezték.<sup>46</sup> Ezek a vélemények szinte előre jelezték a viták későbbi jellegét.

Elsőként a jobbágytelek haszonvételeivel és a jobbágytelken élő nemesek adózásával, azt követően az örökváltsággal és a birtokbírhatással kapcsolatos beszédeket tekintem át, azért is, mert ezek egymáshoz kapcsolódtak. Csongrád megye az operátumok megvitatása során a telki haszonvétel szabad adásvételén túl támogatta azt is, hogy a jobbágy tulajdonjogot szerezhessen az úrbéres telekre vonatkozóan: „*minthogy azonban egy részről a' Földes Urat az Urbarialis Telkek tulajdonárul való szoros le mondásra sarkalatos Törvényeinknél fogva kényszeríteni nem lehet, más részről pedig a' Jobbágy sorsa avval volna kiváltképpen a' jelen*

<sup>45</sup> Telki haszonvétel: 1833. 07. 22. (kerületi ülés). KLÖM I. 586.; Szabad költözködés: 1833. 07. 24. (országos ülés) OJK 1832–36. II. 291.; Úriszék: 1833. 07. 30. (országos ülés) OJK 1832–36. II. 402–403.; Kilenced: 1833. 08. 27. (országos ülés) OJK 1832–36. III. 400–401.; Nádlás: 1834. 09. 23. (kerületi ülés) KLÖM III. 545.

<sup>46</sup> KLÖM I. 110.; Völgyesi 2000. 74.

*Időkre nézve terhes, hogy Urbarialis telkek tulajdonának meg szerezhetőségéről egészen elzárattatik, nem csak az látszatik meg állapítandónak lenni, hogy az Urbarialis tartozások eránt, a Jobbágy Földes Urával örökös kötésre léphessen, hanem az is, hogy az Földes Úr meg egyezésével ugyan az Urbarialis Teleknek tulajdona is az egyességre lépő Jobbágyra szállhasson.*<sup>47</sup> Völgyesi Orsolya felhívta a figyelmet, hogy több más megyével együtt, mint például Pest vagy Temes, Csongrád sem határozta meg pontosan az önkéntes örökváltság fogalmát. A kutató állítását alátámasztja a fenti idézet is, hogy az örökváltságra és a jobbágytelkek tulajdonára vonatkozó meghatározások az egyes megyei véleményezésekben nem voltak teljesen átgondoltak és kifejtettek.<sup>48</sup> Az országos bizottság úgy határozott, hogy a jobbágy költözéskor az úrbéres telkének haszonvételét eladhatja. A bizottság ezt a jogot a szabad költözködés elvéből vezette le. Arról is döntöttek, hogy egy jobbágy maximum négy jobbágytelket szerezhet meg, a haszonvétel megvásárlásának lehetőségéből a községeket és a jobbágy földesurát ki szeretnék volna zárni.<sup>49</sup>

Az 1833. február 1-i kerületi ülésen szavaztak a telki haszonvételről, a többségben lévő megyék között voltak a csongrádi követek is, akik a haszonvétel eladhatóságán túl többet is kívántak adni a birtokbírhatás terén. Az, hogy melyik követ nyilatkozott meg e tárgyban, az Kossuth tudósításából nem derül ki.<sup>50</sup> Tíz nappal később Bene az operátumi véleményezésnek megfelelően amellet érvelt, hogy a jobbágy, ha nincs örököse, eladhassa telki haszonvételét, azaz rendelkezessen vele.<sup>51</sup> A tárgyalat tervezetről elküldték a jelentést a megyének, amely március 11-én tartott közgyűlésében olyan utasítást adott a követeknek, hogy az adóalap védelmét tartsák szem előtt a tárgyalások során, mert ha az adóalap csökken, akkor Csongrád megyére jóval nagyobb teher hárul.<sup>52</sup> Klauzál a július 18-i országos ülésen kijelentette, hogy nemcsak a telki haszonvétel adásvételét támogatja, hanem a tulajdon szerzést is, utasításának megfelelően.<sup>53</sup> Másnap, 19-én a törvénytervezetről vitatkoztak a követek. Trencsén megyével egyetértve Klauzál azt fejtegette, hogy az adóalap védelme érdekében biztosítani kell, hogy az úrbéres földek ne csökkenjenek, tehát a haszonvétel megvásárlásából ki kell zárni a földesurakat és a községeket, mert különben az adóalap olyan mértékben fog csökkenni, hogy

---

<sup>47</sup> MNL OL N 22 16. cs. 7/d. 795–796. fol.

<sup>48</sup> Völgyesi 2002. 85.

<sup>49</sup> Völgyesi 2002. 65.

<sup>50</sup> KLÖM I. 142.

<sup>51</sup> KLÖM I. 156. Vö. MNL OL N 22 16. cs. 7/d. 795. fol.; Klauzál is ezt hangsúlyozta az 1833. július 20-i országos ülésen, amelyen visszalépés történt a korábbi kerületi döntéshez képest, hiszen elfogadták, hogy ha a jobbágynek nincs örököse, akkor a földesúr megtagadhatja a haszonvétel eladását. OJK 1832–36. II. 241.

<sup>52</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 103/1833.; MNL CsCsVL SzL IV. 3. b. 103/1833. (1833. február 21-én kelt követjelentés)

<sup>53</sup> OJK 1832–36. II. 206.

azáltal a jobbágyságot az addigiaknál jóval nagyobb teher fogja sújtani. Emellett azt sem szabad engedni, hogy a földesúr osztály során a jobbágyot urbáriális telkéből vagy annak egy részéből kibecsültethesse, azaz elvehesse tőle, és azáltal elvonja azt az adóalapból. Ez összhangban volt Mária Terézia úrbérrendezésével, amelynek célja az volt, hogy élesen elválasztva az úrbéres és az allodiális földet, biztosítsa az úrbéres földekből származó adóbevételt, lehetetlenné téve a jobbágýföldről való kibecsültetést. Ez a probléma képezte a jelen vita tárgyát is.<sup>54</sup>

Klauzál az 1833. július 20-i országos ülésen a haszonvétel eladásakor a földesúrnak fizetendő taksa ügyében szólalt fel, s felvetette, hogy a haszonvételt becsülnék meg, ne pedig a telken lévő épületeket. Ugyanerről a július 22-i kerületi ülésen öt követ, gróf Andrássy György, Andrássy József, Dókus László, Vitéz János és Pázmándy Dénes is tett indítványt, amelyek közül Dókus László javaslata nyert többséget, miszerint egy országosan megállapítandó maximumot jelöljenek ki, és azon felül senki se fizethessen többet.<sup>55</sup> Kossuth az indítvány feletti vitatkozásokat nem rögzítette, így nem tudjuk, hogy milyen érvek és ellenérvek hangzottak el az egyik és a másik mellett, hogy mennyire támogatták vagy ellenezték Klauzál felvetését. A július 23-i országos ülésen került terítékre a haszonvétel vásárlásának korlátozása, amely szerint azokon a helyeken, ahol 40 vagy annál kevesebb telek volt csak egyet, 40 és 80 telek között kettőt, 80 és 120 telek között hármat, 120 felett pedig négyet, de annál többet sosem lehetett volna megvennie egy személynek. A korlátozás ellen és mellett számosan felszólaltak, Deák is aggályait fejezte ki a korlátlan vétel miatt, de végül a többség a fent vázolt korlátozást fogadta el kisebb módosítással.<sup>56</sup> Többen azzal az indokkal voksoltak a korlátozás mellett, hogy itt nem tulajdonjogról, hanem haszonvételről van szó.<sup>57</sup> Klauzál a korlátok nélküli adásvételt támogatta, amit azzal indokolt, hogy ettől reméli a „nemzeti szorgalom gyors emelkedhetését”, példaként a szabad királyi városok lakóit hozta fel, akiknek tulajdonszerzési lehetőségét nem korlátozták.<sup>58</sup>

Az úrbéri törvénytervezetekre 1834. augusztus 28-án érkezett királyi válasz kihirdetése után tartott tanácskozásokon és az október 20-i országos ülésen is kiállt korábbi álláspontja mellett. Érveit saját megyéjében tapasztaltakkal bővítette ki, amikor azt fejtegette, hogy azokban a mezővárosokban, ahol az adásvétel megszorítások nélkül régóta szokásban van, alig fordul elő olyan jobbágy, aki négy teleknél többet bírna.<sup>59</sup> Az ülésen végül a királyi választ, a

<sup>54</sup> OJK 1832–36. II. 211. (Trencsén), 214–215. (Klauzál); Gunst 1998. 60–62., Orosz 2010. 32.

<sup>55</sup> OJK 1832–36. II. 251–252.; KLÖM I. 586.

<sup>56</sup> OJK 1832–36. II. 282. Vö. KLÖM I. 593.

<sup>57</sup> Többek között Dókus is azzal érvelt, hogy itt csak haszonvételről van szó. KLÖM I. 593.

<sup>58</sup> OJK 1832–36. II. 269–270.

<sup>59</sup> OJK 1832–36. VIII. 355.

fent ismertetett megszorításokkal fogadták el, de azzal a kitéttel, hogy Temes, Torontál, Krassó megyékben és ahol addig is szokásban volt a korlátozás nélküli adásvétel, ott továbbra is maradjon az meg. Klauzál szavai szerint Csongrádban is így kellett alkalmazni a törvényt, hiszen ott is szokásban volt az már a törvényalkotás előtt.<sup>60</sup>

Az 1834. szeptember eleji kerületi üléseken foglalkoztak az uralkodó azon javaslatával is, amely szerint a telki haszonvétel megszerzését ne csak a földesuraknak, hanem a közbirtokosoknak is tiltsák meg. A szeptember 2-i kerületi ülésen Kossuth szerint Nagy Pál pártolta leginkább a resolútiót, vele szemben Deák, Kölcsey és mások ellenezték azt, végül 28–20 arányban nem fogadták el a királyi válaszban lévő javaslatot.<sup>61</sup> Nem tudjuk, hogy a csongrádi követek erről hogyan vélekedtek. Azonban az október 17-i országos ülésen már változott a követek véleménye, Klauzál elfogadta a kerületi javaslatot, tehát Deákékat támogatta, azonban Kossuth számításai szerint 24 megye a királyi válaszra voksolt, így a személynök biztosítva a többséget, a törvénytervezetbe bekerült a közbirtokosokra vonatkozó korlátozás is.<sup>62</sup>

A jobbágytelken élő nemesek adózási kötelezettségére a felsőtáblán folyó viták során gróf Pálffy Fidél tárnokmester hívta fel a figyelmet, valamint kezdeményezte, hogy olyan törvényt alkossanak, amely jóváhagyja a korábban is létező szokásokat e téren. A főrendek támogatták a felvetést, köztük gróf Károlyi György is.<sup>63</sup> A jobbágytelken élő nemesek adózásának ügye több kérdést felvetett, egyrészt a nemesi adómentesség és ezzel összefüggésben a nemesi privilégiumok sérthetetlenségét, másrészt a jobbágyság adóterhének problémáját is. A kormány érdeke az volt, hogy a jobbágytelkek száma ne csökkenjen, hiszen ezzel az adóterhek a fennmaradó jobbágytelkekre hárultak volna, így az adóalap épségét meg kellett őrizni.<sup>64</sup> Leginkább a Tisza menti, illetve alföldi (Békés, Csongrád, Szatmár, Szabolcs) és néhány Duna melletti (Tolna, Bács, Baranya) megye tiltakozott az adófizetés ellen, azért, mert ott – szemben az északi és nyugati országrésszel – eddig nem fizettek adót. Csongrád követi a megyében régóta fennálló szokásra hivatkozva az 1825–27-es országgyűlésen is tiltakoztak a nemesi adófizetés ellen. A csongrádi követek a kialakuló vita során a nemesség

---

<sup>60</sup> A királyi válasz tartalma: KLÖM III. 491.

<sup>61</sup> KLÖM III. 482–485.

<sup>62</sup> OJK 1832–36. VIII. 306. (Klauzál), 308. (szavazás eredménye); KLÖM III. 609. A törvény végső megfogalmazásába is bekerült, hogy a telki haszonvétel szabadon vásárolható és eladható, kivétel a földesuraknak, a közbirtokosoknak és a községeknek. 1836. évi 4. tc. 6. §.

<sup>63</sup> KLÖM II. 141–142., 164–170.

<sup>64</sup> Mályusz 1923. 45.

kezén lévő jobbágytelkek összeírását támogatták, de adó alá vetésükről a következő diétán kívántak határozni.<sup>65</sup>

Az alsótábla az 1833. október 7-i országos ülésen kezdte el a felsőtábla válaszát tárgyalni a telki haszonvétel kérdésében. A főrendek azon felvetésére, hogy a jobbágytelek haszonvételét megvásárló nemes köteles-e viselni az azzal járó közterheket, a szeptember 23-tól október 3-ig tartó kerületi üléseken született meg a válaszüzenet tervezete.<sup>66</sup> Az 1833. szeptember 24-i kerületi ülésen Csongrád 21 megyével együtt arra voksolt, hogy ez a tárgy nem ide tartozik, de kisebbségben maradtak 24 vokssal szemben, így a kérdéses tárgyról tovább vitatkoztak.<sup>67</sup> Mivel Klauzálnek ebben nem volt konkrét utasítása, így október 7-i beszédében is arra helyezte a hangsúlyt, hogy ez a felvetés nem ide, hanem az adóbiztosi tárgyba tartozik, és majd ott kell róla határozni.<sup>68</sup> Véleményével nem volt egyedül, többek között Zala, Békés és Heves megye követei is a halasztás mellett tették le voksukat, míg Bihar, Borsod, Szabolcs és Szatmár követei ellenezték azt, azonban a többség elfogadta, hogy aki a jobbágytelek haszonvételét megveszi, az köteles annak terheit is viselni.<sup>69</sup>

Klauzál e tárgyban október 15-én utasítást kért a megyétől, egyedül írt jelentésében közölte, hogy mi történt az országos ülésen és mit határozott a többség.<sup>70</sup> A megyei közgyűlési jegyzőkönyvbe a jelentés mellé olyan megjegyzést iktattak a jelenlévők, amely arra utalt, hogy a kérdés tárgyalásakor bizonyos kedvezményeket szerettek volna a szegényebb nemesek részére nyújtani, „*a' kisebb és szegényebb sorsú nemesség fenntartására mindenkor ügyellő gondoskodásból az enyhítő módokról tanácskozásaikat annak helyére fenn tartsák*”.<sup>71</sup> Ebből az látszik, hogy mennyire érzékenyen érintette a megye nemeseit minden olyan változtatás vagy annak lehetősége, amely anyagi nehézségeket okozott volna nekik. Leginkább a Tisza menti megyék követei tiltakoztak az adófizetés ellen.<sup>72</sup>

---

<sup>65</sup> OJK 1825–27. III. 84., 269–270., 275–277.; OI 1825–27. I. 711–712.; Mályusz 1923. 45., 48–49. Az 1825–1827-es országgyűlésen döntés született a jobbágytelken élő nemesség adóztatásáról oly módon, hogy a mentesség a következő diétáig maradjon meg.

<sup>66</sup> KLÖM II. 276.

<sup>67</sup> KLÖM II. 220. Kossuth nem jegyzi fel melyik követ szavazott.

<sup>68</sup> KLÖM II. 280.; OJK 1832–36. V. 69–70.

<sup>69</sup> KLÖM II. 283. A szavazatok pontos megoszlása Kossuth szerint a következő: ellene volt Bereg, Bihar, Veszprém, Bács, Borsod, Gömör, Torna, Arad, Ugocsa, Ung, Szabolcs, Szatmár, Máramaros, halasztásra voksolt Zala, Békés, Csongrád, Csanád, Heves, Pozsony. Az adózás mellett szavazókat Kossuth nem sorolja fel külön. Vö. OJK 1832–36. V. 52–91.

<sup>70</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. b. 1262/1833.

<sup>71</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 1262/1833. A később született utasítás szövege nem maradt fenn, így csak Klauzál beszédeiből tudunk következtetni arra.

<sup>72</sup> 1833 októbere és 1834 áprilisa között Bács, Bereg, Csanád és Máramaros feliratban fordult az uralkodóhoz a jobbágytelken élő nemesség megadóztatása és a haszonvételek szabad adásvétele miatt. Pajkossy 2002. 183.

A tervezet az 1834. augusztus 28-i királyi válasz után a szeptember 3-i kerületi ülésen újra napirendre került. A resolutio vonatkozó részében az uralkodó javasolta a törvénytervezetből a „determinanda”, azaz meghatározandó kifejezés kihagyását. Erre elsőként a barsi Balogh János, majd Palóczy László reagált, utóbbi kifejtette, hogyha kihagyják az adott szót a törvény szövegéből, akkor az azt jelentené, hogy a jobbágytelket bíró nemes köteles annak minden terhet viselni, ennek pedig akárcsak Balogh, Palóczy is ellene mondott, így mindketten a „determinanda” szó megtartására voksoltak. Nagy Pál viszont az adózás mellett foglalt állást, ugyanis amikor Klauzál felszólalásában arra figyelmeztette a követeket, hogy az 1825–27-es országgyűlésen úgy határoztak, hogy a következő diétán az országos összeírás munkálatainak felvételéig a jobbágytelken lakó nemesség nem fog adót fizetni, akkor Nagy azzal érvelt, hogy az a végzés a már jobbágytelken élő nemesekről szólt és nem azokról, akik ezen határozat után fognak jobbágytelket szerezni.<sup>73</sup>

Országos ülésen ez a téma az október 18-i ülésnapon került terítékre, amikor Eötvös Tamás beregi követ kérte, hogy tárgyalják azt újra. A személynök válaszában azzal érvelt, hogy az adózás kérdését már az 1825–27-es diétán eldöntötték, most az a kérdés, hogy miként határozzák meg a viselendő közterheket.<sup>74</sup> A vita mégis újra kezdődött, és azok, például Palóczy és Beöthy, akik nem támogatták a jobbágytelkes nemesek megadóztatását, azt javasolták, hogy majd az adóbiztosi munkák tárgyalásakor határozzanak az adóról, valamint fontosnak tartották a „determinanda” szó megtartását is. Klauzál is a „determinanda” szó megtartása mellett szavazott és beszédében aggodalmát fejezte ki az iránt, hogyha nem jutnak el az adóbiztosi tárgyig, akkor az itt megszavazott törvény lehetővé teszi, hogy a nemesek adózzanak, annak ellenére, hogy annak meghatározását korábban az adóbiztosi tárgy felvételére halasztották. Beszédéből kikövetkeztethető, hogy alapjában véve nem támogatta a nemesi adózást, ugyanis kijelentette, hogy csak azért nem szól az adózás ellen, mert az már határozatba van foglalva. A vita végén kisebbségben maradtak.<sup>75</sup>

Az 1835. szeptember 23-i kerületi ülésen vették újra elő az ügyet. Először még azon folyt a vita, hogy egyáltalán tárgyalják-e. Épp azok ellenezték a tervezet felvételét, akik ellenezték a nemesi adóztatást, azaz Kajdacsy Antal baranyai, Kotsi Horváth Sámuel veszprémi, Jeszenszky János tolnai és Beöthy Ödön bihari követek. Nekik azt felelték, hogy a kérdést már eldöntötték, ezért most az a feladat, hogy meghatározzák, mi után fizessen adót a

---

<sup>73</sup> KLÖM III. 487. Az 1826. szeptember 13-i királyi válasz biztosította az adómentességet a következő diétáig, amely dönteni fog az adózás megkezdésének pontos időpontjáról.

<sup>74</sup> A kérdésről 1826. június 16-tól kezdve majdnem két hónapig tanácskoztak. KLÖM III. 611. Vö. OJK 1825–27. II. 627. s. köv.; OJK 1825–27. III. 6. s. köv.

<sup>75</sup> OJK 1832–36. VIII. 328. Vö. KLÖM III. 614., 621–622.

jobbágytelken élő nemes. Akik napirendre akarták venni az ügyet, így Deák is, arra hivatkoztak, hogy két év óta volt idejük a törvényhatóságoknak arra, hogy utasítást adjanak a követeiknek, így a többség a tárgy felvételére szavazott. Ekkor Borsiczky István trencsényi követ kijelentette, hogy ellenzi azt, hogy csak azokat a nemeseket adóztassák meg, akik a törvény elfogadása után szereznek jobbágytelket, míg azoknak, akik már korábban is azon éltek, ne kelljen adózniuk, ugyanis mint kiderült a törvénytervezetet lehetett ekképpen is magyarázni, de ő nem támogatta az efféle különbségtételt. Klauzál viszont többedmagával azt képviselte, hogy különbséget kell köztük tenni, amit az 1825–27-es országgyűlésen hozott végzéssel indokolt, valamint hivatkozott az 1741. évi 8. tc.-re, amely kimondta, hogy a hadiadó nem a nemes tulajdonában lévő jobbágytelket, hanem az azt művelő jobbágy saját személyét illeti. A Klauzállal együtt tiltakozó Kajdacsy Antal baranyai, Ragályi Tamás tornai, Jeszenszky János tolnai, Beöthy Ödön bihari, Eötvös Tamás beregi, Szentpály László ugocsai, Noszlopy Ignác veszprémi, Darvay Ferenc szatmári és Lónyay Gábor zempléni követek megyéiben eddig sem fizettek adót a jobbágytelken élő nemesek, és ahogyan Varga János összegezte, az akkor ellenkező megyék közül kerültek ki azok is, amelyek majd nem hajtják végre a most megszülető törvény rendelkezéseit.<sup>76</sup> A vita azzal végződött, hogy nem tettek különbséget abban, hogy mikortól élt egy nemes jobbágytelken.<sup>77</sup> A következő napon szavaztak arról, hogy adót csak a hadipénztárba fizessenek vagy a háziba is. A többség arra voksolt, hogy mindkét adót viseljék, ami azért volt fontos kérdés, mert a házipénztárba fizetendő adó nagysága a legtöbb megyében közel azonos volt a hadipénztárral.<sup>78</sup> Ezután bonyolódott bele abba a kérdésbe, hogy mi után adózzon a nemes, illetve adjanak-e haladékat azoknak, akik már korábban is jobbágytelken éltek. Kossuth csak a szavazások eredményét jegyezte fel, így nem tudjuk, hogy Klauzálék hogyan vélekedtek, de a moratóriumot nem sikerült egy alkalommal sem elfogadtatniuk.<sup>79</sup>

Klauzálék a kerületi ülésekben történekről szeptember 29-én számoltak be Csongrád megyének.<sup>80</sup> A levél elején leszögezték, hogy bár 1833. október 15-én kelt jelentésükben kértek utasítást erre a tárgyra, de azóta sem kaptak. Részletesen leírták az üléseken történeket, több esetben ismertették a szavazati arányokat is, valamint jelezték, hogy mivel nem volt instrukciójuk, ismételten kijelentették, hogy ezt a kérdést az adóbiztosi tárgyak közt kellene megvitatniuk. A megyei jegyzőkönyvben a jelentés beiktatása mellett az szerepel, hogy még

---

<sup>76</sup> Összesen 18 megyében fizettek eddig is a jobbágytelken élő nemesek adót: Árva, Bars, Fejér, Vas, Komárom, Körös, Hont, Győr, Liptó, Moson, Nyitra, Pozsony, Somogy, Sopron, Turóc, Trencsén, Varasd és Zólyom. Varga 1980a. 188–191.

<sup>77</sup> KLÖM V. 75–80.

<sup>78</sup> KLÖM V. 80.

<sup>79</sup> KLÖM V. 80–119. Említett szavazások: Uo. 101., 110.

<sup>80</sup> MNL CsCsVL SzL IV. A. 3. b. 1373/1835.

azon közgyűlés ideje alatt az utasítást készítő küldöttség bemutatja a véleményét, egyben az ügymenet gyorsítása érdekében az alispán úgy rendelkezett, hogy ezután a követi jelentéseket még a közgyűlés kezdete előtt kapja meg az illető bizottság, hogy már a közgyűlés idejére kialakíthassák álláspontjukat. A bizottság később bemutatta a jelentését, amelyben a kérdéses tárgyat az adóbiztosi munka keretébe utalta.<sup>81</sup>

Az október eleji kerületi ülésben foglalkoztak azzal a kérdéssel, hogy mely puszták után fizessenek adót a nemesek, és hogyan határozzák meg annak mértékét. Ez Csongrád megyének adottságai miatt koránt sem volt mindegy. Úgy döntöttek, hogy az 1723-as országos összeírást veszik alapul az adókivetés hatálya alá tartozó pusztákra nézve. Klauzál szerint azok a puszták esnek a törvény hatálya alá, amelyek 1723-ban még nem puszták, hanem lakott területek voltak. Ez a vélemény újabb polémiát és indítványokat generált. Mind Bernáth Zsigmond ungi, mind Gyertyánffy Dávid torontáli, valamint Bezerédj István tolnai követ az 1723-as összeírásból indult ki, de javaslataikkal másként értelmezték azt. Klauzál vitatta Bernáth elképzelését, aki éles különbséget tett az allodiális és úrbéres birtokok között, és csak az 1723-ban is úrbéres puszták után kívánt adókötelezettséget megállapítani. A csongrádi követ szerint Bernáth javaslatával „*Ábrahám idejére mennénk vissza a vizsgálatokban*”, ami senkinek se lenne jó. Deák összegezte a javaslatokat, és Bernáth felvetését kiegészítette Gyertyánffy javaslatával, hogy „*Ábrahám, vagy (minthogy ez Magyarországon nem sokat használna) Szt. István idejére vissza ne menjünk*”. A többség végül 25–22 arányban mégis Klauzál javaslatát fogadta el.<sup>82</sup> Kossuth szavaival „*kinos vajudások után megszületett*” tervezetet október 13-án kezdték el az országos ülésen tárgyalni.<sup>83</sup> Ekkor, legalábbis 12-én Klauzál volt a kerületi elnök a Győr megyei Szűts Antallal együtt.<sup>84</sup> Az ülés kezdetén Eötvös Tamás beregi követ indítványt tett arra, hogy addig ne tárgyalják, amíg minden törvényhatósággal nem közlik a tervezet szövegét és amíg mindenki nem kap utasítást. Somssich Pongrác személynök szerint felvehetik a tárgyat, mert a tervezetben alapjában semmi új sincs, tudniillik, hogy a jobbágytelken élő nemesnek adóznia kell. Almássy Károly hevesi követ támogatta Eötvöst, ugyanakkor ő maga is egy indítvánnyal állt elő, hogy addig ne kezdjenek bele ennek a tervezetnek a vitatásába, amíg a nemtelenek adózását nem rendezik. Ezt azzal indokolta, hogy maga a tervezet szövege utal arra, hogy a jobbágytelek haszonvételével járó közterheket nemcsak a nemesekre, hanem a nemtelenekre nézve is ezen a diétán rendezik. A személynök erre megjegyezte, hogy mivel már

---

<sup>81</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 1373/1835.; MNL CsCsVL SzL IV. 3. b. 1457/1835.

<sup>82</sup> KLÖM V. 105.

<sup>83</sup> KLÖM V. 124.

<sup>84</sup> KLÖM V. 120.

eldöntötték, hogy az adóbiztosi tárgyat a következő országgyűlésen tárgyalják, Almássy indítványa azt vonná maga után, hogy az úrbéri törvénytervezeteket is későbbre halasztják, azt pedig senki sem szeretné.<sup>85</sup> Hozzájuk csatlakozott Klauzál is, amelyről Kossuth is írt a *Tudósításokban*.<sup>86</sup>

Az látható a nemések adózásával kapcsolatos hosszú vitákból, hogy ki-ki igyekezett a tervezetben szereplő kifejezésekkel kapcsolatos értelmezési lehetőségekkel élni, és a junctim elvetésével kapcsolatos vélekedéseket érvként felhasználni. Klauzál csatlakozott Eötvöshöz és Almássyhoz, hosszú beszédében arra helyezte a hangsúlyt, hogy a tervezet szövege értelmében mindenképpen dönteni kell a nem nemések adózásáról még ezen az országgyűlésen, és azt ezzel a javaslattal kell összekapcsolni. Problémás lenne, ha ebben a tervezetben csak a nemések adózásáról intézkednének, a jóval számosabb jobbágyság adózásáról pedig nem. Meg volt arról győződve, hogy addig, amíg az adózó nép közterheit nem határozzák meg, nem tehetik azt a jobbágytelket használó nemésekkel sem. Beszédében részletesen cáfolta a személynöknek Almássy indítványára tett észrevételeit is. Véleménye szerint nemcsak a nemtelenekre, de a jobbágytelken élő nemesekre nézve is igazságtalan a törvénytervezet, így annak elvetését pártolta. Ha pedig nem egyeznek meg a Rendek abban, hogy ezt az ügyet az adóbiztosi tárgyban vizsgálják, akkor legalább rendelkezzenek úgy, hogy nemcsak a jobbágytelket ezután szerző nemések adójáról, hanem a jobbágyok közterheiről is egy törvényben intézkednek, és igyekezzenek megszüntetni a katonaság elszállásolásából eredő veszteségeket is. Majd hozzátette, ha javaslatát nem fogadják el, akkor csak azoknak a nemeseknek az adózásáról döntsenek, akik a jövőben szereznek jobbágytelket, és azokról ne, akik már most is azon élnek.<sup>87</sup> A személynök sürgette a törvényi szabályozást, mert a jobbágytelken élő nemések most is több megyében adóznak, és van, ahol többet fizetnek, mint amennyit itt megállapítanak, így azok joggal várják el, hogy rendezzék terheiket. Klauzál azon felvetésére, hogy csak az fizessen, aki a jövőben szerez jobbágytelket, már nem is reagált, az már a kerületi ülésekben is heves vitát váltott ki. Hiába próbálkoztak többen is indítványokkal, azok voltak többségben, akik a tervezet tárgyalását akarták. Maga Deák is ezt pártolta, sőt a deperditák kérdését is ezzel a törvénycikkkel kívánta összekapcsolni.<sup>88</sup>

Bene másnap, az október 14-i országos ülésen egyértelműen kijelentette, hogy megyéje nem támogatja a jobbágytelken lakó nemések megadóztatását, de mivel az ellen már nem

---

<sup>85</sup> OJK 1832–36. XII. 26–29. Vö. KLÖM V. 124–126.

<sup>86</sup> KLÖM V. 128.

<sup>87</sup> OJK 1832–36. XII. 32–36. Vö. KLÖM V. 128–129.

<sup>88</sup> OJK 1832–36. XII. 51. Vö. KLÖM V. 133.

szólhat, amellett foglal állást, hogy minél hosszabb idejű moratóriumot állapítsanak meg.<sup>89</sup> Beszéde több szempontból is érdekes volt, hiszen először hangzott el az egyik csongrádi követőtől, hogy a megye nem egyezik bele a jobbágytelken élő nemesek megadóztatásába. Pedig a megye viszonylag későn megküldött utasításában nem azt jelentette ki, hogy ne fizessen adót a nemes, hanem azt, hogy halasszák az ügy felvételét. A követek az október 19-én kelt jelentésükben is ezt fogalmazták meg: „*Mi – valamint a’ Kerületi ülésekben úgy ez úttal is minden igyekezetünket arra fordítottuk, hogy az illy Nemesek köz terhei meg álapítása, a’ Tekéntetes Karok és Rendek utasítása értelmében elhalasztassék*”.<sup>90</sup> Bene említett beszédéből egyértelművé válik, hogy azért mondta, hogy Csongrád nem támogatja az adóztatást, mert a megye addigi gyakorlata is az volt: „*több rendbeli a’ fizetést elrendelő kir. parancsolatok is küldettek Megyéjéhez, Csongrád azonban nem csak el nem rendelte azt, hogy a’ jobbágyi telken lakó nemesek fizessenek, sőt valahányszor valamelyik nemtelen jobbágy annak útján megnemesedett, mind annyiszor különös végzés által azon jobbágyi hely az adó alól felmentetett, ezt később a Dicasteriumok olvasták, tudták, és ellene nem cselekedvén, az által megerősített Megyéjének illyes végzése.*”<sup>91</sup>

A katonaság élelmezése és tartása is komoly vitákat eredményezett, hiszen a kérdésnek az volt a tétje, hogy a jobbágytelken élő nemesség is részt vegyen-e abban. A követek a deperditák eltörlése mellett foglaltak állást, Klauzál magába a vitába nem folyt bele, de felhívta a figyelmet arra, hogy mivel a tárgyban több indítványt is tettek, és voltak, akik nem nyilvánították ki a véleményüket, ragaszkodni kell az abszolút többséghez.<sup>92</sup> Beszédét Somssich személynök kissé félreértette, és kijelentette, hogy odafigyel a többség szavára, egyébként sem volt még panasz arra, ahogyan vezeti az üléseket. Klauzál tisztázta, hogy nem a személynök munkáját akarta kritizálni, pusztán azt szerette volna elérni, hogy azok a követek is nyilatkozzanak, akik eddig semlegesek maradtak.<sup>93</sup>

A jobbágytelki haszonvétel szorosan kapcsolódott tehát az adózás és a tulajdon kérdéséhez is. Klauzál indítvánnyal és több beszéddel állt a reformok mellé, vagyis fontos volt a megye és követe számára ez a tárgy is. Mindazonáltal az adózás kérdésében a megye nem foglalt egyértelműen állást, utasítást is csak ismételt kérésre küldtek, és ragaszkodtak az ügy

---

<sup>89</sup> OJK 1832–36. XII. 67.

<sup>90</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. b. 1558/1835. Klauzál ekként nyilatkozott az 1835. november 25-i országos ülésen is. OJK 1832–36. XIII. 8.

<sup>91</sup> OJK 1832–36. XII. 67.

<sup>92</sup> Piller László sárosi, Ragályi Tamás tornai és Deák Ferenc zalai követek tettek indítványokat, majd a követek többsége elfogadta a tornai indítványt. OJK 1832–36. XII. 107–151. Vö. KLÖM V. 140–151.

<sup>93</sup> OJK 1832–36. XII. 145–147. Vö. KLÖM V. 150–151.

halasztásához, tehát nem akarták nyíltan vállalni, hogy nem támogatják a nemesek megadóztatását.<sup>94</sup>

Klauzál az úriszékkal kapcsolatban 1833. szeptember 12-én amellet szólt fel, hogy az kizárólag a jobbágyság egymás közötti és idegenekkel való peres ügyekben legyen illetékes, míg a jobbágyság és földesúr közötti pereket a megyei törvényszékre utalta volna.<sup>95</sup> Az országos bizottság az úriszéket változatlan illetékességgel és jogkörrel kívánta fenntartani. A megyék között a bizottsági munkálatok során három elképzelés bontakozott ki. Az első javaslat meghagyta volna az urbáriális pereket az úriszéknél.<sup>96</sup> Klauzál többekkel együtt leszögezte, hogy „*a' maga dolgában senki Bíró nem lehet*”. Deák, Bük Zsigmond borsodi és Novák Antal békési követ is használta ezt a jogi érvet.<sup>97</sup> Csongrád, Borsod és Békés azon másik csoportba tartozott tehát, akik kimondták, hogy a földesúr saját ügyében nem lehet peres fél és bíró egyszerre, ennek megoldásaként utalták volna ezeket a pereket a megyei törvényszékre. Az első két csoporttal szemben többek felvetették az úriszék intézményének eltörlését is.<sup>98</sup>

Utasítása alapján Klauzál békebírák kijelölését támogatta, hogy a földesúr és jobbágyság által választandó bírák segítsék az ügyek per nélküli lezárását.<sup>99</sup> Az volt a célja, hogy a perek földesúri befolyásolását teljesen kizárja. A későbbi tárgyalások során, 1834. április 8-án vitába keveredett a Vas megyei Niczky Jánossal, mivel nem látta értelmét a további tárgyalásnak, hiszen szerinte a békebírák kivételével már megegyeztek az úriszéket illető, előbb említett kérdésekben.<sup>100</sup>

A jobbágyság, illetve az adóalap védelme volt a célja a jobbágyság költözködésével kapcsolatos megyei utasításoknak és Klauzál hozzászólásainak is. Az 1833. július 24-i országos ülésben azt indítványozta, hogy ha egy jobbágyság önhibáján kívül, például tűzvész vagy lopás miatt kerül olyan helyzetbe, hogy az adóját nem tudja megfizetni, akkor emiatt ne küldjék el.

---

<sup>94</sup> Az 1825–27-es országgyűlésen sem támogatták azt, hogy a jobbágyságon élő nemesek adózzanak. OJK 1825–27. II. 654.; OJK 1825–27. III. 84. Azon a diétán Bene József volt az egyik követ.

<sup>95</sup> Felszólalásában az előző fejezet végén olvasható, a csongrádi jogügyi rendszeres bizottsági véleményezésben foglaltakat fejtette ki.

<sup>96</sup> Völgyesi 2002. 85–86.

<sup>97</sup> OJK 1832–36. IV. 286–287. (Klauzál), 287. (Bük), 291–292. (Novák), 280–281. (Deák)

<sup>98</sup> Az első javaslatot támogatta Abaúj, Arad, Esztergom, Fejér, Gömör, Hont, Komárom, Krassó, Pest, Szatmár, Tolna és Zala. Utóbbiak azzal a kitéttel, hogy a jobbágyság-földesúr közötti perekben sem a földesúr, sem annak tisztje nem töltheti be az úriszék elnöki tisztségét. A második javaslat mellett foglalt állást Bars, Bács, Békés, Borsod, Csanád, Csongrád, Győr, Sopron, Zemplén, Toronált, Ung. A harmadik álláspontot Baranya, Nógrád, Somogy és Temes képviselte. Völgyesi 2002. 85–87.

<sup>99</sup> Csongrádon kívül Baranya, Esztergom, Győr, Temes, Tolna, Torontál is támogatta a békebírák létrehozását. Völgyesi 2002. 87.

<sup>100</sup> OJK 1832–36. VI. 292., 301. (Klauzál), 300. (Niczky)

A barsi Balogh János ehhez hozzátette, hogy adjanak egy év haladékot az így károsult jobbágnak, és ha ezek után sem tud adózni, csak akkor küldjék el a telkéről.<sup>101</sup>

Az irtások kapcsán is a jobbágyvédelem és az igazságos, világos, jól megfogalmazott törvény alkotása volt a cél Klauzál szerint. Utasítása arról szólt, hogy az irtások visszavétele nem lehet korlátlan, nehogy amiatt a jobbágyok ne tudjanak adót fizetni. Klauzál ugyanakkor ragaszkodott a földesúri tulajdon sérthetetlenségéhez, de támogatta, hogy azokat az irtásokat, amelyekért lerótták a szokott úrbéri tartozásokat, ne lehessen visszavenni.<sup>102</sup> Szerinte akkor járnának el igazságosan, ha a földesúri engedély és az irtásbér megfizetése nélkül tett irtásokat visszavennék, az engedéllyel történt irtásokat pedig bevezetnék abba a jegyzőkönyvbe, amelybe a telki haszonvételek adásvételét is rögzítenék.

A legelőelkülönítés az alföldi, így a csongrádi követek számára fontos kérdés volt, a tárgyalások nem voltak egyszerűek, ahogyan Kossuth is felhívta rá a figyelmet a *Tudósításokban*. A földesúrral közös legelők használata számos konfliktust okozott, ezért szükség volt a földesúr és a jobbágy által használandó legelő elkülönítésére. A helyi körülmények és szokások eltérőek voltak, a megyék utasításaikban sokszor csak a saját helyzetüket vették figyelembe. A tárgy szövevényes jellege is hozzájárult ahhoz, hogy mintegy 12 kerületi ülésen vitáztak a legelőről, a felosztás kulcsáról és mennyiségéről. Klauzál és Bene is többször felszólalt, szerkesztési megjegyzéseik voltak, illetve voksoltak, de nagyobb beszédeket nem tartottak a vita első szakaszában, 1833. március 15. és 23. között.<sup>103</sup> A fontosabb tárgyalási eseményekről az 1833. július 16-án és augusztus 12-én kelt követjelentésekben számoltak be. A március végi kerületi ülésen a rendek támogatták, hogy Békés, Csanád és Csongrád megyékben nagyobb lehet a legelő maximuma, de kérték a három megye követét, hogy azt közösen határozzák meg. Erre később került sor, az „*egymással nem egészen egyező*” utasítások dacára sikerült megegyezni 22 hold maximumban. A csongrádi követek következő levelében már azt olvashatjuk, hogy a július 12-én tartott kerületi ülésen utasításuk szerint állapították meg a legelő mennyiségét.<sup>104</sup>

Klauzál a márciusi tárgyalások idején jelen volt, de április elején már nem, júliusban pedig az új követtársával, Horváth Lajossal hallgatták a vitákat. A csongrádiak már a márciusi

<sup>101</sup> OJK 1832–36. II. 291. (Klauzál), 291–292. (Balogh); KLÖM I. 594–596.

<sup>102</sup> OJK 1832–36. II. 437–438., III. 11.

<sup>103</sup> KLÖM I. 284., 286., 287. (Klauzál); KLÖM I. 283., 287., 292. (Bene) Nemcsak ekkor, a későbbiekben is hosszabb viták folytak ebben a tárgyban.

<sup>104</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. b. 936/1833. (kelte: július 16.), 938/1833 (kelte: augusztus 12.) Mindkét jelentést Klauzál és Horváth írta, ők részletezték az eseményeket. Csongrád már a rendszeres bizottsági javaslat tárgyalása során megjegyezte, hogy azokon a helyeken, ahol erre lehetőség van, a jobbágyoknak adható legelő több is lehessen mint 16 hold. MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 252/1832.

tárgyalásokkor pontos utasítást kértek a tárgyban, amelyben aztán a 22 hold szerepelt.<sup>105</sup> Ez alapján úgy tűnik, hogy a csongrádi követeknek sikerült meggyőzni a másik két megyét saját javaslatuk elfogadásáról. Érdeemes megvizsgálni, hogy a három megye követei közül kik voltak azok, akik többször is felszólaltak az ügyben, amelyből viszont az derül ki, hogy a csongrádi javaslat elfogadása korántsem ment egyszerűen. Klauzál nagyobb beszédek az 1833. augusztus eleji országos üléseken mondott, kijelentette, hogy a legelőelkülönítés a nemzeti szorgalom előmozdításának egyik fő forrása, és hogy a csongrádi rendek nem a saját hasznukat nézik abban, hanem a jobbágyokét.<sup>106</sup> A békési Csepcsányi Tamás is hozzászólt röviden, de nem a maximum kérdésében.<sup>107</sup>

A következő napon, augusztus 8-án tartott országos ülésen Klauzál kérte a megjelenteket, hogy támogassák Békés, Csanád és Csongrád megyékben a legelők 22 holdnyi maximumának megállapítását, mint ahogy azt tették a kerületi üléseken, mert azt a marhatenyésztésen kívül a jobbágyok boldogulása és a „köz szorgalom” gyarapítása is indokolja.<sup>108</sup> Ugyanekkor Návay László csanádi követ kijelentette, hogy megyéje a maximumot 24 holdban kívánja megállapítani. Csepcsányi ellenben hosszabb beszédében idézte mind az alap-, mind a későbbi pótutasítását, miszerint a legelő kétszerese legyen a kaszáló területének, s külön kiemelte, hogy a törvényben megyéjére is az vonatkozzon, mint a többi megyére. Ő is arra hivatkozott, mint Klauzál, hogy a jobbágyság sorsát akarják megkönnyíteni, s nem azért akarnak a jobbágyoknak több legelőt adni, mert nekik több van. Utalt a helyi birtokviszonyokra, hogy az újabb és újabb házasságkötések a nagybirtok felaprózódását eredményezik. Beszéde végén rögzítette, hogy nem szeretne magára maradni, ezért, ha nem lehetséges az utasítása szerinti megoldás, akkor elfogadja a három megyére vonatkozó különbségtételt.

Majthényi László barsi követ, bár támogatta a három megyére vonatkozó maximumot, azonban megjegyezte, hogy szerinte az nem mozdítja elő a nemzet gyarapodását, ezért jobb lenne, ha maradna az egységes mennyiség, és a fennmaradó részeket az adott megyékben szétosztanák más jobbágyoknak. Klauzál ezt nem tartotta jó ötletnek, mert ahol nagyobb a telkiállomány, és marhatenyésztés folyik, ott nagyobb kiterjedésű legelőre van szükség.<sup>109</sup> A vitában megszólalt a személynök is, aki szerint a bőséges legelő nem a szorgalmat, hanem a tunyaságot fogja előmozdítani.<sup>110</sup> Végül a többségi véleményt a három megyére vonatkozó

<sup>105</sup> A megye pótutasítása: MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 423/1833. (kelte: április 4.) Az ehhez tartozó jelentést Bene írta egyedül, mivel Klauzál hazament, ahogy azt meg is említette az iratban.

<sup>106</sup> OJK 1832–36. III. 64–65. (1833. augusztus 7.)

<sup>107</sup> OJK 1832–36. III. 63.

<sup>108</sup> OJK 1832–36. III. 97. (Klauzál), 79–81. (Csepcsányi), 97. (Návay)

<sup>109</sup> OJK 1832–36. III. 98–99. (Majthényi), 99. (Klauzál)

<sup>110</sup> OJK 1832–36. III. 99.

maximummal jelentette ki, így a csongrádi javaslat szerint történt meg a 22 hold megállapítása. Azt a másik két megye elfogadta, de az egyezkedés háttéréről nem rendelkezünk bővebb információval.

### 3. 5. Klauzál és Bene vitája az örökváltság ügyében

A telki haszonvétel szabad adásvétele egyfajta kényszert jelentett a földesúr számára, hiszen nem szólhatott abba bele, és fizetséget sem kapott érte, ezért ellenzői gyakran érveltek azzal, hogy sérti a földesúr tulajdonjogát. Ezzel szemben az örökváltság közös megegyezésen alapult, ahol a földesúr megváltási összeget kapott a szolgáltatásokért vagy tulajdonáért cserébe, éppen ezért alakulhatott ki az ellenzéki táboron belül is az a kettősség, hogy egyes megyék támogatták az örökváltságot és a jobbágyi birtokbírhatást, míg a telki haszonvétel adásvételét elutasították.<sup>111</sup> Előfordult az is, hogy a megye, miként Csongrád is, a diéta idején változtatta meg véleményét az örökváltság kérdésében, éppen ezért kiemelten foglalkozom a törvényjavaslat vitáival és a szavazásokkal.

A kormányzat szándéka a Mária Terézia féle urbárium korszerűsítése és a jobbágyterhek csökkentése volt. Bár Kolowrat és Sedlnitzky már 1831-ben azt javasolta, hogy az örökös tartományokban tegyék lehetővé az önkéntes örökváltságot és vezessenek be adóreformokat, I. Ferenc mégsem akarta a jobbágy-földesúr viszonyát érdemben megváltoztatni. Pedig az önkéntes örökváltság elfogadása a jobbágyfelszabadítás egyik legfontosabb lépése lett volna.<sup>112</sup> Az örökváltsággal kapcsolatos úrbéri 5. tc. 2. §-át az alsótábla az 1833. április 27-i kerületi ülésen kezdte el tárgyalni, és november közepére sikerült a főrendekkel megegyezve a törvényjavaslatot felterjeszteni a királynak. A királyi válasz megérkezése után 1834. augusztus 30-tól december 10-ig tartott az örökváltság tárgyalásának második szakasza. Az úrbéri operátum Csongrád megyei véleményezésében, mint azt már említettem, a megye tulajdonjogot is kívánt adni a jobbágyoknak az úrbéres telekre vonatkozóan.<sup>113</sup> Völgyesi Orsolya felhívta a figyelmet arra, hogy a megyei javaslatok értékelésénél mérlegelni kell, hogy azokban a földesúri szolgáltatásokkal kapcsolatos örökös szerződések évente fizetendő összeget állapítanak meg, vagy egy olyan általános összeg fizetését rögzítik, amellyel a jobbágy egy összegben, örökre megválthatja terheit. Csak az utóbbi esetben beszélhetünk arról, ami az

---

<sup>111</sup> Barta 1966. 162., 231–232.

<sup>112</sup> Erdmann 2014. 29.; Szabó 1952. 516.

<sup>113</sup> MNL OL N 22 16. cs. 7/d. 795–796. fol.

országgyűlésen megfogalmazott önkéntes örökváltság tervezeteként vált ismertté. A csongrádi javaslat nem használta és nem is írta körül pontosan az önkéntes örökváltság fogalmát. Völgyesi szerint a megyei vélemények közül egyedül a zalai felelt meg az önkéntes örökváltság kritériumainak. Abban a jobbágyság az örökös szerződés megkötésével nem évente, hanem a két fél által meghatározott egyösszegű kifizetéssel váltanak meg magukat minden adótól és szolgáltatástól. De abban is különbség mutatkozott, hogy csak az egyes helységeknek vagy a jobbágyságoknak egyenként is lehetőséget biztosítottak volna az úrbéri szolgálatok megváltására.<sup>114</sup>

Amint azt a csongrádi vélemény idézésekor már említettem, a korban még nem volt következetes a fogalom- és szóhasználat. Az országgyűlésen pontosították azokat, ahol nyilvánvalóvá vált, hogy a szolgáltatások örökös megváltása nem jelenti egyben a használt telek tulajdonának megszerzését, mert ahhoz a jobbágyság birtokbírhatásának, azaz a tulajdonjogának a biztosítása is szükséges. Ezt bizonyítja a tervezetről folytatott kerületi viták első két napja. 1833. április 27-én Majthényi László barsi követ vetette fel a kérdéssel kapcsolatban a birtokbírhatást. Borsiczky István trencsényi követ szerint két kérdésről volt szó, az egyik az, hogy a jobbágyság bírhat-e nemesi földet, ami a törvénykezési munkálatba és a birtokbírhatás rendezéséhez tartozik. A másik viszont a jobbágyság adózást érinti, és azt, hogy telkét megvásárolhassa, és így az szabad tulajdonává váljon. Klauzál rövid felszólalásában Borsiczkyval értett egyet. Az ülés végén két kérdés alakult ki, az egyik, hogy megvásárolhatja-e a jobbágyság a telket örökre, míg a másik, hogy megválthatja-e az adóterheit és tartozásait. A vita a következő napon már arról folyt, hogy a jobbágyság megveheti-e a telkét „örökös sajátságképpen”. A szavazás szoros eredményt hozott. A csongrádi követek a tulajdonjogot is meg akarták adni a jobbágyságoknak, velük együtt 22 megye vélekedett így, ellenben 23-an elleneztek azt, néhány megye követe pedig nem volt jelen vagy nem voksolt.<sup>115</sup>

A tervezetet az 1833. szeptember 4-i országos ülésen kezdték el tárgyalni. Szentiványi Anzelm nógrádi követ indítványozta, hogy ne csak az örökváltságot biztosítsák a jobbágyságoknak, hanem a nemesi birtok bírhatóságát is. Deák hosszú beszédében a nem nemesek bírhatóságának megadása mellett foglalt állást. Egyik legfontosabb érve az volt, hogy az nem sérti a tulajdonjogot, mert az eladásra senkit sem fognak kényszeríteni.<sup>116</sup> Rohonczy János veszprémi követ viszont a birtok bírhatósága ellen érvelt az ősiségre hivatkozva. Kijelentette,

---

<sup>114</sup> Völgyesi 2002. 83–85.

<sup>115</sup> KLÖM I. 336–343. Az április 28-i szavazásnál Kossuth nem jegyezte fel, hogy a megye melyik követe nyilvánította ki küldői véleményét.

<sup>116</sup> OJK 1832–36. IV. 90–91. Vö. KLÖM II. 154. (Szentiványi); OJK 1832–36. IV. 91–94. Vö. KLÖM II. 154–157. (Deák)

hogy az alkotmány fő alapja a birtok, és ha a jobbágyság is lehet tulajdonos, akkor veszélybe kerül az alkotmány. Nem egyezett bele, hogy a jobbágyság nemesi birtokot saját tulajdonként bírasson, ugyanakkor támogatta a telki haszonvétel adásvételét és a kilenceddel kapcsolatos reformokat. Itt mutatkozik meg az a kettősség, amire Barta István rámutatott magam pedig az örökváltság kérdésének bevezetésekor jeleztem.

Gróf De la Motte Károly gömöri követ sem az örökváltságot, sem a tulajdonszerzést nem támogatta. Werbőczyre hivatkozott, amikor azt állította, hogy egyedül a földesúr lehet a birtok tulajdonosa. Rohonczyhoz hasonlóan a tervezetben az ősiség sérelmét és az alkotmány felforgatását látta, s utalt a francia eseményekre is. Verőce megye első követe az adózás és a jobbágyság végrendelkezése miatt a tulajdonjogot nem támogatta, Klauzál megismételte küldői véleményét, majd reagált néhány a tervezettel szemben megfogalmazott észrevételre. Rohonczyval szemben úgy látta, hogy az alkotmányt nem veszélyezteti az, ha kibővítik a tulajdonjoggal rendelkezők körét. Verőce követének azt válaszolta, hogy könnyebben tudnak törvényt alkotni a jobbágyság végrendelkezéséről, ha megadják nekik a tulajdonjogot, így az sem lehet az alkotmányra nézve káros. Végül De la Motte gróf fejtegetéseire, a francia helyzet felidézésére válaszolt, miszerint ő „*inkább tart olyan emberek nyughatatlanságától, a' kiknek semmijek sintsen mint azoktól, a' kiknek tulajdonok lévén, elegendő okaik vagyon a' köztsendesség fen tartására*”. Ő is azzal érvelt, mint más ellenzékiek, köztük Deák is, hogy a földesúri jog nem sérül, hiszen a törvény nem kényszerítő, hanem szabad megegyezésen alapul.<sup>117</sup> A voksolás eredményeképp 28–19 arányban az örökváltság mellett foglaltak állást.<sup>118</sup>

Az október elsejei kerületi ülésben kezdték el újra tárgyalni az örökváltságot, miután az azt elutasító főrendi válasz megérkezett. Klauzál csak röviden válaszolt a főrendek üzenetére, miszerint az általuk felhozott okok csak arra irányulnak, hogy a szolgaság örökös legyen. A szavazás során 31 megye 8 ellenében megmaradt a korábbi végzésénél.<sup>119</sup> A kérdést október 12-én vitatta meg az országos ülés, ahol a támogatók rendre kitértek arra, hogy az örökváltság nem sérti az alkotmányt és az ősiséget, és hogy az addig is szokásban volt, csak nem alkottak róla törvényt. Klauzál is így vélekedett, a borsodi követhez hasonlóan válaszolt Fejér megye második követe, Szluha Imre aggályaira, aki szerint a tervezet a fiscus örökösödésének is kárára lesz. Klauzál azonban a megváltási összegek fejlesztésre fordításában épphogy a fiscus javát

<sup>117</sup> OJK 1832–36. IV. 97–99. Vö. KLÖM II. 157. (Rohonczy); OJK 1832–36. IV. 99–100. Vö. KLÖM II. 158–159. (gr. De la Motte); OJK 1832–36. IV. 97. (Verőce); OJK 1832–36. IV. 101–102. (Klauzál) Az idézet a 102. oldalon, a szavazata a 129-en.

<sup>118</sup> OJK 1832–36. IV. 90–130.; KLÖM II. 150–164.; S. Sándor, 1948. 79.; S. Sándor Csanád, Krassó, Moson, Nógrád, Pozsony, Vas, Veszprém és Turopolya esetén pontatlan. Sáfrány 2018. 16–18.

<sup>119</sup> KLÖM II. 268. (Klauzál); A szavazásról: KLÖM II. 269.; S. Sándor 1948. 81. S. Sándor Liptó, Máramaros, Nyitra, Tolna, Torna, Jászkun, a városok és az egyháziak esetén pontatlan. Sáfrány 2018. 16–18.

kereste. Bihar megyének, amely csak bizonyos évekre támogatta a megváltást, azzal válaszolt, hogy az egyházi birtokokra lehet külön törvényt alkotni, így az sem lehet gátja a megváltásnak. A főrendi válasszal kapcsolatban egyrészt kijelentette, hogy a javaslat nem új, az már korábban is szokásban volt, másrészt, fűzte tovább érveit, ha a múltban kötött váltságok nem sértették az ösiséget, akkor a jövőben kötendők sem lesznek károsak arra. Ez fontos logikai felvetés volt.<sup>120</sup> A hozzászólások végén a személynök a kerületi javaslatra mondta ki a többséget, azaz az örökváltságot támogatók voltak többségben, számításaim szerint 24–18 arányban.<sup>121</sup>

A főrendi visszautasítás miatt kilenc nappal később, október 21-én újra a kerületi ülésben volt napirenden a tárgy. Kossuth tudósítása szerint a jelenlévők új módszert alkalmaztak, mivel már szinte teljesen ki volt merítve a téma, ezért előbb szavaztak, majd azt követően a győztes oldal sorolta fel döntésének okait. Ezúttal is az örökváltságot támogatók voltak többségben, 31–14 arányban. Kossuth híradása szerint a váltság mellett felszólalók sorát Dubraviczky Simon és Balogh János kezdte meg, majd Somssich Miklós, Pázmándy Dénes, Klauzál és különösen Borsiczky István cáfolta a főrendek véleményét.<sup>122</sup> A szerkesztő ezúttal nem közölte Klauzál beszédét. Országos ülésen október 30-án foglalkoztak a követek a főrendeknek küldendő válasszal, s közfelkiáltással megmaradtak addigi álláspontjuk mellett. Az ellenzők közül most is Rohonczy János és Szluha Imre mondott hosszabb beszédet. Az utóbbi szerint az örökváltság ellenkezik a sarkalatos törvényekkel és a nemességre „*elháríthatatlan veszedelmet*” hoz. Klauzál ezúttal Szluha hitellel kapcsolatos megjegyzésére reagált, s kijelentette, hogy ha növekszik a birtok értéke, akkor több hitelt kaphat az igénylő. Megismételte a fiscusra és az egyházi birtokokra vonatkozó érveit, miszerint az előbbire nem káros az örökváltság, az utóbbi esetében pedig külön törvényt lehet alkotni.<sup>123</sup> A csongrádi követ tehát az október 21-i és 30-i üléseken is rendre Szluha ellenében emelkedett szólásra, az örökváltságot ellenzők többsége csak kinyilvánította akaratát, és nem bocsátkozott hosszabb beszédbe.

A következő, november 6-i kerületi ülésen csak a csongrádi támogató voks ismert, de nem tudni, hogy melyik követ szavazott. Velük együtt 30-an, az örökváltság ellenében 14-en voksoltak. Ekkor már nem voltak komoly viták, csak néhányan szólaltak fel az ügy

---

<sup>120</sup> OJK 1832–36. V. 206–207. (Somogy); OJK 1832–36. V. 208–210. (Borsod); OJK 1832–36. V. 203–206. (Klauzál); OJK 1832–36. V. 200. (Bihar); OJK 1832–36. V. 198–199. (Fejér)

<sup>121</sup> OJK 1832–36. V. 224. Vö. KLÖM II. 286. Kossuth 24–13-as arányt jegyzett fel. Vö. Sáfrány 2018. 16–18.

<sup>122</sup> A szavazásról: KLÖM II. 320. Vö. Sáfrány 2018. 16–18.; A beszédekről: KLÖM II. 322.

<sup>123</sup> OJK 1832–36. V. 346–348. Vö. KLÖM II. 340. (Klauzál); OJK 1832–36. V. 337–340. Vö. KLÖM II. 338–339. (Rohonczy); OJK 1832–36. V. 335–336. Vö. KLÖM II. 337–338. (Szluha); Vas, Máramaros, Nyitra, Turóc, Bereg, Hont, Gömör és Sáros voksolt röviden a váltság ellen: OJK 1832–36. V. 340–344., 348. Vö. KLÖM II. 341.

érdekében.<sup>124</sup> A három nappal későbbi országos ülésen ismét közfelkiáltással döntöttek, megismétlődött a korábbi eredmény, ugyanazok a megyék voksoltak a javaslat ellen mint október 30-án.<sup>125</sup> A főrendek nem ellenkeztek többé, mert garanciát kaptak arra, hogy az uralkodó „*nem fog olyan törvényt szentesíteni, a mi az alkotmány felforgatására vezetne*”, így november 19-én felterjeszthették az uralkodóhoz az úrbéri tervezeteket.<sup>126</sup> I. Ferenc, aki irtózott minden újítástól, azt mondta Wirkner Lajosnak, az Udvari Kancellária titkárának, hogy az örökváltság által „*egy új, még nem ismert népes osztály létesülne, s ezen gyors változás által könnyen zavarok támadhatnak*”.<sup>127</sup> Wirkner biztosította arról, hogy ez nem fog olyan gyors ütemben bekövetkezni, mivel a jobbágyságnak nincs annyi pénze, hogy megválthassa magát. Ennek ellenére a király és a kormányzat célja az örökváltság elejtése volt. A Kancellária az elkészített törvényjavaslatokról 1834 első hónapjaiban alakította ki a maga véleményét, s folyamatosan terjesztette fel azokat az uralkodóhoz, azonban az utolsó javaslatról csak június közepén készült el a véleményezés. Az uralkodó június vége és július eleje között hozta meg döntését, s ezután szövegezték meg az augusztus 30-án felolvasott királyi választ.<sup>128</sup>

A resolutio elutasította az önkéntes örökváltságot, s tárgyalását a jogügyi munkálatba utalta. A királyi válaszról szeptember elsejei követjelentésében tudósította a megyét Klauzál: „*a' Tekintetes Karok és Rendek kegyes 's bölts utasításait hiven követve minden igyekezetemet oda fogom fordítani, hogy alkotás alatt lévő törvényeink minden önkényes, a' Jobbágyságra, 's Földes Urakra egyaránt veszedelmes magyarázhatást kizáró elhatározottsággal birjanak, 's hogy a váltság díjának egyszeri letételével, a' Jobbágyi tartozások eránti örökös szerződésekre való léphetést meg engedő*” törvény szülessen.<sup>129</sup> Kijelentette azt is, hogy továbbra is támogatni fogja a determinanda szó beszúrását a törvénytervezetbe, mert csak azzal látja biztosítotttnak, hogyha a diéta az adóbiztosi tárgy felvétele előtt szétoszlana, a jobbágytelket vásárló nemes mentesüljön a közterhek viselésétől.

A leiratot az augusztus 30-i elegyes ülés után, szeptember 2-ától kezdték el tárgyalni a kerületi üléseken. Bene József azonban ezeken nem volt ott, mert augusztus 23-a körül hazament. Majd csak október 17-én írta ismét együtt a két csongrádi követ jelentését.<sup>130</sup>

<sup>124</sup> KLÖM II. 362–366. Vö. Sáfrány 2018. 16–18.

<sup>125</sup> OJK 1832–36. V. 411–412. Vö. KLÖM II. 370. Vö. Sáfrány 2018. 16–18.

<sup>126</sup> Szilágyi 1897. 332.

<sup>127</sup> Wirkner 1880. 71.; Beöthy 1904. 297–298. Wirkner Lajos (1802–1882) 1833 októberében lett a bécsi Udvari Kancellária titkára, Metternich és Reviczky Ádám bizalmasa. Pálmány 2011. 2211–2212.

<sup>128</sup> Pajkossy 1996. 1205.

<sup>129</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. b. 965/1834.

<sup>130</sup> Hazameneteléről: KLÖM III. 447.; Utolsó közösen írt jelentésük augusztus 19-i. MNL CsCsVL SzL IV. 3. b. 860/1834., 1278/1834.

Szeptember 27-én 33 megye, köztük Csongrád nevében Klauzál 13 ellenében támogatta az örökváltságra vonatkozó korábbi országos határozatot.<sup>131</sup>

Wirkner Lajos Reviczky Ádám kancellár bizalmasaként többnyire Pozsonyban tartózkodott, s ott igyekezett a kormány számára kedvező helyzetet teremteni. Mivel tevékenysége nem vezetett megfelelő eredményre, ezt mutatta a szeptember 27-i kerületi szavazás, a kormányzat más módon kívánta célját elérni. Úgy akarta megbuktatni az örökváltságot, hogy azt maguk a követek vessék el.<sup>132</sup> Wirkner 1834. október 4-én azt írta Reviczkynek, hogyha nem akarják elfogadni a törvényt, akkor lépéseket kell tenniük a követutasítások megváltoztatására.<sup>133</sup> Megnevezte azokat a személyeket, akiket céljuk elérésére megkereshetnek az egyes megyékben. Reviczky Majláth Antal véleményét is kikérte, majd október 7-én tizenhat fő-, illetve alispánhoz és Scitovszky János rozsnyói püspökhöz fordult, hogy a megyék az úrbéri 5. tc. 2. §-a és a 8. tc. esetében a királyi választ fogadják el. A tizenhat megyéből tizenegy volt az örökváltság tárgyában érdekelt.<sup>134</sup> Vas megyében Niczky János alispánt, Abaújban Komáromy István alispánt, Szepesben Almássy Lajos alispánt, Hevesben Pyrker László egri érseket és főispánt, Csongrádban Babarczy Imre alispánt, Krassóban Gyürky Pál főispánt keresték meg. Mindkét törvénycikkre vonatkozóan Csanádban Tököly Péter adminisztrátor, Tornában Martinidesz László alispán, Győrben gróf Zichy-Ferraris Ferenc főispán, Verőcében Szegedy Ferenc főispán kapott felszólítást. A megkeresett főispánok hosszabb-rövidebb ideig jelen voltak az országgyűlésen.<sup>135</sup>

A királyi válasz felolvasása után szeptember 9-én volt Csongrád megyében közgyűlés, akkor keletkezett az első olyan instrukció, amely a királyi válasz után meghatározta, hogy miként kell a követeknek az örökváltság kérdésében szavazniuk. A közgyűléseket rendszerint az első alispán, Babarczy Imre elnökletével tartották, azonban a szeptember 9-i generalis congregatiót nem ő, hanem a másodalispán, horgosi Kárász Benjámin vezette le.<sup>136</sup> Az utasítás szövege nem maradt ránk, de beszédeikben a két követ sokat idézett belőle. A megye a szeptember 9-ét követő november 19-i közgyűlésen kiadott pótutasításában egyértelműsítette a követei számára, hogy az 5. törvénycikkely első és második paragrafusára nézve a királyi választ kell elfogadniuk.<sup>137</sup> Az utasítás az október 2-án Klauzál által írt jelentésre adott válaszként van bejegyezve a jegyzőkönyvbe. A szövegben utaltak rá, hogy a követek között

---

<sup>131</sup> KLÖM III. 559.

<sup>132</sup> Horváth 1886. I. 392.

<sup>133</sup> Pajkossy 1996. 1192.

<sup>134</sup> MNL OL A 45 a. 1834:1592.

<sup>135</sup> Pálmány 2011. 2328–2333.

<sup>136</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 42. k. p. 414.

<sup>137</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 1277/1834.

félreértést szült a szeptember 9-i utasítás, tulajdonképpen ezzel magyarázták az új utasítás kiadását. Azonban erről a félreértésről nem tudósíthatott Klauzál fent említett jelentésében, hiszen azt egyedül írta, és Bene akkor még nem volt Pozsonyban. A következő, december elsejei közgyűlésen rögzítették a jegyzőkönyvben a november 19-én kelt pótutasítás magyarázatát.<sup>138</sup>

Ugyanebben a bejegyzésben közölték azt is, hogy Klauzál felajánlotta a lemondását, mivel azt feltételezte, hogy elvesztette a megye bizalmát, de azt nem fogadták el. Zsilinszky Mihály azt írja, hogy a megye és az alispán is írt Klauzálnak, hogy biztosítsák töretlen bizalmukról, azonban az alispán leveléről nem tesz említést a jegyzőkönyv. A jegyzőkönyvi bejegyzésből az is kiderül, hogy Babarczy alispán Károlyi Lajostól november 15-i keltezéssel kapott egy levelet, amelyben a követek közötti ellentétéről volt szó. A két követ külön-külön is tájékoztatta őt. Károlyi Lajos ekkor Pozsonyban tartózkodott, november közepén megjelent a főrendek ülésén.<sup>139</sup> Babarczy nyilatkozata egyfajta magyarázkodásnak is tekinthető, amivel megindokolta álláspontjának megváltozását. Az alispán viselkedése konfliktuskerülő személyiségre utal, ezt erősíthette életkora és betegsége is. A december 1-i közgyűlésen Babarczy betegsége miatt lemondását fontolgatta, amit Károlyi Lajossal is közölt, külön kiemelve, hogy emiatt nem tudott részt venni a szeptember 9-i közgyűlésen, ami alispánsága alatt sosem fordult addig elő.<sup>140</sup> Babarczy végül az 1835. augusztus 31-én megtartott tisztújításig hivatalban maradt, amikor betegsége miatt nem indult újra az alispáni tisztségért.<sup>141</sup>

Bene és Klauzál között a szeptember 9-i utasítás következtében, a november 10-i országos ülésen történtek miatt komoly konfliktus alakult ki, amit majd csak a következő országos ülésen, december 10-én tártak a publikum elé. Addig azonban tekintsük át mi történt november 10-én. Bene aznap nem szólalt fel, s nem is szavazott, egyedül Klauzál tette azt meg. Az ülés elején a személynök ismertette a resolutio vonatkozó tartalmát, majd előadta az örökválság-ellenes érveket.<sup>142</sup> Zólyom megye követe után, aki csak szavazatát adta le, Klauzál szólalt fel. Leszögezte, hogy a királyi haszonvételek nem képezhetik az örökös megváltás tárgyát, majd pótutasítását követve kijelentette, hogy a kuriális földek mellett az allodiális területek se legyenek az örökválság tárgyai. Azaz elhatárolta a nemesi birtok és a jobbágytelek bírhatását, és csak az utóbbinak a jobbágyok birtokába juttatását támogatta. Ismételten hangsúlyozta, hogy a jobbágytelek tulajdonának megszerzése nem sérti a földesúri tulajdont.

---

<sup>138</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 1305/1834.

<sup>139</sup> KLÖM III. 727.

<sup>140</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 1304/1834.

<sup>141</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 1115/1835.; Kaszap 1835. 4–5.

<sup>142</sup> OJK 1832–36. IX. 174–176.

Beszéde második részében az előlülő észrevételeire reagált, felsorolta az örökváltság melletti ellenzéki érveket.<sup>143</sup> Válaszában a személynök a fiscus és a jelen törvényjavaslat összeférhetetlenségét hangsúlyozta.<sup>144</sup> Klauzál érveit mások is megfogalmazták, Kölcsey mellett a csanádi követ is kijelentette, hogy a kormánynak csak a vagyontalan néptől van félnivalója, míg a kormány iránti bizalom fontosságát többen kiemelték. A legfontosabb jogi érvekkel Deák lépett fel.<sup>145</sup> Klauzál ezen az ülésen az országos határozatra adta le voksát, Bene szemben ült vele, végighallgatta beszédét, de nem tett semmit.<sup>146</sup>

Két megye követe is utalt arra szavazata leadásakor, hogy személyes meggyőződése és utasítása között ellentét van. Torontál megye követe kedvetlenül bár, de kötelességből a királyi választ fogadta el. Nyitra megye második követe egyetértett a szepesi második követ érveivel, de nem szavazhatott vele azonosan, mert „*szent kötelességének tartja utasítását követni*”.<sup>147</sup> Klauzál beszédében nem utalt arra, hogy utasítása számára nem lenne egyértelmű, vagy hogy azzal ellentétesen szavazna. A pótutasítás, amely rögzítette, hogy a királyi választ kell elfogadnia, november 19-én kelt, és azt csak a következő, november 27-i kerületi ülésen történt szavazáskor kellett érvényesítenie. Ugyanis a főrendek visszautasították az alsótábla örökváltságot elfogadó feliratát, ezért újra kellett arról szavazniuk ezen az ülésen. Viták már nem voltak, csak a szavazás tényét rögzítette Kossuth, aki megjegyezte, hogy a november 10-i ülés óta három megye, Baranya, Heves és Csongrád megváltoztatta az utasításait, így az a három voks elveszett. Azaz Csongrád akkor már az örökváltság ellen szavazott. Kossuth a december 1. és 3. közötti ülésekről szóló tudósítása szerint már Krassó megye is megváltoztatta az utasítását, és a királyi választ fogadta el.<sup>148</sup>

Ilyen előjelek után következett az utolsó, december 10-i szavazás, amelyen 25 megye és Horvátország követe 22 ellenében a királyi választ fogadta el.<sup>149</sup> Az ellenzék a vita utolsó perceiben is az örökváltság mellett fejtette ki érveit. Azonban Klauzál és Bene beszédei nem közvetlenül a tárgyról szóltak, hanem utasításaik tartalmát boncolgatták. S. Sándor Pál szerint Klauzál a megváltozott utasítás „pongyola” fogalmazását akarta kihasználni reformnézetei védelmében.<sup>150</sup> Kossuth, mint már említettem, a november 27-i szavazás kapcsán közölte, hogy

---

<sup>143</sup> OJK 1832–36. IX. 178–180.

<sup>144</sup> OJK 1832–36. IX. 180.

<sup>145</sup> OJK 1832–36. IX. 185., 187., 244–245., 192–194.

<sup>146</sup> A követek ülésrendjéről Kossuth tudósított. A Csongrád megyei követek a középső asztalnál kaptak helyet, ahol egy adott megye követei egymással szemben ültek, ellentétben a másik két asztallal, ahol egy megye két követe egymás mellett ült. KLÖM I. 23–24.; Azt, hogy Bene jelen volt ezen az ülésen ő maga jelentette ki december 10-én elhangzott beszédében. OJK 1832–36. IX. 421–422.

<sup>147</sup> OJK 1832–36. IX. 238. (Nyitra); 245. (Torontál)

<sup>148</sup> KLÖM III. 740.; KLÖM IV. 8.; Pajkossy 1996. 1195.

<sup>149</sup> KLÖM IV. 52.

<sup>150</sup> S. Sándor 1948. 103.

Csongrád megyének a november 10-i szavazást követően megváltozott az utasítása, amivel inkább Klauzál eljárását támasztotta alá.<sup>151</sup> Kászonyi Dániel visszaemlékezésében azt írta, hogy „*olyanok is voltak, kik szabadelvű utasításaikkal ellentétben szavaztak és a kiknek követtársaik ellentmondottak, mint Klauzál Gábor Bene Józsefnek Csongrádból*”.<sup>152</sup> Kászonyi szerint az utasítás az örökváltságot fogadta el, és Bene értelmezte másképp azt.

A december 10-i ülésen előbb Bene szólalt fel, aki – miután kinyilvánította szavazatát – kötelességének tartotta, hogy felolvassa az örökváltságra vonatkozó pótutasításait, hogy a jelenlévők eldönthessék: „*vallyon változott e' a' Királyi Válasz kihirdetése után Küldőinek utasítása, vagy sem?*”<sup>153</sup> A kérdésre adandó válasz egyértelmű, de a két csongrádi követ közötti vita kulcsmomentuma az, hogy mikor változott meg az utasításuk. Az instrukció megváltozásáról tudtak a diéta résztvevői, de arról, hogy az mikor történt, nem feltétlenül volt pontos ismeretük. Bene előadta a resolutio utáni – szeptember 9-i keltezésű – első olyan pótutasításuk részleteit, amely a kérdéses pontra vonatkozott. „*Az 5-ik Czikkely 1-ső §-ára nézve a' Királyi Válasz olly módosítással fogadtathatik el, hogy az érintett egyezések soha sem urbarialis, hanem egyedül törvényes per útján (via juris) semmisithessenek meg, a' 2-ik §-ban ezen szavak után: jura nihilominus Curialia, Regalia szerkesztessenek bé ezen szavak: allodialia*”. Azon pontok esetében viszont, ahol nem tett észrevételt a megye, ott az országos határozatot kellett támogatniuk.

Bene úgy érvelt, hogy az allodialia szó hozzáadása módosítás, amiből „*azt gondolta, hogy az utasítás a' javallott Törvény ellenére, a' Királyi Válasz foglatját pártolja*”. Számára sem lehetett teljesen egyértelmű a pótutasítás szövege. Az 5. törvény tervezetének 1. §-a elé írtakat, hogy a királyi választ kell elfogadni, a 2. §-ra is értette. Véleményét megerősítette a megyétől november 19-i keltezéssel érkezett pótutasítás szövege, amely az adott §-ra vonatkozott, és amelyben egyértelműen kijelentették, hogy a királyi választ kell elfogadni. Bene tehát már a szeptember 9-i instrukciót is úgy értelmezte, mint ami elutasítja az örökváltságot, s annak megerősítését látta a novemberi pótutasításban. Beszédének volt egy másik része is, amely nemcsak a jegyzőkönyvben, hanem az *Országgyűlési Tudósításokban* is fennmaradt. A jegyzőkönyv szerint azzal a céllal olvasott fel a pótutasításaikból, hogy a követek „*eredeti tiszta kutfőből*” ismerjék „*a' különböző előadások okait*”. A *Tudósítások* ezt így közölte: „*És mintahogy ama véleményi és szavazati különbözésnek, melly megyéje részéről e tárgyra nézve*

---

<sup>151</sup> KLÖM III. 740.; KLÖM IV. 8.

<sup>152</sup> Kászonyi 1885. 530.

<sup>153</sup> OJK 1832–36. IX. 421.

*itten kimondatott*”, felolvasta utasításait, „*hogy ebből, mint eredeti kútfőből merithessék Csongrád vármegye követei különböző szavazatinak okát*”.<sup>154</sup>

Míg a jegyzőkönyv különböző előadásokról, addig a *Tudósítások* különböző véleményről és szavazatról emlékezik meg. Azonban sem egyikről, sem másikról nem volt szó a rendelkezésünkre álló források szerint, ha az előadásokat és a véleményt az országgyűlésen elhangzott beszédekként értelmezzük. A leirat kihirdetése után három olyan ülés volt, ahol szavaztak az örökváltságról, a szeptember 27-i és a november 27-i kerületi ülések, valamint a november 10-i országos ülés. Amint azt már ismertettem, szeptember 27-én Csongrád az országos határozatra szavazott, de ezen az ülésen Bene József nem volt jelen, mert hazautazott, Klauzál pedig nem mondott beszédet.<sup>155</sup> A november 10-i országos ülésen mindketten jelen voltak, de csak Klauzál szólalt föl, és szavazott az országos határozat mellett, Bene viszont semmit sem tett.<sup>156</sup> A november 27-i kerületi ülésen Csongrád már az örökváltság ellen voksolt.<sup>157</sup> Így a két csongrádi követ konfliktusa nem az országgyűlés nyilvánossága előtt alakulhatott ki, és játszódott le.

Klauzál a szeptember 9-i pótutasítást máshogy értelmezte.<sup>158</sup> A december 10-i ülésen először az alaputasítás vonatkozó részeit ismertette, amely, mint azt már bemutattam, úgy rendelkezett, hogy a jobbágyok terheik örökös megváltása mellett telküket is megválthatják. Ezután a szeptember 9-i pótutasítás bevezető részéből idézett, amely arra vonatkozott, hogy a megye a felirat nagyobb részét továbbra is pártolja, „*nem vélvén czélerányosnak, és megegyeztethetőnek annak tartalmátul* (t. i. az alaputasításnak) *fontos, és a' jobbágyoknak mind eddig czélba tett bóldogításokat foganatosabban eszközölhető okok nélkül eltávoztatni*”. Szerinte a pótutasításban pontosan le van írva, hogy mit kell elfogadniuk, az 5. törvénycikk 2. §-nál csak az „et allodialia” módosítást iktatták be. Biztos volt abban, fejtegette, hogy neki az alsótábla határozatát kell támogatnia, amíg meg nem kapta a november 19-i pótutasítást. Idézte a pótutasításból az 5. törvénycikk 5. §-át, amely az örökváltsági szerződések megvizsgálására vonatkozott, s felvetette, hogy ezek alapján miért hagynák ki az önkéntes örökváltságot a 2. §-ból, ha máshol rendelkeznek annak megvizsgálásáról. „*A 4<sup>ik</sup> nemkülönben az 5<sup>ik</sup> §-ra nézve elfogadtathatik a Királyi Válasz, oly mód, hogy az utóbbinak rendelkezése a fentebbiekhez*

---

<sup>154</sup> KLÖM IV. 24.

<sup>155</sup> Bene hazautazásáról: KLÖM III. 447.; A szeptember 27-i kerületi ülés szavazásáról: KLÖM III. 559.

<sup>156</sup> OJK 1832–36. IX. 178–180.; KLÖM III. 689–690.

<sup>157</sup> KLÖM III. 740.; KLÖM IV. 8.; Pajkossy 1996. 1195.

<sup>158</sup> OJK 1832–36. IX. 440–442.

*képest szintén a' tökéletes és örökös kiváltságot tárgyazó egyezésekre is kiterjesztessen, és ez itt különösen kifejeztessen.*"<sup>159</sup>

Klauzál és Bene szavaiból arra következtethetünk, hogy a pótutasítás nem volt pontos, különösen az „allodialia” betoldás adott okot félreértésre. Klauzál azt is közölte, hogy Bene levélben és szóban is próbálta őt meggyőzni a saját igazáról, de sikertelenül. A megyei közgyűlés is kiemelte az utasítás homályosságát, s nem vonták azért felelősségre, hogy attól eltérően szavazott. Klauzál beszédében arra is kitért, hogy az alsótábla többsége elfogadta azokat az érveket, amelyekkel alátámasztotta a korábbi országos ülésen leadott szavazatát.

Témánk szempontjából fontos a következő, december 1. és 3. között tartott kerületi ülésen elhangzott vita. Az úrbéri kihágásokkal kapcsolatos törvényjavaslatra adott főrendi válasz szerint a tábla megrémült annak tartalmától. Klauzál felszólalásával indult polémia a december 10-i országos ülésen is folytatódott. Beszédében leleplezte, hogy a megyékben megpróbálnak egyes embereket befolyásolni, s azáltal elérni, hogy az ellenzőknek kedvező utasítások szülessenek. Szavait többen cáfolták vagy megerősítették. Szluha Imre, Fejér megye követe szerint a törvényhatóságokat a saját meggyőződésük és nem a főrendek akarata befolyásolja utasításaik elkészítésekor. Péchy Ferenc sem feltételezte azt, hogy az egyes megyék nem fontolják meg utasításaikat. Hasonlóan vélekedett Siskovics is, a baranyai követ. A kialakuló vitában Deák kelt Klauzál védelmére, azzal, hogy ő csak egyes emberekről beszélt. Deák szerint, ha egy nagy tekintélyű ember kísértetet kiált, akkor sokan, anélkül, hogy látnák, elfogadják azt, és nem bizonyosodnak meg annak valóságtartalmáról. Klauzál ezt követően újra felszólalt, hangsúlyozva, hogy ő nem egy egész törvényhatóságot vádolt, hanem csak olyan embereket, akiknek befolyásuk van az utasítások készítésére. Szavait félreértették, mert csak azt kérdezte, hogy van-e a főrendeknek befolyása az instrukciók készítésére, mire választ nem kapott, de „*elég szomorú feleletet ád erre a kérdésre a tapasztalás*”, tette hozzá.<sup>160</sup>

Bizonyosan saját tapasztalatára utalt, hiszen tudta, hogy a következő országos ülésen az örökváltságot nem támogathatja. Felszólalásával tehetetlenségét és felháborodását is kifejezte. Bezerédj István december 4-én Csapó Dánielhez írt levelében olvashatjuk, hogy Klauzál „*staféta által igyekezett*” megváltoztatni pótutasítását, mint tudjuk, sikertelenül.<sup>161</sup> A vitában Péchy és Siskovics hevesen reagált Klauzál szavaira, aki azt állította, hogy adatai vannak a befolyásolásra, azonban további részleteket nem közölt.<sup>162</sup> Siskovics az országgyűlésen

---

<sup>159</sup> Vö. az 1834. szeptember 9-i pótutasítással. MNL OL A 45 a. 1834:1700.

<sup>160</sup> KLÖM IV. 14–16.

<sup>161</sup> Bodnár–Gárdonyi 1918. I. 310.

<sup>162</sup> KLÖM IV. 14–16.

kezdetben az ellenzékkel tartott, majd eltért ellenzéki utasításaitól, amiért a kormány 1839-ben zempléni főispáni helytartói, majd 1841-ben Verőce megye főispáni hivatalával jutalmazta. Péchy is ellentétbe került haladó szellemű utasításával, elvesztette küldői bizalmát, aminek következtében lemondott.<sup>163</sup>

A kialakult vitában hat megye követe vett részt, Klauzál és Deák egymást támogatta, s hozzájuk csatlakozott Somssich Miklós. Velük szemben Péchy, Siskovics és Szluha állt. A hat megye közül Baranya szavazata a december 10-i ülésen változott meg a korábbiakhoz képest, Pest megyéé a november 10-i ülésen, Csongrádé pedig november 27-én. Az utolsó szavazáson mindhárman elfogadták a királyi leiratot. Annak ellenére, hogy Siskovics tagadta a főrendi befolyást, megyéjében az egyértelműen kimutatható volt. Baranyában maga a személynök és Majláth Antal tett lépéseket az utasítás megváltoztatására, utóbbi Répás Lipótot, Siskovics követtségét kereste meg, aki akkor a megyében tartózkodott, a kancellár pedig a helyettes alispánhoz fordult hasonló céllal.<sup>164</sup> Siskovics is tudta már, hogy a következő alkalommal a királyi választ kell támogatniuk. Mivel Siskovics és Somssich Pongrácz személynök rokoni kapcsolatban álltak, kérdéses, hogy nem volt tudomása a megyéjében történetekről.

A főrendi, főispáni befolyás kérdése a december 10-i országos ülésen ismét szóba került. Az ülés kezdetén a személynök elismételte érveit a királyi leirat mellett, majd rögtön Bene szólalt fel, aki a királyi leiratot támogatta.<sup>165</sup> A november 10-i és a november végi, december eleji események ismeretében érdekesebb, hogy miért tartotta Bene olyan fontosnak, hogy mindjárt az ülés elején leadja szavazatát, és megtámadja Klauzált. Azzal, hogy már az ülés elején szavazott, behatárolta Klauzál mozgásterét, aki, ha az utasítással szemben elveti a leiratot, azzal is csak neutralizálta volna a megye szavazatát. Klauzál azonban követte utasítását, és ő is elfogadta a leiratot. Ballagi feljegyezte, hogy ez némi megütközést keltett elvbarátai között, akik azt feltételezték, hogy inkább negligálja megyéje szavazatát, semmint korábbi utasítása ellenére szavazzon.<sup>166</sup>

A jegyzőkönyv nem tartalmazza, de Kossuth feljegyezte, hogy Klauzál az utasítás megváltozását külső befolyással magyarázta.<sup>167</sup> Eljárását azzal védte, hogy az utasítás csak később, november 19-én változott meg, előtte viszont nem volt egyértelmű, ami lehetővé tette számára, hogy az örökváltság mellett foglaljon állást. Beszédében arra is utalt, hogy megyéjét felszólították utasítása megváltoztatására. Az előző kerületi ülésen, miként arról már szó volt,

---

<sup>163</sup> Pálmány 2011. 247., 1079.; Völgyesi 2000. 254–259.

<sup>164</sup> Pajkossy 1996. 1192.

<sup>165</sup> OJK 1832–36. IX. 421–422.

<sup>166</sup> Ballagi 1897. 341.

<sup>167</sup> KLÖM IV. 32–33.

azt mondta, hogy adatai vannak a főrendi befolyásolásról, de konkrét bizonyítékokkal sem akkor, sem később nem állt elő.

A főrendi, főispáni befolyásról korábban kezdődött vita ezen az ülésen még erőteljesebben folytatódott, a beszédek jelentős része foglalkozott vele, s két követ a Klauzál–Bene konfliktust is érintette.<sup>168</sup> A trencsényi Marczibányi Antal szerint a csongrádi követek ügye nem tartozik az országgyűlésre, de biztos volt benne, hogy mindkét követ képes lesz tetteivel elszámolni a megyéje előtt.<sup>169</sup> Török Gábor, aradi követ hasonló helyzetbe került követtársával. Beszédében hangsúlyozta, hogy ha ő az utasítás értelmezésében követtársával ellenkező véleményen lenne, akkor megpróbálná meggyőzni saját igazáról, és ha az nem sikerülne, akkor meggyőzné arról, hogy ne szavazzanak. Ha követtársa mégis szavazna, és nem úgy, ahogy szerinte kellene, akkor inkább semlegesítené megyéje szavazatát. Bene viszont nem tett semmit november 10-én, ezzel arra utalt Török, hogy tulajdonképpen Bene nem teljesítette követi kötelességét.<sup>170</sup>

A megváltozott utasítások és a főispáni befolyás ügyében összesen tizenhét megye kövele szólalt fel.<sup>171</sup> Hét megye, Békés, Trencsén, Zala, Bars, Arad, Csongrád és Sopron küldötte elismerte a kormányzati ráhatást az utasítások megváltoztatásában, míg tizenegy megye, Liptó, Esztergom, Baranya, Szepes, Sáros, Krassó, Árva, Máramaros, Gömör, Pest és Torontál vitatta azt. Deák azt mondta, hogy a praesidialisok kapcsán már egy megye panasszal élt, és ha bizonyítékok lesznek, akkor cselekedni fognak.<sup>172</sup> Lehetséges, hogy Klauzálra utalt, hiszen rajta kívül más követ nem emlegetett bizonyítékokat. A személynök nem értett egyet a követek által felhozott vádakkal, a megyéket függetlennek mondta, amelyek utasításaikat teljes szabadsággal „adják és adhatják”.<sup>173</sup> Szerinte a főispáni befolyás törvényes alapon nyugszik, ők az országgyűlés ideje alatt is megjelenhetnek a megye közgyűlésein. Ez megtörtént Csongrádban is, 1835-ben tisztújítást tartottak Károlyi Lajos elnökletével.<sup>174</sup>

---

<sup>168</sup> A főispáni, főrendi befolyást először nem a december 1. és 3. között tartott kerületi ülésen hozta szóba az ellenzék. Balogh János, Bars megye kövele a november 10-i ülésen beszélt a befolyásolásról, és arról, hogy egyes követeket a kormány megvásárolt. A megjegyzés akkor vitát nem váltott ki, de a befolyásolás köztudomású volt az egész országgyűlés idején. OJK 1832–36. 230–235.; KLÖM III. 701–705.

<sup>169</sup> OJK 1832–36. IX. 425–427.; KLÖM IV. 26–27.

<sup>170</sup> OJK 1832–36. IX. 455.; Az aradi követek konfliktusáról S. Sándor 1948. 104.; Kászonyi 1885. 530.

<sup>171</sup> OJK 1832–36. IX. 419–479. Csepcsányi Tamás, Békés kövele a diéta feloszlását is felvetette (435.) Nagy Pál arról beszélt, hogy ha a befolyásolás az ellenzék érdekében történik, akkor az nem elvetendő, de ha a kormány érdekében, akkor felszólalnak ellene (446.) Siskovics szerint abból nem csinálnak problémát, ha egy megye korábban nem támogatta és most támogatja a váltást, csak az ellenkezőjéből. (464–465.)

<sup>172</sup> OJK 1832–36. IX. 470–472.

<sup>173</sup> OJK 1832–36. IX. 455.

<sup>174</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 1115/1835.

A felszólaló követek között volt olyan, Krassóé és Baranyáé, akiknek utasítása az ülést megelőzően változott meg, de mégsem ismerték el a főispáni befolyást. Az örökváltság támogatói közül Szepes és Sáros követei sem ismerték el a befolyásolást. A kormányzati befolyást elismerők között csak Csongrádnak változott meg az utasítása, a többi megye az örökváltságra szavazhatott.

Az örökváltság kapcsán nemcsak Klauzál és Bene, hanem Sopron követei, Nagy Pál és Niczky József között is nézeteltérés alakult ki. Nagy Pál a november 10-i ülésen a váltság mellett tartott beszédet, majd távollétében a november 27-i ülésen követtársa nem támogatta azt, de nem is szavazott ellene, voksát az országos ülésre tartogatta. Azonban a december 10-i ülésen nem szavazott Nagy Pál ellen, Sopron megye ismételten a váltságot támogatta, utasításukról nincs információnk.<sup>175</sup> Titkosrendőri jelentések szerint az aradi követek, Aczél Antal és Török Gábor között is hasonló konfliktus támadt, mint Klauzálék között. Az értelmetlen utasítást Aczél a királyi válasz mellett, követtársa ellene magyarázta.<sup>176</sup> A köztük lévő ellentét nem befolyásolta szavazataikat, nem semlegesítették egymást, Arad végig az örökváltság mellett voksolt. Hozzájuk hasonlóan vita volt Balogh János és Majthényi László barsi követek, Jakabfalvy András és Ragályi Tamás tornai küldöttek között is. Bars szavazata ugyanúgy alakult, mint Aradé, Torna november 10-én nem szavazott, egy hónap múlva viszont a váltság ellen foglalt állást.

A csongrádi követek szeptember 9-i pótutasításának örökváltságra vonatkozó része pontatlanul lett megfogalmazva, így lehetőséget adott a követeknek, hogy saját felfogásuk szerint magyarázzák azt. A pótutasítás többi része pontosabb volt, de voltak benne olyan pontok, ahol nem rögzítették egyértelműen, hogy mit kell elfogadni.

### 3. 6. Sérelmek: címhasználati vita, Wesselényi és Balogh ügye

Ellentét alakult ki a címhasználati vita kérdésében is a két csongrádi követ között. Beöthy Ödön az 1835. április 13-án tartott kerületi ülésben vetette fel, hogy feliratban kérjék az új uralkodót, hogy ne az I., hanem az V. Ferdinánd címet használja a magyarokkal kapcsolatos hivatalos iratok, pecsétek és minden egyéb hivatali rendelkezés során. Ugyanis észrevették, hogy nem a soron következő V., hanem mint osztrák császár I. számmal jegyezték néhány iratot, amelyet

---

<sup>175</sup> OJK 1832–36. IX. 199–203., 445–450.; KLÖM IV. 52.

<sup>176</sup> S. Sándor 1948. 104.

az alkotmányos függetlenség szempontjából sérelmesnek találtak.<sup>177</sup> Klauzálék április 20-i jelentésükben számoltak be erről a megyének. A jelentés nyomán a május 7-i közgyűlésen egy küldöttséget neveztek ki pótutasítás készítésére, amelynek Dobosy Lajos fizetési táblabíró, Mericzay Antal plébános, Gosztonyi Sándor a Károlyi család uradalmi ügyésze, Szabó László a Mindszenti uradalom ügyésze, Vidovich Mihály levéltárnok, Müller Ignác főszolgabíró, Kiss Dániel alügyész, Babarczy Antal tiszteletbeli aljegyző és Beliczay Pál esküdt voltak a tagjai.<sup>178</sup> A június elsején elkészült pótutasítás vonatkozó részében „a’ Magyar Nemzet függetlensége fentartása tekintetéből is mulhatatlanul szükségesnek” vélte a bizottság az V. Ferdinánd név használatát.<sup>179</sup> Klauzál május elejétől június elejéig nem volt jelen az üléseken. A jelentéseket Bene szövegezte, és egyedül ő nyilvánított véleményt azon a május 30-i országos ülésen, amelyen az uralkodó névnapjára küldendő felirat címzettjéről vitatkoztak, s mivel a főrendekkel többszöri üzenetváltás után sem sikerült megegyezniük, így feliratban nem köszöntötték az uralkodót. Bene azt mondta, hogy ha eddig nem tartották sérelmesnek a címhasználatot, akkor ezután is elfogadhatják azt, ő nem látja az ország függetlenségét ezáltal veszélyeztetve. Ugyanazon a napon, május 30-án még a kerületi ülésben Arad megye követe, Török Gábor kezdeményezte, hogy az uralkodónak küldendő boríték címzettjében is szerepeljen az V. szám.<sup>180</sup>

Bene május 31-én hosszú jelentésben számolt be a megyének a diétán történekről.<sup>181</sup> Azt írta, hogy a megyétől kapott utasítás szerint járt el a május 30-i szavazáson, s kérte a megyét, hogy küldjenek neki pótutasítást, mert a boríték címzettjéről szóló vita hátráltathatja a többi felirat elküldését. A megye csak június elsején adott ki pótutasítást, tehát Bene talán az alaputasításra gondolhatott, az abban foglaltakat vonatkoztathatta valamilyen módon erre az ügyre. Klauzál visszatérése után Bene utazott el, s a továbbiakban nem vett részt ezekben a vitákban.<sup>182</sup>

Klauzál a június 16-i kerületi ülésen a boríték címzettje tárgyában előadta, hogy nehéz helyzetben van, mert távolléte alatt követársa a főrendekkel szavazott. Mégis úgy döntött, hogy „kicsinségekben bárminő is legyen személyes meggyőződése, a megyéje részéről egyszer kimondott véleménnyel ne ellenkezzék; de e tárgyat annyira fontosnak nézi, hogy valameddig

<sup>177</sup> KLÖM IV. 342–345. A vitáról: Horváth 1886. II. 6–9.

<sup>178</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 485/1835.; MNL CsCsVL SzL IV. 3. b. 485/1835.

<sup>179</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. b. 736/1835. A pótutasítás több más tárgyról is rendelkezett.

<sup>180</sup> Klauzál neve az április 20-i követjelentés után majd csak a június 10-iben tűnik fel. MNL CsCsVL SzL IV. 3. b. 485, 960/1835.; OJK 1832–36. X. 404–405.; KLÖM IV. 462. (Bene); KLÖM IV. 457. (Török indítványa)

<sup>181</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. b. 959/1835.

<sup>182</sup> Klauzál június 19. és július 23. között egyedül írta jelentéseit. Ezt követően augusztus 6-án kelt az első jelentés, amelyet együtt írtak. MNL CsCsVL SzL IV. 3. b. 961, 1025, 1026, 1027, 1089, 1090/1835.

*küldői által positive el nem tiltatik, Ferdinánd királyt V-ik névvel fogja tisztelni.*”<sup>183</sup> Ebből arra következtethetünk, hogy a megye június elsejei utasítását még nem olvasta. Ezt megerősíti a július elseji követjelentése, amelyben közölte, hogy az utasítást csak június 20-án vette kézhez, de ha időben meg is kapta volna, az csak a feliratra és nem a boríték címzettjére vonatkozott volna, hiszen Bene május 31-én kelt levele még nem is érkezhetett meg Csongrádba.<sup>184</sup> Klauzál után Aczél Antal aradi követ is hasonlóan nyilatkozott, miszerint követtársa, az indítványt tevő Török Gábor, az ő távollétében szavazott. Aczél azonban nem követte Klauzál példáját, és inkább nem szavazott, csak hogy ne jöjjön ellenkezésbe megyéje korábbi szavazatával. Kossuth az ülés beszámolójának végén rögzítette, hogy kilenc megye, köztük Csongrád is, megváltoztatta voksát a május 30-i szavazáshoz képest, és állt a felirat mellé, azok közül, akik még akkor ellene voltak.<sup>185</sup>

Klauzál június 19-én írt jelentésében beszámolt az elmúlt időszakról, és hogy ő az V. Ferdinánd címzés mellett voksolt.<sup>186</sup> A megye július 2-án tartott közgyűlésén rögzítette a jegyzőkönyvben a jelentést, és azt, hogy a *„jelentésből ujjont megilletődve tapasztalván a’ Karok és Rendek, hogy Követ Urak között a kívánt egy hangú kiejtés egyetértés különböző magyarázatokkal, e’ Megye tekintete és számítható határozott szavazatával meg nem férőleg ismét létre jött – ennek jövőre eltávoztatására egyszersmind a jelentésbeli Tárgyakra tekintve Követ Urakat jelessen a Királyi Czimzet iránt, a’ Méltóságos Elölülő Úr előadásához, ’s a’ szerint a Törvénykönyvben gyakorlott előbbi szokáskénti alkalmaztatáshoz”* utasítják. A pótutasítás tehát a boríték címzettjére utalt, a cím használatáról szóló utasításuk nem változott.<sup>187</sup> A megye rosszallását fejezte ki azért, hogy követei ismételten nem értettek egyet, nyilván még elevenen élt bennük az örökváltság ügyében kialakult konfliktusuk. A július 9-i kerületi ülésen Klauzál még az V. Ferdinánd címzés mellett voksolt, ismét hangsúlyozva a nemzeti függetlenség szempontját. Szavazata és a Kossuth által közölt beszéde alapján arra következtethetünk, hogy ekkor még nem kapta meg a 2-án készült új utasítást.<sup>188</sup> A július 15-i országos ülésen viszont már az új instrukció alapján az előlülő javaslata szerint szavazott, hogy a sorszámot hagyják ki a címből.<sup>189</sup> 1835. szeptember 3-án elegyes ülésben olvasták fel az uralkodó válaszát az V. Ferdinánd név használatának ismételt elutasításáról. Klauzál az országos ülésen kérte, hogy a választ ne olvassák fel újra, mert annak *„egyszeri hallása is a*

<sup>183</sup> KLÖM IV. 496.

<sup>184</sup> KLÖM IV. 496–497.; MNL CsCsVL SzL IV. 3. b. 1025/1835.

<sup>185</sup> KLÖM IV. 497. (Aczél); KLÖM IV. 498. (Kossuth összefoglalása)

<sup>186</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. b. 961/1835.

<sup>187</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 961/1835.

<sup>188</sup> KLÖM IV. 563–564.

<sup>189</sup> OJK 1832–36. XI. 76.; KLÖM IV. 579.

*Karok sziveikben elég szomorú érzést okozott*”. Hiába, mert azt a szokásoknak megfelelően megtették.<sup>190</sup> Ezt követően Klauzál már csak egyszer szólalt fel ebben a tárgybán.<sup>191</sup>

A báró Wesselényi Miklós és Balogh János elleni perek, valamint a szőlásszabadság sérelme tárgyalása idején Bene nem mindig tartózkodott a diétán, ezekhez a kérdésekhez egyszer sem szólt hozzá. Dubraviczky Simon pesti követ az 1835. április 9-i kerületi ülésen utasítása értelmében a perbe fogott Wesselényi felmentését kérte a királytól. Deák taktikusan gondolkodva nem látta időszerűnek a sérelem felvételét, azt akkor szeretne volna megtenni, amikor a per elkezdődik, és nyilvánvaló lesz a szőlásszabadság sérelme.<sup>192</sup> Klauzálék április 11-i követjelentésükben beszámoltak a pesti indítványról és Zala követének kezdeményezéséről, a megye az utóbbit pártolta, hogy várjanak a per kezdetéig az ügy országgyűlési tárgyalásával.<sup>193</sup> Erre 1835. június 16-án került sor Beöthy Ödön bihari követ indítványa nyomán.

Pajkossy Gábor szerint Deák Wesselényi ügyében ezen a napon és augusztus 5-én mondta el legfontosabb beszédeit, amikor is lefektette a szőlásszabadsági sérelem legfontosabb elveit, például azt, hogy megyei közgyűlésen elhangzott beszédért nem lehet hűtlenségi pert kezdeményezni.<sup>194</sup> Klauzál is felszólalt ezen a napon, beszédét azzal kezdte, hogy ha nincs szőlásszabadság, akkor nincs alkotmány sem. Sokan azt mondják, folytatta, hogy a követek csak végrehajtói az általuk képviselt megye akaratának „[...] s otthon van az igazi törvényhozás. Ha ez igaz, s küldőink a szabad szőlást mégsem gyakorolhatják, akkor nemcsak ittlétünk egészen haszontalan, hanem egész alkotmányunk is csak veszedelmes illúzió.”<sup>195</sup> Feltette a kérdést, hogy ha korábban a barsi Tarnóczy Kázmérnak a felsőtáblát bíráló beszédére érkezett dorgáló királyi leiratot sérelmesnek találták, akkor most is hasonlóan fognak-e határozni, mert azt Deák is sérelemnek minősítette 1834 januárjában.<sup>196</sup> Klauzál hivatkozott Deák mostani szavaira, s ő sem tartotta jogszerűnek a közgyűlési beszédért történő perbefogást. A június 22-i országos ülésen megismételte, hogy a megyei közgyűlések tanácskozásai a forrásai az országgyűlési tárgyalásoknak, ezért, ha résztvevői nincsenek biztosítva a kormány önkényétől, akkor az országgyűlési szőlásszabadság is sérülni fog. Ha pedig „Wesselényi Miklósnak csak azért, mert Szathmár Vármegye köz Gyűlésén olly kifejezésekkel adta elő

---

<sup>190</sup> OJK 1832–36. XI. 398.; Kossuth által lejegyzett szöveg: „*elég szomorú érzést okozott egyszeri hallásuk, s éppen nem vágnak a RR még egyszer hallani*”. KLÖM V. 30.

<sup>191</sup> OJK 1832–36. XI. 461–462. (1835. szeptember 16.)

<sup>192</sup> KLÖM IV. 326., 328–329.; Horváth 1886. II. 9–14.; Pajkossy 2004. 28.

<sup>193</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. b. 484, 736/1835.

<sup>194</sup> Pajkossy 2004. 28.; Deák június 16-i beszéde: KLÖM IV. 504–508.

<sup>195</sup> KLÖM IV. 515–516.

<sup>196</sup> Pajkossy 2004. 27.

véleményét, melyek által Törvényeink meg nem sértésével legkevesebbé sem dicsekedhetők Kormány magát megsértetnek lenni vélte”, elnéznék-e perbe fogását anélkül, hogy a szólásszabadság elleni sérelem orvoslása végett feliratot ne fogalmaznának meg az uralkodóhoz.<sup>197</sup>

A csongrádi követ a július 20-i kerületi ülésen maga is kifejtette az ellenzék és Deák által többször hangoztatott érvet, hogy a kormány és az uralkodó nem azonos, ezért az előbbit lehet bírálni. Törvényekkel támasztotta alá, hogy az országgyűlés mindig megkülönböztette az uralkodó személyét és a kormányt, vagyis nem azonos a regimen és a gubernium szavak jelentése, míg az előbbi országlást jelent, az utóbbi kormányzást, amit az uralkodó nem egyedül gyakorol.<sup>198</sup> Deákkal együtt közösen cáfolták a főrendi üzenetnek azt a pontját is, hogy a király „főbb belátásához képest” jogot tulajdonít az általa vélt törvénytelenység megbosszulására.<sup>199</sup>

Klauzál az 1835. július elsejei követjelentésében számolt be Balogh János barsi követ esetéről.<sup>200</sup> Eszerint „*a leg nagyobb aggodalommal tölté el mindenkinek szivét az Ország Gyűlési tanátskozások alatti szólás szabadságát biztosító törvényeknek leg újabban történt e következő tetemes megsértése*”. Beszámolt a június 22-i országos ülésen történekről, s mivel az országgyűlési napló még nem volt kinyomtatva, ezért saját szavaival írta le Balogh beszédét. „[...] ő (t. i. Balogh – S. T.) báró Wesselényi Miklósnak a Szathmári Gyűlésen mondott beszédét, melyet olvasott, hivatásos per alá tartozónak nem véli, azt nem kárhoztatja, helyben hagyja, sőt talán nem vétene ha ezt magáévá tenné is, mert azt hiszi, hogy 'a ki tsak egy varró, vagy kötőtűt emel is 'a Status ellen, meg érdemli a leg szigorúbb büntetést, de Gyűlési nyilván tanátskozás közben mondott szó notae pernek tárgya nem lehet.’”<sup>201</sup> Balogh ezen felszólalásáért – folytatja Klauzál a beszámolót – mindjárt másnap a Királyi Tábla előtt hűtlenségi perbe lett fogva.

Csongrád megye július 21-én adott ki pótutasítást Wesselényi és Balogh ügyében. A megye a nádori közbenjárást pártolta, bízva abban, hogy így megszüntetik ellenük az eljárást, viszont a felírást nem támogatták. Követeiket arra kérték, hogy a jövőbeli hasonló esetek

<sup>197</sup> OJK 1832–36. X. 467–468.; KLÖM IV. 523.

<sup>198</sup> KLÖM IV. 592–593 (Klauzál); KLÖM IV. 591–592. (Deák); Az ülés vitáiról bővebben: Trócsányi 1965. 365.

<sup>199</sup> KLÖM IV. 596.

<sup>200</sup> MNL CsCsVL IV. 3. b. 1025/1835.

<sup>201</sup> A beszéd Klauzál által felidézett része a jegyzőkönyvben: „Ezen elvből indulva szabadon nyilatkoztatja, hogy B. Vesselényinek Szathmár Vármegye köz Gyűlésében az urbér V-ik Törv. Cz. 2-dik szakasza érdemében tartott beszédjét, melynek foglalata úgyis mindenkinél a' Ts. KK. és RR. közül tudva van, nem csak nem kárhoztatja, de azt helyben hagyja, és talán nem is vétene, ha azt magáévá tenné; továbbá azt tartja hogy valamint az, a' ki egy alkotmányos Országban a' Státus ellen habár csak egy varró, vagy kötő tűt is fel emel, szigorú büntetést érdemel, úgy a' szabadon szóló avagy a' Kormány hibáit bár élénkebben is fejtegető soha semmiféle fenyegető alá nem vonathatik.” OJK 1832–36. X. 463. Vö. KLÖM IV. 519–520.

elkerülésére kezdeményezzenek egy a szólásszabadságot részletesen szabályozó törvényt.<sup>202</sup> Klauzál az utasításnak megfelelően voksolt a július 31-i kerületi ülésen.<sup>203</sup> A nádori közbenjárás többséget kapott ugyan, de a nádor nem vállalta magára a feladatot, a javaslat egyébként sem tetszett Deáknak.<sup>204</sup> A nádor és a főrendek elutasító válaszát augusztus 8-án olvasták fel a kerületi ülésben. A csongrádi követek akkor nem voksoltak, mert nem volt újabb utasításuk, de még aznapi jelentésükben kértek instrukciót arra, hogy elfogadhassák a felírást. Az augusztus 24-én, a főispáni helytartó, gróf Károlyi Lajos jelenlétében megfogalmazott pótutasítás szerint „a kérdésben forgó két per indításában nyilván sérelmet követelni nem kívánnak”, csak aggodalmukat fejezték ki, és újra arra kérték követeiket, hogy kezdeményezzenek egy törvényt a szólásszabadság ügyében, valamint sürgessék a perek megszüntetését.<sup>205</sup> Klauzálék az 1835. november 6-i kerületi ülésen az excerpták felsorolásakor nyilvánították ki a megye kérését, hogy alkossanak olyan törvényt, amely a szólásszabadságot biztosítja.<sup>206</sup>

A szólásszabadság sérelmének ügyéhez tartozott a békési is, amelyet Csepcsányi Tamás békési követ indítványozott az 1835. szeptember 14-i kerületi ülésen. Annak felterjesztéséről egyértelműen döntöttek, noha az Árva megyei követ ellenezte azt.<sup>207</sup> Klauzálék szeptember 23-i követjelentésükben számoltak be erről a megyének, amely az október 5-i közgyűlésen hozott határozatával támogatta a békésiek sérelmi ügyét. Az akkor adott instrukcióból az is kiderül, hogy Békés megye augusztus 12-én kelt levelében kérte a támogatásukat.<sup>208</sup> Az október 31-i kerületi ülésen felolvasott főrendi válasz határozottan elutasította a békésiek sérelmét, körlevelüket lázítónak, ócsárlónak és gyűlöletesnek minősítette. A válasz felolvasása után elsőként Szombathelyi Antal az érintett törvényhatóság követe szólalt fel, „szégyentől elborítva” határozottan cáfolta a főrendek vádjait.<sup>209</sup> Ezt követően Deák, Beöthy, Balogh, Bezerédj István és Nagy Pál is heves beszédet mondott a békésiek védelmében. Klauzál is csatlakozott hozzájuk, szerinte annál több rosszat mondani sem lehetne egy megyéről, mint

---

<sup>202</sup> „mivel a szollás szabadsága eránt most elő fordult aggodalmat jövendőre is elkerülni szükséges [...] leg inkább azzal eszközölthetik, ha haladék nélkül oly új Törvény alkottatik, melly semmi túlsági magyarázatnak helyt nem adván, a' szollás szabadságnak törvényes korlátját minden részben nyilván ki fejezi.” MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 1026/1835.

<sup>203</sup> KLÖM IV. 620.

<sup>204</sup> Pajkossy 2004. 28. A javaslat Nagy Páltól származott.

<sup>205</sup> A pótutasítás: MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 1091/1835.; Jelentés: MNL CsCsVL SzL IV. 3. b. 1091/1835.

<sup>206</sup> KLÖM V. 211.; Az excerpták azok a tárgyak, amelyeket a rendek még az országgyűlés vége előtt meg kívántak tárgyalni. KLÖM V. 74.

<sup>207</sup> Békés megye 1835. február 3-án körlevélben fordult a megyékhez, amelyben kifejezte fájdalma azért, hogy a parasztság érdekét előmozdító törvényjavaslatok megbuktak, a levélben a kormányt is bírálta. A király megdorgálta a megyét, és királyi biztosi vizsgálatot indított. KLÖM IV. 378.; A körlevél: KLÖM V. 67–69.; A vizsgálatról: Völgyesi 1999. 30–42.; Csepcsányi indítványa: KLÖM V. 57–60.

<sup>208</sup> Követjelentés: MNL CsCsVL SzL IV. 3. b. 1372/1835.; Követutasítás: MNL CsCsVL SzL IV. 3. b. 1457/1835.; Békés megye levele: MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 1264/1835.; A békésiek leveléről: Völgyesi 1999. 38.

<sup>209</sup> KLÖM V. 174–177.

amennyit a főrendek gyalázatos vádjai tartalmaztak. Kemény szavakkal bírálta a főrendeket, mert amikor haladásról, fejlődésről van szó, mindig anarchiát kiáltanak, de ha azt akarják, hogy „minden csak nekik virágozzanak”, akkor azt törvényesnek minősítik.<sup>210</sup> Nem akart hosszabb beszédet tartani, mert csak elöntené a keserűség, és csak gorombasággal válaszolna a gorombaságokra, de ismételten támogatásáról biztosította a békésieket. A szólásszabadsággal foglalkozó utolsó vitákban is felszólalt, amikor az országgyűlés végén, az 1836. április 30-i kerületi ülésen ismét a felirat mellett döntöttek. Ekkor már elkeseredésének adott hangot amiatt, hogy a főrendek nem fogadják el a felirataikat, de szavait azzal zárta, hogy a keserűség csak az állhatatosságukat fogja növelni, és az igazság győzni fog.<sup>211</sup>

Nemcsak Wesselényi és Balogh ügyében merült fel a szólásszabadság kérdése. Klauzál Tarnóczy Kázmér barsi követ 1833. december 5-i beszédét követő dorgáló királyi leirat kapcsán is kiállt a szólásszabadság védelmében, bár az ominózus ülést követő jelentésében nem számolt be az esetről a megyének. Talán nem tartotta olyan fontosnak, de a folytatásról, a királyi leirat „fájdalmas” mivoltáról már tájékoztatta őket, és az ügy 1834. májusi végkifejletéről is.<sup>212</sup>

### 3. 7. Az adómegajánlás

A megye alaputasításában az adó megajánlásával kapcsolatban az szerepelt, hogy addig amíg az állandó katonaság létszámát nem csökkentik, az adó nem lehet több annál, mint amennyit az előző országgyűlésen rögzítettek.<sup>213</sup> 1836. február 27-én kezdték el a kerületi üléseken tárgyalni az adót, s már az első ülésen felmerült a kérdés, hogy milyen időtartamra ajánlják azt meg, határozzanak-e meg egy konkrét határidőt. Akkor 43 megye 7 ellenében szavazott a határnap megjelölésére. Klauzál sem volt hajlandó 3.800.000. pengő forintnál nagyobb összeget megajánlani, csatlakozva ahhoz a 35 megyéhez, 11 ellenében, amelyek elfogadták, hogy ne az 1830-as összeget, hanem a kolera és más körülmények miatt csökkentettet ajánlják meg.<sup>214</sup> A március 4-én készült követjelentésében részletesen beszámolt a tárgyalásokról, hogy az adót milyen időtartamra ajánlanák meg, leírta az ügyben keletkezett javaslatokat, és közölte, hogy ő a határnap kijelölését támogatta.

---

<sup>210</sup> KLÖM V. 177–184., 184–185 (Klauzál)

<sup>211</sup> KLÖM V. 680.

<sup>212</sup> OJK 1832–36. VI. 37–38., 63.; OJK 1832–36. VIII. 42–43.; MNL CsCsVL SzL IV. 3. b. 32, 34, 506/1834.

<sup>213</sup> MNL OL N 119 4. fasc. No. 297. Az utasítás 18. pontja.

<sup>214</sup> KLÖM V. 515. (Klauzál); Az első ülésnapról bővebben: KLÖM V. 509–516.; Az ülésről készült március 4-i jelentése: MNL CsCsVL SzL IV. 3. b. 374/1836.

Bene a tárgyalások megkezdésekor nem volt jelen a diétán, majd csak az április elsejére keltezett követjelentésben működött közre.<sup>215</sup> Az uralkodó válaszában több adót kért. Klauzál március 21-én ezt azzal utasította vissza, a kormányt is „provokálva”, hogy nem lenne szükség több adóra, ha a katonaságot csak arra használnák, amit a törvény előír. Utalt a lengyelekre, s a törvények betartását kérte, hiszen meggyőződése szerint a *„törvény oltalmában élő szabad nemzetek szeretete erősebb támasza a királyok szívének, mint száz meg százezer bayonett.”*<sup>216</sup> Három nappal később az országos ülésen hosszabb beszédet mondott, amelyben először reagált arra, hogy az ülésen több megyének a követei is egymással ellentétesen szavaztak, s ezzel semlegesítették megyéjük voksát. Figyelmeztette követársait, hogy eljárásukkal egyrészt küldöiknek felelnek, másrészt saját lelkiismeretüknek. Ő maga megerősítette, hogy alaputasítása szerint voksolt, ami különösen fontos lesz a tervezettel kapcsolatos későbbi történések fényében. Kossuth feljegyzése alapján először fordult elő az adómegajánlás tárgyalása közben, hogy egyes követek elidálták megyéik szavazatát.<sup>217</sup> Végül az adó ügyében *„temérdek vitatás, több rendbéli szavazás és számtalan elisiok után”* a rendek elálltak a kitűzött határidő megjelölésétől, de ragaszkodtak ahhoz, hogy csak három évre, a következő diétáig ajánlják meg az adót. Amennyiben akkor az uralkodó nem hívja össze az országgyűlést, azt követően nem szedhetik azt be.<sup>218</sup>

Az április 5-i kerületi ülésen vitatták meg a legújabb királyi választ, amely elutasította, hogy 1839. január 9-ig ajánlják meg az adót. Így felmerült a kérdés, hogy ragaszkodjanak-e továbbra is pontos határidő, határnap kitűzéséhez. A királyi válaszban az uralkodó ígéretet tett a következő diéta összehívására, de az nem nyugtatta meg a jelenlévők többségét. Végül elvetették a határnap megjelölését, összesen 20 megye és a Hajdú kerület szavazott mellette, ellenben 18 megye, Horvátország, a Jászkun Kerület és az egyházi rend a határnap ellen volt. A voksolás során, ami majd később is előfordul, több megye követei is elidálták egymás szavazatát. Ezen a napon összesen hét megye járt el így, köztük Csongrád is. Többen felolvasták az utasításaikat, és annak magyarázatával támasztották alá szavazatukat, mások csak egyszerűen egymás ellen voksoltak. Így járt el Klauzál és Bene is, előbbi a határnap mellett,

---

<sup>215</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. b. 379/1836.

<sup>216</sup> KLÖM V. 574.

<sup>217</sup> OJK 1832–36. XIV. 115–117.; Az ellentmondó voksok a következő megyéktől származtak: Arad, Baranya, Zólyom, Tolna és Verőce. KLÖM V. 575–576.

<sup>218</sup> KLÖM V. 608.

utóbbi ellene szavazott.<sup>219</sup> Április 14-én kelt jelentésükben azonban nem tettek erről említést, így nem tudjuk, hogy miután tudomást szereztek róla, miként reagáltak rá a megyében.<sup>220</sup>

Az ülés végén a rendek megegyeztek abban, hogy a „*non ultra*” kifejezést beillesztik a törvénytervezetbe, majd annak értelméről a másnapi kerületi ülésen vitába bocsátkoztak. Amíg Petrovay István (Ung), Szluha Imre (Fejér), Pfanschmidt Ede (Szepes), Andrassy György (Torna), Torkos Mihály (Moson) és Noszlopy Ignác (Veszprém) a kifejezésen a következő országgyűlést értette, addig az ellenzékiek, Borsiczky István (Trencsén), Bezerédj István (Tolna), Tarnóczy Kázmér (Bars), Deák, Szombathelyi Antal (Békés), Klauzál és Nagy Pál (Sopron) annak 3 évre szóló jelentést tulajdonítottak. A szavazás során ismét többen elidálták követtársukat, például Bernáth Zsigmond (Ung), Piller László (Sáros), Jakabfalvay András (Torna), Kajdacsy Ferenc (Moson) és Hegedűs Pál (Verőce). A csongrádi követek most nem ezt tették, igazán azt sem tudjuk, hogy hogyan szavaztak, de feltehetően a három év mellett. A voksolás eredményeképpen 33 megye és a kerületek a három évre szavazott, 11 megye és az egyházi rend viszont ellene.<sup>221</sup> Az egyes megyék követei közötti feszültség később sem csökkent, az április 11-i országos ülésen is többen megsemmisítették követtársuk voksát, Klauzálék ekkor nem szavaztak, vagy az nem került feljegyzésre a jegyzőkönyvben.<sup>222</sup>

### 3. 8. Jogügy

Klauzál a jogi ügyek tárgyalásakor hat esetben élt indítvánnyal, valamint a rendszeres bizottsági munkák megyei véleményezése során az ezzel foglalkozó bizottság tagja volt, ezért külön érdemes ezt a kérdéskört áttekinteni. Völgyesi Orsolya rámutatott, hogy a megyei véleményezések megalkotóinak célja az igazságszolgáltatás egyszerűsítése és felgyorsítása, valamint a bírói intézmények illetékességének meghatározása volt.<sup>223</sup> Klauzál az 1833. december 20-án kezdődő, a törvényszékek rendezéséről szóló vitában kifejtette, hogy mivel megyéje pártolja a politikai adminisztráció és az igazságszolgáltatás (*politicum* és *juridicum*)

<sup>219</sup> A csongrádi voks: KLÖM V. 617.; A hét elidáló megye: Sáros, Torna, Csanád, Vas, Liptó, Baranya és Csongrád. Az aradi követek is ellenkező véleményen voltak, de ők nem szavaztak. Ung és Pozsony kétesen voksolt. KLÖM V. 608–618.; Csongrádnak ekkor még nem volt pótutasítása, de az alaputasítás szerint Klauzál voksolt helyesen. MNL OL N 119 4. fasc. No. 297. Az utasítás 18. pontja.

<sup>220</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. b. 511/1836. A követi végjelentés szövege nincs meg, amiből esetleg kiderülhetne, hogy reagáltak-e erre a csongrádiak. Azon a közgyűlésen, amelyen ezzel foglalkoztak csak Károlyi Lajos beszédét rögzítették a jegyzőkönyvben. MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 806/1836.

<sup>221</sup> KLÖM V. 618–620.

<sup>222</sup> Ekkor Torna, Baranya, Liptó, Sáros, Verőce és Vas semlegesítette a szavazatokat. OJK 1832–36. XIV. 167–194.; KLÖM V. 622.

<sup>223</sup> Völgyesi 2013. 157.

elválasztását – amelyet a rendszeres bizottsági munkák jogi véleményezése kapcsán már kiemeltem –, ezért támogatja az ún. pedaneus bíróságok megszűnését. Az a megye alsófokú bírósága volt, ahol kisebb ügyekben a szolgabíró vagy az alispán hozhatott ítéletet időtől és helytől függetlenül.<sup>224</sup> Azt megelőzően hozzászólt a városi törvényszék bíró tagjainak választásához, valamint a nemeseknek a városi bíróság hatáskörébe tartozó ügyeihez is.<sup>225</sup> Közvetlenül érinthette a táblabírók választásának kérdése, amit a vármegyei törvényszékekről szóló, a bírák választásának módját és számát meghatározó törvénytervezet 3. §-a tartalmazott. A tervezetet a december 23-i kerületi ülésen kezdték el tárgyalni, és még 30–31-én is arról vitatkoztak. A tervezet szerint a négy táblabírót a megyei közgyűlésen, restauráció alkalmával választanák meg a főispán jelöltjei közül, akiknek erényesnek, törvénytudónak és birtokosnak kell lenniük.<sup>226</sup>

A tervezet minden pontjával kapcsolatban voltak hozzászólások, így a táblabírók számáról, annak országgyűlési vagy megyei hatáskörben történő meghatározásáról, a választás módjáról, a hivatal időtartamáról, hogy örökös legyen-e, és csak kötelezettségszegés esetén lehessen elmozdítani és szankcionálni, vagy időnként válasszák őket a restaurációkon. De hangzottak el felvetések a főispáni kandidációra, valamint a táblabírók személyes tulajdonságaira nézve is, különösképpen a tudásukra és birtokképességükre vonatkozóan.<sup>227</sup> Csongrád megye a táblabírók számát 8-ban kívánta megállapítani, többek között Vas, Zala, Csanád, Békés megyékkel együtt, de a többség négyben határozta meg azok számát. A *Tudósítások* szerint a főispáni jelölés megszavazásakor Csongrád nem volt jelen. A viták során az is felmerült, hogy a kandidáció kérdésével ne itt, hanem a „publico politicum” tárgyalásakor foglalkozzanak, azonban a többség arra hajlott, hogy azt is ebben a tervezetben rögzítsék. A voksoláson Csongrád ismételten nem nyilvánította ki véleményét, az nem derült ki, hogy nem voltak jelen, vagy csak nem voksoltak.<sup>228</sup>

Klauzál 1834. január 2-án szólalt fel először ebben az ügyben, amikor az volt a kérdés, hogy szükséges-e ennek a §-nak a véglegesítése előtt a következőt, a 4. §-t is megtárgyalni, amely a tiszteletbeli táblabírókról intézkedett. Klauzál úgy látta, hogy nem kell külön szabályt alkotni a táblabírók jelöléséről, hiszen sem az alispánok, sem a szolgabírók főispáni jelölésével nem foglalkoznak. Inkább arra intette követőit, hogy gondolkodjanak tovább a főispáni

---

<sup>224</sup> KLÖM II. 496.; KLÖM II. 505–506. (Klauzál); Az ülésekről írt jelentésük: MNL CsCsVL SzL IV. 3. b. 33/1834. A csongrádi vélemény kapcsán: Völgyesi 2002. 144.

<sup>225</sup> KLÖM II. 477., 488. (1833. december 12-i és 1833. december 17-i kerületi ülések)

<sup>226</sup> KLÖM II. 509.

<sup>227</sup> KLÖM II. 507–511. (december 23.), 513–517. (december 30.), 518–526. (december 31.)

<sup>228</sup> A táblabírók száma: KLÖM II. 517.; A főispáni jelölésre és annak helyére: KLÖM II. 519., 526.

önkéntes korlátozásáról, habár, mint megjegyezte „*megyémbe a főispányok soha semmi önként nem gyakoroltak*”. Ez a véleménye, ha nem is a tisztújításokra, de az utasításokra vonatkozóan hamarosan megváltozott.<sup>229</sup> Egyértelműen elutasította azt a felvetést, hogy fizetési táblabíró csak az lehessen, akit korábban tiszteletbelivé választottak meg. Végül a többséggel együtt beleegyezett abba, hogy előbb a tiszteletbeli táblabírókról döntsenek, így tett akkor is, amikor ellenezte, hogy a főispánok kandidálják a tiszteletbeli táblabírókat. Kisebbségben maradt viszont, Zalával, Somoggal és Tolnával együtt, amikor a rendek úgy döntöttek, hogy közgyűlésen és ne restauráción válasszák meg ezeket a tisztviselőket.<sup>230</sup> Kerületi ülésben majd csak január 13-án tárgyaltak erről újra, de akkor Kossuth nem közölte a csongrádi voksot.<sup>231</sup>

A tervezetet 1834. április 23-án vették elő az országos ülésben, ahol Klauzál a főispáni jelölés mellett szólalt fel, elfogadta a kerületi tervezetben szereplő javaslatot, hogy minden helyre 6 jelöltet lehessen állítani, amelyből hármat a főispán jelölhet, hármat pedig előzetes konferencián a többség választhat ki. Ez szerint biztosítja a főispánnak és a megyebeli nemességnek is a kijelölési jogát. Továbbra is kitartott amellett, hogy ne örökösen válasszák meg a táblabírókat, hanem időről időre, azaz tisztújításon. Csongrádban elegendőnek tartott négy táblabíró, számukat nyolcban akarta maximálni. Az ülés végén a személynök a kerületi javaslatot nyilvánította elfogadottnak.<sup>232</sup> Érdekes, hogy Klauzál fizetési táblabíróként nem vetette bele magát túlságosan a tárgy felett folytatott vitákba, és saját indítvánnyal sem élt.

Kisebb jelentőségű tárgyakban tett azonban indítványokat, az 1834. január 22-i kerületi ülésen azt javasolta, hogy a nemességigazolási perekben a Királyi Tábla legyen a társországok törvényszékeinek fellebbviteli fóruma. Kossuth szerint ezt már a két nappal korábbi határozat eldöntötte, Péchy Ferenc pesti követ azonban vitába szállt Klauzállal, mert szerint törvényszék senkit sem nemesíthet, így nem lehet fellebbviteli fórum a Királyi Tábla sem. Klauzál a szegény nemesekre hivatkozott, hogy szolgáltatassanak igazságot a magát igazolni akaró nemesnek. Ezzel a javaslatával nem foglalkoztak érdemben.<sup>233</sup>

A tárnokszék rendezésével kapcsolatban két indítvánnyal is élt az 1834. január 24-i, illetve a 25-i üléseken. Elsőként a tárnokszéki ülnökök kiválasztásának módjára tett javaslatot, miszerint előbb a városok javasoljanak ülnököket, majd a tárnokszék abból válasszon és javasoljon a királynak megfelelő személyeket. A többség viszont nagyobb viták nélkül Prónay

<sup>229</sup> KLÖM II. 527. Lásd az örökváltságról szóló fejezetrészt.

<sup>230</sup> KLÖM II. 529.

<sup>231</sup> KLÖM II. 548–552. A tervezet ekkor megalkotott szövege: KLÖM II. 551.; Az ülésekről készült jelentésük: MNL CsCsVL IV. 3. b. 100/1834.

<sup>232</sup> OJK 1832–36. VII. 216., 224. Vö. KLÖM III. 86–94.

<sup>233</sup> KLÖM II. 581.

János nógrádi követ javaslatát fogadta el, amely szerint minden város jelölt volna ülnököket, hogy a király közülük választhasson. Klauzál javaslatát csak Veszprém, Fejér, Moson és Ung támogatta.<sup>234</sup> Másnap a tárnokszéki jegyző választása került napirendre, amely során „*némelly szóváltások*” történtek.<sup>235</sup> A vita a jelölt személyi kvalitásairól és megválasztásának módjáról folyt. Vághy Ferenc Sopron város követe arra hívta fel a figyelmet, hogy ne bízzák a választást a tárnokra, mert ő neki lekötöztetett személyt fog választani. Klauzál, hogy ezt megakadályozza, azt indítványozta, hogy a jegyzőket a tárnokszék jelölje, és a tárnokmester közülük válasszon. Nagy Pál így is fogalmazta meg a tervezetet, amelyet közfelkiáltással jóvá is hagytak.

Klauzál Sopron város követével sikeres indítványt tett a vásári bíróságokról az 1834. május 2-i országos ülésen. A kerületi ülésen elfogadott tervezet csak azoknak a városoknak engedélyezte vásári bíróságok létesítését, ahol nagyobb vásárokat tartottak. Már akkor felvetődött, hogy ezt a megkülönböztetést hagyják ki a törvény szövegéből.<sup>236</sup> Az országos ülésen előbb Vághy soproni követ tett indítványt arra, hogy vásári bíróságok ne csak azokban a városokban létesüljenek, amelyek országos vásárt tartanak, hanem ott is, ahol hetivásárok vannak, hiszen azok is lehetnek olyan jelentőségűek, mint egy-egy országos vásár, vagyis azt szerette volna, ha ezt a jogot minden városra kiterjesztik. Klauzál egyértelmű törvényt kívánt alkotni, ezért ismét felvetette, amivel már a kerületben is foglalkoztak, hogy ne különböztessék meg a vásárokat. A felszólalók többsége, Turóc, Bereg, Gömör és Horvátország követének kivételével, Klauzál felvetését és a soproni követ indítványát támogatta, amelyeket aztán el is fogadtak.<sup>237</sup>

Hasonlóan sikeres volt az az indítványa is, amelyet az 1834. május 21-i országos ülésen az ügyvédi hivatal elnyerésének feltételeit tárgyaló tervezethez fűzött hozzá. Egyrészt javasolta, hogy az ügyvédi censura, azaz a vizsga nyilvános legyen, másrészt, hogy a Királyi Tábla tagjaiból álló bizottság döntsön arról, hogy alkalmas-e az ügyészi vizsgát abszolváló az Ügyészi Karba való belépésre. Indítványát Csanád, Vas, Borsod, Sopron és Tolna támogatása után közfelkiáltással elfogadták.<sup>238</sup> Nem fogadták viszont el másik indítványát, amely az ellenféllel szövetkező, vagy hamis okleveleket koholó ügyvédek megbüntetését kezdeményezte. A vizsgálatot a tisztí ügyészre bízta volna, s kitért a büntetés megfelelő nagyságára és súlyára is.

---

<sup>234</sup> KLÖM II. 590–591.

<sup>235</sup> KLÖM II. 593. A tárnokszékkel kapcsolatos beszámolójuk: MNL CsCsVL SzL IV. 3. b. 101/1834.

<sup>236</sup> KLÖM II. 688. Az 1834. február 25–26-i ülésen felvetett indítvány kezdeményezőjét nem nevezte meg Kossuth.

<sup>237</sup> OJK 1832–36. VII. 405–418.; KLÖM III. 119.

<sup>238</sup> OJK 1832–36. VIII. 165.; KLÖM III. 165.

A többség megmaradt a felolvasott tervezetnél, Klauzál csak a csanádi, borsodi és pesti követ támogatta.<sup>239</sup>

### 3. 9. Összefoglalás: kisebb felszólalások és a követek viszonya

Klauzál betegség miatt feltehetően nem volt jelen az 1833. február 21–22-i országos üléseken, amikor a vallási törvénytervezetről, s azon belül a 6 heti oktatásról szólt a vita. A római katolikus vallású Beöthy Ödön az 1833. január 9-i kerületi ülésen terjesztette elő a vallási sérelmeket. A rendek küldöttséget hoztak létre a vallási sérelmek és kívánatok összeállítására, amelyeket Siskovics József terjesztett elő február elején. Az üzenet tartalmazta többek között a reverzálisok és a hatheti oktatás eltörlését, valamint hogy vegyes házasság felbontása után a protestáns fél újból megházasodhasson.<sup>240</sup> Az áttérés feltételeként meghatározott hatheti oktatásról Beöthy Ödön bihari követ és Tagen János nagyváradai prépost között botrányos szóváltás alakult ki. Beöthy egy idős ember példájával cáfolta Lonovics József azon állítását, hogy a római katolikus egyház a hatheti oktatás után nem alkalmaz kényszert. Ugyanis az idős embert a szándékosan elhúzott oktatással megakadályozták az áttérésben, ezért amikor meghalt, a bihari alispánnak kellett intézkednie. Tagen meghazudtolta Beöthyt, a kialakult helyzet miatt a személynök az ülés feloszlatása mellett döntött, majd ügyészi vizsgálat indult Tagen ellen.<sup>241</sup>

A csongrádiak február 25-i követjelentésükben tájékoztatták a megyét, de abban nem nevezték meg konkrétan a résztvevőket, csak titulusukkal hivatkoztak rájuk. Beöthy felszólalását „*indulatot hevítő érzélgéssel*” jellemezték, míg Tagen cáfoló nyilatkozatáról azt írták, hogy a „*tagadás természetesen az Ország Gyűlés figyelmét fel indította, és valóságos zajgás követte*”.<sup>242</sup> A február 25-i ülésen Bene több konzervatív érzelmű követtel, Aczél Antallal, Andrassy Józseffel, Marich István Dáviddal és Torkos Mihállyal együtt törvénytelennek és igazságtalannak tartotta az actio alá vett Tagen kitiltását az ülésekről. Bene óvást is tett emiatt, követtársa nevében is, aki azonban nem volt jelen.<sup>243</sup> A követjelentés nyilvánvalóan Bene szemszögéből készült, hiszen Klauzál nem volt ott, de maga a szöveg többesszámban íródott, és mindketten aláírták azt. Nem ismerjük Klauzál véleményét, így azt

---

<sup>239</sup> OJK 1832–36. VIII. 194–195.

<sup>240</sup> KLÖM I. 86–90., 146–152.

<sup>241</sup> OJK 1832–36. I. 187–189., 190–191.; KLÖM I. 175–180., 196–201.; Bárány 2024. 46–50. Lonovics József az egri káptalan követeként vett részt a diétán, ahol a vallási sérelmek ügyében a katolikus egyház egyik vezérszónoka volt. Hivatalából fakadó konzervativizmusa mellett beszédeiben a változásokra is nyitottnak mutatkozott.

<sup>242</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. b. 104/1833.

<sup>243</sup> Bene felszólalásában megemlítette, hogy követtársa beteg. OJK 1832–36. I. 218–219.; KLÖM I. 205.

sem, hogy Bene joggal hivatkozott-e rá, vagy csak a nyomaték kedvéért említette meg nevét. A megye, „*mint törvényben gyökerezett tett*”-et helybenhagyta Bene felszólalását.<sup>244</sup>

A Tagen ügy kezelése Mérey Sándor személynök alkalmatlanságát is megmutatta, utóda később Somssich Pongrác lett.<sup>245</sup> Csongrád megye lakosainak döntő többsége Fényes Elek leírása szerint római katolikus volt, a megyének nem volt vallási sérelme, de mivel a sérelmek orvoslását az alaputasítás és a későbbi póttutasítás is tartalmazta, ezért Klauzál a vallási kérdésben támogatta a reverzális megszüntetését. Az 1833. június 24-i kerületi ülésen egy négy pontból álló indítványt is tett, miszerint a reverzális a jövőben tilos, a múltra nézve eltörölendő. Az addig kiadottakkal kapcsolatban megjegyezte, hogy protestáns apának katolikus anyától született gyermekeire nézve a gyermekek vallásáról a szülők dönthessenek. Amennyiben az anya panaszt tesz, és a fiúgyermek még nincs bevezetve (iniciálva) egy vallásba sem, akkor az apa vallását kövesse, ha be van vezetve a katolikus vallásba, akkor 18 éves koráig maradjon abban, utána pedig szabadon áttérhet. Az indítványt nem fogadták el.<sup>246</sup> Az alsótábla a vallási sérelmeket félévi tárgyalás és a főrendi táblával való számtalan üzenetváltás után felfüggesztette.<sup>247</sup>

A csongrádi alaputasítás ismertetésekor kiemelttem, hogy abban jelentős szerepe jutott a magyar nyelv ügyének. Az 1830-as országgyűlésen elfogadott 8. törvénycikk szerint a Helytartótanács köteles volt magyarul válaszolni a hozzá magyar nyelven küldött iratokra, míg a Királyi Kúria magyarul elkezdett pereit magyarul kellett befejezze, illetve az országhatárokon belül a hivatalnokoknak tudniuk kellett magyarul. Bene már a diéta elején, 1832. december 23-án támogatta, hogy az országgyűlési napló ezentúl csak magyar nyelvű legyen, Klauzál pedig a következő évi január 11-i országos ülésen kérte ugyanazt.<sup>248</sup> Mindketten támogatták, hogy a főrendek is vezessenek naplót, és Pázmándy Dénes azon javaslatát, hogy az országgyűlési újság a napló kivonata legyen.<sup>249</sup> Azonban egy későbbi követjelentésükből kiderül, hogy Pázmándy indítványát csak azért karolták fel, mert az utasításukban foglaltakat, nem a „*Napló könyv kivonatját, hanem az Ország Gyűlés minden előforduló tárgyairól szabadon irható Újságot*”,

<sup>244</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 104/1833.

<sup>245</sup> Kölcsény beszámolója az esetről, benne Méreyre vonatkozó megjegyzésekkel: Völgyesi 2000. 92–95.; Deák Antal Méreyről: Molnár 2021. 181–183.; Mérey és Somssich: Pálmány 2011. 663–664., 665–666.

<sup>246</sup> Csongrádban 124.316 fő élt, abból 84.316 római katolikus, 34.569 református, 3417 görög nem egyesült, 1024 zsidó, 997 evangélikus vallású volt. Fényes 1839. 158.; Reversalis kapcsán tett felszólalásai: KLÖM I. 405., 446., 489., 498. (indítvány), 506.; OJK 1832–36. II. 87–88.; 1833. május 20-i jelentésükben kértek póttutasítást, amelyet a június 10-i közgyűlés fogalmazott meg. A megye szerint az 1791. évi 26. tc. megtartása fontos, ugyanakkor „*mindazon sérelmek örökösösen elhárítassanak*”, amelyek ezen törvény ellenére előfordulhatnak. MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 513/1833.; MNL CsCsVL SzL IV. 3. b. 513/1833.

<sup>247</sup> Erdmann 2014. 266.

<sup>248</sup> KLÖM I. 28. (Bene); OJK 1832–36. I. 52. (Klauzál)

<sup>249</sup> OJK 1832–36. I. 35., 43.

nem tudták megvalósítani, de hozzátették, hogy a kivonatot „*az általunk kívánt újság surrogatumának soha el nem esmérjük*”.<sup>250</sup>

Klauzál utasítása alapján támogatta a magyar nyelvű törvényalkotást is.<sup>251</sup> Az országgyűlés utolsó előtti napján, a május elsejei – Kossuth szerint reggel hét órától hajnali két óráig tartó – országos ülésén Klauzál indítványozta, hogy másnap az uralkodót magyar nyelven köszöntse a már megválasztott küldöttség.<sup>252</sup> Somssich személyenként azt nem támogatta, és kérte a rendeket, hogy ne fogadják el, mert könnyen tiszteletlenségnek tűnhetne a magyar nyelvű üdvözlés, hiszen gondot okozhatna az uralkodó számára. Erre Klauzál azzal felelt, hogy nem várják el, hogy magyar nyelven válaszoljon, persze örülnének neki.<sup>253</sup> Klauzál indítványát több megye, Vas, Nógrád, Baranya, Csanád és Szabolcs is pártolta, így azt a főrendeknek is megüzenték, ők azonban kitartottak a hagyományos, latin nyelvű tisztelgés mellett.

De a főrendi válasz után is tovább folyt a vita, Trencsén megye második követe kérte a rendeket, hogy ne fogadják el a csongrádi javaslatot, s a szerémi és a horvát követ sem támogatta azt. Klauzál válaszában azzal érvelt, hogy ez azért fontos esemény, mert először köszönhetik új uralkodójukat az országgyűlésen. A baranyai második követ a mostani esetet hasonlónak vélte az 1835-öshöz, amikor a boríték címzettjéről folyt a vita, és kijelentette, hogy továbbra is támogatja Csongrádot. Szepes megye második követe viszont nem tartotta helyénvalónak az indítványt, mire Bernáth Zsigmond ungi követ megkérdezte, hogy ha a magyar országgyűlésen a magyar nyelv ügye nem vethető fel, akkor ugyan hol kellene azt tárgyalni. A szepesi követ azzal védekezett, hogy ő nem azt mondta, hogy nem a megfelelő helyen történt az indítvány, hanem hogy nem a megfelelő időben. Bernáth ugyanazt felelte, hogy az országgyűlés ideje a legalkalmasabb a magyar nyelvvel foglalkozniuk. Klauzál azzal indokolta, hogy miért éppen akkor hozakodott elő javaslatával, mert aznap hallotta, hogy a küldöttség elnöke latinul óhajtja köszönteni V. Ferdinándot.<sup>254</sup>

Miután a többség kitartott Klauzál indítványa mellett, Somssich úgy döntött, hogy a nádori ítélmesterrel tájékoztatja a főrendeket a többség akaratáról, amelyre azt a választ kapták, hogy küldjenek egy új felírást kérésükkel az uralkodóhoz. Szabolcs megye első követe

---

<sup>250</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. b. 513/1833. (1833. május 20-án Klauzál és Horváth által jegyzett követjelentés); Alaputasítás: MNL OL N 119 4. fasc. No. 297.

<sup>251</sup> KLÖM V. 197., 201., 498.; A rendek már az országgyűlés elején Kölcsey javaslata alapján azt kérték, hogy a királyhoz küldendő feliratok és törvények magyar nyelvűek legyenek. A király 1835 októberében kiadott válaszában elfogadta a latin és magyar nyelvű törvények szerkesztését, de a latin nyelvűt tartotta elsődlegesnek. A rendek a nádor közbenjárására elérték, hogy a kétnyelvű törvények közül a magyar legyen az elsődleges. Erdmann 2014. 228–231.

<sup>252</sup> KLÖM V. 674.

<sup>253</sup> OJK 1832–36. XIV. 313.

<sup>254</sup> A küldöttséget előző nap, április 30-án jelölték ki, tagja lett Klauzál is. OJK 1832–36. XIV. 290–293.

ekkor felvetette, hogy forduljanak a nádorhoz, hogy kérésüket közvetítse V. Ferdinándnak. Végül egy küldöttség ment a nádorhoz, aki vállalta a közvetítést.<sup>255</sup> Másnap, május másodikán az elegyes ülésen a nádor tájékoztatta az összegyűlteket, hogy az uralkodó elutasította kérésüket, és latin nyelvű üdvözlő beszédet vár a szokásoknak megfelelően. Erre Klauzál már nem reagált, Bernáth ungi követ azonban megköszönte a nádor közbenjárását, és elfogadta az uralkodó döntését, amelyet a többség is tudomásul vett.<sup>256</sup>

Joggal merül fel a kérdés, hogy mi lehetett Klauzál szándéka a szokásban lévő gesztus megváltoztatásával. A szimbolikus jelentőségű üggyel is a magyar nyelv elfogadottságát kívánta erősíteni, s persze a provokatív kezdeményezéssel politikusi készségeit, ismertségét is fokozhatta. Kossuth szerint hosszabb harc követte a felvetését.<sup>257</sup> Tettére gróf Széchenyi István is felfigyelt aznapi naplóbejegyzése tanúsága szerint: „3/4 1-ig ülés. Klauzálnál.”<sup>258</sup> Az időpont feltehetőleg az országos ülés végét jelzi, amit Kossuth aznap fél 2-re tett. Csak feltevésekbe bocsátkozhatunk arról, hogy a „Klauzálnál” szó mit jelenthet. Széchenyi a megelőző napokban igen izgatott idegállapotban lehetett, hiszen akkor tárgyalta a diéta a Buda és Pest közötti híd ügyét. Sikerral ugyan, derül ki ugyanabból a bejegyzésből, de biztosan bosszantotta ebben a helyzetben Klauzál indítványa. Feltételezhetjük, hogy emiatt elment Klauzálhoz, és beszélt vele. Az eset azután sem hagyta nyugodni, hogy az rá nézve kedvezően oldódott meg, ugyanis másnap franciául a következőt írta naplójába: „Klauzálnak ez az ügye, micsoda pimaszság.”<sup>259</sup>

Az országgyűlés végén a csongrádi követek alap- és póttutasításuk értelmében támogatták a Nemzeti Múzeum, a Ráday könyvtár és gyűjtemény, a Ludovika, a Játékszín és a Pesten építendő országház ügyét is.<sup>260</sup>

Az országgyűlésen történtek vizsgálata végén érdemes értékelni Klauzál Gábor szereplését. A diéta alatt született naplókban, levelekben még nem nagyon találkozunk nevével, jellemzésével, ami jelzésértékű lehet számunkra, ugyanakkor nem jelenti azt, hogy nem tűnt volna ki a követek közül, csak még nem tartották fontosnak lejegyezni azt.<sup>261</sup> Klauzál

---

<sup>255</sup> OJK 1832–36. XIV. 313–319.

<sup>256</sup> OJK 1832–36. XIV. 324.

<sup>257</sup> KLÖM V. 676.

<sup>258</sup> Széchenyi 1978. 819.

<sup>259</sup> Uo.

<sup>260</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. b. 97, 511/1836.

<sup>261</sup> A kortársak közül Deák, Kölcsey és Széchenyi országgyűlés alatt írt leveleit, naplóit tekintetem át. Deák általam vizsgált leveleiben mindössze egyszer említette. Szabó G. 2015. 48.; Egy korábbi válogatásban sem szerepel, bár Szabó G. tévesen azonosítja Helmecey Mihály 1831. június 20-án – tehát jelen vizsgált periódusba nem eső évben – Kölcseynek küldött levelében a csak Klauzálként említett személyt, ő valójában Klauzál Imre. Szabó G. 1990. 116.; Kölcsey kiadott leveleiben 1832 és 1836 között nincs nyoma Klauzálnak. Kölcsey Kende Zsigmondhoz írt leveleiben sem említi meg a csongrádi követet. Szabó G. 2011.; Szabó G. 2015.; Taxner-Tóth 1983.; Kölcsey a naplóban mindössze egy-egy alkalommal szólt Klauzálról és Benéről, a jegyzésekben már hétszer, illetve kétszer, Horváth Lajosról viszont egyszer sem. Pajkossy 2002. 28., 32., 72., 73., 106., 111., 126.,

Kölcseyhez és Deákhhoz hasonlóan élete első országgyűlésén vett részt, míg utóbbi kettő baráti kapcsolatot alakított ki egymással, Kölcsey és Klauzál között ilyen nem alakult ki. Mindazonáltal több közös pont is felfedezhető a három új követ között, mindannyian részt vettek a megyéjük közéletében, azonban Deák nem vállalt olyan hivatalt, amelyet korteskedéssel és választással lehetett elnyerni. Míg Kölcsey megyei pályafutásához hozzájárult rokona, Kende Zsigmond közéleti szerepe és helyzete, Klauzálnak is segített Babarczy Imre alispánhoz fűződő rokoni kapcsolata, s Deák pályáját is egyengette Antal bátyja. Mindhárman részt vettek a rendszeres bizottsági munkálatok megyei felülvizsgálatában. Klauzál volt közülük a legfiatalabb, Kölcsey már ismert volt az irodalmi életben, míg Deákról Antal bátyja beszélt Pozsonyban, velük ellentétben Klauzál teljesen ismeretlennek számított. Mindhárman kiálltak az örökváltság, a birtokbírhatás, a jobbágyság személy- és vagyonbiztonsága mellett. Amíg Deák beszédeiben sokszor a lezajlott viták összefoglalásában és iránymutatásban jeleskedett, a másik két követ gyakran vállalta magára a kezdeményező, indítványozó szerepet.<sup>262</sup> Sándor Pál értékelésében Deákot 1835 elejétől egyértelműen az ellenzék vezérének tartotta, Kölcseyt „*literátor*” jelzővel illette, és úgy látta, hogy a vezérszerep igen távol állt tőle, Klauzált ekkor még kiforratlannak látta.<sup>263</sup>

A titkosrendőri jelentések szerint leginkább Bezerédj István és Csapó Dániel tolnai követeknél tartott titkos összejöveteleken fordult meg, ahol rendszerint találkozott Beöthyvel, Deákkal, Kölcseyvel, Palóczy Lászlóval és más ellenzéki követekkel. Ezeken a nem túl nagy létszámú tanácskozásokon bizonyára alkalom nyílt arra, hogy jobban megismerjék egymást.<sup>264</sup> Beszédes adat, hogy míg Bene neve mindössze nyolcszor szerepel a Takáts hagyatékban található titkosrendőri jelentésekben, Klauzálé 63, Deáké 240 esetben, Horváth Lajosé egyszer sem.<sup>265</sup> Ezek az adatok arra utalnak, hogy Klauzál is felhívta magára a figyelmet, de láthatóan kevesebbszer írtak róla, mint a nála jóval többször, több mint 450 alkalommal felszólaló Deákról, aki szintén első országgyűlésén volt jelen.<sup>266</sup> A hivatalos napló és Kossuth kerületi

---

155., 164.; Völgyesi 2000. 383., 440.; Széchenyi István sem írt még róla sokat, csak a diéta végén jegyezte fel nevét háromszor a Vízota Gyula-féle naplókiadás tanúsága szerint. SZIN IV. 618., 658.; Széchenyi Majláth Béla által összegyűjtött és kiadott levelezésében ebben az időszakban nem említette Klauzált. Majláth 1889–1891.

<sup>262</sup> Völgyesi 2024. 76–77., 83–84. Völgyesi Orsolya idézett tanulmányában Kölcsey és Deák első országgyűlési szereplését hasonlítja össze. Kölcsey diétai kapcsolatrendszeréről: Völgyesi 2009. 385–394.

<sup>263</sup> Sándor 1976. 157.

<sup>264</sup> Erre néhány példa: MNL OL N 119 44. fasc. No. 5819., 5920., 5953., 5955., 5972., 5996., 45. fasc. No. 6016., 6019., 6028., 6064., 6079., 6095., 6166., 6205.

<sup>265</sup> MNL OL N 119 44–50. fasc. A fasciculusok áttekintésével készítettem egy táblázatot a jelentésekben előforduló nevekről. A táblázat a nagy adathalmazra tekintettel tartalmazhat némi hibát.

<sup>266</sup> Pajkossy Gábor tanulmányában megjegyezte, hogy Deák felszólalásai Kossuth Országgyűlési Tudósításai alapján mintegy 450-re tehető, de felhívja a figyelmet arra, hogy ez a szám jóval nagyobb, hiszen sem Kossuth, sem a hivatalos napló nem biztos, hogy minden hozzászólását lejegyezte. Például amíg Kossuth a diéta egy adott

ülésekről írt tudósításai alapján végzett számításaim szerint Klauzál 214 alkalommal szólalt fel. Egy felszólalásnak vettem azt, ha egy napon többször is felszólalt, például, ha vitába keveredett egy másik követtel. Ugyanakkor Bene 59 alkalommal, míg Horváth 23 esetben hallatta hangját. Egyértelmű tehát Klauzál fölénye a csongrádi követek között.

A nagy köztörténeti összefoglalások és az országgyűlésről készült összefoglaló írások felsorolásszerűen említik meg Klauzált azok között, akik felhívták magukra a figyelmet, sőt Kászonyi már a diéta legkiválóbb szónokai közé sorolta. Horváth Mihály liberális szemszögből írt műve mai napig kiindulási alapként szolgál sokak számára.<sup>267</sup> Csongrád megye monográfusa, Zsilinszky Mihály már a követválasztás leírásakor megjegyezte, hogy Klauzál „*ezentúl Csongrád vármegye politikai vezérének tekinthető. Alapos ismeretei, lángoló hazaszeretete, kitartó munkássága, férfias jelleme és mérsékelt szolid modora előtt önkényt meghajolt a vármegye intelligenciájának többsége.*”<sup>268</sup> Kiemelte a két követ közötti konfliktusokat, így az örökváltsággal kapcsolatos szavazást és V. Ferdinánd király címhasználata körüli vitát, de megjegyezte azt is, hogy Wesselényi ügyében Bene „*a kormányval tartott*”.<sup>269</sup> Zsilinszky liberális szemszögből tárja elénk az országgyűlést, ennek megfelelően Klauzált a megye „*szeretett országgyűlési követje*” jelzővel illette, Benét vagy Horváthot nem jellemezte külön, láthatóan elfogult volt Klauzállal.<sup>270</sup> Szmollény Nándor könyvének *Klauzál Gábor fellépése* című részében írt a diétai eseményekről. Főként Zsilinszky és Horváth Mihály munkájára támaszkodott, így ő is átvette a liberális nézőpontot, s olykor patetikusán írt Klauzárról, túl is értékelve szerepét. „*Az országgyűlésen megjelenve Klauzál, annak egy csapásra a legbefolyásosabb s a legragyogóbb tehetségű vezértagja lőn, aki minden haladó és ellenzéki kérdésben lelkes, megnyerő szónoklatot tartott. A sérelmes politika nehéz harcaiban hősileg s fáradhatatlanul küzdött.*”<sup>271</sup> Szmollény túlzásokba esve értékelte országgyűlési munkáját: „*Klauzál ki is érdemelte nemcsak vármegyéjének, hanem az országnak is háláját, mert hatalmas befolyása révén az 1832/36-i országgyűlés sok fontos törvényt hozott, amelyek a közgazdaság emelkedésének nagy lendületet adtak. Bár Széchenyi István gróf volt ezeknek a kezdeményezője, de Klauzál Gábor sohasem hiányzott a hűséges munkatársak közül*

---

hetében öt beszédét rögzítette, addig a titkosrendőr tizenhatot. Ezek a jelentések nem az általam vizsgált Takáts hagyatékban találhatók. Pajkossy 2004. 14.

<sup>267</sup> Horváth 1886. I. 290. (Klauzál); Vörös 1980. 727–728.; Kászonyi 1885. 526., 534.

<sup>268</sup> Zsilinszky 1900. 20.

<sup>269</sup> Uo. 24, 26.

<sup>270</sup> Uo. 32.

<sup>271</sup> Szmollény 1903. 17.

*s amikor kellett, érvényesítette nagy tudását, tapasztalatait a forgalom, ipar, kereskedelem és földművelés tekintetében”.*<sup>272</sup>

A csongrádi követek kapcsolatára is érdemes kitérni a diéta értékelésekor. Klauzál mellett két követ fordult meg a diétán. Bene, mint azt már ismertettem, járt korábban országgyűlésen, Horváth és Klauzál nem. Ennek ellenére Klauzál volt az, aki többször szólalt fel a diétán, több indítványt tett, míg Bene és Horváth egyszer sem tett javaslatot, sőt Horváth kerületi ülésen fel sem szólalt, ha mégis, Kossuth a *Tudósításokban* nem tartotta fontosnak megjegyezni. Klauzál és Bene sosem szólaltak fel egymást támogatva, csak az országgyűlési napló és újság tárgyában értettek egyet. Egymást elidálták az adómegajánlás tárgyalásakor, komoly vitába keveredtek az örökváltsági szavazáskor, s ellentétbe kerültek a címhasználati vita során is. Az utóbbi két esetben nem elidálták egymást, mert vagy csak az egyikőjük volt jelen, vagy csak az egyikőjük szavazott. Bene egyetlen egyszer sem támogatta Klauzál indítványait, legtöbbször fel sem szólalt, amikor követtársa beszédet mondott. Kétségtelen, hogy viszonyuk nem volt felhőtlen, ami majd 1845-ben újabb konfliktusokhoz vezet.

Bene titkosrendőri jellemzése szintén segítségünkre van, ami alátámasztja a leírtakat: „[...] ha követtársához, Klauzálhoz való helyzete megengedte, melegen védte a felséges érdekeket. Mint jó szónok ismert, aki mindig röviden és velősen ki tudta fejezni magát. [...] Horváth Lajos követ halála után visszatért az ogy.-re és az 1834. évben úgy működött, mint korábban. A felséges érdekekért nem csak az orsz. üléseken, hanem azon is működött, hogy a vm-től jó utasítást eszközöljön ki”.<sup>273</sup> A jelentés szerint tehát a kormány érdekében tevékenykedett, főként, ha arra az utasítása lehetőséget adott, gondoljunk csak az örökváltsággal kapcsolatos szavazásra vagy hallgatására Wesselényi ügyében. Benét az országgyűlés végén készült jellemzés a szélsőjobb kategóriába sorolta további 10 másik megye követével együtt. Leopold Ferstl a mérsékelt vagy konzervatív követek közé sorolta.<sup>274</sup> Ugyanakkor kutatásaim jelenleg nem támasztják alá azt, hogy közvetlenül beavatkozott volna az utasítás megváltoztatásába, egyetlen fennmaradt forrás sem erősíti azt meg.

Horváth és Klauzál kapcsolata másként alakult. Horváth leginkább akkor szólalt fel, amikor Klauzál is, legtöbbször csak voksát jelentette ki, hosszabb beszédet nem mondott. Klauzál és Horváth konfliktusba sosem keveredtek, mindössze egyszer, a kilenced kérdésében támadt némi félreértés, mikor a baranyai követ úgy értette, hogy szavazataikkal semlegesítették

---

<sup>272</sup> Uo. 21.

<sup>273</sup> Pálmány 2011. 817–819.

<sup>274</sup> MNL OL I 58 Kritische Darstellung des Ganges der ungarischen Reichstages der Jahre 1832/6. fol. 431.; Völgyesi 2017. 87–88., 92.

egymást, de Horváth kijelentette, hogy ő csak megismételte Klauzál szavazatát.<sup>275</sup> Horváth viselkedését a titkosrendőrök jellemzése is alátámasztja, ugyan azt írták, hogy csak egyszer beszélt, ami nem volt igaz, viszont úgy jellemezték, hogy „gyenge hangja miatt alig hallható, követtársával, Klauzállal inkább megegyezett.”<sup>276</sup> A diéta végén készült jellemzés a baloldali követek között említette, további 20 társával együtt.<sup>277</sup>

A titkosrendőri jelentés nem tért ki a követek közötti konfliktusra, annál inkább Klauzál jellemére, viselkedésére: „folyton az ultra ellenzék sorában a legdurvább kirohanásokat engedte meg magának nem csak a magas korm., hanem őfelsége szentséges személye ellen is, egyébként is egyetlen tárgya nem volt az ultra oppozíciónak, amelyet ne támogatott volna hosszú beszédekkel és nagy erőfeszítéssel. [...] Egyébként már akkoriban azon egyének közé tartozott, akik a vm.-ékben való befolyásuk által az ultra ellenzék rendszerét lehetőleg kiszélesíteni fáradoztak és épp így a küldők között levő elvtársaikkal az ő legtöbbnyire ellenzéki céljaikért maguk által tervezett pótutasításokat meg tudták szerezni.”<sup>278</sup> Klauzál a besorolás szerint az ultrabaloldali követek közé tartozott további 23 követtársával, többek között Kölcseyvel, Eötvös Mihállyal és Beöthy Ödönnel együtt. Ferstl az uralkodónak tett előterjesztésében a monarchiaellenes nézeteket valló ellenzékiek közé helyezte.<sup>279</sup> Ahogyan Benénél, nála sem találtam eddig annak nyomát, hogy a pótutasításokra hatással lett volna, kivéve a már idézett Bezerédj levelet.<sup>280</sup> Völgyesi Orsolya a Ferstl által készített jellemzések alapján osztályozta a megyéket, így Csongrád Abaúj, Szepes, Máramaros, Torna, Csanád, Pozsony és Zemplén mellett az ellenzékiek közé tartozott. Ez az értékelés egybeesik Kecskeméti Károly minősítésével, aki a leadott szavazatok alapján csoportosította a törvényhatóságokat, ő a liberális megyék közé sorolta Csongrádot.<sup>281</sup>

Klauzál minden reformkérdés és a súlyos sérelmek tárgyalásakor felszólalt – ezt pontosan érzékelt a titkosrendőrség –, beszédeiben támogatta ezeket az ügyeket, indítványait leginkább az úrbéri és a jogi tárgyakban tette. Ha meg kellene határoznunk, hogy mire fordított nagyobb figyelmet, akkor ezeket az ügyeket lehet megnevezni. Beszédeit sokszor „legdurvább kirohanásai”-ként jellemezték, ami nem áll annyira távol a valóságtól, hiszen nem egyszer túlzásokba esett. Olyankor Deák igyekezett nemcsak őt, hanem követtársait is visszafogni, az

---

<sup>275</sup> OJK 1832–36. III. 385.

<sup>276</sup> Pálmány 2011. 945. A titkosrendőri jelentés abban viszont tévedett, hogy Horváth Pozsonyban halt meg.

<sup>277</sup> MNL OL I 58 Kritische Darstellung des Ganges der ungarischen Reichstages der Jahre 1832/6. fol. 431.; Völgyesi 2017. 87.

<sup>278</sup> Uo. 987.

<sup>279</sup> MNL OL I 58 Kritische Darstellung des Ganges der ungarischen Reichstages der Jahre 1832/6. fol. 433.; Pajkossy 2001. 461.; Völgyesi 2017. 87.

<sup>280</sup> Bodnár–Gárdonyi 1918. I. 310.

<sup>281</sup> Kecskeméti 2008. 341.; Völgyesi 2017. 93.

érveket összerendezni. Zsilinszky, de különösen Szmollény értékelése meglehetősen túlzóak, Klauszának nem volt ezen a diétán olyan szintű befolyása, amelyet neki tulajdonítottak.

#### 4. Csongrád megye és Klauzál 1836–1839 között

##### 4. 1. A megyei közélet az országgyűlés után

Az 1836 második felében megtartott megyei közgyűlések fontosabb történései nemcsak a vármegyei jegyzőkönyvekből, hanem Kossuth Lajos *Törvényhatósági Tudósításaiból* is megismerhetők. A *Tudósítások* az 1836. július 4-i, október 16-i és a november 21-i, valamint az 1837. február 27-i közgyűlésekről tartalmaznak beszámolókat, azonban az októberi nem közli a felszólalók neveit és beszédek összegzését, de a másik két tudósítás segít rekonstruálni a döntések meghozatalát. Azt biztosan tudjuk, hogy a november 21-i és az 1837. február 27-i ülésről készült beszámolót, amely ugyanabban a tudósításban lett közölve, Kárász István aljegyző írta.<sup>1</sup> A másik két tudósítás szerzőjét nem ismerjük, csak feltételezem, hogy azt a beszámolót, amely közli a felszólalások kivonatait szintén Kárász írta, míg a neveket mellőző negyediket egy másik személy. Kossuthnak az országgyűlés végén készített listáján Klauzál szerepelt mint felkért levelező, de nem tudjuk, hogy végül írt-e jelentést, valószínűbbnek tartom, hogy csak megkért arra valakit a megyében.<sup>2</sup>

Klauzál első országgyűléséről hazaérkezve a július 4-én kezdődő megyei közgyűlésen számolt be követi munkájáról. A közgyűlést gróf Károlyi Lajos elnöklete alatt, nagyszámú megyei nemes jelenlétében tartották, amelyen megjelentek a tisztviselőkön kívül az uradalmi alkalmazottak, a papság és Lajos bátyja, a politikában kevésbé aktív István is. A főispáni helytartó beszédét teljes terjedelmében olvashatjuk a jegyzőkönyvben. Ebben értékelte az országgyűlés eredményeit, kiemelte, hogy az újonnan alkotott törvények a földművelésre, iparra és kereskedelemre nézve „*jótekonnyan hatnak*”, és megköszönte a követek munkáját. Örömeire szolgált az új törvények kihirdetése, felhívta a figyelmet azok betartására és megfelelő alkalmazására, valamint az adózó nép kímélésére. Ezt követően a követek felolvasták végjelentésüket, amelynek tartalmát sem a jegyzőkönyv, sem az iratok nem rögzítették, de a megjelentek meglelégedéssel nyugtázták azt.<sup>3</sup>

A közgyűlésen történeteket a *Törvényhatósági Tudósítások* alapján próbálom meg rekonstruálni. A követi beszámoló után Dobosy Lajos főadószedő értékelte a diéta eredményeit a csongrádiak szempontjából. Ezt követően Klauzál kijelentette, hogy amennyiben a

---

<sup>1</sup> MTA KIK, Kézirattár, Ms 4849/146.; Barta István a névmutatóban Klauzál és Kárász nevénél írja azt, hogy Kossuth levelezői voltak. KLÖM VI. 1100., 1105.

<sup>2</sup> MTA KIK, Kézirattár, Ms 4850/82.; KLÖM VI. 627.; Kosáry 2002. 157.

<sup>3</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 806/1836.; MNL CsCsVL SzL IV. 3. b. 806/1836.

megalkotott törvények nem felelhetnek meg minden előzetes várakozásnak, annak az az oka, hogy a főrendek az alsótábláról jövő kezdeményezéseket megghiúsították. Fájdalommal említette meg a kedvezőtlen királyi válaszokat is, különösen az úrbéri 5. és 8. törvénycikk „szomorú kimenetelére” vonatkozóan. Jelezte, hogy bár nem sok törvényt alkottak, azonban azok fontosak a jövőre nézve. Kitért a Wesselényi ügyre is, s kifejtette, hogy a kormány és a király személye nem azonos, ezért az előbbi bírálata nem felségsértés. Foglalkozott a jobbágytelken élő nemesség terheivel, és felhívta a figyelmet a szabad adás-vétel lehetőségére. Végül köszönetet mondott az iránta tanúsított bizalomért, amely után megeljeneztek. Utána Bene szólalt fel röviden, aki úgy látta, hogy a megjelentek az országgyűlésen történekről mind a követi beszámolóból, mind követtársa iménti beszédéből kellőképpen értesülhettek, így ő csak az iránta tanúsított bizalom további megtartását kérte.<sup>4</sup>

Ezután Klauzál indítványt tett a szólásszabadságon esett sérelem és az országgyűlési ifjak letartóztatása miatt. Wesselényi ügyét a jelenlévők jól ismerték, de megemlítette a barsi Balogh János esetét és a békési sérelmet is. A tudósítás szerint gróf Károlyi István és Kárász Benjámín alispán pártolta az indítványt, viszont Szabó László tiszteletbeli táblabíró azt kérte, hogy alaposabban vizsgálják meg a tárgyat, és egyeztessék össze az ez ügyben készült országgyűlési pótutasításokkal, amelyek emlékezte szerint az indítvánnyal ellentétesek voltak. Abban az időben két Szabó László nevű tiszteletbeli táblabíró is volt a megyében, de nem okoz nehézséget eldönteni, hogy ki szólalt fel.<sup>5</sup> Biztosan az uradalmi ügyész, mivel ő részt vett annak a bizottságnak a munkájában, amely az említett pótutasításokat kidolgozta Wesselényi ügyében is.<sup>6</sup> A küldöttség kinevezésének napján a jegyzőkönyvben egyértelműen jelezték, hogy az ügyész és nem a pap van jelen. A többi esetben is valószínűsíthető, hogy az ügyész szólalt fel, de döntő bizonyíték nincs rá. Az uradalmi ügyész Szabó felvetésére Klauzál, Kárász Benjámín és Nagy Ferenc fizetési táblabíró reagált, megerősítették, hogy az indítvány a korábbi utasításokkal nem ellenkezik. Kárász István aljegyző – Kárász Benjámín unokaöccse, Kárász

---

<sup>4</sup> KLÖM VI. 685.

<sup>5</sup> Az egyik a dorozsmai (csongrádi) római katolikus plébános, aki 1825-ben lett táblabíró, a másik a Pallaviciniek Mindszenti, majd a Károlyiak hódmezővásárhelyi uradalmi ügyésze, aki 1829-ben még Mindszenti ügyészként lett táblabíró. A tudósításokból és a közgyűlési jegyzőkönyvekből nem lehet egyértelműen azonosítani, hogy melyikük szólalt fel. A július 4-i közgyűlésen mindketten jelen voltak, a november 21-i ülésen egyikőjüket sem említették. 1837. február 27-én csak mint táblabíró van jelezve a közgyűlési résztvevők között, viszont előtte uradalmi alkalmazottak vannak felsorolva, ezért lehetséges, hogy ott az uradalmi ügyésztől van szó. Chobot 1917. 921.; MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 419/1825., 1126/1829., 806/1836., 1376/1836., 49/1837.; Nem tudjuk, hogy Szabó László mikortól volt Mindszenti ügyész, de egy 1838. július 24-én írt leveléből kiderül, hogy nemcsak a Pallavicini, hanem a Kárász család fiskálisaként is tevékenykedett. Ugyanebben a levélben írta, hogy már régóta szeretne a Károlyiaknál dolgozni, és arra Gosztonyi Sándor vásárhelyi fiskális halála után lehetősége is nyílt. Végül 1839. január elsejétől lett vásárhelyi uradalmi ügyész. MNL OL P 398 No. 67967.; MNL OL P 397 VI/B. 356. k.

<sup>6</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 485/1835.

Miklós hétszemélyes táblai ülnök fia – azon felvetését, hogy a királynak címzett feliratot küldjék el a többi megyének is, egyedül Klauzál pártolta, sem az alispán, sem a főispáni helytartó nem tartotta azt szükségesnek. Az ifjak ügyében Szabó ismét felszólalt, aki szerint a királynak joga volt az elfogatáshoz, de Klauzál válasza után elhatározták, hogy ez ügyben is felírnak a királynak.<sup>7</sup>

Klauzál a népnevelés kérdését is érintette, azt javasolta, hogy nevezzenek ki egy küldöttséget, amely megvizsgálja a megyében lévő összes felekezeti iskolát, és a hiányosságok kijavítására majd javaslatot tesz. Róth Antal Mindszenti és Mericzay Antal hódmezővásárhelyi plébánosok szerint viszont minden problémát meg tudnak oldani a kormányzések. Utóbbi emlékeztette a jelenlévőket, hogy ő korábban értekezett a népnevelés ügyében a *Tudományos Gyűjteményben*, amivel feltételezhetően azt akarta igazolni, hogy megfelelően ért a témához.<sup>8</sup> Emellett felhívta a figyelmet arra, hogy az oktatásügy a királyhoz tartozik, és a megyéknek nincs jogosultsága megvitatni azt, arról csak az országgyűlésen lehet vitatkozni, ha a rendszeres munkák során előveszik ezt a tárgyat. Klauzál azt válaszolta Mericzaynak, hogy csak a hiányokat szeretnék pótolni, és arra alapítványokat létesítenének, s kezdeményezését Károlyi Lajos is pártolta. A következő indítványt egy szegedi ügyvéd, Fadgyas Pál tette az országgyűlés Pestre való áthelyezésével kapcsolatban.<sup>9</sup> Ezt követően ismét Klauzál szólalt fel a *Törvényhatósági Tudósítások* érdekében, hangsúlyozva a szólás- és sajtószabadság fontosságát, és indítványozta, hogy terjesszék fel sérelemként annak betiltását, mert szerinte a *Tudósítások* törvényesek, továbbá javasolta, hogy egy példányt a megye rendeljen meg a felkelési pénztár terhére. A kezdeményezést ismét vita követte. Dobosy és Szabó László ellenezték, hogy a felkelési pénztárból erre költsenek, Dobosy a sérelmi feliratot is elvetette, amivel a főispáni helytartó is egyetértett. Velük szemben Fadgyas, Klauzál, Kárász alispán, Temesváry István és Müller Ignác nyilatkoztak, a többség pedig elhatározta, hogy előfizetnek a lapra a felkelési kassza terhére, és kimondták, hogy a tudósítás törvényes vállalkozás.<sup>10</sup>

Az 1836. augusztus 29-én tartott közgyűlésen olvasták fel Klauzál egykori követtársának, Bene Józsefnek a főjegyzői tisztségről való lemondását, mivel a király kinevezte királyi kamarai tisztségviselővé a diósgyőri koronauradalomba. Lehetséges, hogy új hivatalát a diétai szereplésének is köszönhette. A megüresedett főjegyzői hivatalra Károlyi Kaszap

---

<sup>7</sup> KLÖM VI. 686–687.

<sup>8</sup> Mericzaynak Egy szó a' mostani Felvilágosodásról címmel jelent meg írása a *Tudományos Gyűjteményben*. TGy 1824/2. 78–86.

<sup>9</sup> Habermann 1992. 73–74.

<sup>10</sup> KLÖM VI. 687–689.; Kossuth és a Tudósítások: MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 856/1836.; MNL CsCsVL SzL IV. 3. b. 856/1836.; Kosáry 2002. 165.

Mihályt nevezte ki, aki addig aljegyző volt, ez utóbbi hivatalba pedig Kárász alispán unokaöccse István került.<sup>11</sup>

A *Törvényhatósági Tudósítások* az október 18-i megyei közgyűlésről előbb csak röviden tájékoztatott, majd egy későbbi számban bővebben beszámolt az eseményekről. Azonban ebben a tudósításban a júliuséhoz képest nem nevezték meg a felszólalókat, és nem közölték a döntések megszületését sem, így nem tudjuk, hogy Klauzál miként szerepelt ezen az ülésen, de az bizonyos, hogy jelen volt.<sup>12</sup> Az ülésen először az uralkodó tisztújítással kapcsolatos, 1836. szeptember 22-én kelt körrendeletét („tisztválasztási normatívum”-át) olvasták fel, amely nemcsak azt biztosította a főispánok számára, hogy a tisztújítás során kizárják a szavazásból azokat, akik pártoskodásra buzdítanak, hanem azt is, hogy zavargás esetén felfüggeszék a restaurációt, és eldöntsék, hogy megerősítik-e a korábbi tisztviselőket vagy ideiglenes hivatalviselőket neveznek ki. A rendelet országosan nagy visszhangot váltott ki, mivel annak egyértelmű célja volt, hogy az ellenzék erejét, befolyását csökkentse a törvényhatóságokban. Pajkossy Gábor és Molnár András szerint a rendelkezés a kormányzati terror eszköztárába illett.<sup>13</sup> Dombovári Ádám a rendelet létrejöttének vizsgálatakor több magyarázatra is felhívta a figyelmet. Egyrészt az 1830-as évek dereka a tisztújítások időszaka volt, másrészt a rendelkezés szükségességét indokolhatta az adott évben tartott szabolcsi, abaúji és gömöri restauráció is. Ugyanakkor felhívta a figyelmet arra is, hogy az új rendelkezés egy 1829. július 10-én kiadott rendelet irányelveit fejlesztette tovább.<sup>14</sup>

A csongrádiak a „tisztválasztási normatívum” megvitatása után úgy döntöttek, hogy feliratot küldenek az uralkodónak, amelyben ugyan elismerik a rendeletalkotó szándékát, de sérelmezik, hogy az eljárás önkényeskedésre adhat okot. Véleményük szerint a rendelkezés a kijelölés és a tisztválasztó gyűlések feloszlatásának lehetőségével, „*szinlett reá fogásokkal sok becsületes érdeemes személyeknek kihagyását –, 's egyszer 's mind a' Törvényes választási szabadság megszorítását önkényre bízva következtetné.*”<sup>15</sup> A tudósítás szerint nagy vitát váltott ki Zemplén vármegye azon levele, amelyben a volt országgyűlési követeknek királyi hivatali

<sup>11</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 928/1836.; MNL CsCsVL SzL IV. 3. b. 928/1836. A lemondólevél július 16-án kelt. Károlyi augusztus 15-i levelében nevezte meg az új tisztségviselőket, Csongrádban a főjegyzőt a főispán szokta kinevezni. Sáfrány 2022. 541.

<sup>12</sup> 11. tudósítás: KLÖM VI. 811. A bővebb, 16. tudósítás: KLÖM VI. 900–904. A *Tudósítások* október 16-i dátumot írt, valójában a közgyűlés 18-án kezdődött.

<sup>13</sup> Molnár 1989. 28.; Pajkossy 2007. 693.

<sup>14</sup> Dombovári 2011a. 393–395., 400–401.

<sup>15</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 1274/1836.; KLÖM VI. 900–901.; Sáfrány 2022. 537.; A „tisztválasztási normatívum” ellen Csongrád mellett az alábbi megyék tiltakoztak és/vagy módosítást kezdeményeztek: Zala, Békés, Fejér, Borsod, Nógrád, Vas, Árva, Pest, Pozsony, Arad, Hont, Torna, Bereg, Tolna, Bars, Bihar, Gömör, Abaúj, Temes, Liptó, Csanád, Heves, Sopron, Somogy. Elfogadta: Esztergom, Zemplén, Krassó, Nyitra, Veszprém. Utóbbi két törvényhatóság óvást tett a főispáni önkény ellen. Dombovári 2011a. 405–421.

kinevezése ellen tiltakoztak. Valóban Császár Sándor a Királyi Tábla bírása és királyi tanácsos, Siskovics József és Torkos Mihály királyi tanácsos, Aczél Antal Békés, Marich Dávid Liptó megye főispáni helytartója lett. Az újonnan kinevezettek közül többeknek a titkosrendőri jellemzések szerint képességei és jelleme is hiányos volt, ugyanakkor megyéjükben már magas pozíciókat töltöttek be, így ott pályafutásuk csúcsára értek.<sup>16</sup> Csongrád végül támogatta azt a javaslatot, hogy diétai követ az országgyűlés lezárása után hat évig nem vállalhat el királyi kinevezéstől függő hivatal, de azt már nem támogatták, hogy megyei hivatalukról is mondjanak le.<sup>17</sup> Az országgyűlési ifjakkal kapcsolatos Pest megyei körlevélre újabb tiltakozó felirattal válaszoltak.<sup>18</sup> Végezetül a *Törvényhatósági Tudósítások* ismételt betiltása került napirendre, a korábbiakhoz hasonlóan megint sérelemként értékelték azt, és felirattal fordultak az uralkodóhoz.<sup>19</sup>

Az 1836. november 21-én tartott közgyűlésen foglalkoztak Sopron megye azon felvetésével, amely a répacukor gyártására és hazai kereskedelmére ösztönözték a megyéket. Egy küldöttséget neveztek ki, amely beszámolójában hiányolta a királynak a hazai kereskedés pártolására tett intézkedéseit, holott az osztrák tartományokban arra figyelmet fordított. Szóba került a harmincad, és a vámrendszernek a honi kereskedelemre és gyárakra gyakorolt hátrányos hatása. Amikor a jelentést felolvasták, Klauzál az észak-amerikai gyarmatokkal példálózott, ahol a lakosok kijelentették, hogy csak a hazai, helyben készített ruhákat fogják hordani, ami idővel jelentős hatást gyakorolt posztógyártásukra, s még az angliai szintjét is elérte. Ebben a felvetésében a Védegyelet későbbi elve jelent meg.<sup>20</sup> Ezt követően olvasták fel a szólásszabadsági sérelmi felíratra adott király választ, amely elutasította a panaszkodást, de azzal a megye nem értett egyet, és újabb felírás, valamint a kérdés országgyűlési tárgyalása mellett döntött.<sup>21</sup> A határozatot Klauzál is támogatta, s vele együtt Kárász István, Szeghő József, Temesváry István tiszáninneri főszolgabíró, Babarczy Antal tiszáninneri alszolgabíró, ellenben Mericzay esperes és Szabó László csak a jegyzőkönyvben szerettek volna óvást tenni az ügyben. Ezután Bihar megye körlevelét olvasták fel a letartóztatott ifjak védelmében. A csongrádi közgyűlés úgy döntött, hogy a nádort kéri meg közbenjárásra, amit Biharral is közöltek.<sup>22</sup>

<sup>16</sup> Pajkossy 2001. 461.; Völgyesi 2017. 97–99., 101–107. Völgyesi Orsolya 19, 1836 májusában kinevezésben vagy kiténtetésben részesült volt vármegyei követet sorolt fel, és mutatta be azok politikai, közéleti pályáját.

<sup>17</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 1288/1836.; KLÖM VI. 902.

<sup>18</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 1290/1836.; KLÖM VI. 902.

<sup>19</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 1322/1836.; MNL CsCsVL SzL IV. 3. b. 1322/1836.; KLÖM VI. 903–904.

<sup>20</sup> KLÖM VI. 1030–1031.

<sup>21</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 1519/1836.; MNL CsCsVL SzL IV. 3. b. 1519/1836.; KLÖM VI. 1032.

<sup>22</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 1529/1836.; MNL CsCsVL SzL IV. 3. b. 1529/1836.; KLÖM VI. 1033.

A közgyűlési tárgyalások 1837-ben is folytatódtak. A február 27-én kezdődött közgyűlésen ismét az ifjak ügye váltott ki vitákat, amikor felolvasták az első felírássra érkezett helytelenítő, dorgáló királyi választ.<sup>23</sup> Klauzál újabb feliratot indítványozott, hogy még világosabban fejtsék ki az ifjak elleni eljárás törvénytelenységét. Ezúttal jobban megoszlott a jelenlévők véleménye, ismét az ellenzők körében találjuk Mericzay esperest és Szabó Lászlót, míg Brüneck József, a Károlyiak alkalmazottja a második felírássra adandó királyi válasz bevarását javasolta. Gosztonyi Sándor, a Károlyiak uradalmi ügyésze, Babarczy Antal és Vidovich Mihály levéltárnok a királyi válasz feddését sérelmesnek minősítették ugyan, de azt csak a jegyzőkönyvben kívánták lejegyeztetni, az ismételt felírásokat mellőzték volna, ugyanakkor az ügyet a következő országgyűlés elé kívánták vinni. Velük szemben a többség, köztük Nagy Ferenc, Müller Ignác tiszántúli főszolgabíró és helyettes alispán, Temesváry István, Dobosy Lajos és Kárász István Klauzál indítványát támogatta.<sup>24</sup> A jelenlévők kijelentették, hogy Klauzál országgyűlési szereplésével „*e’ Megyének benne helyheztetett bizodalma nem csak tellyesen ki elégítette, hanem felyül is haladta*”, s kezdeményezték egy „*díszes és őszinte indulatokat örökítendő emlékjellel*” való megajándékozását.<sup>25</sup>

Az 1837. május 22-i közgyűlésen olvasták fel Pest megye tiltakozó levelét az országgyűlési ifjak ügyében hozott ítélettel szemben. Csongrád ismét feliratot fogalmazott meg, amelyben kérte az uralkodót, hogy engedje az elítélteket szabadon, és minél előbb hívja össze az országgyűlést.<sup>26</sup> Ezután Kossuth Lajos apjának levelét tárgyalták meg, amelyben közölte fia elfogását. A megye ismét törvénytelennek minősítette az eljárást, s kérte a letartóztatott szabadon bocsátását, és hogy esetét a majdani országgyűlés sérelemként tárgyalja.<sup>27</sup>

A februári döntés következtében elkészült kard átadására az 1837. július 17-i közgyűlésen került sor, a jegyzőkönyvi bejegyzésből az is kiderül, hogy a kezdeményező Dobosy Lajos volt. Az ezüst tokú kardot a főjegyző, Kaszap Mihály nyújtotta át egy ünnepi beszéd keretében, amelyben leszögezte, hogy azt nem jutalmul szánják, hanem zálogául az iránta érzett háláért. A beszédet a jegyzőkönyvben feljegyezték, de Klauzál válaszát csak összefoglalóan, aki megköszönte az elismerést, és közölte, hogy továbbra is a közjót fogja szolgálni. A csongrádiak az ország összes vármegyéjét tájékoztatták arról, hogy megelégedésük és hálájuk jeleként volt követüknek egy kardot ajándékoztak. A kard vasán a megye címere

---

<sup>23</sup> Zsilinszky 1900. 30–32.

<sup>24</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 49/1837.; KLÖM VI. 1032–1033. Az említett tisztségekre: Sáfrány 2022. 556., 559.

<sup>25</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 52/1837.; Zsilinszky 1900. 32–33.

<sup>26</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 654/1837.

<sup>27</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 655/1837.

mellett az alábbi szöveg volt olvasható: „*Csongrád Megye RR. 1832/6. évi Ország Gyűlési Követje Klauzál Gábornak*”, míg a másik oldalán: „*Dicsőséget arat, ki érdemet vetett*”.<sup>28</sup> A kard jelenleg a Magyar Nemzeti Múzeum Fegyvertárában található.<sup>29</sup> Ugyanezen a közgyűlésen olvasták fel Szatmár, Borsod és Sopron vármegyék leveleit, amelyben közölték, hogy megyéjükben Klauzált tiszteletbeli táblabírónak nevezték ki.<sup>30</sup>

A közgyűlésen ismét napirendre került Kossuth ügye, amikor felolvasták az uralkodó rosszálló válaszát, amelyet a *Tudósítások* másodszori betiltása után írt megyei felíratra adott, és amelyben kérte a „*törvényes szabadság fentartására fordított gondoskodása tiszteletben*” tartását.<sup>31</sup> Ebben a bejegyzésben folytatólagosan olvasható Pest megye levele Kossuth elfogatása tárgyában. Csongrád megye mély szomorúsággal vette tudomásul, hogy felségsértéssel vádolják Kossuthot, holott ő csak magánlevelezést folytatott, de még inkább azt fájalta, hogy felírásaik „*nem tsak meg nem halgattattak sőt Leg Felsőbb feddés súlya alá*” estek. Újabb felírásukban arra kérték az uralkodót, hogy Kossuthot engedje szabadon.

Az előzőekben említett tárgyak mellett ezen a közgyűlésen olvasták fel az új főispáni helytartó, az addigi Bars megyei alispán, Tajnay János kinevezéséről szóló királyi leiratot, s a tisztségéről lemondott gróf Károlyi Lajos búcsúlevelét is, aki körülményeire és elfoglaltságára hivatkozva kérte felmentését hivatalából.<sup>32</sup> A megye sajnálkozva vette tudomásul döntését, de kijelentették, hogy mint egykori főispáni helytartójukat és a megye egyik legfőbb birtokosát, továbbra is magukhoz tartozónak tekintik. Köszönetüket nemcsak levélben, hanem személyesen is közölni kívánták vele, ezért küldöttséget menesztettek hozzá, amelynek vezetője az alispán lett, s tagjai között ott találjuk Klauzált is. Egyben kérték Károlyi Lajost, hogy ajándékozza meg őket egy őt ábrázoló olajfestménnyel, amelyet a megyeháza üléstermében szeretnének kifüggeszteni. Az új főispánhelyettes beiktatására október 17-én került sor.<sup>33</sup>

Az 1837. augusztus 28-án megnyitott közgyűlésen újabb királyi dorgáló levelet olvastak fel. Az uralkodó a május 22-én Kossuth ügyében írt feliratukat keményen bírálta, a „*megnevezett Személynek pártoltatását megfeddésre méltónak, és e' Megye Hivatala körét túlhaladónak*” nyilvánította, s kijelentette, hogy bár a törvényhatóságoknak továbbra is jogukban áll aggodalmaikat megfogalmazni, de királyi joga rendelkezéseinek végrehajtását úgy

<sup>28</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 804/1837.; MNL CsCsVL SzL IV. 3. b. 804/1837.

<sup>29</sup> T. Orgona 2017. 115–117.; A kadról Bartos Mihály Tamás is írt egy ismertetőt a Klauzál Társaság honlapján: <http://www.klauzal.hu/cikk/416.html> (Letöltés: 2023. május 9.)

<sup>30</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 820, 821, 822/1837.; MNL CsCsVL SzL IV. 3. b. 820, 821, 822/1837.

<sup>31</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 810/1837.

<sup>32</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 805, 806/1837.; MNL CsCsVL SzL IV. 3. b. 805, 806/1837.

<sup>33</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 1294/1837.

*„eszközleni, hogy azzal egyszersmind a' vakmerősködők gonosz célzatai elfolytassanak; de ezzel egyszersmind az Ősi alkotmány és ezzel erősített Szabadság jövőjére is biztosíttassék”.*<sup>34</sup>

A megye válaszában kifejtette, hogy nem részrehajlás vezette addigi felírásaikat, hanem egy olyan ügy pártolása, amelyet szerintük a törvény nem tilt.

Az 1838. június 25-én kezdődő közgyűlés tárgyalta Balogh Mihály szentesi asztalosmester esetét, aki nyilvános helyen sértegette Klauzált. A részletekről a források nem sokat árulnak el, mindenesetre a megye az egész tisztikar tekintélyét látta megsértve, ezért súlyos retorziót helyezett kilátásba. Klauzál közbevetésére azonban úgy döntöttek, ha a rágalmozó a járásbeli főszolgabíró, Müller Ignác és Szentés nemesi közönsége előtt visszavonja sértő állításait, akkor a megye eltekint a súlyosabb büntetés kiszabásától. Ez valószínűleg megtörténhetett, mert az eset nem fordult elő többé a jegyzőkönyvben.<sup>35</sup> Ugyanakkor az sem kizárt, hogy a rágalmozásnak köze volt Klauzál Szentesen betöltött pártfogói tisztségéhez.

#### 4. 2. Klauzál és a szentesi örökváltság

Az 1835-ben megindult tárgyalások következtében Szentes városa 1836. január 10-én örökváltsági és legelőelkülönítési szerződést kötött földesuraival.<sup>36</sup> Az örökváltságra a téma nagysága miatt csak annyiban térek ki, amennyiben arra Klauzál szerepe miatt szükséges. A szerződés értelmében a Károlyiak átadták a joghatóságot, a belső és külső telkeket, az uradalmi épületeket és mindenféle haszonvételt, a szentesieknek ennek fejében 1000 aranyat kellett fizetniük, a fennmaradó 1 357 072 forintot pedig 1837. január 1-ig kellett volna teljesíteniük. A magas összeg kifizetéséhez szükséges kölcsön megszerzésével Boros Sámuel szentesi főbíró és Pacher János kereskedőt bízták meg, azonban ők nem jártak sikerrel.<sup>37</sup> A szentesiek

<sup>34</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 1138/1837.

<sup>35</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 943/1838.

<sup>36</sup> MNL CsCsVL SzL V. 102. d. 7., 8. k.; Az örökváltság és a pótszerződés megkötéséről Sima László írt bővebben. Nagy Imre is érintette röviden Szentes monográfiájának megírásakor, Zsilinszky Mihály és Csikvári Antal szerkesztésében megjelent megyei monográfiák is csak röviden említették a témát. Sima 1914. 500–518.; Sima 1913. 1–33. Utóbbi csak kéziratban van meg, a szentesi Városi Könyvtár oldalán olvasható. <http://ekonyvtar.vksz.hu/jadox/portal/displayImage.psm?offset=1&origOffset=1&docID=39801&secID=13789&qdcId=22&libraryId=-1&limit=100&resultType=0&schemaId=0&filter=%222.1+Helyt%C3%B6rt%C3%A9neti+m%C5%B1vek%22&action=browse&site=browse&orderBy=23&orderDirection=ASC> (Letöltés: 2023. május 16.); Nagy 1928. 91–95.; Zsilinszky 1900. 109–111.; Csikvári 1938. 6.; A szerződésben foglaltak teljesítésével Csányi István foglalkozott. Csányi 1987. 88–93.; Az örökváltságról Barta László szentesi levéltáros írt egy könyvet, amely kissé problematikus, több hibát is tartalmaz, amelyekre a főszövegben kitérek. Barta 1979. Magam a 2006-os újabb kiadást használtam. Az írásról Hársfalvi Péter készített recenziót, amelyben rámutatott néhány pontosítandó részletre. Hársfalvi 1980. 695–696.; Barta alapján egy újabb összefoglalót írt Labádi Lajos szentesi levéltáros. Labádi 2016. 3–10.; Bártfay László is gyakran utalt az eseményekre naplójában. Kalla 2010.

<sup>37</sup> Sima 1914. 531–535.

fizetéseképtelenségük miatt újabb tárgyalásokat folytattak, s annak eredményét az 1837. április 20-án véglegesített, majd aláírt pótszerződésbe foglalták, miszerint a városnak az elkövetkezendő 20 évben kell törlesztenie a váltságösszeget.

A pótszerződés 13. pontja és mellékletei tartalmazták a város új rendezési, közigazgatási tervét, a Coordinatiót, amelyet Barta László Klauzál Gábor munkájának tartott.<sup>38</sup> Sima László, aki a tervet szinte teljes egészében közölte, nem említette, hogy azt Klauzál írta volna. Magam, bár átnéztem a Barta által hivatkozott levéltári anyagot, abban nem találtam meg a Klauzál aláírását feltüntető Coordinatiót, csak egy aláírás nélküli példányát, és semmilyen egyértelmű utalást sem olvastam a terv szerzőségét illetően.<sup>39</sup> Nem tartom valószínűnek, hogy azt Klauzál írta volna, bár abban igazat kell adni Bartának, hogy élvezte a szentesiek bizalmát, és lehetősége adódhatott bátyján, Imrén keresztül az események befolyásolására. Ezt az állítást alátámasztja az a levél, amelyben a szentesi tanács 1836. december 24-én azzal fordult Klauzálhoz, hogy a Károlyi grófokkal folytatott újabb egyezkedésben segítsen, és kérje testvére, Imre pártfogását az általuk felterjesztett új fizetési mód elfogadásához. A levelet Müller Ignác főszolgabíró biztatására fogalmazták meg, a már akkor jelképesen pártfogóként szólított Klauzálhoz.<sup>40</sup> Klauzál jelen volt az 1837. április 18-án tartott szentesi városi tanács ülésén, amelyen a város elfogadta az új szerződés feltételeit.<sup>41</sup> Az április 30-án tartott ülésen egyhangúlag Klauzált választották meg a Coordinatióban rögzített pártfogói tisztségre, és egy küldöttséget neveztek ki Boros Sámuel főbíró vezetésével, hogy tudassák azt vele.<sup>42</sup>

A főbíró 1837. június 4-i levelében Klauzált Szentesre hívta, hogy rendezze a város ügyeit, és tartson tisztviselőválasztást. Másnap Klauzál közölte, hogy 7-én délután indul Szegedről, Hódmezővásárhelyen hivatali teendője lesz, ezért csak 8-án dél körül fog megérkezni Szentesre. Az ideiglenes tisztválasztást egyelőre június 12. és 15. között tervezte megtartani, de arról személyes egyeztetést helyezett kilátásba.<sup>43</sup> Őt magát június 10-én iktatták be hivatalába. Az új tisztikar megválasztása előtt meg kellett állapítani a tisztviselők fizetését, amelyre 18-án, míg azok megválasztására 20-án került sor a jelenlétében.<sup>44</sup>

Klauzál Borosnak írt július 24-i leveléből kiderül, hogy a részletfizetésben egyfajta közvetítő szerepet is játszott a város és az uradalom, jelen esetben Brüneck József között.<sup>45</sup>

---

<sup>38</sup> A pótszerződés mellett haszonbéres szerződést is kötöttek. MNL CsCsVL SzL V. 102. d. 11., 12. k.; Barta 1986. 52. Ezt átvette Labádi is. Labádi 2016. 7.

<sup>39</sup> Barta 1986. 52.

<sup>40</sup> MNL CsCsVL SzL V. 102. d. 446/1836.

<sup>41</sup> MNL CsCsVL SzL V. 102. a. 11. k. 1127. bejegyzés. A város 20-án írta alá a szerződést. 1129. bejegyzés.

<sup>42</sup> MNL CsCsVL SzL V. 102. a. 12. k.; Sima 1913. 9.

<sup>43</sup> MNL CsCsVL SzL V. 102. d. 489, 490/1837.

<sup>44</sup> Sima 1913. 13.

<sup>45</sup> MNL CsCsVL SzL V. 102. d. 493/1837.

Másik fennmaradt levele alapján a Coordinationak megfelelően kitűzte a városi elegyes ülések időpontját, és tudatta azt a főbíróval.<sup>46</sup> Az elkövetkezendő néhány hónap bizonyossá tette a városi tanács és a főbíró számára, hogy a Coordinatio és az abban foglaltak, főképp a pártfogói hivatal széleskörű hatásköre, túlságosan megköti a városi döntéshozókat, és kevés önállóságot biztosít számukra. Ezért az 1837. augusztus 20-án tartott elegyes ülésben arra jutottak, hogy a város nem fogadja el többé a Coordinatiót, amely „*szerződési szabadulásunk elveivel egyenesen össze ütközésben áll és reánk nyomasztólag nehezedik*”. Így a pártfogói tisztségre sem volt szükségük, ezért annak megszüntetését illedelmes levélben tudatták Klauzállal. Döntésüket a volt pártfogó továbbította Brüneck Józsefhez, a vásárhelyi Károlyi uradalom közös kormányának vezetőjéhez, aki tudatta a szentesiekkel, hogy ha „*az uradalomtól kiadott 's a' városi közönség által kötelező erővel elfogadott Coordinatiót kötelező erejűnek*” nem tekintik, a pártfogói tisztséget pedig megszüntetik, azzal a pótszerződés 13. pontját megsemmisítik, egyébként az uradalom a szerződés egyik pontját sem engedi egyoldalúan módosítani vagy eltörölni.<sup>47</sup> Sem Brüneck, sem a város nem úgy hivatkozott a Coordinatióra, mintha azt Klauzál írta volna, hanem hogy azt az uradalomtól kapták, tehát valószínűsíthető, hogy valamelyik uradalmi alkalmazott írta. Így Klauzál pártfogói tisztsége mindössze pár hónapig tartott, a szentesiek ügye pedig tovább húzódott.

Klauzál az 1832–36-os országgyűlésen hozott törvények alkalmazása következtében egy másik úrbéri ügyben is érintett lett. Az 1837. augusztus 28-án kezdődött megyei közgyűlésen a Károlyiak vásárhelyi uradalmának ügyésze, Gosztonyi Sándor azzal a kéréssel állt elő, hogy megbízói úrbéri rendezési pert indítanának, amelyhez szükség van az új törvények értelmében a legelő ügyében történő egyeztetésre, ezért egy bizottság kiküldését kérte a megyétől. Ennek az elnöke lett Klauzál, tagja pedig másokkal együtt Babarczy Antal.<sup>48</sup> A bizottság működéséről nem maradt fenn bővebb forrásanyag, így nem tudjuk, hogy Klauzál pontosan milyen tevékenységet végzett az ügyben, megbízásáról követi megválasztásakor lemondott.<sup>49</sup>

---

<sup>46</sup> MNL CsCsVL SzL V. 102. d. 495/1837. 1837. július 31-én Szegeden kelt levél.

<sup>47</sup> MNL CsCsVL SzL V. 102. d. 499, 500/1837.

<sup>48</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 1177/1837.

<sup>49</sup> A hódmezővásárhelyi levéltárban található legelőelkülönözési iratok nagyrészt az 1840-es évekből maradtak fenn. MNL CsCsVL HL IV. 1001. j.; A legelőelkülönítésről, megemlítve benne Klauzált: Szeremlei 1907. 496–508.

#### 4. 3. Tisztújítás, követválasztás és gróf Károlyi György megyei aktivitása

Az 1838–1839-es évek történeteiről, különösen a tisztújításról, az új főispáni helytartó beiktatásáról, a követválasztásról, valamint az azokat megelőző eseményekről a Károlyi levéltár Missiles anyagában található levelek és gróf Károlyi György főispáni iktatókönyve is tájékoztatást nyújt. Mindezek segítségével a megyei közéletet is jobban meg lehet ismerni. Fontos forrás Bártfay László naplója is, aki, mint ahogy azt már említettem, jó baráti viszonyban volt az akkor még gróf Károlyi Lajos alkalmazásában álló Klauzál Imrével, Gábor bátyjával. A források azt bizonyítják, hogy a Károlyi testvérek e két alkalmazottja megosztotta egymással a Csongrádból származó információikat, és olykor befolyással is lehettek az események kimenetelére, így Klauzál Gábor pályafutására is.

Az 1838. június 25-i közgyűlésen – ahol gróf Károlyi György is jelen volt – a megye nemessége levélben kérte az új főispáni helytartót, hogy tartsa meg a restaurációt, amely három év után ismét esedékessé vált.<sup>50</sup> A szeptember 17-én megnyitott megyei közgyűlésen Tajnay és Károlyi György is jelen volt, s az utóbbi közbenjárására a főispáni helytartó kijelölte azt a bizottságot, amelynek feladata a választóképes nemesek összeírása és a rendszabályok áttekintése, módosítása lett. Egyúttal november 5-re közgyűlést hirdettek, ahol a bizottság beszámol majd az előkészületekről, Tajnay pedig ígérete szerint meghatározza a restauráció időpontját. A Kárász alispán elnökletével összeült bizottság tagja volt Klauzál is.<sup>51</sup> Tajnay már ekkor jelezte, hogy a tisztújítást közfelkiáltással kívánja végrehajtani, de azon esetekben, ha nem születik egyértelmű döntés, szavazni fognak.

A november 5-re összehívott közgyűlésen Tajnay elnökölt, és ismét megjelent Károlyi György is. Az 1822-ben elkészült rendszabályokat kissé módosították, ettől kezdve nem 24, hanem 18 év lett a szavazásra jogosultság korhatára, és biztosították, hogy a nemtelenek nemes születésű özvegyei is szavazhassanak. Ugyanekkor Tajnay ígéretéhez híven kijelölte a restauráció napját november 21-re.<sup>52</sup> A tisztújítás a kitűzött napon le is zajlott, ahol Tajnay mellett ismét jelen volt Károlyi György is, aki ebben az évben nagyon aktívan vett részt a megyei közéletben, hiszen négyszer jelent meg közgyűlésen, hasonlóan a főispáni

---

<sup>50</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 694/1838.

<sup>51</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 1189/1838.; A küldöttség tagjai: Vidovich Mihály levéltárnok, Tabódy Pál, Brüneck József és Szabó László a Károlyiak alkalmazottai, Fadgyas Pál szegedi ügyvéd, gróf Vécsey Sándor hódmezővásárhelyi plébános, gróf Zichy Ipoly szegvári káplán, Bogyó István, Szűcs Antal, Dobosy Lajos, Kaszap Mihály főjegyző, Kiss Dániel főügyész, Knezsik Lajos aljegyző és Szluha Ferenc Szeged részéről. Gróf Vécseyről: Chobot 1917. 962–963.; gróf Zichyről: Katus 1994. 158.

<sup>52</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 1490/1838.; MNL CsCsVL SzL IV. 3. b. 1490/1838.; MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 1575/1838.

helytartóhoz.<sup>53</sup> A restauráción Klauzált közfelkiáltással újra fizetési táblabíróvá választották, társa továbbra is Nagy Ferenc lett.

A tisztújításon a hivatalban lévők köre nem sokat változott, azonban volt három tisztviselő, Kiss Dániel főügyész, Vidovich Imre tiszáninneri és Babarczy Antal tiszántúli alszolgabíró, akik voksolás útján elvesztették korábbi hivatalukat.<sup>54</sup> Közülük Kiss Dánieltől több, míg Vidovich Imrétől egy levél maradt fenn a történetekről, amelyeket kiegészít Horváth László, Károlyi uradalmi alkalmazott levele. Utóbbi számolt be a restaurációt megelőző közhangulatról és a Károlyiak tevékenységéről – a saját szemszögéből – a november 5-i közgyűléssel kezdődő eseményekkel kapcsolatban.<sup>55</sup> Horváth meglátása szerint a helyi nemesség és a Károlyiak el voltak egymástól idegenedve, sőt a nemesek mintegy zsarnokként tekintettek a családra. Ami nem véletlen, hiszen a csongrádi nemesség nagy része függő viszonyban volt tőlük, mivel nem rendelkeztek saját birtokokkal, ezért a Károlyiaktól béreltek földeket. Horváth leveléből az is kiderül, hogy a restauráció előtt az uradalmi alkalmazottak, kivált Tabódy Pál különböző ígérekkel megpróbálta a nemességet a Károlyiak pártjára állítani. Ezekről és Károlyi György huzamosabb jelenlététől remélték a tisztújítás sikeres lebonyolítását. György gróf azonban már a november 5-i, számukra sikertelenül végződött közgyűlés után visszatért Pestre. A levél alapján vélelmezhető, hogy olyan változtatást szerettek volna elérni a tisztújítási statútumban, amely megkönnyíti a család és a kormányzat szempontjából megfelelő tisztviselők megválasztását. Horváth sérelmezte, hogy György gróf csak november 4-én érkezett meg, és mivel már akkor elveszítettnek látta az ügyet, nem próbált meg hatékonyan fellépni, és a korteskedésre komoly pénzösszeget áldozni.

Feltehetően a gróf azért is érezte eleve reménytelennek a helyzetet, mert elutazása előtt kikérte titkára, Bártfay véleményét.<sup>56</sup> Horváth a kudarc okát abban látta, hogy a november 5-i közgyűlés előtt két héttel Klauzál Imre Csongrádban felkereste öccsét, aki beszámolt a helyi viszonyokról, az uradalom terveiről, majd visszatérve Pestre, közölte Bártfayval, hogy ha a grófok terve sikerül, s az „*Öccse pártját kinyomják Restauratiokor és a Babarczyánusokat*

---

<sup>53</sup> A Károlyi családtagok közül az 1830 és 1847 közötti megyei közgyűléseken György volt a legtöbbször, négyszer jelen egy évben. Előtte csak Lajos főispáni helytartói beiktatásakor volt ott. Főispáni helytartóként is csak évente egyszer jelent meg. Károlyi Lajos hosszú főispáni hivatala alatt évente egyszer, illetve a diéta idején 1832-ben és 1835-ben kétszer elnökölt közgyűlésen, de 1833-ban és 1837-ben meg sem jelent. Tajnay 1837-ben a beiktatásán, 1838-ban pedig további négy alkalommal járt a megyében. MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 38–55. k.

<sup>54</sup> Sáfrány 2022. 542–543. Babarczy Antal, a tiszántúli járás alszolgabírója is elvesztette hivatalát, de tőle nem maradtak fenn levelek. Neki lehetősége adódott kormányzati állást vállalni.

<sup>55</sup> MNL OL P 398 No. 28546. Horváth László 1838. november 9-én Hódmezővásárhelyen kelt levele.

<sup>56</sup> Bártfay naplója szerint november 3-án indult el Károlyi Pestről Csongrádba, s előtte beszéltek. Kalla 2010. 97.; Bártfay később nem sok megjegyzést tett a tisztújításra vonatkozóan, így nem derült ki, hogy beszéltek-e erről a gróffal, mindössze azt jegyezte fel november 24-én, hogy Tabódy Pál neki „*sok üres elnyűtt szavakat*” mondott a restaurációról. Kalla 2010. 110.

*emelik fel,*” azzal számos ellenséget szereznek maguknak. Bártfay pedig, aki Brünecknek s így Babarczyaknak is ellensége volt, Károlyi Györgyöt minderről már jó előre informálta. Különben „*meg sem foghatom – folytatja Horváth –, hogy a Gróf ki Septemberi itt létével az administratornak maga mindeneket meg ígért s kit Tabódy le jövétele előtt [...] tudósított, hogy mindenek jó lábon állanak csak az ő jelenléte szükséges, le jövetelével annyira késett, ’s le jövétele után már tulajdon plánumától annyira idegenné válhatott volna. – Nagyobb részt ugy hiszem ez is Klauzál (t. i. Imre – S. T.) befolyása után történt, hogy Szabó lett a vásárhelyi fisc. mert kivált az Öccsének nagy embere.*”

A levélrészletből kiderül, hogy Bártfaynak Brüneck József uradalmi alkalmazott – egyben Babarczy Antal apósa – az ellensége volt, és a levél írója Klauzál Imrének erős befolyást tulajdonított. Horváth még Tajnay főispáni helytartóra is tett megjegyzést, szerinte maga Tajnay is ingadozott, és úgy tűnt neki, mintha az „*ellen Párthoz*” csatlakozna. Ez valószínűleg túlzás volt, hiszen jól ismert Tajnay kormány iránti elköteleződése, az azonban egyértelmű, hogy mind ő, mind pedig Károlyi György kisebbségben maradt a tisztújításon és az azt megelőző előkészítő közgyűlésen is. Kiss Dániel beszámolt róla, hogy a „*kormány s uradalmi pártiak*” viszonylag kevesen voltak, mégis az ellenzék erőteljesnek vélte őket, ezért „*irtó harczot*” folytatott a „*mérsékleti párt*” ellen, amelynek következtében az „*újítók főnökei*” győztek.<sup>57</sup> A tisztikart nepotizmussal vádolta, külön kiemelve a szegedi Müllereket. A rokoni szálak szövevénye valóban jellemezte a reformkori tisztikart, de ez alól maga Kiss sem volt kivétel, hiszen sógora, Szomor József személyében neki is volt rokona a tisztikarban.

Végül Vidovich Imre levelét érdemes említeni, aki ugyan nem számolt be részletesen az eseményekről, de hivatalának elvesztését nem alkalmatlanságának, hanem Károlyi-pártiságának tulajdonította.<sup>58</sup> A megyében a kormánypártiakat Babarczyánusoknak, mérsékleti és uradalmi pártiaknak, addig a liberálisokat ellenpártnak, újítóknak nevezték a kortársak. Az 1840-es évek közepén egymással heves vitákat folytató, egyébként unokatestvéri viszonyban álló Babarczy Antal és Klauzál Gábor állt a két párt élen, utóbbi bátyja támogatását is élvezte.

Felmerülhet a kérdés, hogy 1838-ban miért vett részt annyiszor Károlyi György a csongrádi közgyűléseken, holott korábban nem tette azt. Lehetséges, hogy ebben szerepet játszott az is, hogy főispáni hivatalt akart vállalni, azzal kapcsolatban 1838 decemberétől

<sup>57</sup> MNL OL P 398 No. 39444. Kiss Dániel 1839. november 26-án Hódmezővásárhelyen kelt levele.

<sup>58</sup> „*mult hó 21én tartatott Tisztujjító Szék alkalmával a mindeneken uralkodni kívánó vad természetnek csupán azon okból mivel a’ Mlságos Gróf Károlyi Nemzetség és annak tisztsége eránti vonzódásomat mindenkor bő mértékben ki mutattam, hogy sérthetetlen becsülteemet, meg sérteni nem hagytam, s’ hogy a’ tulságosok elveivel nem osztottam, a’ vad természetnek mondam, martaléjába lettem, mert hivatalomtól, a’ nélkül hogy arra alkalmatlannak lenni találtattam volna, meg fosztattam.*” MNL OL P 398 No. 80242. Vidovich Imre 1838. december 8-án Csongrádon kelt levele.

megbeszéléseket folytatott Majláth Antal alkancellárral, mivel úgy vélte, hogy Csongrád vagy Szatmár vármegyékben tudna hatékonyan működni a kormányzat szolgálatában.<sup>59</sup> Hivatali terveiről többször is beszélt titkárával, így megemlítette neki a zempléni főispánságot is. Bártfay 1839. március 25-én jegyezte fel naplójába, hogy előző este Gosztonyi Miklós azzal a hírrel érkezett hozzá, hogy Károlyi György Csongrádban lesz főispán, de ő ezt a naplója szerint már három hete tudta, hiszen neki kellett megírnia főnöke beszédét, és gondoskodnia a beiktatás költségeiről.<sup>60</sup> Április 14-én pedig azt rögzítette, hogy megérkezett az országgyűlésre szóló csongrádi királyi meghívólevél a megye főispáni helytartójához. A kinevezés, de főként a beiktatás körülményeire szükséges kicsit bővebben kitérni – hasonlóan az egy évvel korábbi tisztújításhoz – hiszen abból is látható, hogy milyen volt akkor a megyei közélet. Másrészt a beiktatás összefüggött az országgyűlési követválasztással is, amelyben Klauzál is érintett lesz. A forrásokból – Károlyi György főispáni iktatókönyvéből és néhány levélből – felsejlik az a konfliktus, amely a leendő főispáni helytartó és Kárász Benjámin alispán között bontakozott ki.

A Kancellária 1839. március 21-én kelt levelében tudatta hivatalosan a megyével, hogy ki lesz az új vezetője, amelyet majd csak a május 2-i közgyűlésen olvastak fel.<sup>61</sup> Majláth Antal alkancellár Károlyi Györgynek írt levelében kifejtette, hogy a kormányzat azt szeretné, ha tapasztalt és mérsékelt elveket valló személyeket választanának meg országgyűlési követeknek, és az utasítások is hasonlóan mérsékeltek lennének. Majláth azt is kérte, hogy az országgyűlés alatt a megyei politikát is a kormány akaratának megfelelően irányítsa.<sup>62</sup> Károlyi az alkancellárnak azt válaszolta, hogy a beiktatását és a követválasztást május 13-án szeretné megtartani, de még akkor erről a csongrádi alispánnal nem egyeztetett.

Kárász Benjámin alispán miután értesült az új főispáni helyettes kinevezéséről és a diéta összehívásáról, arról tájékoztatta Károlyi Györgyöt, hogy május 2-ára hív össze közgyűlést, hogy azon kihirdesse kinevezését, és a rövid időn belül megnyíló országgyűlésre megválasszák a követeket. Továbbá azt tervezte, hogy Károlyi beiktatása után, már az ő jelenlétében vitatják meg a követutatisításokat. Így még az új főispáni helytartó beiktatása előtt akarta a követválasztást lebonyolítani. Károlyi ezt átlátta, és Majláthnak is megírta: „*az Alispány a' Követválasztást befolyásom nélkül végrehajtatni akarja; mivel pedig ez nemcsak hivatalom tekintetének tsonkulására válnék, de nem kevés zavarokra is okot adna, ha a Megye a' jelentett*

---

<sup>59</sup> Kalla 2010. 550.

<sup>60</sup> Kalla 2010. 25., 134., 148., 181., 190.; Gosztonyi Miklós személynöki ítélőmester, Wesselényi Miklós perének előadója, referense, az ítélethozatal során három évi fogságra szavazott. Ugyanakkor Károlyi Györgynek nagy összegű hitelekkel adott. Pálmány 2011. 678–679.

<sup>61</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 478/1839.

<sup>62</sup> MNL OL P 414 C. 10. a. Tekintetes Csongrád vármegye főispáni hivatalának jegyzőkönyve 1839/1.

*2dik Májusi Gyűlésben Regalisok nélkül Követeket is választana, egyebet részemről nem tehetek: mint, hogy a megyébe lemenjek /: melly végett Április 27én útnak is indulhatok :/ és hivatalomba Majus 2dikán bévezetettvén. a Követválasztást a körülményekhez képest azon, vagy másik tizenötöd napra határozandó, Köz Gyűlésen saját Elölülésem alatt végrehajtsam.*”<sup>63</sup> Tehát úgy döntött, hogy lemond eredeti szándékáról, hogy a követválasztást már hivatala elfoglalása után tartsák meg, ezzel valamelyest meg tudta őrizni tekintélyét.

Döntésének megértéséhez némi adalékot nyújt Tabódy Pál április 23-án Pesten gróf Károlyi Lajosnak írt levele, amelyben az egy évvel korábbi tisztújításhoz hasonlóan újabb információkat közölt a megyei nemesség és a Károlyiak viszonyáról. Tabódy arra kérte Károlyi Lajost, hogy induljon Csongrádba, és vegyen részt testvére beiktatásán, mert szerinte, ha személyesen jelen lesznek, a megye nemessége nem mer velük majd szembeszállni.<sup>64</sup> A levélből az is kiderült, hogy ezt nem saját maga, hanem György kérésére fogalmazta meg, hiszen a kormányzat szándékainak megfelelően akart az új helytartó Csongrádban tevékenykedni. Károlyi György és Kárász alispán közötti levélváltások és konfliktusuk nem maradt titokban a csongrádi tisztviselők között sem, arról Kiss Dániel is értesült.<sup>65</sup> Jakó István uradalmi alkalmazott leveléből pedig azt is megtudjuk, hogy az időközben Hódmezővásárhelyre érkezett Károlyi Lajos Kiss Dániellel, Babarczy Imrével és Antallal, illetve más meg nem nevezett személyekkel ebédelt, és megbeszélést folytatott az elkövetkezendő teendőkről. Ugyanekkor azt is megemlítette a levélíró, hogy a korábban Klauzál Gábor emberének tartott Szabó László már a Károlyiaknak korteskedett Szentesen.<sup>66</sup>

Károlyi beiktatásával kapcsolatos teendők jó részét Bártfay László végezte, akinek szándékában állt személyesen is megjelenni az ünnepségen, emiatt ruhát is varratott, de végül, talán gyengélkedése miatt, nem ment el.<sup>67</sup> Bejegyzéseiből úgy tűnik, hogy nem feltétlenül örült Károlyi csongrádi kinevezésének, de többször is elbeszélgetett a gróffal az eseményekről. Vörösmarty Mihállyal is hosszabban beszélgetett Klauzálról, de arról semmilyen más információt nem jegyzett le.

Károlyi György végül április 27-én érkezett meg a megyébe, amelyről az előzetes tervekkel ellentétben értesítette Kárász alispánt.<sup>68</sup> A beiktatásra május 2-án került sor. A főispán

<sup>63</sup> MNL OL P 414 C. 10. a. Tekintetes Csongrád vármegye főispáni hivatalának jegyzőkönyve 1839/4.

<sup>64</sup> „Méltóságoknak a’ jelenlététől félnek, mert jól tudják azt, hogy ha Méltóságok in persona megjelennek a Csongrádi Nemesség nem mer Méltóságokkal szembe állani.” MNL OL P 415 2. tétel 228–229. fol. Tabódy Pál 1839. április 23-án Pesten kelt levele.

<sup>65</sup> MNL OL P 398 No. 39447. Kiss Dániel 1839. április 23-án Hódmezővásárhelyen kelt levele.

<sup>66</sup> MNL OL P 398 No. 29768. Jakó István 1839. április 30-án Derekegyházán kelt levele.

<sup>67</sup> Kalla 2010. 191–196.

<sup>68</sup> MNL OL P 414 C. 10. a. Tekintetes Csongrád vármegye főispáni hivatalának jegyzőkönyve 1839/5.

ünnepélyes meghívására az alispán egy küldöttséget nevezett ki, amelynek vezetője testvére, Kárász Miklós volt, a tagok között pedig ott volt Károlyi Lajos is.<sup>69</sup> A közgyűlési teremben Károlyit éljen kiáltásokkal üdvözölték, majd elhangzott „szivindító” beszéde, amelyben a törvények betartására és a kölcsönös bizalomra, tiszteletre és egyetértésre kérte a tisztikart, hogy közöttük sikeres legyen az együttműködés.<sup>70</sup> Ezek a szavak az adott helyzetben különös hangsúlyt kaptak. A beszéd után Kárász alispán felolvasta a kinevezési okiratot, az új főispáni helytartó pedig letette az esküt. Ezt követően Kaszap Mihály főjegyző mondott beszédet, amelyben kitért a Károlyi család felmenőire is, külön kiemelte Lajos kormányzását, amelyre jó szívvel emlékeznek vissza, majd a megye nevében tiszteletet és engedelmességet fogadott az új kormányzónak. Végezetül elrendelték a beszédek ezer példányban való kinyomtatását. Ezt követően olvasták fel Tajnay búcsúlevelét, ami után a rendek levélben fejezték ki neki köszönetüket és hálájukat, és kérték Károlyit, hogy Tajnajt nevezze ki tiszteletbeli táblabírónak, aminek ő eleget is tett.<sup>71</sup>

Még mielőtt a követválasztásra került volna sor, Klauzál „érzékenyen” előadta, hogy olyan rágalmakat terjesztenek róla a megyében, hogy ő az előző országgyűlés ideje alatt a jobbágytelken élő nemesek adóztatása ügyében nem a követutasításának megfelelően szavazott.<sup>72</sup> Ennek cáfolására felolvasta az országgyűlési napló vonatkozó részeit, amellyel egyértelműen bizonyította, hogy nem járt el szabálytalanul, de azt a jegyzőkönyv tanulsága szerint a jelenlévők nagyobb része is tudta, ezért az ügyben Klauzál kérésére nem indult vizsgálat. Ezt követően Károlyi György szólalt fel, aki kijelentette, hogy miután megkapta a kinevezéséről szóló okmányt, ő számított a megye főispáni helytartójának, s abbéli tisztségében ő határozta meg a közgyűlés határidejét az alispánnak küldött levelében. Azonban Kárász alispán más időpontot jelölt ki, emiatt viszont „jogainak sértetlensége tekintetéből óvást” tett. Kárász persze tiszta szándékait bizonygatta mind a múltra mind pedig a jövőre nézve. Ezt követte a királyi meghívólevél felolvasása és a követek megválasztása. Klauzál és Dobosy Lajos jelöltek közül a többség Klauzál mellett nyilatkozott, így ő lett az első követ, második követté egyértelműen Kárász Istvánt óhajtották a jelenlévők. Valószínűsíthető, hogy Kárász Benjámin már nem is akart követ lenni, hiszen irányíthatta a megyét, s a liberális reformokért küzdött, de igyekezett olyan követtársat jelöltetni Klauzál mellé, aki annak segítségére lesz.

---

<sup>69</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 478/1839.

<sup>70</sup> MNL OL P 414 B. Lad. 9. No. 8. Nyomtatványok, No. 18. Méltóságos nagy-károlyi gróf Károlyi György úr Ő nagyságának Tekintetes nemes Csongrád vármegye Fő ispán-helyettesi székébe 1839-dik év pünköszt hava 2-kán Szegvárt tartott közgyűlésében történt beigtatása alkalmával mondott beszédek.

<sup>71</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 479/1839.

<sup>72</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 480/1839.

Erre pedig úgy tűnik éppen unokaöccsét, a 28 éves aljegyzőt és tiszteletbeli főjegyzőt, Kárász Istvánt találta a legalkalmasabbnak.<sup>73</sup>

A rendkívül kevés forrás miatt nagyon fontosak voltak a kutatás szempontjából Kossuth *Törvényhatósági Tudósításai*, valamint az Országos Levéltár Károlyi nemzetségi levéltárában található anyagok, amelyek betekintést nyújtanak a megyei közéletbe, egy kicsit megvilágítva a politikai kapcsolatokat és erőviszonyokat. Klauzál mellett ott állt Kárász Benjámin és István, Nagy Ferenc, Kaszap Mihály, olykor pedig Müller Ignác, Temesváry István, sőt előfordult, hogy a későbbi nagy ellenfél, Babarczy Antal is támogatta. Ellenfelei között mindig felbukkant Mericzay Antal esperes-plébános, aki később jelen volt a Konzervatív Párt alakuló ülésén is, így nem meglepő megyei szereplése.<sup>74</sup> Meglehetősen nehéz értékelni Szabó László uradalmi ügyészt, akit Horváth László 1838. év végi levelében az ellenpárt egyik fő emberének nevezett, s a Károlyiak alkalmazásába kerülését is az ellenpártnak és a Klauzál testvéreknek, különösen Imrének tulajdonította. Azt azonban meg kell jegyeznünk, hogy Horváthnak Szabó ellenszenves volt, református és pénzszerető emberként minősítette, és vele nem is kívánt együtt dolgozni, ezért áthelyezését kérte Orosházára.<sup>75</sup> Annak ellenére, hogy Horváth az ellenzékhez sorolta, láthattuk, hogy 1836–37-ben gyakran ellenvéleményt fogalmazott meg velük szemben a megyegyűléseken. 1839 áprilisában pedig már azzal bízták meg Jakó István levelének tanulsága szerint, hogy a Károlyiaknak korteskedjen.<sup>76</sup>

Horváth szerint a Klauzál testvérek jelentős befolyással bírtak, amely Károlyi György gróf manővereire is hatással volt. Ezért is tett le eredeti szándékáról, a korteskedés megszervezéséről, mert annak sikeréhez nem kevés pénzre lett volna szükség. A Károlyiak tehát ekkor még meghátráltak, valószínű több tényező is közrejátszott abban, hogy még nem tudták kellően megszervezni az uradalmi pártiakat. Az 1838-as tisztújításon Károlyi György terve kudarcot vallott, kénytelen volt hagyni, hogy támogatói elveszítsék tisztségüket, de főispáni helytartói kinevezése után a konfliktust már nem lehetett elodázní. Kárász alispánt a restauráción elért sikerek bátorították fel, hogy szembeszálljon az új főispáni helytartóval, és megpróbálja még beiktatása előtt a követválasztásokat megtartani. Károlyi átlátta ezt a szándékát, vállalta a némi tekintélyvesztést és személyes elnökletével tartotta meg a követválasztást.

---

<sup>73</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 481/1839.

<sup>74</sup> Andics 1981. 206.; Pálmány 2011. 756–757.

<sup>75</sup> MNL OL P 398 No. 28546. Horváth László 1838. november 9-én Hódmezővásárhelyen kelt levele.

<sup>76</sup> MNL OL P 398 No. 29768. Jakó István 1839. április 30-án Derekegyházán kelt levele.

Az ellenzék feltehetően nem attól tartott, hogy nem sikerül Klauzált követté választatniuk, hanem inkább a már meglévő fölényük kiaknázására törekedtek, hiszen egy évvel korábban a tisztújításon is számukra kedvező eredmény született. Ugyanakkor az is látható, hogy az uradalmi párt megpróbálta Klauzált lejártni, azt terjesztették róla, hogy utasításával ellentétesen szavazott. Közgyűlési felszólalásán próbálta ezeket a rágalmakat elhárítani. Kárász pedig azért szállhatott szembe Károlyi Györggyel, mert jelentős megyebeli birtokai révén nem függött a Károlyiaktól. Szabó László viszont úgy tűnik, hogy pártot váltott, 1838-ban még az ellenzékhez tartozott, pár hónappal később azonban már új munkaadójának, a Károlyiaknak korteskedett. A megye újonnan megválasztott követei tehát stabilnak mondható liberális tábor és vármegyei háttérrel tudhattak maguk mögött.

## 5. Az 1839–1840-es országgyűlésen

### 5. 1. A követutasítás

Az 1836 májusától kibontakozó új kormányzati politikát, az ún. „terrorizmus” időszakát a politikai perek sora jelezte, ahol rendre elítélték a megvádoltakat, az országgyűlési ifjakat, Wesselényit és Kossuthot is.<sup>1</sup> Ezekre, mint ahogyan az előző fejezetben is rámutattam, Csongrád megye is feliratokban reagált. A megnyíló diéta nagy kérdése volt, hogy folytatódik-e a kormányzat részéről a megfélemlítés, vagy a rendek képesek lesznek elérni a sérelmek, legfőképpen a szólásszabadságon esett sérelem orvoslását. Az udvar 1838 végén személycseréket kezdeményezett, Pálffy Fidél helyébe Majláth Antal alkancellár lépett, míg az ő pozícióját Bedekovich Lajos kapta meg, majd Cziráky Antal országbíró Majláth György váltotta, Somssich Pongrácz helyett pedig Szerencsy István lett a személynök.<sup>2</sup> Erdmann Gyula és Pajkossy Gábor rámutattak, hogy a diétára készülő követek utasításainak elenyésző része, 3 illetve 6 megye instrukciója volt olyan, amely kikényszeríthette volna a szólásszabadsági sérelem orvoslását a tanácskozásokba bocsátkozás előtt. Az, hogy az országgyűlésen ez máshogy alakult, döntően Deák politikusi tevékenységének volt köszönhető.<sup>3</sup>

Csongrádban az előző diétával ellentétben, Kárász Benjámín alispán már az 1838-as év utolsó közgyűlésén, december 17-én kijelölte a követutasítást kidolgozó bizottság tagjait.<sup>4</sup> A közgyűlésen maga elnökölt, azon sem a főispáni helytartó, sem a Károlyiak, sem pedig a csongrád-vásárhelyi uradalom tisztviselője nem volt jelen. 1825-től a követutasítást elkészítő bizottság tagjai között mindig jelen voltak az uradalmak tisztviselői, ezúttal azonban a csongrád-vásárhelyi uradalom képviselő nélkül maradt.<sup>5</sup> Szeged városát egy ügyvéd, Fadgyas Pál képviselte a bizottságban, amelyben szintén Kárász elnökölt, s jelen volt még a később követté választott Klauzál, a korábbi alispán, Babarczy Imre és gróf Vécsey Sándor plébános

---

<sup>1</sup> Pajkossy Gábor számításai szerint 1835 és 1838 között összesen 21 közéleti-politikai szereplő ellen 22 per indult, 9-9 hűtlenségi, illetve becselenségi (infámia) és 4 felségsértési per. Kossuth, Wesselényi és az országgyűlési ifjak (Lovassy Ferenc és László, Tormássy János, Lapsánszky János) mellett Balogh János, Rudnyánszky Flórián, Kosztolányi Péter, Máriássy József, Sebestyén József, Patay József, Ágoston József, Ráday Gedeon, Kubinyi Ferenc, Újházy László, Madarász József és László, Ambró Antal, Lipovniczky Vilmos és Szabó János is a perbe fogottak között volt. Pajkossy 2007. 690–691., 702.

<sup>2</sup> Erdmann 1984. 193–221.; Erdmann 2014. 75–91.; Kecskeméti 2008. 110.; Pajkossy 2006. 25.; Pajkossy 2007. 683.

<sup>3</sup> Pajkossy 2006. 26.

<sup>4</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 1648/1838.

<sup>5</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 706/1825., 792/1830., 1139/1832.

is.<sup>6</sup> Rajtuk kívül a főjegyző, a főügyész, a főszolgabírók, a főadószedő, a táblabírók és az esküdt vett részt a munkában. Az alispán azért sietett a bizottság kijelölésével, hogy alaposabban felkészüljenek a soron következő országgyűlésre, másrészt a Károlyi-uradalom képviselőjének kihagyása is tervei között szerepelhetett.

A 22 pontból álló alaputasítást a már említett 1839. május 2-án megnyílt közgyűlésen fogadták el, ahol a követeket is megválasztották, és a főispáni helytartót is beiktatták.<sup>7</sup> Ha már 1838 végén nekiláttak az utasítások megfogalmazásához, akkor jóval több idejük maradt arra, mint az előző diéta előtt. A csongrádi utasítás a főbb sérelmi pontokban, Wesselényi, Kossuth, az országgyűlési ifjak és a barsi Balogh János esete, megegyezett a zalai és borsodi utasításokkal, mindazonáltal Zalaé 40, Borsodé pedig 66 pontból állt.<sup>8</sup>

Erdmann Gyula és Pajkossy Gábor is részletesen vizsgálta a diétára készült alaputasításokat.<sup>9</sup> Pajkossy Erdmann eredményeire és saját további kutatásaira támaszkodva írt a sérelmekről, az adó- és újoncmegajánlásról. Az alaputasítások vizsgálatakor a csongrádit csak a zalaival és a borsodival vetem össze, azonban Pajkossy eredményeit felhasználva a csongrádi utasítás politikai kontextusa is sokkal jobban kirajzolódik. Mindkét kutató kijelentette, hogy Pest, Zala és Csongrád is a sérelmek előzetes orvoslását szabta a további tanácskozások feltételül. Ehhez véleményem szerint Borsod is csatlakozott, mivel az utasítás úgy fogalmazott, ha nem sikerül a sérelmek előzetes orvoslása, akkor az első felterjesztéshez csatolják mind az előleges, mind pedig a többi nem orvosolt sérelmet is.<sup>10</sup>

Az újoncok és az adó megajánlásával kapcsolatban is egyezően vélekedett a három megye, azaz a megajánlást a sérelmek megszüntetéséhez és a kívánalmak megtárgyalásához köttették. Csak azután mérlegelhették a követek, hogy valós szükség van-e az adókra és az újoncokra. Az utóbbiak számáról Csongrádnak pótló utasítást kellett kérnie. Erdmann és Pajkossy szerint a „kényszerített jogorvoslat” politikáját 4 megye, Zala, Pest, Csongrád és

---

<sup>6</sup> Fadgyas Pál szegedi ügyvéd, a város ismert haladó szellemű polgára volt. 1829-ben alapító tagja volt a szegedi Belvárosi Casino-nak, majd 1845-ben a Szeged-Csongrádi Takarékpénztár létrehozásában is részt vett. MNL CScSVL KL IV. 1003. d. 892/1845.; Reizner 1899. III. 156.

<sup>7</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 496/1839.

<sup>8</sup> Molnár 2003b. 122–146.; Seresné 1987. 149–179.

<sup>9</sup> Erdmann 2004-es írásában hivatkozott a csongrádi követutasításra, amely a közgyűlési iratok közt volt a szentesi levéltárban. 2014-es munkájában viszont már azt írta, hogy nincs meg a levéltárban az instrukció. A közgyűlési iratok között valóban nem található meg jelenleg, viszont a közgyűlési jegyzőkönyv tartalmazza azt. Erdmann 2004. 58.; Erdmann 2014. 106.; Pajkossy 2006. 26–30.

<sup>10</sup> „Tellyes igyekezettel azon legyenek hogy az Ország sérelmei orvoslásának tárgya, minthogy hijában való az új törvényeknek hozása mind addig, míg a régiebb törvényeken ejtett sérelmek nem orvosoltatnak a' királyi kegyelmes előadások felvételének bocsáttassék elejükbe, 's azon nem reménylett esetre, ha a' többség arra hajolni nem találna, legalább! ugyan országos első felírás mellett az Orzágnak nem csak úgy nevezett előleges sérelmei; hanem az utóbbi Országgyűlése által felterjesztve volt-de! orvoslás nélkül maradt egyéb sérelmek és kívánatok is – újra, és elmaradhatatlanul terjesztessenek fel – 's azoknak orvoslásuk, ugy akkor, mint azon túl is állhatatosan szorgalmaztassék.” Seresné 1987. 150.

Somogy képviselte. Meg kell azonban jegyezni, hogy Somogy csak Wesselényi ügyének rendezéséig nem kívánt tanácskozásokba bocsátkozni.<sup>11</sup> Borsodot az utasítása alapján szintén ide sorolom. Pajkossy megállapította, hogy a 48 vizsgált megyéből 27 minősítette sérelemnek a szóban forgó eseteket az alsótábla 1839. július 3-án felterjesztett felirati javaslatában. Ezek közül 19 megye állt ki amellett, hogy a sérelmeket a királyi előadásokhoz képest kitüntetett formában kell megtárgyalni. A 19-ből 13 a szólásszabadság sérelmének tárgyalásakor mindig vagy majdnem minden esetben határozott ellenzéki véleményt formált, így ezek a törvényhatóságok, köztük Csongráddal, alkották az ellenzék magját.<sup>12</sup>

Mindhárom vizsgált megyében rögzítették, hogy hűtlenség csak tettel követhető el, szóval és írásban nem. Csongrádban azt is hozzáfűzték, hogy felségsértés a törvények által meghatározott esetekben tett nélkül is elkövethető. Azonnali letartóztatást csak felségsértés esetén tartottak indokoltnak, de annak feltételeit, két teljes értékű tanú feljelentése esetén, egyértelmű és világos törvényben kívánták meghatározni. Továbbá támogatták azt, hogy sem a hűtlenségi, sem a felségsértési perekben ne lehessen senkit jószágvesztésre ítélni, hűtlenség esetén legkevesebb egy év börtön, míg felségsértés esetén csak halálbüntetés legyen kiszabható. Zala is hasonló kezdeményezéssel élt a perek indításával kapcsolatban, de ők arra hivatkozva, hogy a hűtlenségi esetek megítélése mindenkor az országgyűlés jogköre volt, azt javasolták, hogy olyan bizottságot állítsanak fel, amelynek tagjai függetlenek, azaz nem viselnek királyi kinevezéstől függő hivatalot.

A csongrádi utasítás az evangélikusok sérelmeinek megszüntetését, a szabad vallásgyakorlást és a „bevett” vallások megnevezésének eltörlését, a reverzálisoknak a múltira és a jövőre is vonatkozó megszüntetését is tartalmazta, az utóbbit Borsodé is. Zala és Csongrád instrukciójában megjelent a zsidók türelmi adójának megszüntetése, és polgárjogban részesítése. A jobbágyok „szabad örökös megváltási” jogának biztosítását is magába foglalta mindhárom alapinstrukció, ahogy az országgyűlési költségek nemesség általi elvállalását is. Klauzál megyéje kezdeményezte, hogy a sérelmek és kívánatok, valamint a rendszeres bizottsági munkák megvitatására évenként egy rövidebb diétát is tartsanak Pesten. Mindegyik támogatta a nádor felkérését a Pesten építendő országház tervének bemutatására. A magyar nyelv ügye szintén hangsúlyos volt a vizsgált utasításokban. Zala az adó megtárgyalásába csak a diétán felvett tárgyak és a királyi válaszok, valamint a sérelmek orvoslása után kívánt belebocsátkozni, Csongrád ebből a sérelmeket kihagyta, de egyik megye sem akart az előzőnél

---

<sup>11</sup> Erdmann 2004. 49–61.; Erdmann 2014. 106–107.; Pajkossy 2006. 27–28.

<sup>12</sup> A 13 megye: Abaúj, Békés, Bihar, Borsod, Csanád, Csongrád, Gömör, Heves, Komárom, Pest, Somogy, Szabolcs, Zala. Pajkossy 2006. 27.

több adót megajánlani. Klauzálék felvetették, hogy az országgyűlést berekesztő nap legyen a három év elteltével összehívandó új diéta első napja. Zala ennél is továbbment, s kijelentette, hogy az adót csak a következő, a törvény által megszabott időben kitűzött diétáig ajánlaná meg.

A zalai utasítás a szabad királyi városok országgyűlési jelenlétével és szavazatával kapcsolatban tárgyalásokra tett javaslatot, kijelentve, hogy a követek megválasztásában, azok utasításainak kialakításában az egész városi polgárságnak legyen joga részt venni. A csongrádiak ezt nem javasolták, de azt igen, hogy a városi hivatalnokokat a polgárság egésze válassza meg a három évente tartandó tisztújításokon. Helyi ügyeket támogattak akkor, amikor a szegedi olasz politikai foglyok szabadon bocsátását kérték. Foglalkoztak még egy megyei esettel, mivel az adósságai miatt elmarasztalt horgosi postamester hivatalát nem vették bírói végrehajtás alá, azt kívánták, hogy a jövőben ezeket is rendeljék a törvények alá.

Mindhárom törvényhatóság pártolta a folyószabályozás ügyét, Borsod és Zala az 1838-as dunai árvizet hozta fel indokként, Csongrád pedig egy a kérdéssel foglalkozó országos bizottság felállítását sürgette. Az elkészült instrukció a főbb sérelmek megszüntetését is szorgalmazta, s a korábbi országgyűlésen fel nem vett tárgyak megvitatását, a Ludovika támogatását, illetve több jobbágysággal kapcsolatos javaslatot is tett, mint például a robotot nem teljesítő jobbágy pénzbeli megbüntetését. A csongrádi utasítás hasonlított a zalaihoz és a borsodihoz, de azok több és részletesebb javaslatot tartalmaztak az egyes problémák megoldására. Az utasítás tartalma alapján mindenképpen a határozottabb ellenzéki álláspontok közé sorolható.

## 5. 2. Újra Pozsonyban

Klauzál és az ifjú Kárász István első követjelentését június 8-án írta. Abban beszámoltak megérkezésükről, megbízólevelük bemutatásáról.<sup>13</sup> A csongrádiak szállása ezúttal egymás közelében, a Magyar utcában volt, míg Klauzál az 507., Kárász a 490. szám alatt lakott. A lakáskönyvből kiderül, hogy ebben az utcában 17 alsótablái követ lakott, így a csongrádiak közvetlen közelében élt többek között Andrássy József, Friebeisz István, gróf Teleki Domokos, Emödy János, Bónis Sámuel, Palóczy László és Deák Ferenc is.<sup>14</sup>

---

<sup>13</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. b. 541/1839.

<sup>14</sup> Név, és lak-könyv. 1839. A Magyar utca után az Apáca és a Duna utca volt a legnépszerűbb, ahol 9, illetve 8 követ lakott.

Kárász Istvánnak az apja, Kárász Miklós is megjelent az országgyűlési tanácskozásokon, mint személynöki ítélmester, az ő szállása a Főpiac 15. szám alatt volt. Azt, hogy mennyi ideig tartózkodott a diétán, nem tudjuk, ahogy azt sem, hogy milyen viszonyban volt a fiával, Miklós nem sokkal a diéta befejezését követően Pesten elhunyt.<sup>15</sup> Ezen a diétán a korábbival ellentétben a csongrádiak nem utaztak haza, mindkét követ kitöltötte megbízatását. Kárásznak ez volt az első diétája, ahogyan Klauzálnak az előző, kettejük közül Klauzál szólalt fel többször, azonban Kárással minden bizonnyal sokkal jobb volt a viszonya, mint korábbi követársával, Bene Józseffel. Kárász tapasztalatlansága ellenére többször felszólalt, de konfliktus sosem alakult ki a követársak között, inkább támogatták egymást.

### 5. 3. Klauzál és a Ráday-ügy

Gróf Ráday Gedeon az 1837. március végi Pest megyei közgyűlésen az országgyűlési ifjak perében a Királyi Táblán hozott ítéletet hibásnak minősítette, és a bírák eltávolítását kezdeményezte. Amikor Kossuthot elfogták, ismét bírálta a hatóságokat, törvénytelennek tartva azok tettét. Ennek köszönhetően 1837 decemberében Ráday ellen becsstelenségi per indult. Mindezek ellenére Rádayt Pest megye követévé választotta. Azonban már a követválasztás után, 1839. május 8-án kelt királyi dekrétum szerint perben álló személy nem lehetett követ, így Ráday és a Pest megyei rendek nehéz helyzetbe kerültek, utóbbiak úgy határoztak, hogy amíg a diétán nem döntenek az ügyben, addig Ráday ne jelenjen meg az üléseken.<sup>16</sup>

A diéta megnyitását követően rögtön az első, június 5-i országos ülésen a pesti követ, Szentkirályi Móric felvetette, hogy amíg követársa, a perben álló Ráday Gedeon a tanácskozásokra nem érkezik meg, ne kezdjenek bele az érdemi munkába.<sup>17</sup> Ráday ügyében a megyék választási szabadságának jogát látták megsértve. Deák még az országgyűlés hivatalos megnyitása előtt a megérkező követektől tájékozódott utasításaikról. A háttérben, a Nádor fogadóban, a ligetben beszélgetve szervezkedett az ellenzék, amelyben Deák mellett, Klauzál

---

<sup>15</sup> Név, és lak-könyv. 1839.; Pálmány 2011. 682–683.

<sup>16</sup> Ballagi 1897. 473–474.; Erdmann 2014. 65.

<sup>17</sup> OJK 1839–40. I. 8. Vö. Horváth 1886. II. 136–137.; A diéta kéziratok forrásai közül Stuller Ferenc Országgyűlési Tudósításait használok fel. Ezenkívül az országgyűlésről Orosz József készített német nyelvű tudósítást, emellett Bodon Ábrahám is tudósított, majd 1840 márciusában csatlakozott Stullerhez. Az országgyűlésen történekről Majláth Antal kancellárt Sárvány Ferenc tájékoztatta, akinek testvérével, Antallal közösen fennmaradt egy 5 kötetes Napló az 1839-ki Országgyűlésről című munkája is, amely ma az Országgyűlési Könyvtárban található. Pajkossy 1995. 129–130.

és Somssich Miklós is szerepet vállalt.<sup>18</sup> A megbeszélések következtében egyértelművé vált, hogy a Klauzál által is képviselt kényszerített jogorvoslat, azaz, hogy míg a sérelmek nem kerülnek orvoslásra, addig más tárgy megvitatásába nem kezdenek, kisebbségben van. Éppen ezért Deák a Ráday-ügyet vette elő, hiszen azzal kapcsolatban nem minden követ rendelkezett utasítással, így a követek maguk dönthettek voksukról pótló utasításuk megérkezéséig. Szentkirályi azt hangsúlyozta az első országos ülésen, hogy a diéta kiegészítéséig nem lehet érdemi tanácskozásokat folytatni, hiszen az jogsértés lenne. Nemcsak Rádayra, hanem Tolna és Kővár vidéke követeire is utalt. Deák nem volt ennyire radikális, ő azt javasolta, hogy a Ráday-ügyet az előleges sérelmekbe illesszék be, és az arra kapott válaszig ne tárgyaljanak mást.<sup>19</sup>

Klauzálék első, június 8-án kelt követjelentésükben beszámoltak az országgyűlés nyitónapján történekről, részletesen leírva a pesti követ által előadott sérelmet, s kijelentették küldőiknek, hogy az ügyben az alaputasítás első és második pontja szerint fognak eljárni. Az első pont tartalmazta ugyanis az országgyűlés kiegészítésére vonatkozó igényüket, a második pedig a szólásszabadsági sérelmek orvoslására tett javaslatokat foglalta össze. A június 17-én Szegváron tartott megyegyűlésen megerősítették Klauzált abban, hogy a Ráday-ügy sérelem, és felszólították, hogy sürgesse annak megoldását.<sup>20</sup>

Az ügy érdemi tárgyalása az 1839. június 10-i kerületi ülésen kezdődött, ahol Szentkirályi kiállt korábbi véleménye és kezdeményezése mellett, utasítás hiányában saját elhatározása alapján 18 követ, köztük Klauzál, Deák és Turopolya követe is támogatta őt.<sup>21</sup> Az első között felszólaló Klauzál a városi követeket arra kérte, hogy mivel az előző ülésen felvetésüket és kívánságukat nem támogatták, azt ne adják most ismételt elő, mert a pesti sérelemtől „*egy perczig sem lehet halgatni*”, ugyanis az nem csupán Pest, hanem az egész ország sérelme.<sup>22</sup> Szerinte már nemcsak egyes polgárokat büntetnek a szólásszabadság megsértésével, hanem a törvényhatóságokat is a pesti követ megjelenésének tiltásával. Ezért

---

<sup>18</sup> MNL OL N 119 62. fasc. No. 8861., 8862.; Erdmann 2014. 135.; Dessewffy Aurél naplójegyzeteiben az olvasható, hogy az ekkor tartott megbeszéléseken egyedül Zsedényi Ede szepesi, és Andrassy József esztergomi követ vallotta azt, hogy Ráday ügye nem sérelem. MNL OL P 88 Ser. II. No. 8.

<sup>19</sup> Erdmann 2014. 135.

<sup>20</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 541/1839.; MNL CsCsVL SzL IV. 3. b. 541/1839.

<sup>21</sup> Stuller 2. sz. 5–6.; A 18 támogató közül a bihari Bernáth József szavazatával elidálta követtársa voksát, így 16 megye és Turopolya támogatta Szentkirályit. (A Stuller-féle tudósításoknál az MNL OL Kossuth gyűjteményében található példány oldalainak felső lapszámozására hivatkozom. Amennyiben ez a példány hiányos, akkor az MNL OL K. Papp Miklós hagyatékában található tudósítás oldalszámaát adom meg, amelyet minden esetben külön jelzek.)

<sup>22</sup> Stuller 3. sz. 7.; Az ügyben tartott tanácskozásokról és annak eredményéről a június 20-án írt jelentésükben számoltak be. MNL CsCsVL SzL IV. 3. b. 1017/1839.; Dessewffy Aurél naplójában az olvasható, hogy a városi követek hosszan beszéltek, de a megyei követek közül „*Klauzálon kívül, ki hazafiúságokra apellál senki előadásaira nem felelt*”. MNL OL P 88 Ser. II. No. 8.

azt javasolta, hogy az ügyet vegyék fel az előleges sérelmek sorába, s addig amíg azt nem orvosolják, más ügyet ne tárgyaljanak. Ezzel Deák véleményéhez csatlakozott. Azt is felvetette, hogy a jelenlévők Rádayt ismerjék el követársuknak.

A kerületi ülés végzését a június 17-i országos ülésen kívánták megtárgyalni. Az elnöklő személynök azonban nem akarta engedni a kerületi határozat felolvasását. Ekkor Klauzál vitába szállt vele, és emlékeztette, hogy az országos üléseken csak a kerületi végzéseket tárgyalhatják.<sup>23</sup> Erre az előlülő megkérdezte a jelenlévőket, hogy akarják-e a királyi előadásokat tárgyalni, mert ha nem, akkor felolvastatja a kerületi végzést. Klauzál kiállt a pesti sérelem mellett, és ismét megerősítette, hogy Rádayt követársának ismeri el. Ezt követően még néhányan felszólaltak a sérelem és a kerületi végzés tárgyalása mellett, de a személynök végül a tanácskozást elnapolta. A vita másnap tovább folytatódott, Klauzál mellett a nógrádi Fráter is a kerületi végzés felolvasása érdekében szólt, de a személynök továbbra is azt hangoztatta, hogy amíg meg nem győződik arról, hogy a többség nem támogatja a királyi előadások felvételét, addig a kerületi végzést nem tárgyalhatják. A vitába a békési báró Wenckheim Béla is beleszólt, az előlülő azonban ragaszkodott ahhoz, hogy a tárgyak sorrendjére javaslatot tegyen.<sup>24</sup>

Zmeskál Móric, Árva megye követe nem látott sérelmet Ráday ügyében, és azzal vádolta Klauzált, hogy ő akarja a tárgyalási sorrendet meghatározni, amivel kisajátítja az elnök jogkörét. Szentiványi Károly gömöri küldött védelmébe vette Klauzált, kijelentette, hogy a csongrádi követ nem elnökösködni kívánt, hanem a haza jogait és szabadságát „igen lelkesen védelmezte”. A Bács megyei Szutsits Károly szerint sem elnökösködni akart a csongrádi követ, hanem kezdeményezni, élve követi jogával. A somogyi Somssich Miklós is Klauzál javaslatát pártolta, a szepesi Zsedényi Ede viszont, akinek utasítása a királyi előadások felvétele mellett szólt, azt kívánta, hogy minden szólásra jelentkezőt hallgassanak meg, és ne felkiáltással döntsenek a sorrendről.<sup>25</sup> Végül a kerületi határozatot 36 megye pártolta 16 ellenében, így az átkerült a felsőtáblára, ahol azonban elutasították azt.<sup>26</sup> Dessewffy Aurél naplójegyzeteiben erről a napról azt olvashatjuk, hogy Klauzál „hosszas és élesen beszélt szokott szellemében. Ő és Deák fogták fel a dolgot political szempontból”.<sup>27</sup>

A június 22-i kerületi ülésen újra előkerült a téma, ha elfogadják a főrendek elutasító válaszát, az azt jelentette volna, hogy a királyi előadásokat kell elsőként tárgyalniuk. A követek egy része hajlandó lett volna azt elfogadni, de a többség ismét a sérelmek elsőbbsége mellett

<sup>23</sup> Stuller 5. sz. 39–41.; Erdmann 2014. 138.; OJK 1839–40. I. 38–39.

<sup>24</sup> OJK 1839–40. I. 41–43.

<sup>25</sup> OJK 1839–40. I. 44., 51., 56., 61.

<sup>26</sup> Erdmann 2014. 139.

<sup>27</sup> MNL OL P 88 Ser. II. No. 8.

érvelt, míg mások az együttes felterjesztést szorgalmazták.<sup>28</sup> Andrásy József azzal provokálta az ellenzéket, hogy bár azt hangoztatták, hogy addig nem bocsátkoznak tárgyalásokba, amíg az országgyűlés nincs kiegészítve, mégis Ráday ügyében ehhez nem tartják magukat. Klauzál azt válaszolta, hogy a sérelem mielőbbi felterjesztése miatt van szükség az eset tárgyalására. Továbbra is a sérelem felterjesztése mellett érvelt, s válaszolt Zsedényinek és Nagy Pálnak is.

Deák és reformer társai a szólásszabadság sérelmét is tematizálták az országgyűlésen. A június 24-i kerületi ülésen kifejtették a sérelem tartalmát.<sup>29</sup> Klauzál Kossuth és az ifjak elfogatását egy hirtelen kialakuló viharhoz, villámcsapáshoz hasonlította. A szerkesztőt „*ritka szép eszü*” embernek tartotta, aki a nyilvánosság fő terjesztője volt az előző diétán és az azt követő időszakban. Ismét leszögezte, hogy addig amíg ezek a sérelmek nem lesznek orvosolva, addig ő a királyi előterjesztések megvitatásába nem kezd bele. Sürgette a bírák és a törvényszék felelősségre vonását egy országgyűlés előtti meghallgatáson, bírálta a Kúriát, mert a megyegyűléseken elmondott beszédekért elmarasztaló ítéleteket hozott, és kifogásolta a bírói eljárásokat. Az éppen folyó koncepciós eljárások hatására leszögezte, hogy felszólalásaikban a kormányt nem azonosítják a király személyével. Beszédében rámutatott arra, hogy „*szent kötelesség-e minden polgárnak mind addig, még az alkotmány fennáll a' Fejedelem megsértése nélkül nyiltan felszólalni a' kormány hibai ellen.*”

A július 3-i országos ülésen megismételte a június 24-i kerületi tanácskozáson elmondottakat, s az ellenzék továbbra is bírálta a kormányt.<sup>30</sup> Időközben kirajzolódott Deák taktikája is. Az ellenzékiek tárgyalókészségüket bizonyítva elkezdtek ugyan vitatni az országgyűlési sajtó és a napló ügyét, de a sérelmeket is napirenden tartották, ami így időhúzásra is alkalmas volt. A bírák és a bírósági rendszer kritikája miatt, amire Klauzál is utalt, V. Ferdinánd dorgáló leiratot intézett a rendekhez, amely nehéz helyzetbe hozta az ellenzéket. Míg Klauzál határozott választ akart, vagyis óvást tenni, Deák konszenzusra törekedett.<sup>31</sup>

A sérelmi felirat ügye tovább folytatódott a július 18-i kerületi ülésen is, ahol Zsedényi és Deák elnökölt. Az ülés kezdetén Zsedényi feltette a kérdést, hogy elfogadják-e a főrendi választ, amire egyértelmű nemmel reagált a többség. A másik kérdésére, hogy megmaradnak-e a pesti sérelem tárgyában a korábbi üzenetüknél, vagy módosítani szeretnék azt, Klauzál azt felelte, hogy a kérdésre nem lehet igennel vagy nemmel válaszolni, ezért a kérdést úgy tenni

---

<sup>28</sup> Stuller 6. sz. 49–50.

<sup>29</sup> Stuller 7–8. sz. 56–57.

<sup>30</sup> Széchenyi ekkor nagyon meg volt elégedve Klauzál és Deák beszédével. Az ülést megelőző napon, július 2-án Széchenyi Deákkal és Klauzállal tárgyalt Ráday ügyében. Stuller 10. sz. 79–82.; OJK 1839–40. I. 114–115.; SZIN V. 295.; Takáts 1980. 175.; Erdmann 2014. 142–143.

<sup>31</sup> MNL OL N 119 55. fasc. No. 8256/b., d., 56. fasc. 8259/f.; Erdmann 2014. 143–144.

fel, hogy megtartják-e a Ráday ügyében készült első felirat záradékát vagy sem. Deák, Pázmándy és mások a kérdést úgy akarták feltenni, hogy megmaradnak-e a rendek a korábbi üzenetnél vagy sem. Hosszú vita után részben elfogadták Klauzál felvetését, így a kérdés első része az lett, hogy megmaradnak-e a záradéknál vagy módosítanák-e azt.<sup>32</sup> Ezen a napon a megyék többsége a záradék mellett tette le voksát.

Másnap, 19-én Deák jelezte, hogy vannak, akik maradnának tisztán a záradék mellett, míg mások úgy gondolják, hogy a záradék ellenére az újoncok megajánlása és a Duna szabályozása ügyében információkat kérhetnének az uralkodótól, ugyanis ők úgy értelmezték a záradékot, hogy belefoghatnak egyéb ügyek vitatásába, csak kész javaslatot nem terjesztenek fel. Erre az ún. tudakoló felíratra irányuló javaslatot Zarka János vasi követ vetette fel.<sup>33</sup> Annak vitájában Klauzál „élet kérdésnek” tartotta, hogy a sérelmek orvoslásáig ne kezdjenek semmi más téma megtárgyalásába. Azok jóhiszeműségét se vonta kétségbe, akik azt megtennék, de eljárásukat kockázatosnak gondolta. Emlékeztette a rendeket, hogy amikor elkezdtek a pesti sérelmet tárgyalni, 16 megye, köztük Csongrád volt amellet, hogy amíg az uralkodó nem orvosolja azt, addig más ügy tárgyalásába nem kezdenek. Hosszan taglalta, hogy a főrendi tábla nem ismeri el a sérelmet, „leplezve mondják hogy azt sérelemnek nem tartják”, ezért viszont nem szabad feladni a záradékot, mert csak az biztosíthatja a sérelmek orvoslását. Az 1791. évi 13. törvénycikk szerint, folytatta, el kell hárítani az akadályt a követ megjelenése elől, ugyanis Ráday meg akar jelenni a diétán, csak éppen nem engedik meg azt neki.<sup>34</sup>

Klauzál arra is kitért, hogy az *Allgemeine Zeitung*ban az ellenzéket becsmérő cikkek jelennek meg, miszerint az csak a privilégiumok megtartására törekszik, és elnyomja az emberi jogokat. Ezt a vádat igyekezett cáfolni, mondván, hogy céljuk a jogkiterjesztés, ugyanakkor elismerte, hogy a király is a nemzet boldogságát szeretné, csak a módokban van köztük különbség. Azt is elpanaszolta, hogy hiába próbáltak cáfolatot megjelentetni a lapban, arra nem volt lehetőségük. Andrassy József rögtön azután megdicsérte a beszédet, mégis vitába szállt vele.<sup>35</sup>

A végső szavazás során 26 megye 25 ellenében kitartott a záradék mellett. Erdmann Gyula szerint ebben Klauzálnak is volt szerepe azzal, hogy felvetette az ellenzéket az *Allgemeine Zeitung*ban ért becsmérőléseket.<sup>36</sup> Ezt követően a július 23-i országos ülés megerősítette a kerületi határozatot, azonban a főrendi tábla még mindig nem fogadta azt el, sőt

---

<sup>32</sup> Stuller 13. sz. 110–112.

<sup>33</sup> Stuller 13. sz. 111., 14. sz. 114–115.; Erdmann 2014. 145.

<sup>34</sup> Stuller 14. sz. 118., 120.

<sup>35</sup> Stuller 15. sz. 121–123.; Erdmann 2014. 145.

<sup>36</sup> Stuller 15. sz. 125.; Erdmann 2014. 145.

28-án újabb királyi leirat érkezett, amely sürgette a királyi előadások tárgyalását, megjegyezve, hogy nem kívánja a megyék jogait korlátozni.<sup>37</sup> A leirat miatt kialakult helyzetben július 30-án az ellenzék Pázmándynál tartott konferenciát, amelyen Deák és Klauzál is részt vett. Erdmann szerint a kettejük közötti szereposztásnak felelt az meg, hogy míg Deák engedékenyebbnek bizonyult, Klauzál a határozottabb álláspontot képviselte.<sup>38</sup>

A királyi választ augusztus elsején kezdték el tárgyalni a kerületi ülésen Pázmándy és Palóczy elnöklése mellett. A kérdés az volt, hogy felelnek-e a rendek arra, és ha igen, akkor mit.<sup>39</sup> Másnap 29 megye 24 ellenében már a tudakoló felirat mellett foglalt állást.<sup>40</sup> Deák ebben a helyzetben támogatta a válaszádat, amit azzal indokolt, hogy a leirat ezúttal nem dorgáló, nem mondja azt, hogy Ráday megválasztása törvénytelen lenne, „csak” azt, hogy az az „*ősi szokásokkal meg nem egyező*”, de ezzel még nem orvosolja a sérelmet. Azzal is cáfolni próbálta a királyi leirat érvelését, hogy a szintén perbe fogott barsi követet, Balogh Jánost senki se tiltotta el követi állásától.<sup>41</sup> Másnap Várkonyi Ádám temesi követ azt javasolta, hogy tárgyaljanak tovább, tegyenek felterjesztéseket is, de semmit se küldjenek fel szentesítésre addig, amíg a sérelmeket az uralkodó nem orvosolta. A kérdés ezek után az volt, hogy a tudakoló felirathoz csatolják-e az addig megtárgyalt sérelmeket. Klauzál, feltehetőleg taktikai okokból, reménytelinek nevezte a királyi leiratot, ezért, fejtegette, szeretne mindent elkövetni, hogy „*ezen szép sugár, mely ezen k. leiratból sugарzik*” valódi napvilággá váljon.<sup>42</sup> Szerinte az, hogy az uralkodó kimondta, hogy nem állt szándékában a megye választási szabadságát korlátozni Ráday esetében, még nem jelenti azt, hogy hasonló jogsértést a jövőben más megyében nem fog elkövetni. Hosszan érvelt a sérelmek orvoslásának biztosítása mellett, s arra kérte a rendeket, hogy a tudakoló felirathoz csatolják a Ráday-féle és a szólásszabadsági sérelmet is.<sup>43</sup>

Másnap, augusztus 3-án a kerületi ülésen Nagy Pál beszéde közben a karzat felől recsegés-ropogás hallatszott, ami félelmet és pánikot váltott ki, mert sokan azt hitték, hogy leszakad(t) a karzat, emiatt az ülés félbeszakadt.<sup>44</sup> Klauzál az eset kapcsán az augusztus 5-i kerületi ülésen felvetette, hogy minél előbb kérjék meg a nádort, hogy mutassa be a Pesten építendő országház terveit és költségvetését, mivel a jelen helyiség nem alkalmas országgyűlés

---

<sup>37</sup> Erdmann 2014. 145–146.

<sup>38</sup> MNL OL N 119 56. fasc. No. 8274/b.; Erdmann 2014. 147.

<sup>39</sup> Stuller 17. sz. 137–143., 18. sz. 145–149.; Szerencs 1877. 117–122.; Erdmann 2014. 147.

<sup>40</sup> Stuller 17. sz. 144.

<sup>41</sup> Stuller 18. sz. 145–146.

<sup>42</sup> Stuller 18. sz. 150.

<sup>43</sup> Stuller 18. sz. 150–151.; Erdmann 2014. 147.

<sup>44</sup> A karzat leszakadásáról hosszabban a borsodi követek, rövidebben a békésiek is beszámoltak küldöiknek. MNL BAZVL IV. 501. e. 2431/1839.; MNL BéVL IV. 1. c. 1491/1839. (VI. követjelentés); Stuller 18. sz. 151–152.; Szerencs 1877. 122.

tartására.<sup>45</sup> Azután áttértek az indítványok további vitatására. Klauzál ismertette felterjesztését, az egyrészt a tudakoló feliratból áll, amelyhez csatolták a pesti sérelmet, a szólásszabadsági sérelmet, az országgyűlés kiegészítésének igényét és az előleges sérelmeket is. Javaslatának második része a záradék fenntartása volt. Majd hosszasan válaszolt azoknak a követeknek, akik javaslata ellen szólaltak fel.<sup>46</sup>

A trencsényi követ azt vetette fel, hogy ha elfogadják a felterjesztést, akkor a többi sérelmet csak jóval később fogják tudni napirendre tűzni. Klauzál ezt azzal cáfolta, hogy az elmúlt 3 évben esett sérelmeket 3 nap alatt sikerült megtárgyalniuk, így a többivel is hamar fognak tudni végezni. Emlékeztetett, hogy már a korábbi országgyűlésen is előfordult, hogy az első felirathoz hozzacsatolták az előleges sérelmeket. Ismét vitába keveredett Andrássy Józseffel, aki a megváltozott utasítások miatt a záradékot veszedelmesnek minősítette. Klauzál igen érzékenyen reagált: *„hazáját senki nálamnál forróban nem szeretheti, 's azért égető fájdalom fogta el keblemet, ezen szavaknak szollására, mert én is oka valék ezen záradék létezésének”*, amelyben épp a jogszerűség biztosítékát látta.<sup>47</sup> Andrássy azt is kifogásolta, hogy bár Klauzál reménykeltőnek nevezte a leiratot, de az mégsem elég neki. Mire a csongrádi követ újra megerősítette, hogy a tökéletes bizalom csak a sérelmek megszüntetésével állhat helyre, s ha már egy lépést meg tudott tenni a kormányzat afelé, akkor elvárható, hogy a következőt is megtegye. Nagy Pállal szemben pedig azt képviselte, hogy a nemzetnek nem mindenkor kötelessége az ezredek kipótlása, mert nem a katonák száma növeli a közbiztonságot, hanem a sérelmek megszüntetése. Ezt azzal indokolta, hogy az 1830-ban megajánlott katonák nem magyar földön szolgálnak. A katonaság harmada is elég lenne, állította, ha megadnák minden nemzetnek azt az alkotmányt, amit maga kíván. Andrássyhoz hasonló kritikát fogalmazott meg a mosoni követ is, amikor veszedelmesnek tartotta a záradékot a hazára nézve. Klauzál mégis azt kérte a jelenlévőktől, hogy épp a haza érdekében hagyják meg azt a biztosítékot. Deák a vita végén még közölte, hogy a csongrádi záradék azt is tartalmazza, hogyha megérkezik a válasz a katonák megajánlásával kapcsolatban, azt ugyan meg fogják tárgyalni, de csak azért, hogy majd együttesen tudják felterjeszteni. Vagyis a felterjesztésre csak akkor kerülhet sor, ha a sérelmeket orvosolták, így érdemi felirat az újoncokról csak a jogorvoslat után tehető.

A hosszas tárgyalások után még azon a napon szavaztak a feliratról, a régi (eredeti) záradékot 9-en, a temesi indítványt 18-an, Klauzálét 22-en támogatták. A végső szavazáson,

---

<sup>45</sup> Stuller 18. sz. 152.; Ez a kérés a csongrádi alaputasítás 12. pontjában is szerepelt. MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 496/1839.

<sup>46</sup> Stuller 19. sz. 154–158.

<sup>47</sup> Stuller 19. sz. 155.

ahol már csak az utóbbi kettőre voksoltak, Klauzálhoz pártolt további 3 megye, de hiába szerzett többséget, a főrendek ismét elvetették a feliratot.<sup>48</sup> Ezért az augusztus 14-i kerületi ülésen újra elővették az ügyet, ahol Klauzál sajnálatát fejezte ki a főrendi elutasítás miatt, igaz Deák szavai némi reményt adtak neki.<sup>49</sup> Nagy Pálnak már a szólásszabadság védelmében válaszolt, mert szerinte az teljesen hiányzik, ha valakit a diétán mondott beszédéért felelősségre vonhatnak. Ugyanis a tárgyalások hevében könnyen elragadtatja magát a felszólaló, s ha azért olyan súlyos büntetés jár, mint a „*fejedelem és nemzet elleni lázadásért*”, akkor az inkább fenyegetés a követek számára. Minden engedményt veszélyesnek tartott, az üzenet ismételt elküldését szorgalmazta, azzal a nyomatékkal, hogy a sérelmek rendezéséig nem ajánlanak meg újoncot. Nagy Pál javaslatát, hogy hagyják el a záradékot és a junctimot, végül elutasították, így 26–25 arányban kitarottak Deák és Klauzál felterjesztése mellett.<sup>50</sup>

A pesti sérelem augusztus végére az újabb főrendi elutasítás és a folyamatosan változó követutasítások miatt nehéz helyzetbe került. Az ügy Ráday szeptember 2-i lemondása után is napirenden maradt.<sup>51</sup> A szeptember 12-i kerületi ülésen Nagy Pál, aki konferenciát is tartott a kérdésről, azt javasolta, hogy záradék nélkül küldjék fel a tudakoló felírást.<sup>52</sup> Deák nem támogatta a junctim feladását, mivel úgy gondolta, hogy így a sérelmek orvoslása nem lesz biztosítva, s „*kívánatok*” országgyűlése lesz a diétából, ha azon előbb a királyi előadásokat fogják megtárgyalni. Hajlandó lett volna inkább követi tisztéről lemondani, mintsem az bekövetkezzen, végül azt javasolta, hogy óvás mellett tegyék le Ráday ügyét.<sup>53</sup>

Klauzál sem támogatta Nagy Pál javaslatát, ő a junctim elvetésében egyenesen az alkotmány megszűntét látta. Mindazáltal a sérelmek helyzetét kritikusnak tartotta, s azért a főrendeket hibáztatta. Ő sem látott más megoldást, mint a pesti sérelem ejtését, mivel szerinte nem volt elég morális erő az országgyűlésben. Elfogadta tehát Deák álláspontját, s ismét felidézte, hogy a perbe fogott Balogh János az 1832–36-os országgyűlésen végig jelen volt, a kormánynak nem jutott eszébe eltávolítani őt, sőt, azon a diétán nemcsak Balogh, hanem a két szegedi követ is perben állt. Ahogy Deák, úgy ő is kérte a rendeket, hogy kapcsolják a tudakoló felíráshoz azokat a sérelmeket, amelyeket az előző üzeneteikben is hozzákapcsoltak, s igyekezzenek fenntartani a szólásszabadság elsőbbségét. Arra biztatta követársait, hogy

---

<sup>48</sup> Stuller 18. sz. 152. Vö. Erdmann 2014. 147–148. Erdmann 26 voksot említ.

<sup>49</sup> Stuller 21. sz. 176., 23. sz. 191–195.

<sup>50</sup> Stuller 21. sz. 176., 24. sz. 197–199., szavazás: 26. sz. 219.; Erdmann 2014. 148–149.

<sup>51</sup> Széchenyi már augusztus 6-án azt jegyezte fel naplójába, hogy ő, Deák, Pázmándy, Somssich, Wenckheim Béla, Palóczy és Klauzál le akarták mondani Rádayt. SZIN V. 303.; Erdmann 2014. 150–154.

<sup>52</sup> MNL OL N 119 57. fasc. No. 8316/a.; Stuller 29. sz. 245–246., 30. sz. 252.; Erdmann 2014. 155.; A kerületi ülés határozata: Stuller 28. sz. 240.

<sup>53</sup> Stuller 29. sz. 246.

utasításaik ellenére is támogassák javaslatát, és ha azt küldőik felróják nekik, „*vigasztalja őket azon öntudat, mellyel a' haza boldogságát leg inkább elérhetőnek tartották*”.<sup>54</sup> A vélemények összesítése után Deákék előterjesztését elutasították.<sup>55</sup> Másnap mégis elfogadták Pázmándy Dénes javaslatát, miszerint a múlt országgyűlésről maradt előleges sérelmeket, a jelenlegi diéta kiegészítésének ügyét hozzákapcsolják a tudakoló felirathoz.<sup>56</sup>

A szeptember 18-i országos ülésen Klauzál és Beniczky Ágoston zólyomi követ terjesztette be a felírási javaslatot és az óvást.<sup>57</sup> Az ülésen Klauzál szóváltásba keveredett Perczel Istvánnal, aki szerint most mást mondott mint korábban. A tolnai követ azzal védekezett, hogy ő pártolta a szólásszabadsági és a szabad választáson esett sérelmeket, csak azok módjában nem értett egyet a csongrádi követtel. Klauzál ismét a főrendeket kritizálta, mert azok csak a királyi előadások elsőbbségével foglalkoztak, s nem akarták a sérelmeket tárgyalni.<sup>58</sup> Az ekkor elfogadott feliratot és a csatolt sérelmeket csak az október 31-i elegyes ülés után küldték fel. Időközben ugyanis a főrendek elkezdtek tárgyalni a szólásszabadságot, a magyar nyelv és az úrbér ügyét. Erdmann a tudakoló feliratot inkább sérelmi feliratként értékelte, mivel az a rendek vádjaival indult, amelyben azok kifejtették, hogy a diétát a sérelmek orvoslásának mielőbbi reményében kezdték meg.<sup>59</sup> A pesti sérelem ügyében Klauzál fontos szerepet töltött be Deák mellett, több esetben vitába keveredett a kormánypárti vagy mérsékelt ellenzéki követekkel, különösen az augusztus elején mondott beszédei voltak kiemelkedőek.

#### 5. 4. A szólásszabadsági sérelem, az újonc- és adómegajánlás kérdése

A Ráday-ügy letétele után a főrendi tábla szeptember 23-án kezdte tárgyalni a szólásszabadsági sérelmet.<sup>60</sup> Az elutasító válasszal az október 2-i kerületi ülésen kezdtek el foglalkozni. Somssich Miklós somogyi és Szentivány Anzelm nógrádi követ lelkes beszédei után Deák összegezte álláspontját.<sup>61</sup> Őket követte Klauzál, aki az addig történetek alapján nem sok jót várt a tárgyalásoktól. Kétségbe vonta a főrendek állítását, hogy védik a nyilvánosságot és a szólásszabadságot, mert az a tetteikben nem mutatkozik meg. Például még a mai napig sem

<sup>54</sup> MNL OL N 119 57. fasc. No. 8317/d.; Stuller 30. sz. 257–259.

<sup>55</sup> Az általam olvasott tudósításban a voksoló megyék felsorolásánál 24–21 az arány Deákék indítványa mellett, majd a folytatásban 26–25-ös eredményt közöltek. Emellett megjegyezték, hogy Turóc nem szavazott. Stuller 30. sz. 267.; Erdmann 25–24-es eredményt közöl. Erdmann 2014. 155.

<sup>56</sup> Stuller 29. sz. 248.; Erdmann 2014. 155.

<sup>57</sup> OJK 1839–40. I. 246.

<sup>58</sup> OJK 1839–40. I. 262–263.

<sup>59</sup> Erdmann 2014. 156–157.

<sup>60</sup> Horváth 1886. II. 145–165.

<sup>61</sup> Erdmann 2014. 172.

vezetnek az üléseikről naplót: „*meg lehet, hogy a nyilvánosság láthatatlan alakban tűnt fel keblökben, 's így vannak a szólás szabadság érzetével is*” – mondta a csongrádi követ.<sup>62</sup> De a múlt országgyűlésen e tárgyban váltott 17 üzenet is megmutatta, hogy a főrendek mennyire támogatták az ügyet, nekik „*valamit ápolni annyit tesz, mint valósággal gátolni*”, ezért arra kérte őket, hogy az efféle ápolással hagyjanak fel. Cáfolta a főrendi válasz azon állítását, hogy a szólásszabadság külföldön is korlátozva van. Kiállt Kossuth mellett, és elmagyarázta, hogy a bírói függetlenség abban áll, hogy a bíró mindig a törvény alapján hozza meg ítéleteit.

Az október 31-i tudakoló felíratra érkezett királyi választ a november 9-i elegyes ülésen olvasták fel, majd a november 13-i kerületi ülésen kezdték el tárgyalni.<sup>63</sup> Ezen a napon Klauzál tiltakozott az ellen, hogy az újoncállításról kezdjenek tárgyalni és határozatot hozni, amikor csak a sérelmek egy része van felterjesztve, míg a másik része az országgyűlés hatodik hónapjában még fel sincs terjesztve. Utasítására hivatkozva kijelentette, hogy előbb terjesszék fel a szólásszabadság ügyét, és orvosolják a sérelmeket. Csak azután hajlandó a katonákról tárgyalni, de akkor is feltételekhez köti az újoncok megajánlását, ezért most még azok számáról se tárgyaljanak. A tudakoló felíratot részben illendőségből, a királyi előadásokra adandó válaszként küldték el, részben, mert azt hitték, hogy a király orvosolni fogja a sérelmeket. Az alkotmány védelme is azt kívánja, hogy elhalasszák az újonckérdés tárgyalását, mert az köztudott, hogy ha határoznak az újoncokról, a diétát hamar berekesztik. Ezért arra kérte társait, hogy folytassák a szólásszabadság tárgyalását, s az újoncokról csak annak megoldása után határozzanak.

Deák is mellette szólt: „*sokkal nagyobb bizodalommal vagyok a' RR többségének következetessége iránt, hogy sem okokra legyen szükségem a' csongrádi indítványt támogatni*”.<sup>64</sup> Szerinte a sérelem orvoslása sürgetőbb, mert minél később történik az meg, mind a hazára, mind pedig a kormányra káros következményekkel jár, míg az újoncok későbbi megajánlásából semmi kára sem származik a nemzetnek. Andrássy József most is vitába szállt Klauzállal, bízott az uralkodóban, hogy a katonák megajánlása után sem rekeszti be azonnal a diétát.<sup>65</sup> Zsedényi Andrássy mellett szólalt fel, s arra figyelmeztette Klauzált, hogy eddig a szólásszabadsági sérelmet nem kötötték a tudakoló felíratához, szerinte az sértene az eddigi határozatokat, ha most még a katonák számának tudakolását is a szólásszabadsági sérelem orvoslásához kötnék. Kétségbe vonta, hogy ezzel az indítvánnyal kikényszeríthetnék a

---

<sup>62</sup> Stuller 37. sz. 314.

<sup>63</sup> Stuller 49. sz. 413–414.; Klauzál indítványának elfogadása: Stuller 45. sz. 388.; Erdmann 2014. 174.; Melkovics 2020. 187–188.

<sup>64</sup> Stuller 49. sz. 414–415.

<sup>65</sup> Stuller 49. sz. 415–417.

főrendektől a szólásszabadsági felirat elfogadását, hiszen az eddigi diétai események nem azt bizonyítják. Beszédét egyre nagyobb zaj kísérte, majd kijelentette, hogy ha a sérelem olyan világos, mint ahogyan azt sokan állítják, akkor az „*maga magát ki fogja vívni*”.<sup>66</sup>

Klauzál igyekezett válaszolni az ellene felszólalóknak. Andrássynak, aki illetlennek tartotta, hogy nem megfelelően felelnek a királynak, ismét kifejtette, hogy a sérelmek még a diéta hatodik hónapjában sincsenek orvosolva, s Kővár vidéke követével sincs kiegészítve az országgyűlés. Hiába kíván az esztergomi követ közelítést, folytatta, a főrendek is a kormányt védik, így az nem lehetséges.<sup>67</sup> Válaszolt Ürményi József Fejér megyei követnek is, aki azt állította, hogy a szükséges szám adatok megismeréséből még nem következik, hogy azonnal tárgyaljanak az újoncokról. Klauzál szerint, ha a tudakoló felíratra megkapják az adatokat, lesznek olyan követek, akik megszavaznák a kellő számú újoncot.<sup>68</sup> Pázmándy Dénes komáromi követ azzal egészítette ki Klauzál javaslatát, hogy addig ne tűzzék napirendre az újoncok kérdését, s Lederer tábornokkal se tárgyaljanak, amíg nem készül felírás a szólásszabadság ügyében.<sup>69</sup> A végső szavazáson 28–23 arányban elfogadták Klauzál indítványát, bár némely kormánypárti követ arcátlanságnak minősítette, hogy Klauzál a királyi válasza nem illendően reagált, azaz nem akart újoncot megajánlani.<sup>70</sup>

Az ellenzéki sikerek ellensúlyozására a kormányzat is lépéseket tett, november 20-án tanácskozássra hívták össze a kormánypárti követeket.<sup>71</sup> Másnap az országos ülésen Szerencsy István perszonális bejelentette, hogy megérkezett az ülésterembe báró Lederer Ignác lovassági tábornok, aki az újoncok létszámáról fog tárgyalni a rendek küldöttségével.<sup>72</sup> Klauzál továbbra is kiállt korábbi indítványa mellett, s válaszolt a szepesi és a veszprémi követnek.<sup>73</sup> Nagy Pál azt kezdeményezte, hogy tudakolják meg a létszámgigényt, de addig ne készítsenek a tárgyban felíratot, amíg a szólásszabadsági sérelmet fel nem terjesztik az uralkodóhoz. A többség ezt elfogadta, az ülés végén Deák és Klauzál is, így a korábbi kerületi határozat semmissé vált.<sup>74</sup>

Az ügy a másnapi országos ülésen tovább folytatódott, Deák már az elején leszögezte, hogy elfogadja Nagy Pál indítványát. Klauzál viszont kitartott utasítása mellett, ragaszkodott hozzá, hogy amíg a sérelmeket nem orvosolják, ne küldjenek az újoncok ügyében felíratot. Ezzel azonban kisebbségben maradt, így ő is elfogadta a soproni indítványt, noha megpróbálta

---

<sup>66</sup> Stuller 49. sz. 417–418.

<sup>67</sup> Stuller 50. sz. 428–429.

<sup>68</sup> Stuller 49. sz. 426–427.

<sup>69</sup> Erről részletesen beszámoltak a megyének: MNL CsCsVL SzL IV. 3. b. 1413/1839.

<sup>70</sup> MNL OL N 119 59. fasc. No. 8378/d.; Stuller 51. sz. 435.; Erdmann 2014. 174.

<sup>71</sup> Erdmann 2014. 175.

<sup>72</sup> OJK 1839–40. I. 369.

<sup>73</sup> OJK 1839–40. I. 373–375.

<sup>74</sup> OJK 1839–40. I. 379., 388.; Stuller 47. sz. 404.

azt úgy módosítani, hogy ne is tárgyaljanak az újoncok számáról. Ezzel eltért volna Nagy Pál indítványától, aki nem kívánta az ajánlást felterjeszteni a felsőházlára. Végül megmaradtak a soproni indítványnál, s az újoncok megajánlásához szükséges póttasítások beérkezésére hat hetet adtak.<sup>75</sup>

A közelmúlt eseményeiről a két csongrádi követ november 22-i követjelentésében számolt be, s abban kiemelte az indítványok legfontosabb elemeit, majd közölték, hogy ők minden helyzetben kitartottak utasításuk mellett.<sup>76</sup> A jelentést az 1839. december 9-i megyei közgyűlésen olvasták fel, ahol meglelégedéssel vették tudomásul a követek munkáját: „a' vittatott tárgyakban jelentett eljárásuk helyeseltetve méltányoltatott.”<sup>77</sup> 1839. november 27-én jelölték ki az újoncokról tárgyaló választmányt, amelynek Klauzál is tagja lett. A bizottság november 29-től december közepéig ülésezett.<sup>78</sup>

1840. január közepén a főrendek továbbra sem kívánták a szólásszabadsági sérelmet az uralkodóhoz felterjeszteni. Január 11-én heves vita folyt a felsőházlán, mert a csongrádi főispáni helytartó váratlanul az ellenzék mellé állt.<sup>79</sup> A február 4-i kerületi ülésen Nagy Pál felhívta a jelenlévők figyelmet, hogy letelt a hat hetes határidő az újoncokkal kapcsolatos utasítások megérkezésére, s el kell kezdeni az újoncok tárgyalását.<sup>80</sup> Klauzál ezt az országgyűlés végére hagyta volna, a sérelmeket fontosabbnak tartotta. A hat hetes határidőt is abban a hiszemben fogadták el, érvelt, hogy addig a sérelmek orvosolva lesznek, azonban még a diéta kiegészítése sem történt meg. Mivel az utóbbi időben érkezett királyi leiratok egy szót sem szóltak az előleges sérelmekről, nem akart a tárgyba belekezdeni. A voksoláson végül 24 megye 22 ellenében az újoncozás felvétele mellett döntött.

Az ügy vitatása a következő napok kerületi ülésein is folytatódott. Klauzál február 6-án szólalt fel, emlékeztette Nagy Pált, hogy a november 13-i ülésen még Nagy is támogatta az indítványát, majd az országos ülésen elpártolt attól, és végső soron ő buktatta meg a kerületi végzést. Szerinte „*politikai véték*” lenne a sérelmeket minden feltétel nélkül félretenni. Hibáztatta a kormányt, de azokat is, akik hivatalért, pénzért hajlandók a haza érdekétől elfordulni. Ha majd „*eljön az idő, mellyben a' Honnak polgárai elsőtől utolsóig megfogják*

---

<sup>75</sup> OJK 1839–40. I. 391–392., 396.; Klauzál indítványának elbukása után több konferencia is volt, amelyeken valószínűleg sikerült részben megegyezni a kormánypártiakkal, ezért is fogadták el a soproni javaslatot. Erdmann 2014. 175.

<sup>76</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. b. 1413/1839.

<sup>77</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 1414/1839.

<sup>78</sup> OI 1839–40. II. 99. sz. 365–366.; Erdmann 2014. 340–341.

<sup>79</sup> Erdmann 2014. 180–181.

<sup>80</sup> MNL OL P 2269 12. a. No. 564. (Stuller 66. sz. 969.) Az általam alapvetően használt, mikrofilmen meglévő tudósításokból hiányzik ez a rész, ezért a K. Papp Miklós hagyatékában található tudósításokra hivatkozom.; Erdmann 2014. 182.

*tanulni, hogy szebb inkább egy darab fekete kenyérrel beérni, mint tört ütni a' nemzet szívében azért hogy fejr kenyere, és kényelmes élete legyen",* érvelt, csak akkor fog a közérdek a magánérdek fölé emelkedni. Azért is bírálta a kormányt, mert nem mutatta ki, hogy miért van szükség az újoncokra, az országot egy „*hitvány coloniának*” tartja, a kéréseket nem teljesíti, a haladásnak a csíráját is elfojtja, a sérelmeket pedig nem orvosolja. Mindezekért elutasította az újoncok megajánlását, és arra kérte a követeket, ha utasításaik fel is hatalmazzák őket a kérdés tárgyalására, gondoljanak belső meggyőződésükre. Beszédét hosszan tartó éljen kiáltások követték.<sup>81</sup>

A hivatalokra tett megjegyzését Bezerédj István, Beöthy Ödön és Palóczy László is osztotta.<sup>82</sup> Deák aznapi javaslata, hogy addig ne ajánljanak katonát, amíg a szólásszabadsági sérelem nincs orvosolva, elbukott. Ugyanaz történt Hertelendy Ignác torontáli követ február 7-i indítványával, miszerint amíg a szólásszabadság ügyét nem terjesztik fel, addig katonát se ajánljanak meg. Ekkor Klauzál hozakodott elő indítványával, hogy országos ülésen ne tárgyaljanak az újoncokról, amíg nincs felirat a szólásszabadságról, azonban azt is leszavazták. Végül újabb javaslatát, hogy a katonák megajánlásáról szóló határozatot ne küldjék át a főrendekhez addig, amíg nincs felterjesztve a szólásszabadság ügye, 30 megye támogatta. Ezt követően 38 ezer katonát megajánlottak, de a döntés egyelőre kerületi szinten maradt.<sup>83</sup>

A felsőtábla továbbra sem engedett, március 10-én is elutasította a szólásszabadság sérelmét tartalmazó felirat elküldését. A diétán egyfajta „állóháború” alakult ki, amelyen csak valamilyen háttéralku segíthetett. El is kezdődtek az egyeztetések, Deák és a nádor, valamint a felsőtábla és a kormányzat egyes tisztviselői között. A tárgyalásokról Széchenyi is tudott, naplóbejegyzései szerint március végén Deákkal és Klauzállal is egyeztetett.<sup>84</sup> A március 25-én felolvasott királyi leirat már arról tájékoztatta a diétai résztvevőket, hogy az uralkodó a közügy érdekében kész a megbocsátásra. A királyi válasz kihirdetését követően, március 29-én és 30-án Klauzálnál gyűltek össze az ellenzéki követek, ahol arról tanácskoztak, hogy vajon mekkora támogatottsága lehet a leiratnak az alsótáblai követek között.<sup>85</sup> Az április 1-i országos ülésen Klauzál hangsúlyozta, hogy utasítása alapján csak akkor ajánlhat újoncot, ha a sérelmek orvosolva vannak, ezért kijelentette, hogy óvást tesz az újoncok megajánlása ellen. Hasonlóan vélekedett Dubraviczky Simon is.<sup>86</sup> Április 8-án is kiállt a sérelmek orvoslása, illetve az adó-

<sup>81</sup> A február 4–7. között történekről részletes jelentést küldtek Csongrád megyének: MNL CsCsVL SzL IV. 3. b. 131/1840.; Stuller 76. sz. 693–694.

<sup>82</sup> Stuller 78. sz. 709–710.

<sup>83</sup> Stuller 67. sz. 615–616.; Erdmann 2014. 183.

<sup>84</sup> SZIN V. 373.; Erdmann 2014. 185.

<sup>85</sup> MNL OL N 119 64. fasc. No. 9194.; Erdmann 2014. 187.

<sup>86</sup> OJK 1839–40. II. 319–320.

és újoncmegajánlás összekapcsolása mellett.<sup>87</sup> Másnap a legkevesebb, 3 millió forintnyi adót szavazott meg hetedmagával, a csanádi és a borsodi követekkel együtt.<sup>88</sup>

A kormány egy szűk hónappal később már engedményeket tett, amikor az április 27-i leiratban hozzájárult az engedőleges örökváltság törvénybe foglalásához. Ezt már a rendek is méltányolták, így mind az újonckérdésben, mind az adómegajánlásban elfogadták a kormányzat igényeit. Klauzál 27-én még a 8 évi kapitulációs idő mellett foglalt állást az újonccal kapcsolatban, míg az adó esetében csak 4 milliót ajánlott meg. De az április 30-i ülésen véleményével már kisebbségbe szorult.<sup>89</sup>

Deák és köre április 30-án már tudta, hogy V. Ferdinánd 29-én aláírta az amnesztiát, amelyet tulajdonképpen az ellenzék nyíltan sosem kért, ugyanakkor az általa sokszor követelt jogorvoslat és a jövőbeli garanciák lefektetése elmaradt. Erdmann a követi végjelentések alapján a május 1-i elegyes ülésen kihirdetett amnesztiával kritikus megyék közé sorolta Csanád, Somogy, Borsod és Nógrád mellett Csongrádot is. Ezen megyék követei úgy értékelték az eredményt, hogy az ugyan enyhítette a feszültségeket, mégha a kívánt jogorvoslat el is maradt, s az elveket is sikerült megőrizni.<sup>90</sup>

## 5. 5. Egyéb sérelmek és kívánatok: posta, szabad királyi városok, szegedi olasz foglyok

Klauzálék alaputasítása két helyi sérelmet is tartalmazott, az egyik a horgosi postamester, Csanády Miklós ügye volt, aki adósságokba keveredett, de a megyét a Helytartótanács eltiltotta attól, hogy a postahivatalt bírói végrehajtás alá vegye. Ezért a megye azt kérte az országgyűléstől, hogy a postahivatalokat is rendeljék alá a magyar törvényeknek. Klauzál az 1839. november 30-i kerületi ülésen a postával kapcsolatos sérelmek tárgyalása során előadta, hogy még abban az esetben sem engedte meg a Helytartótanács a postahivatalt végrehajtás alá venni, ha az adósnak semmilyen más vagyontárgya sem volt.<sup>91</sup>

A csongrádiaknak csak a szabad királyi városok belső igazgatásáról volt utasításuk, azok országgyűlési jogállásáról, szavazatukról nem. A belső igazgatásban azt kívánták, hogy a

<sup>87</sup> Stuller 85. sz. 770–771. (1840. 04. 08.)

<sup>88</sup> Stuller 86. sz. 773.

<sup>89</sup> Stuller 88. sz. 798.; OJK 1839–40. III. 50., 56.; A csongrádi pótutasítás szerint csak 20.000 újoncot ajánlhatott volna meg, illetve az alaputasítás 13. pontja alapján nem ajánlhatott volna 3.800.000-nél több adót. MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 3/1840., 496/1839.

<sup>90</sup> Az amnesztia kihirdetését május 2-i jelentésükben tudatták a megyével: MNL CsCsVL SzL IV. 3. b. 604/1840.; Csongrád követi végjelentése: MNL OL A 45 a. 1840:812.; Erdmann 2014. 190–195.

<sup>91</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 496/1839. Az utasítás 16. pontja.; Stuller 55. sz. 467–468.

városi hivatalviselőket 3 évente a polgárság egésze válassza meg.<sup>92</sup> A december 2-i kerületi ülésen Bezerédj egy választmány kijelölését indítványozta a szabad királyi városok rendezésére, beleértve a belső igazgatás és a diétai szavazat kérdését is. Klauzál akkor azt kérte, hogy előbb a városi igazgatást rendezzék, és csak utána térjenek át országgyűlési jogállásukra.<sup>93</sup> Az ellenzék a városok ügyével ezen az országgyűlésen elsősorban belső igazgatásuk és a Magyar Udvari Kamarától való függésük kapcsán foglalkozott.<sup>94</sup>

A sérelmek és kívánatok tárgyalása során, a december 9-i kerületi ülésen nyújtotta be Csongrád megye és Szeged városa közös sérelmét, miszerint a szegedi felsőbb iskolák tanulóit az iskolai főigazgatóság eltiltotta attól, hogy magyar nyelven vitassák meg az iskolai tudományos kérdéseket, amit a Helytartótanács is elfogadott. A sérelmet felterjesztették, így az ügy az 1840. március 2-i országos ülésen folytatódott, ahol Szilber Antal szegedi követ kiemelte, hogy a latin nyelvű vitázás gátolja a nemzeti nyelv fejlődését. A kérdéshez Kárász és Klauzál is hozzászólt, mindketten kiálltak a magyar nyelvű vitázás mellett.<sup>95</sup>

Az 1839. december 9-i ülésen Klauzál felszólalt a Szegeden raboskodó olasz politikai foglyok érdekében, akiket annak ellenére fogva tartottak, hogy a király amnesztiában részesítette őket.<sup>96</sup> Kérte, hogy engedjék őket szabadon, mert velük kapcsolatban konfliktusok keletkeztek, még az is felmerült, hogy valójában nem is politikai foglyok, amit a szónok cáfolt.<sup>97</sup> A kerületi határozatot az 1840. február 21-i országos ülésen tárgyalták. A személynök nem támogatta a feliratot, azzal érvelt, ha valóban politikai foglyok lennének, akkor rájuk is vonatkozna az amnesztia, és akkor nem lenne szükség a felíratra. Klauzál továbbra is kiállt az ügy mellett, álláspontját azzal indokolta, hogy amikor a foglyok közül néhányan megszöktek, a Helytartótanács hirdetéseiben is politikai foglyokként szerepeltek. A többség mellé állt, a személynök pedig elfogadta a felterjesztést.<sup>98</sup> Az ügyet a következő évben a március 2-i országos ülés tárgyalta, ahol nemcsak a foglyok elengedése, de a szegedi vár megfelelő hasznosítása érdekében is felszólaltak a csongrádi követek.<sup>99</sup>

---

<sup>92</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 496/1839. Az utasítás 20. pontja.

<sup>93</sup> Stuller 55. sz. 471.

<sup>94</sup> Erdmann 2014. 413.

<sup>95</sup> Stuller 58. sz. 497.; OJK 1839–40. II. 237–238.

<sup>96</sup> Az osztrák kormány Lombardia és Venetó tartományból több száz foglyot deportált az országba. A hivatalos indoklás szerint köztörvényes bűnözők voltak, valójában politikailag gyanús és veszélyes személyeket gyűjtöttek össze. Ezért őket politikai foglyoknak lehet tekinteni, még akkor is, ha voltak közöttük valóban köztörvényes bűnözők. Szeged mellett Komárom és Arad vára is ki volt jelölve a foglyok számára, 1833-tól azonban csak Szegeden voltak olasz foglyok. A szegedi lakosság rokonszenvezett a foglyokkal. Habár 1839-ben nem járt sikerrel a kiszabadításuk, 1848-ban végül szabadon távozhattak, de többen az országban maradtak, illetve honvéddnek álltak. Pete 2014. 162–172.

<sup>97</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 496/1839. Az utasítás 15. pontja.; Stuller 58. sz. 497–498.

<sup>98</sup> OJK 1839–40. II. 122.

<sup>99</sup> OJK 1839–40. II. 238–239.

Klauzálék nemcsak a szegedi iskola, hanem a tervezett Maros-szabályozás ügyében is a szegedi követek mellé álltak. Kérték, hogy a Maros előtt a Tiszát szabályozzák, ellenben Szegedet árvíz sújthatja, és sérelmezték a szabályozás miatt kivetett adók felosztását.<sup>100</sup>

## 5. 6. További ügyek: úrbér, váltótörvényszék, Duna–Tisza-csatorna, vasút

Erdmann Gyula szerint az alaputasítások csak ritkán tartalmaztak érdemi reformjavaslatokat a jobbágy-földesúr viszonyt érintő kérdésekben. Zala megye az úrbéri törvények korrekcióját kérve azt javasolta, hogy a robotot nem, vagy nem maradéktalanul teljesítő jobbágyokat büntessék meg. Ez nem volt másképp Csongrád megyében sem, ahol ilyen esetekben pénzbüntetés kiszabására tettek javaslatot az alaputasításban.<sup>101</sup>

Főként az ellenzéki megyék instrukciója tartalmazta az engedőleges örökváltság törvénybe iktatását, közéjük tartozott Csongrád is.<sup>102</sup> Deák taktikai lépéseihez igazodva fogtak hozzá az úrbéri ügyekhez a július 17-i kerületi ülésen.<sup>103</sup> Marczibányi Antal trencsényi követ indítványozta, hogy zsidók, közbirtokosok és földesurak is vehessenek jobbágytelket. Az ungi Bernáth Zsigmond szerint a törvény csak a közbirtokosokat és a földesurakat zárja ki a vásárlásból, tehát a zsidók vehetnek jobbágytelket. Andrássy mégis törvénybe szerette volna iktatni külön a zsidók vásárlási jogát. Klauzál ebben az emancipáció felé tett első lépést látta. Végül úgy határoztak, hogy a jobbágy telkének haszonvételét a földesurak és a közbirtokosok kivételével bárki, így a zsidók is megvásárolhatják.<sup>104</sup>

A július 24-i kerületi ülésen a jobbágyok pálinkafőzési és árusítási joga volt napirenden, s Klauzál indítványozta, hogy a jobbágyok is kereskedhessenek a pálinkával. Ezt a felvetését az ülésen nem fogadták el. Desseffy Aurél naplójegyzetei szerint Klauzál ekkor azt mondta, hogy „*mintha több követek nem mernék magokat világosan kijelenteni*” e tárgyban. Ebből mozgás és zaj keveredett, többen felálltak, köztük Kende Zsigmond szatmári követ is, aki „*szokott magyarsággal le hordta*” a csongrádi küldöttet.<sup>105</sup> Az október 7-i országos ülésen Klauzál kitartott javaslata mellett.<sup>106</sup> Július 29-én azt indítványozta, hogy a jobbágyok az állami

<sup>100</sup> OJK 1839–40. II. 252–253.

<sup>101</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 496/1839. Az utasítás 7. pontja.; Erdmann 2014. 318–319.

<sup>102</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 496/1839. Az utasítás 6. pontja.; Erdmann 2014. 319.

<sup>103</sup> Stuller 13. sz. 109.; Horváth II. 1886. 165–167.

<sup>104</sup> Stuller 13. sz. 109–110.

<sup>105</sup> MNL OL P 88 Ser. II. No. 8.

<sup>106</sup> OJK 1839–40. I. 285.

monopóliumnak számító sót is árulhassák, amit a gyűlés minden megszorítás nélkül meg is engedett a jobbágyoknak.<sup>107</sup>

A legfontosabb úrbéri tárgyat, az önkéntes örökváltság mellett érvelve báró Wenckheim Béla, békési követ vetette fel a szeptember 7-i kerületi ülésen. Ezt 33 másik megye, köztük Csongrád is támogatta, így határozattá vált.<sup>108</sup> Az előző országgyűléssel ellentétben ezúttal nem ütköztek a főrendek heves ellenállásába, s az uralkodó is elfogadta a törvénytervezetet, míg végül a diéta utolsó napján, 1840. május 12-én szentesítette is a törvényjavaslatot.<sup>109</sup> Mint láthattuk az előző országgyűlésen Klauzál igen fájdalmasan érintette az örökváltsági törvényjavaslat megbuktatása, ezúttal követtársával sem alakult ki konfliktusa a kérdésben. Nem sikerült azonban támogatókat maga mellé állítania a jobbágytelken élő nemesek adóztatásával kapcsolatban, ugyanis azt szeretne volna elérni, hogy ne kelljen nekik adót fizetniük.<sup>110</sup>

Több gazdasági jellegű kérdésben is kifejtette véleményét. A dohánytermesztés és kereskedelem kapcsán kiemelte, hogy a harmincadvám miatt milyen nagy nehézségekbe ütközik a magyar dohány exportálása, akár az örökös tartományokba, akár Európa más részére, miközben az örökös tartományokból minimális adóteher mellett hozhatnak be bármit. Azt akarta, hogy a dohánykivitel terheit csökkentsék.<sup>111</sup> A dohány mellett a gabonakereskedelem szabályozására is tett indítványt. Utasítása azt tartalmazta, hogy törvényben szabályozzák a gabonaexport tilalmát.<sup>112</sup> Javaslatát Deák is támogatta, de a viták során a zalai követ azon előterjesztését fogadták el, hogy töröljék el a gabonakivitelről szóló törvényt, amivel aztán Klauzál is egyetértett.

A váltótörvényszékek felállításáról szóló törvényjavaslat tárgyalásakor Klauzál amellel érvelt, hogy Szegeden is alapítsanak egyet, amit a város fekvésével, kereskedelmi forgalmával indokolt. A február 14-i kerületi ülésen Temesvárra és Aradra többen voksoltak, mégis Klauzál felvetésére sikerült elérni, hogy Szegeden is legyen egy törvényszék. A kerületi döntést a február 22-i országos ülés is megerősítette, ahol Klauzál ismét támogatta az ügyet, olyannyira, hogy az utána felszólaló szegedi városi követ, Lengyel Pál már nem is tudott sokat hozzátenni érveikhez.<sup>113</sup> Klauzál ebben az ügyben utasítás nélkül járt el, az 1840. február 28-i jelentésében közölte a megyével, hogy Szegeden váltótörvényszék felállítását indítványozta, mire a megye

---

<sup>107</sup> Stuller 17. sz. 144.

<sup>108</sup> Stuller 28. sz. 233–236.; Szerencs 1877. 146–148.; Erdmann 2014. 323–324.

<sup>109</sup> Erdmann 2014. 325–328.

<sup>110</sup> Erre vonatkozó póttusítás: MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 134/1840.; OJK 1839–40. III. 56–60.

<sup>111</sup> OI 1839–40. II. 252–253.; Erdmann 2014. 424.

<sup>112</sup> A gabonakivitelre vonatkozó utasítás: MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 695/1839.; Stuller 55. sz. 468–470.

<sup>113</sup> MNL OL P 88 Ser. II. No. 8.; OJK 1839–40. II. 132–134.

március 30-i közgyűlésén pótutasításba foglalta annak pártolását, ám végül csak Aradon jött létre a váltótörvényszék.<sup>114</sup>

A vasútépítés ügyében a december 6-i kerületi ülésen szólalt fel, amikor a Duna jobb vagy bal partján futó Pest–Bécs vasútvonal hívei először csaptak össze. Alapvetően Ullmann tervét, tehát a balparti-vonalat támogatta, de előbb szükségesnek tartotta az építéssel kapcsolatos adatok megismerését. Deáknak is aggályai voltak Ullmann tervével kapcsolatban, ezért el akarta azt napoltatni.<sup>115</sup> Széchenyi naplójában mégis azt jegyezte fel, hogy Deák és Klauzál Sina és az ő terveit támogatták, tehát a jobbparti-vasutat, a hidat és azokkal összefüggésben a Duna–Tisza-csatornát.<sup>116</sup> Klauzál a február 28-i kerületi ülésen sem foglalt egyértelműen állást egyik terv mellett sem, csak azt hangsúlyozta, hogy az 1836-ban hozott törvény alapján a jobbparti-vasutat kellene megépíteni. Valójában mindkét vállalkozásban kételkedett, hogy az valóban el fog-e készülni. Ezért azt javasolta, hogy az országgyűlés küldjön ki egy országos választmányt, amely mindkét vállalkozót meghallgatja, adatokat kér tőlük, majd véleményét a diéta elé terjeszti. Ezt a „középutas” javaslatot Kende Zsigmond és Sárközi Kázmér is támogatta, azonban a többség a bihari indítványt fogadta el, amely biztosíték mellett a balparti-vonalnak engedett szabad utat.<sup>117</sup>

A Duna–Tisza-csatorna ügye új lehetőséget kínált a jobbparti-vonal támogatóinak.<sup>118</sup> Ez különösen fontos volt mind a csongrádiaknak, mind pedig Szegednek, utóbbi már az előző diétán előterjesztette az ez iránti kérelmét. Különböző tervek is rendelkezésre álltak, így a szegedi Vedres István mérnök 1805-ös terve, illetve az 1839-es Beszédes József-féle elképzelés. Az ügyet Vécsey Miklós szatmári főispán is felkarolta, már 1839 végén létrejött a Pest–Szolnok és Szegedi Vízcisatorna Társaság.<sup>119</sup> A társaság tagja volt gróf Károlyi György, Klauzál Gábor, Kárász István és Lengyel Pál szegedi követ mellett Sina György is, aki elvállalta a csatorna elkészítését. A Társaság december 10-én és 21-én is tartott ülést, és Sina kérésére létrehoztak egy választmányt, amely az előkészületeket intézte. A választmánynak tagja lett a csongrádi főispáni helytartó, a megye két követe és Lengyel szegedi követ is. Sina 1840. január elején azt kérte a választmánytól, hogy alkosson egy törvénytervezetet a kérdéses ügyben.<sup>120</sup>

---

<sup>114</sup> MNL CsCsVL SZL IV. 3. a. 134/1840.; MNL CsCsVL SzL IV. 3. b. 132/1840.

<sup>115</sup> Stuller 56. sz. 487–488.; Erdmann 2014. 397–398.; Deák–Lanier 2005. 72–77.

<sup>116</sup> Követjelentésében is a jobbparti-vasút mellett érvelt: MNL CsCsVL SzL IV. 3. b. 19/1840.; SZIN V. 338.; Erdmann 2014. 398.

<sup>117</sup> OJK 1839–40. II. 218–219., 221–223.; Erdmann 2014. 398–399.

<sup>118</sup> Deák–Lanier 2005. 99–109.

<sup>119</sup> Erdmann 2014. 400.

<sup>120</sup> SZ 1840. 02. 17. (14. sz.) 109–112.

Klauzál az 1840. március 26-i kerületi ülésen kezdeményezte, hogy tárgyaljanak a csatornáról a Vécsey-féle tervek alapján.<sup>121</sup> Az április 1-i kerületi ülésen Deák rövid felvezetése után Klauzál adta elő a csatorna ügyét, s tájékoztatta a jelenlévőket a tervekről. Majd Deák azt javasolta, hogy a tárgy kidolgozását egy kerületi választmányra bízzák, amit a többség elfogadott, s a feladatot a mezei rendőrséggel foglalkozó bizottságra testálta.<sup>122</sup> Az április 13-i ülésen Várkonyi Ádám követ benyújtotta a csatornával kapcsolatos javaslatot, amelyet három nappal később kezdtek el tárgyalni a kerületi ülésen. Somssich Miklós, aki egyébként többször felszólalt Klauzál mellett, ebben az ügyben nem támogatta a csongrádi és zalai követeket. Ezért Klauzál neki is válaszolt, amikor kifejtette, hogy a választmány egyrészt igyekezett támogatni a társaság elképzeléseit, másrészt a nemzet számára fontos garanciákra is odafigyelt.<sup>123</sup> A javaslatot elfogadták.

Erre a jobbparti-vasút hívei azt javasolták, hogy a csatornáról készülő törvényjavaslatban rögzítsék, hogy Sinának meg kell építeni a jobbparti-vonalat. Deák ezt azzal akarta korrigálni, hogy egy külön feliratban kerüljön a törvényjavaslat mellé a vasút ügye, mégis mind az országos, mind pedig a főrendi ülés a vasúttal együtt fogadta el a csatornát. Így jött létre az 1840. évi 38. tc. a csatorna építéséről, azonban az a későbbiekben a magas költségek miatt nem épült meg.<sup>124</sup> A megye póttusításában is a jobbparti-vasutat támogatta, mert a balpartival kapcsolatban nem láttak elég biztosítékot. Azt kérték a követektől, hogy a vállalkozók meghallgatása után azt a vasút-, illetve csatorna-tervet támogassák, amely jobban megfelel az előző országgyűlésen hozott törvénynek.<sup>125</sup>

A megye a különböző egyesületek, társadalmi szerveződések és a magyar kultúra támogatására biztatta követeit, a Ludovika, a Játékszín és az Akadémia is szerepelt az alapításukban. Mellettük kiemelten fontosnak tartották a nemzeti nyelv ügyét is. Mint láthattuk, Csongrád megye már az előző diétán is felkarolta a magyar nyelv ügyét, kérte követeit, hogy minden lehetőséget használjanak fel annak fejlesztésére, magyar nyelvű törvényeket, magyar nyelvű naplóvezetést és az uralkodó magyar nyelvű üdvözlését is óhajtották a csongrádiak. Utóbbiért Klauzál igen sokat küzdött, s ugyanezt tette ezen az országgyűlésen is, ahol már az első országos ülésen támogatta Sárközi Kázmér Fejér megyei

---

<sup>121</sup> Stuller 81. sz. 737.

<sup>122</sup> Stuller 82. sz. 747.

<sup>123</sup> Stuller 86. sz. 776., 87. sz. 783.; Erdmann 2014. 401.

<sup>124</sup> Erdmann 2014. 402–403.

<sup>125</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. b. 19/1840. A póttusításhoz kapcsolódó iratokban található Sina György levele a megyének.

követ indítványát, hogy magyarul köszöntsék az uralkodót.<sup>126</sup> Kiállt a horvátországi magyar nyelvhasználat szélesítése mellett, s ez ügyben is vitába keveredett Andrassy Józseffel.<sup>127</sup> A magyar nyelvű feliratok érdekében az uralkodó felterjesztést kért. Klauzál ezt úgy látta megoldhatónak, ha a tudakoló felíráshoz csatolják a kérésüket, amelyet az október 25-i kerületi ülésen el is fogadtak, de az uralkodó nem teljesítette azt.<sup>128</sup> A csongrádi követ úgy gondolta, hogy a kormány rossz politikát folytat, ha nem támogatja a magyar nyelv minél szélesebb körű használatát. A diéta végén is kérte, hogy csak magyar nyelvű törvényeket alkossanak, s még a latin fordítást is elvetette.<sup>129</sup>

Az országgyűlési újság ügyét már az előző diétán is támogatta Csongrád megye, így Klauzál is.<sup>130</sup> Ezen az országgyűlésen a június 21-i kerületi majd országos ülésen kezdték tárgyalni az újság ügyét. Az országos ülésen a személynök kifejtette, hogy az újsággal kapcsolatos javaslat sérti az előzetes cenzúrát. Klauzál erre óvást tett, mivel szerinte a szabad sajtó korlátozásának semmilyen nyoma sincs a törvénykönyvekben, ezért a cenzúra törvénybe ütközik. Kijelentését „mindnyájan” felkiáltás követte.<sup>131</sup> Vallási kérdésekben is megnyilvánult, utasítását követve a szabad vallásgyakorlás, a bevett vallások megjelölés megszüntetése, a zsidók emancipációja és a reverzális eltörlése mellett foglalt állást.<sup>132</sup> Különböző intézetek mellett is kiállt, így az április 27-i kerületi ülésen indítványozta, hogy hozzanak létre országos választmányt a siketnémák, a tébolyodottak és a kisdedóvó intézetek iránti tervek elkészítésére, illetve kérte az Akadémia pénzalapjának gyarapítását. Az előbbi három javaslatát elfogadták, az utóbbit későbbre halasztották, s a főrendek is támogatták a választmány kiküldését.<sup>133</sup>

<sup>126</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. b. 1139/1832.; MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 496/1839. Az 1839-es utasítás 11. pontja tartalmazta a magyar nyelvre és a felsorolt intézményekre vonatkozó kéréseket.; Stuller 1. sz. 2.; OJK 1839–40. I. 9.

<sup>127</sup> OJK 1839–40. I. 168., 171.

<sup>128</sup> Stuller 42. sz. 359–362.; Erdmann 2014. 233–235.

<sup>129</sup> Stuller 85. sz. 766–767.; OJK 1839–40. III. 69.

<sup>130</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 1139/1832. Az alaputasítás 10. pontja tartalmazta.

<sup>131</sup> Stuller 5. sz. 43–44.; OJK 1839–40. I. 82–87.; Horváth 1886. II. 142–143.

<sup>132</sup> Az alaputasítás 5. és 17. pontja. MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 496/1839.; Stuller 39. sz. 332., 40. sz. 340–341., 44. sz. 378.; A zsidók emancipációja 1840. március 9-én került napirendre, Dubraviczky Simon indítványa nemcsak vallásuk bevetté nyilvánítását, hanem a türelmi adó eltörlését és a zsidók nemessé válásának lehetőségét is tartalmazta. Emellett az úrbéres és városi ingatlanszerzés jogának megadása is terítéken volt. Végül a király a türelmi adóról csak rendeletben kívánt határozni, azonban lehetővé tették, hogy megfelelő engedéllyel a városokban is letelepedhessenek (a bányavárosok kivételével), de ingatlanszerzési jogukat csak ott gyakorolhatták, ahol addig is. Kötelezték őket anyakönyv vezetésére és megfelelő névhasználatra. Nemesi birtokot bérelhettek, de jobbágytelki haszonvételt nem vásárolhattak, végezhetek iparos tevékenységet és alapíthattak gyárakat is. Erdmann 2014. 291–297.; A tárgyalásokról bővebben: Komoróczy 2012. 1028–1044.

<sup>133</sup> Az alaputasítás 11. pontjában szerepelt ezen intézetek létrehozásának és támogatásának igénye. MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 496/1839.; MNL OL P 2269 12. a. No. 564. (Stuller 89. sz. 1295., 90. sz. 1317.) Az általam alapvetően használt, mikrofilmen meglévő tudósításokból hiányoznak ezek a részek, ezért a K. Papp Miklós hagyatékában található tudósításokra hivatkozom.

## 5. 7. „Lelépven mi is küldetésünk szép, de nehéz pályájáról” – A diéta értékelése

Klauzál második diétájára már tapasztalt követként érkezett, társa az első országgyűlésen vett részt. Klauzál gyakran tett utalást az előző országgyűlésen történetekre, tapasztalatait felhasználta a fontosabb kérdések vitáiban. A diéta elején Kárász Istvánt kerületi jegyzővé, Klauzált pedig naplóbírálóvá választották.<sup>134</sup> Utóbbi tagja lett a büntetőtörvénykönyv és javító rendszer kidolgozására létrehozott országos választmánynak is, amely az elkövetkezendő időszakban pesti tartózkodással és elfoglaltsággal jár majd.<sup>135</sup> A két csongrádi követ viszonyáról nincs adatunk, azonban feltételezhetjük, hogy kapcsolatuk konfliktusmentes volt. A diéta egész ideje alatt döntően Klauzál szólalt fel és tett indítványokat, Kárász indítványt sosem tett, hozzászólásaival pedig támogatta követtársát. Ezt alátámasztja az a titkosrendőri értékelés is, miszerint „*pol. vonatkozásban tisztán csak hű tanítványa és visszhangja követtársának, Klauzálnak, kinek vakon követi a (pol.) rendszerét.*” A diéta végén készült jellemzés a baloldali követek közé sorolta.<sup>136</sup>

A csongrádi követutasítást, ellentétben az előző országgyűléssel, ezúttal egy tárgyban sem változtatták meg. A Kárász Benjámin vezette megye stabil háttérrel biztosított a követeknek. Az 1840. június 10-én kelt követi végjelentést a június 22-én gróf Károlyi György elnökletével megtartott megyei közgyűlésen Klauzál adta elő, ahol unokatestvére, Babarczy Antal is a hallgatóság között volt.<sup>137</sup> Nem volt ott azonban követtársa, aki éppen akkor beteg volt. A követi beszámoló azzal indult, hogy a fennálló súlyos sérelmek miatt „*remény és aggodás érzetével*” vállalták el megbízatásukat a csongrádi küldöttek, amit csak fokoztak a Ráday Gedeonnal történtek, így nemcsak a szólásszabadság, de a szabad választás joga is sérült. Részletesen beszámoltak a sérelmek orvoslására tett lépésekről, s azok eredményéről. Majd sorra vették a különböző tárgyakat. A magyar nyelv kérdésében ugyan nem sikerült minden kitűzött célt elérniük, de bíztak benne, hogy a következő diéta már eredményesebb lesz. Azt elérték, hogy a feliratok, a Helytartótanács körlevelei magyarul készüljenek, a Magyar Udvari Kamara magyarul válaszoljon a hozzá magyarul forduló törvényhatósághoz, három év múlva mindenhol magyarul vezessék az anyakönyveket, ezért minden vallási felekezet papja tudjon magyarul. Ezzel szemben nem sikerült elérni az országgyűlés kizárólagos magyar nyelvűségét,

<sup>134</sup> Stuller 2. sz. 6.; OI 1839–40. I. 10.

<sup>135</sup> OI 1839–40. IV. 296.; Horváth 1886. II. 186–188.

<sup>136</sup> MNL OL I 58 Ungarischer Landtag vom Jahre 1839/40. Darstellung und Charakteristik der Mitglieder des ungarischen Reichstages und Oberhauses zu den Staatskonferenz. Akten gehörig fol. 1066.; Pálmány 2011. 980.

<sup>137</sup> MNL OL A 45 a. 1840:812.; MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 605/1840. A Csongrád-Csanád Vármegyei Levéltárban nem található meg a követi végjelentés, csak rövid közgyűlési bejegyzés tanúskodik annak meghallgatásáról.

például a leiratok esetében, és a közoktatás nyelve sem lett magyar.<sup>138</sup> A vallásszabadságról folyó vitákban a követek szerint méltányosság, béke és igazságosság érvényesült, s a javaslatokat is többen támogatták mindkét táblán. Meglehetősen diplomatikus értékelése volt ez a vallásügyi tárgyalásoknak, ugyanis a reverzálisok, a vegyes házasság és a hatheti oktatás ügyében ezúttal sem sikerült törvényt alkotni, az uralkodó a tárgyat a következő országgyűlésre halasztotta. Az országgyűlés után a püspöki kar utasítást adott ki arról, hogy vegyes házasságkötés esetén reverzális nélkül a római katolikus pap csak passzív asszisztenciát gyakorolhat.<sup>139</sup>

A követek beszámoltak a Szegeden raboskodó olasz politikai foglyok ügyének sikertelen elintézéséről. Az örökváltságról szóló törvényt a diéta egyik legfontosabb eredményének tartották, amely annak „örökös díszére” válik. Úgy vélték, hogy ezzel egy új időszak kezdődik, s örömeikre szolgált, hogy ők ebben részt vehettek. Köszönetet mondtak utasításaikért, hogy azok az „igazságosság és törvényesség” alapján álltak. Sajnálták, hogy nem sikerült a jobbágytelken élő nemesek adózását megszüntetni, de bíztak benne, hogy a következő diétán azt elérik majd.

Az országgyűlés egészét értékelve kiemelték, hogy annak nagyobb részét a sérelmek orvoslásáért folytatott küzdelem töltötte ki, amely „sokszor nyomasztó gondokkal, s aggodalommal teljes” érzéseket váltott ki bennük. Úgy látták, hogy a felsőtábla többször támogatta törekvéseiket, s bíztak abban, hogy az a jövőben még inkább így lesz. Visszatérve az örökváltságra, hangsúlyozták, hogy annak törvénybe iktatása bizonyítja, hogy az igazságos ügy és a kellő kitartás meghozza a gyümölcsét. A közgyűlés részvevői a követek munkáját megköszönték, s egyben főispáni helytartójuk tevékenységét is méltatták.

Klauzál második országgyűlésén már hathatósabban „jelen volt” a hangsúlyosabb, fontosabb ügyek tárgyalásain, az azokban vitt szerepe, főleg a záradékoknál jelentős volt. Együttműködése Deákkal és az ellenzék többi vezetőjével sikeres volt, rendszerint vállalta a kiélezett vitákat a kormányt támogatókkal, főként Andrássy Józseffel és Zsedényi Edével. Az országgyűlés ideje alatt gyakran megfordult Deákkal Széchenyinél, majd részt vettek 1840. augusztus 20-án Széchenyi névnapján is.<sup>140</sup>

Az ifjúság, névnapjának előestéjén, március 23-án este „dísz öltözetben, égő szövétnekek világánál”, zene nélkül, mivel azt betiltották, köszöntötte fel Klauzált. Másnap a

---

<sup>138</sup> Erdmann 2014. 237–238.

<sup>139</sup> Erdmann 2014. 282.; A diéta után Lonovics József püspök a vegyes házasságok és a reverzálisok ügyében Rómába utazott, hogy erről a pápával egyeztessen. Lonovics megbízásáról és római útjáról: Bárány 2024. 154–217.

<sup>140</sup> SZIN V. 342., 373–374., 379., 398.

kerületi ülés kezdetén hosszas éjjennel fogadták őt és Prónay Gábort.<sup>141</sup> Szűcs Miklós feljegyzéséből tudjuk, hogy a diéta után Pesten Szentkirályival és Palóczyval együtt zenével tisztelték meg.<sup>142</sup> Később Hont, Szabolcs és Tolna megyékben tiszteletbeli táblabíróvá nevezték ki, Kassa városa pedig köszönetet mondott követi munkájáért.<sup>143</sup> Pulszky visszaemlékezésében Deák „*elválhatatlan*” társaként jellemezte, akinek „*komoly, szenvedélyes természetű szónoklata melegebb volt, mint Deáké*”, de köztük versengés nem volt, Klauzál szívesen alárendelte magát Deák akaratának és elképzeléseinek.<sup>144</sup>

Ez utóbbit a titkosrendőri értékelés is alátámasztja, amely szerint egyenesen Deák „*visszhangja*” volt, s még azt is közölték róla, hogy igyekezett a „*kormányt minden lehetséges formában és módon*” népszerűtlenné tenni, s jelentős szerepet vitt az „*ultra radikálisok összefüvetelein*”. Az úgynevezett „*tanítványait*” olyan jól befolyásolta, hogy azok követték őt mindenben. A jelentés szerint Klauzál a diéta vége felé a személynököt kereste fel azért, hogy tagja lehessen a büntetőtörvénykönyvet kidolgozó bizottságnak. A jellemzés az ultrabaloldaliak közé sorolta.<sup>145</sup> Csongrád megye monográfiája, Zsilinszky Mihály külön nem értékelte ezt az országgyűlést, viszont Szmollény az előző diétához hasonlóan ezúttal is kissé túlzóan minősítette szerepét, Széchenyi és Deák mellé emelve őt.<sup>146</sup> A megye mellett a szegediek is hálásan fogadták, Osztróvszky József vezetésével zenével és „*Éljen Klauzál*” kiáltásokkal vonultak a háza elé, ahol a szervező mondott beszédet, majd Klauzál megköszönte a szíves fogadtatást.<sup>147</sup> Deák és Klauzál sikeres együttműködését öröközte meg a *Figyelmező* 1840. évi 52. számában olvasható vers is:

„*Deák Ferencz és Klauzál*  
*Ugy állnak mint a kőszál*  
*A' hon szent ügye mellett;*  
*Ketten birnak egy szívet.*”<sup>148</sup>

---

<sup>141</sup> Stuller 80. sz. 732.; Takáts 1928. 444–445.

<sup>142</sup> Kilián 1981. 76.

<sup>143</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 984, 985, 1637, 1657/1840.; MNL CsCsVL SzL IV. 3. b. 984, 985, 1637, 1657/1840.

<sup>144</sup> Pulszky 1884. I. 120.

<sup>145</sup> MNL OL I 58 Ungarischer Landtag vom Jahre 1839/40. Darstellung und Charakteristik der Mitglieder des ungarischen Reichstages und Oberhauses zu den Staatskonferenz. Akten gehörig fol. 1062–1066.; Pálmány 2011. 987–988.

<sup>146</sup> Szmollény 1903. 24–29.

<sup>147</sup> Reizner 1884. I. 49–50.

<sup>148</sup> F 1840. 12. 29. (52. sz.) 843.

## 6. Két országgyűlés között, 1841–1843

### 6. 1. Klauzál és a büntetőtörvénykönyv tervezet készítése

Az 1840. évi 5. tc. alapján a büntetőtörvénykönyv tervezet kidolgozására egy 45 tagból álló választmányt hoztak létre, amelynek Klauzál is tagja lett.<sup>1</sup> A bizottságba az országgyűlésen résztvevők közül több kiemelkedő személy is bekerült, nemcsak kormánypártiak, hanem ellenzékiek is. Sarlós Béla és Varga János egyaránt megállapította, hogy a tagok többsége konzervatív volt. A felsőtáblai delegáltak között találjuk a konzervatívok jeles képviselőit, így többek között Majláth Györgyöt, Dessewffy Aurélt vagy ifj. Apponyi Györgyöt, míg az ellenzéket Eötvös József képviselte. Az alsótáblai kormánypárti tagok között ott találjuk Klauzál rendszeres vitapartnereit, Zsedényi Edét és Andrássy Józsefet, míg az ellenzéket mindenekelőtt Deák Ferenc, Palóczy László, Bezerédj István és Pulszky Ferenc reprezentálta. A választmány 1841. december 1-én kezdte meg a munkát és 1843. március 19-én fejezte be.<sup>2</sup>

A választmány első ülésén, 1841. december 1-én Bezerédj István javasolta, hogy az ülések nyilvánosak legyenek, ami komoly vitát váltott ki. Klauzálék támogatták, de a konzervatívok nem, bár Dessewffy Aurél felvetette, hogy a tanácskozásokról részletes jegyzőkönyvet vezessenek, és azt nyomtassák ki, mégis a többség elvetette az ellenzéki javaslatot.<sup>3</sup> A jegyzőkönyv hiányát némiképp pótolja, hogy a választmányi üléseken jelen lévő Szalay László feljegyzéseket készített az elhangzott beszédekről. Szalay jegyzeteiből az is kiderül, hogy az egykori csongrádi követ a bizottsági üléseken az asztal azon részénél foglalt helyet, ahol szinte csak liberálisok ültek: Deák az asztalfőn, előtte Klauzál és Eötvös, az előbbi oldalán Dubraviczky, Pázmándy, Olgyay Titusz és Beöthy, Eötvös mellett pedig Bezerédj, Pulszky, Hertelendy és Palóczy ült.<sup>4</sup> A december 2-án tartott második ülésen szükségesnek látták a kijelölendő alválasztmányok munkájának szabályozását, ennek megalkotására is létrehoztak egy hét tagú bizottságot, amelyben az elnök gróf Teleki József mellett Dessewffy Aurél, Eötvös, Deák, Pulszky, Zarka János és Klauzál vett részt.<sup>5</sup>

1842. január elején hozták létre az alválasztmányokat, Klauzál a bűnökről és büntetésekről tárgyaló albizottság tagja lett, amelynek elnöke előbb Teleki József, majd Tihanyi

---

<sup>1</sup> OI 1839–40. IV. 10–12.

<sup>2</sup> Sarlós 1970. 12.; Varga 1980b. 4–5.

<sup>3</sup> Fayer 1902. 190–193.

<sup>4</sup> Fayer 1902. CV.

<sup>5</sup> Fayer 1898. 334.; Fayer 1902. 194–195.

Ferenc volt.<sup>6</sup> Az országbíró az ellenzék tagjainak többségét ebbe az albizottságba osztotta be, amely Deák kérésére további két részre tagolódott, az anyagi jogot és a bűnvádi eljárást tárgyaló választmányokra. Az anyagi jogi albizottságba került Deák mellett Klauzál, Bezerédj, Eötvös és Pulszky is.<sup>7</sup>

A Szalay által rögzített 60 választmányi ülésből 44-en Klauzál biztosan részt vett, az ülések közel egyharmadán nem szólalt fel vagy nem vett részt. A jegyzetek ugyanis a felszólalókat és nem a résztvevőket nevesítik, kivéve az utolsó ülést, ahol az utóbbiakat is felsorolja. A választmányi ülések 1841. december, 1842. január, november, december, 1843. január, február, március és június hónapokban voltak. Az alválasztmányok munkájáról Szalay nem készített jegyzetet, így nem tudjuk, hogy Klauzál ezeken hogyan vett részt. Deák Wesselényi Miklósnak 1842. február 7-én írt leveléből azonban kiderül, hogy az alválasztmányi munka során, amelyet Klauzállal együtt végzett, naponta kétszer ültek össze, és igen lassan haladtak.<sup>8</sup> Széchenyi naplójegyzéseiből tudjuk, hogy Klauzál többször volt nála a választmányi munka során. Azt is feljegyezte, hogy Klauzál 1842. november 25-én elájult, s ő többször is meglátogatta a beteg Klauzált.<sup>9</sup> Deák is tudósít arról, hogy Klauzál 1842 telén sokat gyengélkedett, *„szélütés kerülgette, 's annyi szenvedésen ment már ifju korától fogva keresztül, 's vére olly sürű és nehéz, hogy orvosai kik gyógyították aggódva tekintenek jövődjére. Istenem! egyik veszteség a másik után! leg jobb embereink hullnak el körülöttünk.”* Úgy vélte, hogy barátja otthoni környezetben sokkal hamarabb visszanyerné az egészségét.<sup>10</sup>

Klauzál hozzászólásaiban az esküdtszék létrehozása mellett érvelt.<sup>11</sup> Az esküdtszék tartotta a legigazságosabb ítélkezési formának, amelyet sem a kormány által kinevezett, sem pedig a választott bíróságok nem tudnak oly mértékben garantálni. A büntetés célja szerinte, hogy a vétkes bűnhődjön meg tetteért, és a rá kiszabott büntetés elrettentő legyen mások számára. De azt is fontosnak tartotta, hogy a bűnös megjavuljon. Deákhhoz hasonlóan a halálbüntetés ellen érvelt, mivel előfordulhat, hogy ártatlant ítélnék el, s az ő életét utóbb már nem lehet visszaadni, másrészt abban sem volt biztos, hogy ez a büntetésmód mindenkire elrettentő hatással van.<sup>12</sup>

---

<sup>6</sup> Fayer 1898. 394.

<sup>7</sup> Varga 1980b. 41.; Fayer 1896. 119.; Pulszky 1884. I. 146.

<sup>8</sup> MNL OL X 10872 MF 8368.

<sup>9</sup> Klauzál állást foglalt a Széchenyi–Kossuth-vitában is, nem tartotta jónak a Kossuth-ellenes fellépést, úgy vélte, hogy Széchenyi sokat ártott a Kelet Népével. SZIN V. 477., 520., 522., 527., 539., 649–651., 678.

<sup>10</sup> MNL OL X 10872 MF 8368. Deák Ferenc 1843. február 12-én kelt levele Wesselényi Miklósnak. Deák 1842 júniusában veszítette el bátyját, Antalt, minden bizonnyal rá is utalt az előbbi idézetben. Antal halálhírére értesülve Deák Klauzállalhoz sietett, ami bizonyíthatja szoros barátságukat. Molnár 2021. 338.

<sup>11</sup> Fayer 1902. 222.

<sup>12</sup> Fayer 1902. 208., 222., 247–248. Korábbi beszédében egy példát is hozott arra, hogy Szegeden egy gyilkosság miatt két ártatlant végeztek ki.

Sarlós Béla értékelése szerint a választmány munkájával egy olyan kodifikáció vette kezdetét, amely végső soron túllépett a büntetőjogon, így a Deák vezette reformer tábor egy új polgári államszervezet alapjait dolgozta ki. Ugyanakkor a konzervatívoknak is nagy terveik voltak, ők egy olyan „reformot” akartak létrehozni, amely megszilárdította volna a kormányhatalmat, megakadályozva az ellenzékiek törekvéseit. A választmány néhány elvi kérdésben, mint például a testi büntetés eltörlése vagy a törvény előtti formális egyenlőség biztosítása egyetértett és egyhangúan döntött, de a halálbüntetés eltörlésével és az esküdszékek létrehozásával kapcsolatban nagy viták zajlottak, utóbbit nem is sikerült a kisebbségnek elfogadtatni, ezért az csak a Deák fogalmazta különvéleményben kapott helyet.<sup>13</sup> A bizottsági munkára a liberálisok olyan lehetőségként tekintettek, amely utat mutathat a jogegyenlőség felé. Céljaikat azonban nem feltétlenül sikerült elérniük, Deák úgy látta, hogy a készülő tervezet több kárt okoz, mint hasznot. Ezért több tárgyban különvéleményt írt, ezekhez csatlakozott az ellenzékiek nagy része, így Klauzál is. A Fayer László által kiadott forráskiadványokban összesen 11 olyan ellenzéki különvéleményt találtam, amelynek végén Klauzál aláírása is szerepel. A különvélemények 1841. december 10. és 1843. március 15-e között keletkeztek, ebből nyolc 1843 márciusában, a munkálatok végén.<sup>14</sup> Klauzál a bizottsági munkában való részvételével olyan tapasztalatokra tett szert, amelyeket jól hasznosíthatott a közelgő országgyűlés büntetőtörvénykönyvvvel kapcsolatos vitáiban.

## 6. 2. Csongrád megye közléte a két országgyűlés között

Klauzál az 1840. június 22-i megyei közgyűlésen a követi beszámoló megtartása után a nyár további részében nem jelent meg a megyegyűléseken, majd csak november végétől vett részt ismét azokon. 1841-ben viszont az év végi közgyűlésen kívül mindegyiken részt vett, s a kisgyűlések nagy részén is.<sup>15</sup>

Az 1841. szeptember 13-i közgyűlésen bejelentette fizetési táblabírói hivataláról való lemondását. A *Pesti Hírlap* tudósítója szerint „*rövid 's lelkes beszédben*” biztosította arról a jelenlévőket, hogy amennyiben módja lesz rá, a jövőben is meg fog jelenni a gyűléseken.<sup>16</sup>

---

<sup>13</sup> Sarlós 1970. 11–12.

<sup>14</sup> A különvélemények többek között a börtönökkel kapcsolatos jelentésekről, a választmány munkájával, Arad, Eszék, Felsőbánya, Pécs és a szepességi városok büntető hatóságával, az esküdszékekkel, a felségsértéseknek, hűtlenségnek és a király személye elleni szóbeli sértéseknek a bíróságával kapcsolatosan keletkeztek. Fayer 1896. 131–142., 238–239., 239–273., 298–300., 329–331., 331–339., 340–356., 363–365., 365–368.; Fayer 1898. 325–327., 502–508.

<sup>15</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 48–49. k.

<sup>16</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 1134/1841.; PH 1841. 10. 06. (80. sz.) 673.

Lemondásának oka feltehetően az előzőekben bemutatott büntetőjogi bizottsági tagsága lehetett, hiszen az abban való részvétel pesti tartózkodást igényelt. 1841-ben az október 16-i szegedi kisgyűlésen jelent meg utoljára a megyei közéletben, így nem volt ott akkor, amikor a november 29-i a szegvári közgyűlésen felolvasták Károlyi György búcsúlevelét, ugyanis őt az uralkodó Békés megye főispánjává nevezte ki.<sup>17</sup>

A közgyűlési jegyzőkönyv következő bejegyzése a megye főispánjának, Grassalkovich Antalnak a halálhíréről tudósított, amit a jelenlévők szomorúan vettek tudomásul.<sup>18</sup> Károlyi búcsúszavaira is hosszú levélben válaszoltak, amelyben szomorúságukat fejezték ki az új megbízás miatt, és hálájukat addigi munkájáért.<sup>19</sup> A jegyzőkönyv azonban hallgatott az új főispán vagy főispáni helyettes személyéről, pedig már november elején tudható volt, hogy Aczél Antal lesz Károlyi utóda, hiszen a *Pesti Hírlap* békési tudósítója a november 3-i lapszámban hírt adott arról.<sup>20</sup> Ez az információ azért érdekletes, mert az 1842. június 4-i közgyűlés úgy határozott, hogy mivel Grassalkovich herceg meghalt, Károlyi Györgyöt pedig Békésbe helyezték, ezért nincs főispánja a megyének, s így az aktuálissá vált tisztújítást sem tudják megtartani. Ezért kérték az uralkodót, hogy nevezzen ki új főispánt a megye élére.<sup>21</sup>

Közben Aczél Antalt csak kinevezhették főispáni helytartóvá, mert az 1842. november 5-i közgyűlésen felolvasták az uralkodó június 9-én kelt leiratát, amelyben Aczélt felmentette hivatalából, és kinevezte Torna megye főispánjává, míg Csongrádba Földváry Gábornak adott főispáni helytartói megbízást. Ehhez azt a megjegyzést fűzte a megye, hogy „*Aczél Antal Úrnak fő ispáni helytartósága felől e' megye annak útján tudósítva soha nem volt*”, és hogy szívből örülnek Földváry kinevezésének.<sup>22</sup> Ugyanekkor megújították korábbi kérésüket, hogy az uralkodó nevezzen ki főispánt számukra, sőt már azt kérték, hogy Földváry ne főispáni helyettesként, hanem főispánként kerüljön a megye élére, azért is, mert ő olyan férfi, aki „*köz bizodalmunkat már előre is méltán bírja*”.<sup>23</sup> Földváry 1832–1838 között Pest megye másodalispánja volt, az 1836–37-es megyei közgyűléseken gyakran kritizálta a kormányzat törvényellenes tevékenységét, kiállt Wesselényi és az országgyűlési ifjak mellett. Földváry ambiciózus volt, alispáni tisztségre vágyott, de miután 1836-ban Dubraviczky Simont ismét megválasztották alispánnak, idővel lemondott tisztségéről, majd elvesztette az ellenzék

<sup>17</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 1663/1841.

<sup>18</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 1664/1841.

<sup>19</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. b. 1663/1841.

<sup>20</sup> PH 1841. 11. 03. (88. sz.) 738–739.

<sup>21</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 754/1842., MNL CsCsVL SzL IV. 3. b. 754/1842.

<sup>22</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 1708/1842.

<sup>23</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. b. 1708/1842.

bizalmát.<sup>24</sup> Csongrádban egyúttal kijelölték a főispán meghívására és tisztújítási igényük közvetítésére a tagokat, valamint azokat is, akiknek feladata lett a meglévő tisztújítási rendszabályok átnézése, és a szükséges módosítások kidolgozása.

Aczél Antal korábbi békési főispánsága (1836–1841) nem volt konfliktusmentes, amikor Békés megye tudomást szerzett Károlyi kinevezéséről, azon a közgyűlésen is szóba hozták az Aczéllal szembeni sérelmeiket.<sup>25</sup> Így érthető, hogy a csongrádiak is megkönnyebbültek, amikor értesültek Földváry kinevezéséről.<sup>26</sup> Azonban nemcsak a csongrádiaknak lehettek kifogásaik Aczél kinevezése miatt, hanem magának Károlyi Lajosnak is, aki úgy gondolta, hogy Aczél adminisztrátorsága a közelgő tisztválasztást is számukra kedvezőtlenül fogja befolyásolni, ezért ő is mást szeretett volna a megye élén látni.<sup>27</sup>

A követválasztást és a tisztújítást megelőző időszak eseményeiről a hírlapok alapján lehet képet alkotni. Klauzál az 1843. március 13-án kezdődő közgyűlésen még nem tudott részt venni, mivel akkor még folytak a büntetőtörvénykönyvvel kapcsolatos munkálatok. Betegsége miatt Kárász alispán sem volt ott, így az ülést Müller Ignác alispánhelyettes vezette. Jelen volt viszont Klauzál unokatestvére, Babarczy Antal, annak apósa, Brüneck József és a Károlyiakhoz kötődő uradalmi ügyészek is. A *Pesti Hírlap* tudósítása szerint a megyében ekkor két párt állt egymással szemben, a kormánypárt kiemelkedő tagja volt Babarczy Antal, de megemlíti a szerző Szabó László uradalmi ügyészt és Dobosy Lajos főadószedőt is. Az ellenzékiek közül Szeghő József és Fadgyas Pál tiszteletbeli táblabírókat emeli ki a tudósítás, megjegyezve, hogy mellettük állt a tisztikar csaknem egésze.<sup>28</sup> A tudósítást megerősíti Deák Ferenc 1843. február 12-én Wesselényi Miklósnak írt levele is, amelyben arról adott hírt, hogy Klauzálnak „rosszul állanak dolgai” a megyében, és nemcsak a Károlyiak tisztjei, hanem Károlyi István fia, Eduárd, valamint Babarczy Antal is ellene dolgoznak, emiatt úgy vélte, hogy valószínű, hogy Klauzált nem fogják követté választani.<sup>29</sup>

A március 13-án kezdődő közgyűlésen olvasták fel Földváry levelét, amelyben közölte, hogy eddig betegsége hátráltatta a beiktatását, de szeretné, ha az mihamarabb megtörténne, amit a megye is sürgetett. Ismét kérték a királyt, hogy Földváryt főispánként helyezze a megye élére.

---

<sup>24</sup> Völgyesi Orsolya tanulmányában azt vizsgálja, hogy Földvárynál beszélhetünk-e politikai pálfordulásról, vagy csak az ambíció vezérelte politikai tetteit. Völgyesi 2016a. 86–87.; Földváry hivatali pályájáról: Völgyesi 2015. 171–189.

<sup>25</sup> MNL OL N 22 95. cs. No. CXVII.; Novák Antal korábbi és későbbi jelentéseiben is beszámolt Aczéllal kapcsolatos problémákról, amelyekben őt magát is sérelmek érték Aczél részéről. MNL OL N 22 95. cs. No. CXXII.; MNL OL N 22 96. cs. No. XC.

<sup>26</sup> Zsilinszky Mihály szerint a csongrádiak Károlyi békési beiktatásakor arról szereztek tudomást, hogy ott Aczél „népszerűtlen ember volt”. Zsilinszky 1900. 84.

<sup>27</sup> MNL OL N 22 95. cs. No. CIX.

<sup>28</sup> A fent felsorolt neveket a lapban rövidítve jelentették meg, azokat feloldottam. PH 1843. 03. 23. (232. sz.) 193.

<sup>29</sup> MNL OL X 10872 MF 8368.

Komolyabb vita is kialakult a nap folyamán, de a lapok tudósításaiból nem egyértelmű, hogy az pontosan melyik tárgyat érintette. Az biztos, hogy Babarczy Antal indulatosan fordult az elnöklő alispánhelyetteshez, hogy rendeljen el szavazást, holott a beszámolók alapján egyértelműnek tűnt a többség.<sup>30</sup> Szeghő József táblabíró szerint azt is híresztelték, hogy Klauzál nem is akar követ lenni, ám nevének említésekor szűnni nem akaró éljen kiáltások hangzottak. A gyűlésen az adózás kérdése is felmerült, amelyről a *Jelenkor* tudósítója azt közölte, hogy a csongrádi nemesek pozitívan állnak hozzá, hiszen többnyire jobbágytelken éltek, és már adóztak. Ezzel kapcsolatban egy dalszöveget is feljegyzett a cikk írója: „Éljen a’ hon, és Klauzál! Csongrádmegye ’e mellett áll. Nincs ősiség, ’s földesurunk Adózzék: – mi is adózunk.”

A közgyűlés másnapján Müller Ignác az előző napon történtek miatt beadta lemondását, mind az alispánhelyettesi, mind a főszolgabírói hivataláról, amit a jelenlévők, dacára Babarczy igyekezetének, nem fogadtak el.<sup>31</sup> Babarczyék ugyanakkor óvást adtak be az előző napon történtek miatt, amelyen közel 200 aláírás szerepelt.<sup>32</sup> Azonban amikor azokat elkezdték felolvasni, többen jelezték a listán szereplők közül, hogy ők azt nem írták alá. Az óvást a jelenlévők elvetették, Müller lemondását pedig nem fogadták el. A közgyűlés utolsó napján jött a hír, hogy április 10-én lesz a főispáni helyettes beiktatása.

A lapokból kiderül, hogy a megyei közéletben tovább folytatódtak a pártoskodások a beiktatás napján és azt követően is.<sup>33</sup> A *Pesti Hírlap* tudósítója, Bene István<sup>34</sup> szerint a kormánypártiakat „uraság” pártiaknak, az ellenzéket „vármegye részinek” nevezik.<sup>35</sup> Beszámolt egy konfliktusról, amely feltételezhetően Mikecz Lajos vásárhelyi esküdttel történt meg, akit egy frissen a kormánypárthoz csatlakozott nemes le akart szűnni, s akit valószínűleg Szabó László biztatott fel, azt ígérve neki, hogy ő majd kimentí, bármi is történik vele. Bene szerint Szabó már másfél éve a kormánypártnak korteskedett. A beiktatás előtti napon a megyeháza előtti felvonuláson Földváryt, Kárász alispánt és Klauzált éltette a nép, utóbbi ekkor már Csongrádban tartózkodott. A négy kerületbeli nemesség hadnagyai, s a nemesség nagyobb

---

<sup>30</sup> J 1843. 04. 13. (29. sz.) 145.; H 1843. 03. 27. (25. sz.), 1843. 04. 10. (29. sz.) A *Jelenkor* szerint a tisztújítási szabályzat előkészítésének módja kapcsán, a *Pesti Hírlap* szerint Földváry főispáni kinevezésének kérelmezésénél történt a konfliktus, a *Hirnök* rövidítve átvette a *Pesti Hírlap* közlését.

<sup>31</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 124/1843., 168/1843.

<sup>32</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 125/1843., 134/1843.

<sup>33</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 554–555/1843. Akkor is rögzítették a jegyzőkönyvben, hogy Aczél Antal kinevezéséről őket hivatalos úton nem értesítették.

<sup>34</sup> Bene István 1836-tól tiszteletbeli aljegyző volt, 1843-ban választották meg alügyésszé, 1846-ban már nem volt jelölt. István Bene József unokaöccse volt. Apja, Antal és felesége halála után neki és testvérének Bene József lett a gyámja, de a megyei közéletben úgy tűnik, hogy nem követte nagybátyja elveit. MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 50/1832., 812/1836., 593/1843.

<sup>35</sup> PH 1843. 04. 27. (242. sz.) 277–278. A beiktatásról, a követutasításról és a pártoskodásról a *Jelenkor* is tudósított. J 1843. 04. 30. (34. sz.) 165.

része a tudósító szerint az ellenzék oldalán állt. A beszámoló a beiktatás mellett, többnyire a követutasításokról és a politikai helyzet ismertetéséről szólt. A közgyűlésen közel 600-an voltak jelen, ahol az adózást is elfogadták, s az instrukcióba is felvették. A cikk írója röviden ismertette az elkészült utasítást is. Mindezek alapján szinte biztosnak tűnt a közelgő követválasztáson Klauzál és az ellenzék sikere. Kossuth Lajos Wesselényinek írt április 17-i levelében azonban nem volt erről teljesen meggyőződve, szerinte „*Klauzál igen kétes állása e pillanatban javult*”.<sup>36</sup>

Klauzál az április 27-én megtartott követválasztásról két nappal később Pulszky Ferencnek írt levelében részletesen beszámolt.<sup>37</sup> A hírlapi tudósítások csak azt adják tudtunkra, hogy Klauzált egyhangúlag, közfelkiáltással választották meg, míg követtársát, Szeghő József tiszteletbeli táblabíróvá voksolással.<sup>38</sup> Bene István a *Pesti Hírlap*ban azt is közölte, hogy a „fontolók” korábbi nyilatkozataikkal ellentétben inkább az ellenzéki Bogyó Sándort pártolták.<sup>39</sup> Klauzál levelében ennél sokkal több információt olvashatunk, amelyből kiderül, hogy Pulszky szeretett volna követ lenni Csongrádban, s azt Klauzál sem találta kivihetetlennek. Az, hogy nem így történt, többek között annak is volt köszönhető, hogy Pulszky levelét mindössze egy negyedórával a követválasztás előtt kapta meg Klauzál, így érdemben már nem tudott tenni érte, de mint a válaszában írta, ha csak egy nappal is előbb jön a levél, akkor megoldható lett volna a megválasztása.

A követválasztás 9 órakor kezdődött, s mint azt az újdonsült követ írta, a voksolásban közel 150-en, köztük ő maga sem vett részt, mivel jobban szerették volna, ha Bogyó Sándor lesz a másik követ, de Szeghő azt nem akarta. Klauzál szerint a kormánypártiak mindössze 200-an lehettek, s mivel ez láthatóan kevés volt, letettek arról a korábbi tervükről, hogy Babarczy Antalt és Károlyi Eduárdot támogassák. Megerősítette Bene István beszámolóját, miszerint az uraság pártiak készek lettek volna Bogyót támogatni. Klauzál szerint, ha összeálltak volna a kormánypártiakkal, akkor Szeghőt nem választották volna meg, de Bogyó azt kérte, hogy ne támogassák, s Klauzálék ezt elfogadták az ellenzékben történő szakadás elkerülése végett.

---

<sup>36</sup> MNL OL X 10872 MF 8604.

<sup>37</sup> OSZK Kt., Levelestár, Fond 67/51.

<sup>38</sup> PH 1843. 05. 04. (244. sz.) 292.; J 1843. 05. 04. (35. sz.) 169.; H 1843. 05. 08. (36. sz.); A követválasztáson Károlyi György felesége, Zichy Karolina is megjelent és Klauzált támogatta. Friedrich 1998. 756. A forrásra Melkovics Tamás hívta fel a figyelmet, amelyet ezúttal is köszönök.

<sup>39</sup> Bogyó Sándor hivatali pályáját becsületbeli alügyésszé kezdte 1834-ben, 1838-ban alügyésszé, majd 1843-ban tiszántúli főszolgabíróvá választották. Később tagja lett az első népképviselői országgyűlésnek, ahol a szegvári kerületet képviselte. A Földművelés-, Ipar- és Kereskedelemügyi Minisztériumban a földművelési osztály titkára volt. Az 1860–70-es években négyszer volt a szegvári választókerület országgyűlési képviselője, előbb a Határozati majd a Balközép párt színeiben. MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 484/1834., 1611/1838., 593/1843.; Pálmány 2002. 140–141.; Sáfrány 2023. 73–95.

Végül Szeghőt 765 vokssal választották meg, Bogyó Sándor 199, gróf Károlyi Eduárd 4, Temesváry István 3 és Dobosy Lajos 1 voksával szemben.<sup>40</sup>

Klauzál Földváry elnöklését pozitívan értékelte, mind ekkor, mind a tisztújítás során, kiemelte, hogy ő is Bogyót támogatta volna, s azért lett szavazás, mert Földváry nem fogadta el Bogyó lemondását, inkább elrendelte a voksolást. Klauzál arról is beszámolt, hogy előzetesen érdeklődött Szeghő barátainál, hogyha Pulszky elvállalja a követséget, akkor támogatnák-e. Tőlük igenlő választ kapott, azzal, hogyha Szeghő lemond Pulszky javára, akkor ők azt elfogadják. Szeghővel is beszélt, aki késznek mutatkozott a lemondásra, de feltételül szabta, hogy legalább egy nappal a választás előtt mutassa be Klauzál azt a levelet, amelyben Pulszky kijelenti szándékát. Klauzál persze felveti Pulszkynek, hogyha időben érkezik a levele, Szeghő tényleg visszalépett-e volna. Végül közölte, hogy nagyon örült volna, ha Pulszky lett volna a követvárosa, de így már *„semmi kedvem – ’s tsak ’a kéntelenségnek engedek”*. Az április 24-i zalai gyűlésről megjegyezte, hogy az *„méltó volt Zalához”*, s reményét fejezte ki, hogy a dolgok ott is jobbra fordulnak. A levél alapján kérdéses, hogy milyen is volt az új követek viszonya, s lesz-e konfliktus közöttük a diétán. Mindamellet látható, hogy mégsem volt olyan egyszerű helyzetben a csongrádi ellenzék, s nem feltétlenül a kormánypárti, hanem a saját pártjukon belüli megosztottság miatt.

A restaurációra a követválasztás után került sor. A restauráció előtt a korábbi szabályzatot is módosították, ezzel némileg bővült a szavazásra jogosultak köre.<sup>41</sup> A tisztújítás az alügyészi hivatal kivéve közfelkiáltással ment végbe, a tisztikarban nagyobb változás nem következett be az előző restaurációhoz képest, Klauzál semmilyen pozícióban nem volt jelölt.<sup>42</sup> Az alispán továbbra is Kárász Benjámín maradt, biztos háttért nyújtva továbbra is a frissen megválasztott régi-új követnek Klauzálnak és társának Szeghő Józsefnek.

---

<sup>40</sup> Megbízólevelük: MNL OL R 319 No. 2430-2.

<sup>41</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 567/1843.; MNL CsCsVL SzL IV. 3. b. 567/1843.; Sáfrány 2022. 537–539.

<sup>42</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 593/1843.; Sáfrány 2022. 531–561.; Zsilinszky 1900. 88–92.

## 7. Az 1843–1844-es országgyűlésen

### 7. 1. A követutasítás

Az 1839–40-es országgyűlés után a kormányzat felhagyott az ún. terrorpolitika alkalmazásával és a politikai közélet legfontosabb kérdései immár a sajtóban, így az 1841-ben indult *Pesti Hírlap*ban is megjelenhettek. Az ekkor zajló Széchenyi–Kossuth-vita is foglalkoztatta a közvéleményt.<sup>1</sup> Szatmár megye 1841. február 22-én tartott közgyűlésén fogadta el az ún. szatmári 12 pontot, amely szintén hozzájárult a reformgondolatok terjedéséhez.<sup>2</sup> A benne foglaltak az új országgyűlés előtt jó alapot szolgálhattak a követutasítások megfogalmazásához is.

A kormányzat részéről már 1841 végén megindult a készülődés a soron következő országgyűlésre. Az udvar elvárása az volt, hogy a diéta rövid ideig tartson, és lehetőleg ne történjen nagyobb változás a meglévő viszonyokban. A Helytartótanács nem támogatta, hogy a háziadó a királyi előterjesztések része legyen, ugyanakkor a szabad királyi városok ügyének felvételéhez hozzájárult. A kormányzat számára most is fontos volt a kormánypárti többség biztosítása az összeülő diétán.<sup>3</sup> Majláth György kancellár szeretne volna elérni, hogy a „legveszélyesebb” politikusokat ne válasszák meg követnek, ebbe a csoportba sorolták Deákot, Pulszkyt és Klauzált is. Ennek megfelelően támogatták, hogy a kormányzat alkalmazásában álló hivatalviselők követjelöltként lépjenek fel ott, ahol a pozíció elnyerésére reális esély mutatkozik, ide tartozott Babarczy Antal is, aki, mint azt az előző fejezetben említettem, valóban pályázott erre a tisztségre, s tőle várták, hogy elüsse Klauzált a követi pozíciótól.<sup>4</sup> Míg Deák és Pulszky valóban nem vett részt ezen a diétán, Klauzálnak viszont fontos feladat várt a vezér nélkül maradt ellenzékben.

A csongrádi követeknek adott alaputasítást az 1843. április 10-én kezdődő közgyűlésen tárgyalták meg és fogadták el.<sup>5</sup> Az általam jelenleg ismert utasítás 25 pontból áll, azonban maga az utasítás 24 pontot tartalmazott, a mellé csatolt módosítások – így a közgyűlési jegyzőkönyvi szöveg is – a 25. pontra is tesznek módosító javaslatot. A Csongrád-Csanád Vármegyei Levéltár szentesi levéltárában a közgyűlési iratok között nem található meg az alaputasítás, ugyanakkor magam az adószedői iratokban való kutatás során rábukkantam annak egy példányára. Az

---

<sup>1</sup> Lackó 1977.

<sup>2</sup> Rác 1955.; Fazekas 2006. 177–190.

<sup>3</sup> Varga 1980c. 727–728., 732.

<sup>4</sup> Varga 1980c. 740–743.

<sup>5</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 563/1843.; PH 1843. 04. 27. (242. sz.) 277–278., 1843. 04. 30. (243. sz.) 285.

utasítás megtalálható a nádori, illetőleg a Kancelláriai levéltárban is, e három példány mindegyike véget ér a 24. ponttal.<sup>6</sup>

Az alaputasítás első pontjába foglalták az országgyűlés helyszínére megérkező követek bemutatkozó látogatásait, illetve hangsúlyozták a diéta kiegészítésének igényét, a meg nem hívott törvényhatóságok meghívását. A szabad királyi városok önkormányzatának és országgyűlési szavazati joguknak rendezése mellett a Jász-Kun Kerület belső igazgatásának reformjára is kitért az instrukció.

Az előző országgyűlésre utasításba adott tárgyak között most is szerepelt a szabad vallásgyakorlás, amelybe a csongrádiak az unitárius vallást is beleértették. Kérték a „bevett” megkülönböztetés eltörlését, a zsidók egyenjogúsítását és türelmi adójuk megszüntetését. Emellett ismételten támogatták a szegedi olasz foglyok ügyét, a só árának rendezését, a népnevelést, az országgyűlési hírlapokat és sajtót. Sürgették a magyar nyelv mielőbbi teljes körű hivatalossá tételét, amellyel a Csongrád által is támogatott, hosszú évek óta tartó folyamat ért volna kedvező véget. Több intézmény létesítését és fejlesztését is szorgalmazták, így a Ráday könyvtárt, a Magyar Tudós Társaságot, a Ludovikát, a vakok és tébolyodottak elhelyezését, valamint a kisdedóvó intézetek felállítását.

Az örökváltsággal kapcsolatban kezdeményezték annak kiterjesztését a királyi haszonvételekre, valamint azt, hogy a legelőelkülönítés a megváltakozást előzze meg, vagy azzal együtt hajtsák végre. A legelőelkülönítésre vonatkozóan megjegyezték, hogy ha az egy éven belül nem történik meg, akkor peres úton egyezzenek meg a felek. Támogatták az ősiség és a hitbizományok eltörlését, a nem nemesek birtokbírhatását és hivatalviselésük engedélyezését. Megjelent az utasításban a közteherviselés elve és egy országos pénztár létrehozásának igénye is.

A követek és írnokaik számára 400 pengő forint szállásbér kifizetését határozták meg, amit a nemességnek kellett volna magára vállalnia. Évenkénti országgyűlés tartását kezdeményezték az ország sérelmeinek orvoslására és a közgyarapodást elősegítő rendszeres bizottsági munkálatok megtárgyalására Pesten úgy, hogy közben a bíróságok is zavartalanul működjenek. Javasolták, hogy az országgyűlés helyszínén építsenek egy országházat, s alkalmazzanak gyorsírókat az országgyűlési naplók és irományok lejegyzésénél. Kérték az adó leszállítását, részben a békére hivatkozva, részben pedig a marhavészre és az árvízkárokra. Azt is szorgalmazták, hogy az országban csak magyar katonák legyenek, s magyar katonákat ne vigyenek más tartományokba, valamint csak magyar tisztek vezéreljék őket.

---

<sup>6</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 12. a.; MNL OL N 22 27. cs. No. VIII.; MNL OL A 45 a. 1843:323.

A kereskedelem és a gazdaság élénkítése kapcsán támogatták a Nemzeti Bank létrehozását, megjelent az utasításban a céhek eltörlése, a harmincadvám csökkentése is. A közlekedés fejlesztését is szerették volna elősegíteni a csongrádiak a Buda-Pest–Fiume vasút és a Duna–Száva-csatorna építésének támogatásával. Az előző országgyűlésen sérelemként felvetett horgosi postamester ügye kapcsán javasolták, hogy a postaállomásokat is bírói végrehajtás alá lehessen venni. Instrukciójukba foglalták a bártfaiak, a bihariak és a Nyitra megyeiek sérelmeinek orvoslását is.

Ha a csongrádi követutasítást ismét összehasonlítjuk a borsodival és a zalaival, akkor több ponton is találunk egyezéseket. E két megye is támogatta a szabad királyi városok rendezését, a magyar nyelv ügyét, az ősiség eltörlését, az országgyűlési költségek nemesek által történő megfizetését és a sérelmek orvoslását. Ezeken kívül Zala sürgette még a nem nemesek birtokbírhatását és hivatalviselését, a Nemzeti Bank létrehozását, a céhek eltörlését. Ha a csongrádi utasításokat a szatmári 12 ponttal vetjük össze, akkor öt közös pontot találunk, a hatodikat azért nem, mert a csongrádi instrukció kitért ugyan az örökváltságra, de annak kötelezővé tételét nem követelte. Az öt pontba az ősiség eltörlése, a nem nemesek birtokbírhatása, hivatalviselése, a céhek eltörlése és a szabad királyi városok rendezése tartozik bele. Ezek alapján a csongrádi utasítás most is haladó szelleműnek, reformpártinak minősíthető.

A csongrádiak utasításukban nem rögzítették a kötelező örökváltság igényét, ugyanakkor rendelkeztek a legelőelkülönítés menetéről. Ezen a ponton érdemes áttekinteni, hogy miként álltak ekkor a megyében ezek az ügyek, hiszen joggal merülhet fel a kérdés, hogy miért nem ragaszkodtak a kötelező váltakozáshoz. Ahogyan azt egy korábbi fejezetben kifejtettem, Klauzál a szentesi örökváltság lebonyolításában pártfogói hivatala által vett részt. A hivatal megszüntetésével a koordináció felmondása után egy per indult, amely során 1839-ben a Helytartótanács törvénytelennek minősítette a megkötött szerződést, a vármegyei törvényszék pedig helyreállította a földesúri joghatóságot. A per folyamata alatt a város tovább fizette a törlesztéseket, a Károlyiak ezáltal továbbra is érvényesnek ismerték el a szerződést, ám a per egészen 1847-ig elhúzódott. A város az áprilisi törvényeket úgy értelmezte, hogy azok a korábbi megváltásokra is érvényesek, ezért nem fizette tovább a váltságösszeget. Emiatt újabb per indult, amelyben a Károlyi grófok követelték az elmaradt részleteket, s az ügy 1851-ben egyezséggel zárult, amely értelmében az utolsó részletet 1869-ben fizették ki.<sup>7</sup>

Hódmezővásárhelyen már 1827-ben felmerült a megváltakozás igénye, de végül attól a Károlyiak visszaléptek. A megváltás lehetősége ismét szóba került a legelőelkülönítéssel

---

<sup>7</sup> Csányi 1987. 89–92.

kapcsolatban, amely 1838-tól zajlott, 1844-ben pedig a Károlyiak perre is vitték azt. Akkor a vásárhelyiek újra próbálkoztak az örökváltsági szerződés megkötésével, de az uradalom elutasította őket, mert örökváltságot csak a legelőelkülönítés sikeres lebonyolítása után akart kötni. Azonban az 1847-ig eltartott.<sup>8</sup> Csongrád mezőváros 1845-ben kötött örökváltsági szerződést.<sup>9</sup> Amíg a Károlyi család birtokában álló előbb említett városok örökváltsági, illetve legelőelkülönítési ügyéről rendelkezünk adatokkal, addig a megye alispánjának, Kárász Benjáminnak a birtokában lévő területek ezirányú törekvéseinek részleteit nem ismerjük.<sup>10</sup> Pedig érdekes lenne tudni, hogy az országgyűlés alatt biztos megyei háttérrel nyújtó alispán, hogyan viszonyult ehhez a kérdéshez. Míg Csongrádban nem támogatták ekkor a kötelező örökváltságot, Zalában az alaputasítás részét képezte. A Tolna megyei Bezerédj István 1840-ben már örökváltsági szerződést kötött kakasdi jobbágyaival.<sup>11</sup> A megyében elindult örökváltsági és legelőelkülönítési ügyek korántsem zajlottak konfliktus nélkül, nem kizárt, hogy ezek közrejátszottak abban, hogy az alaputasításba nem került be a kötelező örökváltság igénye.

## 7. 2. „Megérkezvén kiküldetésünk helyére”

Klauzál és Szeghő József 1843. május 24-én írta első követjelentését a megyének, amelyben beszámoltak a kezdő ceremóniákról és arról, hogy Deák Ferenc nincs ott Pozsonyban.<sup>12</sup> Klauzál harmadik diétáján ismét más helyen, ezúttal a piac közelében lévő Négyvedres utcában, a 316-os szám alatt Brandtner házában lakott, míg Szeghő a Városházához közeli Lőrinc utca 63. szám alatt, Akerman házában lett elszállásolva. Mindkét utcában további 8-8 olyan személy kapott szállást, aki részt vett az országgyűlésen. Klauzál közelében lakott Ráday Gedeon vagy

<sup>8</sup> Szeremlei 1907. 504–513.; Rákos 1984. 538–539., 545–551.

<sup>9</sup> Kovács 1979. 431.

<sup>10</sup> Kárász Benjámin nagyapja, Miklós 100 jobbággytelekkel, 196 jobbággyal, 8 zsellérrel és 15 házatlan zsellérrel bírt. Fónagy 2013. 307.

<sup>11</sup> Bodnár–Gárdonyi II. 1918. 253.; Molnár 2003b. 198.

<sup>12</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. b. 740/1843.; Klauzál ezen országgyűlési szerepléséről: Sáfrány 2016a. 133–143.; Az országgyűlésen történetekről Záborszky Alajos Országgyűlési Tudósítások majd Országgyűlési Szemle címmel készült kéziratos tudósításaiban számolt be. Az országgyűlésről német nyelven tudósított Karl Lesigan Der ungarische Reichstag, majd Der Landtag végül Der Reichstag címmel. Pajkossy 1995. 131–134.; Az országgyűlés kerületi üléseiről készült napló közel harmada megtalálható a Pest Vármegyei Levéltárban (MNL PVML IV. 3. b.). Emellett néhány magánjegyzet is ismert, például Szűcs Miklós naplója vagy Pompéry János feljegyzései. A kerületi naplóról bővebben: Dobszay 2000. 83–100.; A fejezethez Záborszky Alajos tudósításain kívül Kovács Ferenc naplóját és Sövényházy Pál Az 1843-ik évi ország-gyűlésének naplója Pozsonyban címmel írt feljegyzését használtam fel, amely a szegedi Somogyi Károly Városi és Megyei Könyvtárban található. Sövényházy naplója az 1843. május 19-i országos üléstől az 1843. november 17-i kerületi ülésig tartalmaz feljegyzéseket. Sövényházy Habermann Gusztáv szerint kiskövetként vehetett részt az országgyűlésen. Habermann 1992. 249.

Lonovics József, míg Szeghő abban a házban élt, amelyben gróf Károlyi György is, de Zsedényi Ede vagy Sárközi Kázmér Fejér megyei követ is vele egy utcában vett ki szállást.<sup>13</sup>

Az előző két országgyűléshez hasonlóan, ezúttal is Klauzál volt az aktívabb a két csongrádi követ közül. Szeghő többnyire az országos üléseken szólalt fel, kerületi ülésen mindösszesen négyszer hallatta a hangját.

Klauzál nagyon fájlalta Deák Ferenc távolmaradását az országgyűlésről. Zala megyében a követválasztás(ok) és a követutasítás kidolgozása során történtek, a korteskedések, a verekedésbe torkolló közgyűlés, s főként a háziadó elutasítása, Deákot arra készítették, hogy ne fogadja el a követséget.<sup>14</sup> Barátja 1843 tavaszától valószínűleg folyamatosan tájékoztatta Klauzált a helyi eseményekről, akár közvetlenül levélben, akár közvetve mások által. Így tett 1843. április 4-én is, amikor Kossuthnak megírta, hogy Zalában megbukott a háziadó ügye, és kérte őt, hogy értesítse erről Klauzált, Bezerédjt és Eötvöst.<sup>15</sup> Május 22-én Deák maga tájékoztatta Klauzált arról, hogy ismét követválasztás lesz, és hogy ő csak akkor fogadja el a követséget, ha a háziadót felveszik az utasításokba. Klauzál válaszában kérte Deákot, hogy jöjjön Pozsonyba, de valójában tudta, hogy annak csekély az esélye.<sup>16</sup> A pünkösdi ünnepek alatt Klauzál, Bónis Samu, báró Wenckheim Béla, Pulszky Ferenc és Batthyány Lajos meglátogatták Deákot Kehidán, s aznap éjjel Deák és Klauzál megfogalmazta a királyi előadásokra szánt válaszfeliratot.<sup>17</sup>

Ezt megelőzően, a május 31-i kerületi ülésen Klauzál kifejtette nézeteit az elkészítendő feliratról. Kettős célt fogalmazott meg, egyrészt a törvénysértések megszüntetését, másrészt a nemzet haladásának elősegítését. Azt kérte követtársaitól, hogy siessenek a felírással, ne odázzák el azt szerteágazó indítványokkal, s felidézte az előző diéta felirati vitáját, amikor sikerült elérni, hogy ne hosszan vitatkozzanak a tárgyalandó ügyek sorrendjéről. Összefoglalta a jelen állapotot, felsorolta a főbb sérelmeket, és „*méltánylattal*” elismerte, hogy a szólásszabadsággal kapcsolatosan újabb sérelem nem történt. Azt javasolta, hogy a feliratban írják le az ország állapotát, s jelezzék a problémákat. Első pontban a büntetőtörvénykönyvet, a katonaelelmezést és a Duna szabályozást, második pontban a megyei kihágásokat említette, amelyek elhárítására mindenképp intézkedést sürgetett, s kiemelte a főispáni visszaéléseket is. Harmadik pontban a szabad királyi városok rendezését, negyedikben a megfelelő

---

<sup>13</sup> Az 1843. évi május 14. megnyílt országgyűlésre egybegyűlt Nm. Fő és T. Rendek névsora és lakásaik. Pozsony, 1843.

<sup>14</sup> Hermann–Molnár 2015. 13–17.

<sup>15</sup> Molnár 2001. 406–407.

<sup>16</sup> MNL OL N 119 65. fasc. No. 9438.; Hermann–Molnár 2015. 130–134.

<sup>17</sup> MNL OL N 119 65. fasc. No. 9470., 66. fasc. No. 9476.; Hermann–Molnár 2015. 139–140.; Pulszky 1884. I. 165–166.; Ferenczi 1904. II. 378.; Molnár 2007. 156.

kereskedelemhez szükséges úthálózat és közlekedési eszközök fejlesztését, ötödik, hatodik pontban a hitel biztosítását és hitelintézet létrehozását, hetedikben az országgyűlési ingyen szállások megszüntetését javasolta. Kérte, hogy e pontokhoz mellékletben csatolják a sérelmeket és a kívánalmakat, előbbiekből azokat, amelyekben a két tábla már előzőleg megegyezett, a többit pedig majd akkor, amikor azokban is egyezsége jut a két tábla. Indítványát nagy többséggel elfogadták.<sup>18</sup> Június 8-án Bezerédj István és Zsedényi Ede mellett beválasztották a válaszfeliratot szerkesztő bizottságba.<sup>19</sup>

Klauzál augusztus 26-án kelt levelében még reménykedett Deák Pozsonyba érkezésében, ám hamarosan csalódnia kellett.<sup>20</sup> Deák szeptember 3-án tájékoztatta őt az augusztus 31-én történt követválasztás eredményéről, s hosszan sorolta az okokat, hogy miért nem megy Pozsonyba. Kérte, hogy levelét mutassa meg elvbarátainak, s küldje el azt másolatban Wesselényinek is.<sup>21</sup> A levelet Kossuth is megkapta, s azt részleteiben közölte a *Pesti Hírlap*ban is, amit Klauzál kicsit indiszkrét lépésnek tartott.<sup>22</sup> Feltételezhető, hogy Deák és Klauzál közvetve vagy közvetlenül kapcsolatban volt egymással az országgyűlés ideje alatt is.<sup>23</sup>

Az előző országgyűléseken nem volt adat arról, hogy kik voltak Klauzál írnokai. Ezúttal Kovács Ferenc volt az egyik írnoka, más írnokokról viszont nem tudunk. Kovács Ferenc (1823–1895) Késmárkról érkezett június 13-án Pozsonyba, ahol a Magyar utca 488. szám alatt lakott, tehát külön a csongrádi követektől. Keresztapjához, Kaszap Mihály (1794–1870) Csongrád megyei főjegyzőhöz írt leveléből kiderül, hogy annak ajánlására vette maga mellé Klauzál Kovácsot.<sup>24</sup> Ezt Kovács az általa kiadott kerületi napló első kötetében is megírta, ahol kifejtette, hogy Klauzál bizalmába avatta, sokszor magánlevelezéseit is vele intéztette.<sup>25</sup> A Kovács által 1893 és 1894 között kiadott, 5 kötetes munkából derül fény egy másik írnok, Babarczy József nevére, aki a szerzőhöz hasonlóan szintén készített magánfeljegyzéseket az országgyűlésről,

<sup>18</sup> MNL OL N 119 65. fasc. No. 9456.; Kovács 1893. 236–244.

<sup>19</sup> Kovács 1893. 272–273.

<sup>20</sup> MNL OL X 10872 MF 8604. Klauzál Gábor 1843. augusztus 26-án Wesselényi Miklósnak írt levele.; Ferenczi 1904. II. 396.

<sup>21</sup> A Wesselényinek küldött másolat: MNL OL X 10872. MF 8368.; Hermann–Molnár 2015. 411–423.

<sup>22</sup> MNL OL N 119 67. fasc. No. 9770.; PH 1843. 09. 10. (281. sz.) 614–615.; Hermann–Molnár 2015. 177–179.

<sup>23</sup> Pulszky 1884. I. 166.

<sup>24</sup> Kaszap 1825–1836 között aljegyző, Bene József lemondása után 1836–1846 között főjegyző, majd 1848-ban másodalispán volt, Klauzál elvbarátja lehetett. Kaszap legalább egy levelet váltott a diéta alatt Klauzállal, amelyben „Édes Gábrisom”-nak nevezte őt. Kovács Ferenc 1848-ban lett tiszántúli alszolgabíró, 1860-ban főszolgabíró, 1867–1869 között másodalispán volt, 1861-ben, 1869-ben és 1881-ben országgyűlési képviselővé választották Hódmezővásárhelyen. MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 716/1825., 1126/1829., 1115/1835., 929/1836., 1611/1838., 593/1843., 776/1848.; Földvári 1999. 39–40.; Sáfrány 2023. 73–95.

<sup>25</sup> Kovács 1893. 48.

így azt műve megírásakor fel is használta.<sup>26</sup> Mivel Kovács írnoktársának nevezi, nem tudni, hogy Klauzálnak vagy más valakinek volt-e az írnoke, az viszont biztos, hogy ő maga Csongrád megyei illetőségű volt.<sup>27</sup>

A májusban megnyílt diéta július 13-tól augusztus 7-ig szünetet tartott az alsótáblai terem átrendezése miatt.<sup>28</sup> Ekkor Kovács Bécsbe kirándult, míg Klauzál – ahogyan azt Zalabéri Horváth Jánoshoz írt leveléből tudjuk – Tarcsafürdőre utazott néhány napra az akkor ott élő testvéreihez, Imréhez és Ágneshez.<sup>29</sup>

### 7. 3. A magyar nyelv ügye

Az elmúlt két országgyűlésen a Csongrád megyei követek, így Klauzál is a magyar nyelv hivatalossá tételéért küzdöttek, korábban a feliratok, törvények és naplóvezetés magyar nyelvűsége, az uralkodó magyar nyelvű üdvözlése, valamint a horvátországi magyar nyelvhasználat szélesítése mellett álltak ki, erre a diétára már a magyar nyelv teljes körű hivatalossá tételének igényével érkeztek. Ezt Klauzál már az 1843. június 1-i kerületi ülésen zajló felirati vitában kijelentette.<sup>30</sup>

Az 1843. június 20-i országos ülésen éles vita alakult ki a nyelvhasználat miatt. Ossegovich Metell horvát követ latinul kezdett beszélni, mire többen bekiabáltak, hogy váltson magyarra. A személynök próbálta a helyzetet oldani, s kijelentette, hogy bár sajnálja, hogy a horvát követ nem magyarul beszél, de nincs arra törvény, hogy csak magyarul szólalhat fel. Majd kifejtette, hogy a magyar nyelvnek nincs is szüksége „erőszakoltatásra”. A vitába rögtön beleszólt Klauzál is, aki közölte, hogy a kerületi üléseken magyarul beszélnek a horvát követek, most viszont az országos ülésen latinul, amivel, feltételezte, utasításuknak engedelmeskednek. Ezért kérte a horvát követeket, hogy írják meg küldöiknek, hogy változtassák meg utasításuk

---

<sup>26</sup> Kovács Ferenc hagyatéka, köztük e munka kézírata ma a Hódmezővásárhelyi Református Egyházi Gyűjteményben található. Munkája megírására Tisza Kálmán 1885-ben kiadott rendelete sarkallta, amelyben a belügyminiszter azt kérte, hogy mivel az egykori résztvevők száma fogy, gyűjtsék össze az 1848 előtti országgyűlések kerületi üléseiről készült, még magánkézben lévő naplókat, feljegyzéseket. A felvetés Zichy Antaltól, az Akadémia tiszteletbeli tagjától származott. Kovács saját feljegyzései és Babarczy naplója mellett a Pesti Hírlap tudósításaiból állította össze az 1843–44-es országgyűlés történetét kutatók számára nélkülözhetetlen munkáját. Kovács 1893. 5–7., 10.

<sup>27</sup> Babarczy József Babarczy Pál városi esküdt és Róka Erzsébet fia volt. Feltehetőleg csak névrokonságban állt Babarczy Imrével és Antallal. Habermann 1992. 14.; dr. Szabó László a Régi szegedi családok című cikkében azt írja, hogy Babarczy Zarka János ítélőmester mellett volt jelen a diétán mint jurátus. Délmagyarország 1930. 07. 20. (162. sz.) 8.

<sup>28</sup> Kovács 1893. 678.

<sup>29</sup> Kovács bécsi tartózkodásáról naplót vezetett. Földvári 1999. 35–39.; Hermann–Molnár 2015. 149–150.

<sup>30</sup> Kovács 1893. 245.; Záborszky OT. 9. sz. 35.

ezen pontját. A jelenlévőket pedig arra intette, hogy hagyják a követnek elmondania beszédét. Klauzál támogatta, hogy az országgyűlésen a tanácskozás nyelve a magyar legyen, s arra kérte a napló hitelesítőket, hogyha ezután latin nyelvű beszédet látnak, azt ne hitelesítsék, és mindezekről hozzanak országos határozatot. Több más követ felszólalása után, Palóczy arra kérte Klauzált, hogy adja elő javaslatát, s határozzanak arról még aznap, mert később elsikkadhat a határozathozatal. Kállay Ödön csanádi követ arra figyelmeztetett, hogy Klauzál indítványa oda vezet, hogy a latinul elhangzott beszédek egyáltalán nem kell figyelembe venni. Ezért inkább a torontáli Hertelendy Miksa javaslatát támogatta, hogy mondják ki, az országgyűlésen csak magyarul lehet felszólalni, amit a többség is elfogadott.<sup>31</sup>

A június 28-i ülésen a horvát követek ismét vitás helyzetet teremtettek azzal, hogy latin nyelvű óvást nyújtottak be. Klauzál a latin nyelvű óvást sem felolvasni, sem közíratra bocsájtani nem akarta engedni, mert ha a sérelmeiket be tudták adni magyarul, akkor minden irományt magyarul adjanak be. Utalt rá, hogy 1829-ben néhány hónapot Horvátországban töltött, s ott semmi viszálykodást nem tapasztalt, sokan küldték magyar iskolába a gyerekeiket, Szegeden is többen tanultak közülük, akkor nem volt gond a magyar nyelv használatával.<sup>32</sup> Felvetéséhez egyből csatlakozott a nógrádi Kubinyi Ferenc, amit „mindnyájan” felkiáltás követett. A kormánypárti Zsedényi viszont szerette volna felolvasatni a latin nyelvű óvást. Beöthy problémásnak tartotta a latin nyelvű iratot is, és azt, hogy az óvás tárgya az a táblai határozat, hogy latinul nem lehet felszólalni. Az ülés végén Klauzál javaslatának megfelelően nem olvasták fel az óvást, és nem is iktatták azt be.<sup>33</sup>

A nyelv ügyében történtek arra sarkallták Wesselényi Miklóst, hogy néhány ellenzéki követnek kifejtse a tárggyal kapcsolatos véleményét.<sup>34</sup> Klauzálnak először július 30-án írt, s jelezte neki, hogy követi a diéta eseményeit és az ő lépéseit, a következőképp értékelve azt: *„Sok volt és van örvendeztető, de bosszantó ’s aggasztó is nem kevés. A Te munkásságodat áldva üdvözlöttem, ’s üdvözli velem az egész hon.”*<sup>35</sup> Wesselényi úgy vélte, hogy a horvátok belső igazgatásában és levelezésében meg kellene hagyni a latint, mert ha azt eltiltják, a szláv nyelv kerekedik felül. Azt sem helyeselte, hogy nem engedik a követeket az országgyűlésen latinul felszólalni, mert azzal csak zsarnokoskodik az ellenzék. Bízott benne, hogy Klauzál osztja a nézeteit, és megpróbál hatni a többi követre is.

---

<sup>31</sup> OJK 1843–44. I. 44–64.

<sup>32</sup> OJK 1843–44. I. 110., 112.

<sup>33</sup> OJK 1843–44. I. 110–111., 118.

<sup>34</sup> Wesselényi ebben az évben adta ki a Szózat a magyar és a szláv nemzetiség ügyében című munkáját.

<sup>35</sup> MNL OL X 10872 MF 6933. Wesselényi Miklós 1843. július 30-i levele Klauzál Gábornak.

Levelére valószínű nem érkezett válasz, mert augusztus 7-én arról érdeklődött, hogy Klauzál megkapta-e előző levelét.<sup>36</sup> Augusztus 12-én újabb levelet írt, amelyben folytatta korábbi gondolatait, s közvetíteni próbált régi jó ismerőse, gróf Haller Ferenc horvát-szlavón-dalmát bán és az ellenzék között. Arra kérte Klauzált, Beöthy Ödönt és Ráday Gedeont, hogy egyeztessenek Hallerral a horvátokkal kapcsolatban.<sup>37</sup> Azt nem tudjuk, hogy ez megtörtént-e, de az az előzőekből kiderül, hogy Klauzál és Beöthy nem osztotta Wesselényi azon nézetét, hogy a horvát követek latinul is felszólalhatnak. Gondolataikat személyesen is megoszthatták egymással, ugyanis augusztus végén Wesselényi Pozsonyba készült, s találkozót kért Klauzáltól.<sup>38</sup> Nem tudjuk, hogy Wesselényi levelére válaszolt-e Klauzál, de 1843. augusztus 26-án azt írta a bárónak, hogy osztja a horvátországi helyzettel kapcsolatos nézeteit. A horvát követek „*deák nyelvtől való tettelesen történt eltiltását felette nagy hibának tekintem 's azért ellenzettem is*”, de a felingerelt kedélyeket nem volt képes csillapítani, mentegetőzött.<sup>39</sup> A fentiekkel összevetve elég ellentmondásosnak tűnik Klauzál idézett levélrészlete, hisz a botrány kirobbanásakor ő maga is ellenezte, hogy latinul szólaljon fel a horvát követ.

V. Ferdinánd október 12-én keltezett leiratában törvénytelennek minősítette a rendek óvását, amelyet a november 16-i kerületi ülésen kezdtek tárgyalni.<sup>40</sup> Az uralkodó felszólította a rendeket, hogy tartsák tiszteletben azt a fennálló szokást, hogy a diétán latin és magyar nyelven is fel lehet szólalni, azt megváltoztatni csak törvény által lehet. Klauzál az ülés végén mondott hosszabb beszédet, amelyben kifejtette, hogy az alsótábla a végsőkéig elment azzal, hogy engedélyezni akarta a horvát követeknek a latin és a magyar nyelv használatát. Ők azonban ragaszkodtak a latinhoz, ezért most arra kérte a hallgatóságot, hogy ha a horvátok latinul szólalnak fel, hallgassanak, ne keltsenek zajt, ne legyen botrány, hogy ismételten kérhessék az ülés vezetőjét, hogy a június 20-i határozatukat tartsa fenn.<sup>41</sup>

A leiratra adandó válaszfelirat megvitatása a december 1-i országos ülésen folytatódott. Az ülés elején a személynök mondott hosszabb beszédet az országgyűlési nyelvhasználatról, kifejtette, hogy fájdalmasan érintette a jelenlévőket, hogy a horvát követeket utasításuk eltiltja a magyar nyelvű felszólalástól, ugyanakkor jelezte, hogy a június 20-i határozatot, akkor sem

<sup>36</sup> MNL OL X 10872 MF 6933. Wesselényi Miklós 1843. augusztus 7-i levele Klauzál Gábornak.

<sup>37</sup> MNL OL X 10872 MF 6933. Wesselényi Miklós 1843. augusztus 12-i levele Klauzál Gábornak.; Wesselényi 1843. augusztus 8-án írt Hallernak, őt is kérte, hogy beszéljen az ellenzék képviselőivel, akiknek szintén írt, Rádaynak augusztus 10-én, Beöthynek 12-én.

<sup>38</sup> MNL OL X 10872 MF 6933. Wesselényi Miklós 1843. augusztus 30-i levele Klauzál Gábornak.

<sup>39</sup> MNL OL X 10872 MF 8604. Klauzál Gábor 1843. augusztus 26-i levele Wesselényi Miklósnak.

<sup>40</sup> OI 1843-44. II. 71.; Kovács 1894. III. 45-46.; Egy titkosrendőri jelentés szerint az ellenzék a leirattal kapcsolatban november 4-én tartott konferenciát, amelyen Klauzál hosszan beszélt a leiratról és annak hatásáról. Takáts 1980. 209-211.

<sup>41</sup> Kovács 1894. III. 95-100.

és most sem tartja törvényesnek. Arra kérte a rendeket, hogy alkossanak törvényt a diétán használandó nyelv ügyében, s addig hagyják, hogy a horvát követek latinul szólaljanak fel. A horvát követek ismételten latinul akartak szólni, de Beöthy, Bezerédj és Klauzál félbeszakította Ossegovich Metellt, miközben Szerencsy István próbálta rendezni a helyzetet, akit arra kértek, hogy tartsa fenn a júniusi határozatot. Szerencsy ismét kifejtette, hogy nem tartja törvényesnek a határozatot, ugyanakkor felszólította a horvát követeket, hogy teljesítsék a rendek kívánságát. A helyzet tarthatatlanná vált, hiszen a horvát követeket nem hagyták latinul beszélni. Klauzál ekkor kezdeményezte, hogy az országos ülés alakuljon át kerületi üléssé, amibe a személynök végül beleegyezett. Klauzál javaslatára a kerületi ülést az ingerültségre hivatkozva elnapolták.<sup>42</sup> A december 2-i rövid kerületi ülésen Klauzál azt indítványozta, hogy ragaszkodjanak a június 20-án hozott határozatukhoz, továbbra is törvényesnek tartva azt.<sup>43</sup> Óvást kezdeményezett Szerencsy István előző napi eljárásával szemben, aki ugyan felszólította a horvát követeket a végzés betartására, de nem tette azt kötelezővé számukra, ezzel lehetőséget biztosított nekik a latin nyelvű felszólalásra. Klauzál egyértelműen kijelentette, hogy a személynök volt az, aki a június 20-i végzést határozattá emelte, s az előző napi ülésen is arra kérte a horvátokat, hogy vegyék figyelembe a végzést.<sup>44</sup> Indítványát közfelkiáltással fogadták el, egyedül az abaúji és a Fejér megyei követek nem támogathatták utasításuk miatt.<sup>45</sup>

Az ülésen történekről december 4-i követjelentésükben számoltak be a megyének, amelyben „igen kellemetlen”-nek minősítették az esetet.<sup>46</sup> Kovács Ferenc Kaszap Mihálynak írt levelében is megemlíti a 2-án történeket: „[...] a december 1-ei lármás ülés után [...] lelkesedéstől túlfeszítve tódult másnap a terembe mindenki. Itt Klauzál úr az elnöki eljárás elleni óvási indítványára a lelkesedés ingerültséggé változott, a tisztelet bizalmatlansággá fajult, mert a kirobbanni készülő erő visszafojtatott az indítvány által.”<sup>47</sup> Klauzálék december 5-i jelentésükben beszámoltak arról, hogy az országos ülésben is elfogadták a határozatot, s a

---

<sup>42</sup> OJK 1843–44. II. 89–90.; Kovács 1894. III. 224–225.; Záborszky OSz. 15. sz. 158–159. Kovács naplójában megjegyzi, hogy ezen a napon a jelenlévő ifjúság csendben volt, s idézte a Pesti Hírlap és a Világ tudósítását az ülésről. Kifejtette, hogy a csend a követek felszólításának és egy erre utasító „körlevélnek” volt köszönhető. Klauzál a november 16-i kerületi ülésen is ezt kérte a hallgatóságtól. Követjelentésükben is beszámoltak a botrányos esetről: MNL CsCsVL SzL IV. 3. b. 1911/1843. Az ülésről készült titkosrendőri jelentés Klauzál emelte ki a felsoroltak közül. MNL OL N 119 65. fasc. No. 9375/a., 9375/c.

<sup>43</sup> Kovács 1894. III. 225–228. Széchenyi ezt „kibékítő” indítványnak nevezte a naplójában, valamint megjegyzi, hogy Klauzál egy korábbi konferencián elájult, és érvágást hajtottak végre rajta. Rosszullétéről egy titkosrendőri jelentés is beszámolt. Az indítvány miatt az ifjúság egy része megharagudott Klauzálra. SZIN V. 783.; Takáts 1980. 216–217.

<sup>44</sup> OJK 1843–44. II. 89.; Kovács 1894. III. 227.

<sup>45</sup> MNL OL N 119 65. fasc. No. 9375/d.; Kovács 1894. III. 228–229.

<sup>46</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. b. 1911/1843.

<sup>47</sup> Földvári 1999. 42.

horvát követek ismételten latinul akartak szólni.<sup>48</sup> Feltételezhetően fontosnak tarthatták ezt az ügyet, mivel e két jelentés csak erről az ügyről szólt, és egymás utáni napokon küldték azokat. A tanácskozások eredményeképpen 1844. január 23-án kedvező királyi válasz érkezett, majd a magyar nyelv hosszas viták után hivatalos nyelv lett.<sup>49</sup>

#### 7. 4. A szabad királyi városok ügye

A szabad királyi városok rendezésének kérdése már az előző diétán is felmerült, akkor a csongrádi követeknek csak a városok belső igazgatására vonatkozóan volt utasításuk, az országgyűlési szavazatukat érintően nem. Ennek megfelelően Klauzál a városi igazgatás szabályozását sürgette, s csak utána foglalkozott volna diétai jogállásukkal.

Az 1843. május 27-i kerületi ülésen, akárcsak az előző diétán, Bezerédj István vetette fel a városok rendezésének ügyét. Klauzál támogatta javaslatát, a városok belső szerkezetével és szavazatuk arányosításával is kívánt foglalkozni, e célból választmány kiküldését sürgette.<sup>50</sup> A városok szavazatának kérdése már régóta napirenden volt, mivel csak kollektíve rendelkeztek egy vokssal.<sup>51</sup> A választmány tagjait a május 31-i kerületi ülésen jelölték ki, Klauzál mellett Bezerédj, Szemere Bertalan és Zsedényi is tagja lett.<sup>52</sup> A kijelölés után kért szót Komlósy Dániel, Debrecen követe, aki sérelmezte, hogy a választás nem kerületenként történt, a tiszántúli kerületből nem került be egy városi követ sem, így Debrecen is kimaradt a bizottságból. Kérését Klauzál helyénvalónak találta, a szegedi követ, Szilber Antal is egyetértett vele. Végül új választás mellett döntöttek, hogy mindegyik kerületből legyen egy-egy tag, akikhez csatlakozott egy bányavárosi és egy horvátországi követ is. Pélyi Nagy Gábor, a Hajdú kerület követe ekkor felvette, hogy a városok mellett a kerületekkel is kellene foglalkozni, amit Beöthy is támogatott, de Klauzál azt kérte, hogy előbb a városok ügyét rendezzék, utána válasszanak egy bizottságot a kerületek ügyében, amit a többség elfogadott.<sup>53</sup>

A választmány szeptember 21-én fejezte be a munkáját, s Szentkirályi, a bizottság jegyzője kezdeményezte a tervezet mielőbbi tárgyalását. A tervezetben foglalkoztak a városi adminisztrációval, a hatalomgyakorlás módjával, szabályozni kívánták a városok és a központi hatalom viszonyát, valamint az országgyűlési szavazatjogot. Czoch Gábor hangsúlyozza, hogy

<sup>48</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. b. 1912/1843.

<sup>49</sup> OJK 1843–44. II. 172.; Horváth 1886. II. 406–415.

<sup>50</sup> Kovács 1893. 205–206., 210–213.; Záborszky OT. 5. sz. 22.; Sövényházy I. 1843. május 27. kerületi ülés.

<sup>51</sup> Bérenger–Kecskeméti 2008. 261., 264–265.; Dobszay 2019. 217–228.

<sup>52</sup> MNL OL N 119 65. fasc. No. 9456.; Kovács 1893. 230.

<sup>53</sup> Kovács 1893. 231–235.; Záborszky OT. 5. sz. (rendkívüli közlés) 23.

bár a tervezet megalkotása döntően Szentkirályi munkája, abban jelentős részt vállalt Klauzál és Bezerédj is.<sup>54</sup> Szentkirályi javaslatáról eltérő véleményük volt a követeknek, Klauzál arra kérte őket, hogy mivel a többségüknek a városok belső igazgatására vonatkozóan van utasítása, azt vegyék fel elsőként, és a választmányi munka másik részét, a diétai voksok kérdését csak novemberben tárgyalják, amikor megkapják az arra vonatkozó instrukciójukat. A pozsonyi indítvánnyal szemben, amely az egész munkát halasztani kívánta, a többség Csongrádot támogatta.<sup>55</sup>

A városok ügyét a szeptember 27-i kerületi ülésen kezdték el tárgyalni a város területének meghatározásával.<sup>56</sup> A szeptember 30-i kerületi ülésen merült fel a kérdés, hogy a megyeháza a városi hatóság alá tartozzon-e vagy sem. Klauzál hangsúlyozta, hogy csak az épület tartozhat a városhoz, a megyei tisztviselők viszont nem. Indítványa ellen 10 megyei követ, köztük Török Gábor aradi, Zsoldos Ignác veszprémi, szólalt fel. Velük szemben Beöthy a csongrádi indítványt támogatta.<sup>57</sup> Klauzál ekkor kifejtette, hogy a „[...] szabadságot nem a kiváltságban keresi, mert oly országban, hol csak kiváltságok léteznek, nincsen és nem is lehet valódi szabadság. Lehet ugyan képzelt szabadság, ha t. i. valaki szabadságát abban képzei állani, hogy ez csak ő magának van, másnak nincs; az ugyan képzelt, de soha sem valódi szabadság”.<sup>58</sup> Beszédének ez a része nemcsak az éppen tárgyalt ügyre vonatkozott, hanem elvei kinyilatkoztatását is jelentette.

Október 5-én az adózás volt a kerületi tanácskozás témája. Klauzál több kérdést is felvetett, elsőként, hogy a városban élő nemes fizessen-e adót keresete után, másodszor, hogy fizessen-e személyi adót, harmadszor, hogy fizessen-e a marhájáért, ha azt nem hajtja ki a legelőre, és csak az istállóban tartja, míg végül, hogy adózzon-e a város területén lévő kúriája után. A harmadik kérdés kivételével, amelyben nem nyilvánított véleményt, minden esetben az adózás mellett foglalt állást. Bezerédj támogatta a csongrádi követet, azt kívánta, hogy minden városban élő nemes adózzon, s a kúria adómentességét sem tartotta jónak, mivel a kisnemesnek úgyszincs kúriája a városban. A kúria utáni adózást a többség leszavazta, ezért Klauzál azt kezdeményezte, hogy a kereseti adóról ne voksoljanak, hanem határozzanak felette. Erre az elnök kimondta, hogy a nemes fizessen kereseti adót, de többen mégis követelték a voksolást, amely azonban nem változtatta meg az eredeti döntést.<sup>59</sup> Másnap folytatódott az adózás feletti

---

<sup>54</sup> Czoch 2006. 219.

<sup>55</sup> Kovács 1894. II. 462–465.; Sövényházy II. 1843. szeptember 21. kerületi ülés.

<sup>56</sup> Kovács 1894. II. 480.

<sup>57</sup> Kovács 1894. II. 505–509.; Sövényházy III. 1843. szeptember 30. kerületi ülés; Czoch 2006. 225.

<sup>58</sup> Kovács 1894. II. 509.

<sup>59</sup> Kovács 1894. II. 523–527.

vita, ezúttal arról, hogy kivethető-e személyes adó az állandó lakosokra, amit aztán nagy többséggel elfogadtak. Arról, hogy lehetséges-e házi adót kivetni a városban lakó nemesre, a többség nemmel voksolt. Miután ez elbukott, Klauzál azzal a javaslattal élt, hogy minden városi lakos, így a nemes is, a lakbér után fizessen adót.<sup>60</sup> Az indítványt másnap, október 7-én tárgyalták. Az ülés elején Klauzál bővebben kifejtette nézetét, miszerint minden olyan személynek, aki a városban lakik, de nincs saját ingatlana, a lakbér után bizonyos mennyiségű adót kellene fizetnie. Mivel felvetését nem támogatta a hozzászólók többsége, ezért elállt indítványától.<sup>61</sup>

Az október 10-i ülésen a városi lakosok polgárjogát tárgyalták, amely komoly vitákat eredményezett. Klauzál a zsidók polgárjoga mellett foglalt állást, s azt mondta, ha a vallásban egyenjogúsítják őket, akkor a polgárjogot is meg kell adni nekik. Utalt az előző országgyűlésen történetekre, s kérte, hogy most egyenjogúsítsák őket, amit végül 26 megye 21 ellenében elfogadott.<sup>62</sup> A főrendi válasz után az 1844. április 24-i kerületi ülésen került elő ismét ez a tárgy, akkor Csongrád továbbra is ragaszkodott a polgárjogúsításhoz, ám a többség elfogadta a főrendek által javasolt halasztást, azaz, hogy az emancipációt külön tárgyalják meg. Klauzál, hogy mentse az ügyet, azon indítvánnyal élt, hogy bízzanak meg egy választmányt az egyenjogúsításról szóló törvényjavaslat kidolgozásával, amit el is fogadtak.<sup>63</sup>

A másik neuralgikus pont a polgárjog feltételeinek kidolgozása volt. Az ellenzék mindenképpen adózáshoz kapcsolta volna e jog megadását, míg a kormánypártiak, így Zsedényi is, attól tartottak, hogyha a nemes nem adózik, akkor választójoga sem lesz. Végül közfelkiáltással Klauzállal együtt a többség a polgárjog feltételéül szabta az adózást.<sup>64</sup>

Fontos kérdés volt a városi tisztviselők és az országgyűlési követ megválasztása és választhatósága. A választmány véleménye az volt, hogy a tisztviselőket a képviselőtestület, a képviselőtestületet és a követet pedig közvetlenül a polgárok válasszák meg. Kiss András Krassó megye követe kérte Klauzált, hogy magyarázza el, hogy miért így döntött a választmány. A válasz szerint az egyes polgár nem ismerheti olyan jól az emberek képességeit, és így előfordulhat, hogy nem a megfelelő pozícióra választanak meg valakit, ellenben követ csak az lehet, aki megvesztegethetetlen és becsületes, amit a polgárok összessége hivatott eldönteni.<sup>65</sup> Klauzál, ismerve a városok nemzetiségi összetételét, még nem tartotta időszerűnek,

---

<sup>60</sup> Kovács 1894. II. 528–530.; Sövényházy III. 1843. október 6. kerületi ülés.

<sup>61</sup> Kovács 1894. II. 530–533.; Sövényházy III. 1843. október 7. kerületi ülés.

<sup>62</sup> Kovács 1894. II. 545., 554–557.; Sövényházy III. 1843. október 10. kerületi ülés.

<sup>63</sup> Kovács 1894. IV. 455.

<sup>64</sup> Kovács 1894. II. 597–598.; Sövényházy III. 1843. október 14. kerületi ülés.

<sup>65</sup> Kovács 1894. II. 602., 604.; Sövényházy III. 1843. október 16. kerületi ülés.

hogy csak az lehessen városi képviselő, aki tud magyarul, így nem is ragaszkodott ahhoz.<sup>66</sup> A zsidókat sem szerette volna kizárni a képviselőségből, azonban azt 25 megye 21 ellenében elvetette.<sup>67</sup>

A zsidók emancipációja az országos ülésen is vitát gerjesztett, Klauzál ott is kiállt mellettük, legfőbb támogatója ebben Beöthy volt, míg Pozsony város követe és többen ellenezték azt.<sup>68</sup> Az 1844. február 21-i ülésen, amikor ismét a zsidók emancipációja volt napirenden, Beöthy cáfolta azt a terjengő hírt, hogy ügyük pártolásáért a zsidók őt és Klauzált 50 ezer arannyal vesztegették meg. Továbbra is támogatták, hogy a zsidók mind képviselők, mind pedig követek is lehessenek.<sup>69</sup> Klauzál a városok országgyűlési szavazatának kérdésében elfogadta a választmány által meghatározott 16 vokсот.<sup>70</sup> Fontosnak tartotta a városok házi adójának megállapítását, mert ha a városokban sikerül azt megoldani, gondolta, akkor a megyékben is könnyebb lesz a házi adót elfogadtatni. Ennél *„fontosabb az országgyűlésen még elő nem fordult”* – vélekedett a kérdésről.<sup>71</sup> Az 1844. február 5-i országos ülésen is azt indítványozta, hogy a városokban élő nemesek fizessenek házi adót, de azzal kisebbségben maradt.<sup>72</sup>

A szabad királyi városok ügyében, hiszen ő maga is egy ilyen városban lakott, Klauzál nagyon aktív volt, kivált a kerületi üléseken, ebben a témában tette a legtöbb indítványát, s rendszerint Beöthyvel működött együtt. Fő vitapartnere Zsedényi Ede volt, aki tagadta, hogy a kormány népszerűtlensége elkerülésére a főrendi táblára hárítja a javaslatok visszautasítását, s azt is tagadta, hogy a kormány utasítgatná a főrendeket.<sup>73</sup> Klauzál véleményét az országos ülésen is hangoztatta, igen különösnek vélte, hogy a kormány szándéka megegyezik a főrendekével.<sup>74</sup> Kritikája nem volt alaptalan, hiszen a városi kérdésben ezen a diétán kilenc üzenetváltás után sem sikerült eredményt elérni.<sup>75</sup>

---

<sup>66</sup> Kovács 1894. II. 619–620.; Sövényházy III. 1843. október 20. kerületi ülés.

<sup>67</sup> Kovács 1894. II. 622.

<sup>68</sup> OJK 1843–44. II. 321–322., 324–325., 328., 331–332.; Klauzál a zsidók emancipációját általánosságban is támogatta, nemcsak a városi kérdés kapcsán. Kovács 1894. VI. 8–10.; A rendek ezen az országgyűlésen is, mint az előzőn, állást foglaltak a türelmi adó megszüntetése és a bányavárosokban való lakhatási joguk kiterjesztése mellett, de törvény mégsem született ezekről. A türelmi adót csak 1846-ban rendelettel törölte el az uralkodó, amellyel 1840-es ígétét teljesítette. Erdmann 2014. 295–297.; A zsidósággal kapcsolatos országgyűlési tárgyalásokról bővebben: Komoróczy 2012. 1089–1093.

<sup>69</sup> OJK 1843–44. II. 160–161.

<sup>70</sup> Kovács 1894. III. 166.

<sup>71</sup> Kovács 1894. II. 677., 681–682.; Sövényházy IV. 1843. október 31. kerületi ülés.

<sup>72</sup> OJK 1843–44. II. 225–233.

<sup>73</sup> Kovács 1894. V. 98.

<sup>74</sup> OJK 1843–44. IV. 134.

<sup>75</sup> Horváth 1886. II. 430–441.

## 7. 5. A Büntetőtörvénykönyv az országgyűlés előtt

Az 1843. augusztus 16-i kerületi ülésen Klauzál indítványozta, hogy kezdjék el tárgyalni a büntetőtörvénykönyvi javaslatot, annak ellenére is, hogy még nem érkezett meg minden ezzel kapcsolatos utasítás a követek számára, habár már volt ideje arra a megyéknek. Véleménye szerint csak a tervezet első és második részét vennék tárgyalás alá, a büntetőeljárásról szóló részt később. Fontosnak tartotta, hogy előbb döntés szülessen az esküdtszékről és a szabad királyi városokról, hiszen kérdés, hogy a nemeseket a városi hatóságnak alárendeljék-e. Elsőként a büntető- és javítórendszer felett kívánt tanácskozni. Szentkirályi Móric nem támogatta felvetését, beszédében arra hivatkozott, hogy a követek a kerületi és országos ülések után a választmányokban is dolgoznak, amely megterhelő számukra, így nem célszerű annyiféle fontos tárgyról egyszerre tanácskozniuk. Hozzá hasonlóan Bezerédj sem állt a csongrádi követ mellé, ellenben Beöthy igen. A szavazás során 33 megye 19 ellenében elfogadta a csongrádi indítványt.<sup>76</sup>

A büntetőtörvénykönyvi javaslat bűnökről és büntetésekről szóló első részét másnap kezdték el tárgyalni a kerületben.<sup>77</sup> Ez volt az a része a tervezetnek, amelyen Klauzál is dolgozott az országos választmány tagjaként.<sup>78</sup> Az országgyűlésen Klauzál a büntetőjogi javaslat, míg Szemere Bertalan a büntetőeljárás törvénytervezet tárgyalása során volt az ellenzék vezérszónoka, míg a konzervatívok részéről Zsedényi Ede lépett fel a legaktívabban.<sup>79</sup> Már augusztus 18-án előkerült a halálbüntetés kérdése, s a vitában Klauzál megismételte azokat az érveket, amelyeket a választmányban is képviselt, miszerint a büntetés célját, az elrettentést és a javítást a halálbüntetéssel nem lehet elérni. Legfőbb érve most is az volt a halálbüntetés ellen, hogy a tévedés utólag nem hozható helyre.<sup>80</sup> Az augusztus 19-i szavazáson Csongrád azon 30 megye közt volt, amelyek a halálbüntetés eltörlésére voksoltak.<sup>81</sup>

Az augusztus 21-ével kezdődő héten a Zólyom megyei Radvánszky Antallal együtt Klauzál volt a kerületi elnök.<sup>82</sup> Ekkor a bünszerzés és felbujtás volt napirenden. Zsedényi és Beöthy a felbujtásra nagyobb büntetést rótt volna ki, míg Szentkirályi a büntetlenséget képviselte. Klauzál szerint a meg sem kísérelt, így végre sem hajtott bűn esetén a felbujtót csak

---

<sup>76</sup> Kovács 1894. II. 270–274.

<sup>77</sup> Kovács 1894. II. 275–276.

<sup>78</sup> Lásd a 6. 1. Klauzál és a büntetőtörvénykönyv tervezet készítése című alfejezetet.

<sup>79</sup> Sarlós 1970. 37–38.

<sup>80</sup> Kovács 1894. II. 291–292.; Sövényházy II. 1843. augusztus 18. kerületi ülés.

<sup>81</sup> Kovács 1894. II. 317.

<sup>82</sup> Kovács 1894. II. 318.

akkor büntessék, ha pénzt vagy más jutalmat ígért. Aki csak szóban vagy írásban bujtogatott, azt ne büntessék. Véleményét szavazás nélkül elfogadták.<sup>83</sup>

1843. szeptember 12-én a börtönrendszer tárgyalása során a börtönökre vonatkozó költségek vállalásáról is vita bontakozott ki. Azok a követek, akiknek kedvező és nagyobb mozgástért biztosító utasítása volt, kijelentették, hogy nemesnek és nemtelennek közösen kell állnia a költségeket. Zsedényi úgy látta, hogy ha pénzről van szó, akkor a „*liberalismus szavai gyeren és gyöngén hallatszanak*”, de amikor a halálbüntetés eltörlése vagy a kegyelmezési jog a téma, akkor sokan utasítás nélkül is bátran voksolnak. Bírálta az ellenzék, s megkérdezte, hogy hol vannak ilyenkor azok a megyék, amelyek, ha nem fizetésről van szó, akkor rendre hangsúlyozzák, hogy ők Biharral és Csongráddal szavaznak. Kijelentette, hogy ő utasítása alapján a börtönökkel kapcsolatos költségek megosztására voksol. Beöthy és Klauzál is csatlakozott hozzá, utóbbi azzal érvelt, hogy épp a nemesség az, akinek leginkább érdeke a közrend fenntartása, hiszen neki van vesztenivalója, nem pedig a szegény embereknek. A szavazás során a nagy többség, 33–11 ellenében a közös teherviselésre voksolt.<sup>84</sup>

Másnap Zsedényi a költségek kivetésével és arányos elosztásával kapcsolatban egy választmány kijelölését indítványozta. Klauzál is szükségesnek tartott egy ilyen bizottságot, de csak azután, hogy a közterhek viseléséről szóló javaslatot a felsőtábla is elfogadja. A követek azt is mérlegelték, hogy országos vagy kerületi választmányt hozzanak-e létre. Klauzál a költségelosztást még elhalasztotta volna, mert úgy vélte, ha azonnal nekilátnak, akkor lehetőséget adnak a fizetés alóli kibújásra arra hivatkozva, hogy nem tökéletes a költségek elosztása. Az ellentábor ennek ellenkezőjét gondolta, végül mindössze egy vokssal Zsedényi indítványát fogadták el. A másik kérdésben a kerületi választmány mellett döntött a többség.<sup>85</sup>

Az 1843. november 29-i kerületi ülésen kezdtek el tárgyalni az esküdtszékről, amelyet Klauzál is támogatott a választmányi munkálatok során.<sup>86</sup> Az ülés elején Zsedényi, aki maga is tagja volt a választmánynak, az esküdtszék ellen foglalt állást. Ezután szavazás kezdődött, s az állandó bíróság mellett kezdett kialakulni a többségi akarat. Ekkor Klauzál cáfolni kezdte Zsedényi érveit, s az esküdtszék mellett szólt, kijelentette, hogy esküdtszék nélkül neki az új büntetőtörvénykönyv sem kell. A szavazáskor 24–23 ellenében az állandó bíróságra esett a többség, de Szatmár utasításra várva halasztást kért, a somogyi Somssich pedig elfogadta ugyan az esküdtszéket, de azzal a feltétellel, hogy annak tagjai csak nemesek lehetnek. A kerületi

---

<sup>83</sup> Kovács 1894. II. 320–321.; Sövényházy II. 1843. augusztus 21. kerületi ülés.

<sup>84</sup> Kovács 1894. II. 427–430.; Sövényházy II. 1843. szeptember 12. kerületi ülés.

<sup>85</sup> Kovács 1894. II. 432–434.

<sup>86</sup> Kovács 1894. III. 198.

elnök, Szemere kérte Somssichot, hogy magyarázza meg voksát. A szatmári követ, Gabányi is jelezte, hogy neki is az az utasítása, mint a somogyiaknak, de mivel megyéje elfogadta az esküdszék elvét, ezért ő arra szavazott. Somogy újra a szavazás elhalasztását kérte, de Klauzál azt szerette volna, ha Somssich nyíltan állást foglal, mert így legalább döntetlen lett volna a voksolás eredménye. Ezért újfent kijelentette, hogy mindent meg fog tenni azért, hogy esküdszék nélkül ne fogadják el az új büntetőtörvénykönyvet.<sup>87</sup> Végül Somssich, Szemere és Zsedényi is egyetértett abban, hogy az ügyet január közepéig elhalasszák.<sup>88</sup>

Így 1844. január 27-én bontakozott ki újabb vita Klauzál és Zsedényi között, utóbbi nagyrészt megismételte a november végén mondott érveit, Klauzál pedig ismételten igyekezett cáfolni azokat. A voksolás eredményeképp 28–20 arányban elfogadták az esküdszék intézményét. Ekkor ismét felmerült a kérdés, hogy kik legyenek az esküdszék tagjai. Zsedényi arról szeretett volna dönteni, hogy nemeseken kívül nemtelenek is lehetnek-e tagjai, Klauzál viszont azt képviselte, hogy osztálykülönbség nélkül, bárki lehessen az esküdszék tagja. Végül ezt szavazta meg a többség, így az intézmény elfogadásakor elvetették a születési előjogokat. Záborszky Alajos *Országgyűlési Szemléjében* azt jegyezte fel Klauzárról, hogy „*ismert czáfoló tehetsége és az élet tapasztalásából merített [...] erős okokkal*” az esküdszéknek nemcsak hasznát, de szükségességét is alátámasztotta.<sup>89</sup> A büntetőtörvénykönyv tárgyalása során Klauzál leginkább azokban a kérdésekben nyilvánult meg, amelyekkel a választmányban is foglalkozott. Legfőbb vitapartnere ezúttal is Zsedényi volt, aki maga is részt vett a választmányi munkában.

## 7. 6. A megyei kihágások

Az 1830-as, 1840-es években egyre gyakrabban fordultak elő a vármegyei tisztújításokon vagy követválasztásokon rendbontások, sérülésekkel vagy akár halállal végződő erőszakos esetek is.<sup>90</sup> Ezért szükség volt egy olyan törvényre, amely arra hivatott, hogy megakadályozza a

---

<sup>87</sup> Csongrád megye későbbi póttusításában újra állást foglalt az esküdszék mellett: „*fenyítő perekben Esküdt Székek eljárása találtatik egyedül üdvösnek*”. MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 1306/1843.

<sup>88</sup> Kovács 1894. III. 200–206.

<sup>89</sup> Kovács 1894. IV. 19–27., 38–47.; Záborszky OSz. 22. sz. 188.; Záborszky 27–20-as szavazatarányt említ. Záborszky Alajos Országgyűlési Tudósításainál és Országgyűlési Szemléjénél az MNL OL Kossuth Gyűjteményében található példány jobb alsó lapszámozására hivatkozom. Az Országgyűlési Szemle a 35–36. számig található meg a gyűjteményben.

<sup>90</sup> A témával Dombovári Ádám foglalkozott doktori disszertációjában és tanulmányaiban, amelyekben a Pest, Heves, Tolna és Zala megyei tisztújításokat és követválasztásokat vizsgálta. Dombovári 2010a 75–139.; Dombovári 2010b 127–141.; Dombovári 2011a; Dombovári 2011b 169–204.; Az országgyűlés megyékről szóló

rendbontásokat és szabályozza a választásokat. Csongrád megyében ebben az időszakban nem történt tettelegességig fajuló eset. Klauzál már az országgyűlés elején, 1843. május 31-én a válaszfelirati vita során érintette a megyei kihágások ügyét. Szerinte a köznemességet azok az emberek veszik rá a kicsapongásokra, akik hatalomvágyból a korteskedés eszközéhez nyúlnak, kritikával illette a főispánokat is, akik visszaélnek kijelölési jogukkal. Emellett bírálta a kormányt amiatt, hogy nem hajtotta végre erélyesen a jobbágytelken ülő nemesek megadóztatásáról szóló törvényt, ami lehetőséget adott arra, hogy a háziadó ellen felhergeljék a nemességet.<sup>91</sup>

Az 1843. december 6-i kerületi ülésen kezdték el tárgyalni a megyei kihágások tárgyában létrehozott választmány munkálatát, amely három fontos kérdést érintett, a tisztújítást, a követválasztást és a közgyűléseket.<sup>92</sup> Elsőként a tisztújításokra vonatkozó részt vitatták meg, a javaslatban a három évente kötelezően tartandó restauráció szerepelt, amelyről az 1723. évi 56. tc. is rendelkezett. A felszólalók közt a tisztújítások gyakoriságáról bontakozott ki vita. Huszár Károly nógrádi és Sebestyén Gábor veszprémi követ négy évente akart restaurációt, Rohonczy Ignác Sopron megyei és Palóczy László borsodi követ a hat év mellett érveltek. Utóbbi azzal indokolta a hosszabb periódust, hogy azalatt a tisztviselők beletanulnak a munkájukba, és a restaurációval járó ingerült helyzet is ritkábban fog előállni. Klauzál ragaszkodott a törvényben kiszabott időszakhoz, hangsúlyozva, hogy a főispánok így is szeretik elodázní a választásokat, és ha azt hat évente kell megtartaniuk, még tovább fogják azt halogatni.<sup>93</sup> A csongrádi követ tapasztalatból beszélt, hiszen megyéjében 1790 és 1806, illetve 1806 és 1825 között nem volt restauráció, 1822-ben hiába kérték többször is a főispánt, Grassalkovich Antal nem volt hajlandó azt megtartani.<sup>94</sup> Klauzál támogatta Beöthy Ödön, Lónyay Gábor, Szentkirályi Móric és Bezerédj István is, a nagy többség elfogadta a törvényben szereplő határidőt.<sup>95</sup>

A következő nagyobb vitára okot adó kérdés a hivatalviselők, a bábák és a becsületbeli tisztviselők megválasztásának módja volt. Klauzál azt indítványozta, hogy a levéltárnokot is válasszák, mert szerinte az nagyon fontos tisztség, mivel ő őrzi a megye iratait. Indítványa azonban a másnapi ülésen 25–22 arányban kisebbségben maradt.<sup>96</sup> Más javaslatok is

---

tervezetéről: Ruszoly 1997a. 57–61.; Veliky János a Pesti Hírlap megyei tudósításait vizsgálta, amelyek rendre beszámoltak a megyei közgyűlésekről és tisztújításokról. Veliky 2009. 40–53.

<sup>91</sup> Kovács 1893. 238.; Dombovári Ádám a megyei kihágások országgyűlési vitájával részletesen foglalkozott disszertációjában. Dombovári 2011a 557–643.

<sup>92</sup> Kovács 1894. III. 291.

<sup>93</sup> Kovács 1894. III. 291–293.

<sup>94</sup> Sáfrány 2022. 533.

<sup>95</sup> Kovács 1894. III. 294.

<sup>96</sup> Kovács 1894. III. 298.

napirenden voltak, hogy a bábákat ne válasszák, a becsületbeli hivatalokra a megye ajánljon személyeket a főispán számára, vagy hogy egyáltalán ne is legyen ilyen hivatal.<sup>97</sup>

A tiszteletbeli táblabírók megválasztásának módjáról az 1843. december 15-i kerületi ülésen bontakozott ki vita. A tervezet szerint táblabírót a főispán nevezhet ki, illetve a tisztújítást megelőző konferencia által javasoltakat kell a főispánnak kineveznie, de talán a legfontosabb része az volt a tervezetnek, hogy érdemei alapján, társadalmi helyzetétől függetlenül bárki lehet táblabíró.<sup>98</sup> Klauzál, akit 1824-ben Grassalkovich Antal főispán nevezett ki tiszteletbeli táblabírónak, attól tartott, hogy a kinevezett táblabíró lekötöztetése lesz a főispánnak, ami veszélyeztetheti a független bírói állást. Rámutatott arra is, hogy a főispánok hivatalba iktatásukkor sok tiszteletbeli táblabírót neveznek ki, akiket aztán korteskedésre használnak. Ezért ragaszkodott hozzá, hogy a főispán ne nevezhessen ki táblabírót, hanem azt a megye válassza.<sup>99</sup> A megyék nagy arányban megszavazták, hogy a főispánnak ne legyen ilyen joga. Ezután Klauzál azt vetette fel, hogy a tiszteletbeli táblabírók csak akkor vegyenek részt az igazságszolgáltatásban, ha arra a megye rendjei megválasztják őket. Javaslatáról másnap tovább tárgyaltak, és arra a határozatra jutottak, hogy táblabírót születésre való tekintet nélkül választhatnak a megyék.<sup>100</sup>

Klauzál több beszédében is foglalkozott a megvesztegetésekkel, úgy látta, hogy arról nagyon nehéz jó törvényt hozni, mert könnyen lehet, hogy ártatlant ítélnék el, és bűnöst találnak ártatlannak. Kijelentette, hogy ő nem „*barátja az itatásoknak, ő soha nem itatott, nem is fog*”.<sup>101</sup> A megvesztegetést becstelennek tartotta, és nem támogatta olyan főispán kinevezését, akiről tudni lehet, hogy kortesesszökökhöz nyúl.<sup>102</sup>

A tisztválasztások mellett a másik fontos tárgy a követválasztás volt. Ezzel kapcsolatban Klauzál azt indítványozta az 1844. január 19-i kerületi ülésen, hogy a választások során történt vesztegetési ügyekben az alsótábla járjon el, mivel a követ annak a tagja.<sup>103</sup> Javaslatával az angol és francia joggyakorlatnak megfelelően lényegében az országgyűlési verifikációt kezdeményezte. Ruszoly József szerint Klauzál volt az első, aki kimondta a választási bíráskodás bevezetésének szükségességét Magyarországon.<sup>104</sup>

---

<sup>97</sup> Kovács 1894. III. 296.

<sup>98</sup> Kovács 1894. III. 332.

<sup>99</sup> Kovács 1894. III. 335–338.

<sup>100</sup> Kovács 1894. III. 339.

<sup>101</sup> Kovács 1894. III. 366–368., 384–385.

<sup>102</sup> Kovács 1894. III. 471.

<sup>103</sup> Kovács 1894. III. 479.; Az erről az ülésről készült követi beszámolója után, az 1844. március 11-én kelt pótutasítás is azt tartalmazta, hogy a követválasztások vitatott eseteiben az országgyűlés legyen a bírói fórum. MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 116/1844.

<sup>104</sup> Ruszoly 1979. 28.

Klauzál azon véleményét, hogy a követválasztásról sem a megye, sem pedig a kormány által kinevezett bíró nem hozhat pártatlan ítéletet, csak az országgyűlés, Zsedényi elutasította, ő nem bízta volna a diétára a bíraskodást. Bezerédj viszont támogatta, mert az indítványt épp a megyék autonómiájának önkény elleni biztosítékának tartotta. Végül az indítványt nem fogadták el, hanem a követek további utasítást kértek megyéjüktől.<sup>105</sup> Az 1844. május 22-i kerületi ülésen vették fel újra a tárgyat, ahol Klauzál megismételte januári indítványát, Szentkirályi Móric azonban azt vetette fel, hogy ne az országgyűlés, hanem a megyei közgyűlés bíraskodjon a követválasztás felett.<sup>106</sup> Az akkor kialakult polémia Kovács Ferenc szerint nem volt mentes személyeskedésektől és szemrehányásoktól sem. Klauzál az alkotmány egyik fontos elemének tartotta a követválasztás szabadságát, amelyből szerinte a végrehajtó hatalom befolyását ki kell zárni. Vitatta, hogy indítványa a követ visszahívási jogát elvonná a megyéktől, mivel nagy különbség van a visszahívási jog és aközött, hogy a választást formai hibák miatt semmisítik meg. Ha a megyei tervezetből elfogadják azt, hogy a tisztújítások során a vesztegetéssel megszerzett hivatalt elveszíti az, aki ilyen eszközökkel él, akkor azt a követválasztásra is vonatkoztathatják. Rohonczy Ignác Sopron megyei követ nem támogatta Klauzált, azt állította, hogy a felvetésével a megye autonómiáját sérti meg. Zsedényi is észrevette, hogy Klauzál a kormány befolyását akarja csökkenteni a követválasztások alkalmával, de úgy látta, hogy ez a befolyás nem érvényesül, hiszen a megye a követet visszahívhatja, vagy újra megválaszthatja.<sup>107</sup>

Klauzál Zsedényinek és más ellenzőinek is válaszolt, és ismét visszautasította, hogy javaslata csorbítaná a megyei autonómiát. Azzal érvelt, hogy a követválasztással kapcsolatos bíraskodást a megyékhez utalni épp olyan hiba lenne, mintha azt a kormányra és a királyi biztosokra bíznák. Indulatosan válaszolt Rohonczynak is, aki azzal vádolta, hogy valami lappang az indítványa mögött. Állította, hogy ő csak a kormány befolyásától kívánja megóvni a követválasztásokat, s mint több országgyűlést megjáró politikus, szomorúan tapasztalta, hogy vannak olyan követek, akik kezdetben a liberális oldalon álltak, de most a diéta vége felé a „*Bécs felől jövő olvasztó szelek*” hatására a kormánypárthoz csatlakoztak.<sup>108</sup> Ezt ugyan nem a vele ellenvéleményen lévőkre értette, de határozottan visszautasított minden gyanúsítgatást. Erre Balogh Kornél Győr megye követe úgy reagált, hogy épp Klauzál az, aki mindenkinél többet gyanúsítgat. Rohonczy is válaszolt, ráerősítve Balogh véleményére, hogy amióta tart a

---

<sup>105</sup> Kovács 1894. III. 479–480., 485–490.

<sup>106</sup> Kovács 1894. IV. 594.

<sup>107</sup> Kovács 1894. IV. 595–597., 599–602.

<sup>108</sup> Kovács 1894. IV. 603.

diéta a csongrádi követ alig mondott olyan beszédet, amelyben ne lett volna gyanúsítgatás, vagy „*melyben személyt, szívet, lelket nem sebzett volna*”. Ragályi Miksa gömöri követ kelt Klauzál védelmére, hogy joggal vetette fel az „*olvasztó szeleket*”, mert van már elég országgyűlési tapasztalata.

Klauzál újabb felszólalásában még egyértelműbben fogalmazott, ugyanis korábbi diétákon is látta már hogyan elidálja megyéje szavazatát egy követ a diéta vége felé, ahogyan most is tette azt Balogh Kornél. Emlékeztetett rá, hogy voltak olyanok, akik kezdetben liberálisok voltak, majd a diéta vége felé hivatalra vágyva kezdtek a kormány mellett szavazni, később pedig, ahogy a hírlapokból is kiderült, a kormány alkalmazásába kerültek.<sup>109</sup> Végül a csongrádi indítvány 30–17 ellenében kisebbségben maradt, s a pestit fogadták el.<sup>110</sup> Klauzál indítványa mellett még az országos ülésen is felszólalt, újra hangsúlyozva, hogy az alsótábla jogai közé kell iktatni azt, hogy eldönthesse érvényes-e a követ megválasztása vagy sem.<sup>111</sup> A főispánok kihágásainak büntethetőségével kapcsolatban is indítvánnyal élt, amelyet 32 megye 14 ellenében támogatott, így a főispánokra vonatkozóan speciális törvénytervezet készítését fogadták el.<sup>112</sup> Azonban a törvényjavaslat nem ment át a főrendi táblán, így ez a fontos ügy elintézetlen maradt ezen a diétán.<sup>113</sup>

## 7. 7. Vallási ügyek

Klauzál Gábor már az előző országgyűlésen kiállt a szabad vallásgyakorlásért, a reverzális és a bevett vallás megkülönböztető elnevezés eltörlése érdekében, valamint a zsidóság emancipációjáért. Az előző országgyűlésen nem sikerült a reverzálisok, a vegyes házasság és a hatheti oktatás ügyében törvényt alkotni, az uralkodó a tárgyat a következő országgyűlésre halasztotta. A most folyó országgyűlésre szóló utasítás ezeket a témákat is tartalmazta, így lehetősége nyílt azokért folytatni a küzdelmet. Az 1843. június 8-i kerületi ülésen összefoglalta a vallással kapcsolatos kérdéseket.<sup>114</sup> A sérelmeket két csoportba sorolta, az egyik részét azok

<sup>109</sup> Kovács 1894. IV. 604–606.; Völgyesi Orsolya az 1832–36-os diéta követjeinek vizsgálatakor rámutatott, hogy számos kezdetben ellenzéki követ vált kormánypártivá, és kapott királyi kinevezéstől függő hivatalt az országgyűlés közben és után. Völgyesi 2017. 84–108.

<sup>110</sup> Kovács 1894. IV. 595.; Klauzálék az 1844. május 24-i követjelentésükben számoltak be az indítvány bukásáról, amelyet a július elsejei megyei közgyűlésen olvastak fel. Ekkor a megye kinyilvánította, hogyha nem az országgyűlés joga lesz az ilyen esetekben eljárni, az utat nyithat a kormány beavatkozásának. Ezért arra kérték a megyéket, hogy támogassák a csongrádi indítványt. MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 808/1844.

<sup>111</sup> Kovács 1894. IV. 678–679.

<sup>112</sup> Kovács 1894. III. 494.

<sup>113</sup> Horváth 1886. II. 423–426.

<sup>114</sup> MNL OL N 119 66. fasc. No. 9473., 9474.

a tárgyak alkották, amelyekben már az előző diétán felírtak a királynak, de válasz azokra nem érkezett, míg a másik csoportba azok tartoztak, amelyeket a főrendek ellenállása miatt nem tudtak felterjeszteni. Külön üzenetben kívánt foglalkozni a rozsnyói és nagyváradi püspökök körleveleiből fakadó sérelemmel, a görög nem egyesültek és az unitáriusok ügyével. Végezetül összegezte, hogy mely tárgyakat vitassák meg, a reverzálisokat, az áttérést, a recopulatiót, az evangélikusok válás utáni újra házasodását, és utóbbiak horvátországi befogadását.<sup>115</sup>

Indítványa mellé állt Kállay Ödön, Palóczy László és Beöthy Ödön is. A tárgyakat hosszan vitatták, még 10-én és 12-én is, majd kimondták, hogy a reverzálisokat a múltra nézve is szeretnék megszüntetni, szabad az áttérés az egyik vallásról a másikra, a hatheti oktatást eltörlik, ha a vegyes házasságban élők elválnak, a protestáns fél újra házasodhat, megszüntetik az evangélikusok kitiltását Horvátországból, és tilos a recopulatio.<sup>116</sup> Ekkor Klauzál kijelentette, hogy mindezekhez a vallásbeli viszonzosságot is hozzá kívánja tenni. A június 21-i ülésen Csongrád és Bihar a siker érdekében egyesítette indítványát, a pápai bullákról pedig azt határozták, hogy csak akkor adhat azokra a király placetum regiumot, ha törvényesek.<sup>117</sup>

Az uralkodó 1843. július 5-i leiratában a vegyes házasságból születő gyermek neveltetésével kapcsolatban foglalt csak állást, s nem szentesítette a korábban felterjesztett törvényjavaslatokat. Ez csalódást okozott Klauzálnak, ezért indítványozta, hogy kérjék meg az uralkodót a múlt országgyűlés végén felterjesztett törvényjavaslatok szentesítésére, amelyet közfelkiáltással elfogadtak.<sup>118</sup> A vallásügyi tárgyak közül a vegyes házasságról, azaz, hogy immár protestáns pap előtt is megköthető volt, és az áttérésről született törvény, azonban a reverzális kérdése „*homályban maradt*”.<sup>119</sup>

## 7. 8. Hivatal- és birtokképeség, évenkénti országgyűlés

A nem nemesek hivatalképeségének ügye már a szabad királyi városok rendezése során is felmerült. Az 1844. február 14-i országos ülésen Szentkirályi Móric a királyi tábla városi tagjainak meghatározása kapcsán kijelentette, hogy a polgárok minden közhivatalviselési képességgel rendelkezzenek. Klauzál támogatta őt, de azt is hozzátette, hogy a nem nemesek

---

<sup>115</sup> Az indítványt a titkosrendőri jelentés „figyelemre méltónak” minősítette. MNL OL N 119 65. fasc. No. 9368.; Kovács 1893. 274–277.; Sövényházy I. 1843. június 8. kerületi ülés.

<sup>116</sup> Kovács 1893. 290–306.

<sup>117</sup> Kovács 1893. 339–340.

<sup>118</sup> Kovács 1893. 603–608.; Záborszky OT. 17. sz. 85–86.

<sup>119</sup> Horváth 1886. II. 398–406.; Bárány 1990. 183–218.; Erdmann 2014. 283.

hivatalviseléséről külön törvényt kell majd alkotni.<sup>120</sup> Semmiképpen sem szeretne volna, hogy azt a királyi tábláról és a városokról szóló törvényjavaslatban rögzítsék, mert tartott attól, hogy ezek több pontjába a főrendek és a kormány bele fog kötni. Klauzál a hivatalképeség kérdését az alkotmány „*egyik legfőbb gyöngyének*” tekintette.<sup>121</sup> Végül a február 15-i országos ülésen elfogadták, hogy születésére való tekintet nélkül bárki lehet a szabad királyi városokból is a királyi tábla tagja.<sup>122</sup>

Fél évvel később, az augusztus 26-i kerületi ülésen érintőlegesen ismét szóba került a hivatalképeség, amikor Pest város indítványozta, hogy a nemzeti testőrző seregbe polgári személyek is bekerülhessenek. Majláth György baranyai követ nem értett egyet az indítvánnyal, mert szerinte azt Mária Terézia a nemesek számára hozta létre, s éles vitába keveredett a tolnai Perczel Móriccal. Klauzál ismételten a jogkiterjesztés mellett állt, az adózók gyermekeit is felvette volna a testőrségbe, s kérte, hogy javaslatát fogadják el, mert az utat nyit a hivatalképeség kiterjesztésének is. Indítványa azonban 27–16 arányban „*valósággal megbukott*”.<sup>123</sup> Öt nappal később, augusztus 31-én ismét napirenden volt a tárgy, amikor Klauzál a megyei kihágásokról és a városokról szóló törvényjavaslatokra hivatkozva, amelyek nem nemesek számára is megnyitotta a hivatalvállalás lehetőségét, általánosan is biztosítani akarta a hivatalvállalás szabadságát.<sup>124</sup> A szavazás során 26 megye 23 ellenében elvetette a javaslatot, sokszor azért, mint Kovács Ferenc megjegyezte, mert nem szerettek volna nemtelent alkalmazni a bírói hivatalokban, ilyen volt például báró Sztojka Imre máramarosi követ is.<sup>125</sup> Ekkor Klauzálnak támadt egy mentőötlete, mert ő is azt tapasztalta, hogy adminisztratív hivatalokban inkább elfogadják a követek a nem nemeseket, mint a bírói tisztségekben. Ezért azt javasolta, hogy a kivételek rögzítésével korlátozzák az általános hivatalképeséget. Erre 3 megye átpártolt a kisebbségben maradt 23-hoz, így elfogadták, hogy közigazgatási hivatalokra nem nemesek is alkalmazhatóak.<sup>126</sup>

A törvényjavaslat országos vitáján, amely 1844. október 2-án kezdődött, a személynőknek nem tetszett, hogy csak a diéta végén vesznek elő egy ilyen nagy változást előidéző tárgyat, mindazonáltal nem ellenezte azt. Utána sorra szólaltak fel a javaslatot ellenző megyék, így Veszprém, Máramaros és Esztergom követői.<sup>127</sup> Klauzál az országos ülésen is

---

<sup>120</sup> OJK 1843–44. III. 25–26.

<sup>121</sup> OJK 1843–44. III. 38.

<sup>122</sup> OJK 1843–44. III. 43.

<sup>123</sup> Kovács 1894. V. 398–401.

<sup>124</sup> Kovács 1894. V. 432.

<sup>125</sup> Kovács 1894. V. 433.

<sup>126</sup> Kovács 1894. V. 436.

<sup>127</sup> OJK 1843–44. IV. 234–235.

előadta, hogy a hivatalviselést általánosan biztosító törvényt szeretne mindennemű kivétel nélkül, de azt nem fogadták el, ezért kénytelen a kerületi határozatot támogatni. Beöthy és Bezerédj is kiállt a jogkiterjesztés mellett.<sup>128</sup> Végül Pázmándy Dénes azon módosításával fogadták el a szerkezetet, hogy a törvény csak a hazában honos és keresztény lakosokra vonatkozzon.<sup>129</sup> A főrendek azt kérték, hogy pontosan állapítsák meg, melyik hivatalra terjesztik ki a hivatalképeséget, így az október 10-i kerületi ülésen ismét felmerült az általános jogkiterjesztés igénye, de ezúttal még kevesebben támogatták mint korábban. Klauzál is azt javasolta, hogy inkább azt határozzák meg, hogy mely hivatalokat tölthet be nem nemes, mintsem azt, hogy melyiket nem. Végezetül Zsedényi Ede javaslatát fogadták el, aki a megyei bíraskodási hivatalokat ki akarta vonni a törvény hatálya alól.<sup>130</sup> A hivatalképeség általánossá tételére az újabb főrendi válasz adott lehetőséget, mivel a főrendek általánosan kívánták az elvet kimondani, amihez végül az alsótábla is csatlakozott.<sup>131</sup>

A birtokbírhatás kiterjesztése is régóta szerepelt a reformkövetelések közt. Az 1844. augusztus 29-i kerületi ülésen Klauzál minden honpolgárnak szeretne volna biztosítani ezt a jogot, de az idegenekre vonatkozóan külön törvényt akart. Miután ebben az értelemben elfogadták a birtokbírhatást, azon kezdtek vitatkozni, hogy szükséges-e még ahhoz plusz feltételként a magyar nyelv ismerete is, azonban azt a többség elvetette, így a csongrádiak kisebbségben maradtak. A javaslatból még ezen a diétán törvény lett.<sup>132</sup>

Klauzál az 1843. november 11-i kerületi ülésen indítványozta, hogy évenként tartsanak országgyűlést. Arra hivatkozott, hogy „*a világ egy nemzetének sincs annyi tennivalója, mint a magyarnak*”. Utasításának megfelelően a téli hónapokra szeretne volna időzíteni a diétát. Többen támogatták javaslatát, de sokaknak nem volt e tárgyban utasítása, így egyelőre elhalasztották a voksolást, mégis másnap tovább folytatták a tárgy feletti tanácskozást.<sup>133</sup> Ekkor többen, köztük Rohonczy Ignác Sopron megyei és Sárközy Kázmér Fehér megyei követ, utasításuk hiányára hivatkozva halasztást kértek, mire Palóczy visszautasította e fontos ügy további halasztását, hiszen az már hónapok óta a megyei indítványok között szerepelt, így a követeknek bőven lett volna idejük utasítást kérni. Klauzál úgy vélte, hogy az ország elmaradottságán csak az évenkénti diéta segíthet, amelynek addig kell így üléseznie, amíg a kívánt fejlődést el nem éri. A voksolás során a többség, 29 megye 19 ellenében a halasztás

---

<sup>128</sup> OJK 1843–44. IV. 236–238.

<sup>129</sup> OJK 1843–44. IV. 236., 242.

<sup>130</sup> Kovács 1894. VI. 177–179.

<sup>131</sup> Kovács 1894. VI. 271–272.; OJK 1843–44. IV. 464.; Horváth 1886. II. 442–443.

<sup>132</sup> Kovács 1894. V. 423., 427.; Horváth 1886. II. 441–442.

<sup>133</sup> Kovács 1894. III. 5–6.

mellett foglalt állást, elfogadva Kállay Ödönnek a december 15-i hatánap kitűzésére vonatkozó javaslatát.<sup>134</sup>

Az ügy az 1844. február 23-i kerületi ülésen folytatódott, amikor az elnök felszólítására Klauzál újra kifejtette álláspontját. Törvénycikkekre hivatkozva igazolta, hogy az országgyűlés évenkénti megtartása törvényes. Ugyanakkor károsnak tartotta, hogy a hosszú országgyűlések alatt az igazságszolgáltatás sem működhet megfelelően. Utána Pázmándy Dénes az indítvány „*fényoldalait*” emelte ki, míg az őt követő Zsedényi Ede az „*árnyékoldal*” előadására szorítkozott. A szepesi követ érveit Beöthy Ödön cáfolta. A voksoláson 27 megye 17 ellenében elfogadta a csongrádi indítványt. A szavazás után Klauzál azzal egészítette ki javaslatát, hogy a diétát Pesten tartsák, november 1. és március vége között, s azon ne jelenjen meg a teljes királyi tábla, hogy valamelyest az igazságszolgáltatás is működjön. A követek egy vagy három évre történő megválasztásáról külön tanácskozást javasolt, hisz azzal kapcsolatban több érv is felhozható, ő maga inkább az évente történő választást tartotta jobbnak.<sup>135</sup>

Másnap csak arról szavaztak és döntöttek, hogy most nem akarnak rendelkezni a követválasztásról.<sup>136</sup> A javaslatot Klauzál távollétében az 1844. március 20-i országos ülésen is elfogadták.<sup>137</sup> Klauzál az 1844. november 9-i országos ülésen ismét kijelentette, hogy az évenkénti országgyűlésről törvényt kíván alkotni, ezért határozatot és a főrendeknek szóló azonnali felírást követelt. A többség kimondása után a személynök úgy döntött, hogy az ítélőmester szóban vigye át az üzenetet a főrendekhez, majd elegyes ülést kezdeményezett. A főrendek támogatták ugyan a csongrádi követ indítványát, de végül abból nem született törvény. Emellett Klauzál támogatta a pesti országház megépítését is, s szeretett volna kiküldetni egy azt előkészítő választmányt.<sup>138</sup>

## 7. 9. Gazdasági és kereskedelmi ügyek

Az országgyűlés a vasutakkal is foglalkozott, Klauzál azzal kapcsolatban azt kérte, hogy amíg a követek nem határoznak minden vasútvonalról, addig az uralkodó ne adjon engedélyt egyik vonal megépítésére se.<sup>139</sup> Később, az 1844. július 19-i kerületi ülésen mindkét indítvány a

---

<sup>134</sup> Kovács 1894. III. 7–15.

<sup>135</sup> Kovács 1894. IV. 284–298.; Záborszky OSz. 25. sz. 201. Záborszky korszerű jelzővel illetve Klauzál indítványát.

<sup>136</sup> Kovács 1894. IV. 300–301.

<sup>137</sup> OJK 1843–44. III. 333.

<sup>138</sup> OJK 1843–44. IV. 454., 460.; Kovács 1894. II. 448.; Sövényházy II. 1843. szeptember 14. kerületi ülés.

<sup>139</sup> Kovács 1894. V. 163.

balparton futó Pest–Bécs vonalat támogatta. Szentkirályi indítványában az előző napon tett javaslatát – miszerint minden új vonalat csak törvény által engedélyezzenek –, kívánta kiegészíteni azzal, hogy az 1836-os törvény már elavult, ezért az alapján új vállalkozási engedélyeket már ne adjanak ki.<sup>140</sup> Klauzál sem tartotta jónak, hogy a régi törvény alapján új engedélyeket adjanak ki, új vasúttörvényt akart, és hogy a balparti vonal érdekében egy választmányt hozzanak létre. A szavazáson a csongrádi indítvány nyert többséget.<sup>141</sup> Klauzál támogatta a vukovár–fiumei vasút építését is, azt ajánlotta a kijelölendő választmánynak, hogy a legkedvezőbb feltételeket biztosító társasággal építtesse meg a vonalat, de abból kizárta volna a trieszti társaságot. Ha nem találnának megfelelő vállalkozót, javasolta, akkor vasúti szakemberekkel készíttessenek terveket a következő országgyűlésre. Emellett kezdeményezte, hogy a tengerparton az átviteli vámot szüntessék meg, amit el is fogadtak.<sup>142</sup>

A váltótörvény vitájában az 1844. szeptember 4-i kerületi ülésen hosszasan sorolta az intézmény előnyeit, mint például a nemesek által felvehető kedvezményes kölcsönöket vagy a takarékpénztárak létrejöttét. A csalásokkal szemben szigorú büntetőtörvényi szankciókat kívánt, szerinte azokat nem lehet elkerülni a váltóképesség megszorításával. A hitelezés fellendítéséhez el akarta törölni az ősiséget, illetve hitelintézetek felállítását szorgalmazta.<sup>143</sup>

Az 1844. július 12-i kerületi ülésen a kereskedelmi választmány munkáját tárgyalták, amellyel Klauzál meg volt elégedve. Úgy látta, hogy az ország sokáig nem maradhat jelenlegi helyzetében, a szabad tulajdon és a jogkiterjesztés kedvezően hat a gazdaság és az ipar fellendülésére, de a fennálló vámrendszer is változtatásra szorul. A gyárak hiányának okait az iskoláztatásban is kereste, hiszen sokan a gyerekeiket „latin iskolába” járatják, hogy ügyvéd, orvos, gyógyszeráros legyen, de ipari tanulónak kevesen adják őket. Súlyos problémának tartotta, hogy sokan inkább külföldi árut vásárolnak a hazai helyett. Tartott attól, hogy a főrendek ragaszkodni fognak az ősiséghez, ezért a követeknek kell szilárdan kitartaniuk annak eltörlése mellett, mert az *„egyike azon fattyú-sarjadékoknak, melyek az ősi fának életnedvét elhúzzák”*. Korábban említett témái, a bírói önkény korlátozása és az esküdtszéki eljárás bevezetése szintén kedvezően hat majd szerinte az ipar fejlődésére.<sup>144</sup> Egy három nappal későbbi ülésen is a vámrendszert bírálta, mert minden önálló nemzetnek magának kell rendelkeznie a vámjairól. Úgy látta, hogy a kormány az örökös tartományokat védi a magyar ipar kifejlődésétől, megerősödésétől, holott a hazai ipart kellene védeni az örökös tartományok

---

<sup>140</sup> Kovács 1894. V. 179–182.

<sup>141</sup> Kovács 1894. V. 184–185.

<sup>142</sup> Kovács 1894. VI. 203–204.

<sup>143</sup> Kovács 1894. V. 469–473.

<sup>144</sup> Kovács 1893. 496., 1894. V. 129–133.

iparától, hogy az fejlődésnek tudjon indulni.<sup>145</sup> A kereskedést korlátozó vámokat igazságtalannak, sőt törvénytelennek tartotta.<sup>146</sup>

Klauzál a nemesség megadóztatását is szorgalmazta, s emiatt Zsedényivel is vitába szállt.<sup>147</sup> Tagja volt az adóügyben létrehozott „financiális” választmánynak is, amelyben a háziadó nemesség általi elvállalását támogatta. Záborszky Alajos értékelése szerint „*igazságot mondott és merő igazságot követelt*” e tárgyban.<sup>148</sup> A választmány jelentése mellé csatolták a gróf Batthyány Lajos, Bezerédj István, Kerkapoly István, Radvánszky Antal és Klauzál Gábor által jegyzett 1844. augusztus 28-án keletkezett különvéleményt, amely a háziadó mellett az országos közpénztárba befizetendő járulékot is tervezett, s a két adót egyszerre is be lehetett volna szedni.<sup>149</sup>

Az 1844. október 14-i kerületi ülésen a közteherviselésről szavaztak, de az 27–19 arányban elbukott.<sup>150</sup> Másnap azt kérte Klauzál, hogyha utasításuk nem tiltja, legalább a közteherviselés elvét fogadják el a rendek, amit végül 29–19 arányban respektáltak is.<sup>151</sup> Az 1844. október 23-i országos ülésen részletesen kifejtette, hogy mi megyéje álláspontja az országos pénztár és a háziadó kérdésében. A háziadót a nemesek is fizetnék, így mindenki vagyona és birtoka alapján fizetne a megyei pénztárba, amelyből egy bizonyos összeget utalnának át az országos pénztárba.<sup>152</sup>

## 7. 10. Sérelmek, Uray-ügy, sajtó- és szólásszabadság, szabad községek, országgyűlési szállások, adómegajánlás

Az első kerületi ülésen, 1843. május 17-én többen kifejezték sajnálkozásukat afelett, hogy Deák Ferenc nem jelent meg a diétán. Így tett a kormánypárti Zsedényi Ede is, aki elismeréssel szólt Deákról. Ez kifejezetten jól esett Klauzálnak, aki szerint komoly érdem, ha az ellenfél is dicsér. Deák hiányát „*országos csapás*”-ként élte meg, akit a legnagyobb buzgólkodással sem képesek pótolni.<sup>153</sup> Később Klauzál indítványára határozatban is kifejezték a Deák távolléte miatt érzett fájdalmukat.<sup>154</sup> Az országgyűlés kiegészítésével kapcsolatban Kővár vidékének sérelmét is

---

<sup>145</sup> Kovács 1894. V. 142–144.

<sup>146</sup> Kovács 1894. VI. 403–405.

<sup>147</sup> Kovács 1894. V. 343–345., 358.

<sup>148</sup> Kovács 1894. IV. 386.; Záborszky OSz 33. sz. 228.; Pálmány 2011. 2456–2457.

<sup>149</sup> Molnár 2007. 182–183.

<sup>150</sup> Kovács 1894. VI. 206.

<sup>151</sup> Kovács 1894. VI. 210–211.

<sup>152</sup> OJK 1843–44. IV. 315.

<sup>153</sup> Kovács 1893. 125–126.; Záborszky OT. 1. sz. 5.

<sup>154</sup> Kovács 1893. 225.; OJK 1843–44. I. 41.

felkarolta, sikerrel indítványozta az 1843. június 22-i kerületi ülésen, hogy ezt a sérelmet is csatolják a válaszfelirathoz.<sup>155</sup> Szintén sérelmezte a törvény által visszacsatolt Részekhez tartozó vármegyék meg nem hívását az országgyűlésre.<sup>156</sup>

Felszólalt azon Fejér megyei nemesek panasza mellett, akik sérelmezték, hogy katonai erővel távol tartották őket a választásoktól. Fiáth Ferenc Fejér megyei követ tagadta a panasz jogosságát, és szeretne volna, ha az ügyet nem tárgyalják. Beöthy Ödön ugyan jelezte, hogy nem kaptak még hivatalos jelentést az esetről, de ő nem vonta kétségbe a petíció jogosságát. Klauzál az ügy általános vonásait emelte ki, szerinte az ilyen esetek abból fakadnak, hogy a főispánok maguk jelölik ki a megválasztandó követeket, és azokat is, akiket nem szívesen látnának a követek között.<sup>157</sup> Sövényházy a felszólalást azzal egészítette ki, ha Madarász Lászlót a főispán szándékosan nem jelölte követnek, és a nemesség egy része a választási jogból ki lett zárva, akkor a főispán „*kettős sérelmet*” követett el.<sup>158</sup> Többen ellenezték, hogy az ügyben felirat készüljön, mivel a megyék autonómiájának megsértését látták abban, de Klauzál épp azt hangsúlyozta, hogyha egy megye annyira el van nyomva a főispán által, akkor joga, sőt kötelessége a többi megyétől kérni a jogorvoslatot.<sup>159</sup> A túrmezei nemesek is azt sérelmezték, hogy jogtalanul zárták ki őket a követválasztásból. Klauzál a királyhoz intézett felírást sürgetett, hogy szólítsa fel a horvát bánt az ügy kivizsgálására.<sup>160</sup> Wesselényinek írt levelében ugyanakkor a panaszt „*fatalitasnak*” tartotta.<sup>161</sup>

Az 1844. február 1-i kerületi ülésen történekről Klauzál és írnoa, Kovács Ferenc is beszámolt Kaszap Mihály főjegyzőnek, de Kovács a kerületi naplóban is rögzítette az esetet.<sup>162</sup> Ezen a napon érkezett meg Szatmár megye két új követe, Uray Bálint és Gabányi Sándor, akiket azután választottak meg, hogy a Helytartótanács új választást írt elő a megyében. Ugyanis az előző követek csellel szereztek meg a mandátumot, az eljárás során több ezer kisnemes kihagytak a választásból, emiatt a Helytartótanács megsemmisítette a választást. A két régi követ, Újfalussy Miklós és Kovács Ágoston szabadelvűek voltak, s egykor Kölcseyhez is közel álltak, az újak viszont konzervatívak. Uray alispánként komoly szerepet játszott abban, hogy Wesselényi ellen szatmári közgyűlési felszólalásáért annak idején hűtlenségi per

<sup>155</sup> Kovács 1893. 441.; OJK 1843–44. 91.

<sup>156</sup> Kovács 1894. IV. 761.; Az 1836. évi 21. tc. rendelkezett a Részek (Kraszna, Közép-Szolnok, Zaránd vármegyék és Kővár vidéke) visszacsatolásáról és arról, hogy képviseltessék magukat a magyar országgyűléseken.

<sup>157</sup> Kovács 1893. 463–465.

<sup>158</sup> Sövényházy I. 1843. június 28. kerületi ülés.

<sup>159</sup> OJK 1843–44. I. 306–307.

<sup>160</sup> Kovács 1893. 254–255.; Záborszky OT. 9. sz. 38–39.; Horváth 1886. II. 418–419. Aznap, 1843. június 2-án este az ifjúság fáklyás zenével tisztelte meg Klauzált és a túrmezei Josipovich Antalt. Pótutasítása a sérelemmel kapcsolatban: MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 1411/1844.

<sup>161</sup> MNL OL X 10872 MF 8604. Klauzál Gábor 1843. augusztus 26-án írt levele Wesselényi Miklósnak.

<sup>162</sup> Földvári 1999. 46–47.; Kovács 1894. IV. 79–81. Kovács Radványi Istvánnak Debrecenbe is megírta az esetet.

indulhasson.<sup>163</sup> Aznap a főrendi táblán tartottak ülést a túrmezei sérelem ügyében, sok megyei követ is ott volt, így eshetett meg, hogy a kerületi ülésre érkező Uray és Gabányi szinte üresen találta a termet. Időközben a gyűlésre kezdtek az ifjak érkezni, s az egyik értesítette a követeket Uray érkezéséről. A terembe lépő Beöthy és Klauzál a következő párbeszéddel nyugtázta az új szatmári követ érkezését. Beöthy helyét elfoglalva odaszólt a csongrádi követnek, hogy „*Micsoda idegen bűz van itt? mintha valami idegen szagot éreznék?*” Mire Klauzál így felelt: „*miért nem füstöltettétek ki a termet?*”, majd ő is helyet foglalt. A hallgatóság sem kímélte Urayt, az ülés után az ifjúság nagy lármával kísérte ki, bérkocsiját is megtámadták, Uray hamarosan Bécsbe utazott, majd lemondott követi tisztéről.<sup>164</sup>

Klauzál támogatta a kerületi ülések jegyzőkönyvének vezetését és kiadását.<sup>165</sup> Ezzel kapcsolatban azt is megjegyezte, hogy a hírlapokban sokszor nem írják ki az országgyűlésen felszólalók neveit, s nem idézik pontosan beszédeiket, ezért is tartotta fontosnak a kerületi és az országos ülések jegyzőkönyveinek vezetését.<sup>166</sup> Felszólalt a szólásszabadság mellett is, egyetértett Szemere Bertalannal, hogy a tárgyban az előző diétán váltott 23 üzenet és a feliratba foglalt sérelmek valóságosak. Visszautasította a személynök Szemerének adott válaszát, hogy a szólásszabadsági sérelmekre már válaszoltak, mert, mint mondta, arra ugyan „*felelve volt, de megfelelve soha*”.<sup>167</sup> Fontosnak tartotta, hogy a szólásszabadság biztosítva legyen az országban.<sup>168</sup>

Elfogadták azt az indítványát, amely az úrbéri tartozásukat földesuraiktól megváltott községeket mentesíteni akarta a földesúri joghatóság, az úriszék alól, mert ezzel válhatna szerinte teljessé az örökváltság folyamata, ami a megváltakozást is ösztönözné.<sup>169</sup> Az országgyűlési (ingyen) szállások ügyében is felszólalt az 1844. június 28-i kerületi ülésen, utasítása is volt erről, így támogatta az ingyen szállások megszüntetését és lakbér fizetését. Felszólalásában kitért arra is, hogy évenként Pesten kellene tartani az országgyűlést.<sup>170</sup> Az 1844. október 30-i országos ülésen is jelezte, hogy addig amíg az alsótábla nem lesz kiegészítve

<sup>163</sup> Trócsányi 1986. 8–10., 33–37.; Pálmány 2011. 997–998., 1211–1212.

<sup>164</sup> Kovács 1894. IV. 76.; Takáts 1928. 457–459.; Földvári 1999. 46–47.; Pálmány 2011. 1213–1214.

<sup>165</sup> Kovács 1893. 459.; A kerületi napló példányaival kapcsolatban: Dobszay 2000. 83–100.

<sup>166</sup> OJK 1843–44. I. 194.; Pótutasításukban is szerepelt, hogy a hírlapi tudósításokban jelenjenek meg a felszólalók nevei. MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 1303/1843.

<sup>167</sup> OJK 1843–44. I. 183.

<sup>168</sup> Kovács 1893. 461.

<sup>169</sup> Kovács 1894. IV. 712., 715–718.; Dobszay 2005. 560., 562., 565–566.; Klauzálnak volt tapasztalata az örökváltsággal kapcsolatos községi ügyekben, hiszen pártfogóként részt vett a szentesi örökváltságban. Lásd az erről szóló 4. 2. Klauzál és a szentesi örökváltság című fejezettrészt.

<sup>170</sup> Kovács 1894. V. 38–40.; Az országgyűlési szállásokkal kapcsolatban: Tóth 2013. 372–387.

és amíg a harmincadot fenntartják, ő adót nem fog megajánlani.<sup>171</sup> Ezúttal is kiállt amellett, hogyha nem hívják időben össze a következő országgyűlést, akkor az adó fizetése megszűnik.<sup>172</sup>

## 7. 11. A diéta értékelése

Klauzál harmadik diétáján vett részt, immár elvbarátja Deák Ferenc távollétében, amely nemcsak őt, hanem az ellenzék egészét nehéz feladat elé állította. Az országgyűlés alatt számos választmány, így a válaszfelirati, a szabad királyi városok rendezésével foglalkozó, valamint az adóügyi bizottság tagja volt, amelyek jelentős és fontos tárgyakban tanácskoztak. Beszédei döntő részét a kerületi üléseken tartotta, ahol minden eddigénél több tárgyan tett indítványt, legtöbbit a szabad királyi városok ügyében. Követtársa, Szeghő József többnyire országos üléseken szólalt fel, indítványokat viszont nem tett. Klauzál eddigi követtársai aktivitásukban, mind a felszólalások, mind pedig az indítványok számában, rendre elmaradtak tőle. Szeghőhöz fűződő viszonyáról nincsenek ismereteink. A Wesselényinek írt levelek tanúsága szerint Klauzál a diéta időtartama alatt legalább kétszer hazautazott Szegedre, előbb 1843. augusztus 27. és szeptember 10. között volt otthon, majd 1844. május 24-én indult Szegedre, hogy két hetet töltsön otthon, ami bizonyára úgy is történt, mert a jelzett időszakokban nem szólalt fel az országgyűlésen.<sup>173</sup> A csongrádi követutasítást, az előző diétához hasonlóan, nem változtatták meg a tanácskozások alatt, a Kárász Benjámint által vezetett megye ezúttal is stabil háttérrel biztosított a követeknek. Előfordult, hogy Klauzál előbb kifejtette véleményét, majd azzal megegyező tartalmú pótutasítást kapott.

A követi végjelentést az 1845. január 22-én Földváry Gábor főispáni helyettes elnökletével tartott megyei közgyűlésen adták elő.<sup>174</sup> Klauzál több mint négy órán át tartó beszédében összegezte az országgyűlésen történeteket, felsorolva a sikerek és a sikertelenségek okait is. Azt, hogy nem minden reformkérdésben született eredmény, azzal is indokolta, hogy a *„kormány ’s kiváltságos osztály képzelt önérdekek tömkelegétől ki bontakozni mind eddig*

<sup>171</sup> OJK 1843–44. IV. 342.; Az 1844. október 28-i kerületi ülésen az adómegajánlás halasztására voksoltak a csongrádi követek. Kovács 1894. VI. 277.; Követjelentésük: MNL CsCsVL SzL IV. 3. b. 1916/1844.; Az 1844. szeptember 30-án kelt pótutasítás szerint 3 millió pengő forintot ajánlhattak meg. MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 1737/1844.

<sup>172</sup> OJK 1843–44. IV. 419.

<sup>173</sup> MNL OL X 10872 MF 8604. Klauzál Gábor Wesselényi Miklósnak 1843. augusztus 26-án és 1844. május 22-én írt levelei.; Egy titkosrendőri jelentés szerint május 28-án a Pest nevű gőzhajón utazott Szegedre. Takáts 1980. 203–204. Az augusztusi szabadsága során is gőzhajóval tért haza Szegedre. MNL OL N 119 67. fasc. No. 9729., 9730.

<sup>174</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 46/1845.

*nem tudott*”. Úgy látta, hogy a következő országgyűlésen már elérhető lesz a közjólét kifejlődése, amelynek egyik legfontosabb feltétele a „*nemzeti önálló felelős Kormány*nak törvényhozás általi” létrehozása, a népképviselői érvényesítése és a közteherviselés bevezetése. Egyesületi téren pedig a népnevelés és az iparfejlődés előmozdítását tűzte ki célul, s felhívta a rendeket a Végegylet pártolására. Szerette volna, ha még abban az évben egy újabb diétát tartanak, hogy az el nem intézett ügyekben is döntés születhessen. Követtársa is összefoglalta röviden a diétán történeteket.

A megye rendjei méltányolták a „*kiadott utasításainak hív követését*, [s a követek] *ezen szellemében alkotott saját rendszer szerinti eljárásukat*”. Támogatták a Végegyletet, kijelentették, hogy hazai kelméket fognak vásárolni. A követi beszámoló a jegyzőkönyv tanúsága szerint nem volt meg írásos formában, így annak pontos tartalmát nem ismerjük. A főispáni helytartónak a Kancelláriához benyújtott jelentésére készült válaszban az olvasható, hogy a közgyűlés rendben folyt le, az első követ, tehát Klauzál „*izgatási szándoka a megye termében sikertelenül*” hangzott el. A válaszelevélből az is kiderül, hogy addig a Végegyletnek még nem alakult helyi fiókja.<sup>175</sup> Nem tudni, hogy mi volt az, amire Klauzál sikertelenül buzdított, de nem kizárt, hogy összefüggött a Végegylettel vagy az országgyűlés ismételt összehívásával.<sup>176</sup>

A követi beszámolóról a korabeli hírlapok is tudósítottak. A *Budapesti Híradó* szerint Klauzál beszédét még Földváry Gábor kérésére sem engedte jegyzőkönyvbe iktatni, a *Pesti Hírlap*ban az olvasható, hogy a főispáni helytartó kérte, hogy írásban is adja be beszédét, de az nem történt meg.<sup>177</sup> A *Híradó* cikke szerint Klauzál úgy vélekedett, hogyha Deák jelen van a diétán, akkor több kérdést, például a szabad királyi városok ügyét is sikerre tudták volna vinni. Az előző országgyűléseket inkább sérelmieknak tartotta – ezt gondolta korábbi követi végjelentésében is – a mostani azonban inkább a reformokról szólt. A cikk azt is közölte, hogy Klauzál indítványát egy újabb diéta mielőbbi összehívására, csak kevesen támogattak.

Klauzál ezen a diétán leginkább Beöthy Ödönnel, Bezerédj Istvánnal és Szentkirályi Móriccral működött együtt a reformok érdekében, legfőbb politikai ellenfele pedig ezúttal is Zsedényi Ede volt. Egy 1843. július 3-án készült titkosrendőri jelentés szerint Klauzál legelszántabb követői Bezerédj, Perczel, Bánhidya, báró Wenckheim és Karácsonyi voltak. Beöthy visszhangjai Szemere, Kállay, Bónis és Vukovics, míg Ráday leghűségesebb követői

<sup>175</sup> MNL OL A 45 a. 1845:74.; A nádorhoz benyújtott jelentés: MNL OL N 22 98. cs. No. XXXIX.

<sup>176</sup> Klauzál a Végegylet igazgatósági választmányának is tagja volt. Az Országos Végegylet alapszabályai és alakulásának rövid leírása. é. n. IV.

<sup>177</sup> PH 1845. 02. 06. (428. sz.) 81.; BH 1845. 01. 31. (123. sz.) 76–77.; NU 1845. 01. 31. (18. sz.) 70.

Pázmándy, Kubinyi és Tallián János voltak.<sup>178</sup> Király Zoltán Bónis Sámuelről írt disszertációjában azonban felhívta a figyelmet arra, hogy bár Beöthy visszhangjaként említi e jelentés Bónist, mégsem látható az, hogy mindig őt követte volna, így ezek a csoportosítások fenntartással kezelendők.<sup>179</sup>

A vezér nélkül maradt ellenzék tekintélyesebb politikusai közösen próbálták meg Deákot pótolni. Mivel Klauzál jó barátságban volt Deákkal, s politikailag is szorosan együttműködtek, az egyik titkosrendőri jelentés szerint őt tartották az ellenzék vezérének. Egy másik jelentés szerint a diéta kezdetén Klauzál és Ráday voltak az esélyesek az ellenzék vezetésére.<sup>180</sup> Az országgyűlés idején keletkezett titkosrendőri jelentések főként a diéta kezdeti időszakában foglalkoztak az ellenzék vezetésének kérdésével. A diéta megnyitása után, május 18-án készült jelentés szerint Beöthy és Klauzál versenyzett ezért a pozícióért. Először május 19-én merült fel Klauzál és Beöthy mellett Szentkirályi Móric vezető szerepe.<sup>181</sup> Ezt követően az 1843. július 5-én keletkezett vélemény is ezt támasztja alá, de a későbbiek folyamán is feltűnik e hármas a jelentésekben. Az 1843. november 22-én keltezett anyagban „*oppositionstriumvirat*”-nak nevezték őket, de 1844. január elején is őket jelölték meg, mint vezéreket.<sup>182</sup> Klauzállal kapcsolatban az 1843. június 3-án készült jelentésben az olvasható, hogy „*a legtöbbben ugyan Klauzált szeretnék vezérül, de az öregebb követek Beöthy, Bezzeredy, Szentkirályi nem akarják magukat neki alávetni.*”<sup>183</sup> Egy 1843. augusztus közepén írt jelentés úgy véli, hogy Klauzál mérsékeltebbé vált, amiatt, hogy bizonyítsa vezéri képességeit.<sup>184</sup> Amikor 1844. január közepén Klauzál megbetegedett, akkor a jelentés írója rá mint az ellenzék vezérére utalt.<sup>185</sup>

A diéta alatt keletkezett titkosrendőri jelentések áttekintésével nemcsak a vezérszerep kérdésével kapcsolatban találhatunk adatokat, hanem a konferenciákról is. Mindösszesen hét olyan megbeszélésről tudunk, amelyet Klauzálnál tartottak, tizenhat esetben vett részt máshol tartott tanácskozásokon, többnyire Beöthynél, az aradi Csernovics Péternél vagy Török Gábornál. A jelentésekből kirajzolódik, hogy kik azok a követek, akikkel ekkor leggyakrabban érintkezett, az előbb említett három személy mellett, a pesti Ráday Gedeon és Szentkirályi Móric, a nógrádi Kubinyi Ferenc, a veszprémi Zsoldos Ignác, a tolnai Perczel Móricz és

---

<sup>178</sup> MNL OL N 119 66. fasc. No. 9574.; Takáts 1980. 198.

<sup>179</sup> Király 2020. 171.

<sup>180</sup> Takáts 1930. 310., 326–327.

<sup>181</sup> MNL OL N 119 65. fasc. 9403., 9412.

<sup>182</sup> MNL OL N 119 65. fasc. No. 9576., 69. fasc. No. 10078., 10175.

<sup>183</sup> MNL OL N 119 65. fasc. No. 9465., 67. fasc. No. 9701. Beöthy és Klauzál rivalizálásáról augusztusban is készült jelentés.

<sup>184</sup> MNL OL N 119 67. fasc. No. 9681.

<sup>185</sup> „*der Oppositions führer Klauzál*” MNL OL N 119 69. fasc. No. 10208.

Bezerédj István, a borsodi Palóczy László és Szemere Bertalan, a csanádi Bánhidó Albert és Kállay Ödön, az ugocsai Szentpály László, a békési báró Wenckheim Béla és Horváth Antal, a torontáli Karácsonyi László, a gömör-kishonti Ragályi Miksa, a zempléni Lónyay Gábor, a honti Szentkirályi László és Fejérváry Miklós, a szabolcsi Bónis Sámuel, a temesi Vukovics Sebő, a komáromi Pázmándy Dénes és az abaúji Bárczay Mihály tartoztak szorosabb kapcsolatai közé.<sup>186</sup>

Pulszky emlékirata szerint Klauzál jobban vágyott a vezéri szerepre mint Beöthy, de előbbinek nem volt elég tekintélye és tehetsége ahhoz, hogy összefogja a reformereket.<sup>187</sup> Ráday az országgyűlés elején, június 7-én Wesselényinek írt levelében úgy fogalmazott, hogy szerencse, hogy legalább Klauzál jelen van a diétán, „*de ellene az ármány nem kis mértékben dolgozik; vagynak kik tőle az elsőséget irigylük; s ő mert szerény, gyakran enged ott is, hol nem kellene*”.<sup>188</sup> Ráday későbbi leveleiben is az olvasható, hogy Klauzál nem vágyott vezérszerepre, „*nincs keveset kivéve senki, ki a Klauzál tiszta lelke, jó akarata előtt fejet ne hajtana. – Örömmel hazafiúi örömmel irhatom, hogy B. alább hagy a rivalitással 's már eddig is idves gyümölcsét tapasztaljuk*”. A B. rövidítés valószínűleg Beöthyt rejti, a kicsit később keletkezett és lentebb említett Kossuth levél alapján. Ráday augusztusban már úgy látta, hogy Klauzál „*tesz ugyan mindent, mit ember tehet [...] de Deák mégis hibázik (hiányzik – S. T.)*”.<sup>189</sup> Záborszky Alajos is úgy vélekedett, hogy Klauzál a vezér, de mellette Beöthy is az, amit azonban nem tartott célszerűnek. A megoldást abban látta, ha Deák elvállalja a követséget.<sup>190</sup>

Kossuth július 28-án Wesselényinek írt levelében így értékelt: „*Klauzálban nincs elég energia; nincs elég önértzet, hogy úgy mondjam elhinni azt, hogy neki vezérnek kell lenni; s nem is tudja eléggé az „out of doors” tactica mesterfogásait*”.<sup>191</sup> Abban, hogy sok esetben két indítványra, a csongrádira és a biharira is lehetett voksolni, egyfajta rivalizálást látott. Ilyen helyzet valóban többször adódott, de általában eltért egymástól a két ellenzéki követ indítványa, s olyankor más indítvány nem is volt, tehát az ellenzék bármelyiket is fogadja el, nem

<sup>186</sup> A Takáts-hagyatékából ehhez a diétához a 65–73. fasc.-ig terjedő anyagokból gyűjtöttem adatokat. A konferenciákról készült jelentésekben nem minden esetben sorolták fel külön, hogy kik vettek azon részt. A Klauzálnál tartott megbeszélések: MNL OL N 119 65. fasc. No. 9461., 9462., 66. fasc. No. 9498., 9573., 68. fasc. No. 9933., 69. fasc. No. 10222., 10268. A többi konferencia: MNL OL N 119 65. fasc. No. 9403., 9412., 9417., 66. fasc. No. 9500., 9544., 9574., 68. fasc. No. 9900., 9929., 10005., 10007., 69. fasc. No. 10115., 10301., 71. fasc. 10547., 10578., 72. fasc. No. 10944., 73. fasc. No. 11096.

<sup>187</sup> Pulszky 1884. I. 163.

<sup>188</sup> MNL OL X 10872 MF 8768. Ráday Gedeon 1843. június 7-i levele Wesselényi Miklósnak.

<sup>189</sup> MNL OL X 10872 MF 8768. Ráday Gedeon 1843. július 11-én és augusztus 1-én írt levelei Wesselényi Miklósnak. Vö. Hermann–Molnár 2015. 131–132.

<sup>190</sup> Molnár 2009. 214., 220., 228.

<sup>191</sup> Ferenczi 1904. II. 396–397. Vö. Kosáry 2002. 319.

veszíthetett annyit, mintha kormánypárti javaslattal szemben maradtak volna alul.<sup>192</sup> Bezerédj István feleségéhez, Etelkához írt május 23-i levelében megerősítette, hogy jó az együttműködés közte és Klauzál, valamint Beöthy között.<sup>193</sup> Egy angol utazó 1843 augusztusában meglátogatta az alsótábla üléseit és értékelte a felszólalókat, Klauzálról azt írta, hogy bár nem érti mit mond, „beszéde által mégis mindig meg van hatva, és szinte sejti, szinte érzi, hogy ő tiszta meggyőződéséből 's nagy fontosságú dolgokat beszél”.<sup>194</sup> Az idézett források azt támasztják alá, hogy bár vezérségre nem vágyott, mégis sokan azt láttak benne.

Horváth Mihály rendkívül pozitív képet rajzolt Klauzálról, úgy látta, hogy Beöthy és Szentkirályi mellett legjobban benne bízott meg az ellenzéki „párt”. A közvélemény Deák után „sorolta”, s leginkább őt tartották megfelelőnek a vezérszerepre. Felkészült, nagyhatású szónokként sem tudott azonban olyan eredményt elérni mint Deák. Horváth ugyanakkor hiúságát és népszerűségvágyát is megemlítette. A diéta eredménytelenségét az ellenzék nem kellő szervezettségével indokolta, amit Deák hiányának tulajdonított.<sup>195</sup>

Kovács Ferenc kerületi naplójának előszavában és bevezetőjében az országgyűlés egyik „vezérférfiának” nevezte Klauzált, aki Deákot helyettesítette. Idézte Vachot Imre *Országgyűlési Almanachját* is, amelyben Klauzált nagyon pozitívan ítélte meg a szerző, s kiemelte szónoki képességeit, ő is alkalmasnak találta az ellenzék vezérének szerepére. Kovács egykori főnökének jellemzését Vachottól vett gondolattal zárta, miszerint ezen a diétán „Klauzál – kalauzul áll”.<sup>196</sup> Zsilinszky Mihály Csongrád megye történetírója abban látta Klauzál legfőbb szerepét, hogy a napirenden lévő tárgyakra mindig alaposan felkészült, jól tudta elemezni az ügyeket, s azokat beszédeivel népszerűekké tudta tenni.<sup>197</sup> Szmollény Nándor könyvében egyenesen vezérszereplőként értékelte Klauzál országgyűlési tevékenységét, elsősorban Horváthra hagyatkozott, s elfogultan és túlzásoktól sem mentesen fogalmazott róla, szerinte az 1848-at megelőző időszakot „méltán mondhatjuk Klauzál-korszaknak, mert e korra ő nyomta rá egyéniségének bélyegét”.<sup>198</sup>

Klauzál pályafutásának egyik legfontosabb országgyűlése ért véget 1844. november 13-án. Ha áttekintjük az előző két diétai szereplését, látható, hogy már az elsőt is jól

<sup>192</sup> Ilyen eset volt például az 1843. május 31-i kerületi ülésen, amikor a városok, illetve a kerületek rendezésével foglalkozó választmányok létrehozásáról volt szó. Klauzál előbb csak városi bizottságot akart, és majd ha az elvégzi a feladatát kerületit, míg Beöthy két választmányt szeretett volna felállíttatni. Az is előfordult, hogy a két indítványt egyesítették, mint például a pápai bullák esetében. Lásd a 7. 7. Vallási ügyek című alfejezetet. Kovács 1893. 235.

<sup>193</sup> Bodnár–Gárdonyi 1918. II. 226.

<sup>194</sup> PH 1843. 08. 31. (278. sz.) 590.

<sup>195</sup> Horváth 1886. II. 386–387.

<sup>196</sup> Kovács 1893. 7., 42., 51–55.; Vachot 1843. 26.

<sup>197</sup> Zsilinszky 1900. 44–45.

<sup>198</sup> Szmollény 1903. 30–40.

együttműködött Deákkal, ami a következő diétán méginkább elmélyült. Joggal várhatták a kortársak, hogy a közös munka ezen az országgyűlésen még több eredményt fog hozni. A hangadók közül Beöthy és Bezerédj, akik idősebbek voltak Klauzálnál, már a negyedik diétájukon vettek részt, de a nála fiatalabb Szentkirályi és Ráday sem számított kezdőnek, vagyis mindannyian komoly tapasztalatokkal rendelkeztek.<sup>199</sup>

A vezér kérdésben nemcsak a kortársak és a szakirodalom nem tudott egyértelműen állást foglalni, de nincs könnyű helyzetben a jelen sorok írója sem, aki nem tudja egyértelműen megerősíteni Klauzál vezéri pozícióját, inkább úgy véli, hogy az ellenzék irányítása megoszlott Bezerédj, Beöthy, Klauzál és Szentkirályi négyese között. Talán a magyar nyelv ügyének tárgyalása során mutatkoztak meg legjobban vezéri erényei, azzal érte el, hogy az 1843. december 1-i botrányos országos ülés előbb kerületi üléssé alakuljon át, majd sikerült azt elnapoltatnia. A büntetőtörvénykönyvi tervezet napirendre vételét is sikeresen indítványozta, amely kiemelkedő fontosságú volt ezen a diétán, az esküdtszék intézménye mellett kitartóan küzdött komoly tartalmi érveket csatasorba állítva. Mindezek mellett kiemelten foglalkozott a zsidó emancipációval, a reverzálisokkal, a hivatal- és birtokképeséssel, amely ügyek szintén azt bizonyítják, hogy politikai és elvi orientációja igazán korszerű szintre emelkedett. Jelleme szilárd volt, eltökélten tudott küzdeni, szorgalma és felkészültsége pedig elismerésre méltó volt. Ezek voltak elsődleges politikai erényei.

---

<sup>199</sup> Pálmány 2011. 413., 824–827., 832–833., 1172–1173.

8. „Az ellenzék tehát ezen sánczból is kiszorított”.<sup>1</sup> A Csongrád megyei közélet 1845–1848 között

Az udvar és a kormányzat az 1840-es években megerősödő és reformoffenzívát folytató országgyűlési és megyei ellenzéket megpróbálta visszaszorítani, és a kezdeményezést a saját kezébe venni. Ennek érdekében az 1843–44-es diéta lezárása után bevezették az ún. adminisztrátori rendszert, amit a korban leginkább „*Kreishauptmann-System*”-nek neveztek.<sup>2</sup> Az új adminisztrátoroknak és főispánoknak az irányításukra bízott törvényhatóság területén kellett tartózkodniuk, és lehetőség szerint minden egyes megyei kis- és közgyűlésen elnökölniük kellett. A cél az ellenzék visszaszorítása volt, és az, hogy a következő, 1847-ben összeülő diétán a kormányhoz hű követek legyenek többségben. Fontos változás volt az is, hogy a korábbiakhoz képest megemelt fizetésüket a főispánok vagy adminisztrátorok ezentúl nem a megyétől, hanem a kormánytól kapták. 1845 nyarára kinevezték az új megyei vezetőket, de néhányan megmaradtak addigi hivatalukban, így például gróf Károlyi György is Békésben, míg testvére, Lajos nyitrai főispán lett. Változás történt többek között Esztergom megyében, ahol Andrassy József, és Csanádban, ahol pedig Aczél Antal kapott adminisztrátori megbízást. De Csongrádba is új főispáni helytartót neveztek ki, miáltal a helyi ellenzék nehéz helyzetbe került.<sup>3</sup>

Klauzál a követi beszámoló megtartása után a soron következő, március 10-i megyei közgyűlésen nem vett részt, ahogy Kárász Benjámin alispán sem, így a másodalispán, Temesváry István elnökölt. A *Jelenkor* tudósítója ennek tulajdonította, hogy nem támogatták Szeghő József volt követ bejelentését, miszerint fábiánsebestyéni birtokrésze adójával csatlakozik a Bezerédj István kezdeményezte önadózási mozgalomhoz.<sup>4</sup> Nem támogatta a megye Zala és Torontál azon kérését, hogy minél hamarabb hívják össze a következő diétát.<sup>5</sup> Ilyen tartalmú indítványt már a követi beszámoló megtartásakor is tett Klauzál, de akkor sem nyert többséget. A *Budapesti Híradó* tudósítója élesen kritizálta a csongrádi liberálisokat és

---

<sup>1</sup> Bene József beszámolója az 1845. szeptember 15-i Csongrád megyei közgyűlésről. MNL OL N 22 99. cs. No. CCLXII.

<sup>2</sup> Czinege 2012. 620–621.

<sup>3</sup> Völgyesi 2016a. 89–90.

<sup>4</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 171/1845.; J 1845. 04. 13. (30. sz.) 176–177.; PH 1845. 03. 30. (443. sz.) 208.; NU 1845. 03. 27. (48. sz.) 190–191.

<sup>5</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 355, 364/1845.

magát Klauzál is, neki rótta fel, hogy távollétében az ellenzék nem támogatta Szeghő kezdeményezését.<sup>6</sup>

Reizner János szerint Klauzál buzgólkodásának köszönhetően jött létre 1845 áprilisában a Szeged-Csongrádi Takarékpénztár, tizedikként az országban, amelyet Csongrád megye is pártolt, és amely működését még azon év októberében megkezdte. Az alapításban Klauzál mellett részt vett Kárász Benjámin, Fadgyas Pál és több szegedi kereskedő is, a 74 pontból álló alapszabály szerint azzal a céllal, hogy előmozdítsák a kereskedelmet és visszaszorítsák az uzsorát.<sup>7</sup>

Az 1845. június 3-án tartott megyei közgyűlésen már jelen volt Klauzál is. Akkor hirdették ki azt a február 28-án kelt királyi leiratot, amelyben közölték a megyével, hogy Földváry Gábort áthelyezték Szatmár megyébe, s helyette Bene József egykori főjegyzőt, királyi tanácsost és a diósgyőri kamarai uradalom prefektusát nevezik ki Csongrádba főispáni helytartóvá.<sup>8</sup> Klauzál a közgyűlésen bírálta az adminisztrátori rendszert, a csongrádi rendek abban a megyék függetlenségét látták veszélyeztetve, s azt is sérelmezték, hogy a főispáni helytartók fizetését nem a megye, hanem a királyi kincstár fedezi. Törvénytelennek tartották főispáni helyettesük áthelyezését és az új tudtuk nélkül történt kinevezését. Azt és a majdani adminisztrátori kinevezéseket csak akkor ismernék el törvényesnek, ha azok bérét a megye fizeti. A jegyzőkönyvben azt is rögzítették, hogy Földváry Gábor főispáni kinevezéséért benyújtott feliratukat nem fogadta el az uralkodó, ezért most megismétlik arra vonatkozó kérésüket. Azt is megjegyezték, hogy a többi érintett megyét is meg kell hallgatni, ahol eltávolították az addigi főispánt. Emellett igyekeztek minden biztosítékot rögzíteni, így az alispán jogkörét is, hogy a megye jogai ne sérüljenek. Végezetül kijelentették, hogy amennyiben a felterjesztésüket nem hallgatják meg, akkor a főispánhelyettesi beiktatáson mindenféle ünnepélyességet és tisztelkedést mellőzni fognak. Földváry a megyétől *„érzékeny kifejezésekkel vett búcsút”*, s közölte, hogy a szatmári hivatal nem fogadja el.<sup>9</sup> A felírást a *Jelenkor* és a *Pesti Hírlap* tudósítása szerint Klauzál indítványozta.<sup>10</sup> A *Budapesti Hiradó* levelezője rámutatott arra is, hogy ezt a *„lovagiatlan indítványt, a nagyon liberalis*

---

<sup>6</sup> BH 1845. 03. 23. (152. sz.) 196–197.

<sup>7</sup> MNL CsCsVL KL IV. 1003. d. 892/1845.; MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 550/1845.; MNL OL N 22 98. cs. No. CXXVIII.; Reizner 1884. I. 95–97.; Reizner 1899. III. 517–518.; Zsilinszky 1900. 170–171.

<sup>8</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 646/1845.

<sup>9</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 647/1845.; Völgyesi 2016. 90–93.

<sup>10</sup> J 1845. 06. 12. (47. sz.) 279.; PH 1845. 06. 15. (486. sz.) 391–392.

országgyűlési vezérszónok, K. G. egykori követtársa, megyéjének fia”, azaz Bene József ellentette, akivel már az 1832–36-os országgyűlésen sem volt felhőtlen a viszonya.<sup>11</sup>

A június 16-án tartott közgyűlés fontos eredménye az önkéntes adózás ismételt, ezúttal eredményes felvetése volt.<sup>12</sup> Klauzálon kívül 60-an csatlakoztak a kezdeményezéshez, a megyei tiszttakar nagyobb részével együtt.<sup>13</sup> Két másik indítvány is készült ezen a napon. Bogyó Sándor tiszántúli főszolgabíró, Klauzál elvbarátja kezdeményezte, hogy feliratban kérjék az uralkodót, hogy az év egy részében az országban lakjon. A másik indítványában az országgyűlés mielőbbi összehívását sürgette, amelyet ezúttal az elsővel együtt elfogadtak a jelenlévők, így körleveleket küldtek az ország megyéinek az ügy pártolására.<sup>14</sup>

Bene József 1836-ban hagyta el a megyét, s költözött Miskolcra, mostani új hivatalának elfogadásában a Károlyi testvéreknek, Györgynek és Lajosnak is szerepe volt. A testvérpár levelezéséből kiderül, hogy Bene kezdetben vonakodott elfogadni a kinevezést, ezért mindketten győzködték őt.<sup>15</sup> Károlyi György 1845. március 9-én bátyjához írt levelében úgy fogalmazott, hogy *„Én igen sajnálnám, ha Bene Jóska el nem fogadná Csongrádot, [...] az igaz, hogy elejinte Klauzálékkal nem igen kellemetes állása lesz, de ha egy kis nyíltszívűséggel és őszinteséggel velünk kezét fogna, rövid idő múlva állása igen tűrhetővé válna”*.<sup>16</sup> Károlyi György úgy tervezte, hogy Babarczy Antal gyakran leutazik Csongrádba, hogy segítse Benét. Egy másik levélből az is kiderül, hogy készek voltak az új főispáni helytartót támogatni, ami abban is megnyilvánult, hogy Károlyi Lajos 2000 pengő forintot kívánt adni Benének a beiktatás költségeire.<sup>17</sup> A Károlyi testvérek nem akarták, hogy Földváry maradjon a megye élén, *„csak kérlek birjátok Benét reá hogy fogadja el külömben még Földvári lesz Csongr. főispány a’ mitűl az isten mentsen”* – írta György Lajosnak.<sup>18</sup> Károlyi György szerint Földváry azt hitte, hogy őt fogják kinevezni csongrádi főispánnak, de mivel azt nem támogatták, arról

<sup>11</sup> BH 1845. 06. 12. (196. sz.) 391–392.; Bene és Klauzál viszonyáról lásd a 3. 5. Klauzál és Bene vitája az örökváltság ügyében című alfejezetet, de a címhasználati vitában is konfliktusba keveredtek. Erről lásd a 3. 6. Sérelmek: címhasználati vita, Wesselényi és Balogh ügye című alfejezetet.

<sup>12</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. b. 711/1845.; PH 1843. 07. 03. (496. sz.) 6.

<sup>13</sup> Az alispántól az esküdtekig bezárólag mindössze öten nem csatlakoztak: Temesváry István, Vidovich Mihály, Kókay István, Müller József, Müller Lajos. A tiszttikarból vállalta az adózást: Kaszap Mihály, Szomor József, Mikecz Lajos, Beniczky Andor, Bene István, Bogyó Sándor, Török Bálint, Bene Lajos, Sántha Ede, Bogyó Mihály, Beliczay Pál, Basa János, Müller Ignác, Rónay Mihály, Szegő János, Müller Ferenc, Bíró János.

<sup>14</sup> BH 1845. 07. 01. (207. sz.) 2.; J 1845. 07. 10. (55. sz.) 328.

<sup>15</sup> Bene 1845. május 14-én írt levelében mondott köszönetet hivatali kinevezéséért Majláth kancellárnak, és kérte, hogy azt közvetítse az uralkodó felé is. MNL OL A 45 a. 1845:375.

<sup>16</sup> MNL OL P 398 No. 35000. Károlyi György 1845. március 9-én írt levele Károlyi Lajosnak.

<sup>17</sup> MNL OL P 398 No. 34999. Károlyi György 1845. április 7-én írt levele Károlyi Lajosnak.; Ezenkívül még további két levélben is szó esik az új csongrádi főispáni helyettesről: MNL OL P 398 No. 35002., 35001. Károlyi György 1845. március 4-én és 17-én írt levele Károlyi Lajosnak. A 2000 Ft valószínű nem volt elég a beiktatás költségeire, hiszen Károlyi György 1839-es csongrádi installációjakor 4002 forint 25 krajcárt költött, az 1842-es békési beiktatása ennek minimum a háromszorosába került. Völgyesi 2016b. 204.

<sup>18</sup> MNL OL P 398 No. 35003. Károlyi György 1845. március 19-én írt levele Károlyi Lajosnak.

próbálta meggyőzni, hogy fogadja el a szatmári kinevezést.<sup>19</sup> Károlyiék céljaira tehát leginkább Bene József felelt meg, akitől azt várták, hogy vissza tudja szorítani a csongrádi liberálisokat. Bene egy 1845. augusztus 2-i levelében is megemlítette, hogy „*akaratom vágyam nélkül, sőt kérésem elmellőzésével reám érdemtelenre*” ruházták e hivatalt.<sup>20</sup>

A beiktatásra 1845. július elsején került sor, ünnepélyes keretek között, Klauzál jelenlétében.<sup>21</sup> Az ünnepségen az új helytartó beszéde után Babarczy Antal köszöntötte őt, majd Klauzál azt kezdeményezte a hírlapok tudósítása szerint, hogy az éljenzéseket és örömnnyilvánításokat ne iktassák a jegyzőkönyvbe, mert az ellenkezne a júniusi határozatukkal. Így sem az alispán, sem a főjegyző nem köszöntötte hivatalosan Bene Józsefet. A *Budapesti Híradó* tudósítása szerint az adminisztrátort a megyei tisztviselők is kelletlenül fogadták, amikor június 30-án megérkezett Szegvárra, s másnap a templomban sem jelentek meg az ellenzékiek. A *Budapesti Híradó* rendes levelezőjétől érkezett beszámolóban azonban ennek nem volt nyoma.<sup>22</sup> Az bizonyos, hogy a régi főjegyző fogadtatása nem volt örömteli a megyei liberálisok körében.

Klauzál a következő, szeptember 15-i közgyűlésen ismét megjelent, ahogy unokatestvére, Babarczy Antal helytartótanácsi titkár is. Bene 1845. augusztus 9-én a kancellárhoz folyamodott, hogy a bő egy hónap múlva tartandó közgyűlés sikere érdekében kérje meg Károlyi Lajost és Babarczy Antalt, mint a „*megyebeli leghatályosabb tagokat*”, hogy a „*meg kezdett győzedelemnek dicsőséges kivívásában jövődre is munkás részt venni szíveskedjenek*”, mert különben nem biztos, hogy elérik a remélt eredményt.<sup>23</sup> Bene Józsefnek a nádorhoz írt beszámolójából tudjuk, hogy aznap a szokottnál is többen, közel 300-an jelentek meg a közgyűlésen.<sup>24</sup> Először a megye helyzetét tárgyalták, az utak állapotát, az adóbeszedés elmaradását és a rabok számának növekedését. Bene szerint e hiányosságok miatt a tisztikar mentegette magát, az ellenzék pedig védte őket, a jelenlévők mégis szorgalmasabb munkára kérték a hivatalviselőket. Ezt követően a főispáni helytartó felolvasta a június 3-i feliratukra érkezett királyi leiratot, majd heves csata kezdődött az „*életkérdésül kitűzött tárgy felett*”, de végül az ellenzék vesztett, sőt a közgyűlés azt kérte az uralkodótól, hogy Benét nevezzék ki

<sup>19</sup> MNL OL P 398 No. 35004. Károlyi György 1845. március 18-án írt levele Károlyi Lajosnak.

<sup>20</sup> Bene József főispánhelyettesi iratanyagának fennmaradt része a Hódmezővásárhelyi Református Egyházi Gyűjteményben található. HREGy J) Csongrád vármegye iratai 1837–1847. 7. dob. Bene József 1845. augusztus 2-án Károlyi Györgynek, Károlyi Lajosnak, Károlyi Istvánnak, gróf Pallavicini Alfonznak, Szeged város tanácsának, Kárász Benjáminnak és a tési közbirtokosságnak írt levele.

<sup>21</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 1050/1845.; J 1845. 07. 06. (54. sz.) 323.; PH 1845. 07. 17. (504. sz.) 38. NU 1845. 07. 06. (105. sz.) 422.; BH 1845. 07. 06. (210. sz.) 14., 1845. 07. 10. (212. sz.) 21.

<sup>22</sup> BH 1845. 07. 13. (214. sz.) 30.

<sup>23</sup> HREGy J) Csongrád vármegye iratai 1837–1847. 6. dob.

<sup>24</sup> MNL OL N 22 99. cs. No. CCLXII.; Majláth Antal kancellárnak írt beszámolója: MNL OL A 45 a. 1845:601.

főispánnak.<sup>25</sup> Másnap egy vásárhelyi nemes ember elfogása és bebörtönzése miatt keletkezett vita, ez esetben is a tisztviselők munkáját kritizálták, s az ellenzék ebben az ügyben is alul maradt, habár „Klauzál Gábor és Somogyi Antal [...] fáradásig izgattak, és buzgottak a Tisztviselők eljárása mellett”.<sup>26</sup> A közgyűlés harmadik napján került sor az önadózás tárgyalására, a végén az is elbukott, csak mint „segedelem” volt összegyűjthető, így a megye hivatalosan nem vett részt a kiadásában és a beszédében. A levél végén Bene köszönetet mondott a Károlyi és Pallavicini grófok megjelent képviselőinek, a katolikus papságnak és nem utolsósorban Babarczy Antalnak hathatós támogatásukért, őket tarthatjuk tehát a megye konzervatív csoportjának.<sup>27</sup>

A közgyűlésről a hírlapok is terjedelmesen beszámoltak, s így jobban rekonstruálhatók az események. A *Jelenkor* „iszonyú” változásról és az ellenzék által épített „épület” összedőléséről írt, és szólt a nagy számú kortesről is.<sup>28</sup> A kormányhű *Budapesti Híradó* is hangsúlyozta a konzervatív fordulatot, míg a *Nemzeti Ujság* egyenesen a konzervatívok diadaláról tudósított.<sup>29</sup> Az önkéntes adó és az utak kapcsán Klauzál és Babarczy Antal vitázott egymással, megemlítve a közteherviselést is, utóbbit a cikk írója a konzervatívok vezetőjének nevezte. A főispánhelyettes kinevezése és az adminisztrátori rendszer elleni feliratra érkezett válasz ügyében is polémiába keveredett a két unokatestvér. Babarczy Földváry és Bene kinevezésének körülményeit vetette össze, Klauzál viszont ragaszkodott Földváry főispáni kinevezéséhez, hiszen azt már korábban kérték. Babarczy azonban Benét szerette volna ebben a hivatalban látni, végül voksolás útján az utóbbi indítvány kapott többséget.<sup>30</sup> A *Pesti Hírlap* is fő „életkérdésről” írt, ahogy Bene a maga beszámolójában, amelyen a konzervatívok a főispáni pozícióval kapcsolatos feliratot értették. A lapokban a voksok arányát is közölték, eszerint 140–100 arányban nyertek a kormánypártiak, ugyanakkor a *Budapesti Híradó* 168–78-as, a *Nemzeti Ujság* 170–68-as szavazatarányról írt.<sup>31</sup> A kissé eltérő tudósítások dacára is látható, hogy a csongrádi ellenzék minden nagyobb csatát elvesztett ezen az ülésen.

Szeptember 22-én este Szegeden fáklyás felvonulással tisztelegtek Klauzál előtt, a polgárság nevében Kiss Károly jogász köszöntötte, „*mintegy vigasztalásul [...] a megyébeni*

<sup>25</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 1210/1845.

<sup>26</sup> Somogyi Antal (1811–1885) a szatmári 12 pont egyik szerzője, a Pozsony megyei liberálisok egyike 1841-től Szegeden élt. Pálmány 2011. 2083–2084.; Pálmány 2002. 784–786.

<sup>27</sup> A katolikus papság támogatását maga Bene is kérte a gróf Nádasdy Ferenc váci és Lonovics József csanádi püspököknek írt levelében. HREGy J) Csongrád vármegye iratai 1837–1847. 2. dob. (Dátum nélkül, de a levél tartalmából következtetve hivatalvállalásának elején írhatta.)

<sup>28</sup> J 1845. 10. 02. (79. sz.) 473–474.

<sup>29</sup> BH 1845. 09. 21. (254. sz.) 192., 1845. 09. 28. (258. sz.) 207–208.; NU 1845. 09. 25. (151. sz.) 605–606.

<sup>30</sup> J 1845. 10. 05. (80. sz.) 479–480. A cikkben július 13-i felírásról van szó, de az valójában június 3-án keletkezett.

<sup>31</sup> PH 1845. 10. 09. (552. sz.) 237.

bukására”.<sup>32</sup> Wöber György szegedi főbíró szerint Kiss beszéde lázító volt, a kormányt zsarnoknak nevezte, de Klauzál csak meghajolt, és nem válaszolt a beszédre. Reizner szerint Klauzál betegen érkezett haza a közgyűlésről.<sup>33</sup> Az alkalmon jelen volt Aigner Ferdinánd korábbi szegedi országgyűlési követ, Tary Pál főkapitány, Osztróvszky József és Somogyi Antal is, akik helyeselték a Kiss által mondottakat.<sup>34</sup> A beszédben elhangzott az is, hogy a szegedi polgárok töretlenül bíznak Klauzálban. Később a szegedi választott község elhatárolódott a beszédétől, jegyzőkönyvbe iktatták, hogy azt Kiss nem az ő megbízásukból mondta, és hogy ők hűek az uralkodóhoz.<sup>35</sup>

Klauzál 1845-ben már csak a november 3-án tartott kisgyűlésen jelent meg, nem volt ott a december 16-án kezdődő megyei közgyűlésen sem. Ekkor ismét leutazott Budáról Babarczy Antal, de megjelent Somogyi Antal is. A *Budapesti Híradó* tudósítója szerint mintegy 500-an vettek részt az eseményen.<sup>36</sup> E nagy számú közönséget Bene arra kérte, hogy higgadtan és a hely szellemének megfelelően viselkedjen, ugyanis tartott az indulatok elszabadulásától.<sup>37</sup> A cikk írója szerint Klauzál távollétében Szeghő József próbálta irányítani az ellenzéket, s felszólalt a főispáni helytartó törvényszéki elnökösködésével szemben. Beszédében önmagát magasztalta, és közölte, hogy nem hagy fel a korteskedéssel, mindamellet Klauzált is éltette. Bogyó Sándor a törvényszéki bírák megválasztása kapcsán tett indítványt. Babarczy felszólalásában rendre cáfolta Szeghő és Bogyó érveit. Aznap este 9 óra körül nagy hangzavar támadt, verekedés is volt, és puskalövések is eldőrdültek. A konzervatív táborból egy ember azonnal, egy pedig később vesztette életét, és többen megsebesültek. Másnap a fokozott ingerültség és az ügy azonnali kivizsgálásának érdekében az ülést elnapolták.<sup>38</sup>

A december 18-án tartott voksoláson Bogyó javaslatát nem fogadták el, a törvényszéki bírók választását a tisztújításra halasztották. Ezen a napon már a katonaság is megjelent a rend fenntartására. A *Pesti Hírlap* tudósítója hangsúlyozta, hogy az addig békés Csongrád megye

<sup>32</sup> MNL OL N 22 99. cs. No. CCLXVII. Wöber György jelentése a nádornak, mellékletben a beszéd szövegével.

<sup>33</sup> Reizner 1884. I. 71–72.; Reizner 1899. II. 48–49.

<sup>34</sup> Wöber György (1809–1869) szegedi főbíró (1845–1848), Szeged követe az 1847–48-as országgyűlésen.; Aigner (Rengy) Ferdinánd (1808–1858) szegedi főügyész, a város követe az 1843–44-es és az 1847–48-as országgyűléseken, majd 1848-ban Szeged-Alsóvárosban képviselővé választották.; Tary Pál (1803–1855) szegedi ügyvéd, főkapitány, a Szeged-Felsővárosi Kaszinó alapítója.; Osztróvszky József (1818–1899) feltehetően az 1839–40-es diétán ismerkedett meg Klauzállal, az 1840-es években a szegedi értelmiség vezető alakja volt, 1848-ban Szeged-Belvárosban képviselővé választották. Pálmány 2011. 1501., 1282–1283.; Pálmány 2002. 632–634., 719–721.; Habermann 1992. 274–275.; Habermann 2000.; Ruszoly 1993.

<sup>35</sup> MNL CsCsVL KL IV. 1003. a. 156/1845.

<sup>36</sup> BH 1845. 12. 30. (310. sz.) 422–423.; NU 1846. 01. 01. (206. sz.) 2.

<sup>37</sup> HREGY J) Csongrád vármegye iratai 1837–1847. 2. dob. Bene József 1845. december 17-én kelt jelentése a nádornak és a kancellárnak.

<sup>38</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 1725–1726/1845.

„*polgári vérengzés és halál színhelyé*” lett.<sup>39</sup> A szerző szerint az előző közgyűlésen többséget szerzett konzervatívok ismét erőteljes korteskedést folytattak, amivel azt is demonstrálták, hogy a jövő évi tisztújítást is meg szeretnék nyerni, míg a liberálisok nem tudtak kellő számú embert megmozgatni. A közgyűlésről Bene a nádornak és a kancellárnak december 17-én, 20-án és 30-án is küldött jelentést.<sup>40</sup> 20-án azt írta, hogy a sajnálatos események kapcsán is meggyőződött arról, hogy a meglévő tisztviselői karral nem lehet a rendet fenntartani, ezért az egyébként is aktuálissá váló tisztújítást 1846. április 27-re tűzte ki. Az erőszakos események kivizsgálására az alispán elnökletével egy bizottságot hoztak létre, amely még nem nyújtott be jelentést, de neki magának kevés reménye van arra, hogy valaha kiderül, hogy kik voltak a tettesek, mivel akkor már nagyon sötét volt, és senkit sem sikerült elfogniuk.<sup>41</sup>

Klauzál 1846-ban mindössze két kisgyűlésen, február 21-én és március 26-án jelent meg. Az 1846. március 15-én Wesselényinek írt leveléből kiderül, hogy egy hosszabb utazáson vett részt, amelyről február közepén tért vissza Szegedre, ahonnan a levelet is írta.<sup>42</sup> Megköszönte, hogy Wesselényi fiának, Miklósnak ő lett az egyik keresztapja, amelyről Pesten szerzett tudomást. A bihari és csongrádi esetekről Zsedényitől Bécsben értesült. Szerinte Csongrádban folyamatosan korteskednek Károlyi Lajos költségén, így minden megyegyűlésre 3-400 nemest tudnak mozgósítani, akik között van olyan is, akit bűncselekményért korábban már elítéltek. Klauzál interpretálása szerint december 16-án este a konzervatív tábor látva, hogy nincsenek többségben, megrohanta az egyik „*tanyájokon csendesen mulatozó nemeseket*”, akik az ellenzékkel tartottak, csak azért, hogy a közgyűlést megszakítsák, és legyen idejük még több támogatót maguk mellé állítani fejenként 10 pengő forint fizetésért. A céljukat mégis csak azzal tudták elérni, hogy több ellenzéki nemes hazatért. Klauzál úgy látta, hogy az áprilisban tartandó restauráción, amikor a kijelölés „önkénye” is a konzervatívok mellett lesz, minden bizonnyal ők szereznek többséget. Már ekkor jelezte, hogy valószínű nem lesz jelen a restauráción, mivel Imre bátyja, akit szeptember óta Bécsben kezelnek, nagyon beteg, és oda kell utazzon. A saját egészségi állapota kapcsán nehéz lélegzetvételre panaszkodott, és utalt 1845 őszi betegségére is.

Az 1846. április 27-i tisztújításra készülve a szavazati joggal rendelkező nemesek összeírásával megbízott küldöttség alkalmazta azt az 1840-es közgyűlési rendelkezést,

---

<sup>39</sup> PH 1846. 01. 01. (599. sz.) 2–3.

<sup>40</sup> HREGy J) Csongrád vármegye iratai 1837–1847. 2. dob. Bene József 1845. december 17-én, 20-án és 30-án kelt jelentése a nádornak és a kancellárnak.

<sup>41</sup> A pert 1848. március 31-én a „*közbéke 's nyugalom fenntartására a' múltnak feledése*” céljából lezárták. MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 683/1848.

<sup>42</sup> MNL OL X 10872 MF 8604. Klauzál Gábor 1846. március 15-én kelt levele Wesselényi Miklósnak.

miszerint csak azok szavazhatnak a tisztújításon, akik igazolták nemességüket a megye előtt. Akik azt elmulasztották, azokat nem vették fel a névjegyzékbe. Érdekesség, hogy három évvel korábban nem alkalmazták ezt az 1840-ben hozott rendeletet.<sup>43</sup> A restauráció során szinte minden pozícióra konzervatív hivatalviselőt választottak meg.<sup>44</sup> A választáson jelen volt Károlyi Lajos is, Bene a két pártot a megyei katonaság segítségével igyekezett elválasztani egymástól.<sup>45</sup> A nádornak írt beszámolójában köszönettel adózott Károlyi Lajosnak, a Károlyi István alkalmazásában álló Tabódy Pál és Szabó László uradalmi ügyészeknek, s nem utolsó sorban Babarczy Antalnak és az egyháziaknak, akik ezúttal is támogatták a konzervatív ügyet.

Klauzál 1846-ban ifj. Pázmándy Dénessel külföldre utazott, pontos útvonala és célja nem ismert, de azt lehet tudni, hogy szeptemberben Londonban járt, útjáról októberben érkezett haza.<sup>46</sup> Bezerédj István 1846. november 26-án Wesselényinek írt levelében is megemlíttette Klauzál utazását, amelyről a levélíró szerint egészségesen és sok új adattal tért haza.<sup>47</sup> Klauzál 1847-ben nem jelent meg egy kis- vagy közgyűlésen sem. Az év elején, március 7-én meghalt Imre bátyja, akit igen szeretett, s bizonyára nagyon megviselte a halála. Klauzál hosszabban részletezte Imre betegségének tüneteit, s a kezelések addigi sikertelenségét egy 1846-ban Wesselényinek írt levelében, „*képzelted édes Miklósom szomorúságomat! – jobb testvér e világon Imrénél nem lehet!!*”.<sup>48</sup> Bátyja halála után tovább működtették Imre juh- és növénytermesztési vállalkozásait, feltehetőleg ezzel is törődnie kellett.<sup>49</sup>

Bene 1847. május 19-i a kancellárnak a közlő követválasztással kapcsolatos jelentésében az olvasható, hogy a kérdést a márciusi közgyűlésen néhány megyei tisztviselő és konzervatív gondolkodású személy szóba hozta, s két jelölt neve merült fel, de nem nevezte meg azokat. Ő maga viszont Babarczy Antalt és Temesváry István első alispánt tartotta a legalkalmasabbnak, akiknek bízott a megválasztásban, hacsak nem jönnek közbe „*ellenzéki ármánykodások, izgató ingerlések, pénzeli megvesztegetések, mire a szegényebb sorsú Nemes Társaink fájdalom! szoktatva vannak*”.<sup>50</sup> Azt is remélte, hogy a követválasztás gond nélkül

<sup>43</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 1031., 1702/1840.; MNL CsCsVL SzL IV. 3. b. 197/1846.

<sup>44</sup> NU 1846. 05. 01. (274. sz.) 274.; PH 1846. 05. 01. (667. sz.) 298.; BH 1846. 04. 30. (378. sz.) 289.; BH 1846. 05. 12. (385. sz.) 320–321.; A tisztújításról bővebben: Sáfrány 2022. 531–561.; és az értekezés 2. 3. Csongrád vármegye a 19. század első felében című alfejezete.

<sup>45</sup> MNL OL N 22 100. cs. No. LXVI.

<sup>46</sup> PH 1846. 09. 27. (751. sz.) 208.; PH 1846. 10. 15. (761. sz.) 253.; J 1846. 10. 01. (78. sz.) 466.

<sup>47</sup> MNL OL X 10872 MF 8367. Bezerédj István 1846. november 26-án írt levele Wesselényi Miklósnak.

<sup>48</sup> MNL OL X 10872 MF 8604. Klauzál Gábor 1846. március 15-én írt levele Wesselényi Miklósnak.

<sup>49</sup> PH 1847. 03. 11. (844. sz.) 163.; PH 1847. 04. 04. (858. sz.) 223.

<sup>50</sup> HREGy J) Csongrád vármegye iratai 1837–1847. 4. dob.

lebonyolítható, mivel az új tisztikar abban hathatós segítségére lesz. A június 7-i közgyűlésen alig pár ellenzéki jelent meg, s a követválasztás kapcsán semmilyen fejlemény sem történt.<sup>51</sup>

Klauzál követte választásáról szó sem esett tehát Bene beszámolójában, az ellenzék nem vett részt sem a szeptember 20-án kezdődő, a követutasítás kidolgozásával foglalkozó közgyűlésen, sem az október 13-i követválasztó gyűlésen.<sup>52</sup> Így Babarczy Antal és Temesváry István követte választása nem ütközött számottevő akadályba.<sup>53</sup> Feltehetően erről a közgyűlésről írta azt Somogyi Antal Wesselényinek, hogy néhány ellenzéki fel akar lépni Babarczy ellen, s a szolgabíró korábbi tetteit akarják felróni neki.<sup>54</sup> A *Pesti Hírlap* úgy értékelte a történeteket, hogy az ellenzék „meggyőzve (legyőzve – S. T.) ugyan jelenleg, de megsemmisítve épen nincs”, s a kudarc okát néhány „hítségő”-nek tulajdonította. Ugyanakkor Széchenyi István naplójában azt közli, hogy gróf Zichy Félix-szel, Vas megye adminisztrátorával folytatott megbeszélésén felmerült Klauzál neve a vasi követjelöltek között, de végül elvethették azt, mivel július 2-án már azt jegyezte meg, hogy Klauzál „biztosan nem lesz vasi követ”, ugyanakkor Vidos József követte választásával kapcsolatban egyezkedett a vasi adminisztrátorral.<sup>55</sup> Klauzálnak a vasi követség elnyerésére valóban nyílt lehetősége, hiszen 1837-ben tiszteletbeli táblabíróvá nevezték ki, s az esküt 1840-ben le is tette, valószínű többször is ellátogatott a megyébe az ott élő testvéreihez.<sup>56</sup>

Az adminisztrátori rendszer bevezetése tehát Csongrád megyében eredményes lett, a kormány szándéka teljesült. A korábbi főjegyzőből lett főispáni helytartó, Bene József a Károlyiak és Babarczy Antal támogatásával elérte, hogy az ellenzéki megye konzervatívvá váljon, ami kifejeződött a megválasztott követek személyében is. A Károlyiak korábban is igyekeztek az ellenzék befolyását és erejét csökkenteni, erre irányult Károlyi György tevékenysége az 1838-as tisztújításon, illetve ezt mutatta a következő évi főispáni helyettesi beiktatás és a követválasztás körül kialakult helyzet is. Akkor azonban még anyagi erőforrásaik ellenére lépéseik nem vezettek a kívánt eredményre, 1846-ra azonban elérték céljukat.

<sup>51</sup> HREGy J) Csongrád vármegye iratai 1837–1847. 4. dob. Bene József 1847. június 12-én írt jelentése a kancellárnak.

<sup>52</sup> HREGy J) Csongrád vármegye iratai 1837–1847. 3. dob. Bene József 1847. szeptember 27-én kelt jelentése a Helytartótanácsnak és a kancellárnak.; BH 1847. 10. 21. (682. sz.) 274.

<sup>53</sup> MNL CsCsVL IV. 3. a. 1901/1847.; NU 1847. 10. 21. (577. sz.) 665–666.; PH 1847. 10. 19. (969. sz.) 255.

<sup>54</sup> MNL OL X 10872 MF 8768. Somogyi Antal 1847. október 7-én írt levele Wesselényi Miklósnak.

<sup>55</sup> SZIN VI. 590.; Tilcsik 1984. 89.; Molnár 1992. 361.

<sup>56</sup> MNL VaVL IV. 1. a. 1471/1837., 1410/1840.; Az 1843–44-es országgyűlés szünetében is a Vas megyei Tarcsafüldőre látogatott Klauzál. Lásd a 7. 2. „Megérkezvén kiküldetésünk helyére” című alfejezetet.; Bezerédj István július 23-án Wesselényi Miklósnak írt levelében olvasható, hogy a nyarat Vas megyében fogja tölteni. Sajnos a levél azon része, ahol az évszám található leszakadt, de a levelek sorrendjéből feltételezem, hogy 1846-ról vagy 1847-ről van szó. MNL OL X 10872 MF 8367.

A megválasztott követekről titkosrendőri jelentés is készült a diéta előtt, abban Babarczy Antalt a kormány kiváló emberének és jó szónoknak tartották, míg Temesváry Istvánról csak annyit jegyeztek meg, hogy konzervatív. A jelentés nemcsak a követekről tudósított, hanem a megyéket is kategorizálta. Csongrád azon 21 teljesen megbízható törvényhatóság közé került, amelyek biztosan a kormányt támogatják.<sup>57</sup> E besorolás szerint a szomszédos Csanád kormánypárti, Békés ellenzéki volt. Kossuth Lajos is készített egy összegzést a diéta előtt a megyékről, abban Csongrád a pecsovics, Csanád a megnyerhető, Békés a jó csoportba került.<sup>58</sup> Kecskeméti Károly négy országgyűlés (1832–36, 1839–40, 1843–44, 1847–48) szavazatait figyelembe véve állapította meg a megyék politikai hovatartozását. Eszerint Békés végig liberális volt, Csanád az első három esetben liberális majd a centrumba került, Csongrád Csanádhoz hasonlóan 1847-re megváltozott, de a jobboldalra került.<sup>59</sup> Ha a három kategorizálást összevetjük, Békés mindegyikben liberális maradt, míg Csongrád 1847-re a konzervatív oldalra, Csanád pedig a jobboldalra vagy a centrumba került. A politikai változások az új adminisztrátoroknak, Csanádban Aczél Antalnak, Csongrádban Bene Józsefnek és a konzervatívok előretörésének volt köszönhető.

Klauzál a megyei életből fokozatosan kiszorult, így többször lehetősége adódott Pestre látogatni, s ott az ellenzék tagjaival találkozni, az egyesületi életben részt venni. Bezerédj István Wesselényinek írt leveleiben többször közölte, hogy mikor és kivel találkozott Pesten, köztük Klauzált is rendre megemlíttette.<sup>60</sup> 1845. április 13-án tartották a Gyáralapító Társaság ülését, előző este Deákot és Klauzált, aki a Vadászkürtben szállt meg, fáklyászenével tisztelték meg.<sup>61</sup> Azt követően a Nemzeti Kör is lakomát tartott a tiszteletükre.<sup>62</sup> Klauzál 1845 telét feltehetően nem Pesten töltötte, ugyanis Wesselényi azt írta Bezerédj Istvánnak, hogy mivel Deák és Klauzál sem tudja a telet Pesten tölteni, ezért ő sem megy, de ha ők ott lennének, akkor ő is

<sup>57</sup> KLÖM XI. 230–232. A kormány szempontjából teljesen megbízható 21 vármegye: Árva, Baranya, Bars, Bács, Csongrád, Esztergom, Győr, Hont, Krassó, Moson, Pozsega, Sáros, Sopron, Szatmár, Szepes, Szerém, Temes, Tolna, Torontál, Verőce és Horvátország. Inkább kormánypárti vármegye: Bereg, Csanád, Liptó, Ugocsa, Trencsén, Turóc, Vas, Veszprém. A kormány számára kétséges vármegye: Bihar, Fejér, Máramaros, Nógrád, Nyitra, Ung, Zólyom. Ellenzéki vármegye: Abaúj, Arad, Békés, Borsod, Gömör, Heves, Komárom, Pest, Pozsony, Somogy, Szabolcs, Torna, Zala és Zemplén.

<sup>58</sup> KLÖM XI. 203. A pecsovics vármegye: Árva, Bács, Csongrád, Esztergom, Krassó, Moson, Pozsega, Sáros, Szatmár, Szepes, Szerém, Temes, Tolna és Horvátország. A határozatlan színű vármegyék: Abaúj, Bars, Verőce. A megnyerhető vármegyék: Baranya, Bereg, Csanád, Fejér, Győr, Hont, Sopron, Torna, Torontál, Turóc, Ugocsa, Ung, Vas, Veszprém, Zemplén. A jó vármegyék: Arad, Békés, Bihar, Borsod, Gömör, Heves, Komárom, Liptó, Máramaros, Nógrád, Nyitra, Pest, Pozsony, Somogy, Szabolcs, Trencsén, Zala, Zólyom.

<sup>59</sup> Kecskeméti 2008. 373.

<sup>60</sup> MNL OL X 10872 MF 8367. Bezerédj István 1845. augusztus 7-én, szeptember 3-án és 1847. augusztus 29-én Wesselényi Miklósnak írt levelei.

<sup>61</sup> É 1845. 04. 19. (16. sz.) 515–516.; Erről Wesselényi is értesült, Deákkal 1845. április 24-én közölte, hogy tudja, hogy 12-én már Pesten volt, „*s hogy téged 's Gáborunkat lelkesüléssel fogadtak.*” Ugyanebben a levélben van szó arról, hogy Deák esetleg Zsibóra látogatna, és Klauzál is vele tartana. MNL OL X 10872 MF 7813.

<sup>62</sup> PD 1845. 04. 17. (3. sz.) 93.

odautazna.<sup>63</sup> Wesselényi 1845. december 15-én örömhírt közölt barátaival, mivel megszületett Miklós fia, s őket kérte fel keresztszülőknek.<sup>64</sup> Wesselényi december végén ismét Klauzálhoz fordult, figyelmébe ajánlotta lányát, Versényi Rózát és férjét, Rajnai Richárd hadnagyot, akik Szegedre tartottak. Két évvel később, 1847-ben ismét Szegedre érkezett a Rajnai házaspár, akkor Wesselényi levelet is küldött Rózával Klauzálnak, és ismét pártfogásába ajánlotta lányát és vejét. Róza lányának is megírta, „*hogy gyakran legyél ezen mivel ’s áldott jó emberek* (Klauzál és neje – S. T.) *társaságában.*”<sup>65</sup>

1846 elején ismét a fővárosban tartózkodott Klauzál, ahol a Pesti Kör adott vacsorát tiszteletére.<sup>66</sup> Majd júniusban arról adtak hírt a lapok, hogy Deák és Klauzál is Pesten van.<sup>67</sup> Ez az a Medárd napi „összejövetel” lehetett, amelyre Klauzál Wesselényit is invitálta, de ő nem tudott elmenni, azonban ismételten kérte őt és Deákot, hogy látogassák meg.<sup>68</sup>

Klauzál részvényese volt a Magyar Kereskedelmi Társaságnak, továbbra is tagja volt a Végegylet igazgató választmányának, de nem volt tagja a Pesti Körnek.<sup>69</sup> Az ellenzék már az 1843–44-es diéta után arra kérte Deákot, hogy fogalmazza meg programjukat, ő azonban nem helyeselte azt. Kossuthnak írt levelében viszont megígérte, hogy 1845-ben Pestre fog utazni, s részt vesz az ellenzéki tanácskozásokon.<sup>70</sup> 1846-ban az országos ellenzéki konferencia előtt az ország több pontján tartottak egyeztetéseket, így például Deák Balatonfüreden, Klauzál Szegeden, Pulszky az északkeleti országrészben.<sup>71</sup> A pesti országos vásárok és az egyesületi gyűlések lehetőséget adtak az ellenzéki tanácskozások megtartására is. A Konzervatív Párt 1846. november 12-i megalakulása lépéskényszerbe hozta az ellenzékét.<sup>72</sup> A Pesti Kör és a Nemzeti Kör 1847. január végi egyesüléséből létrejött Ellenzéki Kör február 6-i választmányi gyűlésén gróf Ráday Gedeon javaslatára tagnak választották Klauzált is.<sup>73</sup> Az ellenzéki programalkotás is elkezdődött az év elején, februárra már elkészült egy Kossuth által

<sup>63</sup> MNL OL X 10872 MF 7813. Wesselényi Miklós 1845. október. 13-án írt levele Bezerédj Istvánnak.

<sup>64</sup> MNL OL X 10872 MF 7813. Wesselényi Miklós 1845. december 15-én írt levele Beöthy Ödönnek, Bezerédj Istvánnak, Deák Ferencnek, Klauzál Gábornak és Kossuth Lajosnak.

<sup>65</sup> MNL OL X 10872 MF 7814. Wesselényi Miklós 1845. december 27-én írt levele Klauzál Gábornak.; MNL OL X 10872 MF 10119. Wesselényi Miklós 1847. február 15-én írt levele Klauzál Gábornak és Versényi Rózának.

<sup>66</sup> É 1846. 01. 31. (5. sz.) 164.; PH 1846. 01. 25. (613. sz.) 58.; 1846. január–februári pesti tartózkodásáról: KLÖM XI. 250., 253.

<sup>67</sup> PH 1846. 06. 11. (689. sz.) 395.; PD 1846. 06. 18. (25. sz.) 496.

<sup>68</sup> MNL OL X 10872 MF 7814. Wesselényi Miklós 1846. március 30-án írt levele Klauzál Gábornak. A levélből az is kiderül, hogy Klauzálnak valamilyen balesete lehetett korábban, de már egészséges.

<sup>69</sup> MNL OL P 2261 4. sor.; Hetilap 1846. 05. 12. (38. sz.) 649–650.; Hetilap 1846. 11. 17. (92. sz.)

<sup>70</sup> KLÖM XI. 15–16.

<sup>71</sup> KLÖM XI. 17., 258.

<sup>72</sup> Gergely 2005. 231.; Az 1840-es évek politikai orientációiról: Varga 1982.; A pártok alakulásáról, programjairól bővebben: Dénes 2008. 179–191., 206–210.

<sup>73</sup> MNL OL P 2261 5. sor. Ellenzéki Kör jegyzőkönyve.; A két körrel: Dezsényi 1953. 185–194.; Takáts 1930. 251–267.

összeállított verzió is. Az 1847. március 15-re összehívott ellenzéki konferencia előtti este Klauzálnál tartottak tanácskozást, ahol a Szemere által kidolgozott program helyett a Kossuthét fogadták el némi változtatással, de Szemerétől is átvettek néhány programelemet. Batthyány Lajos Szemere tervezetét támogatta.<sup>74</sup> Klauzál a köznevelés ügyét karolta fel, s indítványozta, hogy az kerüljön be a programba, ezenkívül Lónyay Gábor és Teleki László egy-egy módosítása is bekerült a március 15-én megtárgyalt és a júniusi ellenzéki konferencián elfogadott Ellenzéki Nyilatkozatba.<sup>75</sup> A március 15-i gyűlésen Klauzál a konzervatív programot elemezte beszédében.<sup>76</sup>

Klauzál három egymást követő országgyűlési részvétel után nem lépett fel az immár kormánypárti irányítás alatt álló megye követjelölő közgyűlésén, s a megyegyűlésekről is lassanként elmaradt. Csongrád megye közéletéből visszavonulva utazgatott, s egyre több szerepet vállalt a pesti ellenzéki szerveződésekben.

---

<sup>74</sup> Molnár 2007. 232.

<sup>75</sup> Klauzál indítványára megszerkesztett programrész: „Nemzetünk kifejlődésének egyik leghatalmasabb emeltyűjét, a köznevelést oly irányban vezetetni igyekezendvén, hogy hazánk fiai munkás polgárokká képeztetvén, az által személyes függetlenségökre is támaszt nyerjenek.” KLÖM XI. 119.; Kosáry 2002. 368–369.

<sup>76</sup> KLÖM XI. 20–25., 89., 130., 257., 274–275., 283.; Az Ellenzéki Nyilatkozatról bővebben: Molnár 1998.

## 9. Forradalom és miniszterség

9. 1. 1848. március 15-e és az azt követő napok: „*Buda és Pest Klauzál uralma alatt*”<sup>1</sup>

Klauzál 1848. január elején ismét Pesten tartózkodott, majd január 12-e körül érkezett haza Szegedre.<sup>2</sup> Nem sokkal később Somogyi Antal szomorú hírt közölt Wesselényivel, ugyanis január 27-én temették el Klauzál feleségét, a 43 éves Prezetska Máriát, akin rövid meghűlés után a köszvény majd pedig a tifusz jelei mutatkoztak, s az orvosok nem tudták megmenteni az életét.<sup>3</sup> Somogyi nem tudott részt venni a temetésen, mert ő maga is súlyos beteg volt. Február 3-án már jobbulásáról tudósította Wesselényit, egyúttal beszámolt megözvegyült barátja állapotáról is: „*Szegény Klauzál, felesége temetésekor a temetőben öszverogyott. Haza vitték. Orvosokat hívtak. Eret vágtak rajta, mi ha félnappal később történik, Klauzál aligha maradt volna élve. Most az érvágás folytán már veszélyen kívül van, ámbár egyik oldala zsibbadt még kissé. De e kórjel is már enged. Azonban nála is szükséges néhány hét a helyreállásra.*”<sup>4</sup> Február közepén már arról írt, hogy Klauzál „*fönt jár*”, kikocsikázik, s azt tervezi, hogy a következő hónapban Pestre megy, majd onnan tavasszal külföldre utazik. Somogyi úgy gondolta, hogy ez az utazás jó hatással lehet rá és Deákra is, ha vele tartana. Ezért írt Deáknak, hogy márciusban menjen fel Pestre, s onnan induljanak Klauzállal egy európai utazásra. Wesselényit is arra kérte, hogy győzze meg Deákot, hogy utazzon el Klauzállal.<sup>5</sup> Wesselényi Klauzálnak is kifejezte részvétét, azt írta neki, hogy „*sem akarlak, sem tudlak vigasztalni, de tudok 's akarok veled sirni*”.<sup>6</sup> Február végi és március eleji leveleiben többször aggódva érdeklődött Somogyitól Klauzál állapotáról.<sup>7</sup> Deák is értesült Klauzál megözvegyüléséről, és Somogyihoz hasonlóan írta le barátja állapotát. Nagyon féltette őt, hogy „*ösze roskad a lélek*

---

<sup>1</sup> Blackwell 1989. 134.; Joseph Andrew Blackwell Sir Robert Gordon bécsi angol nagykövet felkérésére érkezett az 1843–44-es diétára, hogy jelentéseket küldjön neki. Később, 1847–48-ban Gordon utódjának, Lord Ponsonbynak is tudósított a magyarországi helyzetről. Blackwellről lásd: Kabdebó 1990.

<sup>2</sup> MNL OL X 10872 MF 8768. Somogyi Antal 1848. január 16-án írt levele Wesselényi Miklósnak.

<sup>3</sup> MNL OL X 10872 MF 8768. Somogyi Antal 1848. január 27-én írt levele Wesselényi Miklósnak.

<sup>4</sup> MNL OL X 10872 MF 8768. Somogyi Antal 1848. február 3-án írt levele Wesselényi Miklósnak.

<sup>5</sup> MNL OL X 10872 MF 8768. Somogyi Antal 1848. február 16-án írt levele Wesselényi Miklósnak.; Wesselényi megfogadta Somogyi javaslatát és írt Deáknak, azzal próbálta meggyőzni, hogy az utazás mindkettőjüknek jót tenne, s Klauzált is felvidíthatja, főleg, ha barátja társaságában indul útnak. MNL OL X 10872 MF 10120. Wesselényi Miklós 1848. március 6-án írt levele Deák Ferencnek.

<sup>6</sup> MNL OL X 10872 MF 10120. Wesselényi Miklós 1848. február 24-én írt levele Klauzál Gábornak.

<sup>7</sup> MNL OL X 10872 MF 10120. Wesselényi Miklós 1848. február 2-án, 23-án, március 5-én írt levele Somogyi Antalnak.

*szenvedései alatt. – Isten vigasztalja, tartsa meg és gyógyítsa őt*” – zárta a Wesselényinek írt levelét.<sup>8</sup>

Azt nem tudjuk pontosan, hogy Klauzál mikor érkezett Pestre, de az Ellenzéki Kör március 14-i gyűlésén, ahol arról folyt a vita, hogy az előző nap elfogadott 12 pontot milyen fórumon hozzák nyilvánosságra, már részt vett, sőt Urbán Aladár szerint azon ő elnökölt.<sup>9</sup> A „középponti ifjúság”, a fiatal radikálisok március 12-én úgy döntöttek, hogy a József-napi vásár kezdetére, március 19-re francia mintára reformlakomát, lényegében népgyűlést szerveznek, s ott íratják alá a petíciót. A Kör március 14-i értekezletén Vasváriék amellet foglaltak állást, hogy a 12 pontot az aláíratás után azonnal küldjék Pozsonyba, Klauzál, Csány László és Nyáry Pál, Pest megye helyettes alispánja viszont azt javasolta, hogy kérjék meg Batthyány Lajost, mint az ellenzék vezetőjét, hogy hívjon össze Pestre egy konferenciát, ahol a tervezett petíciót megtárgyalják, majd szétküldik az országban, hogy támogató aláírásokat gyűjtsenek. Varga János szerint Klauzál a „*nemesi liberálisok*” nézeteit fejtette ki, amikor az országos köröztetés mellett érvelt, az ifjúság viszont ellenezte azt, beszédébe is belekiabáltak, hogy „*nem kell táblabíró politika*”. Gyakorlatilag a gyűlés eredménytelenül oszlott fel, az ifjak egy része elégedetlen volt, közben még aznap este megérkezett a bécsi forradalom híre.<sup>10</sup>

A március 15-i eseményekbe délután kapcsolódott be Klauzál, amikor a Városháza előtt beszédet mondott, aminek hatására Szepessy Ferenc pesti polgármester aláírta és lepecsételte az akkor már proklamációvá átszerkesztett 12 pontot.<sup>11</sup> Petőfi szerint ekkor Nyáry és Klauzál egy óránál is többet beszéltek, „*táblabíráskodtak*”, és a rend volt minden második szavuk.<sup>12</sup> Varga János szerint a megyei és országgyűlési elitet reprezentáló ellenzéki liberálisok előrelátóak voltak, és azért avatkoztak be az eseményekbe, hogy megpróbálják azt irányítani.<sup>13</sup> Gracza György viszont úgy tudta, hogy Klauzál ott volt délelőtt a Pilvax kávéházban is, de nem tudta visszafogni az ifjúságot. Ekkor mondta azt Sükei Károly, hogy jól beszél Klauzál, de most „*nem kell az okos emberek tanácsára hallgatni*”.<sup>14</sup> A Városházán megalakult a Közcsendí

<sup>8</sup> MNL OL X 10872 MF 8368. Deák Ferenc 1848. február 11-én írt levele Wesselényi Miklósnak.

<sup>9</sup> Birányi 1848. 16–17.; Kléh 1848. 21.; Szilágyi 1848. 39–40.; Gracza 1894. I. 26., 29.; Urbán 2007. 69.; Spira szerint Klauzál 14-én érkezett Pestre. Spira 1979. 75.

<sup>10</sup> Varga 1971. 85–89., 94–96., 98–99.; Kerényi 2008. 358.

<sup>11</sup> Birányi 1848. 25.; Kléh 1848. 26.; PH 1848. 03. 17. (1054. sz.) 223–224.

<sup>12</sup> Petőfi 1974. 268., 313.; A táblabíró kifejezés máshol is előfordult Klauzál kapcsán. Hunfalvy Pál 1849. január 8-i naplóbejegyzésében megemlítette, hogy Gyurmán Adolffal, a Közlöny szerkesztőjével beszélgetett, aki ekkor jellemezte neki a volt Batthyány-kormány tagjai közül a miniszterelnököt, Deákot, Kossuthot és Klauzált. Utóbbiról azt mondta, hogy ő „*tökéletes szabadelvű táblabíró. (Ezen szóval különösen vannak a mi embereink. Mindenki a törvényes rendet s a törvényes szerintességeket megtartani akarja, táblabíró a fiatal magyarság szemében.)*” Hunfalvy 1986. 144–145.

<sup>13</sup> Varga 1971. 91.

<sup>14</sup> Gracza 1894. I. 32.

Bizottmány, amelynek négy radikális fiatal és hat városi polgár mellett Klauzál is tagja lett, Nyáryval és Egressy Sámuellel együtt.<sup>15</sup> A Helytartótanáccsal már e választmány képviselőjében tárgyalt Rottenbiller Lipót és Nyáry társaságában, igaz Petőfi elégedetlen volt vele: „*a forradalom küldte, s olly alázatosan és reszketve hebegett, mint tanítója előtt az iskolás fiú*”.<sup>16</sup> Talán azért is, mert Klauzál az előzetes cenzúra megszüntetése miatt szükségesnek tartott egy szabályzatot a kihágások ellen, ezért ott helyben vázolt egy tervezetet a sajtószabadsággal való visszaélések szankcionálására.<sup>17</sup> Ezután szabadították ki Táncsicsot, aki úgy emlékezett, hogy felesége és Nyáry mellett Klauzál is az elsők között volt, aki belépett börtöncellájába.<sup>18</sup>

Birányi Ákos nagyra értékelte Klauzál szerepét a nap történéseiben: „*Őt nevezzük és kiáltjuk ki az összes haza előtt Pestváros bátorléte megőrzőjéül, s tán az egész honbéke védangyalaul s új korszakunk egyik legdicsőbb tényezőjéül.*”<sup>19</sup> Irányi Dániel, Kiss Károly nyugalmazott százados és Batthyány Kázmér gróf is Klauzál mérséklő, békéltető szerepét hangsúlyozta.<sup>20</sup> Az egykorú beszámolók és visszaemlékezések szerint az események békés jellege annak volt köszönhető, hogy a nemesi liberálisok, Nyáry, Klauzál és Rottenbiller révén a városi polgárság, átvették az események irányítását.<sup>21</sup>

A március 15-én Rottenbiller Lipót alpolgármester elnökségével megalakult Pest városi Közcsendi Bizottmánynak a rend és a fegyelem fenntartása volt a feladata. Március 16-án reggel egy *Hazafiak!* című hirdetményt adott ki a polgári őrsereg létszámának növeléséről és a nemzetőrségről.<sup>22</sup> Már aznap fegyvert kértek Ignaz Lederer budai főhadparancsnoktól a nemzetőrség számára.<sup>23</sup> Miután a Helytartótanács eltörölte az előzetes cenzúrárt, a visszaélések megelőzésére rendelkezéseket hoztak, és kivizsgálásukra felállítottak egy ideiglenes bizottságot, amelynek Klauzál is tagja lett.<sup>24</sup> Március 17-én a Pozsonyba induló Kovács Lajost, Széchenyi bizalmasát Klauzál arra kérte, hogy hasson közre abban, hogy a diéta minél hamarabb Pestre költözzön, mert a radikálisok, Jókai Mór, Petőfi Sándor, Irinyi József, Irányi

---

<sup>15</sup> A választmány neve több változatban is előfordult mind a korban, mind a későbbi szakirodalomban. Szeremlei 1867. I. 68–69.

<sup>16</sup> Petőfi 1974. 313.

<sup>17</sup> Spira 1998. 29.; Pulszky 1884. I. 288.

<sup>18</sup> Táncsics 1885. 60.

<sup>19</sup> Birányi 1848. 30.; Kléh is hasonlóan vélekedett: Kléh 1848. 41.

<sup>20</sup> Irányi–Chassin 1989. 144.; Spira 1998. 37.; Hermann 2000. 142.

<sup>21</sup> Varga 1971. 93.; Pulszky is e három személynek és a Városházánál átvett irányításuknak tulajdonította, hogy a forradalom nem lépett ki a „*törvényes mederből*”. Pulszky 1884. I. 287.

<sup>22</sup> Birányi 1848. 35–36.

<sup>23</sup> Urbán 1981. 56.

<sup>24</sup> Birányi 1848. 37–38.; Jároli 2001. 120.; PH 1848. 03. 18. (2. sz.) 229–230. A Pesti Hírlap a sajtószabadság kivívása után újra kezdte lapszámozását.

Dániel és Vasvári Pál türelmetlenek, és agitálni akarnak.<sup>25</sup> Március 19-én Kossuth elhárította a Pest városi küldöttség kérését, hogy az országgyűlés költözzön Pestre. Pozsonyból az országgyűlés két táblája küldöttséget menesztett Pestre, amelynek nevében Szentiványi Károly mondott beszédet, majd Klauzál és Nyáry Pál válaszolt szavaira. Klauzál kifejtette, hogy a „*legélénkebb mozgalom*” közepette sem feledkeztek meg a királyról és a törvényhozásról. Aznap a Szabadság téren is beszédet mondott a nemzetőrség előtt.<sup>26</sup> Csány László e napról szóló beszámolójában is kiemelte Klauzál és Nyáry szerepét az események békés mederben tartásában: „*Hála a magyarok Istene után Klauzálnak, Nyárynak, hogy vérben nem gőzölög a hon.*”<sup>27</sup>

Pest megye 1848. március 21-i közgyűlésén a nemzetőrség felállítása és a rend fenntartása céljából Nyáry Pál vezetésével létrehozott egy bizottságot, amelynek tagjai között ott volt Klauzál is.<sup>28</sup> Két nap múlva, 23-án az ifjúság újabb népgyűlést szervezett, azért, hogy a katonaság is használja a nemzeti színeket, illetve hogy követeljék Lederertől a fegyverek átadását a nemzetőrség számára, aki halogatni próbálta azt.<sup>29</sup> Eközben a Helytartótanáccsal és a főhadparancsnokkal a Közcsendi Bizottmány prominens tagjai, Nyáry, Rottenbiller és Klauzál tárgyaltak, akik maguk diktálták a feltételeket, s azt állították, hogy azok teljesítésével le tudják csendesíteni a népet.

Urbán Aladár szerint ez az eset azt mutatja, hogy a Bizottmány ekkor „*nemcsak vezetője, de irányítója*” is volt a pesti eseményeknek.<sup>30</sup> Joseph Andrew Blackwell, aki már az 1843–44-es diétán megismerhette Klauzált, egyenesen úgy fogalmazott, hogy a főváros az ő uralma alatt áll. Azt is megjegyezte, hogy az előző országgyűlés „*legünnepeltebb*” követe volt és a „*legmérsékeltebb liberális*”.<sup>31</sup> Lehet, hogy Blackwell állítása túlzó volt, Urbán Aladár a bizottság egészére és nem egy személy meghatározó szerepére utalt. A Pozsonyba visszatért országgyűlési küldöttség március 23-án tartott beszámolójában Keglevich Gábor is kiemelte a bizottmány és benne Nyáry, Rottenbiller és Klauzál szerepét, szerinte ezen „*igen erélyes urak*” munkájának volt köszönhető, hogy a helyzet nem lett aggasztó és veszélyes.<sup>32</sup> Kovács Lajos is

---

<sup>25</sup> Varga 1971. 121., 139.; A Rákos mezejére tervezett reformlakomára írt „Dicsőséges nagyurak” című versét bár Petőfi megsemmisítette, de kéziratban terjedt, és borzolta a kedélyeket. Kerényi 2008. 365–366.

<sup>26</sup> PH 1848. 03. 20. (4. sz.) 238.; PH 1848. 03. 21. (5. sz.) 240.; Urbán 2007. 40.

<sup>27</sup> Varga 1971. 119.; Wesselényi is úgy látta, hogy „*Igen jó, hogy Klauzál Pesten van. Bár Deák is lenne ott.*” Wesselényi Miklós 1848. március 23-án írt levele Kossuth Lajoshoz. Jároli 2001. 160.

<sup>28</sup> Ez volt az ún. Pest megyei Rendre Ügyelő Választmány. KLÖM XI. 682–683.; Klauzál mellett Degré Alajos és Nyáry Pál a Közcsendi Bizottmánynak is tagja volt.

<sup>29</sup> Urbán 1981. 59.

<sup>30</sup> Urbán 1981. 61.

<sup>31</sup> Blackwell 1989. 134.

<sup>32</sup> OJK 1847–48. 190.

úgy látta, hogy Klauzál az, aki a választmány munkáját finomítja, „szelidíti”, mert ő a „reform és nem a forradalom embere”.<sup>33</sup>

#### 9. 2. Miniszteri kinevezése: „én suggeráltam Klauzált”<sup>34</sup>

Kossuth 1848. március 3-án tartott beszédének megfelelően az országgyűlésen elfogadták azt a feliratot, amely a jobbágyszabadítás, a közteherviselés és népképviselés mellett magában foglalta a felelős magyar minisztériumok létrehozásának igényét is.<sup>35</sup> Ennek következtében a pesti Ellenzéki Körben már március 9-e körül összeállítottak egy listát, amelyben a kereskedelmi tárcát Kossuthnak szánták.<sup>36</sup> Március 16-án, amikor az Ellenzéki Kör értesült a pozsonyi hírekről, hogy egy diétai küldöttség Bécsbe ment az elkészült felirattal, és Batthyány levelét is megkapták, ismét összeállítottak egy listát a minisztérium tagjairól, amelyben megint Kossuthé lett az ipar- és közlekedésügyi tárca.<sup>37</sup> Birányi Ákosnak nem tetszett ez a névsor, ezért egy meg nem nevezett barátjával új listát készített, amelyben már Klauzál is szerepelt, mint „földmivelés és műipari” miniszter, de erre a posztra egy másik alkalmas jelöltet is találtak gróf Károlyi György személyében.<sup>38</sup> Blackwell március 19-én kelt levelében Széchenyinek adta volna a kereskedelem és közmunkaügyi tárca vezetését.<sup>39</sup>

A találgatások egészen március 23-ig folytatódtak, amikor Batthyány bejelentette az országgyűlésen kormánya tagjait, miután előző nap az alsótáblán elfogadták a felelős minisztériumról szóló törvényjavaslatot, amely tartalmazta a minisztériumok számát és hatáskörét, s nem mellesleg a pesti radikálisok újabb tüntetései miatt is csillapítani akarta a kedélyeket.<sup>40</sup> Urbán Aladár nem zárta ki, hogy Batthyány saját maga állította össze kormányának névsorát, mivel semmilyen olyan értekezletről nem lehetett tudni, amelynek az lett volna a feladata.<sup>41</sup> Majd idézte Kossuth visszaemlékezését egy ilyen tanácskozásról, amelyen rajta kívül Perényi Zsigmond, Teleki László, Eötvös József, Szentkirályi Mór, Szemere Bertalan és Pázmándy Dénes is jelen volt. Azon olvasta fel Batthyány a jelöltjeit, egy-

<sup>33</sup> Urbán 1984. 1109.; Varga 1971. 159.

<sup>34</sup> KLÖM XII. 978.

<sup>35</sup> OI 1847–48. 70–71.

<sup>36</sup> Urbán 1986. 65. A többi miniszterjelölt felsorolásától eltekintek.

<sup>37</sup> Urbán 1986. 67.

<sup>38</sup> Birányi 1848. 52.

<sup>39</sup> Blackwell 1989. 132.

<sup>40</sup> Urbán 1986. 75., 78–79.; Urbán 1999. 152–158.; Urbán 2007. 32–33.

<sup>41</sup> Urbán 1986-os könyvében még ekként fogalmazott, de 2007-ben már nem írta azt, hogy Batthyány egyedül állította össze a névsort, hanem Kossuth és Szemere visszaemlékezését Csengery Antal közvetítésével közölte, és az értekezletről tényként írt. Urbán 1986. 75–76. Vö. Urbán 2007. 60–62.

egy posztra több nevet is, de a kereskedelemügyi tárcára nem volt javaslata, s akkor vetette fel Kossuth Klauzál nevét.<sup>42</sup> Urbán szerint ez a tanácskozás minden valószínűség szerint 22-én este lehetett, amikor már Deák is Pozsonyban volt.<sup>43</sup> Mindezt bizonyítja az az aznap kelt levél is, amelyben Batthyány felkérte Klauzált a „földművelés- ipar és kerekeskedési osztály” vezetésére.<sup>44</sup> Azt, hogy hogyan vélekedett Klauzál minisztertársairól nem tudjuk, mindenesetre Blackwell szerint a miniszterjelöltek között legalább hárman voltak olyanok, akik nem örültek Széchenyi kinevezésének, s szerinte Klauzál is közéjük tartozott.<sup>45</sup>

A pesti nép az újságok híradása mellett a március 25-én a Városháza előtt tartott közgyűlésen ismerhette meg a frissen kinevezett miniszterek névsorát, amelyet a Pozsonyból érkező Pulszky Ferenc olvasott fel.<sup>46</sup> Klauzál zajos éljenzések között mondott beszédet, amely nagy hatást gyakorolt a jelenlévőkre: „*Nem annyira miniszterök mint barátjok akarok lenni, a hatalmat mint barát barát irányában tanácsot kérve mindentől, fogom gyakorolni, polgártársaim jóvoltáért munkálni gyermeki ábrándjaim elsője volt, most erőm levert, egészségem nem jó, de éltemet is lekötöm polgártársaim javára*”. Megígérte, hogy hatalmával soha nem fog visszaélni, s nem a nép fölött, „*hanem a nép között*” kíván dolgozni.<sup>47</sup> Aznap este a városban tartózkodó két miniszterjelöltet, a Pulszkyval Pestre érkezett Szemerét és Klauzált fáklyászenével köszöntötték.<sup>48</sup> A *Pesti Hírlap* tudósítása szerint Klauzál csak előző nap, tehát 24-én fogadta el Batthyány felkérését, és ha az így történt, akkor Batthyány úgy hirdette ki a névsort, hogy még nem kapta meg Klauzál válaszát, de valószínű bízott benne, hogy az pozitív lesz.<sup>49</sup>

Urbán Aladár szerint egyedül Deák Ferenc miniszteri pozícióját nem vonták kétségbe sem a liberálisok, sem pedig a konzervatívok. Klauzál kinevezése „*bizonyára meglepetésként érte Pestet és Pozsonyt is*”.<sup>50</sup> 1986-os könyvében a „*legkevesebbet emlegetett*” miniszterjelöltként jellemezte Klauzált, s láthattuk is, hogy egyik Ellenzéki körű listában sem szerepelt, egyedül csak Birányi vetette fel a nevét. Urbán szerint – e nézetét magam is osztom – Klauzál március közepi, a rend fenntartására tett lépéseivel, Nyárynál higgadtabb, mérsékeltebb viselkedésével nyerhette meg Batthyány bizalmát. Feltételezhetően Kossuth pártfogására sem volt szüksége, hiszen Horváth Mihály szerint a kijelölt miniszterelnök baráti

<sup>42</sup> KLÖM XII. 978.; Urbán 1986. 75–76.

<sup>43</sup> Urbán 1986. 78–79.

<sup>44</sup> Urbán 1999. 148–149.; Ugyanezen a napon küldte el felkérését Mészáros Lázárnak is. Urbán 1999. 149–150.

<sup>45</sup> Urbán 1984. 1094.

<sup>46</sup> Urbán 2007. 46–47.; Jároli 2001. 109.

<sup>47</sup> MT 1848. 03. 25. (7. sz.) 27–28.

<sup>48</sup> MT 1848. 03. 26. (8. sz.) 30.; Vukovics 1894. 94.; Urbán 2007. 47.

<sup>49</sup> PH 1848. 03. 28. (12. sz.) 267.

<sup>50</sup> Urbán 1986. 85.

kapcsolatban állt Klauzállal.<sup>51</sup> Kovács Lajos Széchenyihez írt március 22-i levelében inkább a véletlennek tulajdonította Klauzál előtérbe kerülését: „*Klauzál, ist der gute alte Klauzál, kit a véletlen felkapott s oda sodort, de ki inkább feltalálja magát a forradalomba – noha táblabíró a szó teljes értelmében most is...*”<sup>52</sup> Urbán azt is megjegyezte, hogyha Batthyány Kossuthot és Szemerét akarta Pestre küldeni, de Kossuth nem vállalta a megbízatást, akkor igen kézenfekvő volt Klauzál kinevezése. Pulszky visszaemlékezésében egy másik szempontra világított rá, szerinte Klauzált azért nem lehetett nélkülözni, mert mindig Deákot támogatta, akinek viszont biztos volt a helye a miniszterek között.<sup>53</sup> Horváth Mihály szerint Batthyány Kossuth ellensúlyozására kérte fel Széchenyt, Deákot, Klauzált és Eötvöst, és kiemelte Klauzálnak az ipar területén szerzett ismereteit.<sup>54</sup> Az tény, hogy a Magyar Kereskedelmi Társaságnak 1843 óta részvényese volt, de a Gazdasági Egyesületnek csak minisztersége idején lett a választmányi tagja, holott Imre bátyja tevékenyen részt vett annak életében.<sup>55</sup> Klauzál régi harcosa és tekintélye volt a most hatalomra jutott egykori ellenzéknek, vele mindenképp egy olyan taggal bővült a kabinet, aki alkalmas lehetett kiegyensúlyozó, mérséklő szerepre a miniszterek közti esetleges vitákban.

A kormányalakításról hírt adó lapok közül a *Marczius Tizenötödike* és a *Nemzeti Ujság* foglalkozott bővebben Klauzállal. Az előbbi közölte, hogy Klauzál, aki a „*pesti népmozgalmat átvette és élére állt*” miniszter lett, és ezzel Pozsonyban kellően figyelembe vették Pest városának jelentőségét és az ott lezajlott eseményeket.<sup>56</sup> Utóbbi mindegyik miniszterről rövid jellemzést adott, hozzátéve, hogy kitől mit várnak. Eszerint Klauzál „*szava méz... lelke tűz... kebele arany,*” és az ő tárcájától függ a nemzet fejlődése, ezért azt kérték tőle, hogy a hazát tegye „*olly mézzel folyóvá, mint szavai*”.<sup>57</sup> A cikk írójának igaza volt, a komplex gazdasági portfólió, természetesen a pénzügyek mellett, egyre nagyobb jelentőségűvé vált, amivel a kortársak is tisztában voltak. Vukovics Sebő az ellenzék egyik bajnokaként írta le Klauzált,

---

<sup>51</sup> Horváth 1886. III. 416.; Urbán 1986. 107–109.; Urbán 2007. 69–70.; A baráti kapcsolatra nincs forrás, de jó ismeretségben lehettek, hiszen 1843 pünkösdjén többedmagukkal együtt utaztak Deákhoz Kehidára. 1844. augusztus 28-án Bezerédjvel, Kerkapoly Istvánnal és Radványszky Antallal egy különvéleményt csatoltak az országgyűlés adóügyi választmányának jelentéséhez, és az Ellenzéki Nyilatkozaton is együtt dolgoztak. Emellett Batthyány vacsoravendégei között is jelen volt, például 1839. december 9-én. Takáts 1928. 388.; Molnár 2007. 156., 182., 232.; Ezekről bővebben: 7. 2. „*Megérkezvén kiküldetésünk helyére*”, 7. 9. Gazdasági és kereskedelmi ügyek, 8. „*Az ellenzék tehát ezen sánczból is kiszorított*”. A Csongrád megyei közélet 1845–1848 között című alfejezetekben.

<sup>52</sup> Idézi: Urbán 2007. 69.

<sup>53</sup> Pulszky 1884. I. 294.

<sup>54</sup> Horváth 1886. III. 412., 416.; Klauzál szakértelmét Spira is megemlítette: Spira 1979. 107.

<sup>55</sup> H 1843. 09. 24. (76. sz.) 148.; Galgóczy 1880. 98.; Klauzál Imre tevékenységéről a Gazdasági Egyesületben lásd a 2. 1. Család, származás című alfejezetet.

<sup>56</sup> MT 1848. 03. 25. (7. sz.) 26.

<sup>57</sup> NU 1848. 03. 30. (668. sz.) 1065.

mert az ellenzékiek közül Kossuthon kívül ő rendelkezett a legtöbb ismerettel a kereskedelem és az ipar területén, s ő is kiemelte jó kapcsolatát a miniszterelnökkel.<sup>58</sup>

Batthyány április 2-án terjesztette fel a kormánytagok névsorát V. Ferdinándnak, a nádor másnap jóváhagyta azt, végül a király 7-én nevezte ki a minisztériumot, amit április 10-én ki is hirdettek.<sup>59</sup> A kormány tagjai széles politikai spektrumot képviseltek, Batthyány igyekezett a tekintélyes reformpolitikuskokat megnyerni, a kabinet erőssége is ebben rejlett, egyúttal ez gyengeségét is magában hordozta, hiszen többen a miniszterek közül korábban éles politikai vitát folytattak egymással.<sup>60</sup> Batthyány még a névsor nyilvánosságra hozásának napján, március 23-án levelet írt Klauzálnak, amelyben a nádor felhatalmazásával mint leendő minisztert megbízta az „országos rendőri bizottmány” vezetésével, s közölte vele, hogy ebben együtt kell dolgoznia a Pestre induló leendő minisztertársával, Szemere Bertalannal, valamint Nyáry Pállal és Pulszky Ferencel.<sup>61</sup>

### 9. 3. A Miniszteri Országos Ideiglenes Bizottmány élén

A pesti Városháza előtt március 25-én tartott gyűlésen nemcsak a miniszterek neveit, hanem a miniszterelnök által kiküldött rendőri bizottmányt is kihirdették, de a tagok közül Nyáry Pál nem vállalta a feladatot.<sup>62</sup> Klauzál megbízása minden bizonnyal a pesti városi és megyei Közcsendi Bizottmányokban betöltött szerepének volt köszönhető.<sup>63</sup> Urbán Aladár szerint Batthyány a „rögtönzés kényszere” által egy olyan intézményt hozott létre, amely sikerrel képviselte a leendő kormányt a Budán székelő központi kormányszékekkel való kapcsolattartásban. A bizottság munkáját a miniszterelnök érdemben nem befolyásolta, tagjait nem utasította.<sup>64</sup> A bizottság, amelynek nevét maguk a tagok határozták meg, március 27-én adta ki első körlevelét a hatóságokhoz, amelyben arra kérték őket, hogy az addig a

---

<sup>58</sup> Vukovics 1894. 86–87.

<sup>59</sup> Jároli 2001. 212.; Urbán 1999. 226–227., 229–231., 261.; Urbán 2007. 73.

<sup>60</sup> Gergely 2001. 201.; A megalakuló kormányt Horváth Mihály is értékelte: Horváth 1871. 21.

<sup>61</sup> Urbán 1999. 159–160.; Batthyány Nyáry Pált, mint leendő belügyminisztériumi, Pulszky Ferencet, mint leendő pénzügyminisztériumi osztályfőnököt említi.

<sup>62</sup> Jároli 2001. 109–110.; Meszlényi 1924. 716.

<sup>63</sup> Urbán 2007. 119.

<sup>64</sup> A bizottmányról Urbán Aladár és Meszlényi Antal írt értekezést, míg előbbi a kormányszervekkel való kapcsolattartásra és munkára helyezte a hangsúlyt, addig Meszlényi tematikusan vizsgálta az ügyköröket, a nemzetőrséggel, a zsidók helyzetével, a jobbágycérdéssel, a pénzügyi krízissel és a nemzetiségekkel kapcsolatban. Ember Győző hivataltörténeti szempontok alapján tekintette át a működését, míg F. Kiss Erzsébet a hivatalba lépő kormány „előtörténeteként” hivatkozott rá. Urbán felhívta a figyelmet arra is, hogy Spira György úgy ábrázolja a bizottmányt, mint amelyet a „főváros forradalmi lendületének fékezésére” hoztak létre. A bizottmány iratainak egy részét Urbán Aladár szerkesztésében 1999-ben kiadták. Meszlényi 1924. 714–757.; Urbán 1999.; Urbán 2001. 4–5.; Urbán 2007. 118–119.

miniszterelnökhöz küldött jelentéseket ezután a bizottságnak küldjék meg.<sup>65</sup> A Helytartótanács és a budai Kamara március 29-én és 30-án a nádortól hivatalosan is értesült arról, hogy létrejött a Miniszteri Bizottmány.<sup>66</sup> Ettől kezdve a Helytartótanács a Bizottmányhoz továbbította a törvényhatóságoktól beérkező jelentéseket. A bizottság igazi jelentősége éppen az volt, hogy ezekből a jelentésekből pontosan tájékozódott az országban zajló eseményekről, mozgalmakról, amelyeket így részben befolyásolni is képes volt.<sup>67</sup>

A bizottság tevékenysége sokrétű volt, s intézkedéseit már március 29-én megkezdte, amikor az a gyanú merült fel, hogy a kincstári épületeknél pénzt rakodnak. Ugyan a hír nem volt igaz, de a bizottság elrendelte, hogy ezentúl nemzetőrök is álljanak a kincstári épületeknél, és értesítésük nélkül pénzt ne szállítsanak sehova.<sup>68</sup> Április 4-én már arra kérte a Kamara a Bizottmányt, hogy adjon ki körlevelet, amelyben megnyugtatja a népet arról, hogy az ezüst váltópénz hiánya miatt nincs veszélyben a pénze.<sup>69</sup>

A Bizottmány az alakuló nemzetőrséggel és a főhadparancsnoksággal is kapcsolatot tartott, tárgyaltak Ledererrel a fegyverszállítások és fegyverigénylések ügyében is.<sup>70</sup> Kisebb konfliktus alakult ki március 29-én hajnalban, amikor a Közcsendi Bizottmány tudomására jutott, hogy Promontornál egy raktárból lőszereket készülnek elszállítani ismeretlen helyre. Klauzál Rottenbillert küldte a helyszínre, aki lefoglaltatta a szállítmányt. Ezután Lederer visszakövetelte a lőport, amelyet Eszékre akart szállíttatni. A Miniszteri Bizottmány tiltakozott, s közölte a főhadparancsnokkal, hogy a tudta nélkül nem vihetnek el sem katonát, sem lőszert, annak megelőzésére az Újépülethez és a lőporraktárakhoz is nemzetőröket vezényeltek ki.<sup>71</sup> Április 10-én az a hír terjedt el a fővárosban, hogy a Károly laktanyából újoncokat indítanak az Itáliában harcoló alakulatokhoz. Az ifjúság a hírral a Miniszteri Bizottmány irodájába ment, de mivel ott senkit nem találtak, a nemzetőrséggel vetették körül a laktanyát. Amikor Nyáry értesült a fejleményekről még aznap éjjel felkereste Klauzált, aki az ifjúság közreműködését kérte a nemzetőrség visszahívásában.<sup>72</sup>

A Bizottmány tevékenysége inkább a fővároshoz kötődött, mégis számos intézkedést kellett hozniuk a megyei parasztmozgalmakkal kapcsolatban is.<sup>73</sup> Több esetben olyan

---

<sup>65</sup> Urbán 1999. 183–184.; Urbán 2007. 105.; Ruzsoly 1991. 238.

<sup>66</sup> Urbán 2001. 8.

<sup>67</sup> Urbán 2007. 120.

<sup>68</sup> Urbán 1999. 203–204.; Urbán 2001. 8–9.; Urbán 2007. 110.

<sup>69</sup> Urbán 1999. 243–244.; Urbán 2007. 111.; Meszlényi 1924. 740–746.

<sup>70</sup> Urbán 1999. 184–185.; Urbán 2001. 12–12.; A nemzetőrség további szervezéséről: Meszlényi 1924. 717–721.

<sup>71</sup> MNL OL H 1 a. 26., 27/1848.; Urbán 1999. 194–195.; Urbán 2001. 13.; Az 1848–1849-es minisztériumi levéltár iratanyaga teljes egészében mikrofilmen kutatható. A jobb áttekinthetőség miatt nem a mikrofilmszámra, hanem az eredeti iratokra hivatkozom, de a levéltári forrásoknál közlöm a felhasznált digitalizált mikrofilmek számát.

<sup>72</sup> Urbán 2007. 107.

<sup>73</sup> Urbán 2007. 115.; Meszlényi 1924. 731–740.

személyeket bíztak meg az intézkedéssel, akik alkalmasak voltak a feszültségek oldására. Komoly gondot okoztak a zsidókkal szembeni erőszakos cselekmények, ezért a bizottság utasította az ilyen települések vezetőit, például Varasdon, hogy tartsák fenn a rendet, és biztosítsák a megtámadott zsidó lakosság védelmét.<sup>74</sup>

Batthyány és Kossuth április 14-én érkezett Pozsonyból Pestre, másnap a minisztertanács első ottani ülését is megtartották. 16-án arról határoztak, hogy Mészáros Lázár honvédelmi miniszter megérkezéséig a hadügyeket a miniszterelnök fogja intézi, amit írásban is közöltek Ledererrel.<sup>75</sup> A Miniszteri Bizottmány utolsó intézkedését április 18-án tette meg, Szemere és Klauzál 20-án Budán a nádor előtt letette a miniszteri esküt, majd Szemere hivatalosan is értesítette a hatóságokat a bizottság megszűnéséről.<sup>76</sup> Urbán Aladár a bizottság munkáját sikeresnek értékelte, úgy vélte, hogy tevékenységével az „1848-as magyar rendszerváltás előkészítője lett”. Batthyány, amikor kinevezte a bizottság tagjait, csak remélhette, hogy az képes lesz a radikálisok befolyását csökkenteni, és zökkenőmentesen együtt tud majd működni a kormányzésekkel. Végül is azoknak az elvárásoknak jól megfelelt, s egyfajta átmenetet képezett a régi és az új közigazgatás között, amely így megkönnyítette a Batthyány-kormány hivatalba lépését.<sup>77</sup>

#### 9. 4. A minisztérium élén

Az áprilisi törvények közül a 3. tc. rendelkezett az első független magyar felelős minisztérium megalakításáról. A király által kinevezett kormány átvette az uralkodó felségjogai körében működő végrehajtó hatalmat, a miniszterek pedig a parlamentnek lettek felelősek. A törvény arról is intézkedett, hogy a továbbra is szent és sérthetetlen uralkodó fenntartott jogait a minisztérium által és miniszteri ellenjegyzés mellett gyakorolhatja. A nádor, a király távollétében, annak mintegy alteregójaként működhetett, s gyakorolhatta a király helyett a végrehajtó hatalmat, például főispánokat és királyi biztosokat nevezhetett ki. Ez az új jogkörökkel kibővített tisztség a kormányzati tevékenység meghatározójaként és partnereként működött.

---

<sup>74</sup> Urbán 1999. 191–192.; Urbán 2001. 19.; A zsidóüldözésekről és az azzal kapcsolatos intézkedésekről: Meszlényi 1924. 722–731.

<sup>75</sup> Urbán 1999. 335.; Urbán 2001. 17.

<sup>76</sup> F. Kiss 1989. 32.; Urbán 1999. 295.; Urbán 2001. 27.

<sup>77</sup> Urbán 2001. 27–30.; Urbán 2007. 121.

A felelős kormány élén a miniszterelnök állt, rajta kívül, amennyiben ő tárcát nem vállalt, nyolc reszortfelelős irányította a minisztériumokat, amelyeket a törvény a minisztérium osztályaiként nevezett meg, így a földművelés, ipar és kereskedelem osztályát is. A miniszterek lehettek egyben képviselők is.<sup>78</sup>

Az új minisztériumok megalakulásáról, a hivatali apparátus megszervezéséről kevés feldolgozás született, amelynek oka, amint arra Deák minisztériumát vizsgáló Dobszay Tamás rámutatott, a források szűk köre és szétszórtsága.<sup>79</sup> Hajdu János a vallás- és közoktatásügyi minisztérium megszervezéséről írva jegyezte meg, hogy a minisztériumok megalakulását elődszervezeteik vizsgálataira kell alapozni. Eötvös és Klauzál minisztériumai az egykori Helytartótanács megfelelő osztályaiból alakultak, ezért Hajdu összevetette a helytartótanácsi osztály és a minisztérium lajstrom- és mutatókönyveit.<sup>80</sup> A minisztériumok megalakulásával és azok levéltári anyagával kapcsolatban megkerülhetetlenek Ember Győző és F. Kiss Erzsébet írásai, előbbi a Helytartótanács ügyintézését is vizsgálta.<sup>81</sup>

Megfelelő források hiányában magam sem vállalkozhatom arra, hogy bemutassam a földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi minisztérium megszervezésének folyamatát, amelyet Trefort visszaemlékezése szerint amúgy sem a miniszter, hanem államtitkárként ő maga hajtott végre, hiszen Klauzál minisztertanácsi elfoglaltságai miatt nem ért rá sem a szervezőmunkára, sem az adminisztrációra.<sup>82</sup> Ha ez így volt, akkor kérdés, hogy mitől volt több feladata, mint minisztertársainak. Feltehető, hogy bízott államtitkára hozzáértésében, és azért hagyta rá a szervezési munkát. Trefort megfelelő embernek bizonyult, hiszen közgazdasági, történeti, jogi témájú cikkeket írt a *Társalkodóba*, a *Budapesti Szemlébe* és később a *Pesti Hírlapba* is. Viszonylag fiatalon, 1841-ben lett az Akadémia levelező tagja, székfoglaló előadását *A nemzeti gazdaságnak rendszerei* címmel tartotta. Barátjával és sógorával, Eötvös Józseffel együtt a centralisták köréhez tartozott, ahogy Klauzál miniszteri titkára, Lukács Mór és Emődy Dániel fogalmazó is. Trefort részt vett az Iparegyesület és a Magyar Kereskedelmi Társaság munkájában is, és támogatta a Védegylet szerveződését.<sup>83</sup> Az 1843–44-es diétán Zólyom szabad királyi város követeként volt jelen, ahol a kereskedelmi bizottságba is beválasztották.<sup>84</sup> De Klauzállal való ismeretsége korábbi, hiszen barátai, Szalay László és Eötvös József révén

---

<sup>78</sup> Urbán 2007. 127–132.

<sup>79</sup> Dobszay 1998. 95.

<sup>80</sup> Hajdu 1933. 41.

<sup>81</sup> Ember 1940.; Ember 1950.; Fábrián Istvánné 1969.; F. Kiss 1987.

<sup>82</sup> Trefort 1991. 58–59.; Fenyő 2003. 75.; F. Kiss 1987. 399.; Ember Győző szerint Klauzál szervezte a minisztériumot. Ember 1950. 143.

<sup>83</sup> Mann 1982. 12–21., 23., 29–40.

<sup>84</sup> Pálmány 2011. 1486–1487.

naprakész információkkal rendelkezett a büntetőjogi reformbizottságban folyó munkáról, s találkozott annak tagjaival is. Személyében egy kiváló felkészültségű szakember került a minisztérium államtitkári pozíciójába, aki tudásával valószínűleg főnökét is felülmúlta.

Fenyő István igyekezett alátámasztani Trefort azon állítását, hogy ő végezte az adminisztráció nagy részét is, azzal, hogy átnézte az Elnöki Osztály iratait, s abból kiemelt néhányat, ahol a kiadmányozó Trefort volt.<sup>85</sup> Klauzál elfoglaltsága esetén Trefort is kiadhatta a rendeleteit.<sup>86</sup> Az iratok átnézése során egyértelművé vált, hogy sok esetben nincs azokon rajta a kiadmányozó neve, csak a tisztázat készítőjéé. Magam Klauzál lemondásáig néztem át az iratokat, s azok közt 120 kimenő levelet találtam, amelyekből 40 kiadója volt Trefort, s mindössze kettőn szerepelt Klauzál neve, az összes többin csak a tisztázat írója jegyezte fel a nevét, vagy nem volt semmilyen jelzés rajta. Úgy gondolom, hogy csak ez alapján nem lehet határozott következtetéseket levonni arra vonatkozóan, hogy Trefort vagy Klauzál milyen munkát végzett, de a számok mindenképp jelzésértékűek.<sup>87</sup>

A minisztérium ügy- és hatásköréről már az április 15-i minisztertanácson tárgyaltak, két nappal később a minisztériumok szervezetéről is döntöttek, így lett minden minisztériumnak egy miniszteri hivatala. Meghatározták a fizetéseket is, a miniszterek évi 12000, az államtitkárok évi 6000 forintot kaphattak, amelyhez nem járult költségtérítés. Április 19-én az alkalmazottak kinevezésének rendjéről határoztak, eszerint az államtitkárt a kormány jelölte, a titoknoki vagy annál magasabb pozícióra történő kinevezésnél a miniszter tett javaslatot a nádornak, míg a titoknoki tisztségnél alacsonyabb hivatali tisztségekről maga a miniszter döntött. 22-én a miniszterek helyettesítését is szabályozták, olyankor az államtitkár vette át a minisztérium irányítását, a miniszteri ellenjegyzési jogot pedig a kormány vagy a távollévő miniszter által kijelölt miniszter gyakorolta.<sup>88</sup>

A nádor az első kinevezéseket, Trefortét, Lukács Mórict, három osztályigazgatóét, három tanácsosét, hat titoknokét, három fogalmazóét és egy fogalmazó segédét április 27-én hagyta jóvá.<sup>89</sup> Klauzál április 30-án döntött a létesítendő osztályokról és azok feladatairól.<sup>90</sup> Az újabb kinevezésekről a *Pesti Hírlap* május 7-én adott hírt.<sup>91</sup> Klauzál öt osztályt, a

<sup>85</sup> Fenyő 2003. 75–76. Feltételezhető, hogy az egész iratanyagot átnézte, de ez a szövegből nem derül ki egyértelműen.

<sup>86</sup> MNL OL H 44 a. 9/1848.

<sup>87</sup> Trefort: MNL OL H 44 a. 9., 17., 33., 40., 65., 86., 102., 104., 106., 112., 116., 117., 118., 126., 131., 133., 139., 146., 162., 167., 182., 192., 193., 200., 207., 210., 211., 216., 218., 220., 233., 236., 239., 240., 241., 258., 262., 265., 266., 273., 275/1848.; Klauzál: MNL OL H 44 a. 24., 41/1848.

<sup>88</sup> F. Kiss 1989. 21–23., 26–27., 29–30., 33.

<sup>89</sup> MNL OL H 44 a. 1/1848.; PH 1848. 04. 30. (43. sz.) 383.

<sup>90</sup> PH 1848. 05. 03. (46. sz.) 393.

<sup>91</sup> MNL OL H 44 a. 1/1848. Az április 27-i és a május 1-i kinevezések egy iktatószámra vannak. PH 1848. 05. 07. (50. sz.) 409.

földművelésügyit, az iparit, a bel- és külkereskedelmet, a postaügyit és a közegészségügyit hozta létre. A postai és harmincadügyekben közösen kellett intézkednie a Pénzügyminisztériummal, míg az egészségügyben a Honvédelmi, valamint a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériummal kellett egyeztessen.<sup>92</sup> A most létesített osztályok elődei a Helytartótanács városi, kereskedelmi, közigazgatási, egészségügyi és postai osztályai voltak.<sup>93</sup>

A minisztérium iratanyagában található egy folyamodványok elnevezésű fond is, amelyben az alkalmazást kérvényező iratai találhatók 1848 áprilisától decemberig.<sup>94</sup> Köztük vannak egykori helytartótanácsi alkalmazottak, mint például Tóth Dienes, Blázsovcics János, akiket Deák ajánlott felvételre, de olyan személy is, mint Matlaszkovski Károly, aki Klauzál bátyjának, Imrének volt a tanítványa. Felkereste az újdonsült minisztert Bódy Antal egykori szeged-rókusi római katolikus plébános is, akit még 1832-ből ismert.<sup>95</sup> Klauzál azonban mégsem közülük válogatott, minisztertársaihoz hasonlóan ő is átvette a korábbi kormányzati tisztviselők egy részét. Alkalmazásuk mellett gyakorlati ismeretük és szakmai tapasztalatuk szólt, valamint az anyagi megfontolások, hiszen a korábbi kormányhivatalokban dolgozóknak munkahelyük megszűnésével, gyakorlatilag nyugdíjként, járt az addigi fizetésük. Politikai szempontból azonban alkalmazásuk miatt kritika érhet a kormányt. Deák minisztériumában a hivatalnokok fele a korábbi kormányhivatalokban szolgált.<sup>96</sup>

A minisztériumban dolgozók áttekintésénél az első, április 27-én, május 1-én és 7-én történt kinevezéseket vettem figyelembe, s azokat a személyeket vontam be a vizsgálatba.<sup>97</sup> A kereskedelmi minisztériumban csak az osztályigazgatókat, a tanácsosokat, a titoknokokat és a főtisztiket, tehát a magasabb rangú tisztviselőket vizsgáltam, mivel ők azok, akik részt vehettek a döntéshozatalban. A vizsgálat során megállapítottam, hogy a földművelési és ipari osztályban egyáltalán nem volt, míg a közegészségügyiben egy fő töltött be korábban kormányzati hivatali tisztséget. A kereskedelmi és a postai osztály alkalmazta a legtöbb korábbi kormányhivatalnokot. Az öt osztály közül egynek, a földművelésinek nem volt betöltve az osztályigazgatói helye, a fennmaradó négyből kettő volt helytartótanácsi alkalmazott, rajtuk

---

<sup>92</sup> F. Kiss 1987. 399.

<sup>93</sup> Ember 1940. 85–87.; Fenyő 2003. 76.

<sup>94</sup> MNL OL H 45.; Fábíán Istvánné 1969. 63.

<sup>95</sup> MNL OL H 45 4., 12., 19., 204/1848.; Wesselényi Miklós levélben ajánlott Klauzálnak a minisztériumba két erdélyi személyt. MNL OL X 10872 MF 10121. Wesselényi Miklós 1848. április 30-án, augusztus 1-én és szeptember 1-én írt levelei Klauzál Gábornak.

<sup>96</sup> Dobszay 1998. 112., 115.

<sup>97</sup> MNL OL H 44 a. 1., 24/1848.; Az alkalmazottakról egy későbbi kimutatás, illetve csoportos kinevezések: MNL OL H 44 a. 91., 140.; A későbbi kinevezéseket nem követtem nyomon, a célom az volt, hogy a kezdetben alkalmazott személyeket vizsgáljam.

kívül még egy volt titkár titoknokként, egy pedig kiadó segédfőtisztként szolgált. A Magyar Udvari Kamara állományából ketten nyertek alkalmazást az új minisztériumban, egy titoknok és egy főtiszt. A Kancelláriától egy ember kapott főtishti kinevezést, míg a bécsi főpostahivaltól egy főt vett át Klauzál minisztériuma titoknokként. A miniszteri osztályban nem volt korábbi kormányzati tisztviselő. Így összességében a vizsgált 31 főből 9 volt korábban kormányhivatalnok.<sup>98</sup> Ugyanakkor, ha a titoknoki tisztségnél alacsonyabb rangú hivatalokat nézzük, akkor megállapítható, hogy az alkalmazottak nagyobb része korábban a Helytartótanácsnál vagy a Kamaránál dolgozott.<sup>99</sup> Az általam vizsgált tisztségviselők közül hárman Csongrád megyéből származtak, Bogyó Sándor, Fadgyas Pál és Sperlágh (Parlagi) András.<sup>100</sup> A Honvédelmi Minisztérium katonai mozgósítási és elhelyezési osztályán osztályvezetőként dolgozott Klauzál bátyja, József is.<sup>101</sup>

A minisztériumot a budai Kamara épületében helyezték el, ahonnan helyszűke miatt 1848 június-júliusában a pesti Szél utca végén lévő Oszvald házba költözött.<sup>102</sup> Helyére a Pénzügyminisztérium került. A költözés miatt azonban némi feszültség alakult ki a két miniszter között, mivel Kossuth meg akarta tartani Klauzál dolgozószobájának berendezéseit. Klauzál az István főherceg szállodában lakott, ahol Deák szállása is volt.<sup>103</sup>

A miniszter közvetlen munkáját az ún. „miniszteri osztály” segítette, ahol Treforton kívül, Lukács Móric, Emödy Dániel és két fogalmazó segéd dolgozott.<sup>104</sup> A minisztert és az államtitkárt szolgáló hivatalban ellenőrizték az osztályok működését, és ott terjesztették elő a kinevezéseket is.<sup>105</sup> Lukács Móric (1812–1881) publicista, műfordító is Klauzál miniszteri titkáráként dolgozott. Lukács a *Budapesti Szemle* egyik szerkesztője volt, társadalmi, közgazdasági cikkeket írt, s az Akadémia is tagjai közé választotta.<sup>106</sup> Trefort emlékbeszéde szerint eleinte nem akarta elfogadni Klauzál felkérését a minisztériumi munkára, de barátai

---

<sup>98</sup> Dobszay Tamás az érdemi ügyintézők felét tartja korábbi kormányzati tisztviselőnek, de pontosan nem lehet tudni, hogy mennyi és milyen beosztású személyekről van szó. Éppen ezért nem szerencsés összevetni adatait vizsgálatom eredményével, mivel annak köre biztosan nem egyezik a Dobszay által vizsgáltak körével. Dobszay 1998. 115. Az általam vizsgált személyekről az egyes osztályok tárgyalásánál bővebben írok.

<sup>99</sup> A segédhivatalban dolgozók kimutatása: MNL OL H 44 a. 91/1848. Ebben minden alkalmazottnál jelzik, hogy korábban hol dolgozott. A korábbi listák (április 27-i, május 1-i és 7-i kinevezések) nem tartalmaznak adatokat az előző munkahelyről.

<sup>100</sup> F. Kiss Erzsébetnél Sperlák (Parlaghi) Endre néven szerepel. F. Kiss 1987. 579. Bogyó és Fadgyas 1849-ben is megmaradtak a minisztériumi szolgálatban. F. Kiss 1987. 404.

<sup>101</sup> F. Kiss 1987. 548.

<sup>102</sup> F. Kiss 1987. 404.; Klauzál április 27-én jelentette, hogy elfoglalta hivatali helyiségeit. PH 1848. 04. 28. (41. sz.) 375.

<sup>103</sup> KLÖM XII. 260–261.; Urbán 1986. 255–256.

<sup>104</sup> MNL OL H 44 a. 1/1848.; A két fogalmazó segédet később nevezték ki. Az első magyar ministerium összes személyzetének név és lakkönyve. Pest, 1848. 26.

<sup>105</sup> Ember 1950. 143.; F. Kiss 1987. 400. Iratanyaga az Elnöki Osztályban (MNL OL H 44) található.

<sup>106</sup> F. Kiss 1987. 561.; MÉL 1982. 102.

meggyőzték őt, és munkáját pontosan, lelkiismeretesen végezte.<sup>107</sup> A minisztérium harmadik olyan tagja, akiről érdemes külön is említést tenni Emődy Dániel (1819–1891) fogalmazó volt. Emődy jogakadémiai tanár, ügyvéd volt, ő is dolgozott a *Pesti Hírlap*nak, 1849-ben a *Közlöny* szerkesztője lett.<sup>108</sup> A minisztériumban segédhivatal és egy kiadó osztály működött, Kohányi János, illetve Lechner Ferenc főtisztok irányításával.<sup>109</sup>

A Földművelési osztály ügykörét korábban a Helytartótanács közgazdasági osztálya látta el. Az új hivatal egyik legfontosabb feladata a földesúri kármentesítés érdekében a megszüntetett úrbéri tartozások megbecsülése volt, de azzal 1848 végéig nem tudtak foglalkozni, mert előbb a megyéknek kellett felterjeszteniük az adatokat. Klauzál minisztersége alatt az osztály igazgatói állása betöltetlen maradt.<sup>110</sup> Tisztviselői közül Asbóth János tanácsost érdemes megemlíteni, aki korábban a herceg Esterházy család uradalmi prefektusa volt.<sup>111</sup> Bogyó Sándor (1810–1881) Csongrád megye tiszántúli járásának főszolgabírója volt, családjának a Heves megyei Szelevényben is voltak birtokai, az országgyűlésen a szegvári kerületet képviselte, 1848 végén kormánybiztosnak nevezték ki Békés megyébe, a minisztériumban titoknokként dolgozott.<sup>112</sup> Munkatársa volt Korizmics László (1816–1886) mezőgazdász, az Akadémia és az Országos Gazdasági Egyesület tagja, Esterházy Pál ozorai és lévai uradalmának szabályozó mérnöke.<sup>113</sup> Az osztály selyemhernyótenyésztéssel, len- és kendertermesztéssel, erdőműveléssel, lótenyésztéssel, sáskajárással és egyéb ügyekkel foglalkozott.<sup>114</sup> Külön kútfőbe sorolták azokat a javaslatokat, amelyek a mezőgazdaság és a földművelés fejlesztésével kapcsolatban érkeztek. Oda sorolták be azokat az iratokat is, amelyeket a megyék az úrbéri kárpótlással kapcsolatos felméréseikről küldtek. Ezek döntően tájékoztatást kérő levelek voltak, illetve a kijelölt bizottságok névjegyzékeit tartalmazták. Klauzál 1848. július 2-án adott utasítást a megszüntetett úrbéri tartozások megbecsülésére, amelynek kidolgozásában Fenyő István szerint Trefort Ágoston és Lukács Móric is részt vett.<sup>115</sup>

---

<sup>107</sup> Trefort 1887. 17–18.

<sup>108</sup> F. Kiss 1987. 512.; MÉL 1967. 422.; Fenyő 2003. 75.; 1841 és 1843 között Tisza Lajos fiainak nevelője volt, Pesten Petőfi Sándor baráti társaságához, a Pilvax köréhez tartozott. Kerényi 2008. 168.; Petró 2010. 64.

<sup>109</sup> MNL OL H 44 a. 24/1848. Kohányi korábban a Kancellária kiadó segéde volt, míg Lechner a Helytartótanácsnál töltötte be ugyanazt a tisztséget. F. Kiss 1987. 548.; Töltényi 1848. 22.

<sup>110</sup> F. Kiss 1987. 400.; A jobbágyszabadsággal és az úrbériség eltörlésével kapcsolatban felmerült problémákról: Fenyő 2003. 79.

<sup>111</sup> MNL OL H 44 a. 1/1848.; F. Kiss 1987. 486.

<sup>112</sup> MNL OL H 44 a. 1/1848.; Pálmány 2002. 140–141.

<sup>113</sup> MNL OL H 44 a. 1/1848.; F. Kiss 1987. 550.; Vári 2009. 126., 138–148.

<sup>114</sup> Fábán Istvánné 1969. 64.; Wesselényi Miklós több Klauzálnak szóló levelében taglalta a hazai lótenyésztés helyzetét, és kérte, hogy foglalkozzon azzal, s az állattenyésztés más kérdéseivel. MNL OL X 10872 MF 10120. Wesselényi Miklós 1848. április 22-én, 30-án, június 18-án írt levelei Klauzál Gábornak.

<sup>115</sup> MNL OL H 47 a. 2. kútfő 19–21. tétel.; K 1848. 07. 03. (24. sz.) 93–94., 07. 04. (25. sz.) 98–99., 07. 05. (26. sz.) 101–102.; Fenyő 2003. 79.

A bel- és külkereskedelmi osztály számos feladatot látott el, s a harmincadí és a kereskedési szakosztályra tagolódott. Az előbbihez egy számvevőség is tartozott, a hivatal elődje, amint már említettem, a Helytartótanács kereskedelmi részlege volt. A harmincadí osztály és a számvevőség 1848 decemberétől a Pénzügyminisztériumhoz került.<sup>116</sup> A kereskedelmi és vámügyek a reformkori országgyűlések kiemelt témái voltak, amelyekhez Klauzál is többször hozzászólt.<sup>117</sup> Az osztály vezetésével Frölich Frigyeszt bízták meg, aki korábban a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank egyik igazgatójaként dolgozott.<sup>118</sup> A harmincadí szakosztály tanácsosa Keszlerffy János, korábbi kamarai tanácsos volt, őt egy titoknok, Péchy Ferenc volt helytartótanácsi titkár segítette.<sup>119</sup> A számvevőséget Girsik Ferenc főtiszt vezette, aki ezt megelőzően a Kamara számvevőségi tanácsosa volt.<sup>120</sup> A kereskedési szakosztályban Manó István tanácsos mellett Kiss Miklós és Röck (Reök) István működött.<sup>121</sup>

A kereskedelmi osztály két szakosztálya az elméleti és gyakorlati teendők szerint is elkülönült, a harmincadí a külkereskedelemmel is foglalkozott, míg a kereskedelmi az elvi szintű szabályozások megalkotásával, mindamellett a hazai kereskedelem, a bankok és a takarékpénztárak ügyei is hozzá tartoztak.<sup>122</sup> A két szakosztály kútfoi jól mutatják feladatköreiket, a harmincadiban a harmincadot kezelő tisztviselőkkel, hivatalok és pénztárak vizsgálatával, szállítási engedélyekkel, gyárak kiváltságaival, kiviteli és behozatali engedélyekkel, arany- és ezüstpénz kivitelével, gabona-, bor- és élelmiszerek be- és kivitelével kapcsolatos ügyek találhatók.<sup>123</sup> A kereskedési szakosztály vásári árjegyzékeket, kereskedési engedélyeket, vásári szabadalmakat, takarékpénztárakat, kereskedelmi hajózással kapcsolatos ügyeket tartalmaz.<sup>124</sup>

A minisztérium kiemelt feladatkörébe tartozott a vámügy. Május 3-án Klauzál utasította a harmincadfelügyelőket, a postakocsi hivatalokat és a postaigazgatókat a szabályok és a rendeletek betartására.<sup>125</sup> Az új vámszabályok kidolgozásával már a minisztérium működésének első napjaiban elkezdtek foglalkozni. Április 28-án Klauzál Frölich Frigyessel,

---

<sup>116</sup> Ember 1950. 144–145.; Fábán Istvánné 1969. 67.; F. Kiss 1987. 406.

<sup>117</sup> Az 1839–40-es diétán a dohánykereskedelem kapcsán hívta fel a figyelmet a harmincad káros hatásaira. Az 1843–44-es országgyűlésre készített csongrádi alaputasítás tartalmazta a harmincadvám csökkentésének igényét. MNL OL N 22 27. cs. No. VIII.; OI 1839–40. II. 252–253.; Erdmann 2014. 424.

<sup>118</sup> MNL OL H 44 a. 1/1848.; F. Kiss 1987. 519.

<sup>119</sup> MNL OL H 44 a. 1/1848.; Keszlerffy 1845-től volt a Magyar Udvari Kamara tanácsosa, Péchy pedig 1847-től a Helytartótanács titkára. F. Kiss 1987. 545., 580.; Töltényi 1848. 46., 39.

<sup>120</sup> F. Kiss 1987. 524. Girsik 1846-tól volt a Magyar Udvari Kamara tanácsosa.

<sup>121</sup> MNL OL H 44 a. 1/1848.; F. Kiss 1987. 563., 547., 589.; Röck Istvánt 1848. május 1-én nevezte ki a nádor, miután az április 27-én kinevezett Irinyi József lemondott.

<sup>122</sup> F. Kiss 1987. 406.

<sup>123</sup> Fábán Istvánné 1969. 67–68.; F. Kiss 1987. 407.

<sup>124</sup> Fábán Istvánné 1969. 68–69.; F. Kiss 1987. 407.

<sup>125</sup> MNL OL H 44 a. 9/1848.

Keszlerffy Jánossal és Manó Istvánnal tárgyalta meg a kérdést. Az egyeztetések eredményeként elkészült egy javaslat, amelyet augusztus 29-én terjesztett az országgyűlés elé. F. Kiss Erzsébet szerint Klauzál a vámkérdésben határozottan az osztrák tartományok ellen lépett fel, de javaslata mégis kíméletesebb lett.<sup>126</sup> A vámügyet a Pénzügyminisztériummal közösen kezelték, az azzal kapcsolatos feladat- és hatáskörmegosztás terveit Klauzál május 7-én küldte el Kossuthnak.<sup>127</sup> Az elkészült tervezet közös kezelésben hagyta volna a harmincad mértékének meghatározását. A Pénzügyminisztériumhoz utalta a harmincadjövedelmek beszedését és kezelését, közös, illetve felváltva megosztott feladatnak tekintette a harmincadhivatalok tisztviselői állásainak betöltését.<sup>128</sup>

Az ipari osztály elődjét szintén a Helytartótanács szervezetében kell keresnünk, a kereskedelmi, városi és városrendőrségi osztály látta el ezeket a feladatokat. Az osztály irányítására Rombauer Tivadar (1803–1855) kohómérnök kapott megbízást. Rombauer korának egyik legképzettebb kohászati szakemberének számított, nagyrészt neki köszönhető az ózdi vasgyár létrehozása, amely 1847-ben kezdte meg működését. 1848. október 25-én az Országos Fegyvergyár vezetését is rábízták.<sup>129</sup> Tanácsosként Fadgyas Pál (1801?–1852) szegedi ügyvéd dolgozott mellette, aki a Szeged-Csongrádi Takarékpénztár alapítói közé tartozott.<sup>130</sup> Csanády Ferenc (1815–1861), az Iparegyesület jegyzője volt az osztály titoknoka.<sup>131</sup>

Az osztály feladatköre a múltat és a jövőt is magába foglalta, hiszen foglalkoznia kellett a céhekkel, a gyáripár fejlesztésével, az iparral kapcsolatos törvények megalkotásával, az iparos egyesületekkel és a különböző ipari statisztikákkal.<sup>132</sup> Klauzál június 9-én adta ki a 107 paragrafusból álló céhszabályzatot módosító rendeletét, amely Fenyő István értékelése szerint méltó volt 1848 jogalkotásához, és Trefort, Lukács, Csanády Ferenc közreműködését hangsúlyozta.<sup>133</sup> Az új szabályzat leginkább az inasokra vonatkozó rendelkezéseket tartalmazott, megtiltotta a nem szakmai jellegű munkavégzést, munkaidejüket is megállapította. Az inasévek számát háromban határozta meg, szabályozta a segédek munkavállalását, a szabad

<sup>126</sup> F. Kiss 1987. 408. A javaslat Pest 1849-es bombázása során elégett, beterjesztéséről a 9. 6. Klauzál, a kormánytag és képviselő című alfejezetben írok.

<sup>127</sup> MNL OL H 44 a. 41/1848.

<sup>128</sup> F. Kiss 1987. 409–410.

<sup>129</sup> MNL OL H 44 a. 1/1848.; F. Kiss 1987. 589.; Vass 1985. 485.

<sup>130</sup> MNL OL H 44 a. 1/1848.; Habermann 1992. 73–74.

<sup>131</sup> MNL OL H 44 a. 1/1848.; F. Kiss 1987. 501.

<sup>132</sup> Ember 1950. 144.; Fábíán Istvánné 1969. 65–66., F. Kiss 1987. 401.

<sup>133</sup> K 1848. 06. 11. (4. sz.) 17–19.; Fenyő 2003. 83.; A céhszabályzatot Ungár László is értékelte, aki kitért arra is, hogy a rendelet kiadása után a minisztérium felszólította a céheket, hogy nyilvánítsanak véleményt az utasítással kapcsolatban. Ungár és Spira György szerint az inasok és a segédek sorsának javítását nemcsak az érintettek, hanem Klauzál is szerette volna elérni. Ungár 1938. 186–190.; Spira 1979. 141–142.

műhelyválasztást. A fizetés idejét és a munkabért a munkaadó és munkavállaló szabad egyezkedésére bízta. Ungár László kiemelte, hogy a munkaidő meghatározásával megelőzte az európai szabályozásokat, amennyiben a napi munkaidőt 11 órában határozta meg. Rendelkezett továbbá a céhgyűlések megtartásáról, a felmondási időről, a mesterré válás menetéről is. Június 26-án a miniszter felhívással fordult a hazai iparvállalatok vezetőihez, hogy küldjék be a statisztikai adatokat.<sup>134</sup>

A postaügyi osztály is a Helytartótanács hasonló osztályának „utóda” volt, de a Magyar Kamara is foglalkozott postai ügyekkel.<sup>135</sup> Ugyanakkor ez az osztály csak ideiglenes keretek között működött, mivel több fontos szervezeti egysége nem jött létre, és szakemberhiánnyal is küzdött. A nagymértékű bécsi központosításnak köszönhetően nem volt az országban olyan szakember, aki teljeskörű ismeretekkel rendelkezett volna a postai ügyek területén.<sup>136</sup> Az osztály vezetője Ambrus Mihály egykori helytartótanácsi titkár volt, titoknokai Mikecz András egykori kamarai titkár és Brillmayer Mátyás korábbi bécsi főpostahivatali fogalmazó voltak.<sup>137</sup> Az osztály feladatköre a levél- és csomagszállítás mellett a hírlapok szállítására is kiterjedt. Emiatt foglalkoznia kellett a postaállomások, a postakocsik, a postautak megszervezésével és a postai tisztviselőkkel is.<sup>138</sup> Klauzál április végén rendeletben tiltotta meg a postahivataloknak, hogy felbontsák a leveleket.<sup>139</sup> A miniszter utasítására Trefort elnökletével létrehoztak egy bizottságot, hogy készítsen egy javaslatot a hírlapok és a rövidebb távolságra küldött levelek díjának leszállításáról. Az államtitkár egyeztetéseket folytatott a hírlapok szerkesztőivel és kiadóival is.<sup>140</sup> Ennek eredményeként május 19-én megjelent a postaviteldíj ideiglenes szabályzata, a belföldi újságok viteldíját is szabályozták, július 3-ára pedig a hírlapkezelési utasítás is elkészült.<sup>141</sup>

A postaügy a vámokhoz hasonlóan közös volt az osztrák tartományokkal, így a miniszter az önálló postaügy megteremtésére törekedett. Fontosnak tartotta a posták egységes állami igazgatását, az egykori tulajdonosok megfelelő kártalanításával. Lesújtó véleménye volt a Kamara postai tevékenységéről, szerint az mindenről rendelkezett, csak éppen a postahivatalokról nem.<sup>142</sup> Klauzál az önálló magyar postaügy érdekében egy biztost akart

---

<sup>134</sup> K 1848. 06. 29. (20. sz.) 78.

<sup>135</sup> F. Kiss 1987. 417–418.

<sup>136</sup> F. Kiss 1987. 418., 422.

<sup>137</sup> MNL OL H 44 a. 1/1848.; Ambrus 1842-től volt helytartótanácsi titkár, Mikecz 1837-től volt a Magyar Udvari Kamara titkára. F. Kiss 1987. 484., 569., 498.; Töltényi 1848. 47.

<sup>138</sup> Ember 1950. 145.; Fábíán Istvánné 1969. 70–71.

<sup>139</sup> PH 1848. 04. 30. (43. sz.) 383.

<sup>140</sup> PH 1848. 04. 29. (42. sz.) 379.; PH 1848. 05. 05. (48. sz.) 401.

<sup>141</sup> PH 1848. 05. 19. (60. sz.) 451.; K 1848. 07. 04. (25. sz.) 97–98.

<sup>142</sup> K 1848. 08. 31. (83. sz.) 428.; F. Kiss 1987. 418.

küldeni a bécsi minisztériumhoz, hogy kiválogassa a magyar postával kapcsolatos iratokat. Egy osztrák szakértő segítségére is igényt tartott a magyar postai adminisztráció kialakításához. Bécsben Brillmayer titoknak folytatott tárgyalásokat, de munkájával Klauzál nem volt megelégedve, az osztrákok ugyanis egy közös központi szervben gondolkodtak, amit ő nem akart elfogadni. Álláspontját Esterháznak, a király személye körüli miniszternek is kifejtette, s elrendelte, hogy a postahivatalok augusztustól már ne Bécsbe, hanem a minisztériumnak küldjék meg elszámolásait.<sup>143</sup>

Az egészségügy irányítása szintén a Helytartótanács ügykörébe tartozott, amelyben 1786 óta működött a szaktanácsadói, ún. protomedicus hivatal.<sup>144</sup> A polgári egészségügy szervezése maradt Klauzál minisztériumánál, az egyetemi képzéssel kapcsolatos ügyek a közoktatásügyi tárcához kerültek, a hadi egészségügy pedig továbbra is Bécsben maradt. A minisztereket azzal vádolták, hogy saját orvosait juttatják állásokhoz.<sup>145</sup> Feltehetően azért került Klauzál tárcájához ez az ügycsoport, mert a (gyógy)növénytermesztés és a gyógyszerek előállítása kapcsolatban állt a kereskedelemmel. Az orvosrendőrségi, az orvostörvényszéki, az orvosintézeti, a gyógyszerészeti és az állatorvosi ügyek tartoztak az osztály illetékességébe, de foglalkozott még az egészségügyi személyzettel, a gyógyszertárak alapításával és vizsgálatával, a kuruzslókkal, a bábákkal, a járványokkal, a himlőoltással és a kórházi ügyekkel is.<sup>146</sup>

A közegészségügyi osztály igazgatója Stáhly Ignác (1787–1849) sebész, egyetemi tanár, a Helytartótanács tanulmányi bizottságának korábbi tagja, az országos főorvos pedig Sauer Ignác (1801–1863) belgyógyász, egyetemi tanár lett. Melléjük öt tanácsost neveztek ki, Eckstein Frigyes (1803–1859) kórbonctani orvost, Havas Ignác egykori szekszárdi kórházigazgatót, Tormay Károly (1804–1871) Tolna megyei és szekszárdi főorvost, Zlamál Vilmos (1803–1886) állatorvost, egyetemi tanárt és Vagner (Wagner) Dániel (1800–1890) gyógyszerészdoktort, a törvényszéki kémiai elemzés hazai meghonosítóját.<sup>147</sup> A két kinevezett titoknak is orvos volt, a szegedi Sperlágh András és Réczey Imre (1804–1874) szülész személyében.<sup>148</sup> Klauzál június 10-én rendelkezett a gyógyszertárakról és a gyógyszerészekről a közegészségügy biztosítása érdekében.<sup>149</sup>

---

<sup>143</sup> MNL OL H 44 a. 1139/1848.; F. Kiss 1987. 419–420.

<sup>144</sup> F. Kiss 1987. 423.

<sup>145</sup> Poór Imre doktor később azt írta, hogy Klauzált 1845-től Sauer Ignác kezelte, akit a minisztériumban is alkalmazott. GY 1866. 08. 11. (32. sz.) 553.

<sup>146</sup> Ember 1950. 145., Fábíán Istvánné 1969. 71–72.; F. Kiss 1987. 423., 426–427.

<sup>147</sup> F. Kiss 1987. 593., 590., 510., 530., 606., 618., 615.; Töltényi 1848. 35–36.

<sup>148</sup> MNL OL H 44 a. 1/1848.; Sperlágh András Klauzál első házasságkötésénél esküvői tanúja volt. Habermann 1992. 215.; Érdekesség, hogy a közegészségügyi osztály másik orvosa, Sauer Ignác volt Klauzál második házasságkötésénél az esküvői tanú.

<sup>149</sup> K 1848. 06. 19. (11. sz.) 41.

A minisztérium megszervezésekor igyekeztek a korszak szaktekintélyeit megnyerni az adminisztratív feladatok irányítására, elvégzésére, így a magasabb hivatali pozíciókba nem korábbi főkormányzói tisztviselők, hanem új szakemberek kerültek. A minisztérium munkáját a kedvezőtlen bel- és külpolitikai helyzet mellett a tárcák közötti feladatmegosztás tisztázatlansága is nehezítette.

## 9. 5. Csongrád „forradalma”

Szegedre, Klauzál lakóhelyére március 17-én érkezett a pesti és pozsonyi események híre, a város országgyűlési követének gyorspostán küldött beszámolóját több ezres tömeg előtt olvasták fel. Másnap népgyűlést tartottak, amelyen kihirdették a 12 pontot. Létrehozták a közcsend bizottságot, amelynek elnöke Tary Pál főkapitány lett, de Somogyi Antal és Osztrovszky József is tagja volt. 19-én a bizottság kérésére az őrsereg jelenlétében a város felekezetei istentiszteletet tartottak, este a király tiszteletére kivilágították a várost.<sup>150</sup> Az április 3-i bizottmányi ülésen indítványozták, hogy néhány közterület új nevet kapjon, hogy a Városháza előtti tér Szabadság tér, az Iskola (Oskola) utca Kossuth utca, a palánki templom előtti tér Egyenlőség tér, a Kiskápolnai tér Batthyány tér, a búza piactól a Városházáig vezető út pedig Klauzál utca legyen.<sup>151</sup> Az április 4-i népgyűlésen Somogyi Antal indítványára elfogadták a Wesselényi Miklóst, Deák Ferencet és Klauzált, mint az „*újja születés egyik alapítójá-*”t üdvözlő feliratot.<sup>152</sup> Arról is határoztak, hogy a már évek óta Szegeden élő Somogyi Antal, valamint a miniszterek, Bezerédj István, Szentkirályi Móríc és Wesselényi Miklós díszpolgári címet kapjon, s kijelentették, hogy Metternich, aki az „*alkotmányos élet, haladás és szabadság legnagyobb ellenkezője*” volt, honfűsítésre érdemtelenné vált. Ezek után Babarczy Antal tevékenységét bírálták, aki királyi biztосként felügyelte az 1847. október 17–19. között tartott városi tisztújítást, róla megállapították, hogy az „*alkotmányos szabadság korszaklemilegi kifejlődésének engesztelhetetlen ellenzője*”.<sup>153</sup> Ezért megfosztották az alig két éve elnyert díszpolgári címétől, neki tulajdonítva azt is, hogy az 1847-es királyi biztosi

---

<sup>150</sup> MNL OL H 1 a. 74/1848.; Reizner 1884. I. 122–131.

<sup>151</sup> MNL OL H 1 a. 258/1848. Reiznernél más új utcanevek szerepelnek. Reizner 1884. I. 131.

<sup>152</sup> Az elkészült felirat: MNL CsCsVL KL IV. 1101. a. 24/1848.

<sup>153</sup> A tisztújítás eredményével meg lehetett elégedve, amelyről így jelentett: „*És így e' tanács és választópolgárság legnagyobb öröme konzervatív szellemben töltetett be*”. PH 1848. 03. 17. (1054. sz.) 225.; Reizner 1884. I. 81.; A következő, 1848. május 14–15-én tartott tisztújításon már Kárász Benjámin főispán elnökölt. Reizner 1884. I. 255–263.

megbízatása alatt korteskedésével az addig nyugalmas megyében a kedélyeket felzaklatta, hogy követ lehessen.<sup>154</sup>

A Csongrád megyei közgyűlés március 13. óta ülésezett, a negyedik napon, 17-én érkezett meg a követek 15-én írt beszámolója a pozsonyi eseményekről. A rendek a békés átalakulást támogatva arra utasították a követeket, hogy *„minden részletes utasításokat félre tévén, oda törekedjenek, miként a' Nemzet, és Haza boldogsága legczélerányosabb úton, és módon eszközöltessék”*.<sup>155</sup> Elhatározták, hogy a jelen közgyűlésen elfogadott pótutasításokat már nem küldik el, és az országgyűlési választmány véleményezett anyagait sem adják ki.

Csongrád megyében a március 31-én tartott megyei közgyűlésen alakult meg a közcsendi bizottmány. Bene József főispáni helytartó még azt megelőzően, március 24-én lemondott állásáról.<sup>156</sup> A bizottmány elnöke Kárász Benjámin lett, tagjai pedig a megyei ellenzékéből kerültek ki, többek között Kaszap Mihály, Rónay Mihály, Török Bálint és Bogyó Sándor. Kárász Benjámin, akit a nép a *Pesti Hírlap* tudósítása szerint főispánnak kiáltott ki, a béke jeléül kezét fogott a konzervatív Dobosy Lajos másodalispánnal.<sup>157</sup> A nap eseményeiről beszámoló Dobosy Lajos szerint is minden rendben ment végbe, a jelenlévő nép meglelégedéssel fogadta a forradalmi eseményeket. Zsilinszky Mihály szerint ezen a közgyűlésen a nemeseken kívül jobbagyok is megjelentek.<sup>158</sup>

A megye az uralkodónak és a nádornak köszönő feliratot küldött, Batthyány Lajost pedig őszinte bizalmáról biztosította.<sup>159</sup> A néphez egy kiáltványt intéztek, amelyben a béke és az egyetértés fenntartására szólítottak fel az átalakulás időszakában.<sup>160</sup> Április közepén írt jelentésében Dobosy már némi konfliktusról is hírt adott. Néhány kertészségben problémák adódtak az úrbéri viszonyok megváltozása miatt, amit ő a meg nem értéssel magyarázott.

---

<sup>154</sup> MNL OL H 1 a. 320/1848.; Babarczy Bene Józseffel együtt 1846. augusztus 17-én lett a város díszpolgára. MNL CsCsVL KL IV. 1003. a. 2062/1846.; Reizner 1884. I. 79.

<sup>155</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 603/1848.

<sup>156</sup> MNL OL P 415 5. tétel 105–106. fol. Bene azt közölte Károlyi Lajossal, hogy a miniszterelnöknek és a nádornak is megírta a lemondását. A miniszterelnöktől kérte visszahelyezését korábbi kamarai állásába, *„32. évi hű szolgálatimnak figyelembe vételével engem előbbi kamarai viselt állomásokra, melyekről nem kéresem folytán, de sőt nyilvánított vonakodásaim ellenére parancsoltattam az akkor is már általam veszélyesnek gyanított fényes polczra, vissza helyhezésemet kegyesen eszközölni kegyeskedjenek.”* Károlyitól pedig azt kérte, hogy a 2000 pengő forint kölcsönt, amit a beiktatására tőlük kapott és amit vissza kívánt fizetni, törleszthesse később, lakhasson még abban a házban, ahol jelenleg lakik és ha lehetőség van rá adjanak neki a grófok a vásárhelyi szabad földekből *„egy pár száz holdat”*. Látható, hogy Bene ezúttal is hangsúlyozta, hogy ő nem akart csongrádi adminisztrátor lenni.

<sup>157</sup> A bizottmányba Szentesről, Hódmezővásárhelyről, Horgosról, Szegvárról, Mindszentről és Kistelekről is választottak tagokat, továbbá kimondták, hogy ott, ahol a választmány ülésezik, a helybeli szolgabíró és esküdt is vegyen abban részt. MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 679/1848.; PH 1848. 04. 11. (26. sz.) 319.; Zsilinszky 1900. 188.

<sup>158</sup> Zsilinszky 1900. 185.

<sup>159</sup> MNL OL H 1 a. 200., 244/1848.

<sup>160</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 1/1848. A közcsendi bizottmány jegyzőkönyvei a megyei közgyűlési jegyzőkönyvvel egy kötetben vannak. A megyei közgyűlési jegyzőkönyv számozása Kárász Benjámin főispáni hivatalának megkezdése utáni naptól, május 3-tól újra kezdődik.

Panaszt emelt a bizottmánnyal szemben is, amely szerinte hatáskörét túllépve nem akart neki munkájáról jelentést tenni. Arra kérte a Miniszteri Országos Ideiglenes Bizottmányt, hogy tisztázza a helyzetet, azonban a Klauzál vezette testület csak tudomásul vette a jelentést.<sup>161</sup>

Temesváry István első alispán távollétében Dobosy Lajos másodalispán elnökölt a május 2-án a szegvári megyeháza előtti téren tartott közgyűlésen, amelyen a falvak képviselői is megjelentek.<sup>162</sup> A közgyűlés az újonnan hozott törvények kihirdetésére lett összehívva, de az előző nap érkezett meg Szemere Bertalan belügyminiszter április 27-én kelt levele, amelyben tudatta a megyével, hogy élére a nádor Kárász Benjámin-t nevezte ki főispánnak, így az új főispán azonnal elfoglalta az elnöki széket.<sup>163</sup> A jelenlévők szűnni nem akaró éljenzéssel fogadták Kárász kinevezését, aki letette hivatali esküjét, majd beszédében az elmúlt napok legfőbb eredményének nevezte a jogegyenlőség kihirdetését és a felelős magyar kormány kinevezését. Ezután Dobosy Lajos jelezte, hogy ugyan a belügyminiszter a legközelebbi országgyűlésig felfüggesztette a tisztújításokat, de mivel a „*tisztviselőség újabb elemekből kívántatnék szerkesztetni*”, ő és jelenlévő hivatalviselő társai az ingerültség elkerülése végett lemondanak hivatalukról.<sup>164</sup> A hallgatóság nagy örömmel fogadta Dobosy bejelentését, mivel Temesváry István alispánt már a közgyűlés előtt felszólították a lemondásra, azonban ő nem nyilatkozott, hanem elhagyta a helyszínt, amit lemondásnak nyilvánítottak. Kárász főispán azonnal bejelentette, hogy tisztújítást tart, s figyelmeztette a hallgatóságot, hogy hallgassák végig az egyes tisztségekre jelöltek neveit, s csak azután nyilvánítsák ki akarataikat.<sup>165</sup> A jelöltek között néhány lemondott tisztviselő is feltűnt, akik közül csak Vidovich Mihály főjegyző és Kovács Károly főügyész tartotta meg hivatalát, az új alispán Rónay Mihály lett.<sup>166</sup>

A bizottmányi ülés május 3-án folytatódott, amikor felolvasták a követek végjelentését, a jegyzőkönyvben pedig rögzítették, hogy „*az utolsó követválasztás, úgy szinte a követek számára adott utasítás, nem ezen Megye szelleme volt, melynek szelleme az ezelőtti két országgyűlésen bőven kifejtetett, 's melly Megye az ellenzék sorába tartozott, hanem egyedül olly egyénekké kik egy nagyobb birtokú család által magokat fel használtatták*”.<sup>167</sup> A bejegyzés a gróf Károlyi családra és az ő befolyásukkal elért konzervatív „fordulatra” utalt. Ugyanezen a napon olvasták fel Bene József adminisztrátor lemondólevelét, amelyben közölte, hogy mivel

---

<sup>161</sup> MNL OL H 1 a. 541/1848.; MNL OL H 1 b. 541/1848.

<sup>162</sup> Zsilinszky 1900. 189.

<sup>163</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 773/1848.

<sup>164</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 774/1848.; Zsilinszky 1900. 190–194.

<sup>165</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 775/1848.; Zsilinszky 1900. 194–195.

<sup>166</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 776/1848.

<sup>167</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 9/1848.; Az 1847. szeptember 20-án kezdődött közgyűlésen a másnap jóváhagyott 43 pontos követutasítás: MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 1568/1847. Az október 13-i követválasztás: MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 1901/1847.

az országgyűlésen a legutóbbi főispáni helytartók kinevezését törvényellenesnek minősítették, ezért „*hazaíúi kötelességének*” tudatában leköszön a hivataláról. Továbbá kérte a megyét, hogy bocsássák meg neki gyengeségeit. A közgyűlés mindössze tudomásul vette a levelét.<sup>168</sup>

A Rónay Mihály alispán elnökletével, május 25-én tartott közgyűlés a békére, az ellentétek elkerülésére hívta fel a figyelmet, s kijelentette, hogy a megye az ország alkotmányos szabadságát „*áldozatokkal, s ha kell vérrel is kész védeni*”. Egy felirat küldését kezdeményezték az uralkodóhoz és a nádorhoz, amelyben bizodalomuknak adtak hangot, hogy a király megvédi a haza és az uralkodóház közös érdekeit a növekvő veszélyben, a minisztériumnak pedig jelezték, hogy rendelkezéseiket minden esetben engedelmesen végrehajtják.<sup>169</sup>

A június 15-i közgyűlésen felolvasták Szemere belügyminiszter június 4-i rendeletét, amelyben a tisztújítást az érvényben lévő rendelkezés miatt megsemmisítette, és elrendelte, hogy haladéktalanul töltsék be a hivatalokat, annak módjáról azonban nem határozott. Temesváry István és Dobosy Lajos fordult a belügyminiszterhez a törvénytelen tisztújítás miatt, feltételezhetően azt remélve, hogy visszanyerik hivatalukat.<sup>170</sup> Azonban a belügyminiszter június 12-én a déli megyéket és az országot fenyegető veszélyhelyzetre hivatkozva az új tisztikart megerősítette hivatalában, amelyet az éppen zajló közgyűlésen jelenlévők kitörő lelkesedéssel fogadtak.<sup>171</sup> A megye konzervatívjai közül Basa József volt tiszántúli alszolgabíró *Vétkes pártoskodás* címmel egy cikket írt a *Budapesti Híradóba*, amelyben Kárász Benjámint eljárását kritizálta, az általa végrehajtott tisztújítást törvénytelennek minősítette. A szerző szerint az ellenzékiek szinte kiereszszakolták a tisztikar általános lemondását, és nem vették figyelembe, hogy a tisztviselők egy része nem kívánt lemondani. Kárászt törvénytelenséggel, pártoskodással és főispáni önkénnyel vádolta, s megemlítette, hogy a hivatalukat veszítettek a kormányhoz fordultak jogorvoslatért.<sup>172</sup> Egy a *Jelenkorban* megjelent cikk is törvénytelenséggel és pártoskodással vádolta az új főispánt.<sup>173</sup> A *Pesti Hírlap* tudósítója viszont örömmel adta hírül, hogy a „*retrográd Csongrád gyökeresen átalakult*”, s arról is tájékoztatott, hogy néhány megbukott tisztviselő a szentesieket az új tisztikar ellen akarta fordítani, de az nem sikerült.<sup>174</sup>

---

<sup>168</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 23/1848.

<sup>169</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 70/1848.

<sup>170</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 269/1848.

<sup>171</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 270/1848.

<sup>172</sup> BH 1848. 06. 02. (852. sz.) 525–526.

<sup>173</sup> J 1848. 06. 22. (73. sz.) 299–300.

<sup>174</sup> PH 1848. 05. 09. (51. sz.) 416.; Más jellegű beszámoló: PH 1848. 06. 10. (79. sz.) 537.; Viszont a Nemzeti azt írta a megyéről, hogy ott csend van. Nemzeti 1848. 06. 08. (25. sz.) 96.

Szintén a május 3-i közgyűlésen kezdték meg az országgyűlési választások előkészületeit, s Rónay Mihály alispán vezetésével egy bizottságot neveztek ki.<sup>175</sup> Az 1848. évi 5. tc. összesen hét választókerületet biztosított a megyének, illetve az abban fekvő városoknak: Szegvár, Tápé, Csongrád városa, Hódmezővásárhely, Szeged I. és II., valamint Szentes. Rónay alispán június 23-án terjesztette fel a Belügyminisztériumnak, hogy „közbizalommal” Csongrádon Klauzált, Hódmezővásárhelyen Török Bálintot, Szegváron Bogyó Sándort, Tápén Somogyi Antalt választották meg képviselőnek. Szentesen Horváth Ferenc szerzett mandátumot.<sup>176</sup> A *Pesti Hírlap* röviden tudósított a választások eredményéről, és megjegyezte, hogy Somogyi, Bogyó és Török a „régí ellenzék embere” volt.<sup>177</sup> *Kossuth Hírlapjának* tudósítója kiemelte, hogy a márciusi napok választóvonalat képeznek a történelemben, hiszen korábban az országgyűlési követválasztások előtt már hónapokkal korteskedést folytattak, most viszont rend és nyugalom van a megyékben.<sup>178</sup> Szeged I. és II. választókerületében június 18-án közfelkiáltással Kossuth Lajost és Klauzált választották meg képviselőnek, annak ellenére, hogy akkor már köztudott volt Kossuth pesti és Klauzál csongrádi sikere. Megválasztásuk azért történt, mert Szegeden Osztróvszky Józseffel és Rengey Ferdinánddal szemben Réh János és Tóth Mihály szeretett volna mandátumot szerezni. Azonban alig volt támogatottságuk, de hogy megakadályozzák Osztróvszky és Rengey megválasztását Kossuth és Klauzál nevét kezdték hangoztatni. Ebben a helyzetben Osztróvszkyék úgy gondolták, hogy a két országos politikust nem tehetik ki a szavazásnak, őket munkásságuk alapján egyhangúlag kell megválasztani, ezért visszaléptek a jelöltségtől. A július 2-án megtartott újabb választáson végül az utóbbi kettő szerzett mandátumot.<sup>179</sup> Klauzál miniszterként közbizalomnak örvendett, az első népképviselési országgyűlésen Csongrád városát képviselte.

#### 9. 6. Klauzál, a kormánytag és a képviselő

Az újonnan kinevezett kormány Pozsonyban lévő tagjai április 11-én tették le hivatali esküjüket. Másnap a nádor elnökletével megtartották az első minisztertanácsot.<sup>180</sup> Az 1848. évi

<sup>175</sup> MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 778/1848.

<sup>176</sup> K 1848. 06. 27. (18. sz.) 69.; Ruszoly 1997b. 37.; Zsilinszky 1900. 197.

<sup>177</sup> PH 1848. 06. 25. (91. sz.) 587.

<sup>178</sup> KH 1848. 07. 01. (1. sz.) 4.; A tudósítás szerzője Varsányi Péter szerint Szilágyi Virgil volt. Varsányi 1993. 20.

<sup>179</sup> K 1848. 06. 22. (14. sz.) 55.; K 1848. 07. 09. (30. sz.) 121.; Reizner 1884. I. 150–152.

<sup>180</sup> F. Kiss 1989. 17–20. Az F. Kiss Erzsébet gondozásában kiadott minisztertanácsí jegyzőkönyvek töredékesen maradtak fenn A tanácskozások idejére és tárgyára kiváló forrás Széchenyi István naplója. Én a Ferdinandy Mihály által szerkesztett 1848-as naplót használtam. Ferdinandy 2010. A minisztertanácsí jegyzőkönyvek egy része

3. tc. 17. §-a mondta ki, hogy az összes minisztérium tanácsülésében a király vagy a nádor elnököl, ha ők nincsenek jelen, akkor a miniszterelnök. Az üléseken a legfontosabb államügyeken túl kisebb tárgyak is napirendre kerültek, de rendkívüli eseményekkor is tanácskoztak a miniszterek.<sup>181</sup>

Április 13-án Deák és Eötvös, 14-én pedig Batthyány, Kossuth és Széchenyi is elindult Pest-Budára. Az április 15-i minisztertanácson vett részt először Klauzál, ekkor egy proklamációt adtak ki, amelyben kinyilvánították, hogy a minisztérium átveszi a kormányzást. Döntöttek a miniszterek mellé kinevezendő államtitkárok személyéről is, Klauzál minisztériumába Trefort Ágostont jelölték ki.<sup>182</sup> Az első ülések meghatározó tárgyai a minisztériumok szervezése, a katonaság és a horvátok ügyei voltak. Urbán értékelése szerint a kormány áprilisi tevékenysége lendületes volt, a minisztertanácsokon sikerült meghatározni a minisztériumok ügyrendjét, személyzeti politikáját, elkezdték megszervezni a minisztériumokat és a munkamegosztást is az egyes hivatalok között. Kossuth és Klauzál között megegyezés született a harmincad és postahivatalok kezeléséről is. Erről Széchenyi is megemlékezett, április 22-i naplóbejegyzésében rögzítette, hogy Klauzál ellenezte a harmincadhivatal létrehozását, és emiatt ellentétbe került Kossuthal.<sup>183</sup> Április 27-én Klauzál, Széchenyi, Pulszky és Fogarassy János megbeszélést folytattak Kossuthnál a pénzügyekről.<sup>184</sup> Ebben a hónapban 19-én, 22-én, 23-án és 26-án is volt olyan konferencia vagy minisztertanács, ahol Klauzál is megjelent.<sup>185</sup>

Május egyfajta válságos időszakot jelentett a kormány számára, mindazonáltal sikerült követeket küldeni Szalay László és Pázmándy Dénes személyében a frankfurti össznémet parlamentbe, s megkezdődött a nemzetőrség szervezetének kiépítése és a honvédtoborzás.<sup>186</sup> Az önálló magyar haderő megteremtése és a főhadparancsnokoknak a magyar kormány alá rendelése kulcsfontosságúnak bizonyult, amely Batthyáynak május elején sikerült. A hadügyi kérdésben kiéleződött konfliktus május 10-én véres eseményekbe torkollott, amikor este Lederer katonai főhadparancsnok budai szállása előtt macskazenét adott az ifjúság, a katonaság

---

megtalálható a KLÖM XII. kötetében is. A jegyzőkönyvek csak a határozatokat rögzítik, de azok létrejöttéről nem nyújtanak információt. A minisztertanácsról és a jelzett problémáról bővebben: Urbán 1986. 287–299.

<sup>181</sup> F. Kiss 1989. 10.

<sup>182</sup> F. Kiss 1989. 21.; Urbán 2007. 140–141.

<sup>183</sup> Urbán 2007. 157–158.; Ezen a napon több megbeszélés is volt, délben a nádornál volt konferencia, este pedig minisztertanács, amiről azt írta Széchenyi, hogy „mindinkább lázadás színezetű lesz”. E napon „fel s alá” sétált Klauzállal. Ferdinandy 2010. 39–40.

<sup>184</sup> Ferdinandy 2010. 43.; Fogarassy Jánost április 29-én nevezték ki a Pénzügyminisztérium adókivetési és pénzügyi osztályhoz tanácsosnak. F. Kiss 1987. 517.

<sup>185</sup> Ferdinandy 2010. 36–37., 39–41.; F. Kiss 1989. 38.

<sup>186</sup> Urbán 2007. 169., 189.

brutális fellépése pedig több áldozatot követelt.<sup>187</sup> Már éjjel összeült a minisztertanács Batthyány, Kossuth és Mészáros távollétében, de Klauzál részvételével. A miniszterek, Széchenyi kivételével elítélték Lederer fellépését, s vizsgálatot kezdeményeztek.<sup>188</sup> A Pest megyei választmány másnap követelte, hogy Lederert távolítsák el a hivatalából és vonják felelősségre.<sup>189</sup> A radikálisok lapja, a *Marczius Tizenötödike* május 11-i számában élesen kritizálta a kormányt, azt követelte, hogy Nyáry Kossuthtal egyetértésben alkosson egy új minisztériumot. Szemerét, Deákot, Széchenyit és Mészároost is kritizálták, azt mindenképp szerették volna elérni, hogy a belügyi poszton Szemerét Nyáry váltsa fel. A földművelésügyi minisztert sem kímélték: „*Nem kell Klauzál, ki azon ügyekhez, melyek tárczájához vannak kötve, annyit ért, mint a hajdu a harangöntéshez.*”<sup>190</sup> A kritikán azonban érdemes elgondolkodni, hiszen az egyértelműen hozzáértő Deákon, Széchenyin, Eötvösön túl joggal merülhetett fel a kérdés, hogy vajon mennyire értett a rá bízott minisztérium ügyeihez Klauzál?

Május 12-én népgyűlést tartottak Pesten, ahol a *Budapesti Híradó* tudósítása szerint Petőfi kijelentette, hogy a „*Kutyámat sem bíznam ilyen minisztériumra.*” A népgyűlés küldöttséget indított a kormányhoz, amelyet Petőfi vezetett. Végül a radikálisok nem tudtak politikai előnyt kovácsolni az esetből, Petőfi népszerűsége is csökkent, a kormány helyzete viszont stabilizálódott.<sup>191</sup> Emellett szembe kellett nézniük a délvidéki helyzet súlyosbodásával, a szerbiai fegyveres önkéntesek beáramlásával, és az újabb bécsi forradalmi megmozdulások következtében az udvar Innsbruckba távozásával. Urbán szerint ekkoriban a kormány egyik legkritikusabb időszakát élte át, de a határozott intézkedéseknek köszönhetően elnyerte a közvélemény bizalmát.<sup>192</sup> Ebben a hónapban 9-én, 10-én, 18-án, 19-én, 21-én, 25-én és 29-én voltak olyan minisztertanács-i ülések vagy különféle konferenciák, megbeszélések, amelyeken Klauzál is részt vett.<sup>193</sup>

A júniusi eseményeket meghatározta a miniszterelnök innsbrucki útján elért eredmények, eldőlt, hogy a király nem fogja személyesen megnyitni az első népképviselői országgyűlést, azzal a nádort bízták meg. A király felfüggesztette Jelačić-ot katonai és polgári tisztségéből, de jelentős hatása annak nem lett. Sikerült azonban az erdélyi országgyűléssel elfogadtatni az uniót, így, ha késéssel is, az erdélyi képviselők is csatlakozhattak a magyar

<sup>187</sup> Urbán 1981. 111–114., 223.; Urbán 2007. 165–166.

<sup>188</sup> Urbán 1981. 116.; Széchenyi ezt írta: „*Szemere István főherceghez hív bennünket. Itt találom Deákot és Klauzált. A katonákon, Léderer intervencióján – és nem a macskazenéseken vannak felháborodva!*” Ferdinandy 2010. 51.

<sup>189</sup> Urbán 2007. 166.

<sup>190</sup> MT 1848. 05. 11. (49. sz.) 194–195.

<sup>191</sup> BH 1848. 05. 17. (838. sz.) 470.; Urbán 2007. 167–168.; Kerényi 2008. 379–380., 384.

<sup>192</sup> Urbán 1981. 99. A válságos májusi napokról: Urbán 1981. 96–159., 209–259.

<sup>193</sup> Ferdinandy 2010. 51., 57–59., 61–62., 64., 69.; F. Kiss 1989. 46–47.

országgyűléshez.<sup>194</sup> Ebben a hónapban 26-án volt minisztertanács, Széchenyi naplóbejegyzéseiből nem lehet egyértelműen következtetni olyan további konferenciákra, amelyeken Klauzál is részt vett volna, de 3-án és 7-én is találkozott Klauzállal.<sup>195</sup>

Júliussal és a megnyíló országgyűléssel a Batthyány-kormány működése a második szakaszba lépett. Ezt az időszakot az országgyűlési viták, a szerb helyzet fokozódása, a horvát–magyar viszály, az ausztriai kormánnyal és az udvarral éleződő ellentétek jellemezték. Végül soron az országgyűlési viták a kormány egységének megbomlását eredményezték, augusztusra elmélyültek a konfliktusok a miniszterek közt, Kossuth népszerűsége viszont tovább nőtt, amelyhez a Bajza szerkesztésében megjelent lap, a *Kossuth Hírlapja* is hozzájárult.<sup>196</sup> Bár az önálló lap megjelentetése elindította Kossuth és Batthyány eltávolodását, az országgyűlést a kormány mégis uralta, főleg azokban a kérdésekben, amelyekben egységet tudott mutatni. Klauzál még a népképviselői országgyűlés kezdetén a kormány parlamenti helyzetéről folyó vitában azt jegyezte meg, hogy fontos, hogy a kabinetnek többsége legyen a Házban, de azt mégsem kívánta, hogy a törvényhozás során csak az ő érdeke érvényesüljön.<sup>197</sup>

Persze már a válaszfelirati vita is feszültséget generált, a július 11-i és 13-i minisztertanácson került szóba az olasz segítségnyújtás, amelyet Batthyány a Pragmatica Sanctio alapján akart a koronának nyújtani.<sup>198</sup> Emiatt a miniszterelnök és Kossuth között vita keletkezett, Széchenyi naplója szerint Batthyányban az is megfordult, hogy visszaadja a megbízatását.<sup>199</sup> Július 13-án Kossuthnál ültek össze a válaszfelirat miatt, ismételten csak Széchenyi naplójából tudjuk, hogy Batthyány, Eötvös, Deák, Klauzál és Széchenyi is kijelentette, hogy lemond, Szemere és Kossuth viszont ezt nem akarta megtenni, bár a napló szerint az utóbbi azt mondta, ha Batthyány lemond, akkor ő sem marad miniszter. A lemondási szándékok minden bizonnyal a Kossuth és Batthyány közötti nézetkülönbségre és vitára vezethetők vissza.<sup>200</sup>

Július 20-án megkezdődött a felirati vita az országgyűlésben, 21-én adta elő Kossuth a kormány álláspontját, hogyha az országban helyreáll a belső béke és rend lesz, akkor szívesen segítenek az uralkodónak olyan békés egyezség megkötésében, amely megfelelő az uralkodónak és az olaszok alkotmányos szabadságának is. Másnap folytatódott a vita, amelyhez

---

<sup>194</sup> Urbán 2007. 213.

<sup>195</sup> Ferdinandy 2010. 72., 74.; F. Kiss 1989. 59.

<sup>196</sup> Urbán 2007. 217.

<sup>197</sup> K 1848. 07. 16. (37. sz.) 161.

<sup>198</sup> Kossuth július 11-én a képviselőházban tartotta az ún. megajánlási beszédét. OJK 1848–49. I. 13.; Gergely 2005. 249.

<sup>199</sup> Horváth Mihály ekkor Batthyányt, Deákot, Klauzált és Eötvöst mérsékelteknak, Kossuthot merészebbnek, harciasabbnak értékelte. Horváth 1871. 303.

<sup>200</sup> Ferdinandy 2010. 98., 100.; Urbán 2007. 226.

72-en kívántak hozzászólni, de végül elálltak attól. A kormány ellenzékeként Nyáry Pál mondott beszédet, amelyre Deák és Pulszky után Klauzál is reagált.<sup>201</sup> Védte a kormány álláspontját és felhívta a figyelmet arra, hogy össze kell fogni a haza érdekében. Végül 233–36 arányban nyert a kormány álláspontja. Másnap Széchenyi szerint Klauzál azt mondta, hogy „*Most csak az Isten segíthet rajtunk!*”.<sup>202</sup> Azt nem tudni, hogy pontosan mire gondolt, de aznap is volt minisztertanács, ahol bizonyára szóba került a horvát helyzet, amely miatt aznap este Batthyány Bécsbe utazott, hogy ott a bánnal tárgyaljon.<sup>203</sup>

Urbán Aladár augusztust a válság hónapjának nevezte. Augusztus 3-án az országgyűlésben a németekkel kapcsolatos politika volt napirenden, a képviselők abban bíztak, hogy hamarosan deklarálják a német szövetséget. Talán ez sarkallta őket arra a határozatra, hogyha Ausztria a német szövetséggel hadiállapotba kerülne, akkor Magyarország nem fogja támogatni.<sup>204</sup> Nyilvánvalóvá vált, ahogyan Urbán fogalmazott, hogy ezzel „agyonütötték” a július 22-i határozatot, amely épp a Pragmatica Sanctióra hivatkozva helyezte kilátásba a katonai segítséget. Mészáros Lázár visszaemlékezése szerint a határozat miatt Deák és Klauzál is a fejét csóválta, Batthyány pedig örült, hogy nem volt jelen az ülésen.<sup>205</sup> Az újabb válság már érezhető volt Batthyány számára, hiszen Eötvös augusztus 4-én a lemondását fontolgatta, a 6-i minisztertanácson pedig Kossuth is kilátásba helyezte lemondási szándékát.<sup>206</sup> Augusztus elején az országgyűlésen Eötvös népiskolai törvényjavaslatát tárgyalták, 9-én Klauzál is felszólalt ez ügyben.<sup>207</sup>

Az augusztus 12-i minisztertanácsról Széchenyi hosszan írt naplójában. Az ülés minden bizonnyal egyik legfontosabb témája Csány László kormánybiztos lemondása volt, akinek egyik legfontosabb feladata a Dráva vonal védelmének megszervezése volt egy esetleges horvát betöréssel szemben. A kormány azonban nem fogadta el a lemondását.<sup>208</sup> Széchenyi úgy fogalmazott, hogy ő, Deák és Klauzál keresik a lehetőséget, hogy kilépjenek a kormányból, Eötvössel együtt ragaszkodtak hűségesküjükhöz, s nem akartak lázadókká válni.<sup>209</sup> Augusztus

<sup>201</sup> Pap 1866. I. 237–255., 267.; K 1848. 07. 25. (46. sz.) 208–210.; 1848. 07. 26. (47. sz.) 217.; Urbán 2007. 228.

<sup>202</sup> Ferdinandy 2010. 108.

<sup>203</sup> Széchenyi július 25-én azt írta Batthyáynak, hogy „*Meggyőződése, hogy elveszünk, ha most Jellasiccsal békét vagy fegyverszünetet nem kötünk.*” Urbán 2007. 242–246.

<sup>204</sup> Urbán 2007. 249–251.

<sup>205</sup> Mészáros 1867. I. 108–109.

<sup>206</sup> Urbán 2007. 252.

<sup>207</sup> K 1848. 08. 12. (64. sz.) 312.; Pap 1866. I. 377–378.; Urbán 2007. 275.

<sup>208</sup> Szócs 1972. 75–76.; Lemondásának oka az volt, hogy a drávai őrvonal parancsnoka, Ottinger vezérőrnagy olyan parancsot adott a katonaságnak, hogy ha a horvátok betörnek a Muraközbe, akkor ne tanúsítsanak ellenállást. Erről viszont Csány nem tudott. Csány lemondásával szinte egyidőben Ottinger is beadta a lemondását. Csány királyi biztosi munkájával kapcsolatban: Hermann 1998b.; Szócs 1972. 70–82.

<sup>209</sup> Ferdinandy 2010. 127–128.

21-én maga Batthyány fenyegetett lemondással, amikor Szenttamás második, eredménytelen ostroma miatt elégedetlenkedtek a képviselők.<sup>210</sup>

Klauzál augusztus 29-én a képviselőház ülésén beszédet mondott a vámkérdésről, és benyújtotta az azzal kapcsolatos törvényjavaslatot. Ez volt az egyetlen olyan nagy felszólalása az országgyűlésen, amely a rábízott tárcával volt kapcsolatos.<sup>211</sup> Beszéde elején a vámviszonyok aktuális helyzetét foglalta össze, majd rátért arra, hogy mit tett eddig a tárgyban. Először egy „mercantil” kereskedelmi könyvet vezetett be azon árucikkek rögzítésére, amelyek után harmincadot kell fizetni. Azok az árucikkek is vámkötelesek voltak, amelyeket azután hoztak be az országba, hogy utánuk a vámot az osztrák tartományokban már megfizették, s ugyanúgy a külföldről Magyarországra behozott, s az osztrák tartományokba tovább szállított áruk után is vámot szedtek. A miniszter arra kérte az osztrák kormányt, hogy ők is vezessenek egy ilyen könyvet, hogy jobban átláthassák és kezelhessék majd a vámokat. Azt is javasolta, hogy ideiglenesen olyan szabályokat kövessenek a vámkérdésben, amely mindkét félnek megfelel. A dohánytermesztés ügyében önállóan intézkedett. Egységesítette a dohánybehozatalra kirótt adót, a magyar dohányipar védelmében megadóztatta az osztrák gyárakból behozott dohánykészítményeket. Úgy látta, hogy mivel a korábbi kormányzat fenntartotta a meglévő vámrendszert, a magyar ipar nem tudott fejlődni. Ha az ország védvámrendszert vezet be, akkor az osztrák ipar a német tartományokban fog magának felvevőpiacot keresni. Szerinte a magyar ipar úgy is fejlődhet, hogy nem árt az osztráknak. Az ország iparosodását kiemelten fontosnak tartotta, mert gazdasága nem korlátozódhat csak a földművelésre. Javasataival a kereskedelem és az ipar fejlődését kívánta előmozdítani.

Az osztrák kormány kérésére a magyar fél hajlandó lett volna október végéig fenntartani a status quót, azzal a feltétellel, hogy szeptember 15-ig összeül egy egyeztető bizottság, amely kidolgozza Magyarország és az örökös tartományok közötti vámszabályozást. Klauzál arra is felhatalmazást kért, hogy kereskedelmi ügyekben ne csak az örökös tartományokkal, hanem más országokkal is tárgyalhasson az ideiglenes vámszabályok kialakítása végett. Úgy gondolta, hogy a kölcsönös méltányosság mentén az realizálható lesz. Az országgyűlés elnöke elrendelte a javaslat kinyomtatását és tárgyalását.<sup>212</sup> Ezután a harmincadvám alóli mentességről szóló törvényjavaslatot kezdték el tárgyalni, de ezt elhalasztották, mert nemcsak a harmincad, hanem

---

<sup>210</sup> Urbán 2007. 282–283.

<sup>211</sup> OJK 1848–49. I. 61.; K 1848. 08. 31. (83. sz.) 427–428.; Pap 1866. I. 118–130.; Egy másik felszólalása is volt 1848. szeptember 1-én, amelyben a Balkánon létesítendő konzulátusokról és a minisztérium költségvetéséről szólt. K 1848. 09. 03. (86. sz.) 445.

<sup>212</sup> OJK 1848–49. I. 144.; Beér 1954. 643–644. A képviselőház a javaslatot az osztályokhoz utalta, de azok valószínűleg nem tárgyaltak róla, mert az 1848. november 7-i ülésen ismét elhalasztották.

minden egyéb vám alóli mentesség eltörléséről is akartak határozni. Majd a postaügyi javaslatokat vették napirendre, így a postahivatalok függetlenségéről, a levél- és hírlapkezelésről is szó esett. A miniszter arról is tájékoztatta a képviselőket, hogy a 11-ből csak 2 olyan posta maradt, amely még nem került állami kézbe. Végül kijelentette, hogy igyekszik elérni, hogy minden nagyobb helységbe jusson el a posta hetente négyszer.

Urbán szerint augusztusban elmélyült a válság, s úgy tűnt, hogy a kormány lemondása elkerülhetetlen.<sup>213</sup> Az egyik legfontosabb ügy a katonaillesítési törvény vitája volt, amelyben Klauzál nem vett részt. A hónap végére végletesen megromlott a viszony az osztrák kormánnyal, és a horvát támadás is elkerülhetetlennek látszott. Batthyány és Deák augusztus 29-én Bécsbe utazott, azzal a céllal, hogy elfogadtassák az újoncozási és papírpénzkibocsátási törvényjavaslatot, valamint hogy elhárítsák a horvát támadás veszélyét.<sup>214</sup> Útjuk kudarccal végződött, miközben Pestre érkezett az osztrák kormány előterjesztésén alapuló uralkodói leirat, amely a had-, pénz- és kereskedelmi ügyeknek az osztrák minisztérium alá vonását kérte, illetve a Határőrvidéket ismételten az osztrák katonai igazgatás alá rendelte. A leirat lényegében az áprilisi törvények felülvizsgálatára és megváltoztatására irányult. A minisztertanács után az országgyűlésen is tárgyalták, a kialakult helyzetről Klauzál tájékoztatta Batthyányt, és kérte, hogy minél hamarabb térjen vissza. A képviselőházban próbálta a helyzetet konszolidálni, s támogatta Kossuth azon javaslatát, hogy Beöthy Ödön kapjon tejhatalmú kormánybiztosi kinevezést.<sup>215</sup>

Batthyány és Deák szeptember 10-én érkezett vissza Pestre. Ekkor már nem volt a városban Esterházy, aki 5-én lemondott, és Széchenyi sem, akit ugyanezen a napon orvosa a dőblingi elmeorvosintézetbe kísért. Szeptember 9-én Eötvös is Bécsbe távozott.<sup>216</sup> A 10-én este tartott minisztertanácson a jelenlévő miniszterek megegyeztek a lemondásukban, amit másnap a Házzal is közöltek. Gergely András szerint Klauzál depressziós lett.<sup>217</sup> A lemondólevelek nem maradtak ránk, de István nádor iratanyagának iktató főkönyvében megtalálhatók a levelek kivonatai. Eszerint Klauzál és Kossuth 10-én, Batthyány és Deák 11-én, Szemere Batthyány újabb megbízása után 12-én mondott le, Mészáros viszont a déli táborban volt.<sup>218</sup>

---

<sup>213</sup> Urbán 2007. 292–294.

<sup>214</sup> Urbán 2007. 295–299.

<sup>215</sup> K 1848. 09. 06. (89. sz.) 457–458., 460.; Urbán 2007. 300–301., 305.

<sup>216</sup> Urbán 2007. 316.

<sup>217</sup> Gergely 2001. 428.

<sup>218</sup> Horváth 1871. 446.; Gergely 2005. 252–253.; Urbán 2007. 316.

Az első független magyar felelős kormány földművelésügyi minisztere lemondólevelének kivonata a következő volt: „Klauzál Gábor, földművelés, ipar és kereskedelmi minister hivataláról lemondván, kéri elfogadtatni.”<sup>219</sup> Döntéséről szeptember 12-én beszélt az országgyűlés előtt, hogy „nem tettetés, nem comedia, hanem kimondhatatlan nehéz küzdelem után adtam magamat a’ hivatal elvállalására, és midőn leléptem nem játékból léptem le, hanem meggyőződésből”, s hogy nem tudja tovább a haza és az uralkodó javát egyaránt előmozdítani. Reagált Zsembery Imre indítványára, aki az országgyűlés feloszlásától tartva javasolta, hogy a képviselőház nyilvánítsa magát permanensnek mindaddig, amíg a haza veszélyben van. Klauzál szerint a haza csak akkor tartható, ha a törvényességet megőrzi, ezért nem támogatta Zsemberyt, s hozzá hasonlóan érvelt Batthyány Lajos is. A vitát Deák felszólalása oldotta meg, aki jelezte, hogy az országgyűlést az 1848. évi 4. tc. 6. §-a értelmében addig nem lehet feloszlítani, amíg nem határoz a következő évi költségvetésről.<sup>220</sup>

Klauzál ezt követően már csak szeptember 18-án szólalt fel a képviselőházban az úrbéri kártalanítás ügyében.<sup>221</sup> A szeptemberi fordulat után, miután ellehetetlenült az áprilisi törvényeken alapuló kormányzás, s a Ház saját kezébe vette az irányítást, Wesselényi írt Klauzálnak, s arra kérte, hogy hagyja el Pestet, mivel az „nem is nekünk való hely most”. Feltételezte, hogy a „csütörtöki gyászesemény” Klauzált is megrázta (Lamberg Ferenc királyi biztos szeptember 28-i meggyilkolására gondolhatott), s azt ajánlotta, hogy Deákkal együtt ők is utazzanak Gräfenbergbe.<sup>222</sup> Klauzál a képviselőház november 7-i ülésén betegsége miatt néhány napi eltávozást kért és kapott.<sup>223</sup> Az immár Debrecenben ülésező országgyűlés március 24-i ülésén, mint meg nem jelent képviselőt igazoltnak tekintette, Wlad Alajos szerint Ceglédig a Debrecenbe tartó képviselőkkel utazott, majd ott kiszállt és vélhetően Szegedre ment. Kazinczy Gábor az igazoláskor úgy nyilatkozott, hogy Klauzál betegsége olyan súlyos, hogy „minden órának áldozata leend”.<sup>224</sup>

Az első felelős magyar kormány működésének fél éve alatt többször előfordult, hogy Batthyányt bécsi és innsbrucki utazásai alatt egyik vagy másik miniszter helyettesítette, így Klauzál júliusban és augusztusban is betöltötte ezt a többletfeladatot.<sup>225</sup> Az is előfordult, hogy

---

<sup>219</sup> Urbán 1999. 1258–1259.

<sup>220</sup> K 1848. 09. 14. (97. sz.) 493–494.; Horváth 1871. 449.; Urbán 2007. 323–324.

<sup>221</sup> K 1848. 09. 20. (103. sz.) 521.

<sup>222</sup> MNL OL X 10872 MF 10121. Wesselényi Miklós 1848. október 2-án írt levele Klauzál Gábornak.

<sup>223</sup> K 1848. 11. 09. (152. sz.) 735.

<sup>224</sup> K 1849. 03. 29. (65. sz.) 233.; Beér 1954. 45., 302., 387.; Klauzál betegségének híre Wesselényihez is eljutott, aki Bezerédj Istvánnak írt levelében érdeklődött Klauzál állapotáról. MNL OL X 10872 MF 10121. Wesselényi Miklós 1848. december 30-án írt levele Bezerédj Istvánnak. Ezek szerint már 1848 végén is beteg volt.

<sup>225</sup> Urbán 2007. 223., 268.

Kossuth betegsége alatt őt jelölte ki, hogy ellenjegyezze a kiadandó rendeleteket.<sup>226</sup> Miniszteri tevékenységének értékelése a kutató számára nem könnyű feladat, hiszen a fennmaradt forrásokból nem lehet egyértelműen következtetni arra, hogy a minisztériumban folyó munkában milyen szinten vett részt. Feltételezhető, hogy az egyes kérdésekben hagyatkozott a minisztériumban dolgozó szakemberek véleményére. A május 3-án kiadott körlevelében úgy fogalmazott, hogy amikor elvállalta a minisztérium vezetését, azt azzal a tudattal tette, hogy a közigazgatásban dolgozó tisztviselők támogatni fogják.<sup>227</sup>

Klauzál egykori munkatársai, kortársai visszaemlékezéseikben értékelték a kereskedelmi minisztert is. Államtitkára, Trefort, akire saját bevallása szerint sok munka hárult a minisztériumban, úgy látta, hogy Klauzál *„tehetségeit s érdemeit nem méltányolják eléggé”*.<sup>228</sup> Mészáros Lázár már korábban ismerte Klauzált, elvbarátjának tartotta, s talpraesettnek és okosnak, összességében jó véleménnyel volt róla. Szerinte nem volt a forradalom embere, inkább Deákkal értett egyet, s nem Kossuthtal vagy Szemerével. Szónoki képességét viszont nem értékelte túl nagyra, következetes volt, de beszéde nem volt igazán megnyerő.<sup>229</sup> Szemere is úgy látta, hogy Széchenyi, Eötvös, Deák és Klauzál a mérsékeltebbek közé tartoztak a kormányban, s ők voltak azok, akik a kiegyenlítésre törekedtek.<sup>230</sup> Pulszky, aki saját bevallása szerint is jó barátságban volt Klauzállal, szintén úgy vélekedett, hogy Deákkal együtt ők a *„békés fejlődés emberei”* voltak.<sup>231</sup>

Klauzál közéleti politikai pályafutásának csúcsa kétségtelenül miniszteri kinevezése volt, amelyet megalapozott az addigi politikai reputációja és a március 15-i és utáni eseményekben való részvétele. Szakmai hozzáértéséhez férhet némi kétség, de minisztériuma vezető tisztségviselői mind olyan szakemberek voltak, akikre bátran támaszkodhatott. Miniszteri tevékenységét korántsem lehet úgy értékelni, mint bármelyik országgyűlési szereplését, de az kétségtelen, hogy céhirendelete és az úrbéri kártérítés kapcsán hozott rendelkezései fontos elemei voltak az új kormány gazdaságfejlesztő lépéseinek.

---

<sup>226</sup> KLÖM XII. 116.; PH 1848. 04. 30. (43. sz.) 383.

<sup>227</sup> MNL OL H 44 a. 9/1848.

<sup>228</sup> Trefort 1887. 17.

<sup>229</sup> Mészáros 1867. I. 11–12., 46., 49., 77.

<sup>230</sup> Ruszoly 1991. I. 246–247. Vö. Csengeri 1851. 46.

<sup>231</sup> Pulszky 1884. I. 316., 352.

## 10. Klauzál pályájának utolsó szakasza

### 10. 1. A magánember, 1849–1866

Klauzál 1849 utáni köz- és magánéletéről nagyon keveset tudunk, még az eddigieknél is kevesebb forrás áll a kutató rendelkezésére, hogy rekonstruálja életének utolsó bő másfél évtizedét, az azonban bizonyos, hogy Deákhhoz hasonlóan ő is visszavonult a közélettől. 1849 elején a Debrecenbe tartó képviselőktől Cegléden búcsúzott, s onnan vélhetően Szegedre utazott.<sup>1</sup> A szabadságharc leverését követően, illetve már január elejétől folytak a hadbírószági eljárások többek között Batthyány Lajos ellen is. Az első felelős magyar kormány tagjai közül nem indokolta semmi Deák Ferenc, Eötvös József, Esterházy Pál, Klauzál Gábor és Széchenyi István felelősségre vonását, mások külföldön próbálták elkerülni a hadbírószágot.<sup>2</sup> Az új rezsim tehát nem vonta őt vizsgálat alá, nem tudni hogyan viselte a szabadságharc leverését, de valószínű, hogy amint betegsége engedte, egy időre külföldre utazott. Betegségéről alig tudunk valamit, Wesselényi 1849. decemberében írt neki, miután értesült róla, hogy Pesten van, és „vértodulásban” szenved. Ismételten arra kérte, hogy utazzon Gräfenbergbe.<sup>3</sup> Valahova biztosan elutazott, ugyanis a *Pesti Napló* 1850. szeptember 24-én arról tudósít, hogy Treforttal együtt hosszabb külföldi tartózkodás után érkezett vissza Pestre.<sup>4</sup>

Eötvös József 1851. december végén Szalay Lászlónak írt levelében igen szomorú képet festett az egykori minisztertársairól: „Deák – kit pár hónap előtt meglátogattam – Kehidán betegeskedik, Klauzál Pesten, s hogy egyáltalában Treffet kivéven alig van egy jobb esmerősem, ki magát betegnek nem mondaná”.<sup>5</sup> Az öt éve özvegy Klauzál 1853. április 27-én megnősült, felesége Nagysándor József volt jegyese és unokahúga, a mindössze 20 éves Schmidt Emma lett.<sup>6</sup> Schmidt Emma anyja, Nagysándor Johanna, a tábornok testvére volt, míg apja, Schmidt János, Pest vármegye főorvosa volt.<sup>7</sup> Az újdonsült feleségről nem sokat tudunk. A halálakor megjelent megemlékezés műveltségét és zenei tehetségét emelte ki.<sup>8</sup> Egykori vőlegénye Emma apjának, egyben sógorának írt búcsúlevelében a következőképp írt róla:

---

<sup>1</sup> K 1849. 03. 29. (65. sz.) 233.

<sup>2</sup> Hermann 2000. 16.; Klauzálnak nincs aktája a Bach-korszakban politikai szempontból rendőri megfigyelés alatt állt gyanús, illetve nem gyanús személyek között sem. MNL OL D 298, MNL OL D 299.

<sup>3</sup> MNL OL X 10872 MF 10121. Wesselényi Miklós 1849. december 12-én írt levele Klauzál Gábornak.

<sup>4</sup> PN 1850. 09. 24. (163. sz.)

<sup>5</sup> Eötvös 1976. 92. Eötvös József 1851. december 31-én írt levele Szalay Lászlónak.

<sup>6</sup> Házassági anyakönyv. Nagytétény – római katolikus egyházközség. 1816–1895.; Schmidt Emma apja és testvére 1868-ban nevét Kovácsra változtatta. Szentiványi 1895. 135.

<sup>7</sup> Fleisz 2005. 421.

<sup>8</sup> PN 1889. 04. 10. (99. sz.)

„nemcsak külseje olyan tökéletes – olyan ritka szép, hogy mindenkire a legmélyebb, legmaradandóbb hatást gyakorolja – hanem a szelleme, a szíve, a lelke is olyan ritka értékű, hogy mindenkinek csodálattal és megbecsüléssel kell adóznia neki. – Szerencsés, nagyon szerencsés az a férfi, akié lesz ez a csakugyan minden tekintetben tökéletes, mennyei teremtmény.”<sup>9</sup> A Magyar Nemzeti Galéria őrzi Barabás Miklós 1849-ben készített akvarelljét Schmidt Emmáról.

A házasságkötésre a kistétényi Szent Mihály kápolnában került sor, a két tanú Sauer Ignác orvos, az ország egykori főorvosa, Klauzál minisztériumának tagja és Nagy István a Cs. királyi Törvényszék elnöke volt.<sup>10</sup> Klauzál az anyakönyvbe kistétényi birtokosként lett bejegyezve, de azt nem tudni, hogy mikortól volt ott birtoka. A házaspárnak három gyermeke született, 1854. október 6-án Emma, 12-én keresztelték meg, keresztszülei Nagy István és Sauer Ignác felesége Schiffner Emília voltak.<sup>11</sup> Emma a kalocsa Miasszonyunkról Nevezett Szegény Iskolánövér Polgári Leányiskolájának növendéke volt 1863 és 1867 között.<sup>12</sup> Apja halála után anyja a húgával, Máriával együtt Drezdába költözött, s egy ideig ott nevelkedtek.<sup>13</sup> Apjáról nagy szeretettel emlékezett meg egy 1922-ben vele készült interjúban, miszerint a „*legjobb, a legaranyosabb, a legszebb ember volt*”, s talán azért sem ment férjhez, vélekedett, mert az apja ilyen nagy érzelmi hatással volt rá. Apja nagyon szerette gyermekeit, kincseinek nevezte őket, de azt is elmondta, hogy Deák gyakori vendég volt náluk, s ő sokszor szavalt neki a Szózatot.<sup>14</sup> Emmának kiemelkedő volt az énektudása, számos helyen fellépett.<sup>15</sup> Időskorában Gábor testvérénél élt, 1931. április 17-én hunyt el Budapesten.<sup>16</sup>

Az 1857. március 11-én született Gábort 23-án keresztelték, s a házassági tanúk lettek a keresztszülei.<sup>17</sup> Tanulmányait nővéréhez hasonlóan ő is Kalocsán kezdte meg, de egy másik intézményben, a jezsuitáknál.<sup>18</sup> Ezután az esztergomi Szent Benedek rendi Katolikus Gimnáziumban tanult tovább, az érettségét is ott tette le.<sup>19</sup> Majd a Budapesti Királyi Magyar Tudomány-Egyetem jogi karának hallgatója lett.<sup>20</sup> Tanulmányai befejeztével a Vallás- és

---

<sup>9</sup> Katona 1979. I. 223.

<sup>10</sup> Sauer Klauzál barátja és orvosa volt, ott volt az 1843-ban tartott egyetemi székfoglaló előadásán is. PH 1843. 03. 16. (230. sz.) 174.; Poór 1872. 32–33.

<sup>11</sup> Keresztelési anyakönyv. Pest, Szentistvánváros – római katolikus egyházközség. 1843–1859.

<sup>12</sup> MNL BKVL VIII. 111. 1861/2–1869/70-es anyakönyv.

<sup>13</sup> PN 1889. 04. 10. (99. sz.)

<sup>14</sup> V 1922. 12. 31. (297. sz.) 4.

<sup>15</sup> Bartos 2021. 295–305.

<sup>16</sup> Halotti anyakönyv. Budapest, VI. kerület. 1929–1931.

<sup>17</sup> Keresztelési anyakönyv. Pest, Szentistvánváros – római katolikus egyházközség. 1843–1859.

<sup>18</sup> PN 1889. 04. 10. (99. sz.)

<sup>19</sup> Értesítvény 1876. 63., 1877. 67.

<sup>20</sup> Budapesti Királyi Magyar Tudomány-Egyetem almanachja 1879–1880. 70.

Közoktatásügyi Minisztériumban dolgozott, ahol 1911-ben miniszteri tanácsossá léptették elő, 1917-ben vonult nyugdíjba. Szeretett verseket írni, számos közülük nyomtatásban is megjelent. 1887. május 9-én Degré Alajos lányát, Katicát vette feleségül, a koszorúslányok között ott volt két lánytestvére is.<sup>21</sup> Házasságukból egy gyermek, Gábor született 1891. március 11-én, keresztanyja a nagynénje, Emma lett.<sup>22</sup> Klauzál Gábor unokája a spanyolnátha áldozata lett 1918. december 12-én.<sup>23</sup> Degré Katica 1929. július 26-án halt meg, Gábor pedig 1939. január 9-én Pesthidegkúton.<sup>24</sup>

A Klauzál házaspár harmadik gyermeke, Mária 1861. március 9-én született, április 10-én anyai nagyszülei tartották keresztség alá.<sup>25</sup> Klauzálék ekkor már a budai Halászfalu 77. sz. alatt laktak, így a kistétényi kert és ház valószínű nyaralóként szolgált. Mária, amint már említettem, gyermekkorának egy részét Drezdában töltötte, bizonyosan ott járt iskolába is. Testvéreihez hasonlóan neki is volt művészi tehetsége, őt a rajz és a festészet érdekelte. Az 1887–1888-as tanévet a Fővárosi Községi Iparrajziskolában töltötte.<sup>26</sup> 1900-ban már a Karlovsky Bertalan és Tolnay Ákos által létrehozott női festőiskola tehetséges hallgatója volt, a *Magyar Génius* című lapban egy ceruzarajza is megjelent.<sup>27</sup> A nagybányai művésztelepen is megfordult, majd élete hátralévő részét Münchenben töltötte, 1922. július 13-án ott érte a halál.<sup>28</sup>

Klauzál családi életéhez adalékot nyújtanak kortársai is. Pulszky Ferenc 1859-ben beszámolt Deáknak arról, hogy Klauzál megnősült, két gyermeke van, s a gyerekevelésen túl kistétényi birtokán borászkodik. Egy másik levelében helyeselte, hogy Klauzál újra megnősült, sőt, úgy vélte, hogy Deáknak is jót tett volna egy saját család.<sup>29</sup> Klauzál házasságkötéséről Szemere Bertalan is értesült, 1857. decemberi naplőbejegyzésében sorra vette a régi ellenzék nagyjait, azon elmélkedett, hogy mindenki visszavonult a politikától, és nem csinál semmit. Ekkor jegyezte meg Klauzálról, hogy „a vén banya megházasodott”.<sup>30</sup> Klauzál szerette

---

<sup>21</sup> Házassági anyakönyv. Pest, Belváros – római katolikus egyházközség. 1887–1895.; Bartos 2021. 222., 224., 227., 230–253.

<sup>22</sup> Keresztelési anyakönyv. Pest, Szentistvánváros – római katolikus egyházközség. 1891–1895.

<sup>23</sup> Halotti anyakönyv. Budapest, II. kerület. 1918–1920.

<sup>24</sup> Halotti anyakönyv. Budapest, VI. kerület. 1929–1931.; ifj. Klauzál Gábor életéről bővebben: Bartos 2021. 221–257. Testvérei közül egyedül róla maradt fenn egy fénykép 1864-ből, ami jelenleg magántulajdonban van. Bartos 2021. 221., 223.; Időskorából is maradt róla fenn egy fotó. NL 1930. 05. 03. (17–18. sz.) 33.

<sup>25</sup> Keresztelési anyakönyv. Buda, Alsóvíziváros – római katolikus egyházközség. 1855–1878.

<sup>26</sup> Vidéky 1889. 60.

<sup>27</sup> Magyar Génius 1900. 11. 04. (45. sz.) 756.

<sup>28</sup> Nemzeti Ujság 1922. 07. 18. (160. sz.) 208.; Életéről bővebben: Bartos 2021. 311–316.

<sup>29</sup> Pulszky 1884. II. 224., 227.

<sup>30</sup> Szemere 1869. 91.

feleségét, amit bizonyít néhány hozzá írt levele is.<sup>31</sup> 1858. május elsején „*Kedves angyali Emtzikém*” megszólítással fordult hozzá, s már nagyon várta, hogy dolga végeztével visszautazzon Budára „*azokhoz kik nélkül az élet nékem leg kisebb örömet sem nyújt*”. Elhunyt feleségéről sem feledkezett meg, azt is megírta, hogy járt a sírjánál a temetőben.<sup>32</sup>

Bizonyára örömmel töltötte el Klauzált, hogy barátja, Deák Ferenc 1854 novemberében Pestre, az Angol Királynő Szállóba költözött.<sup>33</sup> Találkozásaik gyakoribbakká váltak, amit megerősít Klauzál Emma, de Deák gyámleánya, Vörösmarty Ilona visszaemlékezése is. A későbbi Széll Kálmánné így írt róla: „*Ott látjuk már kora reggel, nyolcórakor bizonyosan Klauzál Gábort. Kegyelettel tekintünk reá, ismerjük rendíthetetlen ragaszkodását Deák Ferenchez. Ez volt minister! Az 1843–44-iki országgyűlési ellenzék vezére! Sem beszédén sem alakján nincs semmi tekintélyes, de az egyszerű külső alatt rejtve vannak egyenes tiszta jelleme, szigorú lelkiismeretessége, természetes észjárása.*”<sup>34</sup>

A német-szentmihályi és borostyánkői uradalmak haszonbérleti szerződéseit 1854. végével lejártak.<sup>35</sup> Arról nincs információ, hogy az uradalmak kezelésében mennyire vett részt, s mennyire hagyta a teendőket sógorára, Toperczer Tamásra. Imre bátyjának kertészete 1849-ben Oroszvárra költözött át, míg a juhtenyésztés a település melletti Csunyon folytatódott tovább.<sup>36</sup> Azt nem lehet tudni, hogy Klauzál benne maradt-e a vállalkozásban, de feltehetően nem. Valószínű 1858 őszén új vállalkozást indított, amelyről a *Vasárnapi Ujság* is beszámolt. Kistétényben kertészetet létesített, amelyet indulásakor Graeger Herman kertész irányított. Az árjegyzékek szerint 36 fajta őszibarackot, 13 fajta sárgabarackot, számos cseresznye-, meggy-, dió- és mandulafajfajtát, valamint rózsákat árultak.<sup>37</sup> A *Pesti Napló* szerint ekkor Klauzál teljesen a kertészkedésnek élt.<sup>38</sup>

Klauzál jelen volt 1860. április 11-én gróf Széchenyi István temetésén Nagycenken.<sup>39</sup>

---

<sup>31</sup> Klauzálnak négy feleségéhez írt levele ismert: 1858. május 1-én Szegeden, 1861. augusztus 1-én Budán, 1861. augusztus 23-án Budán és 1862. augusztus 5-én Szegeden keltezettek. MNL OL R 392 17–3. No. 12–15.

<sup>32</sup> MNL OL R 392 17–3. No. 12.

<sup>33</sup> Deák–Molnár 2003. 90.

<sup>34</sup> Széll é. n. 41; Protmann pesti rendőrigazgató 1855. január elején írt jelentésében Deák leggyakoribb látogatójaként említette Klauzált. Deák–Molnár 2003. 93.

<sup>35</sup> MNL OL P 1322 12. tétel 268–271. fol.

<sup>36</sup> F 1850. 01. 08. (6. sz.) 26.

<sup>37</sup> VU 1858. 10. 24. (43. sz.) 513.

<sup>38</sup> PN 1858. 11. 03. (2619. sz.)

<sup>39</sup> PN 1860. 04. 14. (3053. sz.)

1864 tavaszán ismét megbetegedett, a *Gyógyászat* című lap szerint „a szokványos agyi vérakadásnak veszélyes rohama lepte meg”.<sup>40</sup> Betegségéből májusra egész biztosan felgyógyult, mert megjelent a kalocsai érseki főgimnázium május 19-én tartott ünnepségén.<sup>41</sup>

## 10. 2. Újra a politikában – Az 1861-es és az 1865-ös országgyűléseken

Az ország a világsi fegyverletételt követő két évtized alatt, ahogy Szabad György monográfiájában értelmezte, a „forradalomtól a kiegyezéshez vezető utat járta be”.<sup>42</sup> Számunkra most az a kérdés, hogy ebben a folyamatban milyen szerepe volt, és mit tett az egykori csongrádi országgyűlési követ és miniszter. A politikától teljesen visszavonult Klauzál az ország jövőjére vonatkozó elképzeléseit nem ismerjük. Az 1850-es évek elején a Habsburg Birodalom jövőjével foglalkozó politikai röpiratok a Pragmatica Sanctiót nem perszonálunióként, hanem reálunióként kezdték értelmezni, s abból vezették le a közös ügyeket, elsősorban a külügyet, a hadügyet és a pénzügyet, valamint mérlegelték a gazdasági közösség tényezőit és a közös ügyek kezelésének módjait.<sup>43</sup> Deák és talán vele egyetértésben Klauzál is az 1848-as április törvényeket tekintette alapnak, a jogfolytonosság mellett érvelt, s a következő országgyűlést az 1848-as törvények alapján kívánta összehívni.

Az 1859-es év komoly veszteségekkel zárult Ausztria számára, a háborús vereség következtében elvesztette Lombardiát. Nem sokkal később Ferenc József leváltotta Alexander Bach belügy- és Johann Franz Kempen rendőrügyi minisztereket. 1860. október 20-án kihirdette az Októberi Diplomát, amely lehetővé tette az alkotmányos kormányzáshoz való visszatérést, ám a király abszolút hatalmát a legfontosabb ügyekben nem változtatta meg. Visszaállították az 1848 előtti kormányzések és a törvényhatósági autonómiát, lehetővé tették a megyei tisztikar megválasztását, és kilátásba helyezték az országgyűlés összehívását is. Deák és a vele egyetértők elfogadták a Pragmatica Sanctiót, mint alkotmányos alapot, de másképp értelmezték azt mint a német politikusok vagy a magyar konzervatívok, nem a reálunió, hanem a monarchikus unió elveit olvasták ki belőle.<sup>44</sup> Sem Deák, sem Klauzál nem vett részt azon az 1860 decemberében tartott esztergomi konferencián, amelynek célja az volt,

---

<sup>40</sup> GY 1864. 03. 12. (11. sz.) 223.

<sup>41</sup> A Jézus-Társasága Kalocsai Érseki Fő-Gymnáziumának Évkönyve és ünnepélyes jutalom-kiosztása 1864-diki július 27-kén. 4–5.

<sup>42</sup> Szabad 1967. 5.

<sup>43</sup> Deák–Molnár 2003. 95–97.

<sup>44</sup> Deák–Molnár 2003. 99–101.

hogy javaslatot tegyen arra, hogy milyen módon válasszák meg az országgyűlési képviselőket. Deák nem kívánt eltérni az 1848-as törvényektől.<sup>45</sup>

Az 1861. február 26-án kihirdetett Februári Pátens összbirodalmi parlament létrehozását kezdeményezte, amelynek alárendelte volna az országot az Októberi Diplomában megjelölt közös ügyekben. Ezt a közvélemény egy része és Deák is kedvezőtlennek ítélte, ezért az április 2-án megnyíló országgyűlésen a kivárás és a programfelmutatás politikáját követte.<sup>46</sup> Klauzál távollétében 1861. március 3-án Szeged II. választókerületében közfelkiáltással választották meg országgyűlési képviselővé.<sup>47</sup> Szabad György számításai szerint a megválasztott képviselők kétötöde, köztük természetesen Klauzál is, részt vett az első népképviselési országgyűlésen.<sup>48</sup>

Az április 9-i második ülésnapon a képviselők névsorának felolvasása során Klauzál, Deákkal, Eötvössel, Palóczyval és másokkal együtt megéljeneztek.<sup>49</sup> Az országgyűlés elején már elkezdett formálódni az a két csoport, amelyek között részben a közjogi nézetek, hogy miként viszonyuljanak a trónváltás törvénytelen eljárásához, részben az áprilisi törvények esetleges továbbfejlesztéséhez való viszonyulás képezett különbséget. A Deák vezette Felirati Párt kisebbségben volt a gróf Teleki László és Tisza Kálmán irányítása alatt álló Határozati Párttal szemben. Bár Deák sem ismerte el törvényes uralkodónak Ferenc Józsefet, de úgy látta, hogy a politikai feltételek teljesítése esetén a törvényes kapcsolat helyreállítható az uralkodóházzal, ezért formálisan felirattal kívánt Ferenc Józseffel traktátust folytatni. Klauzál ezúttal is Deák mellett állt, és a feliratot pártolta. Velük tartottak a korábbi centralisták, Eötvös József, Trefort Ágoston, Szalay László is.<sup>50</sup> A pesti megyeházán április 10-től Deák nélkül, de Klauzál, Eötvös, Trefort, valamint a határozatiak jelenlétében folytak a tanácskozások a királynak adandó válaszról.<sup>51</sup>

Klauzál április 16-án a képviselők igazolásának kérdésében szólalt fel először. Kijelentette, hogy addig nem lehet igazoltnak tekinteni egy képviselőt, amíg az ellene beérkezett kérvényt vagy panaszt meg nem vizsgálják. A panaszok a választáskor történt visszaélések miatt érkezhettek be.<sup>52</sup> Deák május 13-án terjesztette be az országgyűlés elé felirati javaslatát. Abban a magyar alkotmány és az 1848-as törvények helyreállítását, valamint az

<sup>45</sup> Szabad 1967. 151–152.; Deák–Molnár 2003. 106.

<sup>46</sup> Deák–Molnár 2003. 112–113.

<sup>47</sup> S 1861. 03. 07. (55. sz.), 1861. 03. 16. (63. sz.); PN 1861. 03. 07. (3321. sz.)

<sup>48</sup> Szabad 1979. 679.; Pap József az 1848–49-es és 1861-es országgyűlések résztvevőinek kontinuitását vizsgálta, s azt találta, hogy az 1861-ben megválasztott, magyarországi születésű képviselők 36%-a vett részt az 1848–49-es országgyűlésen. Pap 2016. 21–44.; A választásokról: Ruszoly 1999.; Csongrád megye 1848 és 1875 közötti képviselőiről: Sáfrány 2023. 73–96.

<sup>49</sup> KN 1861. I. 4.

<sup>50</sup> Szabad 1967. 446.

<sup>51</sup> Kozári 2019. 30–31.

<sup>52</sup> KN 1861. I. 8.

országgyűlés kiegészítését követelte. Tagadta a közös kormányzás jogszerűségét, a Birodalom két része közti politikai kapcsolatot csak esetinek tételezte.<sup>53</sup> A határozatiak részéről május 16-án Tisza Kálmán nyújtotta be indítványát, majd a vita egészen június 3-ig folyt, a végső szavazásra június 5-én került sor.<sup>54</sup>

A feliratiak még a polémia kezdete előtt megállapodtak abban, hogy felszólalásaikban Deák egy-egy témáját fejtik majd ki, amivel később néhányan nem voltak megelégedve. Klauzál május 22-én szólalt fel, beszédének három fontos témája volt, egyrészt a korlátlan uralom ellen tiltakozott, amely szerint nem lehet állandó kormányzási rendszer, mert előbb-utóbb nemcsak a nemzet, de az uralkodó is kárát látja.<sup>55</sup> Cseh, lengyel és olasz példákat hozott arra, hogy I. Ferdinánd magyar királlyá koronázása után az alkotmányosságot sok helyen, így hazánkban is igyekeztek megsérteni, megszüntetni. A korlátlan uralomnak, az „*absolutismus titkos működésének műve*” volt az, ami az április törvények után történt, így a minisztérium lemondása is. Többször utalt az aradi vértanúkra, a velük szemben lefolytatott eljárást jogszerűtlennek tartotta, mert a hódító a legyőzötteket nem büntetheti, hanem azokat hadifoglyoknak kell tekintse, és idővel szabadon kell engedje. Úgy vélte, hogy ilyen kivégzések a civilizált országokban példa nélküliek. Az aradi vértanúk mellett megemlékezett Batthyány Lajosról is. Beszédének második felében az ország gazdaságáról szólt, a pénzügyekről, a vasút, a kereskedelem, a vámrendszer és a dohánykereskedelem kérdéseit vette sorra. Kiemelte, hogy minisztersége alatt tárgyalásokat kezdeményezett Béccsel a vámrendszer és a kereskedelem ügyében, amelyek a minisztérium lemondása miatt szakadtak félbe, de a kormány nem volt ellene a megegyezésnek. Végül V. Ferdinánd lemondásának módjára utalt, hogy az nem törvényszerűen történt, és az, hogy Ferenc József nem hívta össze időben az országgyűlést, csak azt erősíti benne, hogy feliratban forduljanak hozzá, hogy törvényes követeléseikre választ várhassanak. Kitért a rendőrség visszaéléseire, másokkal együtt ráirányította a figyelmet a bécsi politika következetlenségére és az olmützi alkotmány sorsára. Utóbbira Andrássy Gyula gróf és Gorove István is emlékeztettek másnapi beszédükben.<sup>56</sup>

Tehát Klauzál is csatlakozott azokhoz, így Lónyay Menyhérthez, Trefort Ágostonhoz, Eötvös Józsefhez, akik szerint a perszonálunió fenntartása a magyarok jogos követelése és az

<sup>53</sup> KN 1861. I. 104–115.; Szabad 1967. 474–475.; Deák–Molnár 2003. 114–116.

<sup>54</sup> KN 1861. I. 125–130.; Szabad 1967. 478–480.; Deák–Molnár 2003. 116.

<sup>55</sup> KN 1861 I. 191–197.; Beszédét Tanárky Gedeonéval együtt még abban az évben kinyomtatták: Klauzál Gábor és Tanárky Gedeon (május 22-én) tartott beszédei. Pest, 1861. A beszéd természetesen a hírlapokban is megjelent: M 1861. 05. 26. (123. sz.), 1861. 05. 28. (124. sz.); Lónyay Menyhért naplójában értékelte a május 22-i beszédeket, s Klauzáléról igen rossz véleménnyel volt: „Klauzál beszédje gyenge volt, nem tartá érdekesnek elkészülni rá. Széles volt, de nem mély, mindenestre az 1843/4-dik országgyűlés vezéréhez [!] és az 1848-diki ministertől többet vártunk.” Deák 2003. 253.

<sup>56</sup> KN 1861. I. 208–212., 219–224.; Szabad 1967. 481–482.; Az adóról és a vasútról: Szabad 1967. 484–485.

uralkodó érdeke is.<sup>57</sup> A vita a június 5-i szavazással zárult, amelyen kis többséggel Deák felirati javaslatát fogadták el.<sup>58</sup> A június 7-i ülésen Klauzál felhívta a figyelmet a megszólításban rejlő problematikára, hiszen Ferenc József nem szólítható királynak, mert nem lett megkoronázva, császárnak sem nevezhetik, így legkézenfekvőbbnek a „*felséges úr*” címzést találta. Vele egyetértett többek között Madarász József és Kállay Ödön is, míg Tisza Kálmán a legmagasabb címmel, a császárral vagy minden egyéb címének felsorolásával kívánta az uralkodót megszólítani. A végső voksoláskor a Klauzál által is javasolt „*felséges úr*” címzést fogadták el. Bónis indítványa, hogy a „*felséges császár és király*” megszólításból a király szót hagyják el, nem nyert többséget. Klauzál a felirattal kapcsolatban a június 8-i ülésen még egyszer felszólalt.<sup>59</sup> Az országgyűlésen két bizottságba is beválasztották, a törvénykezés ideiglenes rendezésére május 25-én kiküldött, és a június 22-én megalakult adóügyi bizottságba.<sup>60</sup>

Ferenc József július 21-i leirata azonban elutasító volt. A leirat kihirdetése után, 23-án a feliratiak nyolc tagú bizottsága, köztük Klauzállal, egyeztetést folytatott a határozatiak vezetőivel.<sup>61</sup> Klauzál feleségének augusztus elsején írt levelében bizonytalannak látta, hogy a határozatiakkal meg tudnak-e egyezni, de azt biztosra vette, hogy a „*Bécsiekkel a Rescriptum által lehetetlenné vált*” a megegyezés.<sup>62</sup> Deák második felirati javaslatát augusztus 8-án terjesztette elő, de azzal kapcsolatban Klauzál az országgyűlésen már nem szólalt fel. Deáknak e feliratával sikerült az országgyűlés egységét megteremteni.

Az országgyűlést augusztus 22-én feloszlatták, másnap Klauzál levélben számolt be feleségének az utolsó napok eseményeiről. Az utolsó ülést „*igen érdekes*”-nek tartotta, s leírta, hogy 21-én reggel konferencia, déltől zárt ülés volt, majd 4 órától nyílt ülésben tárgyalták a Deák által előterjesztett óvást. Azt „*nagy lelkesedéssel vette a közönség, – azon ülés, úgy a tegnapi végső is – egész meltosaggal folyt le*”.<sup>63</sup> Szeged városa szeptember 2-i közgyűlésén hálás köszönettel adózott Deák Ferenc, Dáni Ferenc és Klauzál Gábor képviselőknek az országgyűlésen kifejtett munkájukért.<sup>64</sup>

---

<sup>57</sup> Szabad 1967. 499–500.

<sup>58</sup> Deák–Molnár 2003. 116.; Sarlós 1987. 40.; Sarlós Béla szerint a határozat mellett 160-170-en, míg a felirat mellett 130-an voltak, ezt sikerült 155–152 arányban a felirat javára fordítani, egy tartózkodás mellett és 13 képviselő távollétében.

<sup>59</sup> KN 1861. II. 67–71., 88–89.

<sup>60</sup> KN 1861. I. 256.; KN 1861. II. 202.

<sup>61</sup> Szabad 1967. 576.; Kozári 2019. 46.; A feliratiak bizottságának tagjai Deák Ferenc, Eötvös József, Klauzál Gábor, Andrássy Gyula, Lónyay Gábor, Szalay László, Gorove István és Kazinczy Gábor voltak. A határozatiak részéről Tisza Kálmán, Nyáry Pál, Podmaniczky Frigyes, Bónis Sámuel, Kállay Ödön, Komáromy György, Várady Gábor és Terényi Lajos vett részt a megbeszélésen.

<sup>62</sup> MNL OL R 392 17–3. No. 13.

<sup>63</sup> MNL OL R 392 17–3. No. 14.

<sup>64</sup> SzH 1861. 09. 04. (70. sz.); S 1861. 09. 06. (204. sz.)

Nem sok információ van arról, hogy 1861 és 1865 között mennyiben foglalkozott közügyekkel, bár feltételezem, hogy Deákkal való beszélgetéseikben a politika kérdései is szóba kerültek. Így nem érhetne váratlanul Deák 1865. április 16-án megjelent húsvéti cikke a *Pesti Napló* hasábjain, amelyben a szerző „kiegyenlítés” alapelveit közölte. A húsvéti cikket követte az ún. májusi program, amelyben Deák már kifejtette a közös ügyek rendezésére vonatkozó nézeteit, és vázolta a megegyezés lehetséges menetrendjét is. Ferenc József szeptember 17-én hívta össze az országgyűlést, amelyet december 14-én személyesen nyitott meg.<sup>65</sup>

A szegediek ismételten Klauzált szerették volna képviselőjüknek, ezért október elején levélben kérték, hogy menjen le hozzájuk Szegedre.<sup>66</sup> Klauzál egészségi állapota ekkor sem volt tökéletes, mégis igyekezett eleget tenni választói kérésének, és levélben köszönte meg a bizalmat.<sup>67</sup> Kifejtette, hogy a képviselősnél nagyobb kitüntetés nem is érhetné, kivált akkor, ha ezt oly várostól kapja, amelyhez a szeretet és a tisztelet köti. Október 27-én érkezett a városba, a bel- és felsővárosban azonnal kitűzték a nemzeti lobogókat, amelyeken Klauzált éltették. Két nappal később a belvárosi kaszinó dísztermében közölte programját választóival.<sup>68</sup> Az őt köszöntő Osztróvszky József úgy látta, hogy semmi szükség nincs programra, hiszen Klauzál politikai múltja kezességet jelent a jövőre nézve. Programbeszéd helyett útmutatást kért barátjától, és hogy foglalja össze az összeülő országgyűlés feladatait.

Klauzált meghatotta a fogadtatás, majd másfél órás beszédet tartott. Legfontosabbnak a sarkalatos törvények helyreállítását tekintette. Kifejezte örömét amiatt, hogy Ferenc József 1865. szeptember 20-án kiadott manifesztumában felfüggesztette az 1861-es februári pátent. Türelemre intette választóit, mert tudta, hogy az alkotmányosság helyreállítása nem lesz egyszerű feladat. Beszült Deák húsvéti cikkéről és az abban foglaltakról, amellyel ő, mint „*legműbb kísértője*” teljesen egyetértett. Dicsérte barátja bölcsességét, meghatóan beszélt róla, akit a hallgatóság megéljenzett. Most is utalt a minisztersége alatt megindult, de a szeptemberi válság következtében félbeszakadt, a bécsi kormánnyal folytatott kereskedelmi és vámügyi tárgyalásokra. Úgy látta, hogy 8 év alatt sikerült volna elérni a szabad kereskedelmet, de ahhoz kezdetben iparvédelemre és fejlesztési koncepcióra lett volna szükség. Hasznosnak tartotta azt a gyakorlatot, hogy az iparosok és gyárosok gyermekeiket külföldre küldik, s azok ott szerzett tapasztalataikkal és tudásukkal előmozdítják a hazai fejlődést. A vasút helyzetével és annak

---

<sup>65</sup> Deák–Molnár 2003. 130–131., 134.

<sup>66</sup> SzH 1865. 10. 12. (82. sz.)

<sup>67</sup> SzH 1865. 10. 26. (86. sz.), 1865. 10. 29. (87. sz.)

<sup>68</sup> SzH 1865. 11. 02. (88. sz.)

bécsi irányításával viszont elégedetlen volt. Az adminisztrációban alkalmazott „ellenőrködő” embereket nem nézte jó szemmel, a tisztviselői és a bírói állások betöltésénél a választást részesítette előnyben. Beszédét hallgatósága lelkes éljenzéssel fogadta, este pedig a dalegylet néhány dal előadásával tisztelte meg.

A *Szegedi Híradó* november 12-én egy új jelölt fellépéséről adott hírt Klauzál választókerületében. A városban Ligeti Dániel neve terjedt, aki azonban később azt nyilatkozta, hogy neki nem állt szándékában elindulni a választásokon.<sup>69</sup> Válaszul a hírre november 12-én este a színházban cédulákat szórtak szét a következő tartalommal: „*Éljen Klauzál Gábor, városunk jeles fia, a haza kitűnő szónoka, Szeged palánk-felsővárosi kerületének országgyűlési követe!*”. Másnap Ligeti Dániel visszalépett a talán sosem vállalt jelöltségétől. 13-án este a felsővárosi kaszinóban mintegy 150 fő részvételével vacsorát rendeztek, ahonnan sürgőnyt küldtek Klauzálnak, amelyben mint követüket köszöntötték. November 15-én reggel a választók a kaszinóban gyülekeztek, és onnan vonultak zászlókkal és zenei kísérettel a választás színhelyére, ahol 1861-hez hasonlóan közfelkiáltással választották képviselővé Klauzált.<sup>70</sup>

Az 1865. december 14-én megnyílt országgyűlés kezdetén, hasonlóan mint 1861-ben, felolvasták a képviselők névsorát. Deák, Tisza, Szentiványi mellett Klauzált is éljenkiáltások fogadták, aki a Felirati Pártból alakuló Deák-párthoz csatlakozott, míg a Határozati Pártot idővel Balközépnek nevezték.<sup>71</sup> 19-én az Európa vendéglőben gyűltek össze Deák hívei mintegy kétszázan, ahol Klauzál elnökölt, s a képviselőház elnökének és jegyzőinek személyéről tanácskoztak.<sup>72</sup>

Az első ülésnapokon a képviselők igazolásával foglalkoztak. Ebben a témában Klauzál az előző országgyűlésen is felszólalt. December 20-án az igazolt képviselők névsorának felolvasásakor Dedinszky József jelezte, hogy két képviselő ellen kérvényt nyújtottak be, de abban nem volt kellő adat és indok, ezért őket, Hevessy Bertalant és Baranyi Ágostont igazoltnak tekintették. Klauzál ezt ellenezte, és javasolta a megtámadott mandátumok kivizsgálását.<sup>73</sup> Böszörményi László emlékeztette a jelenlévőket, hogy Klauzál az előző országgyűlésen is hasonlóan járt el, a kérvénnyel megtámadott képviselőt nem tekintette igazoltnak. Ő maga is így járt, amikor óvás volt ellene benyújtva.<sup>74</sup>

<sup>69</sup> SzH 1865. 11. 12. (91. sz.); Ligeti Dániel (1813–1873) szegedi ügyvéd, a Szeged-belvárosi kaszinó tagja. Habermann 1992. 176.; A Hon szegedi tudósítója korábban arról számolt be, hogy Klauzál ellen nem igen fognak korteskedni. A Hon 1866. 10. 10. (232. sz.)

<sup>70</sup> SzH 1865. 11. 16. (92. sz.) A Szegeden ekkor megjelenő kiáltványok egyikében a következő vers szerepelt: „*Ki hazáját szereti, Klauzál Gábort élteni!*”

<sup>71</sup> KN 1865–66. I. 4.; Gerő 1993. 50–60.

<sup>72</sup> Pesti Hírnök 1865. 12. 20. (290. sz.)

<sup>73</sup> KN 1865–66. I. 9.; A két képviselőt végül igazolták: KN 1865–66. I. 105.

<sup>74</sup> KN 1865–66. I. 10.; Böszörményi esete: KN 1861. I. 68–69.

Az igazolási ügyek még januárban is folytatódtak, 12-én kijelentette, ha korábban elfogadták, hogy bármikor érkezhetsz be kérvény, akkor azt kötelesek kivizsgálni, bármilyen régóta is tart az országgyűlés.<sup>75</sup> Bujanovics Sándor esetét 15-én tárgyalták, Klauzál kérte, hogy az igazolás jóváhagyása előtt olvassák fel az ügyben keletkezett iratokat, vagy kezdeményezzenek vizsgálatot, mert ő bizonyítottan látja a tisztviselőknek a választásba való beavatkozását. Kérését Bánó József is indokoltan tartotta, ezért az iratokat végül felolvasták. Bónis Sámuel a felolvasott iratokból arra a következtetésre jutott, hogy vesztegetés történt, ezért kérte a többi irat közzétételét is. Tisza Kálmán, Podmaniczky Frigyes, Böszörményi László is csatlakozott Klauzálhoz, hogy indítsanak vizsgálatot, azonban a szavazás során a képviselőt igazolták.<sup>76</sup>

Január 13-án Papp Simon ügyével foglalkoztak. Patay István szerint a főispán megsértette a képviselőház jogkörét, amikor bizottságot nevezett ki a választás alkalmával történt kihágások kivizsgálására. Mivel a főispán befolyásolhatta a vizsgálat eredményeit, azt semmisnek tekintette. Klauzál Nyáry Pálhoz és Tisza Kálmánhoz hasonlóan úgy vélekedett, hogy a főispán csak akkor rendelhet el vizsgálatot, ha bűntény történik. Idézte a vizsgálati anyagot, amiből számára az derült ki, hogy a főispán verekedés miatt indított eljárást. Mindezek ellenére ő is támogatta, hogy indítsanak vizsgálatot. Patay István erre azzal vádolta Klauzált, hogy „a főispán legyezésére” kiemelt egy iratot, amelyben verekedésről van szó, de ő elő tud venni egy másikat, amelyben csak rendetlenség szerepel. Az elnök Klauzál mellé állt, s közölte, hogy kijelentése nem a főispán mentegetésére szolgált. Tisza Lajos azért nem értett egyet Klauzállal, mert nem akarta, hogy egy törvénytelen vizsgálat miatt késleltessék egy képviselő igazolását. Klauzál válaszában azzal védekezett, hogy az ügy előadója csak a verekedésről szóló anyagot ismertette meg vele, de miután tudomására jutott, hogy rendetlenség is történt, már helytelenítette a főispán eljárását. Kérte, hogy rögzítsék, hogy a törvény a választások alkalmával bekövetkezett rendetlenségek kivizsgálására a központi bizottmányoknak és a képviselőháznak ad felhatalmazást, nem pedig a főispánnak. Végül a képviselők vizsgálat elrendeléséről döntöttek.

Klauzál aznap Lovassy Ferenc igazolási ügyében is vizsgálat elrendelését kérte.<sup>77</sup> A január 16-i ülésen pedig Wodiáner Albert ügyében szólalt fel, amelynek végeredménye a választás megsemmisítése lett. Szentiványi Adolf esetében is szót kért, és követelt vizsgálatot.

---

<sup>75</sup> KN 1865–66. I. 39.

<sup>76</sup> KN 1865–66. I. 62–66.

<sup>77</sup> KN 1865–66. I. 48–50., 52–53., 56–60.; Lovassy ügyéről, s abban Klauzál állásfoglalásáról Szász Károly is írt naplójegyzeteiben. Szász 1866. 77–78.

amelyhez többen, így Madarász József és Besze János is csatlakoztak, azonban a többség igazolta a képviselőt.<sup>78</sup>

A Deák-párt január 22-én este az Európa vendéglőben nagy konferenciát tartott, amelyen Klauzál elnökölt, és ahol Deák javaslatot tett a felirati bizottság tagjaira, 19 Deák-párti, két baloldali és két konzervatív képviselőt javasolt. Emellett 9 további bizottság felállítását indítványozta, amelyek közül a közös ügyekkel foglalkozó volt a legfontosabb.<sup>79</sup> Deák az előzetes megbeszélések után az 1866. január 27-i ülésen kezdeményezte a trónbeszédre válaszoló felirati bizottság kiküldését. A szavazáson Deák, Eötvös és Andrássy után Klauzál kapta a legtöbb voksot. A bizottság munkáját Deák irányította, a visszaemlékezések szerint sokszor kész javaslatokkal érkezett, az elkészült szöveget február 8-án terjesztették elő.<sup>80</sup>

A feliratra március 3-án érkezett meg a királyi válasz, amelyben az uralkodó elutasította a jogfolytonosság azonnali helyreállítását, és megjelölte az április törvények azon cikkelyeit, amelyeken változtatni kívánt. A leirat elkeseredést váltott ki a képviselők között, így Klauzál is szomorúan vette tudomásul. Szász Károly feljegyzett egy esetet, amely a leirat kihirdetése után történt. Egy pap képviselő néhány napig nem volt jelen az üléseken, és amikor visszatért, egyik társa azzal fogadta, hogy „jókor jöttél vissza”. Mire az azt válaszolta, hogy „*tegnap akartam bejönni, de prédikációs halottam volt s csak ma jöhettem*”. Klauzál hallva szavait, a királyi leiratra utalva így reagált: „*Itt is halottunk van [...] de ebből nem lett prédikációs*”.<sup>81</sup>

Deák február 28-án kezdeményezte a közös ügyek tárgyában kiküldendő bizottság kijelölését, amelynek létszámát március 1-én Klauzál javaslatára 50-ről 52-re emelték. A szavazás március 5-én volt, ebbe az ún. 67-es bizottságba Klauzált is beválasztották.<sup>82</sup> Deák március 5-én kezdeményezte, hogy határozzák meg, hogy miként készüljön el a válaszfelirat. A többség egy 9 tagú különbizottság létrehozása mellett döntött, amelybe Klauzált is beválasztották.<sup>83</sup> Az elkészült felirati javaslatot március 19-én hagyták jóvá a képviselők.<sup>84</sup> Március 24-én számolták össze a bizottságok alakítására és szervezésére kiküldendő

---

<sup>78</sup> KN 1865–66. I. 78–82.

<sup>79</sup> Szász 1866. 92–96. Szász a baloldal és Apponyiék megbeszéléseiről is beszámolt.; S 1866. 01. 24. (18. sz.); A Hon 1866. 01. 25. (19. sz.)

<sup>80</sup> KN 1865–66. I. 146–147.; Deák–Molnár 2003. 135–136.; A javaslatot készítő bizottság január 31. és február 6. között ülésezett. Sarlós 1987. 134.

<sup>81</sup> Szász 1866. 208.

<sup>82</sup> KN 1865–66. I. 330., 332.; Sarlós 1987. 148.; Deák–Molnár 2003. 136.

<sup>83</sup> KN 1865–66. I. 331–333., 341.; Deák–Molnár 2003. 137. A 9 tagú bizottság: Deák Ferenc, Andrássy Gyula, Tisza Kálmán, Ghyczy Kálmán, Eötvös József, Klauzál Gábor, Csengery Antal, Apponyi György, Szentkirályi Mór.

<sup>84</sup> KN 1865–66. I. 365–366.; Deák–Molnár 2003. 137.

választmány tagjaira leadott szavazatokat, amelybe Klauzál is bekerült. A bizottság április 5-én ülésezett először, s Klauzált választották meg elnöknek.<sup>85</sup>

Klauzál a március 19-i ülésen szólalt fel utoljára, amikor a felirat mellett vokszolt, ezt követően, ha jelen is volt az üléseken, már nem kért szót. Április elején megbetegedett, utána valószínűleg már nem jelent meg az országgyűlésen. Ha élete utolsó két országgyűlését értékeljük, akkor már egy más politikusi habitust látunk. Legjelentősebb beszédét talán 1861. május 22-én mondta el, míg az utolsó országgyűlésen feltehetően csak a háttérben zajló tanácskozásokon volt aktívabb, a kiegyezés tényleges előkészítésében már nem vehetett részt. Az 1860-as évek Klauzálya már egy idősödő, betegségek és veszteségek által megviselt személyiség volt. Megnyilvánulásai, felszólalásai hangneme már nem a reformkori politikust idézte, hanem egy bölcsőbb, tapasztaltabb és épp ezért megfontoltabb karakterre utal. Szász Károly a következőképpen látta őt: *„Annál (Szentkirályi Mórinnál – S. T.) rokonszenvesebb egyéniség a jó öreg Klauzál, kiben az egykori ministert ugyan senki föl nem fedezné, sőt a posoni országgyűlések sentimentális szónokát is alig; bár, ha hangja megcsendül mint az áve ájtatra hívó estharangja, szivünket valami kifejezhetetlen elérékenyülés ábrándja fogja el; még is, régi tulajdonaiból egész teljességében csak táblabíráskodását tartotta meg, annak egész jólelkűségével s tájékozottság szeretőre-méltóságával.*”<sup>86</sup>

### 10. 3. „egy fényes csillag futott le a magyar égről”<sup>87</sup> Klauzál halála és emlékezete

Klauzál nem először járt Kalocsán iskolai ünnepségen, amikor 1866 július végén lányának, Emmának az év végi nyilvános vizsgájára utazott a városba. Április elején betegedett meg, tüdőgyulladást kapott, agyi vérbőrség mutatkozott nála, gyógykezelését apósa, Schmidt János és Poór Imre doktor végezte, akik szükség esetén más szakemberekkel is konzultáltak. Csak június végén lett jobban, ekkor a budai lakásából a kistétényi birtokra utazott, ahol meglátogatták őt barátai, Deák, Eötvös és Korizmics László is. Majd július 23-án indult Kalocsára, Emma lánya vizsgájára.<sup>88</sup>

<sup>85</sup> KN 1865–66. I. 374.; S 1866. 04. 10. (81. sz.); A 12 tagú bizottság: Deák Ferenc, Lónyay Menyhért, Zeyk Károly, Tisza Kálmán, Klauzál Gábor, Szentkirályi Mór, Horváth Boldizsár, Nyáry Pál, Hollán Ernő, Bónis Sámuel, Bezerédj László és Gorove István.

<sup>86</sup> Szász 1866. 51.

<sup>87</sup> VU 1866. 08. 12. (32. sz.) 387.

<sup>88</sup> GY 1866. 05. 05. (18. sz.) 341.; 1866. 08. 11. (32. sz.) 553–559. Klauzál halála után Poór doktor részletesen leírta, hogyan zajlott áprilistól a haláláig tartó kezelése.

Érkezését feltehetően bejegyezte az iskolanővérek vendégkönyvébe, ugyanis a rendtörténetéről 1900-ban megjelent könyvben a „*Magasrangú idegen látogatók az anyaházban*” című részben őt illeti az első bejegyzés.<sup>89</sup> Emma számára július 24–25-én jött el a megmérettetés ideje, s amint a nővérek német nyelven vezetett házkrónikájából kiderül, sikeresen teljesítette a vizsgákat. Klauzál ott tartózkodás alatt megfázott, 28-án „*lázás csorvát*” és tüdőhurutot kapott, 30-án Szabó Ferenc érseki orvos tüdő- és mellhártyagyulladást diagnosztizált nála. Augusztus 2-án konzíliumot tartott az állapotáról apósa, Poór Imre, Szabó Ferenc és Novák Sándor, de akkor már teljesen legyengült állapotban találták. Az elméje még tiszta volt, ha kérdezték, válaszolt, családi ügyeiben rendezkedett, és Deák hogyléte felől érdeklődött. Az orvosi kezelés dacára augusztus 3-án éjjel 11 órakor elhunyt.<sup>90</sup>

A kalocsai iskolanővérek házkrónikája már másnap megörököltette a szomorú hírt: „*Az intézet ismét elveszített egy jó, megkülönböztetett barátot. Tegnap este 11 órakor tüdőgyulladásban elhunyt itt Klauzál Gábor úr. Azért jött a feleségével és a fiatalabb lányával, hogy jelen legyen Emma lánya vizsgáján, aki 3. éve növendékként az intézetben tartózkodik. Nemrégiben súlyos betegségből felépülve és még nem tökéletesen meggyógyulva, visszaesés következett be, amely véget vetett nemes életének.*”<sup>91</sup> A gyász hírről augusztus 5-én délben értesült Osztróvszky József, egy feltehetően a család által küldött táviratból, délután már a *Pesti Napló* tudósítását is kézhez vehették a város lakói.<sup>92</sup> Ezután kerülhetett gyászlobogó a városháza, a kaszinó és a takarékpénztár épületére.

Klauzál holtteste augusztus 5-én érkezett meg Szegedre. Erről Örhalmy (Müller) Lajos korábbi megyei aljegyző levélben tudósította Kovács Ferencet, Klauzál volt írnokát, „*ma délután 6 órakor midőn e sorokat írom a' városházi harang jelzi tetemének Szegedre érkezését*”. Kérte Kovácsot, hogy ossza meg a szomorú hírt a vásárhelyiekkel, és jöjjenek el a temetésre.<sup>93</sup> A holttestet a Városházán szerették volna felravatalozni, de a test állapota miatt inkább a Rozália kápolnában helyezték el. A Kalocsáról érkező szekérről a nép emelte le a koporsót, s nem engedték, hogy a hajdúk tegyék azt meg. A temetést Osztróvszky József

<sup>89</sup> A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Iskolanővérek története 1860–1900. Írta az intézet egyik tanára. Kalocsa, 1900.; Emma diákéveiről dr. Köfalviné dr. Ónodi Márta írt, dolgozatomban az ő eredményeit használok fel: <http://klauzal.hu/cikk/917.html> (Letöltés: 2024. augusztus 3.)

<sup>90</sup> Halotti anyakönyv. Kalocsa – római katolikus egyházközség. 1860–1866.; GY 1866. 08. 11. (32. sz.) 558.

<sup>91</sup> MNL BKVL XII. 6. Házkrónika 1860–1869., 1866. augusztus 4-i bejegyzés, p. 184.; A német nyelvű bejegyzést dr. Köfalviné dr. Ónodi Márta fordításában adom közre.

<sup>92</sup> PN 1866. 08. 05. (4889. sz.) A gyász hír a címlapon, fekete keretben jelent meg.; Szinte minden nagyobb lap közölte Klauzál halálát: A Hon 1866. 08. 07. (181. sz.); FL 1866. 08. 07. (179. sz.) 722.; PU 1866. 08. 08. (32. sz.) 399.; 1866. 08. 09. (63. sz.); HK 1866. 08. 12. (32. sz.) 511.; VU 1866. 08. 12. (32. sz.) 387.; GL 1866. 08. 15. (33. sz.) 385.

<sup>93</sup> HREGy I/4) Kovács Ferenc iratai (1791) 1803–1992) 10. dob. Örhalmy Lajos 1866. augusztus 5-én írt levele Kovács Ferencnek.

szervezte, azt 6-án este 6 órára tűzték ki. Klauzál felesége nem tudott a temetésre elmenni, mert lányuk nagyon beteg lett.<sup>94</sup> A szegediekben ismét felmerült az igény arra, hogy utcát nevezzenek el róla.<sup>95</sup>

A *Szegedi Híradó* tudósítása szerint a gyászszerartás méltó volt Klauzálhoz és a városhoz is, ugyanis Szegednek nem volt még ilyen jelentős halottja.<sup>96</sup> A nép már délután 4 órakor gyülekezett, a házakon „gyásszal bevont” nemzeti színű zászlók lobogtak, mintegy 20-25 ezren vehettek részt a temetésen. Egykori képviselőtársai közül Dedinszky József, Dáni Ferenc, Kárász Benjámin és Rónay Mihály is megjelent a szerartáson.<sup>97</sup> Képviseltette magát a megye, a megye városai, a céhek és a különböző egyletek, testületek, s jelen voltak a szegedi felekezetek lelkipásztorai, köztük Löw Lipót főrabbi is. A ravatalt a szegedi tanács tagjai és a város ügyvédei, 12 fáklyás választópolgár és 6 díszruhás ifjú állta körül. A gyászszerartás után Osztróvszky József mondott beszédet, azt a dalárda éneke követte, majd este 7 óra körül indult meg a gyászmenet a város összes harangjának zúgása közepette a belvárosi temetőbe, ahová késő este érkeztek meg. Ott fáklyák fénye mellett helyezték örök nyugalomra, Kremminger Antal prépost szavai után a dalárda a Szózatot énekelte el. Klauzál első felesége, Prezetska Mária, s annak szülei mellett nyert végső nyughelyet.<sup>98</sup>

A gyászmisére augusztus 14-én délelőtt került sor, amelyen már részt vett az özvegy és családja is, azt megelőzően, 9-én is tartottak egy gyászmisét az alsóvárosi ferences templomban.<sup>99</sup> Rajtuk kívül jelen volt Szentiványi Károly az országgyűlés elnöke, báró Eötvös József egykori miniszterháza és az Akadémia elnöke, Szitányi Bernát, Lator Gábor,

---

<sup>94</sup> A Hon 1866. 08. 09. (183. sz.)

<sup>95</sup> SZH 1866. 08. 12. (64. sz.). Ez már 1848-ban is felmerült, lásd a 9. 5. Csongrád „forradalma” című alfejezetet.

<sup>96</sup> SZH 1866. 08. 09. (63. sz.) A temetés részleteit e tudósítás alapján írtam meg.

<sup>97</sup> Dedinszky a Csanád megyei Nagylak választókerületét képviselte az 1848-as, 1861-es, 1865-ös és 1872-es országgyűléseken. Dáni Szeged Belvárosát (I.) képviselte 1861-ben és 1865-ben. Kárász megyei tisztviselőháza és Tápé képviselője volt az 1865-ös országgyűlésen. Rónay Mihályt Csongrád városa választotta meg 1865-ben képviselőnek. Ballabás–Pap–Pál 2020. 159., 162., 163., 165.; A Hon tudósítója szerint a kápolna előtti téren 4-5000 ember volt jelen, a környező utcákban lévőekkel együtt 20-25 ezerre becsülte a létszámot. A Hon 1866. 08. 09. (183. sz.); A Politikai Ujdonságok 12-15 ezres tömegről írt. PU 1866. 08. 15. (33. sz.) 409.

<sup>98</sup> A sír a szegedi Belvárosi temetőben a XI. táblában ma is megtalálható, védett, a Nemzeti Örökség Intézetéhez tartozó ún. Nemzeti Sírkert részét képezi. <https://intezet.nori.gov.hu/nemzeti-sirkert/szeged/belvarosi-temeto/klauzal-gabor-szalvikovich/> (Letöltés: 2024. augusztus 3.) A sírról: Bartos Mihály <http://www.klauzal.hu/cikk/415.html> (Letöltés: 2024. augusztus 3.) A sírfeliratban szerepel Jámor Pál verse, amit a Fővárosi Lapok 1866. augusztus 29-i száma adott közre. „Hazádé volt, eszed szived, Ékes szód: ostorod. Szegényebb vagy dúsabb é ma? Övé: dicső porod! Dúsabb lőn ő; én azt hiszem, És a népe a hit: Szegedhez nem szől senki úgy, Mint szólnak – hamvaidd”. FL 1866. 08. 29. (196. sz.) 809.; Klauzál halálának évfordulóján a Klauzál Gábor Társaság és Szeged város képviseletében a Szegedi Közéleti Kávéház minden évben megemlékezést és koszorúzást tart a temetőben.

<sup>99</sup> SZH 1866. 08. 09. (63. sz.)

Jékelfalussy Lajos, Hollán Ernő és Domokos László képviselők is.<sup>100</sup> Eötvös a naplójába is feljegyezte az eseményt: „Szegeden voltam Klauzál gyásztiszteletén. Soha tisztább, becsületesebb s jobb embert nem ismertem.”<sup>101</sup> A mise után a templom előtti emelvényen Dáni Ferenc szegedi képviselő mondott beszédet.<sup>102</sup> Aznap este 6 órakor az izraelita imaházban Löw Lipót főrabbi tartott gyásztiszteletet az özvegy jelenlétében, amelyen magyar nyelven is megemlékezett az elhunytól.<sup>103</sup>

A következő napokban, hetekben több helyen is megemlékeztek Szeged és Csongrád megye halottjáról, számos részvétiratot küldtek az özvegyhez, amelynek egy részét az újságok is közreadták. A kalocsai kaszinó augusztus 4-én, a szegedi kaszinó és a takarékpénztár augusztus 14-én, a szabadkai és a dobsinai kaszinó augusztus 17-én és 20-án írt, de Deák Ferenc is részvétét nyilvánította az özvegynek. Szeptember 3-án Szentesen Dáni Ferenc képviselő, 10-én a Békés megyei Gazdasági Egyesület ülésén egykori államtitkára, Trefort Ágoston mondott emlékbeszédet.<sup>104</sup> Több városban gyászmisét tartottak, így Pesten, Szentesen, Székesfehérváron, Kecskeméten és Szabadkán is.<sup>105</sup> Különböző versek, megemlékezések is napvilágot láttak, így Bója Gergelytől és Budaházy Józseftől is. A *Képes-Ujság* Sárosy Gyula Arany trombitájából, a *Vasárnapi Ujság* Zichy Antal verséből idézte a Klauzálra vonatkozó részeket, míg a *Fővárosi Lapok* Jámbor Pál költeményét adta közre.<sup>106</sup> Az országgyűlésen 1866. november 19-én Szentiványi Károly elnök emlékezett meg képviselőtársáról.<sup>107</sup>

Klauzál halála után több helyen is tartottak róla emlékbeszédeket. Ezeket tekintem át, hogy miként formálták az egykori politikus emlékét. Osztrovszky József, Dáni Ferenc Szegeden, Oroszi Miklós Szentesen mondott beszédet, mindhárman kiemelték a gyász hírekben is gyakran emlegetett kijelentést, hogy „Klauzál Gábor nincs többé!”<sup>108</sup> Mindannyian végigtekintettek az életén, kiemelve a megyei és országgyűlési eseményeket, az utóbbiak közt

<sup>100</sup> SzH 1866. 08. 16. (65. sz.). Szitányi a trencsényi Vágbeszterce-Bellus, Lator az ugcsoai Halmi, Jékelfalussy a borsodi Edelény, Hollán a vasi Felsőőr, Domokos a felső-fehéri Hídvég választókerületeinek képviselői voltak. Ballabás–Pap–Pál 2020. 152., 363., 368., 374., 430.

<sup>101</sup> Lukinich 1941. 206.

<sup>102</sup> SzH 1866. 08. 16. (65. sz.); PN 1866. 08. 17. (4898. sz.); A beszéd újraközlése: Dobos 2009. 85–89.

<sup>103</sup> SzH 1866. 08. 16. (65. sz.). Löw Lipót gyászbeszéde: SzH 1866. 08. 23. (67. sz.) melléklete; Löw 1866.; Löw már április végén is imádkozott a betegen fekvő Klauzálért. S 1866. 04. 25. (94. sz.)

<sup>104</sup> SzH 1866. 08. 12. (64. sz.); SzH 1866. 08. 16. (65. sz.); SzH 1866. 08. 23. (67. sz.); SzH 1866. 08. 30. (69. sz.); SzH 1866. 09. 02. (70. sz.); PN 1866. 09. 25. (4929. sz.); SzH 1866. 09. 09. (72. sz.); SzH 1866. 09. 13. (73. sz.); SzH 1866. 09. 16. (74. sz.); PU 1866. 09. 05. (36. sz.)

<sup>105</sup> SzH 1866. 08. 12. (64. sz.); SzH 1866. 08. 16. (65. sz.); SzH 1866. 09. 06. (71. sz.); SzH 1866. 08. 19. (66. sz.); A Hon 1866. 08. 12. (186. sz.)

<sup>106</sup> SzH 1866. 08. 09. (63. sz.) melléklete; SzH 1866. 08. 19. (66. sz.) melléklete; KU 1866. 08. 16. (22. sz.) 731–732.; VU 1866. 10. 14. (41. sz.) 490.; FL 1866. 08. 29. (196. sz.) 809.

<sup>107</sup> KN 1865–66. III. 1.; SzH 1866. 11. 22. (93. sz.)

<sup>108</sup> PN 1866. 08. 05. (4889. sz.); A Hon 1866. 08. 07. (181. sz.); SzH 1866. 08. 09. (63. sz.); SzH 1866. 08. 16. (65. sz.); SzH 1866. 09. 09. (72. sz.); SzH 1866. 09. 13. (73. sz.); 1866. 09. 16. (74. sz.); A három beszéd újraközlése: Dobos 2009. 74–84.; 85–89.; 90–101.

Klauzál érdemének tartották az 1843–44-es országgyűlés birtokbírhatásról és hivatalviselésről szóló törvénycikkeit. Osztrovszky a hazát a korabeli topossal élve egy épülethez hasonlította, amelynek egyik oszlopa dőlt ki Klauzál halálával, az megjelent Oroszinál is. A csillag motívumot a *Vasárnapi Ujság*, Dáni és Oroszi is alkalmazta. Utóbbi kiemelte, hogy Klauzál politikusi pályája szorosan összefüggött a haza újjászületésével. Trefort Ágoston a Békés megyei Gazdasági Egyesület szeptember 2-i ülésén emlékezett meg egykori főnökéről.<sup>109</sup> Leszögezte, hogy Klauzál emlékének tisztelete kötelessége a gazdasági egyesületeknek. Miniszterségét életének „*legfényesebb, de egyszersmind legnehezebb, s talán legháládatlanabb*” szakaszának tartotta, s abban felfedezte kiváló politikai érzékét és államférfiúi képességeit. Életpályáját röviden ő is áttekintette, de a hangsúlyt inkább a kor bemutatására helyezte. Úgy látta, hogy az 1843–44-es diétán a közvélemény Klauzálnak vezető szerepet szánt, s ő ennek maradéktalanul meg is felelt. Szintén kiemelte a birtokbírhatás és hivatalviselési jogot kiterjesztő törvény megalkotásában vitt szerepét.

Az eddigiektől jellegében eltér Löw Lipót emlékbeszéde, amely előimából, alapigéből, annak magyarázatából áll, végül egy imával zárul.<sup>110</sup> Az alapige Zakariás prófétát idézte, aki egy cédrusfa ledöntésén kesergett. Löw Klauzált a nemes cédrusfához hasonlította, a megyegyűléseket pedig faiskoláknak nevezte. Aggodalmát fejezte ki azon, hogy a reformerek közül egyre többen halnak meg: „*a régi faiskolákból származó fák mindinkább gyérülnek*”. Klauzál jellemében kiemelte a tisztaságát, a nyíltságát és a jóakarátát, sőt, szerinte jellemének feddhetetlen tisztasága nemcsak a magánéletében, hanem a közéletben is megmutatkozott. A „*Szélesítsd ki sátrad helyét, és hajlékod kárpitjait kiterjeszteni ne késedelmeskedjél!*” gondolattal utalt arra, hogy Klauzál sokat küzdött a zsidóemancipációért és az általános jogkiterjesztésért.<sup>111</sup>

Szentiványi Károly az országgyűlésen 1866. november 19-én a következőképpen emlékezett Klauzála: „*Ő egész életét a hazának szentelte, [...] szelid és szigorú, engedelmes és hajthatatlan, erélyes és higgadt volt: szelid a magán, szigorú a nyilvános életben; engedelmes embertársai megítélésben, hajthatatlan a haladás és szabadelvűség védelmében; erélylyel ótalmazta e haza érdekeit, de soha nem feledkezett meg a higgadtságról, [...] a higgadtság fegyver, mely gyakran elhatározó pillanatokban hozza meg a szükséges győzelmet.*”<sup>112</sup> Szentiványi mellett Szász Károly is megemlékezett róla november 25-i napló

<sup>109</sup> PN 1866. 09. 25. (4929. sz.); Trefort 1881. 103–116.; Dobos 2009. 101–108.

<sup>110</sup> Löw 1866.; A beszédről bővebben: Sáfrány 2016b. 8–10.

<sup>111</sup> Löw 1866. 9., 12.

<sup>112</sup> KN 1865–66. III. 1.

bejegyzésében, összefoglalva Klauzál egész politikai pályafutását. „Az elnöki szék (feltehetően a Deák-párti ülések elnöki tisztére utalhatott – S. T.) üresen állott. Azelőtt Klauzál szokta volt elfoglalni, de az ő mély, édes csengésű hangjának méla estharangja nem kondul meg többé földi fülek hallatára. A hang, mely majd negyven éven át hiven jelenté a haza örömét, bűjét, törekvéseit és küzdelmeit, s csak a forradalom viharos süvöltésében némult vala el, hogy 61-ben újra kezdődő alkotmányos élet szürkületén újra fölzendüljön magánya bokrából, most örökre elhallgatott. A hollóból hattyúvá fehérült alak örökre elröpült.”<sup>113</sup>

Klauzál emlékezetének ápolására születésének 100., halálának 40. évfordulóján 1904-ben és 1906-ban számos kezdeményezés született. 1904-ben Pesten születési helyére egy táblát kívántak állítani.<sup>114</sup> Az emléktábla végül 1907. május végén készült el, és helyezték el a Városháza azon szobájának falán, ahol Klauzál született.<sup>115</sup> 1904-ben Szegeden díszgyűlésen emlékeztek meg Klauzálról.<sup>116</sup> A gyűlésen elhatározták, hogy szobrot állítanak egykori képviselőjüknek, amelyet a kultúrpalota előtti téren állítanak fel.<sup>117</sup> Születésének 100. évfordulóján, november 18-án, az a Löw Immanuel mondott emlékbeszédet a szegedi zsinagógában, akinek az apja Klauzál emlékére gyászistentiszteletet tartott 1866-ban.<sup>118</sup> Az Országos Iparegyesület is megemlékezett az egykori miniszterről, a beszédet Gelléri Mór királyi tanácsos, az egyesület elnöke mondta el.<sup>119</sup> Természetesen a hírlapok is felidézték pályáját egy-egy írással.<sup>120</sup>

1905-ben a Szeged-Csongrádi Takarékpénztár létrehozta a Klauzál Gábor Alapítványt, az alapító emlékére. Az alapítvány a szegedi felsőkereskedelmi akadémiát végzett, helybeli, jó előmenetelű, szegény tanulókat támogatta.<sup>121</sup> 1906-ban leleplezték le a szegedi szobrot az Országos Iparpártoló Kongresszus augusztus 25–26-i rendezvényén. A kongresszus másnapján, délben tartották a szoboravatást, az állam, a kongresszus és a család képviselőinek jelenlétében. Erről két képet is közölt a *Vasárnapi Ujság*.<sup>122</sup> Az egyiken Szterényi József az állam képviselőjében helyezi el koszorúját a szobornál. A másik képen a Klauzál család tagjai láthatók, a családtagok azonosítására azonban még nem került sor. 1907-ben Szegeden a Lengyel-palota falán a Szegedi Ifjak Közművelődési Egyesülete helyezett el emléktáblát, ennek

---

<sup>113</sup> Szász 1866. 27–28.

<sup>114</sup> Budapesti Hírlap 1904. 08. 05. (216. sz.) 9.; 1904. 10. 02. (242. sz.) 12.

<sup>115</sup> PN 1907. 05. 29. (127. sz.) 14.

<sup>116</sup> PH 1904. 11. 21. (322. sz.) 9.

<sup>117</sup> Budapesti Hírlap 1904. 10. 08. (278. sz.) 14.; 1904. 10. 22. (292. sz.) 9.; 1904. 11. 21. (322. sz.) 9.

<sup>118</sup> Löw 1904.

<sup>119</sup> Budapesti Hírlap 1904. 11. 30. (331. sz.) 17.

<sup>120</sup> Budapesti Hírlap 1904. 11. 18. (319. sz.) 1–2.

<sup>121</sup> Budapesti Hírlap 1905. 02. 10. (41. sz.) 10.

<sup>122</sup> VU 1906. 09. 02. (35. sz.) 561–562.

a helyén álló házban lakott korábban Klauzál.<sup>123</sup> Egy újabb táblaállítási kezdeményezés történt 1914-ben Kalocsán, ahol azt a házat szerették volna megjelölni, ahol Klauzál elhunyt.<sup>124</sup> De nem vezetett eredményre, csak 1996-ban sikerült leleplezni az emléktáblát.<sup>125</sup> Klauzál emlékét napjainkban a budatétényi székhelyű Klauzál Gábor Társaság ápolja, állandó rendezvényeik Klauzál életének fontos eseményei köré szerveződnek. Rendszeresen tartanak emlékkonferenciákat, Klauzálról szóló könyveket adnak ki, emléktáblákat helyeznek el és szobrot avatnak.<sup>126</sup> Klauzál halálának 150. évfordulóján a Magyar Nemzeti Múzeumban „*Nemzetünk kincse...*” címmel eredeti tárgyakból nyílt emlékkiállítás.<sup>127</sup>

---

<sup>123</sup> Budapesti Hírlap 1907. 09. 19. (223. sz.) 8.

<sup>124</sup> Budapesti Hírlap 1914. 07. 23. (172. sz.) 14.

<sup>125</sup> Petőfi Népe 1996. 08. 03. (181. sz.); 1996. 08. 05. (182. sz.) 1.

<sup>126</sup> [www.klauzal.hu](http://www.klauzal.hu) (Letöltés: 2024. augusztus 3.)

<sup>127</sup> T. Orgona 2017. 109–119.

## 11. Összegzés – Klauzál a szerző szemével

Egy élet, egy politikai pálya értékelése nem egyszerű feladat, hiszen fejezetről fejezetre formálódik a vizsgált személyről alkotott kép, amelyet a végén mind a szerző, mind az olvasó szeretne egységben látni.

Klauzál Gábor édesapja, János nem magyar nyelvterületen született, katonai pályája során került az országba, majd Szegedre, ahol az akkori polgármester, Babarczy Ferenc lányát, Ágnest vette feleségül. A házasságból született fiúgyermek jórészt a korban kedvelt pályák felé fordultak, Imre és Gábor jogot, József katonai akadémiát végzett, míg Miklós orvosi tanulmányokba kezdett. A jogi egyetemről kikerülő Gábor feltételezhetően nagybátyja, Babarczy Imre, az akkori Csongrád megyei alispán közbenjárására lett tiszteletbeli táblabíró. Pályakezdése a megyei adminisztráció világában tipikusnak mondható, de eltért tisztviselőtársaitól abban, hogy csak anyja révén kötődött a megyéhez, és családjának birtoka sem volt ott, hacsak anyja nem rendelkezett némi földtulajdonnal. Családi kapcsolatrendszere is csak anyai rokonain keresztül kötötte Csongrád megyéhez, talán ezért vette nőül Prezetska Máriát, egy módos szegedi gyógyszerész lányát. Pályakezdésében minden bizonnyal támogatta nagybátyja, de későbbi pályafutására már aligha lehetett befolyással.

1826-os követi és 1829-es alispáni jelöltsége presztízsértékkel bírt ugyan, de korántsem volt még akkor valódi esélye e pozíciók elnyerésére, komolyabban az 1830-as követválasztáson jöhetett szóba, de akkor még alulmaradt Bene Józseffel szemben. Táblabírói feladatai végzésével megyéje mellett más törvényhatóságokat is megismerhetett. Esztergomban az 1828-as országos összeírás kapcsán fordult meg, majd egy évvel később a horvátországi állapotokba pillanthatott bele az ottani összeírásban közreműködve. A kolerajárvány alatt a korabeli közegészségügyi viszonyokat is megismerte, és a rendszeres bizottsági munkálatok véleményezése közben is sok új tapasztalatot szerzett. Mindezek biztos alapot nyújtottak ahhoz, hogy az 1832-es országgyűlésen megyéjét képviselhesse.

Első országgyűlési szereplése idején közeli barátságba került Deák Ferencsel, amely kapcsolat egész életében meghatározó maradt számára. A kortársak kiemelt figyelemben részesítették a diétára érkezett új követek között. Már első pozsonyi diétáján kitűnt csongrádi követtársai közül aktivitásával, amelyet későbbiekben is megőrzött. Az országgyűlésen megtalálta igazi politikai terepét, szenvedéllyel és kitartóan küzdött a reformok ügyéért, bár első követtársával, Bene Józseffel véleményük jelentősen eltért, amiből számos konfliktusuk támadt.

Az 1835-ös tisztújításon távollétében is megerősítették táblabírói pozíciójában, bár az alispáni tisztséget nem sikerült elnyernie. Azt a megye egyik nagybirtokos családjának tagja, a Klauzállal bizonyára jó kapcsolatot ápoló Kárász Benjámín szerezte meg, aki a későbbi országgyűlések alatt biztos háttérrel nyújtott a liberális reformokért küzdő követnek. A két országgyűlés között leginkább a szentesi örökváltság ügye kötötte le. Klauzál és Kárász tisztségét a következő, 1838-as restauráción is megtartotta, annak ellenére, hogy gróf Károlyi György megpróbálta befolyásolni a választást. Károlyi a következő évben főispánhelyettesi kinevezést kapott, beiktatása és az országgyűlési követek megválasztása azonban korántsem zajlott konfliktustól mentesen. Az akkori eseményeket nagyjából a Károlyi levéltár Missiles anyagából sikerült rekonstruálnom, amit az értékezés egyik fontos eredményének tartok.

Az 1839–40-es diétán Klauzál kiválóan együttműködött Deákkal és az ellenzék stabil szereplőjévé vált. Az országgyűlés végén beválasztották a büntetőtörvénykönyv elkészítésére létrehozott bizottságba, amely a liberális és konzervatív politikusok kiemelkedő tagjait gyűjtötte egybe. A fontos szakmai feladat megkezdése előtt, 1841-ben Klauzál lezárta hosszúra nyúlt fizetési táblabírói hivatalát, és lemondott tisztségéről, de nem vonult vissza a megyei közéletből. Az, hogy miért mondott le, a kutatás során nem derült ki. A büntetőjogi bizottság tagjaként nemcsak a korban kiemelt szakmai-politikai kérdésekkel szembesült, hanem kapcsolatrendszere is kitágult. A kortársak aggodalmai ellenére ismét megválasztották országgyűlési követnek. A követválasztásról Pulszky Ferencnek küldött beszámolója alapvető forrása a fejezetnek.

Klauzál pályafutásának legfontosabb diétáján állandó „harcostársa”, Deák nélkül kellett megállnia a helyét, ahol persze így is hozzá mérték teljesítményét. Csak több-kevesebb sikerrel tudott megfelelni a rá (is) háruló feladatnak. Az országgyűlési események vizsgálata mellett kiemelten fontosnak tartom a magánlevelezésekben rejlő vélemények megismerését, ezek jó információt nyújtanak arról, hogy kortársai hogyan vélekedtek diétai szerepéről.

Az 1845-ös év a kormányzat céljainak megfelelően Csongrád megyében is változást hozott. Klauzál egykori követ társa, Bene József lett az adminisztrátor, aki a Károlyiakkal és Klauzál unokatestvérével, Babarczy Antallal együttműködve az 1846-os tisztújításon konzervatív fordulatot hajtott végre. A történetek rekonstruálásához nagymértékben hozzájárult, hogy a Hódmezővásárhelyi Református Gyűjtemény anyagában rábukkantam Bene József főispánhelyettesi iratanyagára. A hivatalos levelezés fényt derít arra, hogy a megyében mivel is járt az adminisztrátori rendszer bevezetése. Klauzál 1845-ben még gyakran részt vett a megyei közgyűléseken, s szállt ott vitába unokatestvérével, a konzervatívok hangadójával. Az

1846-os tisztújításon és az azt követő közgyűléseken már nem vett többé részt, így az 1847-es követválasztáskor már fel sem merült a neve.

Klauzál számára sem a magánéletben sem pedig a politikai életben nem hozott semmi jót az 1847-es év, és az 1848-as sem indult igazán jól. Nem tudjuk, hogy miként érintette az országgyűlési követségről történt lemaradása, de súlyos magánéleti válságokat élt át, előbb Imre bátyját, majd feleségét is elvesztette, miközben az egészsége is megromlott. A kutatás során a megyei kontextus rekonstruálása mellett az egyik legnagyobb kihívást az 1848-as eseményekben játszott szerepének feltárása jelentette. Arra vonatkozóan, hogy miért lett ő miniszter én sem találtam új információt, mégis úgy vélem, hogy Deákhhoz fűződő szoros kapcsolata, következetes ellenzéki reformer múltja, s leginkább a pesti márciusi eseményekben játszott mérséklő szerepe alapján jött reálisan számításba a kormány összeállításánál. A tárcájához szükséges kellő szaktudásával kapcsolatban merülhetnek fel kétségek, de a minisztériuma osztályvezetői és vezető munkatársai elismert szakemberek voltak, akik biztosították az adminisztráció zavartalanságát. A források korlátozottsága miatt miniszteri munkáját mégsem lehet kellően értékelni.

A szabadságharc alatt ő is visszavonult. Magán- és közéletének vizsgálata ettől az időszaktól kezdve még nehezebbnek bizonyult, hiszen az eddigieknél is kevesebb forrás állt rendelkezésre. Utolsó országgyűlési szerepléseiből egy megrendült, az élet nehézségei által megviselt, ugyanakkor bölcsőbb és hazájáért tenni kész politikus képe rajzolódik ki. Klauzál most is támogatta barátját, de annak nagy művét, a kiegyezési paktumot már nem láthatta megvalósulni. Pályafutása vizsgálatának eredményei közül Csongrád megye közéletének rekonstruálását tartom a legjelentősebbnek, egyrészt mert megmutatja a politikus háttérét, a helyi politika erőviszonyait és kontextusait.

A dolgozatomban megírásakor azt tűztem ki célul, hogy minél pontosabban és részletesebben rekonstruáljam Klauzál politikai pályáját, ehhez a feladathoz széleskörű kutatásokat folytattam. A források és a feldolgozott szakirodalom azonban nem tették lehetővé, hogy a politikai életrajz kereteit jelentősen meghaladó biográfiát írjak, azonban úgy érzem, hogy a lehetőségekhez mérten így is sikerült Klauzál pályáját új eredményekre jutva részleteiben rekonstruálnom. Munkámat a védési eljárás után, az opponensi vélemények figyelembevételével könyv formájában szándékozom megjelentetni, hogy ezzel is hozzájáruljak egy korszerű Klauzál-kép kialakításához, valamint a magyar politikai elit tagjainak és a 19. századi magyar politika működésének alaposabb megismeréséhez.

## 12. Mellékletek

### 12. 1. Tisztújítások Csongrád megyében 1825 és 1848 között<sup>1</sup>

|                         | 1825                                                        | 1829                                                                                   | 1835                                                                       | 1838                                                                  | 1843                                                                        | 1846                                                      | 1848                                                                    |
|-------------------------|-------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------|
| <b>alispán</b>          | <b>Babarczy Imre</b><br>Kárász Benjámin<br>Litassy Bertalan | <b>Babarczy Imre</b><br>Kárász Benjámin<br>Bene József<br>Nagy Ferenc<br>Klauzál Gábor | <b>Kárász Benjámin</b><br>Klauzál Gábor<br>Litassy Bertalan<br>Nagy Ferenc | <b>Kárász Benjámin</b><br>Müller Ignác<br>Dobosy Lajos<br>Kiss Dániel | <b>Kárász Benjámin</b><br>Müller Ignác<br>Kaszap Mihály<br>Temesváry István | Kárász Benjámin<br><b>Temesváry István</b><br>Kiss Dániel | Temesváry István<br>Dobosy Lajos<br>Müller Ignác<br><b>Rónay Mihály</b> |
| <b>alispánhelyettes</b> | <b>Kárász Benjámin</b>                                      | <b>Kárász Benjámin</b>                                                                 | <b>Müller Ignác</b>                                                        | <b>Müller Ignác</b>                                                   | <b>Müller Ignác c.</b>                                                      | –                                                         | –                                                                       |
| <b>másodalispán</b>     | –                                                           | –                                                                                      | –                                                                          | –                                                                     | <b>Temesváry István</b><br>Dobosy Lajos<br>Bogyó János<br>Vidovich Mihály   | <b>Dobosy Lajos</b><br>Müller Ignác<br>Vidovich Mihály    | Dobosy Lajos<br>Kiss Dániel<br><b>Török Bálint</b>                      |
| <b>főjegyző</b>         | <b>Bene József</b>                                          | <b>Bene József</b>                                                                     | <b>Bene József</b>                                                         | <b>Kaszap Mihály</b>                                                  | <b>Kaszap Mihály</b>                                                        | <b>Vidovich Mihály</b>                                    | <b>Vidovich Mihály</b><br>Póka Sándor<br>Müller Lajos                   |
| <b>aljegyző</b>         | <b>Kaszap Mihály</b>                                        | <b>Kaszap Mihály</b>                                                                   | <b>Kaszap Mihály</b>                                                       | <b>Kárász István</b>                                                  | <b>Vidovich Mihály</b>                                                      | <b>Müller Lajos</b>                                       | <b>Póka Sándor</b><br>Szilágyi Virgil<br>Temesváry<br>György            |
| <b>másodaljegyző</b>    | –                                                           | –                                                                                      | –                                                                          | –                                                                     | –                                                                           | –                                                         | <b>Szilágyi Virgil</b><br>Kertész László<br>Magyar József               |

<sup>1</sup> Félkövérrrel a megválasztott vagy kinevezett tisztviselőket jelöltem, a többi személy csak jelölt volt. MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 716–719/1825., 1126/1829., 1115/1835., 1611/1838., 593/1843., 197/1846., 776/1848.

|                                |                                                                                                                         |                                                                                                                                  |                                                                                   |                                                                                                                 |                                                                                                                                  |                                                                                                                 |                                                                                 |
|--------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------|
| <b>levéltárnok</b>             | <b>Vidovich Mihály</b>                                                                                                  | <b>Vidovich Mihály</b>                                                                                                           | <b>Vidovich Mihály</b>                                                            | <b>Vidovich Mihály</b>                                                                                          | <b>Kókay István</b>                                                                                                              | <b>Kókay István</b>                                                                                             | <b>Praznovszky János</b><br>Kókay István                                        |
| <b>főügyész</b>                | <b>Nagy Ferenc</b><br>Kiss Dániel<br>Klauzál Gábor                                                                      | <b>Nagy Ferenc</b><br>Nagy János<br>Kiss Dániel                                                                                  | <b>Kiss Dániel</b><br>Nagy Ferenc<br>Müller Ferenc                                | <b>Müller Ferenc</b><br>Kiss Dániel<br>Kovács Károly                                                            | <b>Müller Ferenc</b><br>Bene Lajos<br>Kovács Károly                                                                              | <b>Kovács Károly</b><br>Kókay István<br>Bene Lajos                                                              | <b>Kovács Károly</b><br>Jeney Imre<br>Medveczky Antal                           |
| <b>alügyész</b>                | <b>Kiss Dániel</b><br>Klauzál Gábor<br>Dobosy Lajos                                                                     | <b>Kiss Dániel</b><br>Temesváry István<br>ifj. Sztriha János                                                                     | <b>Kovács Károly</b><br>Beniczky András<br>Bogyó Sándor<br>Medveczky Antal        | <b>Bogyó Sándor</b><br>Bene Lajos<br>Mikecz Lajos                                                               | <b>Bene István</b><br>Vedres János<br>Mikecz Lajos                                                                               | Bene Lajos<br>Bártfay Sándor<br><b>Temesváry György</b>                                                         | <b>Jeney Imre</b><br>Bartha Sándor<br>Temesváry György                          |
| <b>másodalügyész</b>           | –                                                                                                                       | –                                                                                                                                | –                                                                                 | –                                                                                                               | –                                                                                                                                | –                                                                                                               | <b>Beliczay Tamás</b><br>Bártfay Sándor                                         |
| <b>főadószedő</b>              | <b>Litassy Bertalan</b><br>Oexel Alajos<br>Kraller Miklós                                                               | <b>Litassy Bertalan</b><br>Kolumbán Ferenc<br>Kraller Miklós                                                                     | <b>Dobosy Lajos</b><br>Litassy Bertalan<br>Kolumbán Ferenc                        | <b>Dobosy Lajos</b><br>Szomor József<br>Vörös Mátyás                                                            | Dobosy Lajos<br><b>Szomor József</b><br>Müller József                                                                            | Szomor József<br>Müller József<br><b>Vedres János</b>                                                           | <b>Sántha Eduárd</b><br>Vedres János<br>Szilágyi Gusztáv                        |
| <b>aladószedő</b>              | <b>Szomor József</b><br>Kászonyi Károly<br>Kolumbán Ferenc                                                              | Kolumbán Ferenc                                                                                                                  | <b>Kolumbán Ferenc</b><br>Szabó Lajos<br>Pálya Ödön                               | <b>Müller József</b><br>Vörös Mátyás<br>Horváth József                                                          | <b>Müller József</b><br>Bartha Sándor<br>Novakovits József                                                                       | Müller József<br>Bartha Sándor<br><b>Szilágyi Gusztáv</b>                                                       | <b>Szomor Lajos</b><br>Szilágyi Gusztáv<br>Balajthy Flóris                      |
| <b>számvevő</b>                | <b>Kaszap József</b><br>Vály András<br>Nagy János                                                                       | <b>Szomor József</b><br>Vörös Mátyás<br>Kászonyi Károly                                                                          | <b>Szomor József</b><br>Keresztes László<br>Szabó Lajos                           | <b>Szomor József</b><br>Szabó Lajos<br>Fekete János                                                             | <b>Sántha Eduárd</b><br>Keresztes László                                                                                         | Sántha Eduárd<br><b>Vörös Mátyás</b><br>Keresztes Uriel<br>László                                               | <b>Szabó Mihály</b><br>Keresztes László                                         |
| <b>fizetési táblabíró</b>      | <b>id. Beniczky Miklós</b><br>Kraller Miklós<br>Kászonyi Károly<br><b>Klauzál Gábor</b><br>Kraller Miklós<br>Nagy János | <b>Klauzál Gábor</b><br>Nagy János<br>Kraller Miklós<br><b>Dobosy Lajos</b><br>Kamotsay Sándor<br>Kászonyi Károly<br>Bogyó János | <b>Klauzál Gábor</b><br><b>Nagy Ferenc</b><br>Litassy Bertalan<br>Beniczky Miklós | <b>Klauzál Gábor</b><br>Nagy Ferenc<br>Temesváry Antal<br><b>Nagy Ferenc</b><br>Temesváry Antal<br>Vörös Mátyás | <b>Müller Ignác</b><br>Temesváry Antal<br>Bánhid József<br>Kovács Károly<br>Bogyó István<br>Bogyó János<br><b>Beniczky Andor</b> | <b>Müller Ignác</b><br>Beniczky Andor<br>Temesváry Antal<br>Beniczky Andor<br>Mikecz Lajos<br><b>Bene Lajos</b> | <b>Medveczky Antal</b><br>Beliczay Pál<br>Beniczky Andor<br><b>Bogyó Mihály</b> |
| <b>tiszántúli főszolgabíró</b> | <b>Müller Ignác</b><br>Marton László<br>Vály András                                                                     | <b>Müller Ignác</b><br>Nagy János<br>Talián Gergely                                                                              | <b>Müller Ignác</b><br>Vidovich Mihály<br>Beniczky Miklós                         | <b>Müller Ignác</b><br>Babarczy Antal<br>Beliczay Pál                                                           | Kovács Károly<br><b>Bogyó Sándor</b><br>Beliczay Pál                                                                             | <b>Örlösy Ferenc</b><br>Rónay Mihály<br>Török Bálint                                                            | <b>Mikecz Lajos</b><br>Szabó Lajos<br>Beliczay Pál                              |

|                                       |                                                                                         |                                                                                  |                                                                                |                                                           |                                                                   |                                                        |                                                                |
|---------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------|
| <b>tiszáninneni<br/>főszolgabíró</b>  | <b>Kárász Benjámín</b><br>ifj. Beniczky<br>Miklós<br>Bogyó István                       | <b>Kárász Benjámín</b><br>Beniczky Miklós<br>Kraller Miklós                      | <b>Temesváry István</b><br>Vidovich Mihály<br>Beniczky Miklós<br>Kárász István | <b>Temesváry István</b><br>Vidovich Imre<br>Bogyó Sándor  | <b>Rónay Mihály</b><br>Beliczay Pál<br>Müller Ferenc              | <b>Szabó Lajos</b><br>Vidovich Imre<br>Kókay István    | <b>Bene Lajos</b><br>Müller János<br>Örlösy Ferenc             |
| <b>tiszántúli<br/>alszolgabíró</b>    | <b>Horváth Lajos</b><br>ifj. Vidovich<br>Mihály<br>Kolumbán Ferenc<br>Návay László      | <b>Horváth Lajos</b><br>Dudinszky József<br>Póts Ágoston                         | <b>Babarczy Antal</b><br>Müller József<br>Kovács Károly                        | <b>Knezsik Lajos</b><br>Babarczy Antal<br>Vály András     | <b>Török Bálint</b><br>Szabó Lajos                                | <b>Basa József</b><br>Kókay István<br>Temesváry György | <b>Kovács Ferenc</b><br>Basa József<br>Herczeg Ferenc          |
| <b>tiszáninneni<br/>alszolgabíró</b>  | <b>ifj. Beniczky Miklós</b><br>Horváth Lajos<br>ifj. Vidovits<br>Mihály<br>Návay László | <b>Beniczky Miklós</b><br>Vidovich Mihály<br>Temesváry István<br>Temesváry Antal | <b>Vidovich Imre</b><br>Vály András<br>Müller József                           | Vidovich Imre<br>Vály András<br><b>Oexel Mihály</b>       | <b>Bene Lajos</b><br>Vidovich Imre<br>Vedres János                | Bene Lajos<br><b>Müller János</b><br>Bogyó Mihály      | <b>Szomor Imre</b><br>Vály Benedek<br>Mihálffy Ferenc          |
| <b>középponti<br/>alszolgabíró</b>    | –                                                                                       | –                                                                                | –                                                                              | –                                                         | <b>Mikecz Lajos</b><br>Horváth József<br>Bogyó Mihály             | Mikecz Lajos<br><b>Vidovich Imre</b><br>Müller Lajos   | <b>Kis Károly</b><br>Vidovich Imre<br>Dósits Péter             |
| <b>szegedi kerületi<br/>esküdt</b>    | <b>Temesváry Antal</b><br>Dósits János<br>Beliczay Pál                                  | <b>Temesváry Antal</b><br>Keresztes László<br>Dósits János<br>Szabó Lajos        | <b>Beniczky András</b><br>Knézsik Lajos<br>Bogyó Sándor                        | <b>Horváth József</b>                                     | <b>Szegő János</b><br>Müller Imre<br>Müller János                 | Szeghő János<br><b>Mihályfy Ferenc</b><br>Török Antal  | <b>Knausz János</b><br>Mihálffy Ferenc<br>Vály Benedek         |
| <b>vásárhelyi<br/>kerületi esküdt</b> | <b>Kolumbán Ferenc</b><br>Dósits János<br>Beliczay Pál                                  | <b>Vidovich Imre</b><br>ifj. Sztriha János<br>Beretvás József                    | <b>Horváth József</b><br>Kókay István<br>Knézsik Lajos                         | <b>Kókay István</b><br>Bogyó Mihály<br>Kolumbán Imre      | Beliczay Pál<br><b>Basa János</b><br>Jeney Imre                   | <b>Herczeg Ferenc</b><br>Onody Sándor<br>Szomor Lajos  | <b>Kamotsay Mihály</b><br>Herczeg Ferenc<br>Fejérvár(i) Ferenc |
| <b>csongrádi<br/>kerületi esküdt</b>  | <b>Borotvás József</b><br>Dobosy Lajos<br>Fehér Mihály<br>Csontos István                | <b>Müller József</b><br>Beretvás József<br>Beliczay Pál                          | <b>Müller József</b><br>Knézsik Lajos<br>Kókay István                          | <b>Beniczky Andor</b><br>Beretvás József<br>Kolumbán Imre | <b>Bogyó Mihály</b><br>Szegő János<br>Müller János<br>Müller Imre | –                                                      | <b>Draskovics Alajos</b><br>Vály Benedek<br>Balajthy Flóris    |

|                                     |                                                               |                                                                          |                                                     |                                                       |                                                       |                                                     |                                                       |
|-------------------------------------|---------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------|-------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------|-------------------------------------------------------|
| <b>szentesi<br/>kerületi esküdt</b> | <b>Kamocsay<br/>Sándor</b><br>Temesváry Antal<br>Beliczay Pál | <b>Feyér Mihály</b><br>Beretvás József<br>Beliczay Pál<br>Horváth József | <b>Beliczay Pál</b><br>Pálya Ödön<br>Horváth József | <b>Beliczay Pál</b><br>Horváth József<br>Mikecz Lajos | <b>Bíró János</b><br>Jeney Imre<br>Horváth József     | <b>Basa János</b><br>Dósits Péter<br>Onody Sándor   | <b>Vecseri<br/>Zsigmond</b><br>Basa János             |
| <b>középponti<br/>esküdt</b>        | —                                                             | —                                                                        | —                                                   | —                                                     | Horváth József<br><b>Müller Lajos</b><br>Barta Sándor | Müller Lajos<br><b>Dósits Péter</b><br>Török Antal  | <b>Mikecz Ferenc</b><br>Dósits Péter<br>Baranyi Péter |
| <b>kisteleki esküdt</b>             | —                                                             | —                                                                        | —                                                   | —                                                     | —                                                     | Bogyó Mihály<br><b>Vály Benedek</b><br>Müller Lajos | —                                                     |

12. 2. A Csongrád megyei tisztviselői kar mobilitása

|             | <b>Tisztikar létszáma</b> | <b>Személyi változások száma</b> | <b>Személyi változások százalékos aránya</b> | <b>Új személyek bekerülése az előző tisztújításhoz képest</b> | <b>Az újak aránya a teljes tisztikarban</b> |
|-------------|---------------------------|----------------------------------|----------------------------------------------|---------------------------------------------------------------|---------------------------------------------|
| <b>1825</b> | 19                        | 19                               | 100%                                         | 18                                                            | 94,7%                                       |
| <b>1829</b> | 19                        | 6                                | 31,5%                                        | 4                                                             | 21,05%                                      |
| <b>1835</b> | 19                        | 11                               | 57,8%                                        | 6                                                             | 31,5%                                       |
| <b>1838</b> | 19                        | 10                               | 52,6%                                        | 7                                                             | 36,8%                                       |
| <b>1843</b> | 22                        | 18                               | 81,8%                                        | 10                                                            | 45,4%                                       |
| <b>1846</b> | 22                        | 21                               | 95,4%                                        | 14                                                            | 63,6%                                       |
| <b>1848</b> | 24                        | 22                               | 91,6%                                        | 21                                                            | 87,5%                                       |

12. 3. A kezdő hivatali pozíció és a további hivatalviselés összefüggése a Csongrád megyei tisztségviselők karrierjében 1825 és 1848 között<sup>1</sup>

|                    | alispán | másod-<br>alispán | főjegyző | aljegyző | levéltárnok | főügyész | alügyész | főadószedő | aladószedő | számvevő | fizetési<br>táblabíró | fő-<br>szolgabíró | al-<br>szolgabíró | esküdt |
|--------------------|---------|-------------------|----------|----------|-------------|----------|----------|------------|------------|----------|-----------------------|-------------------|-------------------|--------|
| előzmény<br>nélkül | –       | –                 | 1        | 5        | 4           | 1        | 9        | 1          | 2          | 3        | 3                     | 1                 | 12                | 28     |
| más<br>hivatalból  | 5       | 3                 | 4        | 5        | 1           | 3        | 0        | 4          | 4          | 3        | 9                     | 8                 | 6                 | 1      |
| összesen           | 5       | 3                 | 5        | 10       | 5           | 4        | 9        | 5          | 6          | 6        | 12                    | 9                 | 18                | 29     |

<sup>1</sup> A vizsgálatba a biztosi hivatalt nem vontam be, azonban egyes tisztviselők biztosok is lehettek mielőtt a vizsgált tisztség valamelyikét elfoglalták. Ezért a táblázatban a korábban biztosi hivatalt betöltőket a más hivatalból érkezők közé soroltam. Keresztes László számvevő, Szabó Lajos főszolgabíró, Temesváry Antal esküdt korábban útibiztos volt. Litassy Bertalan főadószedő első comissarius volt. Keresztes 1822 és 1835 között volt útibiztos: MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 1122/1822., 719/1825., 1126/1829. Szabó 1835-től 1843-ig volt útibiztos: MNL CsCsVL SzL IV. 3. a. 1115/1835., 1611/1838., 593/1843.

12. 4. Karrierutak az 1825 és 1848 között hivatalban lévő tisztviselőknél, a teljes pályát figyelembe véve<sup>1</sup>

| Mi lett?<br>Miből?     | főispán | alispán | másod-<br>alispán | fő-<br>jegyző | al-<br>jegyző | levéltárnok | fő-<br>ügyész | al-<br>ügyész | fő-<br>adószedő | al-<br>adószedő | számvevő | fizetési-<br>táblabíró | főszolga-<br>bíró | al-<br>szolgabíró | követ |
|------------------------|---------|---------|-------------------|---------------|---------------|-------------|---------------|---------------|-----------------|-----------------|----------|------------------------|-------------------|-------------------|-------|
| alispán                | 1       |         |                   |               |               |             |               |               |                 |                 |          |                        |                   |                   | 2     |
| másodalispán           |         | 2       |                   |               |               |             |               |               |                 |                 |          |                        |                   |                   |       |
| főjegyző               | 1       | 1       |                   |               |               |             |               |               |                 |                 |          | 1                      |                   |                   | 2     |
| aljegyző               |         |         |                   | 2             |               |             |               |               |                 |                 |          | 1                      |                   | 2                 | 1     |
| levéltárnok            |         |         |                   |               | 2             |             |               |               |                 |                 |          |                        |                   | 1                 |       |
| főügyész               |         |         |                   |               |               |             |               |               |                 |                 |          | 1                      | 1                 |                   |       |
| alügyész               |         |         |                   |               |               |             | 2             |               |                 |                 |          |                        | 1                 | 1                 |       |
| főadószedő             |         |         | 1                 |               |               |             |               |               |                 |                 |          |                        |                   |                   |       |
| aladószedő             |         |         |                   |               |               |             |               |               |                 |                 | 2        |                        |                   |                   |       |
| számvevő               |         |         |                   |               |               |             |               |               | 2               |                 |          | 1                      |                   |                   |       |
| fizetési-<br>táblabíró |         |         |                   | 1             |               |             |               |               | 1               |                 |          |                        | 1                 |                   | 2     |
| főszolgabíró           |         | 2       | 1                 |               |               |             |               |               |                 |                 |          | 1                      |                   |                   | 1     |
| alszolgabíró           |         |         | 1                 | 1             | 1             |             | 1             |               |                 |                 |          | 1                      | 4                 |                   | 1     |
| esküdt                 |         |         |                   |               | 2             | 1           |               |               |                 | 4               |          | 3                      |                   | 2                 |       |
| összesen               | 2       | 5       | 3                 | 4             | 5             | 1           | 3             | 0             | 3               | 4               | 2        | 9                      | 7                 | 6                 | 9     |

<sup>1</sup> A táblázatban az 1825 és 1848 között hivatalt viselt személyek teljes pályáját rögzítettem, az 1825 előtt betöltött hivatalaik is bekerültek, hiszen csak így lehet a teljes pályájukat átfogóan vizsgálni. A táblázatban minden egyes személy minden egyes hivatali elmozdulását jelöltem időrendben, függetlenül attól, hogy az előlépés, vagy esetleg visszalépés volt a hivatali ranglétrán. Nem vettem figyelembe a megszakításokat, tehát ha valakit egy tisztújításon nem erősítettek meg korábbi hivatalában, vagy más hivatalra jelölték, de azt sem kapta meg, majd a következő restauráción újra hivatalt szerzett, akkor a korábban betöltött tisztségétől számítottam a továbblépést. Amennyiben valaki több tisztújításon keresztül ugyanazt a hivatalt töltötte be, vagy többször ugyanazon pozícióban nyerte el az országgyűlési követi tisztséget, azt nem tekintettem elmozdulásnak, s külön nem is jelöltem. Elmozdulás akkor történt, ha egy többször elnyert hivatal után egy másik tisztséget szerzett meg.

12. 5. Klauzál Gábor részvétele a Csongrád megyei kis- és közgyűléseken

|                 | <b>Közgyűlések száma</b> | <b>Jelenlét</b> | <b>Kisgyűlések száma</b> | <b>Jelenlét</b> | <b>Nincs adat</b> | <b>Összesen</b> |
|-----------------|--------------------------|-----------------|--------------------------|-----------------|-------------------|-----------------|
| <b>1825</b>     | 9                        | 8               | 15                       | 9               | –                 | 24/17           |
| <b>1826</b>     | 8                        | 8               | 4                        | 1               | –                 | 12/9            |
| <b>1827</b>     | 9                        | 8               | 13                       | 4               | –                 | 22/12           |
| <b>1828</b>     | 7                        | 3               | 14                       | 1               | –                 | 21/4            |
| <b>1829</b>     | 7                        | 4               | 18                       | 6               | 1                 | 25/10           |
| <b>1830</b>     | 8                        | 4               | 10                       | 5               | –                 | 18/9            |
| <b>1831</b>     | 6                        | 5               | 24                       | 5               | 9                 | 30/10           |
| <b>1832</b>     | 6                        | 4               | 16                       | 7               | 8                 | 22/11           |
| <b>1833</b>     | 9                        | 0               | 7                        | 0               | 2                 | 16/0            |
| <b>1834</b>     | 8                        | 0               | 15                       | 0               | 4                 | 23/0            |
| <b>1835</b>     | 11                       | 0               | 14                       | 0               | 2                 | 25/0            |
| <b>1836</b>     | 10                       | 6               | 13                       | 5               | -                 | 23/11           |
| <b>1837</b>     | 6                        | 6               | 18                       | 18              | -                 | 24/24           |
| <b>1838</b>     | 9                        | 8               | 18                       | 14              | -                 | 27/22           |
| <b>1839</b>     | 6                        | 3               | 17                       | 5               | -                 | 23/8            |
| <b>1840</b>     | 6                        | 2               | 17                       | 2               | -                 | 23/4            |
| <b>1841</b>     | 5                        | 4               | 24                       | 13              | -                 | 29/17           |
| <b>1842</b>     | 5                        | 1               | 18                       | 0               | -                 | 23/1            |
| <b>1843</b>     | 6                        | 0               | 20                       | 0               | -                 | 26/0            |
| <b>1844</b>     | 5                        | 0               | 19                       | 0               | -                 | 24/0            |
| <b>1845</b>     | 6                        | 4               | 19                       | 2               | -                 | 25/6            |
| <b>1846</b>     | 4                        | 0               | 21                       | 2               | 2                 | 25/2            |
| <b>1847</b>     | 7                        | 0               | 14                       | 0               | -                 | 21/0            |
| <b>Összesen</b> | 163                      | 78              | 368                      | 99              | 28                | 531/177         |

12. 6. Követjelentések az 1832–1836-os országgyűlésről

| <b>Keltezés</b> | <b>Jelzet</b> | <b>Szerző</b>   |
|-----------------|---------------|-----------------|
| 1832. 12. 21.   | 1/1833.       | Bene–Klauzál    |
| 1833. 01. 13.   | 47/1833.      | Bene–Klauzál    |
| 1833. 01. 21.   | 48/1833.      | Bene–Klauzál    |
| 1833. 01. 28.   | 49/1833.      | Bene–Klauzál    |
| 1833. 01. 31.   | 50/1833.      | Bene–Klauzál    |
| 1833. 02. 11.   | 51/1833.      | Bene–Klauzál    |
| 1833. 02. 21.   | 103/1833.     | Bene–Klauzál    |
| 1833. 02. 25.   | 104/1833.     | Bene–Klauzál    |
| 1833. 03. 04.   | 105/1833.     | Bene–Klauzál    |
| 1833. 03. 11.   | 420/1833.     | Bene–Klauzál    |
| 1833. 03. 18.   | 421/1833.     | Bene–Klauzál    |
| 1833. 03. 25.   | 422/1833.     | Bene–Klauzál    |
| 1833. 04. 04.   | 423/1833.     | Bene            |
| 1833. 04. 12.   | 424/1833.     | Bene            |
| 1833. 04. 14.   | 425/1833.     | Bene            |
| 1833. 04. 18.   | 426/1833.     | Bene            |
| 1833. 04. 22.   | 510/1833.     | Bene            |
| 1833. 04. 29.   | 511/1833.     | Klauzál–Horváth |
| 1833. 05. 13.   | 512/1833.     | Klauzál–Horváth |
| 1833. 05. 20.   | 513/1833.     | Klauzál–Horváth |
| 1833. 05. 27.   | 514/1833.     | Klauzál–Horváth |
| 1833. 06. 03.   | 515/1833.     | Klauzál–Horváth |
| 1833. 06. 13.   | 836/1833.     | Klauzál–Horváth |

|               |            |                 |
|---------------|------------|-----------------|
| 1833. 06. 23. | 837/1833.  | Klauzál–Horváth |
| 1833. 07. 08. | 838/1833.  | Klauzál–Horváth |
| 1833. 07. 16. | 936/1833.  | Klauzál–Horváth |
| 1833. 07. 28. | 937/1833.  | Klauzál–Horváth |
| 1833. 08. 12. | 938/1833.  | Klauzál–Horváth |
| 1833. 08. 23. | 939/1833.  | Klauzál–Horváth |
| 1833. 08. 26. | 940/1833.  | Klauzál–Horváth |
| 1833. 09. 06. | 941/1833.  | Klauzál–Horváth |
| 1833. 09. 09. | 942/1833.  | Klauzál–Horváth |
| 1833. 09. 21. | 1260/1833. | Klauzál–Horváth |
| 1833. 10. 01. | 1261/1833. | Klauzál         |
| 1833. 10. 15. | 1262/1833. | Klauzál         |
| 1833. 10. 21. | 1263/1833. | Klauzál         |
| 1833. 11. 04. | 1264/1833. | Klauzál         |
| 1833. 11. 10. | 1357/1833. | Klauzál         |
| 1833. 11. 19. | 1358/1833. | Klauzál         |
| 1833. 11. 29. | 1359/1833. | Klauzál         |
| 1833. 12. 13. | 32/1834.   | Klauzál–Horváth |
| 1833. 12. 27. | 33/1834.   | Klauzál–Horváth |
| 1834. 01. 10. | 34/1834.   | Klauzál–Horváth |
| 1834. 01. 17. | 35/1834.   | Klauzál–Horváth |
| 1834. 01. 24. | 100/1834.  | Klauzál–Horváth |
| 1834. 01. 31. | 101/1834.  | Klauzál–Horváth |
| 1834. 02. 14. | 102/1834.  | Klauzál–Horváth |
| 1834. 02. 25. | 203/1834.  | Klauzál–Horváth |
| 1834. 03. 07. | 408/1834.  | Klauzál–Horváth |

|               |            |                 |
|---------------|------------|-----------------|
| 1834. 03. 21. | 409/1834.  | Klauzál–Horváth |
| 1834. 04. 04. | 410/1834.  | Klauzál–Horváth |
| 1834. 04. 15. | 411/1834.  | Klauzál         |
| 1834. 04. 20. | 412/1834.  | Klauzál         |
| 1834. 04. 24. | 413/1834.  | Klauzál         |
| 1834. 05. 01. | 505/1834.  | Klauzál         |
| 1834. 05. 13. | 506/1834.  | Klauzál         |
| 1834. 05. 22. | 507/1834.  | Klauzál         |
| 1834. 05. 26. | 508/1834.  | Klauzál         |
| 1834. 05. 29. | 632/1834.  | Klauzál         |
| 1834. 06. 06. | 854/1834.  | Klauzál         |
| 1834. 06. 16. | 855/1834.  | Klauzál–Bene    |
| 1834. 06. 24. | 856/1834.  | Klauzál–Bene    |
| 1834. 07. 08. | 857/1834.  | Klauzál–Bene    |
| 1834. 07. 22. | 858/1834.  | Klauzál–Bene    |
| 1834. 08. 05. | 859/1834.  | Klauzál–Bene    |
| 1834. 08. 19. | 860/1834.  | Klauzál–Bene    |
| 1834. 09. 01. | 965/1834.  | Klauzál         |
| 1834. 09. 09. | 1275/1834. | Klauzál         |
| 1834. 09. 23. | 1276/1834. | Klauzál         |
| 1834. 10. 02. | 1277/1834. | Klauzál         |
| 1834. 10. 17. | 1278/1834. | Klauzál–Bene    |
| 1834. 10. 31. | 1279/1834. | Klauzál–Bene    |
| 1834. 11. 14. | 1280/1834. | Klauzál–Bene    |
| 1834. 11. 25. | 1371/1834. | Klauzál–Bene    |
| 1834. 12. 09. | 1/1835     | Klauzál–Bene    |

|               |            |              |
|---------------|------------|--------------|
| 1834. 12. 22. | 2/1835.    | Klauzál–Bene |
| 1835. 01. 06. | 81/1835    | Klauzál–Bene |
| 1835. 01. 20. | 123/1835.  | Klauzál–Bene |
| 1835. 02. 03. | 124/1835.  | Klauzál–Bene |
| 1835. 02. 03. | 125/1835.  | Klauzál–Bene |
| 1835. 02. 17. | 406/1835   | Klauzál–Bene |
| 1835. 03. 02. | 407/1835.  | Klauzál–Bene |
| 1835. 03. 05. | 408/1835.  | Klauzál–Bene |
| 1835. 03. 20. | 482/1835.  | Klauzál–Bene |
| 1835. 04. 03. | 483/1835.  | Klauzál–Bene |
| 1835. 04. 11. | 484/1835.  | Klauzál–Bene |
| 1835. 04. 20. | 485/1835   | Klauzál–Bene |
| 1835. 05. 03. | 630/1835.  | Bene         |
| 1835. 05. 17. | 631/1835.  | Bene         |
| 1835. 05. 24. | 735/1835   | Bene         |
| 1835. 05. 31. | 959/1835   | Bene         |
| 1835. 06. 10. | 960/1835.  | Klauzál–Bene |
| 1835. 06. 19. | 961/1835.  | Klauzál      |
| 1835. 07. 01. | 1025/1835. | Klauzál      |
| 1835. 07. 06. | 1026/1835. | Klauzál      |
| 1835. 07. 17. | 1027/1835. | Klauzál      |
| 1835. 07. 23. | 1089/1835. | Klauzál      |
| 1835. 08. 06. | 1090/1835. | Klauzál–Bene |
| 1835. 08. 08. | 1091/1835. | Klauzál–Bene |
| 1835. 08. 13. | 1092/1835. | Klauzál–Bene |
| 1835. 08. 18. | 1093/1835  | Klauzál–Bene |

|               |            |              |
|---------------|------------|--------------|
| 1835. 08. 27. | 1116/1835. | Klauzál–Bene |
| 1835. 08. 25. | 1244/1835. | Klauzál–Bene |
| 1835. 09. 07. | 1371/1835. | Klauzál–Bene |
| 1835. 09. 23. | 1372/1835. | Klauzál–Bene |
| 1835. 09. 29. | 1373/1835. | Klauzál–Bene |
| 1835. 10. 10. | 1557/1835. | Klauzál–Bene |
| 1835. 10. 19. | 1558/1835. | Klauzál–Bene |
| 1835. 10. 22. | 1559/1835. | Klauzál–Bene |
| 1835. 10. 30. | 1560/1835. | Klauzál–Bene |
| 1835. 11. 09. | 1561/1835. | Klauzál–Bene |
| 1835. 11. 23. | 1776/1835. | Klauzál–Bene |
| 1835. 12. 01. | 1792/1835. | Klauzál–Bene |
| 1835. 12. 07. | 1/1836.    | Klauzál–Bene |
| 1835. 12. 15. | 2/1836.    | Klauzál–Bene |
| 1835. 12. 21. | 3/1836.    | Klauzál–Bene |
| 1835. 12. 29. | 4/1836.    | Klauzál–Bene |
| 1836. 01. 10. | 94/1836.   | Klauzál–Bene |
| 1836. 01. 21. | 95/1836.   | Klauzál–Bene |
| 1836. 02. 01. | 96/1836.   | Klauzál–Bene |
| 1836. 02. 12. | 97/1836.   | Klauzál–Bene |
| 1836. 02. 22. | 297/1836.  | Klauzál–Bene |
| 1836. 03. 04. | 374/1836.  | Klauzál      |
| 1836. 03. 10. | 375/1836.  | Klauzál      |
| 1836. 03. 18. | 376/1836.  | Klauzál      |
| 1836. 03. 21. | 377/1836.  | Klauzál      |
| 1836. 03. 25. | 378/1836.  | Klauzál      |

|               |           |                             |
|---------------|-----------|-----------------------------|
| 1836. 04. 01. | 379/1836. | Klauzál–Bene                |
| 1836. 04. 14. | 511/1836. | Klauzál–Bene                |
| 1836. 04. 22. | 512/1836. | Klauzál–Bene                |
| 1836. 07. 04. | 806/1836. | Klauzál–Bene<br>végjelentés |

## 12. 7. Követjelentések az 1839–1840-es országgyűlésről

| <b>Keltezés</b> | <b>Jelzet</b> | <b>Szerző</b>  |
|-----------------|---------------|----------------|
| 1839. 06. 08.   | 541/1839      | Klauzál–Kárász |
| 1839. 06. 20.   | 1017/1839     | Klauzál–Kárász |
| 1839. 07. 07.   | 1018/1839     | Klauzál–Kárász |
| 1839. 07. 16.   | 1019/1839     | Klauzál–Kárász |
| 1839. 08. 05.   | 1020/1839     | Klauzál–Kárász |
| 1839. 08. 13.   | 1021/1839     | Klauzál–Kárász |
| 1839. 08. 28.   | 1022/1839     | Klauzál–Kárász |
| 1839. 09. 06.   | 1023/1839     | Klauzál–Kárász |
| 1839. 09. 10.   | 1024/1839     | Klauzál–Kárász |
| 1839. 09. 27.   | 1407/1839     | Klauzál–Kárász |
| 1839. 10. 08.   | 1408/1839     | Klauzál–Kárász |
| 1839. 10. 18.   | 1409/1839     | Klauzál–Kárász |
| 1839. 10. 31.   | 1410/1839     | Klauzál–Kárász |

|               |           |                |
|---------------|-----------|----------------|
| 1839. 11. 12. | 1411/1839 | Klauzál–Kárász |
| 1839. 11. 13. | 1412/1839 | Klauzál–Kárász |
| 1839. 11. 22. | 1413/1839 | Klauzál–Kárász |
| 1839. 11. 23. | 1414/1839 | Klauzál–Kárász |
| 1839. 12. 10. | 1/1840    | Klauzál–Kárász |
| 1839. 12. 12. | 2/1840    | Klauzál–Kárász |
| 1839. 12. 21. | 3/1840    | Klauzál–Kárász |
| 1840. 01. 16. | 129/1840  | Klauzál–Kárász |
| 1840. 02. 03. | 130/1840  | Klauzál–Kárász |
| 1840. 02. 21. | 131/1840  | Klauzál–Kárász |
| 1840. 02. 28. | 132/1840  | Klauzál–Kárász |
| 1840. 03. 14. | 133/1840  | Klauzál–Kárász |
| 1840. 03. 19. | 134/1840  | Klauzál–Kárász |
| 1840. 03. 30. | 599/1840  | Klauzál–Kárász |
| 1840. 03. 31. | 600/1840  | Klauzál–Kárász |
| 1840. 04. 16. | 601/1840  | Klauzál–Kárász |
| 1840. 04. 17. | 601/1840  | Klauzál–Kárász |
| 1840. 04. 27. | 603/1840  | Klauzál–Kárász |
| 1840. 05. 03. | 604/1840  | Klauzál–Kárász |
| 1840. 06. 22. | 605/1840  | végjelentés    |

12. 8. Követjelentések az 1843–1844-es országgyűlésről

| <b>Keltezés</b> | <b>Jelzet</b> | <b>Szerző</b>  |
|-----------------|---------------|----------------|
| 1843. 05. 24.   | 740/1843      | Klauzál–Szeghő |
| 1843. 06. 13.   | 741/1843      | Klauzál–Szeghő |
| 1843. 06. 27.   | 1302/1843     | Klauzál–Szeghő |
| 1843. 07. 14.   | 1303/1843     | Klauzál–Szeghő |
| 1843. 08. 04.   | 1304/1843     | Klauzál–Szeghő |
| 1843. 08. 28.   | 1305/1843.    | Klauzál–Szeghő |
| 1843. 09. 14.   | 1906/1843     | Klauzál–Szeghő |
| 1843. 10. 06.   | 1907/1843     | Klauzál–Szeghő |
| 1843. 11. 06.   | 1908/1843.    | Klauzál–Szeghő |
| 1843. 11. 24.   | 1909/1843     | Klauzál–Szeghő |
| 1843. 11. 30.   | 1910/1843     | Klauzál–Szeghő |
| 1843. 12. 04.   | 1911/1843     | Klauzál–Szeghő |
| 1843. 12. 05.   | 1912/1843     | Klauzál–Szeghő |
| 1844. 01. 04.   | 115/1844      | Klauzál–Szeghő |
| 1844. 01. 31.   | 116/1844      | Klauzál–Szeghő |
| 1844. 02. 17.   | 117/1844      | Klauzál–Szeghő |
| 1844. 02. 21.   | 118/1844      | Klauzál–Szeghő |
| 1844. 02. 25.   | 119/1844      | Klauzál–Szeghő |
| 1844. 03. 30.   | 806/1844      | Klauzál–Szeghő |

|               |           |                |
|---------------|-----------|----------------|
| 1844. 04. 29. | 807/1844  | Klauzál–Szeghő |
| 1844. 05. 28. | 808/1844  | Klauzál–Szeghő |
| 1844. 06. 09. | 809/1844  | Klauzál–Szeghő |
| 1844. 06. 26. | 810/1844  | Klauzál–Szeghő |
| 1844. 07. 17. | 1412/1844 | Klauzál–Szeghő |
| 1844. 07. 25. | 1413/1844 | Klauzál–Szeghő |
| 1844. 08. 08. | 1414/1844 | Klauzál–Szeghő |
| 1844. 08. 29. | 1415/1844 | Klauzál–Szeghő |
| 1844. 09. 15. | 1737/1844 | Klauzál–Szeghő |
| 1844. 09. 26. | 1774/1844 | Klauzál–Szeghő |
| 1844. 10. 14. | 1914/1844 | Klauzál–Szeghő |
| 1844. 10. 27. | 1915/1844 | Klauzál–Szeghő |
| 1844. 11. 07. | 1916/1844 | Klauzál–Szeghő |
| 1844. 11. 13. | 1917/1844 | Klauzál–Szeghő |
| 1845. 01. 22. | 46/1845   | végjelentés    |

## 12. 9. Klauzál Gábor fennmaradt magánlevelezése

| <b>Feladó</b>     | <b>Feladás helye, ideje</b>  | <b>Címzett</b>             | <b>Jelzet</b>                 |
|-------------------|------------------------------|----------------------------|-------------------------------|
| Deák Antal        | Kehida, 1829. január 2.      | Klauzál Gábor              | MNL OL R 319 No. 2430-1.      |
| Klauzál Gábor     | Pozsony, 1833. február 24.   | Szeged választott község   | SK Kézirattár, NS 31/2407.    |
| Klauzál Gábor     | Pozsony, 1840. március 8.    | feltételezhetően Joó János | OSZK Kézirattár, Levelestár   |
| Klauzál Gábor     | Pozsony, 1840. május 13.     | feltételezhetően Joó János | OSZK Kézirattár, Levelestár   |
| Klauzál Gábor     | h. n., 1841. augusztus 10.   | Ismeretlen                 | SK Kézirattár, NS 32.         |
| Klauzál Gábor     | Szeged, 1843. április 29.    | Pulszky Ferenc             | OSZK Kt. Levelestár           |
| Klauzál Gábor     | Pozsony, 1843. június 12.    | Csány László               | Molnár 2009. 215–216.         |
| Kaszap Mihály     | h. n., 1843. július 9.       | Klauzál Gábor              | Földvári 1999. 39–40.         |
| Wesselényi Miklós | h. n., 1843. július 25.      | Klauzál Gábor              | MNL OL X 10872 MF 6933.       |
| Wesselényi Miklós | h. n., 1843. július 30.      | Klauzál Gábor              | MNL OL X 10872 MF 6933.       |
| Wesselényi Miklós | h. n., 1843. augusztus 7.    | Klauzál Gábor              | MNL OL X 10872 MF 6934.       |
| Wesselényi Miklós | h. n., 1843. augusztus 12.   | Klauzál Gábor              | MNL OL X 10872 MF 6934.       |
| Klauzál Gábor     | Pozsony, 1843. július 13.    | Zalabéri Horváth János     | Hermann–Molnár 2015. 149–150. |
| Klauzál Gábor     | Pozsony, 1843. augusztus 26. | Wesselényi Miklós          | MNL OL X 10872 MF 8604.       |

|                   |                                               |                   |                          |
|-------------------|-----------------------------------------------|-------------------|--------------------------|
| Wesselényi Miklós | h. n., 1843. augusztus 30.                    | Klauzál Gábor     | MNL OL X 10872 MF 6934.  |
| Deák Ferenc       | Kehida, 1843. szeptember 3.                   | Klauzál Gábor     | MNL OL X 10872. MF 8368. |
| Wesselényi Miklós | h. n., 1844. május 4.                         | Klauzál Gábor     | MNL OL X 10872 MF 6934.  |
| Wesselényi Miklós | h. n., 1844. május 16.                        | Klauzál Gábor     | MNL OL X 10872 MF 6934.  |
| Klauzál Gábor     | Pozsony, 1844. május 12.                      | Wesselényi Miklós | MNL OL X 10872 MF 8604.  |
| Klauzál Gábor     | Pozsony, 1844. május 22.                      | Wesselényi Miklós | MNL OL X 10872 MF 8604.  |
| Széchenyi István  | Pozsony, 1844. november 9. (feltételezhetően) | Klauzál Gábor     | Hermann 2010. 680.       |
| Wesselényi Miklós | h. n., 1845. december 15.                     | Klauzál Gábor     | MNL OL X 10872 MF 7813.  |
| Wesselényi Miklós | h. n., 1845. december 27.                     | Klauzál Gábor     | MNL OL X 10872 MF 7814.  |
| Klauzál Gábor     | Szeged, 1846. március 15.                     | Wesselényi Miklós | MNL OL X 10872 MF 8604.  |
| Wesselényi Miklós | h. n., 1846. március 30.                      | Klauzál Gábor     | MNL OL X 10872 MF 7814.  |
| Wesselényi Miklós | h. n., 1847. február 15.                      | Klauzál Gábor     | MNL OL X 10872 MF 10119. |
| Wesselényi Miklós | h. n., 1848. február 24.                      | Klauzál Gábor     | MNL OL X 10872 MF 10120. |
| Wesselényi Miklós | Szedres, 1848. április 22.                    | Klauzál Gábor     | MNL OL X 10872 MF 10120. |
| Wesselényi Miklós | Szolnok, 1848. április 30.                    | Klauzál Gábor     | MNL OL X 10872 MF 10120. |
| Wesselényi Miklós | h. n., 1848. május 26.                        | Klauzál Gábor     | MNL OL X 10872 MF 10120. |

|                   |                             |               |                                |
|-------------------|-----------------------------|---------------|--------------------------------|
| Wesselényi Miklós | h. n., 1848. június 18.     | Klauzál Gábor | MNL OL X 10872<br>MF 10121.    |
| Wesselényi Miklós | h. n., 1848. augusztus 1.   | Klauzál Gábor | MNL OL X 10872<br>MF 10121.    |
| Wesselényi Miklós | h. n., 1848. augusztus 9.   | Klauzál Gábor | MNL OL X 10872<br>MF 10121.    |
| Wesselényi Miklós | h. n., 1848. szeptember 1.? | Klauzál Gábor | MNL OL X 10872<br>MF 10121.    |
| Wesselényi Miklós | h. n., 1848. október 2.     | Klauzál Gábor | MNL OL X 10872<br>MF 10121.    |
| Wesselényi Miklós | h. n., 1849. december 12.   | Klauzál Gábor | MNL OL X 10872<br>MF 10121.    |
| Klauzál Gábor     | h. n., d. n.                | Fáy András    | OSZK Kt. Levelestár            |
| Klauzál Gábor     | h. n., d. n.                | Deák Ferenc   | SK Kézirattár, NS<br>32/2440.  |
| Klauzál Gábor     | Szeged, 1858. május 1.      | Schmidt Emma  | MNL OL R 392 17–<br>3. No. 12. |
| Klauzál Gábor     | Buda, 1861. augusztus 1.    | Schmidt Emma  | MNL OL R 392 17–<br>3. No. 13. |
| Klauzál Gábor     | Buda, 1861. augusztus 23.   | Schmidt Emma  | MNL OL R 392 17–<br>3. No. 14. |
| Klauzál Gábor     | Szeged, 1862. augusztus 5.  | Schmidt Emma  | MNL OL R 392 17–<br>3. No. 15. |

**Levéltári források**

**Magyar Nemzeti Levéltár, Országos Levéltár (MNL OL)**

- A 45 Magyar kancelláriai levéltár, Magyar Királyi Kancellária regisztratórája, Acta praesidialia (1774–1848)
- A 57 Magyar kancelláriai levéltár, Magyar Királyi Kancellária regisztratórája, Libri regii, (1527–1867)
- D 298 Abszolutizmus-kori levéltár, K. K. Militär- Und Civil-Gouvernement für Ungarn, A Bach-korszakban politikai szempontból megfigyelés alatt állt nem gyanús személyek nyilvántartási lapjai (1849–1850)
- D 299 Abszolutizmus-kori levéltár, K. K. Militär- Und Civil-Gouvernement für Ungarn, A Bach-korszakban politikai szempontból megfigyelés alatt állt gyanús személyek nyilvántartási lapjai (1849–1850)
- I 58 Bécsi levéltárakból kiszolgáltatott iratok, Kabinettsarchiv. Varia: jelentések a magyar országgyűlések tárgyalásairól (1708–1848)
- N 22 Regnicolaris levéltár, Archivum palatinale, Archivum palatinale secretum archiducis Josephi (1795–1847)
- N 119 Regnicolaris levéltár, Archivum regni, Takáts Sándor hagyatéka (1563–1848)
- O 78 Bírósági levéltárak, Királyi személynök, Protocolla neocensuratorum advocatorum (1769–1869)
- O 80 Bírósági levéltárak, Királyi személynök, Acta iuratorum (1770–1849)
- O 81 Bírósági levéltárak, Királyi személynök, Ügyvédvizsgálati iratok (1791–1869)
- P 88 Magánlevéltárak, Családi fondok, levéltárak, Dessewffy család cserneki és tarkői grófi ágának levéltára, Familiaria (1535–1898)
- P 397 Magánlevéltárak, Családi fondok, levéltárak, Károlyi-levéltár, Károlyi család nemzetségi levéltára, Acta Oeconomica (1590–1940)
- P 398 Magánlevéltárak, Családi fondok, levéltárak, Károlyi-levéltár, Károlyi család nemzetségi levéltára, Missiles (1601–1945)
- P 414 Magánlevéltárak, Családi fondok, levéltárak, Károlyi-levéltár, Károlyi család nemzetségi levéltára, Károlyi (I.) György (1802–1877)

- P 415 Magánlevéltárak, Családi fondok, levéltárak, Károlyi-levéltár, Károlyi család nemzetségi levéltára, Károlyi (I.) Lajos (1815–1890)
- P 422 Magánlevéltárak, Családi fondok, levéltárak, Keglevich család egreskátai levéltára (1539–1939)
- P 429 Magánlevéltárak, Családi fondok, levéltárak, Grassalkovich család levéltára (1514–1886)
- P 1322 Magánlevéltárak, Családi fondok, levéltárak, Batthyány család körmendi levéltára, Körmendi Központi Igazgatóság (1530–1940)
- P 2261 4. sorozat Magánlevéltárak, Pártok, Pártok fondtöredékei, Pesti Kör (1845–1847)
- P 2261 5. sorozat Magánlevéltárak, Pártok, Pártok fondtöredékei, Ellenzéki Kör (1847–1849)
- P 2269 Magánlevéltárak, Személyi fondok, K. Papp Miklós hagyatéka (1527–1885) Stuller Országgyűlési Tudósítások II. kötete (52. számtól nov. 14-től)
- R 319 1526 utáni gyűjtemény, Vegyes, tárgyi alapon létrehozott gyűjtemények, Családok, személyek szerinti iratok gyűjteménye (1527–1990)
- R 392 1526 utáni gyűjtemény, Az 1848/49. évi szabadságharcban és az emigrációban résztvevőkre vonatkozó vegyes iratok (1818–1906)
- X 10872 MF 6933 Másolatok gyűjteménye, Használati mikrofilmek, Nagysorozat, Arhiva Istorică a filialei din Cluj a Academiei (A Román Akadémia Kolozsvári Fiókjának Történeti Levéltára) – Wesselényi család, zsibói – Ifj. Wesselényi Miklós iratai, levélmásolati könyvek, I–IV. k. (1841–1843)
- X 10872 MF 7155 Másolatok gyűjteménye, Használati mikrofilmek, Nagysorozat, 1526 utáni gyűjtemény – Kossuth levéltár – Kossuth gyűjtemény, Országgyűlési Tudósítások (1832–1844) (Stuller-féle Országgyűlési Tudósítások)
- X 10872 MF 7156 Másolatok gyűjteménye, Használati mikrofilmek, Nagysorozat, 1526 utáni gyűjtemény – Kossuth levéltár – Kossuth gyűjtemény, Országgyűlési Tudósítások, Törvényhatósági Tudósításokra vonatkozó iratok (Záborszky OT és OSz)
- X 10872 MF 7813 Másolatok gyűjteménye, Használati mikrofilmek, Nagysorozat, Arhiva Istorică a filialei din Cluj a Academiei (A Román Akadémia Kolozsvári Fiókjának Történeti Levéltára) – Wesselényi család, zsibói – Ifj. Wesselényi Miklós iratai, levélmásolati könyvek, XII–XVI. k. (1845. 04. – 1845. 12.)
- X 10872 MF 7814 Másolatok gyűjteménye, Használati mikrofilmek, Nagysorozat, Arhiva Istorică a filialei din Cluj a Academiei (A Román Akadémia Kolozsvári Fiókjának Történeti Levéltára) – Wesselényi család, zsibói – Ifj. Wesselényi Miklós iratai, levélmásolati könyvek, XVI–XX. k. (1845. 12. – 1846. 04.)

- X 10872 MF 8367 Másolatok gyűjteménye, Használati mikrofilmek, Nagysorozat, Arhiva Istorică a filialei din Cluj a Academiei (A Román Akadémia Kolozsvári Fiókjának Történeti Levéltára) – Wesselényi család, zsidói – Ifj. Wesselényi Miklós levelezése – Válogatott iratok – A-Bydeskúti (1810–1859)
- X 10872 MF 8368 Másolatok gyűjteménye, Használati mikrofilmek, Nagysorozat, Arhiva Istorică a filialei din Cluj a Academiei (A Román Akadémia Kolozsvári Fiókjának Történeti Levéltára) – Wesselényi család, zsidói – Ifj. Wesselényi Miklós levelezése – Válogatott iratok, C-F (1810–1859)
- X 10872 MF 8604 Másolatok gyűjteménye, Használati mikrofilmek, Nagysorozat, Arhiva Istorică a filialei din Cluj a Academiei (A Román Akadémia Kolozsvári Fiókjának Történeti Levéltára) – Wesselényi család, zsidói – Ifj. Wesselényi Miklós levelezése – Válogatott iratok, Klauzál-Kelemen (1810–1850)
- X 10872 MF 8768 Másolatok gyűjteménye, Használati mikrofilmek, Nagysorozat, Arhiva Istorică a filialei din Cluj a Academiei (A Román Akadémia Kolozsvári Fiókjának Történeti Levéltára) – Wesselényi család, zsidói – Ifj. Wesselényi Miklós levelezése – Válogatott iratok, Pataky-Széchenyi (1810–1859)
- X 10872 MF 10119 Másolatok gyűjteménye, Használati mikrofilmek, Nagysorozat, Arhiva Istorică a filialei din Cluj a Academiei (A Román Akadémia Kolozsvári Fiókjának Történeti Levéltára) – Ifj. Wesselényi Miklós iratai, levélmásolati könyvek, 20–28. k. (1846–1847)
- X 10872 MF 10120 Másolatok gyűjteménye, Használati mikrofilmek, Nagysorozat, Arhiva Istorică a filialei din Cluj a Academiei (A Román Akadémia Kolozsvári Fiókjának Történeti Levéltára) – Wesselényi család, zsidói – Ifj. Wesselényi Miklós iratai, levélmásolati könyvek – 29–36. k. (1847–1848)
- X 10872 MF 10121 Másolatok gyűjteménye, Használati mikrofilmek, Nagysorozat, Arhiva Istorică a filialei din Cluj a Academiei (A Román Akadémia Kolozsvári Fiókjának Történeti Levéltára) – Wesselényi család, zsidói – Ifj. Wesselényi Miklós iratai, levélmásolati könyvek – 37–45. k. (1848–1850)
- X 10872 MF 31136 Másolatok gyűjteménye, Használati mikrofilmek, Nagysorozat, Az 1848/49-i minisztériumi levéltár, Miniszteri Országos Ideiglenes Bizottmány, Jegyzőkönyv mutatóval H 1 b.
- X 10872 MF 49965 Másolatok gyűjteménye, Használati mikrofilmek, Nagysorozat, Az 1848/49-i minisztériumi levéltár, Miniszteri Országos Ideiglenes Bizottmány, Iratok H 1 a.

- X 10872 MF 49966 Másolatok gyűjteménye, Használati mikrofilmek, Nagysorozat, Az 1848/49-i minisztériumi levéltár, Miniszteri Országos Ideiglenes Bizottmány, Iratok H 1 a.
- X 10872 MF 51132 Másolatok gyűjteménye, Használati mikrofilmek, Nagysorozat, Az 1848/49-i minisztériumi levéltár, Földművelés-, Ipar- és Kereskedelemügyi Minisztérium, Folyamodványok H 45
- X 10872 MF 51153 Másolatok gyűjteménye, Használati mikrofilmek, Nagysorozat, Az 1848/49-i minisztériumi levéltár, Földművelés-, Ipar- és Kereskedelemügyi Minisztérium, Elnöki osztály, H 44 a. (1. dob.) 17–145/1848.
- X 10872 MF 51154 Másolatok gyűjteménye, Használati mikrofilmek, Nagysorozat, Az 1848/49-i minisztériumi levéltár, Földművelés-, Ipar- és Kereskedelemügyi Minisztérium, Elnöki osztály, H 44 a. (1–2. dob.) 146–399/1848. Iktatatlan iratok 1848–1849.
- X 10872 MF 51155 Másolatok gyűjteménye, Használati mikrofilmek, Nagysorozat, Az 1848/49-i minisztériumi levéltár, Földművelés-, Ipar- és Kereskedelemügyi Minisztérium, Földművelési Osztály, H 47 a. 1. kútfő 61–68. tétel, 2–29. kútfő.

#### **Magyar Nemzeti Levéltár, Bács-Kiskun Vármegyei Levéltára (MNL BKVL)**

- VIII. 111. Intézetek, intézmények, Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek Kalocsai Római Katolikus Polgári Leányiskolájának iratai (1861–1948)
- XII. 6. Egyházi szervek, Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek Szerzetes Társulatának iratai (1857–1950)

#### **Magyar Nemzeti Levéltár, Békés Vármegyei Levéltára (MNL BÉVL)**

- IV. 1. a. Megyei törvényhatóságok és törvényhatósági jogú városok, Békés vármegye nemesi közgyűlésének iratai, Közgyűlési jegyzőkönyvek (1715–1848)
- IV. 1. c. Megyei törvényhatóságok és törvényhatósági jogú városok, Békés vármegye nemesi közgyűlésének iratai, Országgyűlési követutasítások- és jelentések (1832–1848)

**Magyar Nemzeti Levéltár, Borsod-Abaúj-Zemplén Vármegyei Levéltára, Miskolc (MNL  
BAZVL)**

- IV. 501. e. Megyei törvényhatóságok, szabad királyi városok és törvényhatósági jogú városok,  
Borsod vármegye nemesi közgyűlésének iratai, Közgyűlési és törvényszéki iratok  
(1790–1847)

**Magyar Nemzeti Levéltár, Csongrád-Csanád Vármegyei Levéltára, Szeged (MNL  
CsCsVL KL)**

- IV. 1002. Megyei törvényhatóságok, szabad királyi városok és törvényhatósági jogú városok,  
Szeged város választott községének iratai (1813–1848)
- IV. 1003. a. Megyei törvényhatóságok, szabad királyi városok és törvényhatósági jogú városok,  
Szeged város tanácsának iratai, Tanácsülési jegyzőkönyvek (1717–1848)
- IV. 1003. d. Megyei törvényhatóságok, szabad királyi városok és törvényhatósági jogú városok,  
Szeged város tanácsának iratai, Számozott iratok (1782–1848)
- IV. 1003. g. Megyei törvényhatóságok, szabad királyi városok és törvényhatósági jogú városok,  
Szeged város tanácsának iratai, tisztújítási iratok (1718–1848)
- IV. 1010. Megyei törvényhatóságok, szabad királyi városok és törvényhatósági jogú városok,  
Az 1828. évi országos összeírás szegedi bizottságának iratai (1827–1834)
- IV. 1101. a. Megyei törvényhatóságok, szabad királyi városok és törvényhatósági jogú városok,  
Szeged Város Népgyűlésének, Állandó Bizottmányának és Közgyűlésének iratai,  
Szeged város népgyűlésének iratai (1848)
- XV. 15. f. Gyűjtemények, Feudáliskori összeírások levéltári gyűjteménye, befogadott polgárok  
jegyzéke (1780–1848)

**Magyar Nemzeti Levéltár, Csongrád-Csanád Vármegyei Levéltára, Szentes (MNL  
CsCsVL SzL)**

- IV. 3. a. Megyei törvényhatóságok, Csongrád vármegye nemesi közgyűlésének iratai, Csongrád  
megye kis- és közgyűlési jegyzőkönyvei (1790–1848)
- IV. 3. b. Megyei törvényhatóságok, Csongrád vármegye nemesi közgyűlésének iratai, Csongrád  
megyei kis- és közgyűlési iratok (1790–1848)

- IV. 3. f. Megyei törvényhatóságok, Csongrád vármegye nemesi közgyűlésének iratai, nemességi iratok (1790–1848)
- IV. 4. Megyei törvényhatóságok, Csongrád vármegye árvaszékének (nemesi árvákra ügyelő küldöttségének) iratai (1677–1849)
- IV. 12. a. Megyei törvényhatóságok, Csongrád vármegye adószedőjének iratai, Adószedői iratok (1728–1848)
- IV. 12. g. Megyei törvényhatóságok, Csongrád vármegye adószedőjének iratai, vegyes számadások (1720–1848)
- IV. 21. b. Megyei törvényhatóságok, Csongrád vármegye törvényszékének iratai, büntetőperes iratok (1724–1850)
- IV. 58. Megyei törvényhatóságok, Csongrád vármegye levéltárnokának iratai (1723–1849)
- V. 102. a. Mezővárosok, rendezett tanácsú városok, megyei jogú városok és községek, Szentes város tanácsának iratai, Tanácsülési jegyzőkönyvek (1740–1848)
- V. 102. d. Mezővárosok, rendezett tanácsú városok, megyei jogú városok és községek, Szentes város tanácsának iratai, Urbéri és váltsági iratok (1721–1848)
- V. 114. Mezővárosok, rendezett tanácsú városok, megyei jogú városok és községek, Szentes város nemességének iratai (1794–1852)
- XV. 41. Gyűjtemények, Feudális kori conscriptiok (összeírások) levéltári gyűjteménye (1715–1849)
- XV. 61. Gyűjtemények, Helytörténeti jellegű kéziratok (pályamunkák, szakdolgozatok, disszertációk) gyűjteménye (1750–2002)

**Magyar Nemzeti Levéltár, Csongrád-Csanád Vármegyei Levéltára, Hódmezővásárhely  
(MNL CsCsVL HL)**

- IV. 1001. j. Törvényhatósági jogú városok, Hódmezővásárhely város levéltára, Hódmezővásárhely város tanácsának iratai, Legelőelkülönözési iratok (1837–1848)
- IV. 1007. Törvényhatósági jogú városok, Hódmezővásárhely város levéltára, Hódmezővásárhelyi nemesség iratai (1794–1848)

### **Magyar Nemzeti Levéltár Komárom-Esztergom Vármegyei Levéltára (MNL KEVL)**

IV. 1. a. Megyei törvényhatóságok, szabad királyi városok és törvényhatósági jogú városok, Esztergom vármegye nemesi közgyűlésének iratai, Kis- és közgyűlések jegyzőkönyvei és jegyzőkönyvi fogalmazványai (1638–1848)

### **Magyar Nemzeti Levéltár Vas Vármegyei Levéltára (MNL VaVL)**

IV. 1. a. Megyei törvényhatóságok, szabad királyi városok és törvényhatósági jogú városok, Vas vármegye nemesi közgyűlésének iratai, Kis- és közgyűlési jegyzőkönyvek (1595–1848)

### **Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ (MTA KIK)**

Kézirattár (Kt.)

### **Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár (OSZK Kt.)**

Levelestár

### **Somogyi Károly Városi és Megyei Könyvtár, Szeged (SK)**

Kézirattár (Kt.)

### **Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltára (Ráday Levéltár)**

B 15. Johannita levéltár, Daróczy Zoltán genealógiai gyűjteménye

### **Hadtörténelmi Levéltár (HL)**

VI. 36. Katonai egyházi szervezetek anyakönyvei (1743–1951)

### **Piarista Rend Magyar Tartománya Központi Levéltára (PRMTKL)**

III. 9. a. Budapesti gimnázium régi levéltára (1717–1950)

### **Hódmezővásárhelyi Református Egyházi Gyűjtemény (HREGy)**

I/4) Kovács Ferenc iratai ((1791) 1803–1992)

J) Csongrád vármegye iratai 1837–1847.

## Kiadott források

- Az 1790-dik esztendőben Budán tartott Ország-Gyűlésének Naponként-való Jegyzései. Bécs, 1791. (OJK 1790.)
- Az 1843. évi május 14. megnyílt országgyűlésre egybegyűlt Nm. Fő és T. Rendek névsora és lakásaik. Pozsony, 1843.
- 1848-ik év Julius 2-ikán Pesten egybegyűlt Nemzeti Képviselők Háza üléseinek jegyzőkönyve. I. Pest, 1849.
- Az 1861. év april 2. Pesten egybegyűlt országgyűlés képviselőházának naplója. I–II. Pest, 1861. (KN 1861. I., II.)
- Az 1865-dik évi december 10-dikére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója. I. Szerk. Greguss Ágost. Pest, 1866. (KN 1865–66. I.)
- Az 1865-dik évi december 10-dikére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója. III. Szerk. Greguss Ágost. Pest, 1867. (KN 1865–66. III.)
- Az 1869. évi április 20-dikára hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója. VIII. Szerk. Nagy Iván. Pest, 1870. (KN 1870. VIII.)
- Az 1869-dik évi april hó 20-dikára hirdetett országgyűlés képviselőházának irományai. VI. Pest, 1870. (KI 1870. VI.)
- Aggházy Kamil: Budavár bevétele 1849-ben. I. S. a. r. Hermann Róbert. Budapest, 2001.
- Bártfay László naplói. Szerk. Kalla Zsuzsa. Budapest, 2010.
- Gróf Batthyány Lajos miniszterelnöki, hadügyi és nemzetőri iratai. I–II. S. a. r. Urbán Aladár. Budapest, 1999.
- Birányi Ákos: Pesti forradalom. Martius 15–19. Pest, 1848.
- Budapesti Királyi Magyar Tudomány-Egyetem almanachja 1879–1880. Budapest, 1880.
- Csány László kormánybiztosi iratai 1848–1849. I–II. S. a. r. Hermann Róbert. Zalaegerszeg, 1998. (Hermann 1998b.)
- Csány László reformkori iratai 1817–1848. S. a. r. Molnár András. Zalaegerszeg, 2009.
- Csengeri Antal: Magyar szónokok és statusférfiak. Pest, 1851.
- Deák Ferenc: Válogatott politikai írárok és beszédek. I. 1825–1849. S. a. r. Molnár András. Budapest, 2001.
- Egy képviselő napló-jegyzetei az 1865. december 10-én megnyílt országgyűlés alatt. Pest, 1866. (Szász 1866.)

- Az élet fája. Klauzál Gábor fölött 1866. augusztus 14-én tartott emlékbeszéd Löw Lipót főrabbitól. Burger Zsigmond, Szeged, 1866.
- Az első magyar ministerium összes személyzetének név és lakkönyve. Pest, 1848.
- Eötvös József: Levelek. Szerk. Oltványi Ambrus. Budapest, 1976.
- báró Eötvös József: Naplójegyzetek – gondolatok. 1864–1868. Közzéteszi Lukinich Imre. Budapest, 1941.
- Értesítvény a Pannonhalmi Szent Benedek-rend Esztergomi Főgymnásiumáról az 1875/6. tanév végén. Közzéteszi Fehér Ipoly. Esztergom, 1876.
- Értesítvény a Pannonhalmi Szent Benedek-rend Esztergomi Főgymnásiumáról az 1876/7. tanév végén. Közzéteszi Fehér Ipoly. Esztergom, 1877.
- Fayer László: Az 1843-iki büntetőjogi javaslatok anyaggyűjteménye 1. Budapest, 1896.
- Fayer László: Az 1843-iki büntetőjogi javaslatok anyaggyűjteménye 2. Budapest, 1898.
- Fayer László: Az 1843-iki büntetőjogi javaslatok anyaggyűjteménye 4. Budapest, 1902.
- Felséges Első Ferdinánd Ausztriai Császár, Magyar és Csehországoknak e' néven Ötödik Apost. Királyától szabad királyi Po'sony városába 1839-dik esztendei Szent-Iván havának 2-dik napjára rendeltetett Magyarország' Közgyűlésének Írásai. I–IV. 1839–40. (OI 1839–40.)
- Felséges Első Ferdinánd Ausztriai Császár, Magyar és Csehországoknak e' néven Ötödik Apost. Királyától szabad királyi Po'sony városába 1839-dik esztendei Szent-Iván havának 2-dik napjára rendeltetett Magyarország' Közgyűlésének Jegyző könyve. I–III. Pozsony, 1839–1840. (OJK 1839–40.)
- Felséges Első Ferdinánd ausztriai császár, Magyar- és Csehországnak e' néven Ötödik Apostoli királya által szabad királyi Pozsony városában 1843dik esztendei pünkösdi hava 14dik napjára rendeltetett magyarországi közgyűlésnek naplója a' tekintetes Karoknál és Rendeknél. Pozsony, I–IV. 1843–1844. (OJK 1843–44.)
- Felséges Első Ferdinánd ausztriai császár, Magyar- és Csehországnak e' néven Ötödik Apostoli királya által szabad királyi Pozsony városában 1843dik esztendei pünkösdi hava 14-ik napjára rendeltetett magyarországi közgyűlésnek írásai. II. Pozsony, 1844. (OI 1843–44.)
- Felséges Első Ferdinánd ausztriai császár, Magyar- és Csehországnak e' néven Ötödik Apost. királya által szabad királyi Pozsony városában 1847-ik esztendei Szent-András hava 7-ik napjára összehívott magyarországi közgyűlésnek naplója a tekintetes Karoknál és Rendeknél. Pozsony, 1848. (OJK 1847–48.)

- Felséges Első Ferdinánd ausztriai császár, Magyar- és Csehországok e' néven Ötödik Apostoli királya által szabad királyi Pozsony városába 1847-ik esztendei Sz. András hava 7-ik napjára rendeltetett magyarországi közgyűlésnek irományai. Pozsony, 1848. (OI 1847–48.)
- Felséges Első Ferentz Austriai Császár, Magyar, és Cseh Ország Koronás Királyától Po'sony Szabad Királyi Városában, 1825-dik Esztendőben, Szent-Mihály Havának 11-dik napjára rendeltetett Magyar Ország Gyűlésének Írásai. I. 1825–1826. (OI 1825–27.)
- Felséges Első Ferentz Austriai Császár, Magyar, és Cseh Ország Koronás Királyától Po'sony Szabad Királyi Városában, 1825-dik Esztendőben, Szent-Mihály Havának 11-dik napjára rendeltetett Magyar Ország Gyűlésének Jegyző könyve. II–III. Pozsony, 1826. (OJK 1825–27.)
- Felséges Első Ferencz Ausztriai császár, Magyar és Cseh ország koronás királyától Po'sony szabad királyi várossába 1832-ik esztendőben, karácson havának 16-ik napjára rendeltetett Magyar ország gyűlésének jegyzőkönyve. I–XIV. 1832–1836. (OJK 1832–36.)
- Fónagy Zoltán: A nemesi birtokviszonyok az úrbérrendezés korában. Adattár. Budapest, 2013.
- Földvári László: „*Próbáltam lenni városom igénytelen munkása*”. Dokumentumok Kovács Ferenc életéből 1823–1895. Hódmezővásárhely, 1999.
- A Fővárosi Községi Iparrajziskola Tudósítványa az 1888–1889. tanév végén. Szerk. Vidéky János. Budapest, 1889.
- Hermann Róbert: Széchenyi István leveleiből. Századok, 2010/3. sz. 673–687.
- Hunfalvy Pál: Napló 1848–1849. A szöveget gondozta, bevezető tanulmányt és jegyzeteket írta Urbán Aladár. Budapest, 1986.
- A Jézus-Társasága Kalocsai Érseki Fő-Gymnáziumának Évkönyve és ünnepélyes jutalom kiosztása 1864-diki július 27-kén. Kalocsa, 1864.
- Joseph Andrew Blackwell magyarországi küldetései, 1843–1851. S. a. r. Haraszti-Taylor Éva. Budapest, 1989.
- Katona Tamás: Az aradi vértanúk. I. Budapest, 1979.
- Kazinczy Ferenc: Levelek. <http://mek.oszk.hu/05600/05606/05606.pdf> (Letöltés: 2019. augusztus 13.)
- Kazinczy Ferenc levelezése. XVII., XXIII. kötet [http://deba.unideb.hu/deba/kazinczy\\_muvei/kazlev.php](http://deba.unideb.hu/deba/kazinczy_muvei/kazlev.php) (Letöltés: 2019. május 31.)
- Kazinczy Ferenc levelezése. 18. k. 1822. január 1. – 1823. december 31. Közread. Váczy János. Budapest, 1908.

Kazinczy Ferencz levelezése. 19. k. 1824. január 1. – 1826. december 31. Közread. Váczy János. Budapest, 1909.

Kazinczy Ferenc: Napló. 1828–1831. Pesti útam.  
[http://deba.unideb.hu/deba/kazinczy\\_muvei/text.php?id=kazinczy\\_onelet\\_0213\\_k](http://deba.unideb.hu/deba/kazinczy_muvei/text.php?id=kazinczy_onelet_0213_k)  
(Letöltés: 2019. augusztus 17.)

F. Kiss Erzsébet: Az 1848–1849. évi minisztertanácsi jegyzőkönyvek. Budapest, 1989.

Klauzál Gábor emlékbeszéd. 1904. november 18. Löw Immánuel. Szeged, 1904.

Klauzál Gábor és Tanárky Gedeon (május 22-én) tartott beszédei. Pest, 1861.

Klauzál Gábor. Iratok, beszédek, megemlékezések. Szerk. Dobos Károly. Budapest, 2009.

Kléh István: A pesti forradalom története 1848-ban. Pest, 1848.

Kossuth Lajos Összes Munkái I–V. Országgyűlési Tudósítások. I–V. S. a. r. Barta István. Budapest, 1948–1961. (KLÖM I–V.)

Kossuth Lajos Összes Munkái VI. Kossuth Lajos Ifjúkori iratok. Törvényhatósági Tudósítások. S. a. r. Barta István. Budapest, 1966. (KLÖM VI.)

Kossuth Lajos Összes Munkái XI. Kossuth Lajos az utolsó rendi országgyűlésen 1847/48. S. a. r. Barta István. Budapest, 1951. (KLÖM XI.)

Kossuth Lajos Összes Munkái XII. Kossuth Lajos az első magyar felelős minisztériumban 1848. április–szeptember. (S. a. r. Sinkovics István. Budapest, 1957. (KLÖM XII.)

Kossuth Lajos Összes Munkái XIII. Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén 1. 1848. szeptember–december. (S. a. r. Barta István. Budapest, 1952. (KLÖM XII.)

Kovács Ferenc: Az 1843/44-ik évi magyar országgyűlési alsó tábla kerületi üléseinek naplója. I–VI. Budapest, 1893–1894.

Kölcsey Ferenc levelezése Kende Zsigmonddal. S. a. r. Taxner-Tóth Ernő. Budapest, 1983.

Kölcsey Ferenc levelezése. Válogatás. S. a. r. Szabó G. Zoltán. Budapest, 1990.

Kölcsey Ferenc: Levelezés III. (1832–1833). (Kölcsey Ferenc minden munkái) S. a. r. Szabó G. Zoltán. Budapest, 2011.

Kölcsey Ferenc: Levelezés IV. (1834–1836). (Kölcsey Ferenc minden munkái) S. a. r. Szabó G. Zoltán. Budapest, 2015.

Kölcsey Ferenc: Országgyűlési Napló. S. a. r. Völgyesi Orsolya. Budapest, 2000.

Kölcsey Ferenc: Országgyűlési naponkénti jegyzések. S. a. r. Pajkossy Gábor. Budapest, 2002.

Lónyay Menyhért naplója 1860–1861. Szerk. Deák Ágnes. Budapest, 2003.

Magyar almanak az MDCCXCVI-ik esztendőre. Bécs, 1796.

A magyar jakobinusok iratai I–II. S. a. r. Benda Kálmán. Budapest, 1957., 1952.

Mészáros Lázár emlékiratai I. Közread. Szokoly Viktor. Pest, 1867.

- Militärschematismus des österreichischen Kaiserthums. Wien, 1828.
- A nagybirtokos arisztokrácia ellenforradalmi szerepe 1848–49-ben. 1. Szerk. Andics Erzsébet. Budapest, 1981.
- Név- és lak könyve, az 1832. December' 16. napjára szabad k. Po'sony várossában Ország-Gyűlésre egybegyűlt Magyar Ország' Karainak és Rendeinek. Pozsony, 1833.
- Név, és lak-könyve, az 1839. Junius 2. napjára szabad k. Po'sony városában ország-gyűlésre egybegyűlt Magyar ország' karainak és rendeiének. Pozsony, 1839.
- Az Országos Védegyesület alapszabályai és alakulásának rövid leírása. é. n., h. n.
- Osztróvszky József. Reform, forradalom, kiegyezés. Összegyűjtött írások és beszédek. S. a. r. Ruszoly József. Szeged, 1993.
- Pap Dénes: A magyar nemzetgyűlés Pesten 1848-ban. I. Pest, 1866.
- Pest-budai nemzetőrök 1848–1849. Dokumentumok a Fővárosi Nemzetőrség történetéhez. (Budapest Történetének Forrásai) Szerk. Czaga Viktória – Jancsó Éva. Budapest, 2001.
- Petőfi Sándor összes prózai művei és levelezése. S. a. r. Martinkó András. Budapest, 1974.
- Pulszky Ferenc: Életem és korom I–II. Budapest, 1884.
- A rendszerváltás folyamata az 1948–49-i forradalom és szabadságharc első hónapjaiban. Válogatott dokumentumok. S. a. r. Jároli József. Budapest, 2001.
- Sándor Lipót főherceg nádor iratai. 1790–1795. Kiad. Mályusz Elemér. Budapest, 1926.
- Seresné Szegőfi Anna: Borsod vármegye képviselte a reformországgyűléseken. Miskolc, 1987.
- Gróf Széchenyi István levelei I–III. (Gróf Széchenyi István munkái. III., IV., VI.) Szerk. Majláth Béla. Budapest, 1889–1891.
- Gróf Széchenyi István naplói IV. 1830–1836. (Gróf Széchenyi István munkái 13.) Szerk. Viszota Gyula. Budapest, 1934. (SZIN IV.)
- Gróf Széchenyi István naplói V. 1836–1843. (Gróf Széchenyi István munkái 14.) Szerk. Viszota Gyula. Budapest, 1937. (SZIN V.)
- Gróf Széchenyi István naplói VI. 1844–1848. (Gróf Széchenyi István munkái 15.) Szerk. Viszota Gyula. Budapest, 1939. (SZIN VI.)
- Széchenyi István: Napló 2. Szerk. Oltványi Ambrus. Budapest, 1978.
- Széchenyi összeomlása. Az 1848-as napló. Szerk. Ferdinandy Mihály. Máriabesnyő – Gödöllő, 2010.
- Széll Kálmánné Vörösmarty Ilona: Emlékeim Deák Ferenc politikai és magánéletéből. Budapest, é. n.
- Szemere Bertalan: Naplóm. II. Pest, 1869.

- Szerencs János: Az 1839-ik évi országgyűlési jegyzetek. Budapest, 1877.
- Szilágyi Sándor: Forradalmi mozgalmak Bécs–Pest–Kolozsvárt 1848-ban. Kolozsvár, 1848.
- Szószték és csatatér. Politikusi naplók és visszaemlékezések 1848–1849. S. a. r. Hermann Róbert. Budapest, 2000.
- Szűcs Miklós naplója 1839–1849. S. a. r. Kilián István. Miskolc, 1981.
- Táncsics Mihály: Életpályám. 4. k. Budapest, 1885.
- Tasner Antal: A' Nemzeti Casino részeseinek névsora betűrenddel. Annak szabályai és egyéb tudnivalói. Pest, 1837.
- „Tekintetes Karok és Rendek”. Zala megye országgyűlési követutasításai és követjelentései 1825–1848. S. a. r. Molnár András. Zalaegerszeg, 2003. (Molnár 2003b.)
- Tekintetes nemes Csongrád vármegyének, méltóságos nagy-károlyi gróf Károlyi Lajos úr, császári 's királyi aranykulcos és fő-ispánság' helytartója ő nagysága' kegyes kormányzása alatt, 1835-dik eszt. kisasszony' hava 31-dikén Szegvár helységben tartott tisztválasztó széke alkalmával mondott beszédek. Összeáll. Kaszap Mihály. Szeged, 1835.
- Töltényi Miklós (szerk.): Hű tükre a megbukott kancellaria, helytartótanács és a kamara hivatalnokainak. Bécs, 1848.
- Trefort Ágoston: Emlékbeszédek és tanulmányok. Budapest, 1881.
- Trefort Ágoston: Ujabb emlékbészédek és tanulmányok. Budapest, 1887.
- Trefort Ágoston önéletírása. Ford. Barsi János. Sátoraljaújhely, 1991.
- Vachot Imre: Országgyűlési almanach. Pest, 1843.
- Választási küzdelmek a reformkori Zala megyében (1834–1847). Válogatott dokumentumok. S. a. r. Hermann Róbert – Molnár András. Zalaegerszeg, 2015.
- Vörösmarty Mihály: Publicisztikai írások. Akadémiai és Kisfaludy-Társasági iratok. (Vörösmarty Mihály Összes Művei 16.) Szerk. Gergely Pál. Budapest, 1977.
- Vukovics Sebő emlékiratai Magyarországon való bujdosása és száműzetésének idejéből. S. a. r. Bessenyei Ferenc. Budapest, 1894.
- Wirkner Lajos: Élményeim. Néhány lap 1825-től 1852-ig terjedt nyilvános pályám naplójegyzeteiből. Budapest, 1880.

## Hírlapok

A Hon 1866.

BH Budapesti Híradó 1845., 1846., 1847., 1848.

Budapesti Hírlap 1904., 1905., 1907., 1914.

Délmagyarország 1930.

É Életképek 1845., 1846.

F Figyelmező 1840., 1850.

FL Fővárosi Lapok 1866.

GL Gazdasági Lapok 1866.

GY Gyógyászat 1864., 1866.

H Hirnök 1841., 1843.

HM Hasznos multságok 1818.

Hazai 's külföldi Tudósítások 1837.

Hetilap 1846.

HK Hazánk s a külföld 1866.

J Jelenkor 1843., 1845., 1846., 1848.

K Közlöny 1848., 1849.

KH Kossuth Hírlapja 1848.

KU Képes-Ujság 1866.

M Magyarország 1861.

MG Magyar Gazda 1860.

Magyar Génius 1900.

MT Marczius Tizenötödike 1848.

NL Néptanítók Lapja 1930.

NU Nemzeti Ujság 1845., 1846., 1847., 1848., 1922. [1848. május 2-ától Nemzeti néven]

PD Pesti Divatlap 1845., 1846.

Pesti Hírnök 1865.

Petőfi Népe 1996.

PH Pesti Hírlap 1841., 1843., 1845., 1846., 1847., 1848., 1904.

PN Pesti Napló 1850., 1858., 1860., 1861., 1866., 1889., 1907.

PU Politikai Ujdonságok 1866.

S Sörgöny 1861., 1866.

Sz Századunk 1840.

SzH Szegedi Híradó 1861., 1865., 1866.

T Társalkodó 1840., 1845.

TGy Tudományos Gyűjtemény 1824.

TV Tolnai Világlapja 1906.

V Világ 1922.

VU Vasárnapi Ujság 1858., 1861., 1866., 1906.

## Felhasznált irodalom

- Ács Tibor: Adalékok Mészáros Lázár tudományos munkásságához és katonai portréjához. *Hadtörténelmi Közlemények*, 1979/4. sz. 623–639.
- Ács Tibor: Mészáros Lázár az első magyar honvédelmi miniszter élete és munkássága. Budapest, 1995.
- Ács Tibor: Mészáros Lázár ifjúsága és szolgálata a 7. huszárezredben 1796–1837. *Hadtörténelmi Közlemények*, 1986/4. sz. 659–693.
- Aranyiné Pataki Magdolna: Szentés össznépeessége és a népesség kontinuitása 1715 és 1840 között. Doktori értekezés, kézirat, DE, Debrecen, 2003.
- B. Lukács Ágnes: Az 1831–32. évi magyarországi kolerajárvány néhány jellegzetessége. In: *Az Országos Orvostörténelmi Könyvtár közleményei* 40. Szerk. Palla Ákos. Budapest, 1966. 71–137.
- Bagi Gábor: Követküldés, követi utasítások a Jászkun Kerületekben 1790–1811 között. In: *Zounuk. A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve*. 6. Szerk. Botka János. Szolnok, 1991. 331–350.
- Bajzik Zsolt: Fürdővendégek Tarcsán a 19. század második felében. In: *Előadások Vas megye történetéről*. IV. (Archivum Comitatus Castiferrei 1.) Szerk. Mayer László – Tilcsik György. Szombathely, 2004. 233–250.
- Bajzik Zsolt: A Vas vármegyei Tarcsafürdő története Trianonig. 1. rész. *Vasi Honismereti és Helytörténelmi Közlemények*, 2006/2. sz. 29–49.
- Bálint Ágnes: A pszichobiográfia hozzájárulása az életrajzírás elméleti kérdéseéhez. „Nagyfelbontású” vs. „kisfelbontású” életrajz. In: *Személyiség és történelem. A történelmi személyiség. A történelmi életrajz módszertani kérdései*. Szerk. Vonyó József. Pécs–Budapest, 2017. 92–110.
- Ballabás Dániel – Pap József – Pál Judit: *Képviselők és főrendek a dualizmus kori Magyarországon*. 2. Az országgyűlés tagjainak archontológiája. Eger, 2020.
- Ballagi Géza: A nemzeti államalkotás kora 1815–1847. In: *A magyar nemzet története*. IX. Szerk. Szilágyi Sándor. Budapest, 1897.
- Bárány György: A liberalizmus perspektívái és korlátai az 1843/44-es országgyűlés vallásügyi vitáinak tükrében. *Századok*, 1990/2. sz. 183–218.
- Bárány Zsófia: „Lelke mélyén szabad röptű szellem”. Lonovics József, egy magyar főpap a reformok világában. Budapest, 2024.
- Barta István: *A fiatal Kossuth*. Budapest, 1966.

- Barta István: Kölcey politikai pályakezdetek. Századok, 1959/2–4. sz. 252–302.
- Barta László: Szabad Szentes városának képviselői és igazgatási rendje 1837–1840. Klauzál Gábor reformtervei. In: Tanulmányok Csongrád megye Történetéből. X. Szerk. Blazovich László. Szeged, 1986. 49–61.
- Barta László: A szentesi örökváltság. Szeged, 1979. (újabb kiadása: Szentes, 2006.)
- Barta László – Labádi Lajos – Takács Edit: Csongrád Megye Levéltára 1723–1950. Szentes, 1986.
- Bartos Mihály: Árnyas fák alatt... Klauzál Gábor sírja és annak jelképei. <http://www.klauzal.hu/cikk/415.html> (Letöltés: 2024. augusztus 3.)
- Bartos Mihály: Múzsák csókja. Szirmok és levelek a Klauzál család művészi koszorújára. Budapest, 2021.
- Bartos Mihály Tamás: „Ki érdemet vetett dicsőséget arat” Klauzál Gábor szablyája. <http://www.klauzal.hu/cikk/416.html> (Letöltés: 2023. május 9.)
- Beér János: Az 1848/49. évi népképviselői országgyűlés. Budapest, 1954.
- Beöthy Ákos: A magyar államiség fejlődése, küzdelmei. II. rész. 1. Az új Magyarország. Az 1825-iki országgyűléstől az 1848-iki törvények szentesítéséig. Budapest, 1904.
- Bényei Miklós: Bihar megyei észrevételek az 1827. évi tanügyi rendszeres bizottmány munkálataihoz. In: Hajdú-Bihar megyei Levéltár Évkönyve. VIII. Szerk. Gazdag István. Debrecen, 1981. 19–33.
- Bérenger, Jean – Kecskeméti Károly: Országgyűlés és parlamenti élet Magyarországon. 1608–1918. Budapest, 2008.
- Berényiné Kovács Gyöngyi: Pest megyei köznemesi hivatali karrier a reformkorban. Szentkirályi László és Szentkirályi Móric tisztségei Pest-Pilis-Solt vármegye tisztkarában. A Pest Megyei Levéltár 2009. november 26-ai tudományos ülésén elhangzott előadás szerkesztett és adattárral kiegészített változata. <https://bit.ly/3qyjSgQ>, (Letöltés: 2020. augusztus 11.)
- Berta Tibor – Géczi Lajos – G. Tóth Ilona: Szeged város levéltára 1359–1950. (A Csongrád megyei levéltár kiadványai. Segédletek 6.) Szeged, 1995.
- Bodnár István – Gárdonyi Albert: Bezerédj István I–II. Budapest, 1918.
- Borovszky Sámuel: Magyarország vármegyéi és városai. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye 1. Budapest, 1910.
- Breit József: Magyarország 1848/49. évi függetlenségi harcának katonai története. I. Budapest, 1897.

- Brigovác László: Egy főúri portré a 19. századból. Andrássy György gróf a reformkorban. Doktori értekezés, kézirat, DE, Debrecen, 2011.
- Chobot Ferenc: A Váczi Egyházmegye történeti névtára. Második rész: a papság életadatai. Vác, 1917.
- Cieger András: Lónyay Menyhért. Szerepek – programok – konfliktusok. Budapest, 2007.
- Czinege Szilvia: Gróf Apponyi György közéleti pályája a reformkorban – egy hivatalnok-politikus portré. Doktori értekezés, kézirat, DE, Debrecen, 2013.
- Czinege Szilvia: Gróf Apponyi György a politikus hivatalnok. Kancellár és kancellária a reformkor végén. Századok, 2012/3. sz. 609–652.
- Czoch Gábor: Hogyan határozható meg a város területe? Az 1843/44. évi városi törvény vitái. Korall, 2006/24–25. sz. 216–230.
- Csányi István: A szentesi örökváltság teljesítése. In: Múzeumi kutatások Csongrád megyében 1986. Szerk. Annus József – Juhász Antal. Szeged, 1987. 88–93.
- Csapó Mária: Tolna megye a reformkori politikai küzdelmekben. Budapest, 1989.
- Csongrád vármegye. Szerk. Csíkvári Antal. Budapest, 1938.
- Csorba László – Velkey Ferenc: Reform és forradalom 1790–1848. Debrecen, 1998.
- Dányi Dezső – Dávid Zoltán: Az első magyarországi népszámlálás 1784–1787. Budapest, 1960.
- Deák Ádám: Csanád vármegye képviselte a reformkori országgyűléseken (1825–1848). Doktori értekezés, kézirat, SZTE, Szeged, 2023. (2023b.)
- Deák Ádám: Csanád vármegye nemessége és tisztikara 1820–1848 között. Aetas, 2023/3. sz. 77–92. (2023a.)
- Deák Ágnes – Molnár András: Deák Ferenc. Budapest, 2003.
- Deák Antal András – Lanier, Amelie: Széchenyi István és Sina György közös vállalkozásai. Budapest, 2005.
- Degré Alajos: Szavazási rend a megyegyűléseken 1848 előtt. In: Fejér Megyei Történeti Évkönyv. 7. Szerk. Farkas Gábor. Székesfehérvár, 1972. 121–140.
- Degré Alajos: Zala megye reformkori követutasításai. Levéltári Közlemények, 1974. 143–162.
- Demek Győző: Matthisson hatása irodalmunkra. 1. A múlt században. Egyetemes Philologiai Közlöny, 15. évfolyam, Budapest, 1891. 225–240.
- Dénes Iván Zoltán: Liberális kihívásra adott konzervatív válasz. Budapest, 2008.
- Dezsényi Béla: A Nemzeti Kör a negyvenes évek irodalmi és hírlapi mozgalmában. Irodalomtörténeti Közlemények, 1953/1–4. sz. 185–194.

- Dobszay Tamás: Deák Ferenc és az igazságügyi minisztérium szervezése. In: A Batthyány-kormány igazságügy minisztere. Szerk. Molnár András. Zalaegerszeg, 1998. 93–127.
- Dobszay Tamás: Az 1843–44. évi országgyűlés kerületi naplója. In: A hosszú tizenkilencedik és a rövid huszadik század. Főszerk. Gergely Jenő. Budapest, 2000. 83–100.
- Dobszay Tamás: A rendezéstől a felszabadításig. A községek ügye az 1843–44-es országgyűlésen. Századok, 2005/3. sz. 545–584.
- Dobszay Tamás: A rendi országgyűlés utolsó évtizedei (1790–1848). Budapest, 2019.
- Dombovári Ádám: Kísérletek a választási kicsapongások megfékezésére Magyarországon, 1836–1840. Levéltári Közlemények, 2010/1–2. sz. 75–139. (2010a)
- Dombovári Ádám: Megyei választások és szabályozásuk 1830–1844. Doktori értekezés, kézirat, ELTE, Budapest, 2011. (2011a)
- Dombovári Ádám: A megyei választások kérdése és az 1843. évi követutasítások. In: Nemzetek és birodalmak. Diószegi István 80 éves. Szerk. Háda Béla – Ligeti Dávid – Majoros István – Maruzsa Zoltán – Merényi Krisztina. Budapest, 2010. 127–141. (2010b)
- Dombovári Ádám: Vármegyei tisztújítások és országgyűlési követválasztások Pest megyében. Múltunk, 2011/1. sz. 169–204. (2011b)
- Dominkovits Péter: Hivatalviselő nemesek, hivatali pályák Győr vármegye tisztikarában 1816–1848. Levéltári Szemle, 1991/1. sz. 3–18.
- Dominkovits Péter: Győr vármegye tisztújításai, 1816–1845. Comitatus, 2000/9. sz. 63–72.
- Döbrentei Gábor: A Magyar Tudós Társaság Évkönyvei 1834–1836. III. Buda, 1838.
- Éble Gábor – Pettkó Béla: A nagy-károlyi gróf Károlyi család összes jószágainak birtoklási története. I–II. Budapest, 1911.
- Az Ellenzéki Nyilatkozat és a kortársak. Szerk. Molnár András. Zalaegerszeg, 1998.
- Ember Győző: Az 1848/49-i minisztérium levéltára. Budapest, 1950.
- Ember Győző: A m. kir. Helytartótanács ügyintézésének története. Budapest, 1940.
- Erdmann Gyula: Az 1839–1840. évi országgyűlés. In.: Történelem és levéltár. Válogatás Erdmann Gyula írásaiból. Szerk. Erdész Ádám – Á. Varga László. Gyula, 2004.
- Erdmann Gyula: A kormányzat előkészületei az 1839–40-es országgyűlésre. In: A magyar polgári átalakulás kérdései. Tanulmányok Szabad György 60. születésnapjára. Szerk. Dénes Iván Zoltán – Gergely András – Pajkossy Gábor. Budapest, 1984. 193–221.
- Erdmann Gyula: Szabadság és tulajdon. Az 1839–40. évi országgyűlés története. Budapest, 2014.
- Erdmann Gyula: Zemplén vármegye reformellenzéke 1830–1836. Miskolc, 1989.

- Erdődy Gábor: A rendszeres országgyűlési bizottsági munkálatok hazai és nemzetközi kontextusa. In: A magyar liberalizmus gyökerei és a rendszeres bizottsági munkálatok. Adalékok az operátumok történetéhez. (Jogtörténeti értekezések 62.) Szerk. Heil Kristóf Mihály. Budapest, 2023. 11–28.
- Fábián Istvánné: Az 1848–1849-i minisztériumi levéltár: Repertórium. Budapest, 1969.
- Farkas Gábor: Fejér vármegyei történeti archontológia I. In: Alba Regia, Annales Musei Stephani Regis. 29. Szerk. Fitz Jenő – Török Gyula. Székesfehérvár, 2000. 137–157.
- Farkas Gábor: Fejér vármegyei történeti archontológia II. In: Alba Regia, Annales Musei Stephani Regis. 30. Szerk. Fitz Jenő – Török Gyula. Székesfehérvár, 2001. 77–99.
- Fazekas Csaba: A szerzetesrendek reformkori megítélése a „rendszeres bizottsági munkálatok” dokumentumainak tükrében. In: Egyház és művelődés. Pannonhalma 1996–1996. Szerk. Hajdú Ákos – Kokas Zsuzsanna. Tudományos konferencia Pannonhalma és a magyar oktatás milleniuma emlékére. Pannonhalmi Főapátság, 1996. október 27–29. 1997. 141–158.
- Fazekas István: Somogyi Antal kommentárjai a szatmári 12 ponthoz. In: Levéltári Évkönyv. 14. Szerk. G. Jakó Mariann – Veres László – Viga Gyula. Miskolc, 2006. 177–190.
- Fényes Elek: Magyar országnak, 's a' hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statistikai és geographiai tekintetben. Pest, 1839.
- Fényes Elek: Magyarország leírása. 2. Pest, 1847.
- Fenyő István: A centralisták az 1848-as forradalomban. Budapest, 2003.
- Ferenczi Zoltán: Deák élete. II. Budapest, 1904.
- F. Kiss Erzsébet: Az 1848–1849-es magyar minisztériumok. Budapest, 1987.
- Fleisz János: „A függetlenség legkövetkezetesebb híve.” Nagysándor József (1804–1849) Debreceni Szemle, 2005/3. sz. 421–443.
- Fodor Henrik: A Vas megyei Gazdasági Egyesület a reformkorban. In: Vasi Szemle. Helyismereti Évkönyv. 1. Főszerk. Horváth Ferenc. 1961. 34–38.
- Fónagy Zoltán: Az úrbéri operátum megyei tárgyalása (1831–1832). Agrártörténeti Szemle, 1988/1–2. sz. 20–46.
- Friedrich Endre: Gróf Batthyány Lajosné. Vigilia, 1998/10. sz. 753–763.
- Galgóczy Károly: Az Országos Magyar Gazdasági Egyesület története keletkezésétől az 1876-dik évig. Budapest, 1880.
- Gálócsy Zoltán: Ung vármegye főispánjai és tiszttviselői a legrégibb kortól 1867-ig. Budapest–Beregszász, 2000.

- Géczi Lajos: A választott bírótól a polgármesterig. Babarczy Ferenc (1726–1782). Szeged. A város folyóirata, 1995/5. sz. 14–15.
- Gergely András: 1848-ban hogy is volt? Tanulmányok Magyarország és Közép-Európa 1848–49-es történetéből. Budapest, 2001.
- Gergely András: A rendszeres bizottsági munkálatok szerepe a magyar polgári reformmozgalom kibontakozásában. Tiszatáj, 1974/6. sz. 37–41.
- Gerő András: A Deák-párt és a politikai rendszer változása. Világosság, 1993/7–8. sz. 50–60.
- Gracza György: Az 1848–49-iki magyar szabadságharcz története. I. Budapest, 1894.
- Gueniffey, Patrice: A biográfia a megújuló politikatörténetben. Aetas, 2000/3. sz. 136–149.
- Gyáni Gábor: Historical agency – a szubjektív cselekvő középpontba állítása a történettudományban. In: Személyiség és történelem. A történelmi személyiség. A történeti életrajz módszertani kérdései. Szerk. Vonyó József. Pécs–Budapest, 2017. 46–56.
- h. : Lenau a gimnáziumban. In: Egyetemes Philologiai Közlöny, Budapest, 1909. 309–310.
- Habermann Gusztáv: Rengey-Aigner Ferdinánd és kora. Szeged, 2000.
- Habermann Gusztáv: Személyi adattár a szegedi polgár-családok történetéhez. Tanulmányok Csongrád megye történetéből. 19. Szeged, 1992.
- Hajdu János: Eötvös József báró első minisztersége (1848). Budapest, 1933.
- Hársfalvi Péter: Barta László: A szentesi örökváltság. Századok, 1980/4. sz. 695–696.
- Heil Kristóf Mihály: Adalékok a reformkori Nógrád „haladópartiságához” Sréter János portréján keresztül. In: Jogtörténeti Parerga, III. Ünnepi tanulmányok Mezey Barna 70. születésnapja tiszteletére. Szerk. Bódiné Beliznai Kinga – Gosztonyi Gergely. Budapest, 2023. 125–130. (2023b.)
- Heil Kristóf Mihály: „Embernek születünk, polgárnak neveltetünk.” – Nógrád vármegye észrevételei a közoktatás és a magyar nyelv ügyében. In: Nemzetiségi-nyelvi szuverenitás a hosszú 19. században. (Jogtörténeti értekezések 46.) Szerk. Nagy Noémi. Budapest, 2020. 99–116. (2020b.)
- Heil Kristóf Mihály: A nemesi vármegye és a rendszeres bizottsági munkálatok. A kereskedelmi- és az adóügyi operátumok Esztergom, Győr és Nógrád vármegyékben. In: Szuverenitáskutatás. (Jogtörténeti értekezések 43.) Szerk. Megyeri-Pálffy Zoltán. Budapest, 2020. 72–92. (2020a.)
- Heil Kristóf Mihály: Országos és vármegyei büntetőjogi rendszeres bizottsági munkálatok (1791–1832). In: Jogi tanulmányok 2021. Jogtudományi előadások az Eötvös Loránd

- Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Doktori Iskoláinak konferenciáján. 2021. június 11. Szerk. Fazekas Marianna. Budapest, 2021. 286–297.
- Heil Kristóf Mihály (szerk.): A magyar liberalizmus gyökerei és a rendszeres bizottsági munkálatok. Adalékok az operátumok történetéhez. (Jogtörténeti értekezések 62.) Budapest, 2023. (2023a.)
- Héjja Julianna Erika: Békés vármegye archontológiája és prozopográfiája 1715–1848. Gyula, 2009.
- Herceg Mihály: A csongrád-vásárhelyi uradalom kialakulása. In: Tanulmányok Csongrád megye történetéből. 4. Szerk. Farkas József. Szeged, 1980. 61–127.
- Hermann Róbert: Hogyan került Mészáros Lázár a Batthyány-kormányba? Hadtörténelmi Közlemények, 1996/2. sz. 114–117.
- Hermann Róbert: A Klauzál-család katonatagjai. <http://klauzal.hu/cikk/463.html> (Letöltés: 2019. május 23.)
- Hermann Róbert: Szemere Bertalan. Budapest, 1998. (Hermann 1998a.)
- Hermann Róbert: Szemere Bertalan a reformkorban. Századok, 2008/3. sz. 535–591.
- Heves megye történeti archontológiája (1681–)1687–2000. Szerk. Bán Péter. Eger, 2011.
- Hódmezővásárhely története a legrégibb időktől a polgári forradalomig. I. Szerk. Szigeti János. Hódmezővásárhely, 1984.
- Homoki-Nagy Mária: A rendszeres bizottsági munkákra adott megyei válaszok. Különös tekintettel a magánjogi és úrbéri operátumokra. In: A magyar liberalizmus gyökerei és a rendszeres bizottsági munkálatok. Adalékok az operátumok történetéhez. (Jogtörténeti értekezések 62.) Szerk. Heil Kristóf Mihály. Budapest, 2023. 151–164.
- Horváth István: Politikai nézetek és viták a reformkori Nógrád megyében az 1830-as évek elején. In: Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve. 26. Szerk. Domonkos Alajos. Salgótarján, 1980. 5–34.
- Horváth Mihály: Huszonöt év Magyarország történetéből 1823-tól 1848-ig. I–III. Budapest, 1886.
- Horváth Mihály: Magyarország függetlenségi harczának története 1848- és 1849-ben I. Pest, 1871.
- dr. Hőgyes Endre: Emlékkönyv a budapesti Királyi Magyar Tudomány Egyetem Orvosi Karának multjáról és jelenéről. Budapest, 1896.
- Irányi Dániel – Chassin, Charles-Louis: A magyar forradalom politikai története. Budapest, 1989.

- id. Juhász Antal: Adalékok az örgróf Pallavicini család hitbizományi uradalma történetéhez. In: Tanulmányok Csongrád megye történetéből. 8. Szerk. Blazovich László. Szeged, 1990. 253–261.
- Jutai Péter: Somogy megye észrevételei a rendszeres munkálatokra 1831–1832. Századok, 2006/3. sz. 592–608.
- Kabdebó Tamás: Blackwell küldetése. MTAK Közleményei 26. Budapest, 1990.
- Kapronczay Károly: Orvosdinasztiák. II. Bene, Lenhossék, Lumnitzer, Nékám és Ángyán családok. Turul, 1997/3–4. f. 70–80.
- Kászonyi Dániel: Egy régibb kor férfiai. Hazánk, 1885/4. 2. f. 519–534.
- Katus László: A szegvári plébánia története. Magyar Egyháztörténeti vázlatok. Regnum, 1994/1–2. sz. 149–216.
- Kecskeméti Károly: Magyar liberalizmus 1790–1848. Budapest, 2008.
- Keller Lajos: Mindszent története 1700–1900. Mindszent, 1900.
- Kempelen Béla: Magyar nemes családok. I. Budapest, 1911.
- Kempelen Béla: Magyar nemes családok VI. Budapest, 1913.
- Kerényi Ferenc: Petőfi Sándor élete és költészete. Kritikai életrajz. Budapest, 2008.
- Keszei András: Iskola és társadalom Magyarországon a XIX. század első felében: a pesti piarista gimnázium tanulóinak társadalomtörténeti összetétele az anyakönyvek alapján. In: A Budapesti Piarista Gimnázium Évkönyve az 1999/2000. iskolai tanévről az iskola fennállásának 283. évében. Szerk. Görbe László. Budapest, 2000. 44–64.
- Király Zoltán: Bónis Sámuel közéleti pályája 1849 augusztusáig. Doktori értekezés, kézirat, DE, Debrecen, 2020.
- Kis Bálint: A szentesi református egyházközség történetének folytatása 1801<sup>dik</sup> Eszterháztól fogva 1825<sup>ig</sup>. (é. n.) <http://www.szentesinfo.hu/cd/ekklezsia/oldal2/ekl2.htm> (Letöltés: 2020. február 20.)
- Kiss László: A váltóláz természethistóriájának vázlata dr. Topperczer Tamástól. In: Orvostörténeti Közlemények. 166–169. Szerk. Magyar László. Budapest, 1999. 41–57.
- Komoróczy Géza: A zsidók története Magyarországon. I. A középkortól 1849-ig. Pozsony, 2012.
- Kosáry Domokos: Kossuth Lajos a reformkorban. Budapest, 2002.
- Kosáry Domokos: Napóleon és Magyarország. Századok, 1971/3–4. sz. 545–629.
- Kovács Ágnes: Az úrbéres viszony alakulása a csongrád-vásárhelyi uradalom mezővárosaiban (1722–1848) Agrártörténeti Szemle, 1979/3–4. sz. 414–431.

- Kovács Dániel László: A hivatalviselő elit prozopográfiai vizsgálata Somogy vármegyében 1808 és 1830 között. A hivatali előélet megléte vagy hiánya, a hivatali előmenetel állomásai. In: Specimina Operum Iuvenum 8. Szemelvények 7. Válogatás a PTE BTK 36. Országos Tudományos Diákköri Konferencián (2023) I–III. helyezést elért hallgatóinak pályaműveiből. Szerk. Balatonyi Judit – Balikó Fanni – Barabás Gábor – Böhm Gábor – Kovács Veronika – Pohárnok Melinda. Pécs, 2023. 155–175.
- Kovács Dániel László: Somogyi tisztújítások a táguló politikai nyilvánosság és közéleti részvétel időszakából. Karrierutak a vármegyei igazgatásban, 1806–1830. In: Somogy megye múltjából. Levéltári Évkönyv 53–54. Kaposvár, 2024. 17–52.
- Kozári Monika: Tisza Kálmán. Budapest, 2019.
- Kőfalviné dr. Ónodi Márta: Klauzál Emma kalocsai diákévei. <http://klauzal.hu/cikk/917.html> (Letöltés: 2024. augusztus 3.)
- Kőszegi Sándor: Nemes családok Pest vármegyében. Budapest, 1899.
- Kőváry Zoltán: A pszichobiográfiai módszer alkalmazhatósága az életrajzírásban. In: Személyiség és történelem. A történelmi személyiség. A történelmi életrajz módszertani kérdései. Szerk. Vonyó József. Pécs–Budapest, 2017. 57–91.
- Kövér György: Biográfia és történetírás. Aetas, 2000/3. sz. 150–156.
- Kövér György: A biográfia nehézségei. Aetas, 2002/2–3. sz. 245–262.
- Kövér György: Biográfia és társadalomtörténet. Budapest, 2014.
- Kövér György: Az élet sokfélesége, a rajz egysége? In: Személyiség és történelem. A történelmi személyiség. A történelmi életrajz módszertani kérdései. Szerk. Vonyó József. Pécs–Budapest, 2017. 25–45.
- Labádi Lajos: A szentesi örökváltság története (1836–1837). Catastrum, 2016/4. sz. 3–10.
- Lackó Mihály: Széchenyi és Kossuth vitája. Budapest, 1977.
- Lengyel Alfréd: A reformkor eleji Győr megye a haladó szellemű köznevelés szolgálatában. In: Arrabona – Múzeumi közlemények 4. Szerk. Uzsoki András. 1962. 136–155.
- Levi, Giovanni: Az életrajz használatáról. Ford. Czoch Gábor. Korall, 2000/2. sz. 81–92.
- Losonczy Tóth Árpád: Egy boldog menyasszony levelei. Meszlényi Terézia és Tanárky Augusztá levelezése. Győri Tanulmányok Füzetek 13. Győr, 2008.
- A magyar agrártársadalom a jobbágyság felszabadításától napjainkig. Szerk. Gunst Péter. Budapest, 1998.
- Magyar agrártörténelmi életrajzok. I–P. Szerk. Für Lajos – Pintér János. Budapest, 1988.
- Magyar Életrajzi Lexikon I. A–K. Főszerk. Kenyeres Ágnes. Budapest, 1967.
- Magyar Életrajzi Lexikon II. L–Z. Főszerk. Kenyeres Ágnes. Budapest, 1982.

- A magyar hírlapirodalom statisztikája 1780–1880-ig. Összeáll. Szalády Antal. Budapest, 1884.
- A magyar királyi honvéd Ludovika Akadémia története. Szerk. Bachó László. Budapest, 1930.
- Magyar lexikon. III. kötet. Szerk. Somogyi Ede. Budapest, 1879.
- Magyarország története. 5/2. 1790–1848. Szerk. Vörös Károly. Budapest, 1980.
- Magyarország története a 19. században. Szerk. Gergely András. Budapest, 2005.
- Magyarország történeti helységnévtára. Csongrád megye (1773–1808) Szerk. Lelkes György. Budapest, 2002.
- A magyar testőrségek névkönyve 1760–1918. Összeáll. tiszabeői Hellebronth Károly. Budapest, 1940.
- A Magyar Tudományos Akadémia Széchenyi Múzeumának tárgyjegyzéke. Összeáll. Szily Kálmán – Vízota Gyula. Budapest, 1905.
- Mályusz Elemér: A reformkor nemzedéke. Századok, 1923/1–6. sz. 17–75.
- Mann Miklós: Trefort Ágoston élete és működése. Budapest, 1982.
- Marjanucz László: Szeged polgári csoportjai a XIX. században. In: Tanulmányok Csongrád megye történetéből. 26. Szerk. Blazovich László. Szeged, 1998. 215–225.
- Melkovics Tamás: A reformkori főrendi ellenzék és 1839–40-es zászlóbontása. Budapest, 2020.
- Meszlényi Antal: A miniszteri országos ideiglenes bizottság működése 1848. márc. 23-ától ápr. 20-ig. Századok, 1924/7–10. sz. 714–757.
- A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Iskolanővérek története 1860–1900. Írta az intézet egyik tanára. Kalocsa, 1900.
- Molnár András: Deák Antal a pozsonyi diétán. Egy országgyűlési követ politikai tevékenysége és mindennapjai, 1825–1833. Budapest, 2021.
- Molnár András: Deák Ferenc és a rendszeres munkálatokra tett zalai észrevételek. In: „Javítva változtatni”. Deák Ferenc és Zala megye 1832. évi reformjavaslatai. S. a. r. Molnár András. Zalaegerszeg, 2000. 255–283. (2000b.)
- Molnár András: A fiatal Deák Ferenc. Budapest, 2003. (Molnár 2003a.)
- Molnár András: Metternich sógora Vas megyében. Zichy Ferraris-Bódog adminisztrátorsága 1845–1847. Vasi Szemle, 1992/3. sz. 355–366.
- Molnár András: Viam meam persequor. Batthyány Lajos gróf útja a miniszterelnökségig. Budapest, 2007.
- Molnár András: Zala megye reformkori tisztújításai. Levéltári Szemle, 1989/3. sz. 18–30.
- Molnár András (szerk.): Zala megye archontológiája 1138–2000. Zalaegerszeg 2000. (2000a.)
- Az MTA tagjai 1825–1973. Összeáll. Fekete Géza. Budapest, 1975.

- Nagy Iván: Magyarország családai. Címerekkel és nemzedékrendi táblákkal. I. Pest, 1857.
- Nagy Iván: Magyarország családai címerekkel és nemzedékrendi táblákkal. V. Pest, 1859.
- Nagy Iván: Magyarország családai. Címerekkel és nemzedékrendi táblákkal. VI. Pest, 1860.
- Nagy Iván: Magyarország családai. Címerekkel és nemzedékrendi táblákkal. Pótlék kötet. Pest, 1868.
- Nagy János: A rendi ellenzék és a kormánypárt az 1751. évi országgyűlésen. Budapest, 2020.
- Olchváry Ödön: A magyar függetlenségi harc 1848–1849-ben a Délvidéken. Budapest, 1902.
- Orosz István: A jobbágyvilág megszűnése Magyarországon. Debrecen, 2010.
- Pajkossy Gábor: Deák az első reformországgyűlésen, 1833–1836. In: Zala követe, Pest képviselője. Szerk. Molnár András. Zalaegerszeg, 2004. 13–37.
- Pajkossy Gábor: Kölcsey – ahogy az országgyűlési titkosszolgálat 1836-ban látta. Irodalomtörténeti Közlemények, 2001/3–4. 458–464.
- Pajkossy Gábor: Kölcsey követi lemondásának történetéhez. Századok, 1996/5. sz. 1191–1209.
- Pajkossy Gábor: A kormányzati „terrorizmus” politikája és az 1839–1840. évi országgyűlés. Történelmi Szemle, 2006/1–2. sz. 25–52.
- Pajkossy Gábor: A kormányzati terrorizmus politikája Magyarországon 1835–1839. Századok, 2007/3. sz. 683–721.
- Pajkossy Gábor: A reformkori Országgyűlési Tudósítások. Levéltári Közlemények, 1995/1–2. sz. 121–136.
- Pajkossy Gábor: Vármegyei tisztújítások, követválasztások és katonai segédlet a reformkori Magyarországon. In: Homályzónák. Felvilágosodás és liberalizmus. Tanulmányok Kecskeméti Károly 80. születésnapjára. Szerk. Borsi-Kálmán Béla. Budapest, 2000. 74–82.
- Pálmány Béla: Az 1848–1849. évi első népképviselői országgyűlés almanachja. Budapest, 2002.
- Pálmány Béla: Klauzál Gábor és családja életpályája – új adatok tükrében. <http://klauzal.hu/cikk/350.html> (Letöltés: 2019. május 21.)
- Pálmány Béla: Klauzál Gábor titkosrendőri megfigyelése. <http://klauzal.hu/cikk/572.html> (Letöltés: 2024. augusztus 17.)
- Pálmány Béla: A magyar rendi országgyűlések történeti almanachja 1790–1812. I–II. Budapest, 2019.
- Pálmány Béla: A reformkori magyar országgyűlések történeti almanachja, 1825–1848. I–II. Budapest, 2011.

- ifj. Palugyay Imre: Magyarország történeti, földirati s állami legujabb leirása. 4. Békés-Csanád, Csongrád és Honth vármegyék leirása. Pest, 1855.
- Palugyay Imre: Megye-rendszer hajdan és most. 2. Megye-hivatalok. Pest, 1844.
- Palugyay Imre: Megye-rendszer hajdan és most. 3. Megye kiadási rendszer s megye statistika. Pest, 1847.
- Pandula Attila: A Klauzál-család címerábrázolásai. <http://klauzal.hu/cikk/651.html> (Letöltés: 2019. május 23.)
- Pap József: Az első népképviselők és a népképviselőlet kezdetei Magyarországon. Aetas 2016/1. sz. 21–44.
- Pelyach István: Egy önmaga igazát kereső magányos párizsi emigráns. Szemere Bertalan pályafutásának nagy kihívásai. In: „Uralkodjék köztünk ész, érdem, igazság”. Köszöntő tanulmánykötet Kövér Lajos 65. születésnapjára. Szerk. Ferwagner Péter Ákos. Szeged, 2019. 159–174.
- Pest megye archontológiája a kezdetektől 2016-ig. Szerk. Schramek László. Budapest, 2016. <https://bit.ly/3LeOPOO>) Letöltés: 2020. augusztus 11.)
- Pete László: „Viva l’Unione magiario-italica!” Magyar-olasz kapcsolatok 1848–1849-ben. Debrecen, 2014.
- Petrik Géza: Magyarország bibliográfiája 1712–1860. II. Budapest, 1890.
- Petró Leonárd: Tisza Lajos, a bihari adminisztrátor. In: Bihari Diéta VI–VII. Szerk. Matolcsi Lajos. Berettyóújfalu, 2010. 59–75.
- Pintér Tamás: Karrierutak, trendek és stratégiák a reformkori baranyai tisztikar központi hivatalaiban. In: Janus Pannonius Múzeum Évkönyve 57. Pécs, 2024. 169–179.
- Pintér Tamás – Kovács Dániel László: A vármegyei tisztikarok és karrierutak kutatásának historiográfiája, forrás- és módszertani lehetőségei. Tapasztalatok a Dél-Dunántúlról: Baranya és Somogy példája, 1790–1848. PONTES – A PTE BTK Történettudományi Intézetének Évkönyve 6. Pécs, 2023. 144–166.
- Polgár Tamás: Tisztújítási statutumok és az 1824. évi tisztújítás Somogy vármegyében. In: Somogy megye múltjából. Levéltári Évkönyv. 34–35. Szerk. Bősze Sándor. Kaposvár, 2004. 39–61.
- Polgárosodás és szabadság: Magyarország a XIX. században. Szerk. Veliky János. Budapest, 1999.
- dr. Poór Imre: Sauer Ignác emléke. Értekezések a természettudományok köréből. Pest, 1872.
- Rácz István: Az 1841. évi szatmári 12 pont. In: Acta Universitatis Debreceniensis de Ludovico Kossuth Nominatae. Tom. II. Budapest, 1955.

- Rácz István: Városlakó nemesek az Alföldön 1541–1848 között. Budapest, 1988.
- Rákos István: A feudalizmus utolsó évszázada (1753–1848). In: Hódmezővásárhely története. 1. A legrégebbi időktől a polgári forradalomig. Szerk. Nagy István – Szigeti János. Hódmezővásárhely, 1984. 449–576.
- Reizner János: A mindszent-algyői uradalom történetéből. Magyar Gazdaságtörténeti Szemle, 1895/2. sz. 321–338.
- Reizner János: A régi Szeged. I. A negyvenes évek és a forradalom napjai Szegeden. Szeged, 1884.
- Reizner János: Szeged története. II. Szeged, 1899.
- Reizner János: Szeged története. III. Egyházak és hitfelekezetek, hatóság és társadalom, egészségügy, iskolák, közműveltség, közgazdaság. Szeged, 1899.
- Ruszoly József: Országgyűlési képviselő-választások Csongrád vármegyében 1848-ban. In: Demokrácia és választások Magyarországon. Tanulmányok Csongrád megye történetéből 27. Szerk. Blazovich László. Szeged, 1997. 21–43. (Ruszoly 1997b.)
- Ruszoly József: Országgyűlési képviselő-választások Magyarországon, 1861–1868. Az 1848. évi pozsonyi V. és kolozsvári II. törvénycikkek gyakorlata kormányhatósági és hazai helyhatósági levéltári források alapján. Budapest, 1999.
- Ruszoly József: Az országgyűlési népképviselő bevezetése Magyarországon. (Az 1848. V. tc. létrejötté.) In: Ruszoly József: Alkotmány és hagyomány. Újabb jog- és alkotmánytörténeti tanulmányok. Szeged, 1997. 57–84. (Ruszoly 1997a.)
- Ruszoly József: Szemere Bertalan élete és kora. 1–2. Miskolc, 1991.
- Ruszoly József: A választási bíráskodás szabályozásának története hazánkban a reformkortól az 1945. évi VIII. tc. megalkotásáig. JATE, Szeged, 1979.
- Samu Nagy Dániel: A háttérember. Csengery Antal politikai és közéleti pályája. Budapest, 2022.
- Sarlós Béla: Deák és a kiegyezés. Budapest, 1987.
- Sarlós Béla: Deák és Vukovics. Két igazságügy-miniszter. Értekezések a történeti tudományok köréből. Új sorozat 54. Budapest, 1970.
- Sándor Pál: Deák és a jobbágycső az 1832–36. évi országgyűlésen. In: Tanulmányok Deák Ferencről. (Zalai Gyűjtemény, 5.). Szerk. Degré Alajos. Zalaegerszeg, 1976. 125–175.
- S. Sándor Pál: A jobbágycső az 1832/36-os országgyűlésen. Budapest, 1948.
- Sáfrány Tímea: Klauzál Gábor az 1843–1844-es országgyűlésen. In: A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. Új folyam 3. Szerk. Bárkányi Ildikó – F. Lajkó Orsolya. Szeged, 2016. 133–143. (Sáfrány 2016a.)

- Sáfrány Tímea: Klauzál Gábor a reformkori országgyűléseken. MA szakdolgozat, Debreceni Egyetem, BTK, Történelmi Intézet, Debrecen, 2013.
- Sáfrány Tímea: A 150 éve elhunyt Klauzál Gáborra emlékezünk. Honismeret, 2016/6. sz. 8–10. (Sáfrány 2016b.)
- Sáfrány Tímea: „Nemcsak nem haladunk, de hátrafelé megyünk...” Csongrád vármegye és az örökváltság az 1832–36-os országgyűlésen. Veritatis Imago: Tudományos, muzeológiai, kulturális folyóirat, 2018/2. sz. 6–22.
- Sáfrány Tímea: Országgyűlési képviselők Csongrád vármegyében 1848 és 1875 között. In: Kelet-Közép-európai Történelmi Tanulmányok. Utak a Tisztelt Házba – Helyi és országos elit a dualizmus korának magyar parlamentarizmusában. Szerk. Pap József. 2023/1. sz. 73–95.
- Sáfrány Tímea: A rendszeres bizottsági munkálatok véleményezése Csongrád vármegyében 1831–1832. In: Nagy Ágoston – Lajtai L. László – H. Németh István (szerk.): A vármegye, mint politikai tér és politikai képzet. Budapest, 2025. 312–329.
- Sáfrány Tímea: Tisztújítások és tisztviselői karrierutak a reformkori Csongrád vármegyében. Századok, 2022/3. sz. 531–561.
- Sárosi Gyula: Ponyvára került arany trombita. Az örök igazság parancsolatjára mondvacsinálta Sárosi Gyula. Magyar irodalmi tár. Budapest, 1951.
- Schlag, Gerald: A monyorókeréki „Az arany kerékhez” szabadkőműves páholy 1776 és 1786 között. In: Egy emberöltő Kőszeg szabad királyi város levéltárában. Tanulmányok Bariska István 60. születésnapjára. Szerk. Mayer László – Tilcsik György. Szombathely 2003. 277–294.
- Schrek Katalin: Esterházy Pál Antal herceg és az önálló görög állam: Az 1830–1832-es londoni konferencia egy magyar származású osztrák követ szemszögéből. Történeti Tanulmányok, 2017/25. sz. 193–211.
- Sebők Richárd: Hivatalviselési stratégiák Békés megyében 1715–1848 között. In: Határokon túl: Tanulmánykötet Mark Pittaway (1971–2010) emlékére. Szerk. Bartha Eszter – Varga Zsuzsanna. Budapest, 2012. 312–320.
- Sima László: Szentes rendezett tanácsú város története. II. Szentes, 1913. (Kézirat) <http://ekonyvtar.vksz.hu/jadox/portal/displayImage.psm?offset=1&origOffset=1&docID=39801&secID=13789&qdcId=22&libraryId=-1&limit=100&resultType=0&schemaId=0&filter=%222.1+Helyt%C3%B6rt%C3%A9neti+m%C5%B1vek%22&action=browse&site=browse&orderBy=23&orderDirection=ASC> (Letöltés: 2023. május 16.)

- Sima László: Szentes város története. I. Szentes, 1914.
- Soós István: A Habsburg-kormányzat és a magyar rendek 1812 és 1825 között. Történelmi Szemle, 2007/1. sz. 91–118.
- Soós István: Választások Magyarországon. Kísérletek a vármegyei tisztújítások „megreformálására” (1810–1821). Levéltári Közlemények, 2009. 6–156.
- Spira György: A pestiek Petőfi és Haynau között. Budapest, 1998.
- Spira György: Polgári forradalom (1848–1849). In: Magyarország története 1848–1890. 6/1. Szerk. Katus László. Budapest, 1979. 59–117.
- Szabad György: Forradalom és kiegyezés választútján. Budapest, 1967.
- Szabad György: Az önkényuralom kora (1849–1867) In: Magyarország története 1848–1890. 6/1. Szerk. Katus László. Budapest, 1979. 435–768.
- Szabó István: Kossuth és a jobbágyfelszabadítás. Századok, 1952/3–4. sz. 509–592.
- Szeged története 2. 1686–1849. Szerk. Farkas József. Szeged, 1985.
- Szentes. Szerk. Nagy Imre. Budapest, 1928.
- Szentiványi Zoltán: Századunk névváltoztatásai. Budapest, 1895.
- Szeremlei Samu: Magyarország krónikája az 1848. és 1849. évi forradalom idejéről. I. Pest, 1867.
- Szeremlei Samu: Hód-Mező-Vásárhely története 3. A leigáztatás kora 1526–1848. Hódmezővásárhely, 1907.
- Szeremlei Sámuel: Hód-Mező-Vásárhely története. 4. A közmivelődés története 1526–1848. I. Hódmezővásárhely, 1911.
- Szeremlei Sámuel: Hód-Mező-Vásárhely története. 5. A közmivelődés története 1526–1848. II. Hódmezővásárhely, 1913.
- Szeremlei Sámuel: Hód-Mező-Vásárhely újabbkori lakossága eredetéről és szaporodásáról. Budapest, 1909.
- Szigeti István: Az 1844-es Komárom megyei tisztújítás. Limes, 13. 2000/1. sz. 83–105.
- Szigeti István: „Hazámnak hasznos polgárja kívánok lenni.” Ghyczy Kálmán élete és politikai pályája (1808–1888) Budapest, 2012.
- Szijártó M. István: Hivatali karrier a 18. századi vármegyékben. Századok, 2014/5. sz. 1273–1296.
- Szijártó M. István: Hivatalviselő elit a 18. századi Somogy vármegyében. In: Megyetörténet, egyház- és igazgatástörténeti tanulmányok a Veszprémi Püspökség 1009. évi adománylevele tiszteletére. Szerk. Hermann István – Karlinszky Balázs. Veszprém, 2010. 445–466.

- Szilágyi Adrienn: A Károlyi család közös birtokkormányzatának hivatali hálózata 1827 és 1877 között. Kelet-Közép-Európai Történelmi Tanulmányok, 2024/2. sz. 95–118.
- Szilágyi Adrienn: A Károlyi család közös kormánya (1827–1877). Ügyviteli hálózat Hódmezővásárhelyen. Századok, 2020/6. sz. 1141–1164.
- Szilágyi Adrienn: Az uradalom elvesztése. Nemesi családok a 19. századi Békés megyében. Budapest, 2018.
- Szilágyi Sándor: Rajzok a forradalom utáni időkből. Az első magyar katonai tanintézet. Budapest, 1876.
- Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. I. Budapest, 1891.
- Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. II. Budapest, 1893.
- Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. IV. Budapest, 1896.
- Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. VI. Budapest, 1899.
- Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. XIV. Budapest, 1914.
- Szmollény Nándor: Klauzál Gábor. Az első magyar kereskedelemügyi miniszter és közgazdasági reformküzdelmeink. Budapest, 1903.
- Szőcs Sebestyén: A kormánybiztosi intézmény kialakulása 1848-ban. Budapest, 1972.
- Szögi László: Magyarországi diákok bécsi egyetemeken és akadémiákon 1789–1848. Budapest, 2013.
- T. Orgona Angelika: „Az ország szíve.” Klauzál Gábor (1804–1866) személyéhez köthető emléktárgyak a Magyar Nemzeti Múzeumban. In: Folia Historica XXXII. A Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Évkönyve. Főszerk. Csorba László. Budapest, 2017. 109–119.
- Takáts Sándor: Emlékezzünk eleinkről. Budapest, 1928.
- Takáts Sándor: A főváros alapította Budapesti Piarista Kollégium története. Budapest, 1895.
- Takáts Sándor: Hangok a múltból. Budapest, 1930.
- Takáts Sándor: Kémvilág Magyarországon. Budapest, 1980.
- Tengelyi László: A rendszeres bizottságok úrbéri munkálatainak egybevetése. In: Nyolc tanulmány a XIX. századi magyar történet köréből. Szerk. Csorba Csilla – Gerő András. 1978. 13–49.
- Thim József: Délmagyarország önvédelmi harca 1848–1849-ben. I. Zombor, 1887.
- Thirring Gusztáv: Magyarország népessége II. József korában. Budapest, 1938.
- Tilcsik György: Politikai tendenciák Vas megyében a feudalizmus bomlásának végső szakaszában. Vasi Szemle, 1984/1. sz. 84–103.

- Tilcsik György: Tisztújítások és országgyűlési követválasztások Vas megyében a reformkorban. In: Előadások Vas megye történetéről. 3. (Vas megyei levéltári füzetek 9.) Szerk. Tilcsik György. Szombathely, 2000. 19–38.
- Török János: Gyászbeszéd Klauzál Imre felett. Magyar Academiai Értesítő, 1847/10. sz. 299–303.
- Tóth Árpád: A diétaváros fellázad. A pozsonyi háztulajdonosok érdekei az országgyűlési ingyenszállások körüli konfliktusban az 1840-es években. In: Rendiség és parlamentarizmus Magyarországon: A kezdetektől 1918-ig. Szerk. Dobszay Tamás et al. Budapest, 2013. 372–387.
- Trócsányi Zsolt: Wesselényi Miklós. Budapest, 1965.
- Trócsányi Zsolt: Wesselényi Miklós hűtlenségi pere. Abszolutizmus vagy liberalizmus? Budapest, 1986.
- Ungár László: A hazai céhrendszer bomlásáról. Századok, 1938/4–6. sz. 167–191.
- Urbán Aladár: A Batthyány-kormány megalakulása és kinevezése. Századok, 1984/6. sz. 1085–1115.
- Urbán Aladár: Batthyány Lajos miniszterelnöksége. Budapest, 1986.
- Urbán Aladár: Batthyány Lajos miniszterelnöksége, fogsága és halála. Budapest, 2007.
- Urbán Aladár: Herceg Esterházy Pál a Batthyány-kormányban. Aetas, 2009/1. sz. 5–19.
- Urbán Aladár: A Miniszteri Országos Ideiglenes Bizottmány működése (1848 március–április). Századok, 2001/1. sz. 3–32.
- Urbán Aladár: A nagy év sodrában. Tanulmányok 1848-ról. Budapest, 1981.
- Váczai János: A nyelvújítás győzelme. (Értekezések a Nyelv- és Széptudományok köréből XXI.) Budapest, 1909.
- Varga János: Deák Ferenc és az első magyar polgári büntetőrendszer tervezete. Zalai Gyűjtemény 15. Zalaegerszeg, 1980. (Varga 1980b.)
- Varga János: Helyét kereső Magyarország. Politikai eszmék és koncepciók az 1840-es évek elején. Budapest, 1982.
- Varga János: A jobbágyszabadítás kivívása 1848-ban. Budapest, 1971.
- Varga János: A kormány szervek előkészületei az 1843. évi diétára. Századok, 1980/5. sz. 727–751. (Varga 1980c.)
- Varga János: Megye és haladás a reformkor derekán (1840–1843) I–II. In: Kanyar József (szerk.): Somogy megye múltjából. Levéltári Évkönyv 11., 12. Kaposvár, 1980. 177–243., 1981. 155–194. (Varga 1980a.)

- Vári András: Urak és gazdászok. Arisztokrácia, agrárértelmiség és agrárius mozgalom Magyarországon 1821–1898. Budapest, 2009.
- Varsányi Péter: A város lakói a polgári forradalom és szabadságharc idején. In: Hódmezővásárhely története 2. A polgári forradalomtól az őszirózsás forradalomig. 1. 1848–1918. Szerk. Szabó Ferenc. Hódmezővásárhely, 1993. 17–83.
- Vass Tibor: A gyáralapító Rombauer Tivadar (1803–1855). In: Bányászati és kohászati lapok. Kohászat, 118. évf. 1985/11. sz. 482–486.
- Veliky János: Villogó bicskák. (A nemesség viszonya a haladáshoz Kossuth Pesti Hírlapjában) Valóság, 2009/10. sz. 40–53.
- Vetter Antal: Az 1848–49-iki szerb támadás. In: Hazánk. Történelmi Közlöny. Szerk. Abafi Lajos. 1885. 4. k. 703–712.
- Völgyesi Orsolya: Egy adminisztrátor portréja az 1840-es évekből. Földvály Gábor hivatali pályája mint esettanulmány. In: Nemzetmentők vagy megalkuvók? Kollaboránsok a magyar történelemben. Szerk. Hermann Róbert. Kolozsvár, 2015. 171–189.
- Völgyesi Orsolya: Egy költő a rendi országgyűlésen. Kölcsey Ferenc politikusi kapcsolatrendszerének kialakulása az 1832/36-os diétán. Irodalomtörténeti Közlemények, 2009/4. sz. 385–394.
- Völgyesi Orsolya: Ellenzéki politikusból adminisztrátor? Egy Pest megyei színházépítő köznemes, Földvály Gábor pályafordulata. In: Völgyesi Orsolya: Rendi nyilvánosság és rendi politika a reformkorban. Tanulmányok. Budapest, 2016. 85–95. (Völgyesi 2016a.)
- Völgyesi Orsolya: Etika és politika. Kazinczy és az 1827-es Zemplén vármegyei tisztújítás. In: Ragyogni és munkálni. Kultúratudományi tanulmányok Kazinczy Ferencről. Szerk. Debreczeni Attila – Gönczy Mónika. Debrecen, 2010. 306–318.
- Völgyesi Orsolya: Főispáni beiktatás Békés megyében 1842-ben. In: Völgyesi Orsolya: Rendi nyilvánosság és rendi politika a reformkorban. Tanulmányok. Budapest, 2016. 202–214. (Völgyesi 2016b.)
- Völgyesi Orsolya: Királyi biztosi vizsgálat Békés megyében (1835). Aetas, 1999/1–2. sz. 30–42.
- Völgyesi Orsolya: Kölcsey és Deák az első reformországgyűlésen. In: „Szokatlan hódolat ez...”. Tudományos konferencia Deák Ferenc születésének 220. évfordulója tiszteletére. Szerk. Kiss Gábor – Molnár András. Budapest, 2024. 73–89.
- Völgyesi Orsolya: Kölcsey és a reformellenzék a törvényszékek elrendezéséről szóló operátum országgyűlési vitájában. Irodalomtörténeti Közlemények, 2013/2. sz. 155–168.

Völgyesi Orsolya: Kormányzati szándékok és vármegyei hatáskör konfliktusa az 1830-as évek első felének Pest megyéjében. *Történelmi Szemle*, 2000/3–4. sz. 245–261.

Völgyesi Orsolya: Politikai-közéleti gondolkodás Békés megyében a reformkor elején: A rendszeres bizottsági munkálatok megyei vitái 1830–1832. Gyula, 2002.

Völgyesi Orsolya: Vármegyei követek az 1832–1836. évi országgyűlésen a titkosrendőri jelentések tükrében. *Korall*, 2017/70. sz. 84–108.

Walleshausen Gyula: A rohonci gazdaképző intézet. *Vasi Szemle*, 2005/1. sz. 47–67.

Zsebkönyv. Kiad. Igaz Sámuel. Bécs, 1821.

Zsilinszky Mihály: Csongrádvármegye története. I. Budapest, 1897.

Zsilinszky Mihály: Csongrádvármegye története. II. Budapest, 1898.

Zsilinszky Mihály: Csongrádvármegye története. III. Budapest, 1900.

### Internetes hivatkozások

Ezer év törvényei. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=71500092.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fkeyword%3DCsongr%25C3%25A1d> (Letöltés: 2019. június 01.)

Klauzál Gábor Társaság [www.klauzal.hu](http://www.klauzal.hu) (Letöltés: 2024. augusztus 3.)

Nemzeti Örökség Intézete <https://intezet.nori.gov.hu/nemzeti-sirkert/szeged/belvarosi-temeto/klauzal-gabor-szalvikovich/> (Letöltés: 2024. augusztus 3.)

Nemzeti Portrétár <https://npg.hu/> (Letöltés: 2024. augusztus 18.)

Országos Széchényi Könyvtár, Gyászjelentés gyűjtemény <https://dspace.oszk.hu/handle/20.500.12346/663648> (Letöltés: 2024. augusztus 17.)

Halotti anyakönyv. Budapest, II. kerület. 1918–1920. <https://www.familysearch.org/search/catalog/657943?availability=Family%20History%20Library> (Letöltés: 2024. augusztus 17.)

Halotti anyakönyv. Budapest, VI. kerület. 1929–1931. <https://www.familysearch.org/search/catalog/826283?availability=Family%20History%20Library> (Letöltés: 2024. augusztus 17.)

Halotti anyakönyv. Hódmezővásárhely – evangélikus egyházközség. <https://www.familysearch.org/search/catalog/131705?availability=Family%20History%20Library> (Letöltés: 2020. augusztus 8.)

- Halotti anyakönyv. Kalocsa – római katolikus egyházközség. 1860–1866.  
<https://www.familysearch.org/search/catalog/results?count=20&placeId=75386&query=%2Bplace%3A%22Hungary%2C%20Pest-Pilis-Solt-Kiskun%2C%20Kalocsa%22&subjectsOpen=468686-50> (Letöltés: 2019. augusztus 17.)
- Halotti anyakönyv. Kőszeg – római katolikus egyházközség.  
<https://www.familysearch.org/search/catalog/400816?availability=Family%20History%20Library> (Letöltés: 2020. augusztus 8.)
- Halotti anyakönyv. Szeged – felsővárosi római katolikus egyházközség.  
<https://www.familysearch.org/search/catalog/242098?availability=Family%20History%20Library> (Letöltés: 2019. augusztus 17.)
- Házassági anyakönyv. Nagytétény – római katolikus egyházközség. 1816–1895.  
<https://www.familysearch.org/search/catalog/249116?availability=Family%20History%20Library> (Letöltés: 2024. augusztus 17.)
- Házassági anyakönyv. Pest, Belváros – római katolikus egyházközség. 1887–1895.  
<https://www.familysearch.org/search/catalog/228841?availability=Family%20History%20Library> (Letöltés: 2024. augusztus 17.)
- Házassági anyakönyv. Szentes – református egyházközség.  
<https://www.familysearch.org/search/catalog/159794?availability=Family%20History%20Library> (Letöltés: 2019. augusztus 17.)
- Keresztelési anyakönyv. Buda, Alsóvíziváros – római katolikus egyházközség. 1855–1878.  
<https://www.familysearch.org/search/catalog/228504?availability=Family%20History%20Library> (Letöltés: 2024. augusztus 17.)
- Keresztelési anyakönyv. Eupen – római katolikus egyházközség. 1738–1779.  
<https://www.familysearch.org/search/film/008190869?cat=158809> (Letöltés: 2019. augusztus 13.)
- Keresztelési anyakönyv. Pest, Szentistvánváros – római katolikus egyházközség. 1891–1895.  
<https://www.familysearch.org/search/catalog/228524?availability=Family%20History%20Library> (Letöltés: 2019. augusztus 17.)
- Keresztelési és halotti anyakönyv. Pest – belvárosi római katolikus egyházközség.  
<https://www.familysearch.org/search/catalog/228841?availability=Family%20History%20Library> (Letöltés: 2019. augusztus 17.)

- Keresztelési, házassági és halotti anyakönyv. Szeged – belvárosi római katolikus egyházközség  
(<https://www.familysearch.org/search/catalog/242191?availability=Family%20History%20Library>) (Letöltés: 2020. augusztus 8.)
- Keresztelési, házassági, halotti anyakönyv. Hajdúbagosa – református egyházközség.  
(<https://www.familysearch.org/search/catalog/159988?availability=Family%20History%20Library>) (Letöltés: 2020. február 20.)
- Keresztelési, házassági, halotti anyakönyv. Hódmezővásárhely – evangélikus egyházközség.  
(<https://www.familysearch.org/search/catalog/131705?availability=Family%20History%20Library>) (Letöltés: 2020. augusztus 8.)
- Keresztelési, házassági, halotti anyakönyv. Kőszeg – evangélikus egyházközség.  
(<https://www.familysearch.org/search/catalog/199144?availability=Family%20History%20Library>) (Letöltés: 2020. augusztus 8.)
- Keresztelési, házassági, halotti anyakönyv. Óriszentmárton – római katolikus egyházközség.  
(<https://www.familysearch.org/search/catalog/105190?availability=Family%20History%20Library>) (Letöltés: 2020. augusztus 8.)
- Keresztelési, házassági, halotti anyakönyv. Szentes – evangélikus egyházközség.  
(<https://www.familysearch.org/search/catalog/128217?availability=Family%20History%20Library>) (Letöltés: 2020. augusztus 8.)